

MRSZ
 FÜRSTEN J. ANTONI DWORKEL
 ПОВЕРЛИВО
 ОБЯЗАТЕЛЬНО
 I
 ОБЯЗАТЕЛЬНО
 РОЗУМЕ
 Wincenctego Dworin Marchinkiewicz
 МЕНШЕ В ПЕРЕКОНІ №16 ПЛ
 БИ БІЛОТ
 МЕН
 MANADEN I DRUP
 1921 рік
 1922 рік
 1923 рік
 Харон
 рочоків Білоруська
 гелева шкатулка
 90 Буди на ра
 ківна (Корні...)

ПАЧЫНАЛЬНІКІ

ВДОМОСТІ
 25
 21-й ДИЛ 1877 ГОДА
 БУКВА
 1921-22-го года
 1923-го года
 1924-го года
 1925-го года
 1926-го года
 1927-го года
 1928-го года
 1929-го года
 1930-го года
 1931-го года
 1932-го года
 1933-го года
 1934-го года
 1935-го года
 1936-го года
 1937-го года
 1938-го года
 1939-го года
 1940-го года
 1941-го года
 1942-го года
 1943-го года
 1944-го года
 1945-го года
 1946-го года
 1947-го года
 1948-го года
 1949-го года
 1950-го года
 1951-го года
 1952-го года
 1953-го года
 1954-го года
 1955-го года
 1956-го года
 1957-го года
 1958-го года
 1959-го года
 1960-го года
 1961-го года
 1962-го года
 1963-го года
 1964-го года
 1965-го года
 1966-го года
 1967-го года
 1968-го года
 1969-го года
 1970-го года
 1971-го года
 1972-го года
 1973-го года
 1974-го года
 1975-го года
 1976-го года
 1977-го года
 1978-го года
 1979-го года
 1980-го года
 1981-го года
 1982-го года
 1983-го года
 1984-го года
 1985-го года
 1986-го года
 1987-го года
 1988-го года
 1989-го года
 1990-го года
 1991-го года
 1992-го года
 1993-го года
 1994-го года
 1995-го года
 1996-го года
 1997-го года
 1998-го года
 1999-го года
 2000-го года
 2001-го года
 2002-го года
 2003-го года
 2004-го года
 2005-го года
 2006-го года
 2007-го года
 2008-го года
 2009-го года
 2010-го года
 2011-го года
 2012-го года
 2013-го года
 2014-го года
 2015-го года
 2016-го года
 2017-го года
 2018-го года
 2019-го года
 2020-го года
 2021-го года
 2022-го года
 2023-го года
 2024-го года
 2025-го года

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ

Інстытут літаратуры імя Я. Купалы

ПАЧЫНАЛЬНІКІ

3 гісторыка-літаратурных
матэрыялаў XIX ст.

Укладальнік Г. В. Кісялёў

2-е выданне

МІНСК
«БЕЛАРУСКАЯ НАВУКА»
2003

УДК 821.161.3.09
ББК 83.3(4Бел)
П 21

Рэдактары:

акадэмік В. В. БАРЫСЕНКА, А. І. МАЛЬДЗІС

Рэцэнзенты:

доктар філалагічных навук С. Х. Александровіч,
кандыдат філалагічных навук І. П. Чыгрын

Пачынальнікі: 3 гіст.-літар. матэрыялаў XIX ст. / Уклад.
П21 Г. В. Кісялёў; Рэд. В. В. Барысенка, А. І. Мальдзіс. — 2-е выд.
Мн.: Бел. навука, 2003. — 549 с.
ISBN 985-08-0570-6

Упершыню кніга выйшла ў 1977 годзе.

Выданне ўяўляе сабою зборнік дакументаў і матэрыялаў аб жыцці і дзейнасці беларускіх пісьменнікаў, пачынальнікаў новай беларускай літаратуры: В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, П. Багрыма, Я. Чачота, А. Вярыгі-Дарэўскага, А. Гурыновіча, А. Абуховіча, Я. Лучыны і інш. У зборніку на аснове шматлікіх архіўных дакументаў і іншых рэдкіх матэрыялаў шырока асвятляецца літаратурнае жыццё тагачаснай Беларусі, удзел пісьменнікаў у вызваленчым руху.

Разлічана на спецыялістаў-даследчыкаў, выкладчыкаў ВНУ і школ, крэзнаўцаў, гісторыкаў і ўсіх, хто цікавіцца літаратурай і культурай Беларусі.

УДК 821.161.3.09
ББК 83.3(4Бел)

ISBN 985-08-0570-6

© Афармленне. Выдавецтва
РУП «Беларуская навука», 2003

АД УКЛАДАЛЬНІКА

(З прадмовы да выдання 1977 г.)

Дадзены дакументальны зборнік прысвечаны беларускім пісьменнікам XIX ст. — пачынальнікам нацыянальнай літаратуры новага часу.

XIX стагоддзе вылучыла такіх буйных беларускіх пісьменнікаў, як Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч і Францішак Багушэвіч. Побач з імі працавала цэлая плеяда літаратараў, розных па свайму таленту і поглядах: Паўлюк Багрым, Ян Баршчэўскі, Ян Чачот, Арцём Вярыга-Дарэўскі, Вінцэсь Каратынскі, Кастусь Каліноўскі, Янка Лучына, Альгерд Абуховіч, Фелікс Тапчэўскі, Адам Гурыновіч і інш. Гістарычную справу стварэння новай нацыянальнай літаратуры яны распачыналі ў змрочны час, калі па сутнасці не было беларускай перыёдыкі, калі беларуская кніжка з цяжкасцю прабівала сабе шлях праз цензурныя перашкоды, калі, нарэшце, само літаратурнае жыццё было слабое і перарывістае. Тым не менш яны, кожны па-свойму, імкнуліся задаволіць патрэбу беларускага народа ў самавыражэнні і самапазнанні праз літаратуру на роднай мове, а некаторым з іх удалося адлюстраваць у сваёй творчасці істотныя бакі эпохі. Іх значэнне яшчэ і ў тым, што яны падрыхтавалі глебу для з'яўлення такіх тытанаў беларускага мастацкага слова, як Янка Купала і Якуб Колас, якія ва ўмовах масавага дэмакратычнага руху, выкліканага рэвалюцыяй 1905—1907 гг., на новай аснове вырашылі вялікую задачу стварэння па-сапраўднаму народнай літаратуры — літаратуры ўплывовай, вядомай далёка за межамі Беларусі.

У зборніку змяшчаюцца галоўным чынам біяграфічныя матэрыялы, а таксама дакументы і матэрыялы пра тагачаснае літаратурнае жыццё. Гэта пісьмы, артыкулы, у якіх пісьменнікі выказваюць свае погляды, матэрыялы царскай цензуры, першыя водгукі на творчасць беларускіх пісьменнікаў у друку, успаміны, дакументы пра ўдзел пісьменнікаў у рэвалюцыйным і грамадскім руху і г. д.

У зборнік уключаны як вядомыя матэрыялы, раскіданыя па перыядычных выданнях, часам ужо цяжкадаступных, так і новыя, адшуканыя ў архівах і іншых сховішчах.

Рукапісныя матэрыялы, што ўвайшлі ў гэта выданне, выяўлены ў наступных сховішчах:

1. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў БССР (ЦДГА БССР) у Мінску.

2. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў Літоўскай ССР (ЦДГА ЛітССР) у Вільнюсе.

3. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў СССР (ЦДГА СССР) у Ленінградзе.

4. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў УССР (ЦДГА УССР) у Кіеве.

5. Ленінградскі дзяржаўны гістарычны архіў (ЛДГА).

6. Цэнтральны дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва Літоўскай ССР (ЦДАЛіМ ЛітССР) у Вільнюсе.

7. Архіў Акадэміі навук СССР у Ленінградзе.

8. Адзел рукапісаў і рэдкай кнігі Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна ў Мінску.

9. Адзел рукапісаў Цэнтральнай бібліятэкі Акадэміі навук Літоўскай ССР у Вільнюсе.

10. Рукапісны адзел Інстытута рускай літаратуры (Пушкінскі дом) АН СССР у Ленінградзе (ІРЛІ).

11. Адзел рукапісаў Ягелонскай бібліятэкі ў Кракаве.

Найбольш шырока — і гэта натуральна — прадстаўлены ў зборніку матэрыялы пра В. Дуніна-Марцінкевіча і Ф. Багушэвіча. Публікуемыя архіўныя дакументы, сведчанні сучаснікаў даюць пэўны матэрыял для іх навуковых біяграфій.

Значнае месца ў кнізе займаюць таксама матэрыялы, звязаныя з А. Вярыгам-Дарэўскім — таленавітым пісьменнікам, дзеячам вызваленчага руху, трагічны лёс якога яскрава характарызуе тыя непамерна цяжкія ўмовы, у якія была пастаўлена ў мінулым беларуская літаратура. Толькі параўнальна нядаўна гэта імя было вырвана з забыцця і заняло належнае месца ў духоўнай культуры народа. Нашу публікацыю матэрыялаў Вярыгі-Дарэўскага можна расцэньваць як новы крок у гэтым кірунку. У прыватнасці, упершыню чытач атрымлівае магчымасць пазнаёміцца ў больш-менш поўным аб'ёме з вядомым альбомам Вярыгі-Дарэўскага.

Артыкулы і публікуемыя ўпершыню пісьмы да Я. Карловіча як бы нанава адкрываюць цікавую і супярэчлівую фігуру беларускага пісьменніка 2-й паловы XIX ст. А. Ельскага, прымушаюць перагледзець некаторыя ранейшыя ацэнкі.

Біяграфічныя звесткі пра вядомага пісьменніка XIX ст. Ф. Тапчэўскага да апошняга часу амаль цалкам адсутнічалі. У зборніку ўпершыню ўключана некалькі дакументаў аб ім, якія ўдалося адшукаць у архівах.

Матэрыялы зборніка ўпершыню дазваляюць з дакументальнай дакладнасцю прасачыць жыццёвы і творчы шлях беларускага паэта В. Савіча-Заблоцкага, які пісаў таксама на рускай, польскай і некаторых іншых мовах. У прыватнасці, публікуецца аўтабіяграфічны запіс Савіча-Заблоцкага з альбома М. Сямёўскага «Знаёмыя».

Матэрыялы зборніка дапаўняюць і ўдакладняюць біяграфічныя звесткі і пра многіх іншых пісьменнікаў. У шэрагу выпадкаў чытач атрымлівае магчымасць супаставіць розныя крыніцы, параўнаць мемуары з архіўнымі дакументамі (напрыклад, успаміны І. Яцкоўскага пра П. Багрыма і матэрыялы афіцыйнага следства 1828 г. адносна крошынскай школы і прачытаных Багрымам вершаў). Некаторыя матэрыялы зборніка адлюстроўваюць такія ці іншыя аспекты беларуска-рускіх, беларуска-польскіх, беларуска-літоўскіх і беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей.

Зборнік не прэтэндуе на паўнату. Не перадрукоўваюцца, напрыклад, навуковыя публікацыі, змешчаныя раней у выданнях Інстытута літаратуры АН БССР¹. Памеры зборніка не дазволілі таксама ўключыць многія іншыя цікавыя матэрыялы XIX ст. Асобныя ўказанні на такія матэрыялы чытач знойдзе ў каментарыях, а таксама ў прыкладзенай да зборніка бібліяграфіі дакументальных публікацый пра пісьменнікаў XIX ст. У бібліяграфіі таксама змяшчаюцца звесткі пра ўвядзенне ў навуковы ўжытак і выкарыстанне тых ці іншых матэрыялаў, апублікаваных у зборніку.

Польскія тэксты (апрача вершаў) падаюцца ў перакладзе на беларускую мову, усе беларускія і рускія тэксты, а таксама польскія вершаваныя тэксты — на мове арыгінала. Беларускія тэксты, напісаныя лацінкай, пераводзяцца на сучасны алфавіт. Пры публікацыі беларускіх мастацкіх тэкстаў XIX ст. мы імкнуліся па магчымасці захаваць старую арфаграфію; пазнейшыя тэксты даюцца па новай арфаграфіі.

Пераклады з польскай мовы зроблены ўкладальнікам зборніка.

Беларускія словы і тэксты, што былі ў складзе перакладзеных польскіх тэкстаў, выдзяляюцца курсівам.

Дзеля кампактнасці тэксту элементы вуглавога штампа ў афіцыйных дакументах (назва ўстановы, дата, выходны нумар і г. д.) пераносяцца на верхняе поле. З гэтай жа мэтай матэрыялы, размешчаныя ў арыгінале ў выглядзе табліц, падаюцца нярэдка звычайным тэкстам, але кожны раз гэта агаворваецца.

---

¹ Р. І. Гульман. Новыя архіўныя матэрыялы пра Адама Гурыновіча. У кн.: Беларуская літаратура. Даследаванні і публікацыі, вып. I. Мінск, 1958; А. М. Альдзіс. Пісьмы Я. Лучыны да З. Пшэмыскага. У кн.: Садружнасць літаратур. Мінск, 1968.

Зробленыя ўкладальнікам купюры абазначаюцца шматкроп'ем у квадратных дужках: [...]. Шматкроп'е без дужак належыць аўтарам тэкстаў. Прапушчаныя ў арыгіналах словы і часткі слоў узнаўляюцца ў квадратных дужках.

Падрадкавыя заўвагі аўтараў дакументаў абазначаюцца «зорачкамі» (*) з арабскімі лічбамі і размяшчаюцца пасля асноўнага тэксту дакумента перад легендай. Каментарыі ўкладальніка абазначаюцца арабскімі лічбамі і размяшчаюцца ўслед за дакументам пасля легенды.

Біяграфічныя каментарыі робяцца, як правіла, пры першым упамінанні той ці іншай асобы ў кнізе.

Зборнік складаецца з агульнага раздзела і 16 раздзелаў, прысвечаных асобным пісьменнікам. Раздзелы-персаналіі размяшчаюцца ў зборніку ў храналагічным парадку паводле дат нараджэння пісьменнікаў; спачатку публікуюцца артыкулы і пісьмы пісьменніка, а потым матэрыялы пра яго.

У дадатку да зборніка друкуюцца асобныя дакументы Т. Лады-Заблоцкага і Р. Падбярэскага, цесна звязаных з тагачасным беларускім літаратурна-грамадскім жыццём, і бібліяграфія дакументальных публікацый пра пісьменнікаў XIX ст. У канцы падаюцца анатаваны спіс ілюстрацый, імяны паказальнік.

Прадмова да 2-га выдання

Выдадзены чвэрць стагоддзя таму зборнік «Пачынальнікі» набыў шырокую вядомасць сярод навукоўцаў-гуманітарыяў як у Беларусі, так і за яе межамі. На матэрыялы зборніка ёсць мноства спасылак у навуковай літаратуры. Можна сказаць, што зборнік трывала ўвайшоў у навукова-культурны абыходак, стаўся пэўным этапам у станаўленні беларускага дакументальнага літаратуразнаўства. Таму пры перавыданні было вырашана захаваць не толькі першапачатковы тэкст і структуру зборніка, але — у сваёй аснове — і вёрстку, нумарацыю старонак. Сям-там папраўлены толькі асобныя выяўленыя памылкі друку, пропускі, іншыя дробныя недакладнасці. Аднак колькасць такіх правак адносна невялікая. Да асобных мясцін, пазначаных у тэксце тлустымі «зорачкамі» (*), у канцы зборніка прыведзены дадатковы каментарый, звязаны з новымі даследаваннямі і знаходкамі навукоўцаў. Абноўленыя, сучасныя назвы архіваў і бібліятэк чытач знойдзе ў спецыяльным пераліку архіўных і кніжных сховішчаў у канцы зборніка.

Агульныя матэрыялы Ананімныя творы

Цытович.

**Слова два о языке
и грамотности Белой Руси**

К. И. Ровинский.

Забывтое произведение

**Водзыў І. І. Сразнеўскага
на беларускі верш
«Панаманія»**

Рамуальд Зямкевіч.

**Стары Мінск
у беларускіх успамінах**

ЦЫТОВИЧ¹. СЛОВА ДВА О ЯЗЫКЕ И ГРАМОТНОСТИ БЕЛОЙ РУСИ²

Чтение «Маяка»³ нередко вызывало меня на решимость послать к вам что-нибудь из моих записок, по мнению моему, согласных с целию вашего издания. То же побуждение и для теперешнего письма, посылая которое, смею уверять вас в благонамеренности и чистоте моих мыслей.

Думаю о незапамятном наречии кривичей, или лучше, о последней их литературе, составившейся под влиянием литератур малорусской и великорусской, разрабатываемых в вашем журнале. Теперь забыт Статут Литовский, а было время, когда язык его государственный имел даже свою грамматику. Доктор Скорина, Кирилл Иерусалимский⁴ и пр[очие] известны только между филологами, хотя язык их существует. Значительная часть народа русского долго еще говорить будет по-белорусски. Считаю непреложным положение наших языковедцев, что грамотность литовско-русская, а потому и наречие белорусское составляют средину между грамотностей мало- и великорусских, я, однако ж, не сомневаюсь, что этой грамотности надлежало бы дать большее значение в общем деле образования нынешнего нашего языка. Конечно, не в сей краткой статье, можно бы, однако ж, указать на многие коренные законы русского слова в наречии белорусском. Чуть ли не в нем сохранилась первобытная простота языка «русского». Самое положение страны, где теперь говорят по-белорусски, говорит в пользу моего мнения. Возрождение его грамотности при переходе князей из Киева в Полоцк и Смоленск и последующие события политические ручаются за сохранение в этом наречии общеславянского начала и ставят его на первом плане возрастающего теперь наречия великорусского.

Обращая такой взгляд на теперешнее белорусское наречие, я часто думал, что тщательная разработка его может вести к драгоценным открытиям при изыскании начал родного языка нашего, так перепутанного под чуждым ему влиянием; может в свою очередь служить к обогащению и украшению его; я замечал в нем со-

четания, не вошедшие в состав русской азбуки и русской грамматики, вовсе им не чуждые, мало ли что я замечал и думал, а...

Между тем теперь посылаю к вам, для образчика только, современное произведение белорусской лиры, замечательное, как мне кажется, и по изложению, и по содержанию. Это стихи, писанные несколько лет назад в именинный день одного протоиерея, и посмотрите, как они хорошо читаются. Их пока довольно для того, чтоб показать, как гибок и послушен язык воле поэта.

Чалом, чалом, оец, татулька!
Не сердзись, што к табе прийшов.
Ни подзиви и ты, матулька;
Нявцейком*¹ я сюды зайшов:
Я быв сягодня тут на месци,
С Сапроным своим сабром вмесци,
Ни так-то с пильною нуждой.
Идзем аттуль*² и миж сабою
Зюку, зюку, а тут за мною
Як бы то кажиць хто: постой!

Я став дый сам себе дзвілься,
Нашто патребин я кому.
Стаю, здаецца, не баюся,
Не винен видца⁵ никаму.
Зирь, зирь, дый зараз догадався,
Аткуль за мною галас*³ взявся,
И сам ужо кажу: постой,
Сапрон, ци чуишь, як спиваюць?
Мянины гета тут гуляюць,
Зайдзем и мы, зайдзи со мной.

Так во, татусь, яким злучаим
У хату мы тваю зайшли,
Хоць хлеба-соли тут ни маим,
Ты низвини, што так пришли.
Хоць ты, то правда, и ни маишь
В гастинцах нужды ниякой,
Хоць недостатка ты не знаишь,
Багат и салом, и мукой,
Закон вялиць без хлеба-соли
Никуды не ходзиць николи.
А все Сапрон виць за табой:

Хадзи, хадзи скорей у двору, —
Йон*⁴ тукав, гукав на мяне,
Хацелася яму давмору, —

А я-тки шулав в кишане.
Бо я и змолоду ни разу
Ня йду никуды без запаса,
Хоць ба то й гнали на пригон.
Було и йосць шагов*⁵ пяць грошей,
Кали б купив пирог хороший,
Глядзиш⁶ и знадобився б йон.

Просци, татулька, нашу глупась,
Дурак мужик, дурак Сапрон,
Ня думай, дали-бог, не скупась,
Нихай вачами свециць йон.
Ня летысь-таки я родзився,
А пяцьдзисят год як жанився,
Дый то на трещей вжо жане.
Доволи помню, як жывали
Дзяды, горелычку пивали;
Яшо нятсохла паміць мне.

Вотто, вотто были гадзины, —
Кали ужо у госци йдуць
На гасподарськіе мянины,
Чаго яны тут ни нясуць!
Одзин нисець пивца бикляжку,
Другий гарелки повну пляжку
Непростой, сычинэй з мядком,
На закуску цацни*⁶ пшанишны,
Ды скавародки три яишны,
Ды масла в латце са блинком!

Во тут-то в смак нагаваритца,
Послухаць любя — ай, ай, ай!
Аткуль их словеса бярутца —
Ня треба видца лучий рай!
Яны тут песни запиваюць,
Мянинника узвличаюць,
Як бытца янгели створца.
А мы што тут такое скажым?
Чим узвличим и поважым
Цябе, татульку и атца?

Ты жалуишь нас и караишь,
Кого-кого, а больш мне,
Да жалка нам, што ты не маишь
Покою даже и во сне.
Ребяты геты атлумили
И од яды цябе атбили,

А треба ж то их научиць:
Умели б богу штоб малитца,
Могли людзям штоб знадобитца,
Умели в свечи як ба жиць.

.....

Кали б табе*⁷ давав бог счасся,
Кали б ниякая нинасьця
Взнявздолила к табе прищци,
Кали б ты сам, хазяйка, дзеци
Цвяли, як красна рожа*⁸ в цвечи,
Кали б цябе вси людзи знали,
Кали б цябе вси поважали,
Кали б цябе и цар хвалив,
Кали б цябе и бох любив.
Потом того, и наканец,
Кали б ты, тут поживши многа,
Быв варт того у пана-бога,
Штоб в неби получить вянец.

Конечно, многое можно написать на сем наречии. Но для кого? но для чего? Для многих и для многого. Дух грамотности заметно проникает в самые крайние классы бедных белорусцев, хотя собственно для них у нас ничего не пишется. Почему знать, нельзя ли вызвать и из них мужичков-грамотеев? На вопрос мой им, почему бы в свободное время не взять книгу и не прочесть, один молодой грамотный парень отвечал так: «Яно й штоб и чаму... вот ци у пана на чирядзе, ци дома об святках и возьмишь книгу, прочитаишь, да што ж — не па-наському... виш ты, брав я у бацки Базылига книшку, — здаетца, читаиць йон — усё разбирешь, зачнешь сам — ничога ни зразумеишь...»*⁹ Не сыщется ль перо ловкое, перо трудолюбивое, которое посвятит себя на пользу миллионов этих, так сказать, меньших братий великой семьи нашей, не проложит ли им путь к дальнейшему образованию средствами самыми близкими, сообразными их силам, вкусу и обычаю? И почему бы этим меньшим братьям не развить общий смысл своего общества до полной духовной жизни отечества своего и быть членами его не бессознательно...

Вот почему я как белорусец обратился к «Маяку»... Народность наша больше, чем когда-нибудь, нуждается в учителе, при своих знаниях бессознательных — в руководителе, указывающем путь и цель всеобщего стремления. И мы в свою очередь, если не пополним собою народности общерусской, то по крайней мере составим с нею, и в короткое время, одно нераздельное целое!..*¹⁰

*¹ Вообще слоги: *дѣ, тѣ, ти* так, как и *те*, белорусцы смягчают в *ц*, наречия же белорусские одинаковы со всеми наречиями в России, кроме новгородских и московских.

*² Читатели-великороссы благоволят обратить свое внимание, что произношение, усвоенное высшим их обществом, буквы *о* чрез *а* во множестве слов заимствовано ими от кривичей-белорусцев, которые произносят: *аттуль* — оттоль, *патребин* — потребен, *стаю* — стою, *Сапрон* — Софрон, *гастинцы* — гостинцы, *гаварить* — говорить и проч. Каким это образом случилось, что грамотная Москва, с своим университетом, приняла произношение кривичей и сообщила его всей грамотной России, тогда как простонародье великорусское, малороссийское и белорусское⁷ крепко держатся своего правильного произношения и говорят, как пишут? (Издат[ель]).

*³ Крик, шум.

*⁴ Местоимения *он — йон, яго, яму* и др. так говорят и в Киеве, Курске, Твери и дал[ьше]. Это заслуживает внимания грамматиков.

*⁵ Две копейки. В Могилевской и Черниговской губерниях.

*⁶ Блины, облиты[е] сверху картофелем или молоком.

*⁷ Вообще белорусцы любят открытые *э, ы, а, я; е* часто заменяется *я*, а *ѣ* заменяется *и*.

*⁸ Роза.

*⁹ «Оно бы почему... Вот у помещика на очереди или дома о святках, взявши книгу, начнешь читать — не по-нашему. Брал даже я книгу и у отца Василия, которую если читает он, так все понять можно, а сам начнешь читать — ничего не выразишь». А надобно знать, что этот о[тец] Василий, читая им воскресные поучения, перелагает их на язык народный.

*¹⁰ Искренняя благодарность! и полная готовность «Маяка» помешать подобные вещи, умные, прекрасные и необходимые. Все просвещенные русские давно уже поняли необходимость изучения белорусской старины и грамотности, но до сих пор оно оставалось краем непочатым, тогда как он не менее других богат. Что же удерживало просвещенных кривичей? Ложный стыд за свою родину: куда-де ей соваться за другими! Дай бог, чтоб с легкой руки г. Цытовича эта статья послужила добрым почином будущих успехов поэзии, истории и письменности Белой Руси, без которой поэзия, история и письменность всея Руси есть и будет однороднона и неполна (Изд[атель])⁸.

«Маяк», 1843, т. IX, кн. XVII, Смесь, стар. 33—38

¹ Ініцыялы ў часопісе не ўказаны. Выказвалася меркаванне, што аўтарам артыкула быў выкладчык рускай, славянскай і лацінскай моў Полацкага духоўнага павятовага вучылішча Іосіф Парфір'евіч Цытовіч (каля 1811—1870) (гл.: Г. Кі і с. я. л. ё ў. Загадка беларускай «Энеіды». Мінск, 1971, стар. 45—46).

² У «Маяке» ёсць таксама падзаглавак: Письмо к издателю.

³ «Маяк» («Маяк современного просвещения и образованности») — часопіс, выдаваўся ў 1840—1845 гг. у Пецярбургу П. А. Корсакавым і С. А. Бурачком.

⁴ Кірыл Іерусаліміскі — епіскап і багаслоў IV ст., кананізаваны царквою. У 1596 г. беларускі пісьменнік-палеміст С. Зізаній выдаў у Вільні кнігу «Казанье святога Кірылла, патрыярха Іерусалімскага», якая адыграла вялікую ролю ў рэлігійна-філасофскай і палітычнай барацьбе таго часу.

⁵ Так у «Маяке».

⁶ У «Маяке» яўная памылка друку: Глядзят.

⁷ У «Маяке», відаць, памылкова: болгарское.

⁸ У «Маяке» гэта заўвага выдаўца надрукавана ў выглядзе працягу апошняй заўвагі Цытовіча.

К. И. РОВИНСКИЙ¹. ЗАБЫТОЕ ПРОИЗВЕДЕНИЕ

Кто ни читал «Энеиды», написанной на малороссийском наречии Котляревским², и от души ни смеялся над полными комизма сценами, где боги и герои живут тою же жизнью, теми же интересами, как самые простые крестьяне-малороссы, но вряд ли многие из читателей «Смоленского вестника» знают, что было подражание Котляревскому, что была написана «Энеида» на белорусском наречии, и притом употребляемом простым народом в Смоленской губернии³, а это подражание было весьма удачно, хотя труд и не был доведен до конца.

«Энеида» на смоленском белорусском наречии была написана Викентием Павловичем Ровинским и хотя никогда не была напечатана⁴, но скоро в рукописях разошлась по всей губернии; нам и теперь приходилось встречать старожилов Смоленской губернии, знающих все произведение В[икентия] П[авловича] на память; многие из них прекрасно его читают.

«Энеида», о которой идет речь, имеет бесспорно большой этнографический интерес, так как написана на наречии племени, менее всего исследованного, на наречии, которое заметно изменяется под влиянием многочисленных факторов, и теперь многие слова, встречающиеся в «Энеиде», употребляются народом разве только где-нибудь в глуши Поречского или Духовщинского уездов⁵. Чтобы написать это произведение, нужно было не только обладать способностью к стихосложению, но следовало изучить язык, образ жизни и привычки нашего крестьянина-белоруса, и надо отдать полную честь наблюдательности автора. Говорят, крестьяне, которым он читал свою «Энеиду», помирали со смеху и удивлялись, как это «барин» знает так хорошо их язык и жизнь.

Кроме «Энеиды», В[икентий] П[авлович] написал несколько стихотворений, в которых не без едкости описывает чудачества отжившего теперь барства и разные комические эпизоды из современной ему помещичьей жизни, все эти стихотворения писаны ad hoc⁶ и поэтому скоро расходились по всем помещичьим усадьбам, где с жадностью читались. Но более всего шума наделала написанная им комедия «Брак поневоле», так как сюжетом для этой комедии послужило действительное происшествие, случившееся в Смоленской губернии.

К несчастью, мы не обладаем полною рукописью этой комедии, тоже ненапечатанной, хотя известной в свое время далеко за пределами Смоленской губернии.

Считаем вполне уместным предпослать изложению «Энеиды» на смоленском наречии краткую биографию ее автора, человека высокого ума и души, пользовавшегося необыкновенным уважением и любовью всех, кто только его знал.

Викентий Павлович Ровинский родился в Смоленской губернии в 1782 году⁷ от небогатых родителей и, получив домашнее образование, 18 лет от роду поступил унтер-офицером в Брянский пехотный полк и через два года произведен был в офицеры. Почти все время нахождения в военной службе Викентий Павлович провел в непрерывных походах, выказав себя храбрым и способным офицером, и принимал личное участие во всех сражениях кампании 1805 года, 1807 года и достопамятного 1812 года, а также 1813 и 1814 годов. Особенно отличился В[икентий] П[авлович] в сражениях при Шенграбене⁸, где он пробился с своей ротой чрез густые колонны неприятеля, за что был награжден орденом св. Анны 4-го класса; при Смоленске, за что был награжден орденом св. Владимира 4-й степени с бантом; при Бородине, за что получил золотую шпагу; за участие же в бою под Малым Ярославцем получил орден св. Анны 2-й степени. Вступив с нашими победоносными войсками в Париж, В[икентий] П[авлович] оставался во Франции до самого конца оккупации, а возвратясь в Россию, вскоре (в 1816 году) вышел в отставку с производством в полковники и поселился в своем небольшом родовом имении, сельце Дубровке Духовщ[инского] уезда Смоленской губернии⁹.

Жизнь за границей как во время оккупации Франции, так и во время походов, в Австрии и Германии, не прошла бесследно для В[икентия] П[авловича]: он не только изучил французский и немецкий языки, которыми владел в совершенстве, но при всяком удобном случае старался пополнить недостатки своего образования и притом, кроме приобретения научных сведений, старался изучить условия общественной и государственной жизни Западной Европы, чему способствовали его живой, пытливый ум и наблюдательность.

Возвратившись на родину, В[икентий] П[авлович] смело мог назвать себя передовым человеком, так резко отличался от большинства помещиков того времени. Женившись по любви на дочери богатого помещика П. Я. Римско-Корсаковой, Викентий Павлович в 1826 году поступил снова на государственную службу, но уже по гражданскому ведомству, а именно был назначен инспектором питейного сбора Оренбургской губернии и состоял в этой должности до ее закрытия (1827 г.) по случаю введения откупной системы, когда перешел на службу в Департамент уделов и был назначен управляющим сперва Пензенской, а после Костромской уездных контор. Занимая эти должности, В[икентий] П[авлович] неоднократно был удостоиваем разных высочайших наград, между прочим, ему были пожалованы алмазные украшения на орден св. Анны 2-й степени¹⁰. В 1833 году В[икентий] П[авлович] вышел в отставку и поселился сперва в Смоленске, а потом в имении, где,

имея много свободного времени, посвящал его занятиям по истории, которой он считался знатоком, и внимательно следил за начавшимся расцветом русской литературы. В деревне же им были написаны все произведения и в том числе «Энеида» на смоленском наречии.

Викентий Павлович Ровинский скончался, имея за 60 лет¹¹, и память о нем как о прекрасном человеке хранится до сих пор в Смоленской губернии¹².

«Смоленский вестник», 26 студзеня 1890 г., № 10

¹ Равінскі Канстанцін Іпалітавіч (1862–1942) — публіцыст, пісаў на пытаннях гісторыі, культуры, земскага самакіраўніцтва і інш. Родам са Смаленічыны, унук Вікенція Паўлавіча Равінскага, найбольш вэрагоднага аўтара «Энеіды навыварат». Артыкул «Забытое произведение» з'яўляецца ўступам да публікацыі паэмы.

² Катлярэўскі Іван Пятровіч (1769—1838) — украінскі паэт і драматург.

³ Маецца на ўвазе заходняя частка былой Смаленскай губ., сумежная з Беларуссю.

⁴ У сапраўднасці паэма (амаль увесь яе ўцалелы тэкст) друкавалася ў 1845 г. у часопісе «Маяк».

⁵ Паветы паўночна-заходняй часткі Смаленскай губ.

⁶ для дадзенага выпадку (лац.).

⁷ У сапраўднасці В. П. Равінскі нарадзіўся ў 1786 г.

⁸ Шэнграбенская бітва з французамі адбылася ў лістападзе 1805 г. у Аўстрыі ў часе замежнага паходу рускай арміі. Далей у артыкуле называюцца вядомыя бітвы Айчыннай вайны 1812 г.

⁹ Дуброўка — невялікая вёска, якая належала Равінскім. Існавала да 1820–1822 гг., калі ўсе сяляне з яе былі пераведзены ў іншую вёску (Да Смаленскай вобл., ф. 10, воп. 1, 1834 г., спр. 146, лл. 176–180). Як відаць з дакументаў, сядзіба Равінскіх знаходзілася ў Елісеевічах.

¹⁰ Звестак пра гэту ўзнагароду ў дакументах В. П. Равінскага няма.

¹¹ Памёр у 1855 г.

¹² Пасля ўступнага артыкула публікаваўся тэкст паэмы пад назвай «Энеида» на беларуском наречіі». Заканчэнне публікацыі — у «Смоленском вестнике», 28 студзеня 1890 г., № 11.

«СПРОБА ПЯРА» — ПРАДМОВА Е. Р. РАМАНАВА ДА ВШЕБСКАГА ВЫДАННЯ ПАЭМЫ «ТАРАС НА ПАРНАСЕ» 1896 г.

Напісаны рукой вядомага беларускага этнографа і фалькларыста Еўдакіма Раманавіча Раманова (1855–1922) артыкул «Спроба пяра» захоўваецца пад шыфрам 091–4291 у Адзеле рэдкай кнігі і рукапісаў Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна разам са зводным тэкстам паэмы «Тарас на Парнасе», які друкаваўся ў 1896 г. у «Вітэбскіх губернскіх ведомостях» і выйшаў у тым жа годзе асобнай брашурай. Артыкул не падпісаны; да апошняга часу яго аўтар не быў устаноўлены. Між тым аўтарства лёгка вызначаецца па почырку, мове і зместу артыкула.

Е. Раманаў меркаваў апублікаваць артыкул у якасці прадмовы да паэмы, але яго намер не здзейсніўся. Тэкст артыкула быў перакрэслены рэдактарам «Вітэбскіх губернскіх ведамасцей» і не трапіў у той час у друк.

У нашай публікацыі па магчымасці захавана своеасаблівая арфаграфія арыгінала, паказана работа Е. Раманава над тэкстам (з правак прыведзены толькі важнейшыя). Руканіс месцамі па краях пашкоджаны, часткі слоў узнаўляюцца ў квадратных дужках. З прастаўленых у арыгінале націскаў захаваны найбольш характэрныя.

СПРОБА ПЕРА

Во коли, дякуй богу, дождались мы, што й на[шего] «Тараса» ўвяли ў книжку!

Уже годов боли як сорок¹ белорусская байка ета стала ўсім вядома у трох губернях: Могилевській, Вітэбскай і Мінскай, — і старому, як гэі кажеть, і малому, і пану, і простому, і письменному, і тёмному. И до того, брахнийки², дойшло, што «Тараса» — усё ровно, як «Сон Богородицы», — найдеш уво ўсякой хати. Письменные широ пишутъ яго сабе на паперку, тёмные ще ширей вучутца яго на память.

Чим жа ён так люб?

А чим ён люб? Невучоныя любють яго за тое, што яго лёхко можно поня́тца³, бо написан ён на родной их прадедовскай⁴ мові, белорусскай, да за тое, што ширую⁵ правду говорить у ём сочинитель про тутэйшее жытьё-бытьё, якое яно было нёколісь-то тут. Вучоным байка люба за свой гумор, за насмишливость, бо ў ёй, як то кажетца, — і рак с клюшнёй полез туды, куды і конь с копытом. Куды лятели, як птушки, наши najlepšie сочинители: Пушкин, Лермонтов, Жуковский, Гоголь — тые, што мы их книжки змалку вучымся на память, по ўсих школах, — туды хотев проповзти и плюгавый «пан», не писавший ничего доброго, опричь руготни у газетных хвельлятонах, по хвамылии Булгарин и его товариш — граматыста по хвамылии Греч. Обадва яны⁶ лаяли Пушкина и Гоголя ў сваёй газети «Пчале» и ўздумали, што и яны вяликие писатели. Якраз як тое шаня-моська, што у байцы Крылова брахало на слона:

Нехай жа, ка[ж]а, дёйкають⁷ собаки;
Ну, моська! знать сїлна и яна,
Што бреша⁸ на слона!

[Аж н]е! Руки не доросли, як кажуть у поговор[цы некото]рые люди. Проштурхався на Парнас наш [...] ⁹ Тарас, а тые брехуны так и остались под [г]орой. Мусить, и досюль стоять, — хай им полепшаеть.

Тикава дли вучоного человека байка и тым яше, што сочинитель пишетъ у ёй про вяликую-вяликую старину, про тое ўремя, кали ще християнської веры не было и греки были

ше язычниками. Тут ён вядеть гуторку и про гору Парнас, и про гречеських язычеських богов и божков.

Гора Парнас ето тая самая, где жили некоторые из богов; найболи тые, што помогали суправдишным писателям. Затым то етые туды и лезли. Зявес, Зевс, усё ровно Юпитер, ето главный гречеський бог; Няптун — бог морей, ну, к примеру сказать, як наш Водяный; Сатурн — бог уремя. А ўремячко ж не стоить, не ждзеть, и Сатурну много надобе¹⁰ лаптиков... Марс — ето бог войны; Бах, ти Бахус, — бог весялосьти, ну, и вина, вядомо. Читали ж мы: вино весялить сердца чаловека. Амур — ето бог любви; усё коло девок увивався, нябощик. Геркулес — як жив на зямле, быв страшенный богатыр-осилок: нешто раз дык и небу усю удёржив на своих плечах. Ну, затое як помёр, греки посчитали яго за бога. Из богинь Тарас бачив на Парнаси трох: Гебу, Весту и Вянеру. Геба — ето богиня молодосьти. У молодосьти и гора — не гора и ўсякая страва смашна. Веста — ета ўже богиня хозяек; глядять, каб усё ў дворе было ладно, каб усюдах порадоцак быв, а найпача у хати, коло печачки. Подобна троху, с одного боку, нашаму хозяину-домовому. Ну, Вянера — ето богиня пригожства, красотосьти. Ина ўсё больше с Амуром¹¹ знаецца, нехай им лёгенько икнетца. Затым яще упоминаютца:¹² нимхвы — прислужницы богинь¹³; [няяды] — тыя ж нимхвы, тольки водяныя. Зяхвиры — то божки; под их командой были тихие, приятные вятры; а над ими старшим быв Борей, як во у нас у баснях Вихор Вихорович цар.

Ды вот жалко: нема ниякого ведома об тым, хто написав ету байку. Одны кажут, што быттолё сочинив Марцинкевич¹⁴, тэй, што быв за панами акономом у Шаврах, у Сяньском уезди Могилевьской губерни. Ён-тыки, правда, хоть и аконом, а писав и печатавав добрыя книжки и над народом не здека́вся. Але быв католик, и бог ведаеть, ти знав ён наших сочинителей. А Булгарина и Греча то певно не знав и их «Пчалы» не мусив читать. Другие дейкають, што «Тараса» сочинив один витебец, нейкий Даревский¹⁵. Гаворуть, што яго написали у Горках, студенты¹⁶, тогды, як там была, до мятежа, большая школа. И ето, можа, больш усего похожа на правду. Чули мы ше, што бытто яго написали могилевьские бурсаки. Можа, ета и была коли правда, да заржавела...

Тикаво б было дать читальнику ету байку такую, якою ина написана самим сочинителем. Да тольки нигде няможна найти яго рукописанья. Ету, што у книжцы, мы составили с списков, што дали нам добрые людцы у Витебску: А. Ф. Масловский¹⁷, А. П. Сапунов¹⁸, В. К. Стукалич¹⁹, Е. Р. Романов и много других.

У списках етых ёсть сякая-такая розница, ну не так штоб уже дужо большая. Де католик пишеть: пенкный, сукня и т. п.,

там на́шинец напісав: красывый, шірынка і т. д. Вітэбец пішэць: уряднік, грязь, а могілевец: ураднік, грязь. Гэлавнейшыя адлічкі мы паказалі унізу страціц

Кніжкай байка печатаваецца ще першы раз. Годов, знатъ, с пяць назад іна была напечатована у газеті «Мінський лісток», ну напечатована нельзя сказаць штоб ладно. Што можна было паправіць проти етой газеты, то мы паправілі.

Тяперака: як яе чітаць, ету байку? А вот як: коли чітальнік тутэйшы, белорус, нехай чітае так, як гаворыць у сваём дворе. Наша мова звестная стародревняя: дзе да ідзе, хадзі да ляці! А чітальніку ненаському, велікорусу або інышаму, трэба чітаць так, як чітаюць по-славянську: як напісана. Толькі трэба помніць, што у белорусов *о* без ударення кажэцца усягды як *а*: *дарога, маланьня*, затым *в* белоруськое²⁰ не чітайце по руську — як *ф*: *знав*, а не — *знаф*, *пятухов*, а не — *пятухоф* і т. д.; белоруськое *г* кажыцца усядах як *н*: *нара́, друно́на*, а не — *гара, другова* і т. д. Трэба прымечаць еше, де ў ды і довгія, а де короткія: *ў, й*; і де стоіць ударенне. А затым, братенікі, не ломаіцца языка, а чітаіцца по-руську. Усе поймаеце.

Во і усё...

¹ *Замест закрэсленага*: пяцьдэсят.

² *Браточкі*: (дыялектн.).

³ *Так у арыгінале*.

⁴ *Закрэслена*: праотцовскай.

⁵ *Далей закрэслена*: певную.

⁶ *Далей закрэслена*: толь[кі] і делалі, што ругалі.

⁷ *Замест закрэсленага*: гаворыць.

⁸ *Спачатку было*: брэшэць.

⁹ *Тэкст пашкоджаны. Адно слова не чытаецца*.

¹⁰ *Замест закрэсленага*: патрэбно.

¹¹ *Далей закрэслена*: водітца.

¹² *Закрэслена*: наяды.

¹³ *Далей закрэслена*: як у нас былі неколісь покоевы́е лев[кі].

¹⁴ *В. Дунін-Марцінкевіч*.

¹⁵ *А. Вярыга-Дарэўскі*.

¹⁶ *Слова дабаўлена пазней над радком*.

¹⁷ *Маслоўскі Аляксандр Фёдаравіч (нар. у 1843 г.) — саслужывец Раманава, інспектар і дырэктар вучылішчаў Віцебскай губ. у 1869—1892 гг.*

¹⁸ *Сапуноў Аляксей Парфёнавіч (1851—1924) — беларускі гісторык.*

¹⁹ *Стукаліч Уладзімір Казіміравіч (нар. у 1856 г.) — віцебскі літаратар-краязнаўца, юрыст па прафесіі.*

²⁰ *Далей закрэслена*: ніколі.

ВОДЗЫЎ І. І. СРАЗНЕЎСКАГА НА БЕЛАРУСКІ ВЕРШ «ПАНАМАНІЯ»

Ізмаіл Іванавіч Сразнеўскі (1812—1880) — вядомы філолаг-славіст, прафесар Пецяўбургскага ўніверсітэта. Арыгінал яго водзыва на беларускі верш «Панаманія» знаходзіцца ў агульнай справе Пецяўбургскага цэнзурага

камітэта (ЦДГА СССР, ф. 777, воп. 2, спр. 142, 1857 г., лл. 5 — 5 адв.). *Іншых звестак пра гэты верш і якіх-небудзь дадзеных пра яго аўтара пакуль шло не знойдзена. З водзва відаць, што гэта быў твор дэмакратычнага, антыпрыгонніцкага напрамку**.

Его сиятельству господину председателю С.-Петербургского цензурного комитета князю Григорию Алексеевичу Щербатову

Честь имею возвратить при сем: 1. Чешскую книгу «Obzor»¹, 1855 и при ней отношение Комитета цензуры иностранной за № 1138 по поводу этой книги; 2. Рукопись на белорусском наречии «Panomanija»; 3. Венгерскую книжку «Dalkönyveske». Pest². 1856.

Чешский журнал «Obzor», издававшийся только один год (1855), известен мне как сборник очень хороших учено-литературных статей, благородно скромных по направлению. В нем нет, сколько понимаю, ни одной статьи, которую бы запретила русская цензура³.

Белорусское сатирическое стихотворение «Паномания» писано с целию показать с дурной стороны польских бар, особенно в отношении к шляхтичам и мужикам, и униженное, жалкое положение этих последних. Нельзя даже, кажется, сказать, что автор руководился любовью к правде: кое-где как будто проглядывает злоба. Пана учат будто бы, «каб умел добра мужика кадучить»; детям твердят, что и мужики, и шляхтичи — отверженной породы и пр., а между тем паны похожи на чертей, говорит автор: безбожники, развратные. Резкие места я отметил карандашом⁴.

Венгерская книжка «Dalkönyveske» есть книжечка песен для венгерского народа. Это выбор стихотворений небольшого размера из лучших писателей венгерских. Судя по именам писателей и по строгости нынешней австрийской цензурной полиции, трудно предположить, чтобы в книжке было что-нибудь зловтьевредное; впрочем, сам я не могу судить об этом, потому что венгерского языка почти совсем не знаю⁵.

Профессор Измаил Срезневский

14 февраля 1858 г.⁶

¹ «Кругагляд» (чэшск.).

² «Спеўнік». Пешт (венг.).

³ *Насупраць абзаца паметка на палях*: в Иностранную цензуру].

⁴ *Паметка на палях*: возвратить без одобрения].

⁵ *Паметка на палях*: в Иностранную цензуру].

⁶ *Пасля тэксту алоўкам напісаны праект рашэння*: Определили: Книги возвратить с объяснением в Комитет цензуры иностранной], а рукопись выдать, без одобрения, представившему.

РАМУАЛЬД ЗЯМКЕВІЧ ¹. СТАРЫ МІНСК У БЕЛАРУСКІХ УСПАМІНАХ ²

I

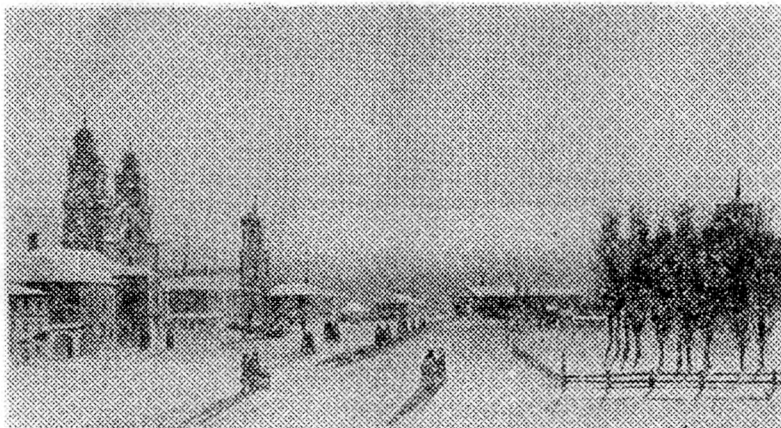
Аляксандраўскі палац. Чырвоны крыж. Граніца горада — рагаткі-заставы са шлагбаумам. Дом Дуніна-Марцінкевіча. Біяграфія Марцінкевіча. Грамадзянства яго часу. Арыстакратызм і дэмакратызм. Тыпы арыгіналаў таго часу. Ажыўленне выдавецкай дзейнасці. Паўстанне 1863 года і яго skutкі³.

На вуглу вуліц Захараўскай ды Белацаркоўнай знаходзіцца невялічкі вельмі стары дом, які ўвесь хаваецца ў садзіку. Гэты стары, усімі забыты дом у сваім часе насіў гучную назву Аляксандраўскага палаца і служыў некалісь месцам прыпынку расійскага імператара Аляксандра I пры праездзе яго праз Мінск у часе французскай вайны. Частка гэтага дома з боку вуліцы асталася такою, якою і была ў часе кароткага пражывання ў Мінску Аляксандра I, бо пераробкі дома ніхто не асмеліўся рабіць. Ад старых людзей даводзілася нам чуць, што тагачасны гаспадар дома атрымаў ад імператара Аляксандра I прывілегію, падпісаную ўласнаю царскаю рукою, на права называць гэты дом Аляксандраўскім палацам, але пасля прывілегія гэтая неяк затрацілася, а як кажуць другія, сам гаспадар прапіў яе нейкаму сабірацелю аўтографу.

На самым рагу вуліцы, каля Аляксандраўскага палаца, знаходзіцца вялікі чырвоны крыж, да якога мясцовыя жыхары адносяцца з вялікай набожнай пашанай. Аб гэтым крыжы ходзіць легенда, каторая кажа, што пакуль гэты крыж стаіць, усе жыхары блізка ляжачых дамоў забяспечаны ад усялякіх эпідэміяў, пажараў і гэтак падобных няшчасцяў.

Намітусь ⁴ праз вуліцу ад Аляксандраўскага палаца ў часе так называемых откупаў знаходзілася рагатка-застава са шлагбаумам. Дом рагаткі-заставы захаваўся і дагэтуль; калісь быў у гэтым доме шынок пад назвай «Красны».

У часе откупаў, калі вольны ўвоз водкі ў горад сурова быў забаронены і рагаткавыя сторажы, узброеныя страшнымі пікамі — стальнымі вострымі прутамі, старанна калолі вазы праязджаючых і кішэні падарожных, шлагбаум іграў вялікую ролю: за ім, як быццам за чарадзейскім кругам, пачыналася праўдзівая свабода для тых, каторыя ўмелі цаніць таннасць гарэлкі. Сюды ў свята, быццам на кірмаш, пёрлі велізарныя гурткі дробных чыноўнікаў і мяшчан выпіць ды павесяліцца за танныя грошы: розніца цэн на водку ў горадзе і за горадам, значыцца за шлагбаумам, была аграмадная. Няма дзіва, што дзеля гэтай прычыны за горадам было вельмі многа дробных шыночкаў, паміж каторымі першае месца займаў шынок «Пад Караблём» («Под Окрэнтэм»), закрыты

Саборная плошча ў Мінску. З літаграфіі 1840 г.

ўжо ў часе ўстанаўлення дзяржаўнага манаполю на гарэлку. Шынок «Пад Караблём» называўся так дзеля таго, што на вывесцы быў намалюваны нейкім даярослым артыстам карабель на моры і чырвананогія буслы велічыні такой, як і карабель. Шынок гэты добра быў вядомы сучасным беларускім дзеячам і пісьменнікам, каторыя збіраліся часта ў ім, ідучы ў лес на маёўкі і шпацыр.

Прайшоўшы колькі сажняў ад быўшае рагаткі-заставы ўперад, мы апынімся каля дому, які ў сучасны момант належыць да пана Бржазіцкага. У гэтым самым месцы, дзе цяпер ідзе дзеравынны паркан, радам з варотамі дома Бржазіцкага стаяў невялічкі домік беларускага паэта Вінцука Дуніна-Марцінкевіча, праіграны праз яго, як кажуць старыя людзі, у карты нейкаму пану Пацейку, каторы пасля гэты домік разабраў і збудаваў на яго месцы радам два дамы, якія належаць цяпер да Бржазіцкага і Шыманскага.

Скажам цяпер колькі слоў аб самім Марцінкевічу.

Вінцук Дунін-Марцінкевіч быў сынам дробнага землеўласніка Мінскай губерні Бабруйскага павета Яна Дуніна-Марцінкевіча. Радзіўся ён у 1807 годзе ў фальварку Панюшкewічах⁵; маладыя гады пражыў у маёнтку бацькі пад пільным даглядам сваёй маткі Марыяны⁶ родам Нядзведскай. Затым быў аддадзены ў Віленскую калегію базыліянаў, дзе і выхоўваўся пад старанным даглядам віленскага біскупа, які, будучы сваяком Марцінкевіча, горача займаўся яго выхаваннем⁷. Аб сваім жыцці ў калегіі і на кватэры ў біскупа Марцінкевіч

любіў апавядаць у кружку сваёй радні і блізкіх знаёмых. Асабліва захаваўся ў яго памяці звычай перавярнення талерак. Марцінкевіч жыў на кватэры ў біскупа, і калі яго лавілі ў якой правіне, дык мусіў ён прасядзець цэлы абед за сталом разам з біскупам галодны, перад перавярнёнай уверх дном талеркай; гэты звычай меў месца нават і тады, калі абедалі і госці.

Пасля сканчэння калегіі Марцінкевіч паступіў у Віленскі ўніверсітэт⁸ на медыцынскі факультэт, але пры першым рэзанні трупа абамлеў, а затым, кінуўшы ўніверсітэт, паступіў на месца сакратара да нейкага Бараноўскага, які ў Вільні меў нейкае выдатнае бюро. Незабавам Марцінкевіч пазнаёміўся з дачкой свайго працадаўцы, каторая не дайшла яшчэ поўных 16 гадоў і з гледжання была яшчэ дзіцяткам, Юзэфай, улюбіўся ў яе і, не атрымаўшы ад Бараноўскага згоды на жаніцьбу, уночы 18 снежня 1831 года ўвёз сваю палюбоўніцу і тайна ад бацькі ажаніўся. Ясна, што служыць далей у разгневанага цесця было ўжо немагчыма, і ён паступіў у Мінску ў каталіцкую кансісторыю, а затым перайшоў праз колькі часу ў дваранскае (шляхецкае) дэпутацкае сабрание.

У 1858 годзе Марцінкевіч кінуў службу і, аўдавеўшы ў гэтым часе, ажаніўся ў другі раз, узяўшы за жонку ўдаву Грузэўскую. Затым праз нейкі час пераехаў у свой невялічкі маёнтак Люцынку⁹, каторую за свае запрацаваныя грошы купіў у 30-х гадах. Там, у Люцынцы, ён і памёр 29—17 снежня 1884 года¹⁰. Пахаваны Марцінкевіч у маёнтку Жарбоўскіх Тупальшчына (Мінскага павета, Івянецкае воласці).

Пісаць пачаў ён надта рана; шмат твораў не паявілася ў друку і прапала, быць можа, назаўсягды, шмат чаго захавалася ў рукапісах і знаходзіцца яшчэ ў людзей, а толькі малая частка твораў, ды прытым з самае ранняе эпохі яго працы, апублікавана ў друку.

Першай друкаванай кніжкай Марцінкевіча была «Sielanka», аперэта ў двух актах, дзе сяляне гавораць па-беларуску, а пань — па-польску. Кніжка надрукавана ў Вільні 1846 года з паметкай цэнзара Паўла Кукальніка¹¹. Старыя людзі апавядалі нам, ды і пацвярджэнне гэтага знаходзілі мы ў рукапісных, недрукаваных успамінах (мемуарах) сучасных людзей, што толькі дзякуючы энергіі разумнага, светлага чалавека, якім быў цэнзар (родам славак¹²) Павел Кукальнік, кніжку ўдалося пусціць у свет. Рэч у тым, што карэктурную адбітку «Сялянкі» дастаў протаіерэй Пляцыд Янкоўскі¹³, беларус, каторы пісаў па-польску пад прозвішчам John of Dusalp, ад беларускага этнографа Ігната Шыдлоўскага¹⁴ дый меў неасцярожнасць прагаварыцца аб гэтым перад сваім начальствам — архіепіскапам Сямашкам¹⁵. Сямашка добра вядомы як злы дух і інквізітар беларускага руху; ён яшчэ ў

Віленскім універсітэце праз даносы спыніў нацыянальны беларускі рух пасярод клерыкаў-уніятаў, затым ён увёў забарону беларускае мовы ў цэрквах, ён паліў на двары свайго палаца уніяцкія беларускія абразы, гравюры і кніжкі, якіх цяпер бібліёграфы не могуць знайсці (лік знішчжаных старабеларускіх кніжак, цяпер нікому не вядомых, апрача загалоўка, правышае пяць тысяч экзэмпляраў!). Няма дзіва, што такі абрусіцель кніжку хацеў спыніць. Дзякуючы энергіі цэнзара Кукальніка і пратэкцыі жонкі генерал-губернатора кніжка была адратавана, але надрукавалі яе толькі ў ліку 600 экзэмпляраў, каб не пашыраць беларускае нацыянальнае «заразы», якую ўжо распачаў сваёй кніжкай «Piosnki», друкаванай у 1844 годзе, Ян Чачот¹⁶ [...]

Пасля 1846 года¹⁷ ўжо нічога не можна было надрукаваць па-беларуску. Чорныя мікалаеўскія рэакцыянеры спынялі ўсю працу.

Толькі 1855 год, параженне Расіі ў Крымскай вайне, патрэба рэформ у дзяржаве далі можнасць крануць з месца і беларускую нацыянальна-выдавецкую працу. І вось у Мінску выдае Марцінкевіч, накладам кніжных гандляроў браццяў Бейлінаў, у друкарні Ёкеля Дворжаца вершаваную аповесць «Нароц» (1855).

Кніжка выйшла лацінскімі літарамі з малюнкамі работы самога Марцінкевіча*, каторыя рабіў мінскі літограф Фальк. Затым пайшлі «Вечарніцы» (1856 год¹⁸), «Шчароўскія дажынкi» і пераклад «Пана Тадэвуша» (1859 год).

Кніжкі раскуплены былі праз колькі месяцаў. Але нашыя анёлы-апякуны не драмалі — пабачыўшы гэткую небяспечную для іх існавання «крамолу», кніжкі «Пана Тадэвуша» канфіскавалі і беларускі друк забаранілі.

Усе творы Вінцука Дуніна-Марцінкевіча напісаны прыгожай каранастай мінскай гутаркай беларускае мовы, маюць яны надта жыва і абразова жыццё і думкі-паняцці беларусаў, і да гэтай пары некаторыя з твораў жывуць у вуснах народа. Асабліва папулярна паміж сялянамі вершаваная аповесць «Гапон», часці каторай пераходзяць ад старога пакалення да маладога, з вуснаў у вусны.

Апісваючы працу Дуніна-Марцінкевіча, не можна не сказаць і аб тым беларускім кружку адраджэнцаў, сярод каторых ён круціўся або, лепей кажучы, душою каторых ён быў.

Выхаваныя пад уплывам Віленскага універсітэта, мінскія інтэлігенты 40—50-х гадоў жылі, хоць і ў цяжкіх варунках царскай мікалаеўскай рэакцыі, досыць шырокім, хаця, праўда, больш хатнім, інтэлектуальным жыццём, ужываючы свой свабодны ад будзённых спраў час на развіццё свайго розуму, знання і душэўных здольнасцей. Усе іх сабранні ў большасці выпадкаў насілі характар навучны або літаратурны, і дзеля таго няма

дзіва, што людзі з літаратурным, музыкальным ці артыстычным талентам сустрачаліся з цёплым, сардэчным, пашанотным прыняццем на гэтых сабраннях. Быць запрошаным на гэткае сабранне лічылася вялікім гонарам. На сабраннях устраівалі літаратурныя вечары, канцэрты, дэкламацыі і тэатральныя любіцельскія выставы.

Вельмі цікава адно здарэнне: гэта пастаноўка любіцелямі на сцэне Мінскага гарадскога тэатра беларускай аперэты Марцінкевіча «Сялянка», прычым сам аўтар іграў на сцэне ролю «Навума». Музыка да «Сялянкi» была напісана знамянітым кампазітарам Станіславам Манюшкам. Гэтае здарэнне мае велізарнае значэнне як першая пастаноўка на сцэне беларускай оперы і як першая пастаўленая опера Станіслава Манюшкі. «Сялянка» была выстаўлена ў 1855 годзе¹⁹ і ставілі яе тры разы. Рэцэнзія аб гэтай оперы была друкавана праз пана Юльяна Гарайна ў польскай часопісі «Gazeta Warszawska» ў Варшаве²⁰. Другой пастаўленай на мінскай сцэне ў 1856 годзе операй Манюшкі да слоў Марцінкевіча была пераробка «Гапона» пад загалоўкам «Робѳг рекрускі»²¹. На сцэне, апрача самога Марцінкевіча, выступалі Ляўданскі²², Лопат, Кабылінскі і пан Прушынскі (бацька Промука²³, рэдактара польскай часопісі «Gazeta Świąteczna» і знамянітага аўтара польскага лемантара, які прызнаны найлепшым з усіх прадстаўленых на міжнародным конкурсе). З афішаў гэтых операў захавалася адна толькі афішка «Сялянкi». Меў яе ў сваёй калекцыі беларускі паэт Альберт Паўловіч²⁴.

Тэатр, у каторым былі пастаўлены сцэнічныя творы Марцінкевіча, ужо не існуе; дом Поляка, у каторым быў тэатр, знаходзіцца на Кафедральным пляцы, дзе цяпер²⁵ ваенны камендант. Захаваная фатаграфія (1862 года) гэтага тэатра ў доме Поляка знаходзіцца ў калекцыі пішучага.

У доме Марцінкевіча сабіраліся ўсе інтэлігентныя сілы Мінска. Бывалі ў яго бібліяграф і паэт Ігнат Легатовіч²⁶, які пісаў і па-польску і па-беларуску, артыста-маляр Ян Дамель²⁷, каторы беспадобна рабіў карыкатуры і маляваў тыпы беларускіх сялян, арыгінальны і вельмі фацэтны гумарыст пан Юрый Кабылінскі²⁸, аўтар беларускага зборніка «Тысяча і адна фацэцыя», Міхал Галубовіч²⁹, епіскап, шчыры і добры беларус, знамяніты кампазітар Станіслаў Манюшка, польскі крытык і пісачель Аляксандр Тышынскі³⁰ (напісаў цікавыя дагэтуль не надрукаваныя ўспаміны), граф Канстанцін Тышкевіч³¹ з Лагойска, пан Аляксандр Валіцкі³², які пісаў па-беларуску пад прозвішчам Місьцюк³³, і шмат-шмат іншых.

У 1856 годзе на мінскіх кантрактах³⁴ з'ехалася многа людзей, быў вялікі канцэрт Концага і Манюшкі. У адзін вечар

усе сабраліся ў Марцінкевіча. Былі госці прыезджыя, як Концкі³⁵, Сыракомля³⁶ і малады беларускі паэт Вінцэс Каратынскі. Каратынскі, які з Сыракомлем прыехаў з Вільні, бачачы столькі сэрца і шчырасці са стараны Марцінкевіча і ацаніўшы яго вялікую прыхільнасць да сябе як да маладога пісьменніка, напісаў шчыра, ад сэрца гарачы беларускі вершык на чэсць гаспадара³⁷. Услед за тым і Марцінкевіч напісаў у чэсць Концкага, Сыракомлі і Манюшкі верш, які тутакі і прыводзім [...]»³⁸

Сходы ў доме Марцінкевіча лічыліся дэмакратычнымі. Туды не любілі хадзіць людзі, якія лічылі сябе за арыстакратаў, і такія, што не любілі простых сялян — народа. Маладыя з арыстакратаў, так называемая залатая маладзёж, уцякалі, калі чулі хоць адно беларускае слаўцо, і ішлі піць ды гуляць у карты. Шмат каму са шляхты-памешчыкаў не ў смак былі беларускія творы і вершы Марцінкевіча, і паміж такімі ён звычайна не меў ні прызнання, ні папулярнасці.

Што Марцінкевіч мусіў лічыцца з поглядамі паноў-шляхты на прыгон, відаць хоць бы з яго вершыка «Вясна голад перапала»³⁹. Вершык гэты ён даў з некаторымі пропускамі такому пану, каторага рэзала праўда ў вочы. Гэтага верша вядомы дзве рэдакцыі ўласнай рукі Марцінкевіча, і розніца іх у тым, што адзін напісаны спакойна, бо з пропускамі, а другі вельмі востра. Вершык гэты з рукапісу Марцінкевіча рэдакцыі з пропускамі надрукаваў праф. М. Доўнар-Запольскі⁴⁰ ў кніжцы «В. Дунин-Марцінкевич и его поэма «Тарас на Парнасе», Витебск, 1896, другі, поўны, друкаваў Е. Раманаў⁴¹.

Вядома агульна, што 1855 год прынёс «вясну» свабоды. Хоць і кароценькай была гэтая вясна, аднак яе выкарысталі так, як толькі можна было. На Марцінкевіча нападзілі і не любілі яго арыстакраты не за прыхільнасць да сялян, а за беларускі друк. Асабліва не падабаліся беларускія кніжкі арганізатарам польскіх школак і ахронак⁴² па вёсках: кніжка ў беларускай мове магла перашкаджаць іх патрыятычнай працы.

Вось дзеля таго паміж абозам⁴³ Марцінкевіча і абозам польскіх арыстакратаў-шляхты ішла барацьба і ўзаемныя напасці і здзекі. Сатырычныя вершы, жарты-анекдоты, карыкатуры артыста-маляра Яна Дамеля⁴⁴, спеўкі — усё гэта было звычайным аружжам барацьбы.

Галоўным праціўнікам арыстакратаў, зненавіджаны праз іх, быў быўшы сакратар Шляхецакага (Дваранскага) сабрання пан Юрый Кабылінскі, «штуард»⁴⁵ быўшай масонскай ложы «Паўночная паходня» ў Мінску, чалавек, які вызначаўся глыбокай эрудыцыяй, дасціпнасцю і шпаркасцю вострых адказаў і каторы быў пры ўсім гэтым надта жывога тэмпераменту, любіў

заўсёды выкінуць смехатворную штуку, з якой пасля смяяўся цэлы Мінск.

Кабылінскі любіў часам адзецца ў вопратку беднага шляхціца або селяніна, уваходзіў у натоўп простага народа ды рабіў там свой прагляд. І вось гэты маскарад не раз служыў прычынай цікавых і смешных непаразумеў.

Адзін раз Кабылінскі ў сваёй скромнай вопратцы ўвайшоў у кафедральны касцёл і сеў на сваё звычайнае месца — першай лаўцы. Радам з ім памясціўся хлопец — франт з абывацельскіх⁴⁶ маменькіных сыноў. Не ведае Кабылінскага ды прымае яго за дваровага простага чалавека; ён вельмі быў незадаволены гэткам суседам і пастанавіў прагнаць гэткага мужыка.

— Ты хто такі? — пытаецца грозна Кабылінскага абураны шляхцюк.

— Чалавек, — пакорна адказвае Кабылінскі.

— А чый? — гарачыцца франт.

— Божы, — адказвае Кабылінскі.

Фронт, збіты з панталыку, даецца дзіву, але ўсё-ткі, не хочучы ўступіць, бармоча:

— Гм, а ўсё-ткі ці ж можна лезці, дзе сядзяць паны, — могуць і прагнаць.

— Сядзі, дурань, каля мяне, ніхто цябе не прагоніць, — адрэзвае наканец, страціўшы цярпліваць, Кабылінскі і гэтым зусім збівае з толку кірмашовага паніча.

У другі раз на першай лаўцы ў тым жа касцёле памясціліся тры франты, двое памешчыкаў са старых радоў: Сангушка і Заранак, а трэці іх прыяцель, падлізваючы, няпэўнага роду, — адным словам, такі, каторых называлі тады паўпанкамі. Франты ні за што не хацелі пусціць на вольнае месца старшага і паважнейшага за іх Кабылінскага, і мусіў ён маліцца, стоячы каля лаўкі. Кабылінскі так і зрабіў: стаўшы на калені каля панічыкаў, пачаў горача маліцца паўголасам, ад каторага, аднак, гудзела ў касцёле, вось якою малітваю, каторую ён сам тут жа і зляжыў:

Божэ Якубув, божэ Ізакув,
Зродзілэсь тшэх кпув,
Вшысткіх тшэх едынакув:
Едэн Сангушко, другі Зоранэк,
А тшэці слепы пулпанэк⁴⁷.
(У паўпанка адно вока было акалечанае.)

На франтаў пачалі звяртаць увагу, з'явіліся ўсмяшкі, і яны са стыдам скарэй выйшлі з касцёла.

Аб пану Юры Кабылінскім успамінае ў сваім вершы «Зміцер і певень» Дунін-Марцінкевіч. У вершы апавядаецца, як

трох паноў пайшлі на базар і прыцэньваліся да пеўня, пытаючыся ў селяніна, колькі ён хоча за гэтага зайца, пакуль сам селянін не паверыў, што ў яго заяц, а не певень, і не пачаў прадаваць людзям яго за зайца.

Шмат чаго цікавага ды прытым з праўдзівага жыцця тагачасных людзей у Мінску знайшлося б у зборніку жартаў Кабылінскага «Тысяча фацэцыяў і адна», калі гэты рукапісны зборнік не прапаў. Заметка аб ім і аб некаторых людзях таго часу ёсць у рукапісных успамінах самога Кабылінскага, сшытак каторых знаходзіцца ў калекцыі пішучага гэтыя радкі.

Год 1859 спыніў беларускую выдавецкую працу. Пасля канфіскаванай кніжкі, перакладу «Пана Тадэвуша» Міцкевіча, Марцінкевіч ужо нічога больш не мог выдаць. Аднак пісаць не перастаў. Скасаванне прыгону сялян у 1861 годзе ажывіла Марцінкевіча і беларускіх патрыятычных дзеячоў. Але наступіўшае польскае паўстанне 1863 года кладзе цяжкае ярмо забарон беларускага друку. Сам Марцінкевіч у часе паўстання, хоць нічым яго не падтрымліваў і не згаджаўся з ім⁴⁸, быў, аднак, арыштаваны і прасядзеў колькі месяцаў у вастрозе за тое, што яму як беларускаму пісьменніку прыпісвалі ўсе беларускія пракламацыі, якія тады хадзілі з рук у рукі. Пракламацыі гэтыя і газетка «Мужыцкая праўда» пісаліся і друкаваліся нават не ў Мінску.

II

Скуткі паўстання 1863 — [18]64 гадоў. Аляксандр Ельскі. Гурток адраджэнцаў 1886 года. Газета «Минский листок». Календары Доўнара-Запольскага і А. Слупскага. Генрык Татур. Іван Неслухоўскі. Каруць Каганец.

Паўстанне 1863 — [18]64 гадоў вельмі пашкодзіла беларусам. Даказана было афіцыяльна, што шмат хто з беларусаў, нават і з простых сялян, быў у паўстанні альбо так ці іначай памагаў ці спагадаў яму [...]

Пачаліся арышты і ўсялякія забароны, як, напрыклад: гаварыць у касцёлах казанні па-беларуску, што з часам і вызвала, пасля 1865 года, забарону пісаць і друкаваць.

Гэткая забарона, адзіная ў свеце, нягледзячы на яе дзікасць, была праведзена вельмі строга. Недарма Адам Кіркор⁴⁹ пісаў: «Беларускаму народу больш не зазвініць яго родная мова, і ён сам, як народ, прапаў».

Аднака Кіркор памыліўся: народ не прапаў! Збяднеў ён, заняпаў, пачаў траціць усё больш і больш сваіх сыноў, але прапасці ўсё-ткі не мог [...]

Беларускія дзеячы, нягледзячы на забарону друку, працаваць не пераставалі.

Марцінкевіч пісаў далей свае творы, хаця і не меў надзеі пабачыць іх у друку. Апрача Марцінкевіча, з'явіліся другія працаўнікі, якія павялі яго працу далей.

Да такіх належаў у поўнай меры Аляксандр Ельскі. Багаты памешчык Ельскі з'яўляецца выдатным, шчыра і праўдзіва дэмакратычным дзеячам у Міншчыне пасля 1864 года⁵⁰. Пачынаючы ад 1861 года, працуе Аляксандр Ельскі і прамом. Праз 55 гадоў літаратурнай і публіцыстычнай працы Ельскі пакінуў выдатны след у гісторыі і культуры краю. Не было газеты, журнала, дзе ён ні быў бы супрацоўнікам. Яго стаці ў энцыклапедыях, паадзінокія кніжкі аб гісторыі, прамысловасці, культуры і прасвеце краю маюць велізарнае значэнне і для нас, беларусаў, хаця і пісаны ў польскай мове. Сам Аляксандр Ельскі ўважаў сябе за паляка, аднак беларусаў любіў і шанаваў. Працы Ельскага ў беларускай бібліяграфіі і колькі кніжачак у беларускай мове, напісаных ім самім, для нас проста бясцэнны. Будучы гісторык краю, калі будзе студыяваць⁵¹ заняпад беларускага народа ў часе чорнай цемры рэакцыі, ад 1861 да 1905 года, не можа абмінуць ніводнага друкаванага радка Ельскага. Гэта быў у поўным значэнні абываталь-грамадзянін, светлая памяць каторага асабліва мусіць быць шанавана праз беларусаў. Памёр Ельскі ў 1916 годзе ў сваім маёнтку Замосць Ігуменскага павета.

З прац Ельскага знамяніта і цэнна для праўдзівых дэмакратаў яго польская кніжка «Zarys obyczajów szlachty w stosunku do ekonomiki i doli ludu na Litwie i Rusi»⁵². Гэта праўдзівая гістарычная евангелія дэмакратызму. Як вядома, Ельскі быў у вялікай прыязні з беларускім паэтам Вінцуком Дуніным-Марцінкевічам. Маём пада рукою цікавы беларускі верш Ельскага, у каторым ён з пашанаю звяртаецца да Марцінкевіча і заахвочвае яго пісаць далей па-беларуску. Одпіс⁵³ гэтага верша мы атрымалі ад вядомага польскага этнографа і вучонага Зыгмунта Глогера⁵⁴, зяця Ельскага. Верш гэты прыводзім тутакі цаліком [...]⁵⁵

З верша відаць, што Ельскі прапанаваў Марцінкевічу звярнуцца да нямецкай выдавецкай фірмы Бракгаўза ў Лейпцыгу ў справе друку беларускіх твораў. Вядома, што Бракгаўз выдаваў усе польскія творы, якіх царская цензура не пускала. Шкада, што Марцінкевіч не здабыўся на смеласць і энергію, бо больш чым пэўна, што Бракгаўз надрукаваў бы яго творы, а мы мелі б больш твораў Марцінкевіча, з якіх шмат ужо прапала.

Аляксандр Ельскі ў першых пачатках літаратурнай сваёй працы, гаспадаруючы ў маёнтку, стараўся аб палепшанні сялянскай долі і востра нападаў на сваіх суседзяў, калі тыя

выціскалі пот са сваіх парабкоў. Старыя людзі апавядаюць, што тады хадзіла з рук у рукі шмат сатырычных вершаў на памешчыкаў, гнабіцеляў⁵⁶ сялян, — п'ера самога Ельскага. Асабліва дакучаў ён «арыстакратам». Адны з гэтакіх арыстакратаў, Грабоўскія, абураныя вершамі Ельскага, у якіх зачапіў ён іх радню, зрабілі сход і напісалі гэтакое «пасланне»:

Пане поэта
Ігуменскага павета!
А ці бачыш гэта!

(Тутака быў нарысаваны велізарны сплецены са скуры бізун.)

Глядзі — адаб'ём катлета!

Жыццё Аляксандра Ельскага было цесна звязана з Мінскам. Мінск ён вельмі любіў, і найлепшыя гістарычныя апісы Мінска мы маем у розных часопісах і кніжках, дзе ён іх памяшчаў.

Беларускія кніжкі Ельскага добра вядомы ўсім беларусам, і мы аб іх не будзем успамінаць. Звернем толькі ўвагу на страшэнную патрэбу сабрання ўсіх бібліяграфічных даных аб працах аўтара. Павінна быць выдадзена велізарная кніга з поўнай бібліяграфіяй яго прац. Пішам «велізарная», бо, папраўдзе, спіс прац Ельскага, адных толькі друкаваных, зложыць вялікі том, не кажучы аб яго рукапісах.

Спісам і выдавецтвам⁵⁷ прац Аляксандра Ельскага павінна б заняцца мінскае польскае Таварыства прыяцеляў навук, калі яно мае здольную бібліяграфічную сілу і... калі яно здолее пераканаць сына Ельскага аб вялікасці і цэннасці для гісторыі краю прац яго бацькі. Тутака беларусы, хаця ім нябожчык Аляксандр Ельскі не раз абяцаў і пісаў, што беларускія рэчы аддасць у беларускі музей, нічога ад сына яго не дастануць, бо сын пайшоў не ў бацьку [...] лепей не чапаць гэтакага яснавяльможнага. Прыпамінае гэта нам падобныя адносіны сына Пранцішка Багушэвіча (Мацея Бурачка) да беларусаў, якім ён нізашто не хацеў даць ні біяграфіі свайго бацькі, ні фатаграфіі Бурачка ў сялянскай світцы.

Беларуская бібліяграфія Аляксандра Ельскага, надрукаваная ў польскай газеце «Chwila» (Варшава 1886 года)⁵⁸, звярнула ўвагу мінскіх беларусаў [...]

Знайшліся ў 1886 годзе ў Мінску людзі, каторыя пачалі гуртавацца ў справе святога адраджэння падняволенага беларускага народа. Людзі гэтыя, як Мітрафан Доўнар-Запольскі, Яўгені Ляцкі⁵⁹, А. Слупскі, Завітневіч⁶⁰, Ян Неслухоўскі і шмат іншых, пачалі думаць аб працы для роднага народа і краю. Цемра рэакцыі і паліцыйна-вастрожныя варункі паступовай, а значыцца, крамольнай думкі іх не спа-

лохалі. А час гэты папраўдзе быў страшны... Народ цёмны, лепшыя людзі, якія хацелі б яго будзіць, пад даглядам ставокага цэрбера — паліцыі, — адным словам, абставіны немагчымыя для ідэёвай, вольнай творчай працы.

Пры гэтым трэба адзначыць, што Мінск [...] не меў ніякіх культурных устаноў, дзе можна было б знайсці харч для душы і сэрца. Ніякіх навуковых таварыстваў, ніякіх бібліятэк ці музеяў тады ў Мінску не было і, апроча клубаў, дзе можна было рэзацца ў карты і напівацца да ўтраты прытомнасці, іншых культурных устаноў не існавала [...]

І вось гурток адраджэнцаў у Мінску ў 1886 годзе прыступае да выдавецкай працы. На пачатак у расійскай⁶¹ газеце «Минский листок» (у № 18, 19, 31, 39, 40, 42, 49 і 61) паяўляюцца вельмі важныя стацці, якія датычаць беларускае этнаграфіі і народнае прасветы. Праца прафесара Е. Карскага⁶² «Обзор звуков и форм белорусской речи» (Москва, 1886) яшчэ больш узмацоўвае намаганні гуртка, каторы ў канцы 1887 года наладжвае каляндар да друку.

Гэты першы каляндар («Северо-Западный календарь на 1888 год». Издание редакции газеты «Минский листок»), нягледзячы на тое, што дзеля цэнзурных прычын мусіў быць выдадзеным парасійску, усё-ткі характар захаваў беларускі. Вокладка яго прыгожая, з сялянскімі прыладамі і тыпам селяніна ў лапцях. Пры кожным месяцы ёсць апісанне народных беларускіх святочных звычаяў з прыказкамі і кароценькімі пачаткамі песняў абрадковых па-беларуску. У літаратурнай часці календара знаходзяцца вось якія рэчы: «Родной Белоруссии», верш па-расійску нейкага М. З-ча; беларуская легенда «Божье наказание»⁶³ па-расійску; апавяданне «Потап и Терёха» з беларускімі зваротамі Д. З. Лаппо і ў канцы гістарычны нарыс: «Изяславль и Туров»⁶⁴ А. Слупскага. Як на першы каляндар на Беларусі пры цяжкіх цэнзурных варунках змест вельмі добры і цікавы. Праўда, надрукаваць у календары што-колечы чыста па-беларуску выдаўцам не ўдалося, але вядома, што кожны пачатак цяжкі.

Што выдаўцы календара прабавалі хоць бы кантрабандай правясці ў друку і чыста беларускае слаўцо, відаць хоць бы з таго, што каляндар на 1889 год друкуецца ўжо дзеля палягчэння цэнзуры ў Маскве («Календарь Северо-Западного края на 1889 год», издаваемый под редакцией М. Запольского. Москва, 1889). Гэта быў найлепшы і найбагацейшы, што да зместу, каляндар у гэтым часе. Гэткія стацці: «Владимир Святой и его время». — «Белорусское наречие» М. К. — «Гапон», повесть в стихах на белорусском наречии В. Дунина-Марцинкевича (из истории белорусской письменности) М. Запольского. — «Географический и статистический обзор Речицкого уезда Минской губернии» Н. Филончикова. —

«Краткий географический очерк древней Белоруссии (в IX — XII вв.)» М. Запольского. — «Брагинская волость (исторический очерк)». — «Институт церковного суда в Смоленском княжестве в XII веке» М. Запольского — усё гэта мае вялікае для нас значэнне і цяпер. Да стаці Запольскага «Гапон» меліся быць далучаны біяграфія Марцінкевіча і яго партрэт — рэзана на дзераве гравюра. Маскоўская цэнзура, аднак, пранюхала, што гэта пахне ўжо «крамолаю», і ні біяграфіі паэта, ні яго партрэта не пусціла. Партрэт быў, аднак, адбіты ў невялікім ліку экзэмпляраў і, як рэд-касць, знаходзіцца цяпер у руках некаторых нашых сабірацелей. Далей у гэтым самым календары змешчаны два расійскія вершы: «Белоруссия», «Вдовий сын (из белорусских мотивов)» і адзін расійскі расказ Н. Шахава з беларускімі песнямі і цэлымі беларускімі апавяданнямі. У канцы календара ёсць беларускія народныя песні, два штучныя беларускія вершы: «Ноччу ў сяле» Н. Ф. і «Могілкі» Д. К-ка⁶⁵. Канчае каляндар стацыя: «Пасха в Белоруссии».

Няма што і казаць, што гэтакі багаты змест календара можна было надрукаваць толькі з маскоўскімі цэнзарамі, бо мінскія ніколі б нічога падобнага не прапусцілі. Энергія і любоў да сваёй бацькаўшчыны прафесара М. Доўнар-Запольскага зрабілі ў тактыцы многа: бо першы крок да друку па-беларуску быў пастаўлены ўдала.

Аднак чорныя цэрберы рэакцыі не драмалі. У такім самым календары на 1890 год («Календарь Северо-Западного края на 1890 год», издаваемый под редакцией М. Запольского. Москва, 1890) ужо беларусам не пашанцавала: нічога з беларускай літаратуры цэнзура не пусціла. Аб гэтым сведчыць цікавая записка ад рэдакцыі: «В объявлениях наших, помещенных в июле месяце настоящего 1889 года в местных газетах, указывалось на несколько статей, не помещенных, однако, в настоящем выпуске; редакция не сочла возможным издать их теперь, не желая слишком опоздать выпуском в свете издания, а также и по некоторым другим причинам⁶⁶».

Такім чынам, добра распачатая праца ізноў была спынена. Каляндар гэты меў, аднак, стаці хоць і па-расійску, але важныя і цэнныя для навукі: 1) В. Торский. Литовский митрополит Иосиф Семашко; 2) В. Завитневич. О курганах Минской губернии; 3) М. Запольский. Очерки по истории Белоруссии; 4) Э. Вольтер⁶⁷. Статистика племенного состава народонаселения Северо-Западного края; 5) Библиография. Книги, относящиеся к Северо-Западному краю (вышедшие] с августа [1888] по июль 1889 г.).

Беларускі гурток у Мінску ўжо на 1891 год календара выдаць не мог. Дзякуючы даносам, якія пасыпаліся са стараны

Вкладка «Северо-Западного календаря на 1892 год»

духавенства і чыноўнікаў, ні маскоўская, ні мінская цэнзуры не адважыліся пусціць новага календара. Аднак найбольш энергічны А. Слупскі спрабаваў яшчэ пецяўбургскай цэнзуры... Яму пашанцавала, бо ў Пецяўбургу цэнзура дазвол дала і з'явіўся новы календар («Северо-Западный календарь на 1892 год», издаваемый под редакцией А. И. Слупского в Минске. Минск, Губернская типография, 1891), каторы можна назваць ужо чыста беларускім. Каляндар зложаны знамяніта. У літаратурнай часці памешчаны вершык Янкі Лучыны (Івана Неслухоўскага), каторы пазваляе сабе, дзеля характарыстыкі выдавецтва, падаць тутак ж цэласці [...]»⁶⁸

Далей ідзе народны каляндар — гэта тое самае апісанне народных беларускіх звычаяў, якое было друкавана ў першым календары на 1888 год. Затым ідзе беларускі вершык «Роднай старонцы» Н-скага (Янкі Лучыны), расійскае апавяданне А. Слупскага «Страшное заклинание (Бытовой очерк)», расійскі верш М. Каханскага «Легенда», беларускі пераклад верша Сыракомлі «Горсьць пшаніцы» Янкі Лучыны, невядомага аўтара па-расійску «История города Витебска» і канчаецца літаратурны аддзел тлумачэннямі вершаў Сыракомлі, каторыя пераклаў на расійскую мову (!) Янка Лучына (Ян Неслухоўскі), як гэта адмечана ў спісе зместу календара.

Каляндар выдадзены вельмі прыгожа: вокладка літаграфаваная з тыпам беларускага селяніна, які, злажыўшы рукі і апёршыся на кіёчак, курыць люльку і як бы іранічна пазірае на ворагаў яго мовы. Цэнзурная паметка: «Дозволено цензурою. С.-Петербург, 8 ноября 1891 года» — дазваляе думаць, што каляндар даўно быў ужо гатоў.

Такі самы каляндар, з такою ж вокладкаю, на каторым падпісаны артыста: «Рыс. А. Харлампович», быў выдадзены А. Слупскім і на 1893 год. І гэты каляндар мусіў прайсці пецяўбургскую цэнзуру. Паметка цэнзуры яшчэ пазнейшая, чым у папярэднім календары: «Дозволено цензурою. С.-Петербург, 6 декабря 1892 года», што прымушае дапусціць нейкія труднасці, робленыя рэдакцыі календара са стараны цэнзараў. Аднак і ў гэтым календары змест чыста беларускі і багаты.

У літаратурным адзеле памешчаны: расійскі верш «Родной Белоруссии», той самы, што і ў календары на 1888 год; расійскае апавяданне Яўгенія Ляцкага «Роза и соловей. Литовская легенда»; беларускі верш Янкі Лучыны «Стары ляснік»; па-расійску «Легенда о Могилеве» А. С. (здаецца, самога Слупскага)⁶⁹; нейкага С. В. «Божье наказание (Белорусская легенда)»; беларускі пераклад з Кандратовіча: «Бусел» Янкі Лучыны; па-расійску А. Слупскага «История

Мінска» і ў канцы два беларускія вершыкі Янкі Лучыны: «Надта салодкія думкі» і «Ямшчык».

Календары разбудзілі беларускі нацыянальны дух. Нягледзячы на тое, што пасля 1893 года ўжо такіх календароў больш выдаваць не дазвалялі, разгон у кірунку прац, што да пазнання краю і народа, спынены быць не мог⁷⁰.

Газ. «Беларусь», 26—27 лістапада 1919 г., № 31—32; 3, 13 студзеня 1920 г., № 2, 7. Падпісана: Юры Амелькавіч

¹ Зямкевіч Рамуальд Аляксандравіч (1881—1943 ці 1944) — беларускі калекцыянер, бібліяграф і гісторык літаратуры. Жыў у Варшаве. Сабраў вялікую колькасць рукапісаў і рэдкіх выданняў па гісторыі беларускай культуры. Калекцыя загінула ў час Вялікай Айчыннай вайны. Публікацыі Зямкевіча, у тым ліку і артыкул «Стары Мінск у беларускіх успамінах», каштоўныя тым, што змяшчаюць малавядомыя звесткі.

² Першая частка гэтага артыкула з'яўляецца амаль даслоўным паўтарэннем артыкула А. Слупскага «Стары Мінск», надрукаванага ў газеце «Мінскі лісток», № 35 за 1895 г. Аляксандр Іванавіч Слупскі — гісторык і археолаг, супрацоўнік «Мінскага лістка» і «Мінскіх губернскіх ведомасцей», выдавец «Северо-Западнага календара» на 1892 і 1893 гг. Паводле слоў Слупскага, біяграфічныя звесткі пра В. Дуніна-Марцінкевіча атрыманы ім ад дочак пісьменніка.

³ вынікі.

⁴ Тут: наўскасяк.

⁵ У крыніцах і літаратуры сустракаецца таксама іншая форма гэтай назвы: Панюшкавічы.

⁶ Марцыяны.

⁷ Па іншых звестках, такім сваяком Дуніна-Марцінкевіча быў магільёўскі мітрапаліт Станіслаў Богуш-Сестржанцэвіч (Сестранцэвіч; 1731—1826), пісьменнік і вучоны-славіст, член Расійскай Акадэміі навук, старшыня Вольнага эканамічнага таварыства ў Пецяярбургу.

⁸ Па іншых звестках, Дунін-Марцінкевіч вучыўся ў Пецяярбургскім універсітэце. Гл. ніжэй, у раздзеле пра Дуніна-Марцінкевіча, некралог, апублікаваны ў часопісе «Крај».

⁹ У літаратуры сустракаецца і іншая форма гэтай назвы: Люцінка.

¹⁰ Паводле А. Слупскага, 9 снежня 1884 г.

¹¹ Кукальнік Павел Васільевіч (1795—1884) — брат рускага пісьменніка Нестара Кукальніка, прафесар Віленскага універсітэта, цэнзар. Выступаў у рускім друку з вершамі і артыкуламі па гісторыі і этнаграфіі Літвы і Беларусі.

¹² Па іншых звестках, П. Кукальнік паходзіў з заходнеукраінскай уніяцкай сям'і.

¹³ Янкоўскі Плакід (1810—1872) — польскі пісьменнік-гумарыст. Быў уніяцкім, а затым праваслаўным свяшчэннікам і царкоўным дзеячам у Жыровіцах і Вільні.

¹⁴ Шыдлоўскі Ігнат (1793—1846) — пісьменнік і перакладчык, пісаў на польскай мове. Вывучаў беларускі фальклор. Родам з Лагойшчыны.

¹⁵ Іосіф Сямашка (1798—1868) — адзін з галоўных дзеячаў ліквідацыі царкоўнай уніі, у 40-я гады архіепіскап літоўскі і віленскі, пазней мітрапаліт, папечнік М. М. Мураўёва-вешальніка».

¹⁶ «Вясковыя песенькі» Я. Чачота выходзілі ў свет у 1837—1846 гг. (6 зборнікаў). У томіку 1844 г. побач з перакладамі на польскую мову змешчаны арыгінальныя беларускія тэксты.

¹⁷ У газеце: 1816 года.

¹⁸ У газеце: 1866 года.

¹⁹ На самай справе «Сялянка» («Ідылія») пастаўлена ўпершыню ў 1852 г.

²⁰ Пра настановаўку «Сялянкi» польскi лiтаратар i мемуарыст Юльян Гарайн (1821—1883) расказаў у карэспандэнцыi «Фiзiялогія прыказак», змешчанай у газеце «Dziennik Warszawski» (1852, № 99—100) (гл.: А. М а л ь д з i с. Творчае на-брацiмства. Мiнск, 1966, стар. 113).

²¹ Опера «Рэкруцкi набор» («Рэкруцкi яўрэйскi набор») ставiлася ў Мiнску ў 1841 г. Да нас не дайшла. Наколькi вядома з пераказу зместу ў «Мiнских губернских ведомостях», сюжэт яе не звязаны з «Гапонам».

²² Па звестках А Паўловiча, Ляўданскi службў у друкарнi, меў выдатныя артыстычныя здольнасцi («Польмя», 1929, № 8—9, стар. 167—169).

²³ Прушынскi Конрад (псеўд. Казiмеж Промык; 1851—1908) — польскi прагрэсiўны педагог, рэдактар i выдавец штоднёвiка для народа «Gazeta Swiadczena». Нарадзiўся ў Мiнску.

²⁴ Звесткi пра афiшу першай настановаўкi «Сялянкi», якую захаваў паэт Альберт Францавiч Паўловiч (1875—1951), неаднойчы публiкавалiся ў беларускiм друку (гл. бiблiяграфiю ў канцы зборнiка).

²⁵ Г. зн. у 1919 г.

²⁶ Легатовiч Iгнат Сямёнавiч (1796—1867) — польскi i беларускi паэт, педагог, аўтар беларускага верша «Сказы, вяльможны пане...». Жыў у Мiнску.

²⁷ Дамель Ян (1780—1840) — жывалiсец i рысавальчык. Жыў у Мiнску.

²⁸ Пра мiнскага чыноўнiка Юрыя Кабылiнскага, калекцыянера карцiн, старых выданняў i рукапiсаў гл. таксама: Z. K o w a l e w s k a. Obrazki mińskie. 1850—1863. Wilno, 1912, стар. 31—32.

²⁹ Галубовiч Мiхаiл — мiнскi праваслаўны архiепiскап. Спачатку быў унiяцкiм дзеячам, прыхiльнiк скасавання унii.

³⁰ Тышынскi Аляксандр (1811—1880) — польскi крытык i гiсторык лiтаратуры. Меў маёнтак Мясата каля Маладзечна. У 30-я гады чыноўнiк у Мiнску, пазней прафесар Галоўнай школы ў Варшаве.

³¹ Тышкевiч Канстанцiн Пiевiч (1806—1868) — гiсторык i краязнаўца, адзiн з заснавальнiкаў беларускай навуковай археалогii.

³² У газеце памылка друку: Валiцкiянiн (прозвiшча + наступнае слова якi). Маецца на ўвазе Аляксандр Валiцкi (1826—1893) — музычны крытык, спявак, бiёграф С. Манюшкi; у пачатку 60-х гадоў заснаваў у Мiнску кнiгарню, вакол якой групавалася перадавая iнтэлігенцыя.

³³ Паводле Я. Карскага, Мiншчук.

³⁴ Кантракты — традыцыйныя штогадовыя з'езды ў некаторых гарадах для афармлення гандлёвых, маёмасных i iншых здзелак.

³⁵ Коцкi Апалiнарый (1825—1879) — польскi кампазітар i скрыпач.

³⁶ Па некаторых звестках, Сыракомля ў 1856 г. у Мiнск не прыязджаў (гл.: А. М а л ь д з i с. Творчае набрацiмства, стар. 114—115).

³⁷ Верш невядомы.

³⁸ Прыводзiцца поўны тэкст «Верша Наума Прыгаворкi. На прыезд да места Мiнска Апалiнарага Контскага, Уладыслава Сыракомлi i Станiслава Манюшкi» (гл.: В. I. Д у н i н - М а р ц i н к е в i ч. Збор твораў. Мiнск, 1958, стар. 364—365).

³⁹ Больш правiльнае напiсанне: «Вясна гола перапала». Цяпер верш лiчыцца ананiмным.

⁴⁰ Доўнар-Запольскi Мiтрафан Вiктаравiч (1867—1934) — беларускi гiсторык, фалькларыст i этнограф. Прыпiсаў Дунiну-Марцiнкевiчу аўтарства паэмы «Тарас на Парнасе» i верша «Вясна гола перапала».

⁴¹ У газеце: А Раманаў. Верш надрукаваны ў выданнях Е. Раманава: «Тарас на Парнасе» i другiе беларускiе стихатворення. Могiлев, 1900, 1902.

⁴² прытулкаў.

⁴³ лагерам.

⁴⁴ Анахранізм. Ян Дамель памёр у 1840 г.

⁴⁵ Стурт — у масонаў: апякун бедных, зборшчык ахвяраванняў.

⁴⁶ памешчыцкіх.

⁴⁷ Божа Якубаў, божа Ісаакаў, нарадзіў ты трох дурняў, усіх трох аднолькавых: адзін Сангушка, другі Заранак, а трэці сляпы паўпанак (польск.).

⁴⁷ Ёсць звесткі, што Дунін-Марцінкевіч падтрымліваў паўстанне 1863 г. (гл.: Г. Кі с я л ё ў. Сейбіты вечнага. Мінск, 1963).

⁴⁹ Кіркор Адам Ганорый Карлавіч (1819—1886) — культурны і грамадскі дзеяч Беларусі, Літвы і Польшчы ліберальнага кірунку.

⁵⁰ Аўтар пераацэньвае дэмакратызм А. Ельскага, які паступова эвалюцыяніраваў у правым кірунку.

⁵¹ вывучаць.

⁵² Маецца на ўвазе праца: «Zarys obyczajów szlachty w zestawieniu z ekonomiką i dolq ludu w Polsce i Litwie», t. 1—2. Kraków, 1897—1898.

⁵³ Копію.

⁵⁴ Глогер Зыгмунт (1845—1910) — польскі археолаг, этнограф, гісторык, аўтар «Старопольскай ілюстраванай энцыклапедыі».

⁵⁵ Прыводзіцца тэкст верша Ельскага «Вінцуку Дуніну-Марцінкевічу, беларускаму паэту» (гл.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматэя. Мінск, 1971, стар. 297—299).

⁵⁶ прыгнятальнікаў (ад польск. gnębić).

⁵⁷ выданнем.

⁵⁸ «Слова пра матэрыялы для вывучэння беларускай гаворкі, этнаграфіі і літаратуры» («Chwila», 1886, № 17—23).

⁵⁹ Ляцкі Яўген Аляксандравіч (1868—1942) — этнограф, пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі прафесар рускай літаратуры ў Празе.

⁶⁰ Завітневіч Уладзімір Зянонавіч (1853—1927) — археолаг. Выкладаў у Кіеўскай духоўнай акадэміі.

⁶¹ рускай.

⁶² Карскі Яўхім Фёдаравіч (1860—1931) — беларускі філолаг.

⁶³ У газеце: наказаньне.

⁶⁴ У газеце: «Ізяслаўль і Тураў».

⁶⁵ Псеўданімы не раскрыты.

⁶⁶ Маюцца на ўвазе цензурныя перашкоды. Гл. у раздзеле пра В. Дуніна-Марцінкевіча (стар. 167—170 нашага зборніка) перапіску царскіх улад у сувязі са спробай надрукаваць у «Календаре Северо-Западного края» біяграфію пісьменніка і яго вадэвіль «Пінская шляхта».

⁶⁷ Вольтэр Эдуард Аляксандравіч (1856—1941) — мовазнавец, этнограф, археолаг, прыват-дацэнт Пецябургскага ўніверсітэта. Займаўся вывучэннем Літвы і Беларусі.

⁶⁸ Прыводзіцца тэкст верша Лучыны «Пакуль новы год настане на свеце» (гл.: Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст. Зб. тэкстаў. Мінск, 1956, стар. 128).

⁶⁹ Сучасныя даследчыкі пацвярджаюць аўтарства А. Слупскага (гл.: І. У. С а л а м е в і ч. Слупскі. БелСЭ, т. IX. Мінск, 1973, стар. 592).

⁷⁰ Пасля тэксту паметка: Канец будзе, але заканчэння, па нашых звестках, не было. Як відаць з пераліку зместу другога раздзела, у артыкуле меркавалася падаць матэрыялы пра Янку Лучыну; мінскага археолага, калекцыянера і літаратара Генрыка Татура (каля 1860—1907); беларускага пісьменніка і мастака Каруся Каяганца (1868—1918).

УСПАМІНЫ М. ЯНКУСА АБ ДРУКАВАННІ БЕЛАРУСКІХ КНІГ У ТЫЛЬЗІЦЕ

Марцінас Янкус (1858–1946) — літоўскі грамадскі дзеяч ліберальнага кірунку, удзельнік барацьбы літоўскага народа супраць германізацыі і за нацыянальнае вызваленне, уладальнік друкарні, рэдактар і выдавец шэрагу літоўскіх газет і часопісаў, якія выходзілі ў 80–90-х гадах ва Усходняй Прусіі і нелегальнымі шляхамі перапраўляліся ў Літву. Яго ўспаміны запісаны ў 1926 г. і ў тым жа годзе надрукаваны ў каўнаскім беларускім часопісе «Крывіч» (№ 1, стар. 106).

Вясной 1892 года перайшоў без дакументаў расійска-нямецкую граніцу малады чалавек (гадоў 23–25), які назваў сябе Антонам Абрамовічам¹ і звярнуўся да літвіноў у справе наладжання друку беларускіх брашур у Тыльзіце. Выдавецтва было хутка наладжана за кошты, якія надышлі Абрамовічу з Мінска. У друкарні (цяпер² яшчэ існуючай) Шэнка былі надрукаваны 3–4 першыя брашурны лацінскімі літарамі. У ліку надрукаваных брашур у Шэнка быў лемантар і яшчэ нейкія дзве брашурны, загаловаў каторых п. М. Янкус цяпер не памятае.

Пасля п. Абрамовіч перанёс сваю работу ў друкарню п. Янкуса, дзе надрукаваў тры кніжачкі, з якіх п. М. Янкус памятае два заглаўкі: «Ян Скіба», апавяданне, і «Дзядзька Антон», такжа апавяданне³. Брашурны былі перапраўлены нелегальнай дарогай цераз расійска-нямецкую граніцу і пазней перасланы паштовымі пасылкамі ў Мінск. Пасля гэтага п. Абрамовіч выехаў у Швейцарыю⁴.

¹ *Маецца на ўвазе Марыян Абрамовіч (1871–1925) — член польскага рэвалюцыйнага студэнцкага гуртка ў Маскоўскім універсітэце (гл.: С. А л е к с а н д р о в і ч. Гісторыя з «Дзядзькам Антонам». «Літаратура і мастацтва», 4 жніўня 1961 г.; я г о ж. Пуцявіны роднага слова. Мінск, 1971, стар. 77–80).*

² *У 1926 г.*

³ *Гаворка ідзе пра вядомую рэвалюцыйна-прапагандысцкую брашуру «Дзядзька Антон, або Гутарка аб усім чыста, што баліць, а чаму баліць — не ведаем...». Пра астатнія названья ва ўспамінах тыльзіцкія беларускія выданні звестак няма.*

⁴ *У тым жа 1892 г. М. Абрамовіч быў арыштаваны ў Варшаве за распаўсюджванне рэвалюцыйных пракламацый.*

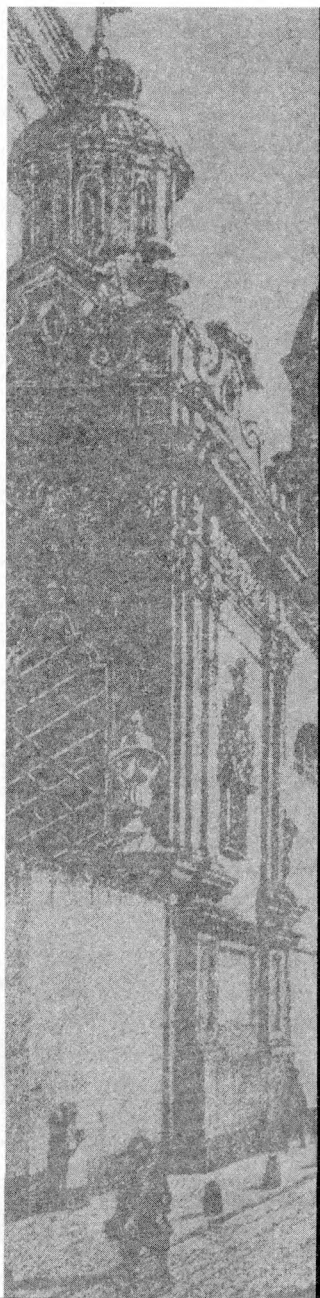
Ян Баршчэўскі

(1790 ці 1794–1851)

*Аўтарская прадмова
і ўступныя нарысы
да «Шляхціца Завальні»*

*Рамуальд Падбярэскі.
Беларусь і Ян Баршчэўскі*

*Юльян Барташэвіч.
Ян Баршчэўскі*

АЎТАРСКАЯ ПРАДМОВА І ЎСТУПНЫЯ НАРЫСЫ ДА «ШЛЯХІЦА ЗАВАЛЬНІ»

У 1844—1846 гг. Я. Баршчэўскі выдаў у Пецяярбургу галоўны свой твор: «Шляхіці Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» (*Jan Barszczewski. Szlachcic Zawalnia, czyli Białoruś w fantastycznych opowiadaniach, t. 1—4. Petersburg, 1844—1846*). Гэта зборнік беларускіх фантастычных, чарадзейных казак і паданняў, літаратурна апрацаваных і ўведзеных у кнігу пры дапамозе своеасаблівага прыёму: усе яны нібыта раскаваюцца дзядзьку аўтара, дробнаму беларускаму шляхіціцу Завальню*. Ніжэй друкуюцца прадмова і ўступныя нарысы Баршчэўскага да першага тома «Шляхіціца Завальні» ў перакладзе з польскай мовы.

№ 1

КОЛЬКІ СЛОЎ АД АЎТАРА

Сярод беларускага народа захоўваюцца яшчэ і цяпер некаторыя паданні даўніх часоў, якія, пераходзячы з вуснаў у вусны, зрабіліся такімі ж цьмянымі, як і міфалогія старажытных народаў. Жыхары гэтага краю, а менавіта Полацкага, Невельскага і Себежскага паветаў, спрадведу пераносячы пакуты, зусім перарадзіліся характарам; на іх твары заўсёды адбіты нейкі сум і змрочная задумлівасць. У іх фантазіях увесь час блукаюць нядобрыя духі, якія, аднак, служаць злым панам, чараўнікам і ўсім іх непрыяцелям.

Я нарадзіўся там і вырас, іх скаргі і сумныя апавяданні, як пошум дзікіх лясоў, навявалі на мяне заўсёды змрочныя думкі і з дзяцінства былі маёй адзінай марай.

Некаторыя з гэтых родных успамінаў я прыгадаў у баладах; гэта быў мой самотны напеў. Балады былі пачаткам таго, пра што я меў намер расказаць падрабязней. Гэта ў чалавечай натуре — ад песні пераходзіць да апавядання таго, што нас найбольш займае. Павінны выйсці адзін за другім шэсць томікаў¹ гэтых аповесцей, якія маляюць пераважна мясціны паўночнай Беларусі, бо гэты куток зямлі заўсёды выклікае ў мяне наймілейшы ўспамін.

Я не пераймаю форм, якія ўжывалі пісьменнікі англійскія, нямецкія або французскія; мяркую, што чужаземнае ўбранне не будзе да твару жыхарам Беларусі, бо не ўласціва ім балбатлі-

Ян Баршчэўскі. Партрэт работы мастака К. Рыпінскага

васць іншых народаў. Узяў я форму з самой прыроды. Сірата штодзённа скардзіцца на сваю нядолю, расказвае пра розныя пакуты, якія ён мусіў перанесці на гэтым свеце, і яго скаргі на працягу ўсяго жыцця зліваюцца ў адну аповесць, хоць ён і не думаў сёння пра тое, што будзе расказваць заўтра.

Пецяярбург,
1844, 8 верасня

Стар. XLIII — XLIV (Kilka słów od autora). Падпісана: Jan Barszczewski

¹ *Выйшлі толькі чатыры тамы.*

НАРЫС ПАЎНОЧНАЙ БЕЛАРУСІ

Той, хто падарожнічае з поўначы ў бок Беларусі, бачыць перад сабой велізарныя вёскі накштальт мястэчак, мураваныя, бялючыя храмы і камяніцы двароў*¹, шырокія засеяныя палі, сям-там невялічкія сасновыя або бярозавыя гаі, чуе не раз працяглы і гучны спеў селяніна, які далёка, наколькі можа ахапіць вока, разносіцца па палях або пералятае горы і даліны з мелодыйай пастуховага ражка. У нядзельныя дні, калі сонца набліжаецца да захаду, спатыкае ён вясковых дзяўчат у святочных паркалёвых, а часам і ў шаўковых сарафанах у суправаджэнні залётных юнакоў; водзяць яны карагоды, спяваючы народныя песні, а старыя, седзячы на прызбах, разважаюць пра мінулыя і сённяшнія часы...

Аднак калі ён набліжаецца да межаў Себежа і Невеля, то бачыць перад сабой разлеглыя цёмныя бары, якія, быццам хмары, навісаюць на гарызонце, паміж лясоў — саламяныя дахі бедных жыхароў; дзе-нідзе позірк сустракае вытырклы паміж соснамі жалезны крыж якой-небудзь пакрытай мохам каплічкі, перад дзвярыма якой на двух сасновых слупах вісяць два або тры званы; раскіданыя па ваколіцы магільныя крыжы і камяні. Рэдка трапляецца там прыстойна пабудаваны панскі дом; няшмат і касцёлаў такіх, дзе можна было б бачыць густ архітэктара або затраты багатага фундатара; і гэты выгляд зямлі, змрочны і дзікі, пачынаючыся ад ракі Ловаць, распасціраецца да берагоў Дзвіны, дзе канчаюцца Палата і Дрыса.

На ўсім гэтым абшары вузкія камяністыя дарогі, пераразаючы гарыстыя мясціны і мінаючы дзікія берагі азёраў, хаваюцца ў барах. У бедных вёсках у святочныя і будзённыя дні заўсёды пануе нейкая панурая цішыня; рэдка адгукнецца песня жніа або ратая, і па гэтым спевае можна лёгка зразумець яго заклапочаныя думкі, бо тут няўрод часта ашуквае надзеі працавітага земляроба...

У гэтых краях прайшлі дзіцячыя мае гады. Тут я пасля таго, як расстаўся з маладымі сваімі таварышамі па Полацкай акадэміі, не могучы мець пры сабе іншых кніг, апрача некалькіх лацінскіх і грэчаскіх класікаў, блукаў у прыемных марах дзе-небудзь у цёмным бары або па бязлюдным беразе возера; любіў чытаць у кнізе прыроды, калі вячэрняй парой адкрыецца старонка, на якой мільёнамі палаючых уверсе зорак напісана боская ўсемагутнасць. На зямлі, пакрытай незлічоным мноствам раслін і жывёл, я чытаў аб міласэрнасці і волі творцы. Гэта кніга прыроды вучыла мяне сапраўднай паэзіі, сапраўдным пачуццям лепей, чым сённяшнія балбатлівыя

крытыкі, якія чужыя пачуцці і розныя здольнасці, дадзеныя чалавеку ад бога, хочуць, быццам фрак, перашыць на сваю фігуру.

Апавяданні старых пра розныя здарэнні ў народных іх аповесцях, якія перайшлі з вуснаў у вусны з старадаўніх часоў, былі для мяне гісторыяй гэтай зямлі, характару і пачуццяў беларусаў.

Пасля таго як лёс закінуў мяне ў далёкія мясціны, як жа часта самотныя думкі мае з берагоў Нявы бягуць у гэты край, дзе прайшлі квітнеючыя гады майго жыцця, дзе столькі мілых успамінаў малуюцца ў маім уяўленні! Успамінаю недалёкія ад Невеля ваколіцы Рабшчыны, дзе прырода ўзняла высокія горы, быццам паверхі велізарных гмахаў, якія стагоддзі пакрылі ценом лясоў, а некаторыя пад пагодлівым сонцам ззяюць залатым пяском. Колькі там разнастайнасці ў краявідах, колькі захапляючых карцін! Калі хто, будучы ў гэтым краі, узышоў на вяршыню Пачаноўскай гары*² і глядзеў на дзікія ваколіцы, што ляжаць навокал, — воды тут і там, як люстэркі, адбіваюць дзённы прамень, а над іх берагамі дрэмлюць густыя лясы, дзе-нідзе па схілах чарнеюць бедныя домікі сялян; не ўбачыш тут нідзе ні гарадскіх муроў, ні вежаў старога замка. Там чалавек забывае пра свет. Не гучаць там разважанні пра спрэчкі французскай палаты ў справе Егіпта і Турцыі¹, не чуваць там пра англійскі парламент², пра вайну з кітайцамі³, не гамоняць там ні пра чыгункі⁴, ні пра дзівоснае вынаходства Дагера⁵. І толькі голас пастушка, стрэл паляўнічага ў гаі або вецер, які гойсае ў вяршалаінах бору, парушаюць на хвіліну цішыню ваколіцы...

Бліжэй да Полацка возера Нешчарда на некалькі міль залівае абшар, падмывае хвалямі ўзбярэжныя пясчаныя горы, на поўдзень — шырокія лугі, усеяныя купамі лоз; у некаторых месцах рэчкі, бегучы далёк сярод чароту, хаваюцца ў разліве азёрных вод. Там вясна — рай; птушкі рознага роду, здаецца, збіраюцца з усіх канцоў свету, тысячы розных меладычных, дзікіх і чуллівых галасоў адгукваюцца над вадой па лугах і лясах: энк язюлі, песні салаўёў, голас бугая ў чароце, рэзкія крыкі качак... Гэтая дзівосная гармонія і гэты канцэрт прыроды пераносілі маё ўяўленне ў нейкі чарадзейны край.

І цяпер гэтыя мясціны, дзе, будучы дзіцём, я бачыў столькі цудаў прыроды, гэтыя гаі, гэтыя зялёныя берагі Нешчарды малуюцца ў маёй памяці, нібы сад, бачаны ў сне. Прыпамінаю простанародныя расказы пра паданні гэтага краю, пра горы, дрэвы, Нешчарду, якія ходзяць сярод народа; і хоць у яго апавяданнях цяжка дашукацца поўнай праўды, аднак можна бачыць нейкі след мінуўшчыны гэтага краю, бо яшчэ дагэтуль у некаторых мясцінах можна назіраць валы, узнятыя чалавечай рукой; гэта, несумненна, сляды ваенных дзеянняў, пра

якія не ўспомніў ніводзін гісторык. Часам погляд сустракае курганы, пакрытыя лесам. Можна, у цяні шумлівых сосен спачывае там які-небудзь ваіцель, імя якога даўно забыта. Я не раз чуў апавяданні простага народа пра даўнія ваенныя дзеянні, але да іх столькі дамешана казак і чудаў, што ледзьве нейкі след застаўся мінуўшчыны, без імёнаў дзейных асоб. Раскажу адно простанароднае паданне гэтай ваколіцы.

У паўднёвым баку возера Нешчарда ёсць гара, якая з трох бакоў амываецца вадой, на той гары — драўляны маленькі касцёлік і некалькі сосен. Там часта знаходзяць у пяску сцёртыя вякамі сярэбраныя манеты, шкляныя прадметы, якія служаць для ўпрыгожванняў, і праіражавелыя рэшткі разнастайнай старасвецкай зброі. Кажуць, што на тым паўвостраве быў некалі горад. Аднак чый горад, хто ім уладарыў, невядома. Тамашні народ, які жыве ў аддаленых лясістых ваколіцах, доўга не ведаў нападаў розных народаў, што блукалі ў тым краі для рабунку. Праз некаторы час страшны волат, па імені Княжа, прываблены да берагоў Нешчарды надзеяў на багаты рабунак, аблажыў гэты горад з велізарнай шайкай разбойнікаў, адужаў слабую абарону, абрабаваў дамы, пазабіваў жыхароў, у касцёлах паабдзіраў абразы і спустошыў посуд, што служыў для ахвяраванняў; нават касцёл зруйнаваў, а званы затапіў у возеры і з натоўпам сяброў пасяліўся ў спустошаным горадзе. Аднак бог цудоўным чынам абвясціў сваю кару блюзнерам. Званы, затопленыя на дне возера, штодзень на захадзе і ўсходзе сонца абуджалі глухое маўчанне на дзікіх берагах Нешчарды так, што птушкі, напалоханыя енкам гэтага звону, уцяклі паветранымі шляхамі, а серны і ласі, дрыжучы ад страху, хаваліся ў далёкіх барах. Апоўначы лятала чума, падобная на чорны шар, і дзе яна дакранулася да сцяны жылля, з гэтага дому ўжо ніхто не выходзіў жывы, і такім чынам вымерла ўся дружина Княжа; сам ён, перапалоханы, пакінуўшы ўсе багацці, закапаныя ў гары, уцёк з некалькімі сябрамі, але недалёка за возерам яго напаткала смерць. Народ і зараз паказвае вялізны курган, які называецца Магілай Княжа.

Шмат і іншых паданняў у тым краі кружыць сярод простага народа; у многіх з іх згадваюцца гістарычныя выпадкі, іншыя ж — болей плён фантазіі і меланхалічнага духу, які адзначае жыхара гэтых дзікіх і лясістых ваколіц; па прыродзе ён здольны да жвавай думкі, уяўленне яго стварае дзіўныя карціны. Некаторыя з тамашніх простанародных паданняў я перадаў у баладах, змешчаных у трох томіках штогодніка «Niezabudka»⁶, а менавіта: «Крыніца Дзяўчыны», якая знаходзіцца ў паўночным баку ад горада Полацка, схаваная ў цяні адвечных лясоў; «Дзве Бярозы», якія і цяпер народ паказвае непадалёку ад берагоў возера Шэвіна; «Курганы і Русал-

ка», узятыя з песні чараўніцы, якая, сумуючы па сваім каханку, спявае:

*Гусаўкі, лябёдэнькі,
Скільця мне па пёрэчку,
Я з вамі полечу.*

Бываюць тут часам у нядзельныя дні кірмашы, народ збіраецца з бліжэйшых вёсак у касцёл. Там на могільках можна бачыць часам сцэны, якія наводзяць на душу смутак. Тут удава з дробнымі дзецямі ля драўлянага крыжа, які стаіць над магілай яе мужа, а там сірата над магілай бацькоў раздзіраючым сэрца голасам выказваюць сваю журбу; калі хто наблізіцца да іх і падслухае іх словы, — яны зайздросцяць мёртвым, і гэтыя іх слёзныя скаргі, здаецца, працялі б і каменныя грудзі.

Пасля заканчэння набажэнства ўсе збіраюцца ў адным месцы, дзе-небудзь паблізу ад карчмы; тут з'яўляецца некалькі яўрэяў са стужкамі, іголкамі і рознымі блішчастымі аздобамі для адзення; адгукваецца характэрная беларуская дуда. Распачынаецца музыка пад адкрытым небам; малады хлопец і сівы дзед, падагрэтыя гарэлкай, танцуюць да поту, іх радасць часта пераходзіць межы прыстойнасці. А сумныя плакальшчыцы, якія нядаўна заліваліся слязьмі над магілай мужа і бацькі, танцуюць пад мелодыю дуды:

*Слава тобе, Хрыстэ цару,
Что мой муж на цмэнтару,
І бяды позбылася,
І гарэлкі напілася.*

Або таксама:

*Калі ж тая серада прашла,
Як ня еўшы на прыгон пашла,
Весь дзень жала, ня лянілася,
Злому войту пакланілася;
А цяпер жа ні а чом тужыць,
І войт п'яный у карчме ляжыць.⁷*

У большасці песень гэтага простага народа, як у думках, так і ў мелодыі, ёсць нешта меланхалічнае, і нават вясельныя песні, дзе маладым жадаюць шчаслівага супольнага жыцця, маюць у сабе нейкае пачуццё суму, як быццам яны не давяраюць будучаму лёсу ў гэтай юдолі плачу... Але вясельныя абрады характарызуюцца рыцарскім запалам; малады перш чым стаць ля парога нарачонай, прывучае свайго каня не баяцца агню і кідацца ў полымя, а пасля такой падрыхтоўкі, калі збіраецца ехаць да сваёй нарачонай, ён і яго дружина апранаюць чырвоныя шапкі, звешваюць на грудзі чырвоныя хусткі і імчацца праз горы да дому, дзе іх чакаюць нявеста і сабраныя госці. Перад варотамі яны спыняюцца: салома шугае полымем, ён і дружина пераскокваюць яе наўскач на ўдалых ко-

нях, але і тут яшчэ запаленыя пучкі саломы, якія кідаюць у вочы коней, не дазваляюць уехаць у адчыненыя вароты; яны пераадоляюць усе перашкоды; малады са схіленай галавой уваходзіць у хату, сядзе за сталом, чуецца песня: «*Баслов бох вяселя іграць*», і тут пачынаецца благаслаўленне маладых і вясельны баль. Але ў часе таго балю здараюцца розныя незвычайныя выпадкі.

Беларусь, як і іншыя народы, памятае яшчэ некаторых сваіх міфалагічных бажкоў. Русалкі, калі жыта красуе ў полі, з распушчанымі доўгімі валасамі калышуща на бярозах і спяваюць песні; іх смех адгукаецца ў глыбіні лясоў і трывогай працінае тых, хто збірае грыбы або ягады. Лясны бог — пан дзікіх пустэчаў; каб чалавечы зрок не мог яго ўгледзець, ён пад рознымі выглядамі хавецца ў сваіх уладаннях; мінаючы лугі, так змяншаецца, што яго нельга ўбачыць у густой траве; ідучы праз бары, раўняецца з самымі высокімі соснамі. Ён апякун звяроў і лясных птушак. Кажуць, што бачылі велізарныя статкі вавёрак, якіх лясны бажок перапраўляў з аднаго бору ў другі; ён рабіў гэта для таго, каб выратаваць іх ад агню, бо прадбачыў, у якім баку выбухне пажар.

Урачыстасць *Купалы* вядома амаль усім славянскім народам. На Беларусі 23 чэрвеня, пасля захаду сонца, адбываецца *Купальня*, або *Свята Купалы*; уначы шукаюць скарбаў; самы шчаслівы той, каму ўдасца сарваць кветку папараці, яго зрок у глыбіні зямлі прыкмячае закапаная скарбы, і ён столькі можа мець золата, колькі сам захоча. Кабеты і моладзь абодвух полаў каля смалёных палаючых паленняў чакаюць усходу сонца, спяваючы песні:

*Іван да Марія
На гарэ купальня,
Гдзе Іван купаўся,
Бераг калыхаўся;
Гдзе Марія купалась,
Трава разсцілалась.⁸*

І іншыя падобныя песні гучаць у полі, аж пакуль сонца не заграе на небе.

Ноч Купалы ў тым баку Беларусі поўна незвычайных здарэнняў; на думку простага народа, уся прырода весяліцца ў гэту ноч. Рыбакі бачаць паверхню возера, пакрытую часам белым, нібы месячным бляскам, і хоць неба яснае і паветра спакойнае, бліскучыя хвалі, удараючы ў берагі, распырскваюць кроплі, якія, нібы зоркі, свецяцца ў паветры. І гэта цудоўная карціна на зарослых чаротам берагах абуджае дзікіх качак і іншых вадзяных птушак, якія, прывабленыя гэтым дзівосным святлом вод, узнікаюцца тут і там над ясным возерам.

Дрэвы ў лесе таксама маюць пераходзіць з аднаго месца на другое: шумам сваіх галін яны гавораць паміж сабою; рас-

казваюць, што нехта гэтай ноччу, блукаючы ў лесе, знайшоў кветку папараці, бачыў не толькі скарбы, схаваныя ў зямлі, але і незвычайныя дзівы ў прыродзе; разумеў размову кожнага стварэння; чуў, як дубы сыходзяцца з розных месцаў і, становячыся ў круг, шолахам галін ядуць паміж сабой гаворку, прыгадваючы, быццам ваенныя ветэраны, гераічныя ўчынкі і даўнія свае заслугі. Ліпы і бярозы, збіраючыся там, хваліліся сваёй прыгажосцю; сярод іх былі некаторыя, нібыта госці з суседніх садоў, класічна падстрыжаныя і выпрастаныя; тыя гаманілі пра залётнасць дваровых дзяўчат і свавольства панічоў, якога не раз былі сведкамі; а гэтыя крыўдныя размовы з пагардай слухалі задумёныя сосны і елкі; бачыў вербы, якія, стоячы над ракой і ўглядаючыся ў вадзяное люстэрка, пыталіся адна ў адной, што якой да твару, і гэтыя цуды дзеюцца ажно да ўсходу сонца.

Усход сонца пасля гэтай бяссоннай, урачыстай ночы таксама бывае крыху асаблівы. Натоўп народа, што весяліцца ў полі, канчае песні і танцы і моўчкі скіроўвае вочы да неба, нібы паглядае на сцэну, дзе ўверсе, на палаючай прасторы гарызонта, павінна з'явіцца незвычайнае відовішча. Узыходзіць сонца, узнімаецца над гарамі і лясамі і на вачах усяго народа рассыпаецца на небе на дробныя зіхатлівыя зорачкі, зноў збягаецца ў адзін агністы шар, акружаецца мноствам вясёлкавых кругоў і мігае ў сярэдзіне, верцячыся вакол сваёй восі. Гэта з'ява паўтараецца некалькі разоў, і такім спосабам сонца грае штогод 24 чэрвеня.

Апрача згаданых цудаў, ёсць яшчэ, як мяркуюць жыхары таго краю, цудоўныя травы. *Разрыў-трава* можа дзівосна ўздзейнічаць на жалеза, разрывае нібыта замкі і крушыць кайданы вязняў; калі каса натрапіць на яе на лузе ў час уборкі сена, то расколецца на некалькі частак. *Пералёт-трава*, або лятучае зелле; расказваюць пра яе, што яна мае здольнасць пераносіцца з месца на месца, кветка яе вясёлкавых колераў надзвычай жывая і прыгожая, а ў сваім палёце начной парой блішчыць, быццам зорачка. Шчаслівы, хто яе сарве, бо не зазнае перашкод у сваім жыцці, усе яго жаданні будуць неадкладна здзейснены, і гэта трава — трава шчасця. Людзі, марачы пра шчасце на гэтай зямлі, маюць яго ў розных вобразах; грэкі і рымляне пакланяліся сляпой Фартуне, што, круцячы вечнае кола, узнімае людзей пад аблогі і зноў апускае ў бяздонне. Беларускі народ уявіў сабе нейкую лятучую траву, гонячыся за якой не адзін збіўся з дарогі і не вярнуўся да сваёй роднай хаты. І я, шукаючы яе далёка, кінуў гэту родную старонку, дзе прайшлі самыя прыемныя дні майго жыцця, і цяпер у паўночнай сталіцы, паглядаючы на тэатр вялікага свету, чытаю кнігу, што часам смешыць, часам прымушае ліць слёзы, і гэта — кніга чалавечых сэрцаў і характараў.

Rodzinną ziemię, twoje góry wyniosłe,
 Łąki i wody w krąg trzciny obrósłe
 I lasy, gdzie blask nie przenika słońca,
 Zawsze się w moim malują wspomnieniu,
 W zielonej barwie, w wiosennym promieniu,
 Jak gdyby obraz jaki czarujący.
 Brzmi w mej pamięci tęskny śpiew rolnika,
 I nieuczona pasterska muzyka,
 Kiedy w rozległych borach nad jeziorem
 Echo powtarza⁹ dźwięk kobzy wieczorem,
 Lub gdy się chłodząc gmin wieczornym cieniem,
 Po dziennych trudach, pod niebios sklepieniem,
 Przed domem w grono zebrany usiada
 I słucha, kiedy starzec opowiada
 Niegdyś od przodków słyszane zdarzenia,
 Od pokolenia te do pokolenia
 Idąc, o dawnych wspominają ludach,
 O bohaterach, o wojnach, o cudach!..

*¹ Так тамашні народ называе мураванья дамы маёнткаў.

*² Верш пад гэтай назвай змешчаны ў «Niezabudce» на 1841 г.

Стар. 1—13 (Szkic północnej Białejrusi)¹⁰

¹ Маюцца на ўвазе войны Егіпта з Турцыяй 1831—1833 і 1839—1840 гг. Францыя ў гэтых сутыкненнях падтрымлівала Егіпет.

² У 1832 г. у Англіі была праведзена буржуазная парламенцкая рэформа. Неўзабаве ў краіне разгарнуўся так званы чартысцкі рух за прадастаўленне палітычных правоў працоўнаму народу і далейшую дэмакратызацыю парламенцкай сістэмы.

³ Размова ідзе пра першую «опіумную» англа-кітайскую вайну 1840—1842 гг.

⁴ У 1837 г. з'явілася першая чыгунка ў Расіі (Пецяярбург — Царскае Сяло). Інтэнсіўна ў гэты час вялося чыгуначнае будаўніцтва на Захадзе.

⁵ У 1839 г. французскі мастак Луі Дагер (1789—1851) вынайшаў фатаграфію (дагератыпію).

⁶ Альманах «Niezabudka» выдаваўся Я. Баршчэўскім у Пецяярбургу ў 1840—1844 гг. Падрабязней пра выданне альманаха гл. ніжэй у артыкулах Р. Падбярэскага і Ю. Барташэвіча.

⁷ Параўн. варыянт, запісаны І. Насовічам («Записки Русского географического общества по отделению этнографии», т. 5. СПб, 1873, стар. 94).

⁸ Параўн. запіс І. Насовіча («Записки Русского географического общества по отделению этнографии», т. 5, стар. 93).

⁹ У крыніцы: powietrza.

¹⁰ Нарыс друкаваўся таксама асобна ў альманаху «Rocznik Literacki», т. 1, 1843.

№ 3

ШЛЯХЦІЦ ЗАВАЛЬНЯ

Дзядзька мой пан Завальня, досыць заможны шляхціц на загродзе¹, жыў у паўночным і дзікім баку Беларусі. Яго сядзіба мела чароўныя ваколіцы. На поўнач паблізу жылля — Нешчар-

да, велізарнае возера нахштальт марскога заліва. Калі час ветраны, то ў доме чуваць шум вады і відаць праз вакно, як пакрытыя пенай хвалі паднімаюць уверх рыбацкія лодкі і зноў кідаюць уніз. На поўдні нізіны зелянеюць кустамі лазы, дзе-нідзе ўзгоркі, парослыя бярозай і ліпай, на захад — шырокія лугі, і рака бяжыць з усходу, пераразаючы гэтыя ваколіцы, уліваецца ў Нешчарду. Вясна там надзвычай прыгожая, калі па лугах разліваюцца воды і ў паветры над возерам і ў лясах загучаць галасы птушак, што вяртаюцца з выраю.

Пан Завальня любіў прыроду, найбольшай прыемнасцю для яго было садзіць дрэвы, і таму хоць дом яго стаяў на гары, за паўвярсты нельга яго ўбачыць, бо быў ён з усіх бакоў прыкрыты лесам. Толькі рыбакам, што плылі па возеры, адкрывалася ўся будова. Ён таксама меў прыроджаную душу паэта і хоць сам не пісаў ні прозай, ні вершам, але кожнае апавяданне пра разбойнікаў, герояў, пра чары і цуды надзвычай яго займала, і кожную ноч не інакш засынаў, як слухаючы аповесці. Таму ўжо было заведзена, што, пакуль ён не засне, хто-небудзь з чэлядзі мусіў па чарзе расказваць яму якую простанародную аповесць, і ён слухаў цяплява, хоць бы адна і тая ж гісторыя паўтаралася некалькі дзесяткаў разоў. Калі хто прыязджаў да яго, маючы якую патрэбу, які-небудзь падарожны або зборшчык ахвяраванняў, ён найласкавей яго прымаў, частаваў, затрымліваў на ноч і выконваў усе пажаданні, узнагароджваў, каб толькі той расказаў яму якую казку. А асабліва ўвосень, калі ночы доўгія, той госць быў для яго наймілейшы, які меў у запасе найбольш гісторый, розных здарэнняў і анекдотаў.

Калі я прыехаў да яго, ён быў вельмі мне рады, распытваў пра шанюўных людзей, у якіх я правёў на пасадзе столькі гадоў, расказваў пра сваю гаспадарку, пра бярозы, ліпы і клёны, якія шырока распасцёрлі свае галіны над дахам жытла. Некаторых суседзяў хваліў, іншых жа ганіў, што яны займаліся толькі сабакамі, конскім гандлем і паляваннем. Нарэшце, пасля доўгай размовы пра сёе-тое кажа мне:

— Ты чалавек вучоны, хадзіў у езуіцкую школу, чытаў многа кніжак, гутарыў з вучонымі людзьмі, павінен ведаць шмат разнастайных гісторый, сёння вечарам раскажаш мне што-небудзь цікавае.

То я пачаў прыпамінаць, чым бы пахваліцца. Я нічога не чытаў, апрача гісторыкаў і класікаў. Гісторыя народаў — не займальны прадмет для таго, каго не цікавіць тэатр свету і асобы, што іграюць розныя сцэны. Для майго дзядзькі адзінай гісторыяй была біблія, са свецкіх жа паданняў дзесьці вычытаў, што Аляксандр Македонскі, жадаючы даведацца пра вышыню неба і глыбіню мора, лятаў на грыфах і апускаўся на дно акіяна, і такая чалавечая смеласць яго здзіўляла

і займала. Трэба, каб і я расказаў што-небудзь падобнае, таму вы-
рашыў пачаць з «Адысеі» Гамера, паколькі ў гэтай паэме поўна ча-
раў і дзіваў, як і ў нашых некаторых простанародных аповесцях.

Каля дзесятай гадзіны вечара, калі сельскія вяхары заканчва-
юць сваю працу, мой дзядзька пасля малітвы ідзе спачыць. Ужо
сабралася ўся чэлядзь паслухаць новыя аповесці, а ён сказаў так:

— Ну, Янка, раскажы ж нам што цікавага, я буду пільна слу-
хаць, бо сёння адчуваю, што не хутка засну.

Тады я, каб мае аповесці былі лепш зразумелыя для слухачоў,
расказаў коратка пра самых галоўных грэчаскіх багоў, багіняў і ге-
рояў, пасля пра залаты яблык, пра суд Парыса, пра аблогу Троі. Усе
слухалі з цікавасцю і здзіўленнем. Я чуў, як некаторыя з чэлядзі
гаварылі:

— *Гэтай басні прыпомныць не можна, дужа цяжкая.*

— А ці было калі ў сапраўднасці тое, што ты раскажаш, — пас-
ля доўгага маўчання перапыніў дзядзька.

— Так некалі верылі язычнікі, бо гэта было перад нараджэннем
Хрыста. Вядома з гісторыі пра існаванне гэтага народа, вядома так-
сама і пра іх рэлігію.

— І гэтаму вас вучаць езуіты ў школах, навошта ж гэта прыдасца?

— Хто вучыцца, — адказаў я, — той павінен пра ўсё ведаць.

— Ну, то кажы далей.

І далей я расказваў без перапынку. Ужо было пасля паўночы.
Чэлядзь, разыходзячыся, паціху паўтарала паміж сабой:

— *Нам гэтай басні ня выўчыца, усё што-то ні на-нашэму, тут
нічога ні прыпомніш.*

Праз некаторы час я пачуў моцны храп майго дзядзькі і, рады
гэтаму выпадку, перажагнаўся і заснуў.

На другі дзень ён як сельскі гаспадар устаў вельмі рана, агле-
дзеў скрозь свой маленькі маёнтчак, вярнуўся ў дом і, наблі-
жаючыся да мяне, калі я яшчэ драмаў, закрычаў:

— О, як бачу, вашэць любіць спаць па-панску; уставай, у прос-
тых людзей гэта грэх, і цябе назавуць гультаём! Але твая ўчараш-
няя гісторыя вельмі вучоная, хоць забі, не помню аніводнага
прозвішча тых паганскіх багоў. Дый гэта не апошні раз, пагасцюеш
у мяне да вясны і за доўгія зімовыя ночы шмат мне раскажаш пра
сёе і пра тое.

Знаходзячыся ў дзядзькавым доме, мусіў я амаль пяць тыдняў
кожную ноч усыпляць яго пераказваннем больш слаўных паэм
грэчаскіх або лацінскіх класікаў, аднак найбольш яму падабалася з
«Адысеі» мудрасць Уліса² на берагах Цырцэі і на востраве цыкло-
паў. Паўтараў мне не раз:

— А можа некалі даўно і бывалі такія агромністыя велі-

каны, толькі дзіўна, што з адным вокам на ілбе. Але ж што за хітры гэты Уліс — напайў, выкалаў вока і выехаў на баране.

Не мог таксама ён забыць шостаі песні з Віргілія³, дзе Эней увайшоў у пекла. Паўтараў некалькі разоў такія словы:

— Хоць ён быў і язычнік, ды якое шляхетнае пачуццё і прывязанасць да бацькі — ісці ў такое небяспечнае месца. Але якая ў іх дзіўная вера, у нас душачкі збавёныя ідуць у неба, а яны сабе прыдумалі нябеснае царства так глыбока пад зямлёй. Дзіўная рэч!

Аднаго разу, размаўляючы са мной, запытаўся ён, ці даўно я быў у Полацку.

— Амаль год не меў выпадку быць у гэтым горадзе.

— Калі здарыцца там быць, добра было б даведацца ад ксяндзоў езуітаў, як вучацца мае Стась і Юзік. О, не кепска быць чалавекам вучоным! От, як вашэць расказваеш з розных кніжак, таго невук і ў сне не ўбачыць! Добра ўсё ведаць. Я, будучы ў Полацку, і мая нябожчыца жонка, вечная ёй памяць, прасілі ксяндза-прэфекта⁴, каб не шкадавалі розгаў.

Rószczką duch święty dziatczek bić radzi,
Rószczką bynajmniej zdrowiu nie zawadzi.

О, гэта цудоўныя вершы — розга вучыць розуму і веры. Нашы некаторыя панічы, якіх песцяць у бацькоў, толькі і бавяцца з коньмі і сабакамі, а прыйдзе які ў касцёл, то нават не перажагнаецца. Якая ўцеха бацькам — кара толькі боская!

Былі першыя ўжо дні лістапада. Самотны, седзячы ля вакна, я слухаў завыванне асенніх вятроў і пошум бяроз і клёнаў, якія густа ўзнімаліся над дахам будынка. Віхор круціў жоўтае лісце па двары і ўзнімаў уверх. Усюды глуха, толькі зрэдку забрэша сабака, калі мінае прахожы або пакажацца з лесу звер. Думка мая была занята нейкімі тужлівымі марамі. Тут уваходзіць кабета, што займае месца гаспадыні ў майго дзядзькі. Гэта была сястра яго памёршай жонкі, ужо ў пажылых гадах. Бачачы, што я задумаўся, сказала:

— Нудзішся ты ў нас, пане Янка. Ты малады чалавек, а адпаведнай кампаніі не маеш, а можа, ужо і гэтыя начныя апавяданні казак апрыкрылі. Крышку пацярпі, — як толькі замёрзнуць воды Нешчарды, паўз гэты фальварак праз возера будзе вялікая дарога. О! тады пан Завальня запрасіць да сябе шмат гасцей, каб расказвалі, што каму прыйдзе ў галаву.

Прайшло некалькі дзён. Яснымі і пагодлівымі начаі заіскрыліся маразы. Паснулі воды возера пад глыбай тоўстага ільду, пасыпаў снег з аблокаў — і ўжо зіма. Уздоўж Нешчарды з'явілася шырокая дарога, праходзяць падарожныя і цягнуцца ў Рыгу вазы, нагужаныя ільном і пянёк, паказаўся натоўп рыбакоў на лёдзе. Мы з дзядзькам любілі

часта наведваць тоні і глядзець на багаты ўлоў рыбы, а тут яшчэ і тая была карысьць, што ён, прабывшы цэлы дзень на марозе, хутка засынаў уначы, і я быў свабодны ад расказвання казак. Да таго ж мы часцей мелі і заезджых гасцей, перад якімі дзядзька вельмі хваліў мяне і езуіцкія навукі, расказваючы, што чуў ад мяне шмат новых і такіх разумных аповесцей, што і запомніць цяжка. Быў і я рады гасцям, паколькі сёй-той з іх заступаў маё месца, і мне ўжо было прыемней слухаць, чым гаварыць.

Вечар быў цёмны, неба пакрыта хмарамі, нідзе аніводнай зоркі, ішоў густы снег. Раптам пачынаюць дзьмуць паўночныя вятры, навокал страшная бура і завіруха, вокны засыпала снегам, за сцяной завылі сумным голасам віхуры, быццам над магілай прыроды, за адзін крок вока нічога не можа ўбачыць, і сабакі на падворку брэшучь: кідаюцца, быццам напалі на нейкага звера. Выходжу з дому, слухаю, ці не падышла зграя ваўкоў, бо ў бурлівыя ночы гэтыя драпежныя звяры часцей за ўсё шукаюць сабе здабычу, шастаючы тут і там каля вёсак. Узяў зараджаную стрэльбу, каб хоць адпужаць іх, калі здолею заўважыць іх зіхатлівыя вочы. Раптам пачуўся крык людзей на возеры, там і тут пераклікалася паміж сабою мноства адчайных галасоў, быццам не могучы даць рады ў страшнай небяспецы. Я вяртаюся ў хату і расказваю пра гэта дзядзьку.

— Гэта падарожныя, — адказаў ён, — вецер снегам засыпаў дарогу, і яны, блукаючы па возеры, не ведаюць, у які бок падацца. — Гаворачы гэта, ён узяў запаленую свечку і паставіў на акне.

Пан Завальня меў звычай рабіць гэта ў кожную бурліваю ноч ужо таму, што меў у сэрцы любоў да бліжняга, як добры хрысціянін, і рады быў гасцям, каб з імі пагаварыць і паслухаць расказы. Падарожныя, што заблудзіліся, заўважыўшы з возера агонь у акне, радаваліся, як мараходы, змучаныя марскімі хвалямі, калі забачаць здалёк сярод цёмнай ночы святло партовага ліхтара, з'яжджаліся ўсе да сядзібы майго дзядзькі, быццам да прыдарожнай карчмы, каб пагрэцца і даць адпачынак коням.

Вецер не спыняўся, і дом, быццам высокія валы, акружалі снежныя сумёты, сярод шуму буры чуваць рыпенне снегу пад нагружанымі вазамі, стукаюць у зачыненыя вароты і крычаць:

— *Рандар! рандар! адчыні вароты; ахці, якая мяцеліца, саўсём перазяблі, і коні прысталі, чуць цягнуць: рандар! рандар! адчыні вароты!*

На гэты крык выходзіць парабак, незадаволены тым, што ўваліўся ў глыбокі снег:

— *Пагадзіця, адчыню, чаго вы крычыця, тут не рандар жывець, а пан Завальня.*

— Ах, паночык (думалі, што гэта сам гаспадар), пусці нас піраначаваць, ноч цёмная, нічаго не відна і дарогу так замяло, што і найці няможна.

— А ці ўмеіце сказкі да прыкаскі?

— Да вжо ш як-нібуць скажым, калі толька будзе ласка панская.

Адчыняюцца вароты, на падворак уязджае некалькі вазоў, на-сустрач выходзіць дзядзька і кажа:

— Ну, добра, будзеце мець вячэру і сена для коней, толькі з умовай, што хто-небудзь з вас павінен расказаць мне цікавую казку.

— Добра, паночык, — адказваюць сяляне, здымаючы шапкі і кланяючыся.

Вось выпраглі яны і прывязалі да вазоў сваіх коней, паклалі ім сена, увайшлі ў пакой для чэлядзі, абтрэслі снег, там далі ім вячэру, пасля яе некаторыя з іх прыйшлі ў пакой майго дзядзькі, ён даў ім яшчэ па кілішку гарэлкі, пасадзіў падарожных каля сябе, улёгся ў пасцель з намерам, аднак, слухаць казкі. Сабраліся дамашнія, і я сеў паблізу, з вялікай цікавасцю жадаючы пачуць новыя яшчэ для мяне простанародныя аповесці.

Стар. 14–22 (Szlachcic Zawalnia)

¹ Шляхціц на загодзе — дробны шляхціц, які меў невялікі кавалак зямлі.

² Уліс — Адысей.

³ Віргілій (Вергілій) Марон Публій (70–19 гг. да н. э.) — старажытнарымскі паэт, аўтар гераічнай паэмы «Энеіда», якая пазней неаднойчы парадзіравалася.

⁴ Прэфект — загадчык, інспектар або настаўнік рэлігіі ў школе.

РАМУАЛЬД ПАДБЯРЭСКІ¹. БЕЛАРУСЬ І ЯН БАРШЧЭЎСКІ *¹

«Што ж траціць на тым грамадства, калі кожны прамаўляе так, як адчувае, як перакананы?.. Ці не высакародней, каб крытык выказаў уласныя думкі, а не гаварыў тое, у што сам не верыць?..»

Жэгота Кастравец. Пра крытыку².

На Беларусі, якую дагэтуль лічылі глухім краем, з некаторага часу выразна назіраецца незвычайны інтэлектуальны рух. Заўважаем яго ў фактах, што выяўляюцца ў літаратуры, а яшчэ больш у жывой цікавасці, якую сама літаратура пачынае выклікаць у хатнім жыцці грамадзян, ажыўляць іх будзённыя

размовы. Бо разумовае жыццё праяўляецца не ў адных толькі кніжках. Наадварот, здараюцца эпохі, калі кніжкі з'яўляюцца толькі самым слабым адлюстраваннем грамадскай думкі. Гісторыя захавала не адзін успамін пра гэта. Літаратура на Беларусі пачынае быць мілай забавай абодвух полаў — гэта ўжо немалы поступ! Гэта забава, робячыся ўсё больш паўсюднай, з часам ад твораў лёгкіх, выключна белетрыстычных, прыйдзе да больш сур'ёзных, і разумовыя заняткі ператворацца ў надзённы хлеб. Дастаткова пабываць у дамах заможнейшых інфлянцкіх³ грамадзян, у Полацкім і Віцебскім паветах, каб пераканацца ў справядлівасці гэтага. З больш асвечаных дамоў, дзе дамы атрымалі лепшае выхаванне, дзякуючы аўтару «Крытыкі і літаратуры»⁴, выгнаны французскія раманы — нават не шукаюць славы ў шчабятанні па-французску, хоць гэтай мовай нярэдка валодаюць дасканалы. Маці з руплівасцю, вартай найбольшага пакланення, займаюцца навучаннем дзяцей перш за ўсё роднай мове. Можна сказаць, што падвойным шчыраваннем стараюцца сцерці памяць не надта слаўнай мінуўшчыны і занядання бліжэйшых інтарэсаў. Рэакцыя на абскурантызм Альвара⁵ і на загану, у якіх дагэтуль папракалі Беларусь, выразная.

У гэтай жаданай перамене я пераканаўся сам пад час чатырох-месячнай паездкі ў мінулым годзе і падрабязней свае ўражанні выказаў у тых з маіх «Пісьмаў пра Беларусь», якія прызначыў у «Tygodnik Petersburski»⁶. Уражанні паэтычным бокам краіны і народа, які ў такой высокай ступені развіў песенны элемент, у такой велізарнай колькасці самых разнастайных песень, вярнуўшыся ў сталіцу, я з большай пільнасцю пачаў прыглядацца да ўсяго, што было звязана з тым краем. Хутка даставіў мне новы аб'ект знаёмы ўжо некалькі гадоў выдавец «Niezabudki» п. Ян Баршчэўскі, чалавек, які глыбока разумее свой край у паэтычных адносінах і сваімі фантастычнымі апавяданнямі, заснаванымі на паданнях беларускага простага народа, пачынае заслугоўваць агульную ўвагу і займаць зусім выключнае месца ў шэрагу пісьменнікаў, што з'явіліся там у апошні час.

І ў мінулыя часы Беларусь мела сваіх разумовых прадстаўнікоў, калі так можна назваць няздольных прыхільнікаў вялікіх узораў класіцызму. Аднак тыя пісьменнікі, падхопленыя вірам заходніх ідэй, драбнеючы ў пераймальніцтве, не развівалі ўласнага духу, не ткалі канвы з саміх сябе, а слепа трымаючыся славытых узораў, ніколі не выказвалі народнага духу, бо самі яго не мелі і не разумелі. У іх творах не адлюстроўвалася ні мясцовасць, ні дух краю. Былі гэта хутчэй хлапечыя практыкаванні, пасшывання з лахманоў французскага класіцызму стараннай працай выхаванцаў знакамітага Альвара!

**SZLACHCIC
ZAWALNIA
CZYLI
BIAŁORUS**

W FANTASTYCZNYCH OPOWIADANIACH

PRZEZ

JANA BARSZCZEWSKIEGO.

Poprzedzone krytycznym rzutem oka na Literaturę Białaruską

PRZEZ

ROMUALDA PODBERESKIEGO.

Z ryciną Rud. Żukowskiego, przedstawiającą główne sceny opowiadań

PETERSBURG.

W DRAUKERNI KAROLA KRAJA.

1844.

Титульны ліст кнігі Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня»

Сярод іншых некалькі імён увайшло ў гісторыю польскай бібліяграфіі.

Францішак Багамалец⁷, езуіт, аўтар камедыі, прадаўжальнік шкалярскага дыялогаў, што доўга трымаліся на сцэне езуіцкіх тэатраў. У гэтых камедыях свет паказваўся нейкім дзіўным, я б сказаў, палавінчатым, бо, прызначаныя для кляштарных тэатраў, яны не мелі асоб жаночага полу. Галоўнай іх думкай было высмеяць уплыў чужаземцаў на краіну, асабліва на паноў, што ўводзілі ў свае дамы французскія моды, французскія кухараў, французскія гувернёраў, якія маглі псаваць асновы рэлігіі і пашыраць вальтэр’янства.

Мусніцкі⁸, езуіт, аўтар славутай паэмы «Палтава», пісаў таксама песні, оды, нарэшце, камедыі і нават трагедыі, як «Смерць Цыцэрона», «Смерць Клеменса-мучаніка», у якой трыумф рэлігіі і г. д. І яго манашаскія вырабы, прызначаныя для духоўных школ, мелі той жа самы дух і тую ж мэту, што і Багамольцавы, хоць з меншай дозай досціпу.

Мігановіч⁹, езуіт, сухі перакладчык трагедыі Еўрыпіда¹⁰ «Арэст».

Францішак Дыянізый Князьнін¹¹, вядомы панегірыст пры двары кн. Ад[ама] Ч[артарыйскага]¹², сумленняя, летуценная душа, знясіленая, як і Карпінскі¹³, ад нягод на панскіх дварах, дзе кожны з больш-менш паэтычнай душой дачакаецца толькі прыніжэння. Аб тым, што Князьнін быў паэтам у душы, сведчыць дэталі яго біяграфіі, што загахаўся ў князёўну, а нядаўна п. Аляксандр Гроза¹⁴ пацвердзіў гэта ў цудоўнай сваёй фантазіі; з вядомых твораў яго мы, нягледзячы на намаганні эстэтыкаў, не маглі ў гэтым пераканацца.

У навейшы час Ян Аношка¹⁵ быў найбліжэй да народнага духу, уносіў нямала свайго, як паказваюць вершыкі, якія — я не раз гэта чуў — паўтараюць на Беларусі. Быў гэта чалавек з сапраўдным паэтычным талентам, але збіты з дарогі няўдачамі, убога і заўчасна скончыў жыццё недзе ў карчме восем год назад¹⁶. Вандруючы бязмэтна ад парога да парога, ён дайшоў да таго, што пісаў панегірыкі там, дзе яго добра прымалі, і з’едлівыя сатыры, дзе з ім не банкетавалі. Вядомая у вуснай перадачы яго «Сатыра пра гарэлку», пачатак якой такі:

Pijem bracia opojem, pijem codzien prawie
Pijem i przed zabawą, pijem po zabawie,
Pijem kiedy się zenim, kiedy się rozwodzim,
Pijem kiedy się bijem, pijem gdy się godzim;
Pije człek nieszczęśliwy, gdy się już zubozył,
Pije pleban by liczbę nabożnych pomnnożył i г. д.

Або

Nie gęga gęs tuczona, nie gdacze kur tłusty,
Już teraz i plebania, i kościół jest pusty i г. д.

Умеў ён таксама расчуліцца, і вось тады, уласна, відаць, што ён паэт; напр. у гэтай песеньцы, з якой прывяду толькі пачатак:

Tu, gdzie kwili ptaszek smutnie,
Żałośnie mruczy zdroj,
Tu ja na jęczącej lutni
Wynurzę smutek mój i g. d. *²

Увогуле ён нагадвае Карпінскага, а вясёлымі [творамі] — Раймунда Корсака¹⁷, асабліва тыя песні паэмы «Бібейды», якія я чытаў у рукапісе. Зборнічка вершаў Аношкі, выдадзенага паняй Урублеўскай¹⁸, я не бачыў, таму суд мой пра яго можа быць заўчасны.

Аднак з усіх пісьменнікаў толькі два могуць заслугоўваць назвы беларускіх народных, што нас, уласна, больш за ўсё цікавіць.

Францішак Рысінскі¹⁹, аўтар мноства напісаных з нагоды і лёткіх вершыкаў, лёгкіх, вясёлых, дасціпных, у якіх звяртае ўвагу і міжвольна прымушае задумацца філасофская, часам знянацку кінутая думка, заснаваная на глыбокім веданні свету і людзей, выяўляе і рэдкі талент, і розум, падтрыманы навукай і роздумам. Сам чыноўнік, бо быў старшынёй Цывільнай палаты ў Віцебску, належачы да шанюўных людзей і праз уласнасць, — хоць, здаецца, род яго з Украіны, — праследваў ён з'едлівай мовай камізму сваіх сабратаў; гэтыя вершыкі з нагоды, у якіх заўсёды хапала пругкасці, выказвалі нейкі грубаваты гумар, адценне камізму, уласцівага аднаму толькі сярэдняму класу беларускай шляхты; малюючы часта якую-небудзь агульнавядомую асобу, яны мелі велізарны поспех і абляталі ў вуснай перадачы ўсю Беларусь. Сталі такімі папулярнымі, што не знойдзеш ні дома, ні асобы на Беларусі, якія не ведалі б на памяць хоць бы ўрыўка з якога верша Рысінскага. Быў ён праўдалюб, рэзаў вострую праўду кожнаму: і чыноўніку, і духоўнаму, і калегу, і роўнаму сабе двараніну-памешчыку, і сябрам, і суседзям, не мінаў нават і прыгожага полу, якога быў паклоннікам. Грубаватым гумарам ён трапіў у жылку нацыянальнай схільнасці і так зліўся з думкамі сабратаў, што яго асобныя выразы сталі ў многіх мясцінах прыказкамі, як правінцыяльная мудрасць. Хоць геній Рысінскага і не адпавядае ўсім умовам чыста народнага пісьменніка, аднак вялікая яго папулярнасць дазваляе яму заслужыць гэту назву. Часам таксама нагадвае Раймунда Корсака, часам Каятана Вянгерскага^{20 *3}.

Каб паказаць дух Рысінскага і тое, што рабіла яго папулярным, прывяду колькі ўзораў, хоць ва ўрыўках, з тых вершыкаў, якія кружаць у вуснай перадачы, а цалкам ніколі не маглі быць друкаванымі.

Напр., просьба одной паненкі, што молиць аб мужу ў свайго патрона:

Nie proszę ciebie o deszcz lub pogodę,
Ni o pól żyzność, ni o mocarstw zgodę,
Ani się mieszam w intrygi oręza —
Mnie trzeba męża!

Pofolguj sobie niezmiernego trudu,
W rządzeniu losem i ziemi i ludu;
Wysłuchaj twojej zebrzącej przyczyny —
Biednej dziwczyny!

Zjednaj mi proszę u pana nad pany,
Ażeby chłopiec mną już ukochany
Był mojem szczęściem i moją zabawą —
Za twoją sprawą!

Ty widzisz serca mego prostotę,
Ze gardzę złotem, kocham samą cnotę,
Spraw więc by panem był mojej urody —
Piękny i młody!

Daruj o święty patronie, że śmiało
To ci wyznaję, czego mi się chciało,
A kiedyś dobry, domierz mojej planty,
Tchnąwszy w Inflanty! *⁴

Разгневаная ж паненка дае такі адказ на няпрошаныя псалмы, напісаныя ад яе імя:

Na cóż te psalmy, psalmisto kochany,
Można świat odrwić, nie pana nad pany,
Nie chcę ja chłopca, ni starca, ni franta,
Ni intryganta!

.....
Daruj o święty, jeśli się tak stało
Użyć twojego imienia dość śmiało,
Nie te podobno, lecz inne są planty
Dmuchać w Inflanty! *⁵

Dziejopis w księgach życia tak zostawił:
Święty Franciszek modlitwą się bawił,
A tu nam psalmy pełne batałaszek
Prawi wujaszek!

А пасля гэтага незадавальнення паненкі ідзе маральная заўвага адносна паненак увогуле, ужо не з добрых часоў Рысінскага:

Starodawnych to dziewczyn wierszyki bawily
Dopiero zaś już innych prawideł nabyły;
Wiersz dla nich nie tak smaczny, z rozumem nie grają,
Na wysmukłych dzieciaczków tylko oglądają.

Nie w modzie Naruszewicz²¹, nie stąd już wiatr wieje,
 Teraz dziewczę z chłopięciem młodziuchnym się śmieje,
 A tych co czekoladą krzepią się, porterem, —
 Bawią, jakby się bawiąc z rozumnym Gruberem. *⁶

Вось якая была філасофія жыцця паэта, што не дбаў ні пра ба-
 гацце, ні пра пасады:

Już siędę sobie w odludnym kurniku,
 Za jedno z tobą panie Dominiku,
 Tam z tobą smutek i radość rozdzielię,
 Nie wyjdę z domu, prócz na mszę w niedzielę.
 Zrzeknę się parad z najmilszą ochotą,
 Jeść będę z gliny, a chodzić piechotą.
 Zamiast pałaców będę miał chałupkę
 I dobrym chlebem ładowaną ciupkę.
 Nie wspomnę nigdy i o przeszłym świecie,
 Na którym wszystko czart wie jak się plecie,
 Uniknę żądzы, bogactw i honorów,
 Długów się zbędę i zrzeknę się zbiorów.
 A wtenczas kontent na własnym zagonie,
 Spokojnie żyjąc, powiem przy mym zgonie:
 «O przeszłe nie dbam, przeszłych nieżałuję,
 A los głupi» i г. д.

Другім быў Манькоўскі²², спачатку саветнік у Магілёве, а по-
 тым у Віцебску віцэ-губернатар, які адзін толькі заслугоўвае назвы
 народнага беларускага пісьменніка. У сваёй «Энеідзе наізнанку»,
 пародыі ў такім жа родзе, як травеставаная на нямецкую п. Блу-
 маўэра²³, на маларасійскую п. Катлярэўскага²⁴, на польскую част-
 кова п. Хамянтоўскага²⁵, — у вобразах герояў сапраўднай «Энеіды»
 малюе ён быт заможных беларускіх сялян; калі не браць пад увагу
 нястачу мясцовых рэалій, гэта чыста народная беларуская паэма
 па духу і форме. Апрача таго, гэта самае дасканалое выяўленне
 таго грубаватага беларускага гумару, які ў формах мовы больш
 асвечанага класа праявіўся ў Рысінскім. Больш ад апошняга
 знаёмы з бытам мяшчан і класа земляробаў, ён пакінуў помнік
 духу, сілы і самых чыстых форм беларускай гаворкі. Таму вечна
 жыць будзе ў народнай памяці. Напісаная 50 год назад²⁶ і ніколі
 не друкаваная яго «Энеіда навыварат» (ніцаваная) зрабілася вельмі
 папулярнай сярод маладой засяцкавай шляхты. На вялікіх
 кірмашах у Чашніках, Бялынічах, Хасловічах²⁷, Шклове, Гомлі, у
 Полацку на Красніку*⁷ і цяпер пачуеш за вясёлай бяседай урыўкі
 з яе, хоць часта так перайначаныя, што ледзьве распазнаеш ары-
 гінал. З прыемнасцю паўтараюць сцэны, у якіх нацыянальнасць
 прабіваецца пад грэчаскімі імёнамі. Дагэтуль я ўтрымаў у памяці
 двухрадкоўе, у якім паэт малюе бажка Эола, калі той сядзіць на
 печы і пляце лапці як сапраўдны беларускі селянін, і да яго

прыходзіць Юнона, просячы, каб узняў буру на азёрах²⁸; як толькі ўбачыў багіню, —

*Заткнуў за пояс кацатых*⁸
І зваліўся с печкі в одін міх!..*

Як Манькоўскі быў прадстаўніком досціпу бяднейшай шляхты ў Магілёўскай, так Рысінскі — больш асвечанай у Віцебскай, дзвюх губернях, што складаюць сапраўдную Беларусь²⁹. Адзін быў больш папулярны, другі — больш народны. Цікава, што ні пра Манькоўскага, ні пра Рысінскага, людзей гэтак паўсюдна знаных, наколькі мне вядома, дагэтуль ні слова нідзе не напісана.

Поўнага рукапісу я таксама дастаць не мог. Засталася звестка ў сваякоў, нібыта аўтограф знаходзіўся на руках у памешчыцы п. Дышлеўскай³⁰. Перадача гэтага рукапісу ў друк, якім ахвотна заняліся б мы самі, заслужыла б агульную ўдзячнасць. Апрача цікавасці літаратурна-бытавой, а таксама гістарычнага значэння, далучаецца тут яшчэ бясконца важнае значэнне філалагічнае, як цікавага помніка мовы, ад якой не засталася амаль ніякіх пісьмовых слядоў.

Але пяройдем да сучаснай літаратуры. У цяперашні момант, са з'яўленнем альманаха «Rubon»³¹, адкрываецца новы шэраг імён, дагэтуль зусім невядомых, тых маладых людзей, бацькі якіх засталіся верныя ўспамінам «Miesięcznika Połockiego»³². Яго рэдактар п. Каз. Буйніцкі³³, інфлянцкі памешчык, з ваколіц Краслаўкі, у Дынабургскім павеце, у чатырох дагэтуль выдадзеных томіках давёў свае па-сапраўднаму грамадзянскія намеры. Перш за ўсё галоўнай яго думкай было заваяваць для свайго краю тое добрае імя, якім ён дагэтуль, у літаратурных адносінах, не ганарыўся ў параўнанні з іншымі нашымі правінцыямі. Абудзіць думку, што заснула, прыцягнуць моладзь да пярэ і кніжкі, а пішучых — да рэчаў свойскіх, хатніх — сапраўды цудоўная мэта! Ужо выявіліся цудоўныя вынікі гэтых намаганняў, шкада толькі, што высакародную мэту не зразумела маса дваранства, а таксама блізарукая крытыка. Выданне з-за адсутнасці падпісчыкаў ледзьве можа ўтрымацца, аднак настойліваць выдаўца абяцае пераадолець гэтыя непазбежныя на пачатку перашкоды.

П. Буйніцкі стаў у нас вядомым пасля выдання «Вандровак па малых дарогах»³⁴, сатырычна-бытавога нарыса фізіяноміі роднага краю. Бездапаможнасць і камізм высмеяны калі-нікалі досыць дасціпна, хоць крыху дзедаўскім спосабам. Некаторым уздумалася адшукваць у характарах, што выступаюць на сцэну, уласныя партрэты. Сёй-той, прызвычайна верхаводзіць на сейміках, пазнаўшы сябе ў якім Гласковічу, зрабіў антылітаратурную дыверсію супраць поспеху «Rubonu». Гэта першая і найлепшая праца п. Буйніцкага, якая,

апрача пэўнай літаратурнай вартасці, мае заслугу ў выпраўленні нораву. *Castigat quos diligit*³⁵ Бо ён таксама ў самым прамым значэнні адхвастаў тых, каго любіць!

«Запіскі кс. Іярдана»³⁶, раман, напісаны з маральнай мэтай, можна б яшчэ назваць дваранска-інфлянцкай аповесцю, бо як у «Вандроўках» выступае на сцэну сённяя беларуская шляхта, так у «Запісках» — даўняя інфлянцкая, пра якую ўспамінае і не ўспамінае гісторыя. Але гістарычная канва тут момант другарадны, галоўны ж складае утапічнае маралізатарства, якое на французскі лад аўтар выказаў у эпізодзе з Раазай. Аб гэту Раазу, дзяўчыну з лясоў, якой аўтар ніколі не бачыў, разбілася мастацкая праўда. Смешныя ў нашых вачах гэтыя фразы, натхнёныя мармантэ-леўскім сентыменталізмам³⁷, у вуснах дзікай дзяўчыны. Герой і гераіня — дэкламаты, як бывала ў раманах пані Катэн і Жанліс³⁸. Твор пісаўся спецыяльна дзеля маралізатарства і таму няўдалы. Вядомы аўтар сатырычных нарысаў, здолеўшы хапіць толькі мясцовы характар грамадства, не выканаў яшчэ ўсіх умоў, якіх мы патрабуем ад чыста народнага пісьменніка. Шаноўны аўтар не будзе зважаць на нас за тое, што мы гаворым, бо яго высакародныя намаганні аж з лішкам даюць яму права на агульную ўдзячнасць публікі і літаратуры.

Працы графа Міхала Борха³⁸, здаецца, прысвечаны даўняй Беларусі. Яе гістарычнасць ён імкнецца паказаць у творы, што мае форму рамана, — у жыццёпісе полацкай князёўны Прудзіславы, у манастве св. Ефрасіні⁴⁰, два тамы якога я прагледзеў у рукапісе. Гэтай карпатлівай працы, якая выяўляе дзіўнае спалучэнне гістарычных поглядаў з рэлігійнымі, я не магу даць іншай назвы, як эрудыцыйна-аскетычная аповесць, якая будзе зусім новай з'явай не толькі ў нашай, але, здаецца, і ў еўрапейскай літаратуры. У заўвагах граф сабраў вялікую колькасць фактаў і тлумачэнняў, мала або зусім невядомых, якія даставіла яму прэльская бібліятэка (у Дынабургскім павеце), багатая хронікамі і рэдкімі рукапісамі. Аднак трэба прызнаць і тое, што, апрача аскетычнай афарбоўкі, прабіваецца тут і паэтычны настрой, які міжвольна ўзнімаецца з-пад карпатлівых даследаванняў аўтара «Гісторыі ў легендзе», пару ўрыўкаў з якой публіка чытала ў «Tygodniku Petersburskim», а адзін — у другім томе «Rocznika Literackiego»⁴¹.

Брашура пра пошукі назвы старадаўняй Дзвіны⁴², якая паказвае толькі з найлепшага боку цяглівае асабе з такога арыстакратычнага роду, [вядзе] праз жажлівы сонм Скілаксаў⁴³, Тымеяў⁴⁴, Эратасфенаў⁴⁵, Артэмідараў⁴⁶ і іншых перыплаў⁴⁷, якія пісалі за 360 гадоў перад Хрыстом! Бяссплённы вынік гучнай эрудыцыі... Агульны вывад, што працы графа, будучы вучонымі і з маральнымі мэтамі напісаныя

ў форме французскіх раманаў, хоць і маюць сувязь з палітычнай гісторыяй Беларусі, не з'яўляюцца народнымі, бо ёсць і застануцца назаўсёды чужымі грамадскасці.

П. Адам граф Плятар⁴⁸ у Краслаўцы, у Дынабургскім павеце, аматар старажытнасці, збірае помнікі, якія адносяцца выключна да гісторыі Інфлянтаў, і цяпер працуе над гісторыяй Дынабурга. Яго працы, якія чыста эрудыцыйна збліжаюць факты, без гіпотэз і сувязі паміж сабою, з'яўляюцца падрыхтоўчымі матэрыяламі для аўтара гісторыі, які яшчэ не знайшоўся.

Што ж можна сказаць пра іншых пісьменнікаў, з той пазіцыі, з якой мы абмяркоўваем нашу тэму? Якую ж сувязь з Беларуссю маюць, напр., рыфмы п. Аляксандра Спасоўскага⁴⁹, падобныя да якіх пісаліся некалі (бо сёння не пішуцца з-за адсутнасці чытачоў) на ўсіх канцах зямлі, дзе былі школы і альбомы? Або напр., класічна прылізаная «Псіхея» п. Гаўдэнтэя Шапялёвіча⁵⁰ — чым жа могуць хваляваць сумленнага беларуса авантуры міфалагічнай багіні? Сапраўды столькі ж, колькі і «Арэст» Мігановіча або «Палтава» Мусніцкага! А папраўдзе не варта ламаць сабе галаву і пальцы над вырабам прыгожых актаваў — дзеля прадмету, які зусім не датычыць ні роднага краю, ні літаратуры. Маем надзею, што абяцаная гэтым аўтарам паэма «Вар'ятка» выкажа менш класіцызму, а болей мясцовага духу.

Мы закранулі бліжэй пытанне народнасці, бо ад каго ж, калі не ад тых, хто нарадзіўся і вырас на сваёй зямлі, маем права чакаць дакладных уяўленняў пра яе, праяўлення і развіцця яе гістарычнага і сучаснага духу? Гэта іх нядбаласць з'яўляецца прычынай, што Беларусь у іншых правінцыях або ў чужых газетах⁵⁹ лічыцца краем глухім, цёмным, ад якога дагэтуль патыхае абскурантызмам Альвара. Пішуць класічныя паэмы, альбомныя вершыкі, нейкія драмы-монстры, а не ведаюць зямлі, што іх нарадзіла, і народа, сярод якога ўзгадаваліся! Якім жа бокам, хоць самым далёкім, творы іх хоць у чымсьці судакранаюцца з поўнай паэтычных вымыслаў і фантазій Беларуссю?

Будучы на Беларусі толькі праездам, я быў здзіўлены, наколькі яе пісьменнікі забылі сябе саміх, а таму хоць я і чужы гэтаму краю і маю самыя недакладныя ўяўленні, вырашыў частку сваіх звестак пра яе сабраць у адно, падзяляючы іх на статыстычныя і літаратурныя ў двух асобных артыкулах, шчыра прагнучы, каб мой беглы нарыс выклікаў больш дакладную працу.

Выхадзец з Украіны п. Аляксандр Гроза даў цудоўны прыклад перадачы паэзіі простага народа. З асобных паданняў склаў ён нешта цэлае і, афарбаваўшы іх колерамі паэзіі і мясцовымі формамі, стварыў вельмі прыгожую паэму, якая мае

больш характару народнасці, чым усе паэтычныя творы, напісаныя дагэтуль у тым краі. Праўда, узяўся за гэта ўмелы штукар, майстра сваёй справы!

Ёсць яшчэ паэт, які нарадзіўся на Беларусі, — дзіця нешчаслівага лёсу, выпрабаванае ў пакутах, — які ў кожным вершы выліў журбу па блізкіх і моцную прывязанасць да роднай зямлі. Т. Лада-Заблоцкі⁵¹ выказвае пачуццёвы бок Беларусі, бо ніводны з вядомых там дагэтуль вершапісцаў ніколі не выявіў столькі паэзіі сэрца. Перш за ўсё ён паэт сэрца. І ў гэтым выпадку мы можам верыць яго паэзіі, бо ўсё жыццё ён быў нешчаслівы! Тут няма ні перабольшанняў, ні выдуманых пакут. Няшчасце развіло ў ім пачуцці і схіліла да паэзіі. Вялікі талент, загартаваны ў агні пакут. Бо трэба пакутаваць, каб стаць геніем! Выхаваны на ўзорах еўрапейскай паэзіі, можа, у выніку гэтага ён страціў шмат з той самабытнасці, якая пры іншых акалічнасцях зрабіла б яго сапраўдным народным паэтам. Падрыхтаваны грунтоўным навучаннем ва універсітэце і веданнем англійскай, нямецкай, французскай, а таксама ўсходніх моў, ён, можна сказаць, наблізіўся да таго ўзору паэта, які граф Генрык Ржавускі⁵² вызначыў для юнака*¹⁰. З родным краем яго звязвае хутчэй фантазія і пачуццё, чым памяць хатніх звычаяў. Талент яго, выхаваны на Байране, Шылеру і Муру⁵³, меланхалічным Муру, бардзе ўбогай Ірландыі, якога, здаецца, перш за ўсё сабе аблюбаваў, бо ён найбольш адпавядае яго перапоўненай горыччу душы, і якому наследаваў у столькіх элегіях, натуральна мусіў прыняць характар еўрапейскай паэзіі. У маладосці ён напісаў апісальную паэму «Ваколцы Віцебска», бо тады была мода на апісальныя паэмы, як «Гара» Адынца⁵⁴ і г. д., у якой выліў эгатычныя пачуцці, як у страфе ХХІІ і г. д. Відаць у ім знаёмства з Янам Каханюўскім⁵⁵, ад якога пазычыў крыху прастаты (страфа V). Ён пакінуў толькі некалькі мясцовых вершаў, як «Да Дзвіны», «Даўжанскае возера» і г. д. Але найвышэйшая моц праявілася ў паэтычных творах, напісаных за Каўказам. Стыль яго сведчыць аб добрым гусце і мастацкім адчуванні далікатных адценняў нашай мовы. Не пазнаеш, што ён пачаў пісаць на крэсах нашай мовы⁵⁶, аднак імя любімай паэта — Наталля!..*¹¹

Ад самой паэзіі пяройдем да выяўлення філасофскіх паняццяў пра паэзію ў беларускай літаратуры. Найважнейшай працай у гэтых адносінах, якую я ведаю, з'яўляецца даследаванне п. Ігната Храпавіцкага⁵⁷, выкліканае, як здаецца, «Rubonem» і прызначанае для аднаго з наступных тамоў, якое я чытаў у рукапісе. Гэта першы самастойны філасофскі погляд на паэзію беларускага народа, першая адзнака набліжэння нацыі да самапазнання ў сутнасці сваёй паэзіі. Праца гэта ўяўляе сабою поўны ахоп тэмы, пранікненне ў глыбіню

і высвятленне паззіі песні, экстракт глыбокіх даследаванняў і самых смелых вывадаў пра паэзію простага народа. Самыя разнародныя элементы народнай паэзіі набліжаны, раскладзены і падведзены пад шырокі погляд самастойнага розуму. Да моцы думкі, адшліфаванай шматбаковай адукацыяй, далучае п. Храпавіцкі гэту прамяністасць стылю, якая надае яго працы нейкую прываблівасць. Першы раз бачу, каб думка беларускага пісьменніка звярталася да прадмета, які кожнаму кідаецца ў вочы і пра які рэдка хто можа сказаць некалькі разумных слоў. Звычайна мы ведаем пра ўсё, апрача таго, што нас бліжэй за ўсё павінна цікавіць. Ведаем, што гавораць у англійскім парламенце або ў палаце дэпутатаў, у салонах мудрагелім з міс Тралоп⁵⁸ або п. Таквілем⁵⁹ пра звычкі амерыканцаў, а з п. Шэвалье⁶⁰ пра чыгункі, але не ўмеем сказаць трох слоў пра край, які нас нарадзіў і ўзгадаваў. Гэта праца — агульны вынік таго інтэлектуальнага руху, які ўжо некалькі гадоў праяўляецца ў наддзвінскай правінцыі. Узнаўляем просьбу, каб выдавец «Рубон» не марудзіў далей з публікацыяй гэтага цікавага, з такім агнём напісанага даследавання, пасля якога прадмет беларускай прастанароднай паэзіі, здаецца, будзе вычарпаны. Апрача таго, п. Храпавіцкі займаецца цяпер укладаннем поўнага збору беларускіх песень, публікацыя якога была б архіважнай*¹².

Для паўнаты карціны разумовага руху на Беларусі мы павінны дадаць, што, апрача пішучых, ёсць і іншыя працаўнікі, не менш карысныя збіральнікі матэрыялаў, тут і там раскіданыя, як п. Алякс. Абрампальскі⁶¹, Вінцэнт Газдава Рэут⁶², п. Сымон Вярыга⁶³, юнак, натхнёны найвысакароднейшымі намерамі, які цяпер засноўвае чытальню польскіх кніг у Віцебску, п. Юзаф Жаба з Ша⁶⁴, які здаўна рупліва збірае рукапісы па гісторыі Беларусі і кнігазбор якога вядомы ў ваколіцы. На месца п. Чачота, які пакінуў Лепель⁶⁵, прыбыў п. Тамаш Зан⁶⁶, якому люстрацыйныя заняткі, напэўна, не перашкодзяць звярнуць увагу на беларускую народнасць. Чалавек добры і развіты ўмее і павінен умець выкарыстоўваць усё, што яго акружае, і звяртаць на ўжытак сваіх братоў.

Занадта жывая ўвага да пісьменнікаў, што ўскосна датычаць нашай тэмы, адцягнула нас ад галоўнай мэты, якую мы перад сабою паставілі, і таму паспешліва звяртаемся да галоўнай асобы, якая мае быць героем, мае быць львом нашага артыкула.

Ян Баршчэўскі нарадзіўся ў 1794 г.⁶⁷ на Беларусі, над возерам Нешчарда, на мяжы Невельскага і Себежскага паветаў, і выйшаў з той шматлікай, хоць і беднай шляхты, якая, не ведаючы сябе, не пазнаўшы сама сябе ў сваёй сутнасці, мае найбольш жывых народных элементаў, захоўвае з нязгладжаным

цывілізацыяй характарам найбольш народных успамінаў. Гэты бедны клас шляхты, які мае такія блізкія сувязі з класам сельскага народа, што амаль зліваецца з ім у адно — уяўляе сабой пераход і паяднанне тых двух саслоўяў, якім наш пісьменнік прысвяціў сваё пяро. У многіх аповесцях маляваў ён быт абодвух гэтых класаў з усёй палкасцю паэтычнага сэрца, з тым пачуццём, якому прысвяціў усё сваё жыццё. Бо трэба ведаць, што ўсё жыццё п. Баршчэўскага з’яўляецца адным пастаянным самаахвяраваннем — дзеля паэзіі!..

Яшчэ ў Полацку, у калегіі езуітаў, будучы малым хлапчуком, ён пісаў ужо вершы, за што рана заслужыў мянушку вершапісца. Там пры кожнай урачыстасці выступаў з вершам, з арацыяй, так што была гэта фігура святочная, урачыстая, якую не раз узнімалі да годнасці лаўрэата. Вось тады ён напісаў знакамітую паэму аб «Поясе Венеры», у якой наракаў на адсутнасць кахання ў навейшыя часы, і, прыгладзіўшы яе на класічны ўзор, атрымаў воплескі ад сваіх таварышаў.

А калі ў час канікул ён вяртаўся да роднага парога, у асяроддзе ваколчнай шляхты, тое ж самае чарцянё паэзіі давала сябе знаць у іншай форме: тады браўся за пэндзаль, маляваў краявіды і карыкатуры і, дастасоўваючы свой талент да разумення акаляючай яго сферы і мясцовых патрэб, вымысліваў грубаватыя карціны, на вялікую пацеху засцяпковай шляхты. Затое яна яго ўсюды любіла, і ніводная дамашняя ўрачыстасць, ніводныя імяніны, нарадзіны, залатое і сярэбраное вяселле не абышліся без нашага прамоўцы і вершапісца. Беднага бурсака шляхта рвала з рук у рукі і ўзнагароджвала паводле беднай сваёй магчымасці то меркай пшаніцы, то меркай гароху, грэчкі, а часам давала бобу! Гэта быў адзіны сродак жыўлення для беднага студэнта ў часе школьнага года ў Полацку. Вясельны, тыповы сем’і засцяпковай шляхты ў велізарных ваколліцах Арцыяковічах, Межаве, Галоўчыцах, Голубаве, якіх і сёння напаткаеш у саматканых капотах на кірмашах і царкоўных святых, як Залэнскія, Усвойскія, Пржалэнскія, Юрагі, Сівохі і г. д., дастаўлялі яго назіральнаму духу тыя тыпы, якія пазней ён так маляўніча вывёў у аповесцях. Ва ўсіх больш заможных дамах Беларусі і Інфлянтаў, разам узятых, не знойдзеш столькі паданняў, столькі народнай стыхіі, колькі ў адным доміку такога шляхціца на загродзе! Вось тады ён напісаў у роднай вёсцы Марогах⁶⁸ той слаўны па ўсёй Беларусі верш «*Рабункі мужыкоў*»⁶⁹, які залічылі да народных паэм і пра які, апрача той шляхты, ніхто дагэтуль не ведаў, што гэта твор Баршчэўскага. Гэта паэма, калі хочаце, — помнік беларускай гаворкі, нароўні з Манькоўскім ставіць яго на чале сапраўды народных беларускіх пісьменнікаў. Аб’ём артыкула не дазваляе нам прывесці цалкам гэты верш, гэтак жа папулярны ў Віцебскай

губерні, як рыфмаваня сентэнцы Рысінскага*¹³. Апрача таго, ён склаў песеньку «*Да чім жэ твоя, дзевэнька, галоўка занята?*», вельмі папулярную цяпер, напісаную ў Марогах з нагоды залётаў да маладой панны Максімавічанкі, калі яшчэ будучы студэнтам, каля 1809 г., меў не больш 18 год.

Калі складаў, ён ніколі не думаў пра друкаванне. Складаў, бо гэта цешыла шляхту ў ваколіцах, дзе жыў. Усвойскі, Латышэвіч і іншыя развозілі па кірмашах, смяяліся, спявалі і хвалілі.

Пасля заканчэння вучобы ў Полацку, з атэстатам кандыдата ў руках, адчуваючы сябе чымсьці лепшым за іншых, маючы рэпутацыю вучонага, хацеў ён заняцца прыватным губернерствам, што больш адпавядала яго схільнасці да навукі і паэзіі ў параўнанні з іншымі заняткамі. Аднак і тут, не бачачы ні будучыні, ні сродкаў для далейшай адукацыі, ён з некалькімі залатоўкамі ў кішэні пешшу з торбай за плячыма пусціўся ў Вільню, ва універсітэт. Але на паўдарозе, калі ён адпачываў каля каменя, спаткаў яго п. падсудак Ј., які вяртаўся з Вільні і, бачачы, што намер яго занадта рызыкаўны, калі меркаваць па кішэні, угаварыў вярнуцца і даў яму месца ў сваім доме пры дзецях, лічачы яго хутчэй хатнім прыяцелем, кампаньёнам, — як чалавека гаваркога, які быў для яго забавай пры гаспадарскіх занятках. Пасля апынуўся ён у доме князя К., а нарэшце, распалены прагай пазнаць свет і людзей, пусціўся ў Пецярбург з якім дзесяткам рублёў у кашальку. Прыняў яго там зямляк, калега і прыяцель п. Гаўдэнтый Шапялевіч, адзіная жывая душа, якую ён ведаў у велізарнай сталіцы. Праз некаторы час, пастукаўшыся туды і сюды, нагледзеўшыся на дзёрзкія твары лакеяў, знайшоў магчымасць зрабіць колькі марскіх ваяжаў, бачыў берагі Францыі і Англіі, а вярнуўшыся ў сталіцу, пачаў даваць урокі грэчаскай і лацінскай моў у некалькіх дзяржаўных установах. Здарылася аднойчы, што вучыў латыні нейкую графіню, якая ехала ў Італію. Зімой вучыўся сам і вучыў іншых, а вясной, як жаўранка, паэзія гнала яго ў родны край. Рабіў гэтыя падарожжы пешшу, з кіем пілігрыма ў руках. Гэтыя адведзіны ажыўлялі яго журботную душу, далалі яму новыя сілы для далейшага змагання з лёсам, натхнялі яго тым дыханнем журботнай паэзіі, якую можа адчуваць толькі чалавек, адарваны ад блізкіх. У гэтых вандроўках ён збіраў паданні, якія пазней перадаваў у баладах.

Літаратурную дзейнасць распачаў п. Баршчэўскі выданнем «*Niezabudki*». Няхай ніхто не думае, што ў гэтым штогодніку праявіліся эстэтычныя погляды выдаўца; ён пачаў выдаваць яго з мэтай, якую з некаторага часу прынята называць грамадзянскаю; тут ані аўтарскае самалюбства, ані спекуляцыя, да якой з агідаю ставіцца яго бескарыслівы дух, не маглі быць повадам.

Таямніцу слабога боку «Niezabudki» зразумеюць толькі выдаўцы, гэтак сама ж, як ён, пазбаўленыя ўсіх сродкаў выдання... таямніца, якая можа абразіць пустату і бяздарнасць... Аднак «Niezabudka» знайшла пэўнае кола чытачоў, што пачынаюць вобмацкам дашуквацца чагосьці ў літаратуры; калі б не мела яна іншай заслугі, апрача той, што абудзіла пэўныя малыя засцяпкова-літаратурныя спрэчкі ў тых дамах, дзе, апрача календара, не ведалі ніводнай кніжкі, то і тады не была б бескарыснай. Ацанілі яе крыху занадта рэзка як на сённяшнія часы і месца... яна адкрыла талент, якім ганарыцца раманная літаратура...⁷⁰

Але нашай тэмы «Niezabudka» датычыцца толькі баладамі, якія маюць значэнне паданняў. Гэта значэнне, не заўважае ўяўнымі паклоннікамі, скажацца выразней пасля выдання ўсіх беларускіх апавяданняў. З'яўляюцца яны нібы уступам да таго паэтычнага вобраза Беларусі, які аўтар наважыўся развіць у большым маштабе. Яны выніклі з натуральнага настрою розуму, які прадчувае адраджэнне новых форм паэзіі пасля доўгага класічнага заняволення, бо калі ўвесь свет зрабіў паварот ад старых форм, Баршчэўскі то ў глушы лясоў, то на палубе карабля заставаўся верны ўспамінам Анакрэона, Тэафраста, Віргілія⁷¹ і г. д. Балады паслужылі яму, каб ажывіць фантазію; ён сам гаворыць, што калі б не пісаў балад, ніколі б не пісаў прозы. Балады яго не выдумка, як звычайна ў зграі [пісакаў], што вымучваюць прымітыўную паэзію, а як ён выкарыстоўваў паданні, паглядзім на прыкладзе.

«Варажбітка Русалка». Высокага роду паніч заручаецца з цнатлівай беларускай дзяўчынай. Тым часам ён даведваецца, што багатая нявеста чакае жаніха ў Ноўгарадзе. Едзе, знаёміцца, заляцаецца і вяртаецца нагружаны багаццем. У дарозе паўстае перад ім русалка з лясоў, якая апякуецца забытай каханкай, і робіць яму чарадзейнае выпрабаванне. З'яўляецца ў выглядзе пакінутай наддзвінскай дзяўчыны і папракае ў вочы за вераломнае каханне; расказвае, што, лятаючы ў выглядзе гусі ў Ноўгарад, бачыла там яго нявернасць. Маляўнічым з'яўляецца тое месца, дзе яна апісвае сваё падарожжа: бедная сірата ў полі звяртаецца да сваіх гусак і просіць у крылатых дапамогі:

«Gąski, gąski! tę piosenkę
Prosząc piór, śpiewam ze łzami,
W wasze piórka jak w sukienkę
Ja ubrana lecę z wami!»
Gąski widząc łzy w mem oku,
Piór rzuciły z pod obłoku.*¹⁴

Гускі, злітаваўшыся, тры разы скідваюць па пёрку; яна ўбіраецца і ляціць; наблізіўшыся да варот горада, заўважае лас-

таўку і просіць у яе жалобную сукенку. Ластаўка не адмаўляе:

I ja w czarnej tej żalobie
Przyleciałem pod dach k' tobie!

Аднак каб уляцець у церам, ператвараецца ў мушку:

Muszką wlatam do pokoju,
Serce było w wielkiej męce;
Widząc ją w bogatym stroju, —
Tyś się kłął całując ręce,
Że twa miłość wiecznie stała.
Ach! jam wtenczas umrzeć chciała.

Заканчваецца ўсё тым, што ўяўная каханка ператвараецца ў русалку і прызнаецца, што спакусіла яго:

Jam rusalka-czarownica
Cha-cha! cha-cha! bravo! bravo!

Або ў баладзе «Дзявочая крыніца». У бары каля Полацка ёсць крыніца пад назвай *Дзевічыў ручай* (або *калодзеж*), дагэтуль вядомы ў народзе. На вяселлі закаханай пары з'яўляецца чараўнік: дзе радасць, дзе весялосьць у людзей, там злы дух пільнуе ля парога; з'яўляецца і ператварае жаніха ў ваўкалака, гасцей — у ваўкоў, жанчын — у сарок, а нявесту — у зязюлю. Потым з хаты ўсе выбіраюцца ў поле, у бор: там, лятаючы за сваім нарачоным, журботная зязюля раняе слёзы, — і дзе яны падаюць, б'е крыніца ў бары, а вакол крыніцы вырастае трава, якую завуць *кукушкіны слёзкі* *¹⁵.

Хто ж не прызнае, што ў гэтых простых апавяданнях народа ёсць жывая паэзія? Кожная балада яго вырасла на такіх паданнях.

Тое, што піша п. Баршчэўскі прозай, не датычыць прама ні гісторыі, ні літаратуры, ні мовы Беларусі, але рэчы больш важнай, а менавіта духу і паэзіі народа, адкуль выйшлі і гісторыя, і літаратура, і мова. Ухапіўся ён за самую жыццёвую аснову і вырашыў паказаць у мастацтве вялікі народны вобраз. Ён мае перад сабою народ, часта з усёй прывабнасцю фантазій з язычаскіх часоў, якія ён апраменьвае сваім, так сказаць, беларускім гафманізмам⁷². Як у баладах ён стараўся паказаць пачуццёвы бок паэзіі народа, так у апавяданнях — яго творчасць і нібыта нейкую філасафічнасць паняццяў пра быт, авяных уласнай яго фантазіяй. У гэтых апавяданнях, якія памылкова называюць аповесцямі (але метафізічнасць выразу не мае значэння), толькі адно ядро належыць простаму народу, уся карціна — фантазія аўтара, сатканая на аснове нацыянальных колераў. Напр., у апавяданні «Вуж, што вылупіўся з петушынага яйка» даецца першае паняцце пра

бытавыя адносіны: вуж — алегорыя спакусніка, ён спакушае жонку ў таго, хто вынасіў яго пад пахай, выпрабоўвае яго грашыма, каб самому скарыстаць слабасць жанчыны і г. д. У народа няма вымыслу без далейшай акрэсленай думкі, толькі часта цяжка яе адгадаць, асабліва не ведаючы яго звычайў. П. Баршчэўскі не збіральнік паданняў, але выразнік іх у мастацтве. Аднак з гэтага не вынікае, што хто іншы не выкарыстае яго апавяданняў яшчэ раз як матэрыял для ўзнаўлення. У адносінах мастацтва яны *in crudo*⁷³, недастаткова развіты, маюць рысы нейкай недавыказанасці, што з'яўляецца вынікам яго імправізатарскай манеры, бо што ён раз напіша, дык без пэцканіны падае ў друк, без змены цэлага і паправак у дробязях. У раннях апавяданнях занадта выпірае штучнае выкарыстанне чыста фантастычнага вымыслу для дасягнення мэты, для маральнага павучання, што часта аслабляе эфект і паказвае недахоп мастацкага такту ў апрацоўцы, які разаўецца з вопытам. Ёсць у яго асаблівы талент да апісанняў прыроды роднага краю, якія ўсюды дыхаюць такой свежасцю, такой праўдай, так пераносяць у тыя ваколіцы, напр. уступ да апавяданняў, дзе карціна «Шляхціцы Завальні»^{74*16}.

Па яго манеры апавядання, набліжанай амаль да гамеравай прастаты, я назваў бы яго беларускім рапсодам⁷⁵. Не церпіць ён манеры новай (а можа, ужо і не новай) французскай школы, якая так моцна ўзрушае бедныя нашы нервы. Калі збіраецца пісаць, бярэ Гамера, — не для таго, каб наследаваць вестуну стагоддзяў (бо нават перад ім хоча застацца самім сабою!), а для натхнення, каб прасякнуцца духам старажытнай прастаты: «Адысея» наводзіць на тысячы ўспамінаў з яго жыцця, так падобнага ў сваім блуканні па зямлі і морах, па вялікіх гарадах і вёсках да беднага грэчаскага рапсода! Бо, як я ўжо сказаў, усё жыццё п. Баршчэўскага — адно пастаяннае самаахвяраванне дзеля паэзіі! Аднак каб добра зразумець сказанае мною, трэба ведаць яго асабіста, трэба бачыць яго з кім пілігрыма ў руках, так як я спатыкаў яго ў маіх падарожжах, пешкі, сярод простага беларускага людю, на плытах Дзвіны, у прыдарожных корчмах, на сцежках, ледзь пазначаных у лесе, і на вялікіх гасцінцах! Трэба яго бачыць у Полацку і Віцебску, калі, прыбыўшы пешшу з паўночнай сталіцы, абтрасаючы пыл з абутку, спяшаецца з сям'ёй сумленнага шляхціца ўзнесці малітвы спрадвечнаму ў родным касцёле. Выпешчаны крытык сапраўды ў ім нічога не зразумее!.. У гэтага чалавека няма марных слоў, няма рыторыкі, ён сам змест. Свае рукапісы, або, як ён сам называе, раптуркі⁷⁶, пісанья старадаўнім почыркам, ён вечна носіць з сабою ў шапцы, побач з табакеркай. Не шукай там ні моднай арфаграфіі, ні доўгага j, ні é з рыскай, ніякай шліфоўкі, паправак,

уставак — ён сячэ сякерай з усяго размаху, — затое постаці ў яго выходзяць тыповыя, карціны ў масах. Затое ў ім няма таго ўбоства знаходак, разбаўленых на два тамы, з якіх, калі сціснеш, часта не выціснеш і кроплі зместу.

У апавяданнях Баршчэўскага я бачу першае праяўленне духу беларускага простага народа, як у даследаванні пана Храпавіцкага — першае выяўленне філасофскіх паняццяў аб паэзіі гэтага народа, а ў паэтычных творах Т. Лады-Заблоцкага — пачуццёвы бок беларускай паэзіі ў цяперашні момант.

Місія пана Баршчэўскага не апошняя; як бы там ні было, ён адкрывае новы край, — таму прычыняецца да развіцця і поступу думкі.

Але я не магу лепш закончыць свой артыкул, як прывесці словы знакамітага пісьменніка, які ў адным прыватным пісьме так, між іншым, гаворыць: «Пан Баршчэўскі паўстае перад намі самым дасканалым выразнікам простанароднай фантастычнасці і звычайў беларускага народа. Я ўпэўнены, што ён у сваім родзе не ўступіць Сапліцы⁷⁷. Пачаў ён прозай пісаць аповесці: не магу табе перадаць сваё вялікае ўражанне. Усё там выканана па-майстэрску пад выглядам найвялікшай прастаты. Гэта не просты збіральнік паданняў народа; у яго ёсць усе патрэбныя для гэтага ўмовы. Адданы беларус, не цяпер, а з самага дзяцінства, правёў усё жыццё з народам. Яго твар, загарэлы, не кабінетны, выказвае ў ім чалавека дзеяння, не спекуляцыі; выхоўваўся ён у езуітаў, але гэта не пазбавіла яго пачуцця і прастаты; поўны сапраўднай веры ў тое, пра што піша, а гэта немалая ўмова, бо з верай кожнае апісанне непараўнальна жывейшае і праўдзівейшае; усю Беларусь ён ведае як найдасканалей, бо разоў трыццаць абышоў яе пешшу і штогод яе і цяпер наведвае з Пецярбурга, і ўсюды ён там жаданы, усюды яго міла прымаюць, бо як бард таго краю апавядае няспынна — анекдоты, аповесці сыпле, як з рукава. Дзівосны ў яго інстынкт у апрацоўцы паданняў, амаль нічога свайго не дадае, а ўсё — яго ўласнасць: голая казка не мела б ніякай вартасці, але ён здабляе яе іншымі паданнямі, найдасканалей драматызуе і раптам вырастае нешта цэласнае, поўнае простанароднай праўды і самага сапраўднага жыцця»^{*17}.

Пісаў у Пецярбургу,
1844 г., 8 верасня

*1 Гэта частка маіх пісанняў пра Беларусь; тут я ў кароткім нарысе стараўся прадставіць беларускую літаратуру, тады як у «Пісьмах»⁷⁸ — стагатычныя звесткі з маіх падарожжаў, а ў прадмове да адной з таварыскіх аповесцей п. Баршчэўскага намерваюся акрэсліць фізіяномію паезіцкіх часоў⁷⁹.

*2 Так жа сама папулярная на Беларусі, як вядомая песенька Люд. Крапінскага «Te brzóz kilka, ten zdrój wody» і г. д. на Валыні і ў Літве⁸⁰.

*³ Поўнага рукапісу аўтара дастаць я не мог. Чуў толькі, што кс. місіянер Карніловіч⁸¹ меўся некалі заняцца выданнем поўнага збору яго паэзіі ў Вільні. Лятучыя вершыкі друкаваліся ў віленскіх штогодніках, як у «Nowor[oczniku] Litewskim» п. Г. Клімашэўскага⁸² і, калі памяць мяне не падводзіць, у «Zniczu» Кржачкоўскага⁸³, таксама некалькі вершаў — у другім томе «Rocznika Literackiego»⁸⁴, а яшчэ колькі з'явіцца ў трэцім томе.

*⁴ Рай для нявест з вялікім пасагам і багатых жаніхоў.

*⁵ Дзядзечка, мабыць, хацеў выдаць пляменніцу не за маладога, а за багатага жаніха.

*⁶ Кс. Грубер⁸⁵, генерал ордэна ксяндзоў езуітаў, славіўся ў сваім часе розумам. Пры многіх прыроджаных талентах ён меў багатыя веды. Любіў жывапіс, музыку, паэзію, механіку; быў у сваім родзе геніем. Гэта ён прыдумаў гаворачую галаву таго слаўнага Драўлянага Дзядка, аб якім успомніў Ходзька⁸⁶ ў «Літоўскіх малюнках» і які паслужыў п. Баршчэўскаму тэмай для філасофска-беларускай аповесці⁸⁷.

*⁷ Названы так з-за чырвоных насоў кірмашоўцаў у час марозаў перад самымі калядамі.

*⁸ Касцяная прылада, якой сяляне плятуць лапці. Гэта слова, здаецца, даводзіць, што Манькоўскі паходзіў з Задзвінскай ваколіцы, таму што ў Неўлі і іншых паветах, што ляжаць у тым баку, яго не ўжываюць; там кажуць: *сніца*.

*⁹ «Москвитянин», 1843⁸⁸.

*¹⁰ «Паэт павінен быць маралістам і філосафам... А перш за ўсё няхай захаца пераканацца, што ўжо сёння нельга быць паэтам без вялікай, глыбокай, стараннай вучобы, што паэзія з'яўляецца праявай роднага духу у самым прыгожым яго элеменце, які ўсіх займае, а не выказаннем сваіх асабістых уражанняў, якія не маюць ніякай грамадскай цікавасці і, самае большае, могуць хваляваць толькі жонку і дзяцей пішучага, калі ён жанаты, а калі не, то некалькіх дурняў, якія цешацца, бачачы рыфмаваныя думкі, падобныя да тых, што нараджаюцца ў іх мазгаўні».

*¹¹ Зборнік паэтычных твораў Т. Лады-Заблоцкага выйдзе ў Пецярбург у пачатку 1845 г. стараннем выдаўцы «Rocznika Literackiego»⁸⁹.

¹² У адрасаваным мне пісьме ад 10 студзеня 1844 г. (з Каханавічаў у Дрысенскім павеце) на прапанову выдаць «Збор песень» аўтар так гаворыць аб сваім плане: «Належнае размеркаванне простанародных песень пасля адпаведнай іх сістэматызацыі прынесла б немалую карысць, аблягчаючы даследаванні, прадметам якіх яны могуць стаць. Добра вядомы вынікі гэтага металу ў гістарычных расшуканнях, а таксама ў іншых даследаваннях. Аднак у размеркаванні немалая цяжкасць. Класіфікацыя на песні гістарычныя (калі яны выяўляюцца), абрадавыя, веснавыя, летнія, думы і прыпеўкі, як прыходзіла мне спачатку ў галаву, нічога не даць. Толькі адзін падзел быў па-сапраўднаму рацыянальны — падзел, які адпавядае тром галоўным палітычным пераменам, што адбыліся ў гісторыі правінцыі. Велізарная з гэтага, напэўна, выйшла б карысць» і г. д. Са свайго боку прыкладзем намаганні, каб гэта важная праца, як толькі будзе завершана, выйшла ў свет. Было б вельмі пажадана, каб шануюны аўтар «Збору песень» дадаў побач у музычных нотах матывы гэтых жа песень. Гэта было б найбольш прыдатнае месца, каб паказаць характар беларускай мелодыі, якая мае так многа напеўнасці і меланхоліі. Вынікла б адтуль неацэнная карысць для выпрацоўкі нацыянальнай музыкі, якая ў мастацтве праяўляецца сёння праз оперу. Адкуль жа Вебер⁹⁰ узяў свае найцудоўнейшыя хоры для чарадзейнай кампазіцыі Кінда⁹¹? Адкуль Ліст і Шуберт [узлілі] свайго Эрлькёніга, таксама як і баладу сваю Гётэ⁹²? Адкуль, нарэшце, Меербер — цудоўнейшыя матывы ў сваім «Роберце-Д'ябле»⁹³, якому дагэтуль не можа надзівіцца Еўропа? Трэба, каб кампазітары лепей зразумелі свой уласны інтарэс; штуркар, які б ён ні быў геніяльны, не створыць такой свабоднай мелодыі, як чалавек

натуры ў хвіліну натхнення. Вышэйшая праява вучонай музыкі, мазуркі Шапэна⁹⁴, — толькі велізарнае пераадоленне цяжкасці мастацтва; нямногія выбраннікі з тонкім слыхам зразумеюць раскошу гэтай ускладненай гармоніі; для большасці — для дылетантаў — яна назаўсёды застанеца чужой, пакуль новы майстра не пабудзе новага камбінацыі танаў.

Ідзя беларускіх паэтаў адносна праяўлення народнасці ў мастацтве пачынае праяўляцца і ў музыкаў. Так, вядомы ў сталіцы музыкальным талентам п. Антон Абрамовіч⁹⁵ падхапіў думку, кінутую намі ў першым томе «Rocz[nika] Liter[ackiego]», і ад некалькіх беларускіх мелодый, пакладзеных на ноты, перайшоў да задумы стварыць музыкальную паэму ў духу народных песень на тэму «Беларускае вяселле». Усе абрадавыя часткі гэтага акта маюць там сваё музыкальнае тлумачэнне, а над усім лунае чуллівая летуценная думка — то сумная, то вясёлая на перамену — як душа нарачонай, што расчулена цяперашняй хвілінай і марыць аб няпэўнай будучыні, — думка, якая для музыкі-паэта складае поўную прываблівасці тэму. П. Абрамовіч, родам беларус, беручыся за зусім новую ў нас і дагэтуль нечэпаную тэму, калі яе добра павядзе, можа стварыць рэч зусім арыгінальную і заняць выключнае месца ў касмапалітычнай еўрапейскай музыцы. Урыўкі, якія мы чулі, захапілі нас, таксама як і ўсіх слухачоў, землякоў кампазітара, якія найлепш маглі меркаваць аб праўдзівасці народных мелодый. Гэта кампазіцыя, якую на гэты раз не можам назваць інакш, як паэмай, будзе змешчана ў трэцім томе «Rocznika Literackiego» на 1845 г.⁹⁶

*¹³ Але каб паказаць грубаваты досціп, характэрны для краю, далучаем пару ўрыўкаў з гэтага верша, напісанага з нагоды вядомага ў ваколіцы выпадку, у маёнтку п. Маліноўскага, у Шнітаўках, за 50 вёрст ад Полацка, у 1812 годзе.

Рабушкі мужыкоў

*Як французская сіла
Із-за Дзвіны наступіла,
Нам стала карціць,
Чтоб парадак пріераціць.
Аднака ж сядзелі ціха,
Аш тут пріносіць ліха
Французоў у наш двор,
І нутка дзелаць здор.
Клеці паразбівалі,
Паноў нашых загналі,
Нас казалі пазбіраць
І гарэлку ніць і браць.
Французы нас пахвалялі,
Об нашым краю ўпоўнялі⁹⁷
І на мігі нас прасілі,
Каб мы с німі двор лупілі.
І мы доўга так гулялі,
Что хацелі пілі, бралі.
Тот брал плацья на вяроўку,
Чым абшыць жонкі шнуроўку,
Цыны, медзі, сколько мог,
Чым абліць дуду і рог...
Іншы быдло занімаець,
Другі адзене хапаець,
Іншы толькі есць і п'ець,
Другі шаблэй куры б'ець.
.....
Калі ўжо так гуляюць,
Пачулі, с пушэк стрэляюць,*

«Галён! галён!»⁹⁸ закрывалі
 І ўсе з двору высыпалі.
 У Кляссіцах о дзве мілі
 Кравую вайну чынілі.⁹⁹
 Як пранцузы вышлі самі,
 Мужыкі былі панамі.
 І калі так пагулялі,
 Раду сабе ўкладалі.
 Першы Мінка*¹⁸ сеў за стол,
 У куты глядзіць, як сакол,
 На крэслі, гдзе сядзеў пан,
 Пуза, як барабан.
 А ногі як разапнець,
 Хоць с калёсамі праець.
 Помню я тые векі,
 Як жылі паноў прэдкі,
 Нас у некруты ня бралі,
 Ах! што за паны бывалі!
 Хаць на лбе валос і нет,
 Да ўжо ж усы на ўвесь свет!
 Два рукава мелі красных
 І ешчэ два ззаду запасных,
 З аднэй полы ў тых паноў
 Семёро пашыў штаноў!
 А гэты і нас паелі,
 А самі ўжо згалелі.
 Палы сабе пабрэзалі,
 Хвасты ззаду падсекалі,
 І цяпер ужо ўсякай
 Кусай ззаду і г. д.
 Прыдзеш у двор, байшся,
 Пакуль к пану збліжыжся
 Долга галаву скрабеш...
 .....
 Ешчэ ж гэта не канец,
 Палажыш на стол яец,
 І тут ешчэ страх бярэць
 Ждаць, што пан заляець...
 .....
 Пусць мне хоць паб'юць штаны,
 Да ўжо ж ня будуць паны і г. д.¹⁰⁰

*¹⁴ Гусанькі, лебёданькі,
 Скіньця мне па пёрушку,
 Я з вамі палечу і г. д.

*¹⁵ У Літве завуць яе *языляю*, на шырокіх лістках чорныя плямкі, цвіце на мокрых месцах з ландышамі.

*¹⁶ Ва ўступе да асобнага выдання аповесці «Драўляны Дзядок» мы намерваемся даць больш падрабязны разгляд яго апавядальніцкага таленту, а таксама высветліць тыпы, якія ён пазычыў з беларускага асяроддзя. Ёсць там дзве задумы: «Студэнт Люцэфуга» і «Горды Філасаф», такія плённыя, што маглі б даставіць модным французскім пісьменнікам матэрыялу на шматтомныя раманы.

*¹⁷ «Pielgrzym», 1843, т. II, чэрвень. 3 карэспандэнцыі кс. Галавінскага да Міх. Грабоўскага.

*¹⁸ Лакей п. Малиноўскага, які найбольш свавольнічаў у гэтых разрухах, паля навешаны ў Шнітаўках.

Romuald Podbereski. Białorusi i Jan Barszczewski. Укн.: Jan Barszczewski. Szlachcic Zawalnia, czyli Białorusi w fantastycznych opowiadaniach, t. I. Petersburg, 1844, стар. I—VLI. Пераклад з польскай.

¹ Падбярэскі (Друцкі-Падбярэскі) Рамуальд (1812 ці 1813—1856) — польскі і беларускі журналіст дэмакратычнага кірунку, выдавец альманахаў «*Rocznik Literacki*» і «*Pamiętnik Naukowo-Literacki*» (гл. пра яго дакументы ў дадатку да нашага зборніка, стар. 487—488). Артыкул «*Беларусь і Ян Баршчэўскі*» з'яўляецца прадмовай да кнігі Яна Баршчэўскага «*Шляхціц Завальяня*». На тытульным лісце кнігі артыкул характарызуецца як «*Крытычны погляд на беларускую літаратуру*» («*Krytyczny rzut oka na Literaturę Białoruską*»).

² Жэгома Кастравец — псеўданім польскага пісьменніка і перакладчыка Ігната Галавінскага (1807—1855). Быў рэктарам каталіцкай духоўнай акадэміі ў Пецяргургу, пазней — магілёўскі мітрапаліт. Звязаны з кансерватыўным часопісам «*Tygodnik Petersburski*».

³ Інфлянтамі называліся паўночна-заходнія, латышскія паветы Віцебскай губ.

⁴ Маецца на ўвазе «*Літаратура і крытыка*» — зборнік прац Міхала Грабоўскага (1804—1865), польскага ўльывовага крытыка і пісьменніка кансерватыўнага кірунку. Чатыры тамы гэтага зборніка выдадзены ў Вільні ў 1837—1840 гг.

⁵ Альвар Эмануэль (1526—1583) — партугальскі езуіт, аўтар падручніка лацінскай граматыкі. «*Альварам*» называўся і сам падручнік, выкарыстанне якога ў школах Рэчы Паспалітай было спынена Адукацыйнай камісіяй у канцы XVIII ст.

⁶ «*Пісьмы пра Беларусь*» Падбярэскага надрукаваны ў «*Tygodnika Petersburskim*» у кастрычніку 1844 г., № 79, 81, 82.

⁷ Багамалец Францішак (1720—1784) — польскі драматург, журналіст, выдавец перыяду *Асветніцтва*. Належаў да каталіцкага ордэна езуітаў. Родам з Віцебска.

⁸ Мусніцкі Мікадзім (1765—1805) — польскі паэт, драматург, гісторык, тэолаг. Паходзіў са Жмудзі, далейшае жыццё звязана з Беларуссю. У 1803 г. выдаў у Полацку эпічную паэму «*Палтава*».

⁹ Мігановіч Ян (1783—1814) — польскі элініст, перакладчык. Родам з Віцебска. Яго пераклад «*Арэста*» друкаваўся ў «*Miesięczniku Połockim*» у 1818 г.

¹⁰ Еўрыпід (каля 480 ці 484—406 гг. да н. э.) — старажытнагрэчаскі драматург.

¹¹ Князьнін Францішак Дзянізіў (1750—1807) — польскі паэт-сентыменталіст. Родам з Віцебска.

¹² Чартарыйскі Адам Казімір (1734—1823) — магнат, кандыдат на трон Рэчы Паспалітай, драматург і публіцыст. Мецэнат, яго рэзідэнцыя ў Пулавах супернічала на бляску з каралеўскім дваром.

¹³ Карпінскі Францішак (1741—1825) — польскі паэт-сентыменталіст. Некаторы час жывіў пры дварах Чартарыйскіх, Браніцкіх, Радзівілаў, потым — каля Пружан, у Беларусі.

¹⁴ Гроза Аляксандр (1807—1875) — польскі пісьменнік, прадстаўнік так званай «*украінскай школы*». У 1838—1842 гг. выдаваў у Вільні альманах «*Rusalka*». У сваёй творчасці выкарыстоўваў беларускі фальклор (паэмы «*Марына*», «*Глухое возера*» і інш.).

¹⁵ Пра Яна Аношку (каля 1775 — не пазней 1827) гл.: С. Маіхрорвіч. Нарысы беларускай літаратуры XIX ст. Мінск, 1957, стар. 31—33; А. Мальдзіс. Таямніцы старажытных сховішчаў. Мінск, 1974, стар. 84. Польскія вершы Аношкі ў перакладзе на беларускую мову гл. у кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, стар. 344—348.

- ¹⁶ У сапраўднасці Ян Аношка памёр не пазней 1827 г.
- ¹⁷ Корсак Раймунд (1767—1817) — польскі паэт, перакладчык, удзельнік паўстання 1794 г., аўтар сатырычна-гумарыстычнай паэмы «Бібейда, або гарнец».
- ¹⁸ Урублеўская Тэкля (канец XVIII в. — пасля 1835 г.) — польская перакладчыца, драматург, паэтэса. Жыла ў г. Дзісна. У 1828 г. выдала ў Полацку зборнік паэтычных твораў Аношкі.
- ¹⁹ Рысінскі Францішак (памёр каля 1830 г.) — паэт-гумарыст. Быў чыноўнікам у Віцебску (старшыня палаты цывільнага суда).
- ²⁰ Вянгерскі Томаш Каятан (1756—1787) — польскі паэт-сатырык, аўтар іроікамічнай паэмы «Арганы».
- ²¹ Нарушэвіч Адам (1733—1796) — польскі паэт, гісторык, перакладчык. Родам з Піншчыны.
- ²² Манькоўскі Ігнат Антонавіч (каля 1765—1831) — публіцыст, які выступаў у рускіх часопісах. Думка, што ён быў аўтарам беларускай «Энеіды навяварат», не пацвярджаецца навейшымі даследаваннямі.
- ²³ Блумаўэр Алаіз (1755—1798) — аўстрыйскі паэт, аўтар парадыйнай паэмы «Прыгоды набожнага героя Энея».
- ²⁴ У арыгінале: Kotlarowskiego.
- ²⁵ Маецца на ўвазе Хатомскі Фердынанд (1797—1880) — польскі паэт-гумарыст, удзельнік рэвалюцыйнага руху. Яго травестацыя «Энеіды» друкавалася ў польскай перыёдыцы ў 1818—1858 гг.
- ²⁶ Большасць даследчыкаў лічаць, што беларуская «Энеіда» ўзнікла пасля Айчынай вайны 1812 года.
- ²⁷ Цяпер гарадскі пасёлак Хіславічы Смаленскай вобл.
- ²⁸ У сапраўднасці падзеі адбываліся на моры.
- ²⁹ Назву «Беларусь» у тых часы ўжывалі пераважна ў дачыненні да Віцебскай і Магілёўскай губерняў.
- ³⁰ Кацярына Дышлеўская, сваячка І. Манькоўскага.
- ³¹ «Rubon» («Дзвіна») — рэгіянальны альманах для паўночнай Беларусі. Выдаваўся ў Вільні ў 1842—1849 гг. Выйшла 10 тамоў.
- ³² «Miesięcznik Połocki» — польскі часопіс, выдаваўся ў Полацку ў 1818 і 1820 гг. Орган Полацкай езуіцкай акадэміі. Стаў сімвалам абскурантызму.
- ³³ Буйніцкі Казімір (1788—1878) — польскі пісьменнік кансерватыўнага кірунку, выдавец «Ruboni». Жыў у маёнтку Дагда Дынабургскага пав. Віцебскай губ.
- ³⁴ Твор выйшаў у Вільні ў 1841 г., тт. I—II.
- ³⁵ Ганіць тых, каго любіць! (лац.).
- ³⁶ Твор друкаваўся ў «Rubonie» ў 1842—1849 гг.
- ³⁷ Ад імя французскага пісьменніка Жана Франсуа Мармантэля (1723—1799), для твораў якога характэрны чужавасць, прыўзнята-дэкламацыйны стыль.
- ³⁸ Катэн Мары (1770—1807) і Жанліс Мадлен Фелісітэ (1746—1830) — французскія пісьменніцы, аўтары сентыментальных раманаў.
- ³⁹ Борх Міхал (1806—1881) — польскі паэт, перакладчык, гісторык, бібліяфіл, уладальнік маёнтка Прэлі ў Дынабургскім пав.
- ⁴⁰ Ефрасіння Полацкая (свецкае імя Прадслава; каля 1120—1173) — князёўна, асветніца перыяду Кіеўскай Русі.
- ⁴¹ У «Roczniku Literackim» (т. 2, 1844) надрукаваны ўрывак з «Гісторыі ў легендзе» (праца Борха пра Ефрасінню), «ахвяраваны» Падбярэскаму ў Прэлях 14 снежня 1843 г.
- ⁴² «Два словы пра Дзвіну». Вільня, 1843.
- ⁴³ Скілакс (Скілак) — грэчаскі географ і падарожнік VI ст. да н. э.
- ⁴⁴ Тымей (каля 356 — каля 260 гг. да н. э.) — грэчаскі гісторык і падарожнік.

- ⁴⁵ Эратасфен (276—194 гг. да н. э.) — грэчаскі географ, астраном і матэматык.
- ⁴⁶ Артэмідар — пад гэтым імем вядомы два грэчаскія падарожнікі-географы: адзін (Эфескі) жыву каля 100 г. да н. э., другі (Дальдзіянскі) — у канцы II ст. н. э.
- ⁴⁷ Перылы — від старажытнагрэчаскай літаратуры: апісанні марскіх плаванняў уздоўж берагоў.
- ⁴⁸ Плятар Адам (1790—1862) — археолаг і натураліст, маршалак Дынабургскага пав. Меў у маёнтку Краслаўка (Краслаў) багатую бібліятэку і зборы старажытнасцей. Супрацоўнічаў у «*Tygodniku Petersburskim*», «*Rubonie*» і інш. Выдаў шэраг кніг па прыродназнаўству і археалогіі, у прыватнасці «*Гідраграфічна-статыстычнае апісанне Дзвіны*» (Вільня, 1861).
- ⁴⁹ Спасоўскі (Грот-Спасоўскі) Аляксандр (каля 1808 — каля 1847) — польскі паэт. Па адных звестках, быў звязаны з Магілёўчынай, па другіх — жыву каля Лепеля. Супрацоўнічаў у «*Tygodniku Petersburskim*», у 1840 г. выдаў двухтомнік вершаў у Вільні. Падбярэскі аднабакова ацэньвае яго творчасць. Спасоўскі наследваў Міцкевічу, выкарыстоўваў беларускі фальклор.
- ⁵⁰ Шапялёвіч Гаўдэнтый — таварыш Баршчэўскага па Полацкай езуіцкай калегіі, паэт-класіцыст, супрацоўнік «*Niezbudki*» і «*Tygodnika Petersburskiego*». У аснове польскай пазмы «*Псіхея*» (Пецяярбург, 1843) — міфалагічны сюжэт, шырока вядомы яшчэ з часоў Апулея.
- ⁵¹ Гл. аўтабіяграфію Т. Заблоцкага ў дадатку да нашага зборніка, стар. 484—487.
- ⁵² Рэжавускі Генрык (1791—1866) — польскі пісьменнік і публіцыст кансерватыўнага кірунку, аўтар цыкла гістарычных апавесцей «*Успаміны Сапліцы*» (1839).
- ⁵³ Мур Томас (1779—1852) — англійскі паэт-рамантык, ірландзец па паходжанню.
- ⁵⁴ Адынец Антон Эдвард (1804—1885) — польскі паэт, перакладчык, мемуарыст, выдавец. Родам з Ашмяншчыны. У маладосці філарэт, прыяцель А. Міцкевіча. Пазма «*Гара*» апублікавана ім у 1826 г.
- ⁵⁵ Каханоўскі Ян (1530—1584) — польскі паэт эпохі Рэнесансу.
- ⁵⁶ Маецца на ўвазе польская мова.
- ⁵⁷ Храпавіцкі Іенат — польскі і беларускі паэт, фалькларыст. Жыву ў Каханавічах Дрысенскага пав., супрацоўнічаў у «*Rubonie*». Падбярэскі мае на ўвазе працу Храпавіцкага «*Погляд на пазію беларускага народа, надрукаваную ў «Rubonie», т. 5, 1845.*
- ⁵⁸ Тралоп Фрэнсіс (1780—1863) — англійская раманістка. У сваіх творох пра Амерыку крытыкавала амерыканскі лад жыцця.
- ⁵⁹ Таквіль Алексіс (1805—1859) — французскі буржуазны гісторык і дзяржаўны дзеяч, аўтар працы «*Пра дэмакратыю ў Амерыцы*» (1835 — 1840).
- ⁶⁰ Шэвалье Мішэль (1806—1879) — французскі эканаміст, прыхільнік будаўніцтва чыгунак.
- ⁶¹ Працы Аляксандра Абрампальскага па гісторыі Беларусі прыгадвае таксама А. Кіркор («*Живописная Россия*», т. III. СПб. — М., 1882, стар. 327).
- ⁶² Рэут (Газдава-Рэут) Вінцэнт — польскі пісьменнік першай паловы XIX ст., прадстаўнік рамантызму. Жыву ў маёнтку Мосар у Полацкім пав., друкаваўся ў альманахах «*Niezbudka*», «*Rocznik Literacki*», «*Rubon*».
- ⁶³ Вярэга Сымон (нар. у 1819 г.) — брат Арцёма Вярэгі-Дарэўскага, арганізатар публічнай чытальні ў Віцебску.
- ⁶⁴ Юзаф Жабя задаваецца Кіркорам у «*Живописной России*», т. III, стар. 327. Польскі «*Слоўнік геаграфічны*» (т. XII, 1892, стар. 15) адзначае ў маёнтку Шо Дзісенскага пав. значную бібліятэку і гістарычныя зборы. Гл. таксама артыкул У. Мархеля ў «*Польмі*», 1975, № 8, стар. 247.
- ⁶⁵ Ян Чачот жыву ў Лепелі ў 1833—1841 гг., займаючы пасаду сакратара ў дырэкцыі Бярэзінскага канала.

⁶⁶ Зан Тамаш (1796—1855) — польскі паэт-рамантык, філамат, сябар А. Міцкевіча. У сваёй творчасці шырока выкарыстоўваў беларускі фальклор. З 1843 або 1844 г. лютэратар казённых маёнткаў у Лепелі.

⁶⁷ Па іншых звестках — у 1790 г. Гл. артыкул Ю. Барташэвіча ў нашым зборніку, стар. 78, а таксама Энцыклапедыю Аргельбранта, т. II, 1860, стар. 943. Сам Падбярэскі ніжэй у сваім артыкуле гаворыць, што каля 1809 г. Баршчэўскаму было 18 год.

⁶⁸ Правільней Мурагі.

⁶⁹ Твор меў таксама іншыя назвы: «Размова хлопаў», «Бунт хлопаў».

⁷⁰ Маеца на ўвазе адзін са стваральнікаў польскай псіхалагічнай прозы Штырмер Людвік (1809—1886), першыя творы якога былі надрукаваны ў «Niezabudce». Гл. пра гэта артыкул Ю. Барташэвіча ў нашым зборніку, стар. 81.

⁷¹ Антычныя аўтары: Анакрэон (Анакрэонт; каля 570—478 гг. да н. э.) — грэчаскі паэт; Тэафраст (каля 372 — каля 287 гг. да н. э.) — грэчаскі філосаф; Віргілій — гл. заўвагу 3 на стар. 53.

⁷² Ад імя нямецкага пісьменніка і кампазітара рамантычнага кірунку Эрнста Гофмана (1776—1822).

⁷³ у першапачатковым выглядзе, ва ўсёй непасрэднасці (лац.).

⁷⁴ Гл. у нашым зборніку нарыс Баршчэўскага «Шляхіц Завальня», стар. 48—53.

⁷⁵ Рапсод — вандроўны пясняр у старажытнай Грэцыі, выканаўца эпічных песень.

⁷⁶ Ад польскага *raptularz* (лац. *raptularius*) — запісная кніжка.

⁷⁷ Апавядальнік у гістарычных аповесцях Г. Ржавускага «Успаміны Сапліцы».

⁷⁸ Згаданыя вышэй «Пісьмы пра Беларусь».

⁷⁹ Маеца на ўвазе прадмова да асобнага выдання аповесці Я. Баршчэўскага «Драўляны Дзядок і кабета Інсекта». Задума не здзейснілася.

⁸⁰ Гаворка ідзе пра песню «*Te brzoż kilka, bieg tej wody*» польскага драматурга, раманіста і паэта Людвіка Крапінскага (1767—1844), які жыў на Валыні.

⁸¹ Карніловіч Антон (1805—1856) — ксёндз ордэна місіянераў, аўтар польскіх твораў гісторыка-біяграфічнага характару, уладальнік значнай бібліятэкі.

⁸² Маеца на ўвазе «*Noworocznik Litewski*» на 1831 г., выддзены ў Вільні паэтам і публіцыстам Гіпалітам Клімашэўскім (1802—1875). У час, калі пісаўся артыкул Падбярэскага, Клімашэўскі як удзельнік паўстання 1831 г. знаходзіўся ў эміграцыі ў Францыі.

⁸³ Кржачкоўскі Юзаф (нар. у 1809 г.) — польскі выдавец, перакладчык і паэт, звязаны з канспіратыўнымі арганізацыямі. У 1834—1835 гг. выдаў у Вільні два тамы альманаха «*Znicz*».

⁸⁴ У «*Roczniki Literackim*» (т. 2, 1844) надрукаваны вершы Ф. Рысінскага, атрыманыя Падбярэскім ад полацкага маршалка Станіслава Градніцкага.

⁸⁵ Грубер Габрыель (1740—1805) — выхаванец мастацкай акадэміі ў Вене, выкладаў у Полацкім езуіцкім калегіуме, зрабіў пэўны ўклад у прафесійную мастацкую адукацыю на Беларусі.

⁸⁶ Ходзька Ігнат (1794—1861) — польскі пісьменнік, родам з Вілейшчыны, аўтар «Літоўскіх малюнкаў» (1840—1850) і «Літоўскіх паданняў» (1852—1860). У маладосці шубравец, пазней перайшоў на кансерватыўныя пазіцыі.

⁸⁷ Маеца на ўвазе аповесць Я. Баршчэўскага «Драўляны Дзядок і кабета Інсекта» («*Niezabudka*», т. 5; «*Rubon*», т. 8).

⁸⁸ У часопісе «Москвитянин» (1843, кн. 8) надрукаваны паклёпніцкі нарыс П. Кушына з беларускага жыцця «Гецыкі».

⁸⁹ Выдаўцом «*Rocznika Literackiego*» з'яўляўся сам Падбярэскі. Выданне зборніка, пра які ідзе гаворка ў артыкуле, было ажыццёўлена.

⁹⁰ Вебер Карл Марья фон (1786—1826) — кампазітар, стваральнік нямецкай рамантычнай оперы.

⁹¹ Кінд Іаган Фрыдрых (1768—1843) — нямецкі паэт і драматург, аўтар лібрэта оперы Вебера «Вольны стралок» (1821).

⁹² «Эрлькёніг» («Лясны цар») — рамантычная балада аўстрыйскага кампазітара Франца Шуберта (1797—1828), створаная ў 1815 г. на тэкст вядомай балады І. В. Гётэ (1782). Венгерскаму кампазітару Феранцу Лісту (1811—1886) належыць транскрыпцыя балады Шуберта (1838). Ліст выконваў яе ў Пецярбургу ў 1842 г.

⁹³ Меербер Джакома (1791—1864) — кампазітар, прадстаўнік так званай вялікай французскай оперы. Яго рамантычная опера «Роберт-Д'ябал» пастаўлена ў 1831 г.

⁹⁴ Шапэн Фрэдэрык (1810—1849) — польскі кампазітар і піяніст, заснавальнік польскай музычнай класікі.

⁹⁵ Абрамовіч Антон Іванавіч — беларускі кампазітар. Жыў у Пецярбургу, дзе ўваходзіў у гурток Баршчэўскага — Падбярэскага. Апрацоўваў народную музыку, напісаў дзве песні на словы Баршчэўскага («Дзеванька» і «Гарэліца»). У «Роспіікі Literackim» (т. 3, 1846) змешчаны партрэт Абрамовіча, звесткі аб ім і яго музычная паэма «Беларускае вяселье».

⁹⁶ Том выйшаў у 1846 г.

⁹⁷ Так у Падбярэскага (uprouniali).

⁹⁸ Ідзём! Ідзём! (фр.).

⁹⁹ Маюцца на ўвазе баі каля м. Клясціцы (цяпер Расонскі р-н Віцебскай вобл.) 18—20 ліпеня 1812 г., калі загінуў генерал Я. П. Кульнёў.

¹⁰⁰ Больш поўны тэкст верша (з улікам іншых крыніц) гл. у кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, стар. 81—83.

ЮЛЬЯН БАРТАШЭВІЧ¹. ЯН БАРШЧЭЎСКИ

Ян Баршчэўскі нарадзіўся ў 1790 годзе² ў Марогах над возерам Нешчарда³ ў ранейшым Полацкім ваяводстве, на самай мяжы Невельскага і Себежскага паведаў, г. зн. на ўсходніх ускраінах даўняй Беларусі. Паходзіў ён з беднай, але сумленнай шляхты. Хоць пра яе зусім не ўспомніў гербоўнік Нясецкага⁴, аднак высакародная ў сваёй прастаце, у таварыскім і засцяпковым жыцці, яна, можа, таму, што жыла ў забыцці і воддаль ад вялікага свету, захавала найбольш родавых элементаў, якія нагадвалі вельмі даўнія сеймікавыя часы [...] ⁵

Ідучы такім шляхам, Баршчэўскі мог стаць паэтам прастанароддзя, ці ўласна народным, калі б адчуў у грудзях сапраўднае натхненне вестуна. Сярод вёсак забыў ён пра класічныя формы і спяваў не для літаратуры, але для Беларусі на мове народа. Настаўнікі казалі б пра яго тады, што ён знізіў свой талент да прастанароддзя, але наша пакаленне добра зразумела тую ісціну, што каб мець нацыянальную паэзію, трэба спачатку выкупаць яе ў вясковай песні, бо толькі ў гэтай песні ёсць элементы першародныя, як у гамеравай паэме, а не наследаваныя, як рымскія і французскія.

Маючы ў 1809 годзе 18 гадоў, полацкі студэнт яшчэ ў Марогах, роднай сваёй вёсцы, кахаў панну Максімавічанку і ёй адрасаваў беларускую песеньку «*Да чым жа твая, дзеванька, галоўка занята?*»⁶ Пішучы, не думаў, пэўна, пра друк, аднак песенька да каханай, пераходзячы з вуснаў у вусны, дажыла ажно да сягоння. Марогі былі любімым месцам паэта. З Полацка заўсёды сюды вяртаўся і адсюль рабіў вандроўкі ў аколiцы. Мы не ведаем, чым скончылася яго каханне да Максімавічанкі, час і людзі, пэўна, астудзілі пачуццё, і страсць прайшла. Але і праз тры гады Баршчэўскі яшчэ напываў у Марогах на сваёй беларускай ліры. Бачыў вялікую вайну Напалеона і яго войска і барацьбу сялян па лясах з французамі, што адступалі. У Полацкім і Віцебскім паветах пачаліся першыя бітвы, і там таксама лютавалі найбольш забойчыя элементы жаклівай вайны. Беларусь, увесь час жабрачая, увесь час убогая, занепадала цяпер пад падвойным цяжарам нядолі. Пасля адыходу французаў, крануты выглядам агульнага знішчэння, у Марогах пісаў Баршчэўскі верш «*Рабункі мужыкоў*». Сёння запэўніваюць нас, што гэта народная паэма, што жыве і жыць будзе ў вуснах народа. Кажуць, што быў гэта верш слаўны па ўсёй Беларусі, што наш паэт стаўся папулярным і адзіным вестуном сваёй Украіны⁷. Яго паэтычныя творы разыходзіліся ўсюды па руках. Ведалі іх дзеці, а нянькі напывалі над калыскамі думкі Баршчэўскага, калі так можна назваць гэтыя творы самароднай музы без фокусаў і прэтэнзій[...]

Многа палякаў жыло ў сталіцы імперыі, а найбольш беларусаў. У Вільні, можа б, не знайшоў, у Пецярбургу, напэўна, спадзяваўся знайсці сяброў. Але ва ўсім велізарным горадзе ён спаткаў аднаго толькі знаёмага, гэта быў пан Гаўдэнтый Шапялёвіч, беларус, таварыш яшчэ па вучобе ў Полацку, таксама паэт, аўтар «Псіхеі», класічнай паэмы з добрага дзесятка песень, напісанай васьмірадковымі стансамі, як «Манахамахія» Красіцкага⁸. Шапялёвіч, які даўно пасяліўся ў Пецярбургу, ведаў ужо ўвесь горад, і перш за ўсё беларусаў. Такім чынам, першыя крокі павінны былі ўдацца. Баршчэўскі знайшоў сяброў і апекуноў у сталіцы [...] У выніку зноў наладжаных сувязей атрымаў ён дзяржаўную пасаду і пачаў працаваць у марскім аддзеле. Але палымянае замілаванне да навукі і цалкам паэтычная натура, якая прымушала яго імкнуцца да незалежнага спосабу жыцця, былі прычынай таго, што Баршчэўскі хутка кінуў службу і зноў заняўся губернерствам. Даваў, такім чынам, урокі ў прыватных дамах Пецярбурга, а пасля і ў некалькіх дзяржаўных установах. У сталіцы Расійскай дзяржавы прыватнаму настаўніку лепш плацяць, чым дзе ў іншых месцах. За адзін урок кожны атрымае колькі рублёў срэбрам, тым больш вучоны прафесар і слаўны паэт.

Баршчэўскі не быў слаўным, але мог урокамі добра задаволіць першыя патрэбы жыцця. Праўда, у Пецярбургу дарагавізна, але з тых, хто хацеў і ўмеў працаваць, ніхто не памёр ад галечы. Больш за дзесяць год Баршчэўскі навучаў грэчаскай і лацінскай мовам, і гэтыя пастаянныя зносіны з граматыкай і [антычнымі] аўтарамі выпрацавалі ў ім нейкую звычку, нейкую прывязанасць да старажытнай літаратуры, з чым ён зусім не таіўся. Паславіўся сярод сваіх у Пецярбургу як глыбокі элініст і філолаг. Да яго прыходзілі ў многіх выпадках беларусы. Як самому некалі была патрэбна дапамога, так цяпер ён становіўся крыніцай святла, да якой імкнуліся. Пачаў бываць у магнацкіх дамах. Прымалі яго ўсюды з абдымкамі як чалавека вялікіх ведаў і надзвычай лагоднага характару [...]

Не кідаў ён, аднак, літаратуры, пісаў пастаянна, хоць нічога не друкаваў. Быў якраз у той час у Пецярбургу знакаміты аўтар «Конрада Валенрода» і «Гражыны»⁹, які раптам зазьяў на гарызонце польскай паэзіі, як зорка першай велічыні. Маладыя літаратары прыносілі Адаму плён сваіх прац, туліліся пад крылом вестуна. Баршчэўскі прынёс таксама сшытак паэзіі. І любіў часта паўтараць потым перад маладзейшымі, што аўтар «Гражыны» чытаў яго вершы, пахваліў іх і ўласнай рукой паправіў некаторыя. Баршчэўскі захоўваў гэтыя лісты як памяць. Папраўкі, аднак, не закраналі саму паэзію, а толькі спосаб выражэння: няўдаласць формы, а не духу папраўляў знакаміты мастак.

І вось класік пад уплывам новых уяўленняў павольна ператвараўся ў рамантыка. Баршчэўскі пачаў складаць балады і збіраць народныя паданні Беларусі. Таму штогод рабіў са сталіцы падарожжы пешшу ў родныя мясціны. Узімку працаваў, вучыўся і вучыў іншых, але як толькі вясна раззеляняла палі, а сонца сагравала божы свет, Баршчэўскі, як веснавы жаваранак, вылятаў у ваколіцы Полацка, Віцебска і Мсціслава. З кіем у руках абыходзіў сялянскія хаты, збіраў легенды і запісваў песенькі. Гэта падарожжа асвятляла яго, надавала яму сілы для барацьбы з лёсам, натхненнем абпраменьвала чало.

Ізноў прайшло звыш дзесятка гадоў у працы і пастаянных вандроўках. Баршчэўскага непакоіла думка, што нічога не зрабіў, што ніякіх заслуг яшчэ не мае перад літаратурай, і не хацеў так скончыць жыццё, не пакінуўшы пасля сябе ні імя, ні памяці на свеце.

Некалькі маладых людзей у Пецярбургу збіраліся агульнымі сіламі выдаваць літаратурны штогоднік. Неставала ім, аднак, цэнтра цяжару, пункту апоры. Мелі досыць артыкулаў, але трэба было, каб нехта адзін заняўся непасрэдна выданнем штогодніка, г. зн. узяў на сябе эканамічную частку задачы.

Гэты нехта мусіў быць, вядома, па-за групай літаратурнай моладзі. Баршчэўскі, уведзены ў гэту групу праз В. Д.¹⁰, зрабіўся цэнтрам навуковага руху, які неўзабаве ўзняўся на больш высокую ступень. Уласнымі грашыма і падпіскай ён пакрыў кошт. Так нарадзілася «Niezabudka».

«Niezabudka» выходзіла ў Пецярбургу пяць гадоў (з 1840 да 1844 г.). Яна была плёнам першых намаганняў і працай сціплых аўтараў, якія толькі што пачыналі сваю дзейнасць. Уключала прозу і вершы. З прозы — невялікія артыкулы па эстэтыцы, апавяданні; з паэзіі — дробныя творы, санеты, легенды, балады. Да моладзі, якая заснавала «Niezabudkę», далучылася неўзабаве група беларусаў, бо, апроча Баршчэўскага, яшчэ Вінцэнт Рэут¹¹ і Гаўдэнтый Шапялёвіч друкавалі ў ёй свае вершы. З віленскай моладзі ў «Niezabudkę» давалі артыкулы Станіслаў Ляховіч¹² і Людвік Плашынскі. Напэўна, сціплы пецярбургскі штогоднік не набыў вялікіх заслуг перад польскай літаратурай, але і ён, здаецца нам, існаваў не марна. Дзякуючы сувязям Баршчэўскага «Niezabudkę» выпісвала ўся Беларусь, і мноства экзэмпляраў ішло таксама ў Вільню і Варшаву. Трэба прыгадаць яшчэ, што ў «Niezabudce» ўпершыню выступіла са сваім сатырычным талентам Элеанора Штырмер¹³; «Пантопля» і «Успаміны арыгінальна выхаванай кабеты» былі надрукаваны спачатку ў штогодніку, пасля выйшлі асобна «Фрэнафагіуш [і] Фрэналесты», «Душа ў сухотах» і г. д.

Магчыма, мы знайшлі б яшчэ не адну прычыну, каб пагаварыць пра «Niezabudkę», калі б не займаў нас цяпер адзіна і выключна яе добра падрыхтаваны рэдактар, а хутчэй выдавец Баршчэўскі.

Баршчэўскі друкаваў у «Niezabudce» толькі балады, заснаваныя на народных паданнях, і апісальныя вершы. Не было ў яго паэтычных творах натхнення, а толькі выкутая на стары лад, па-класічнаму, рыфма. І не гэтай дарогай павінен быў ісці Баршчэўскі, каб набыць імя ў літаратуры. Заўважыў ён гэта неўзабаве, а можа, яго перасцераглі. «Niezabudka» праяўляла, аднак, пастаянныя прыкметы жыцця, хоць творцы яе пакінулі Пецярбург. Баршчэўскі, захоплены працай, ужо не спыняўся і замест штогодніка пачаў выдаваць творы. Кінуўшы рыфмаванне, узяўся за апрацоўку народных паданняў Беларусі, якіх столькі назбіраў у дзяцінстве, якіх столькі захавалася ў яго памяці, і выйшла гэта непараўнальна лепей.

На такія выратавальны кірунак меў станоўчы ўплыў рэдактар «Rocznika Literackiego»¹⁴, які ў той час знаходзіўся ў Пецярбургу і сканцэнтраваў вакол сябе новае жыццё. Выратавальны, гаворым, кірунак, бо абавязаны быў яму Баршчэўскі сваім становішчам, якое займае і займаць будзе ў польскай літаратуры.

Уявіў сабе Баршчэўскі, што ў доме шляхціца Завальні збіраецца цікавая кампанія сяброў. Завальня любіў паданні і казачныя гутаркі пра чарцей і жахі, пра прывіды і заклітых каралевічаў і прыгожых, як сонца, каралеўнаў. Дык вось па чарзе госці ў Завальні расказвалі адзін аднаму вельмі прыгожыя вясковыя гісторыі, у якія верыў беларускі народ. Гэта форма твора, якую абраў сабе Баршчэўскі. У чарговых апавяданнях праходзяць перад нашымі вачыма, праз усе чатыры томікі, чары і летуценні, чыстая фантазія народа, увасобленая ў слове. Мелася быць ажно шэсць тамоў, але не ведаем чаму, двух для завяршэння твора нестae (бо выйшла толькі чатыры). Выданнем займаўся рэдактар «Rocznika Literackiego», які папярэдзіў твор крытычным поглядам на беларускую літаратуру¹⁵ і, гледзячы праз павелічальнае шкло на родную зямлю Баршчэўскага, паствараў вялікіх людзей там, дзе іх зусім не было, і вялікія творы, якіх не ведаў ніхто ў Польшчы. Асобны артыкул¹⁶ выдавец прысвяціў нашаму аўтару, дзе стараўся таксама ацаніць яго заслугі і ранейшыя працы. Пасля гэтага ўступу пачынаўся «Нарыс паўночнай Беларусі»¹⁷ і сам «Шляхціц Завальня». Выданне было прыгожа аздобленае. Рудольф Жукоўскі¹⁸ зрабіў да тэксту гравюры, якія перадавалі галоўныя сцэны апавяданняў. Цана вельмі даступная, па паўрубля за томік.

Гэты арыгінальны твор, па форме апрацоўкі сваёй адзіны ў нашай літаратуры, сапраўды дае Баршчэўскаму права на прызнанне. Вершы, якія наш аўтар выдаў асобным томікам¹⁹, не маюць і сотай часткі тых становачых якасцей, што «Шляхціц Завальня». Разумелі гэта нашы крытыкі, якія разбіралі твор Баршчэўскага ў розных перыядычных выданнях. Пан Міхал Грабоўскі напісаў таксама асобны артыкул пра «Завальню» з вялікімі пахваламі і падзякамі²⁰.

Апрача Беларусі, Баршчэўскі зусім не ведаў іншых ваяводстваў даўняй Рэчы Паспалітай. Настаўніцкая праца надакучыла яму нарэшце, і таму ён жагадаў на старасць адпачынку. Літаратар з шырока ўжо вядомым імем, ён хацеў пабачыць іншыя куткі роднай зямлі. Выказаў гэта пані графіні Юліі Ржавускай, якая якраз выбіралася з Пецярбурга ў свае маёнткі на Валыні. Баршчэўскі быў ужо некалькі гадоў амаль сваім чалавекам у доме графіні. Пані Ржавуская вельмі ўзрадавалася гэтаму і запрасіла яго з сабой у Цуднаў. І вось пасля дваццацігадовага знаходжання ў сталіцы імперыі наш аўтар пакінуў горад, каб уздыхнуць сельскім паветрам. Наведаў Вільню і, праехаўшы вялікую частку Літвы, нарэшце, спыніўся ў Цуднаве²¹. Знайшоў тут мілае таварыства, завязаў новыя сувязі з шаноўнымі людзьмі ў ваколіцы, спазнаў, нарэшце, доктара Генрыка Кёлера, польскага шляхціца, які і свае даходы, і глыбокае веданне лекарскага майстэрства ахвотна

прывсячаў аблягчэнню хвораі часткі чалавечтва. У ваколіцы Цуднава жылі літаратары; сярод іх Канстанцін Пятроўскі²², былы жытомірскі харунжы, высакародны дваранін, які ўжо шмат гадоў апрацоўваў літаратурную ніву. Перш чым наступіла рэакцыя супраць класіцызму, Пятроўскі ўжо займаўся пазэзіяй, і пераклаў, між іншым, вершамі пісьмы Элаізы да Абеляра²³. Харунжы вельмі палюбіў Баршчэўскага і не раз таксама гутарыў з ім пра даўнія часы і старых літаратараў.

З Цуднава Баршчэўскі зноў пешшу пускаўся ў ваколіцы, каб наведаць новых сяброў і знаёмых. Куды толькі ні прыходзіў, усюды яго міла прымалі, і гасціў тут і там па некалькі дзён. То вучыў памешчыцкіх дзяцей, то гутарыў з бацькамі. Не лянiўся працаваць, заўсёды здаровы і бадзёры; нарэшце, спакой на вёсцы і свабода пераважылі. Калі пані Ржавуская вярталася ў Пецяярбург, Баршчэўскі ўжо не хацеў з ёй ехаць; так палюбіў Цуднаў і шаноўных жыхароў у ваколіцы, што жадаў асесці назаўсёды ў вясковым домеку графіні, хацеў пражыць тут рэшту свайго жыцця і нават памерці ў гэтым шчаслівым вясковым домеку.

Цяпер Кёлеры былі ўсёй яго апорай і ўпехай. Памяталі пра сямья малыя яго патрэбы і выгоды; і сапраўды Баршчэўскаму была патрэбна гэта апека, бо так мала дбаў пра сябе ўсё жыццё. Толькі раз зрабіў з Цуднава паездку ў Адэсу, а астатні час праседжаў у Кёлераў. З іх падтрымкай надрукаваў нават «Сірату»²⁴, выданне, цёпла прынятае польскай грамадскасцю.

Так ізноў прайшлі для Баршчэўскага пяць гадоў у Цуднаве.

У студзені гэтага года ён смяртэльна занядужаў. Сумны канец хваробы прадбачыў Кёлер і сам Баршчэўскі [...] Графіня Ржавуская і Кёлеры знаходзіліся пры яго апошніх хвілінах. Уладальніца Цуднава падала яму апошні кубак напітку, а праз дзве гадзіны Баршчэўскі заснуў у бозе на руках Кёлера, дня 11 сакавіка 1851 года.

Чатырнаццатага сакавіка адбылося пахаванне Баршчэўскага на могілках у Цуднаве. Канстанцін Пятроўскі вельмі садзейнічаў пышнасці гэтага сумнага абраду. Яму належыць падзяка ад пішучай браціі. Аўтар «Завальні» жыў 61 год.

J. B. Jan Barszczewski. «Dziennik Warszawski», 23 і 25 красавіка 1851 г., № 22 і 24 (з дадаткам). Пераклад з польскай

¹ Барташэвіч Юльян (1821–1870) — польскі гісторык, літаратуразнаўца, аўтар «Гісторыі польскай літаратуры» (1861), рэдактар газеты «Dziennik Warszawski». У 1838—1842 гг. вучыўся ў Пецяярбургскім універсітэце, удзельнічаў у рэдагаванні «Niezabudki».

² Р. Падбярэскі называе іншы год нараджэння — 1794. Гл. вышэй, стар. 64.

³ У Барташэвіча: Nieszczodra.

⁴ Нясецкі Каспер (1682—1744) — геральдык і генеалог, аўтар вядомага гербоўніка польскіх шляхецкіх фамілій (1728—1744).

⁵ Тут і далей апускаюцца мясціны, вельмі блізкія да адпаведных мясцін артыкула Р. Падбярэскага.

⁶ У Барташэвіча: «Da czymże twoja dziewczoszka hałowka zamiata?»

⁷ Так у Барташэвіча.

⁸ Красіцкі Ігнат (1735—1801) — польскі пісьменнік перыяду Асветніцтва, аўтар жартоўнай паэмы «Манахамахія, або вайна манахаў» (1778).

⁹ Адам Міцкевіч тройчы па некалькі месяцаў жыў у Пецяярбургу на працягу 1824—1829 гг.

¹⁰ Маецца на ўвазе Давід Вінцэнт (1816 — 1897), польскі паэт, супрацоўнік «Niezabudki». У 1837—1841 гг. вучыўся ў Пецяярбурскім універсітэце, у 1844 г. за сувязь з рэвалюцыйнымі арганізацыямі сасланы на Каўказ, дзе знаходзіўся і ў час, калі пісаўся артыкул Барташэвіча.

¹¹ У газеце памылкова: Renth.

¹² Ляховіч Станіслаў Аўгуст — польскі паэт, перакладчык, археолаг. Супрацоўнічаў у «Tygodniku Petersburskim» і «Niezabudce». Выдаў у Вільні «Помнікі па гісторыі Польшчы» (1842) і іншыя крыніцы.

¹³ Пад імем сваёй жонкі Элеаноры Штырмер выступаў пісьменнік Людвік Штырмер.

¹⁴ Рамуальд Падбярэскі, які ў канцы 1850 г. быў арыштаваны царскімі ўладамі.

¹⁵ Гл. артыкул Падбярэскага «Беларусь і Ян Баршчэўскі» ў нашым зборніку, стар. 53—78.

¹⁶ У супраўднасці Баршчэўскаму прысвечана другая частка агульнага ўступнага артыкула Падбярэскага.

¹⁷ Гл. наш зборнік, стар. 42—48.

¹⁸ Жукоўскі Рудольф Казіміравіч (1814—1886) — мастак дэмакратычнага кірунку, графік і жывапісец, сябар Т. Р. Шаўчэнкі. Удзельнічаў таксама ў афармленні іншых выданняў Баршчэўскага і Падбярэскага.

¹⁹ «Проза і вершы», ч. 1. Кіеў, 1849, на польскай мове.

²⁰ Артыкул М. Грабоўскага аб творчасці Баршчэўскага надрукаваны ў 1843 г. у часопісе «Pielgrzym» (т. 2, чэрвень), яшчэ да выхаду «Шляхціца Завальні» ў свет. Цытатай з яго завяршае свой артыкул «Беларусь і Ян Баршчэўскі» Р. Падбярэскі (гл. вышэй, стар. 70).

²¹ А. Мальдзіс адносіць гэты пераезд да 1847 г. (Матэрыялы першай навуковай канферэнцыі па вывучэнню беларуска-ўкраінскіх літаратурных і фальклорных сувязей. Гомель, 1969, стар. 37), але, магчыма, ён адбыўся крыху раней.

²² Пятроўскі Канстанцін — польскі паэт і перакладчык, аўтар некалькіх элегій, од, зборніка вершаў, выдадзенага ў 1836 г. у Бярдзічаве.

²³ Абельяр П'ер (1079—1142) — французскі сярэдневяковы філосаф, паэт і багаслоў. Яго перапіска з каханай Элаізай натхняла многіх пісьменнікаў.

²⁴ Маецца на ўвазе паэма «Жыццё сіраты», надрукаваная ў зборніку Баршчэўскага «Проза і вершы».

**Ян
Чачот**
(1796-1847)

*Прадмова да зборніка
народных песень 1846 г.*

З пісьмаў

*Дазвол вярнуцца
на радзіму,
у Навагрудскі павет*

З радаводнай справы

ПРАДМОВА ДА ЗБОРНІКА НАРОДНЫХ ПЕСЕНЬ 1846 г.

У 1837–1846 гг. Ян Чачот выдаў у Вільні шэсць зборнікаў беларускіх народных песень: 1) «Вясковья песенькі з-над Нёмана», 1837; 2) «Вясковья песенькі з-над Нёмана і Дзвіны», 1839; 3) «Вясковья песенькі з-над Дзвіны», 1840; 4) «Вясковья песенькі з-над Нёмана і Дзвіны, з дадаткам арыгінальных на славяна-крывіцкай мове», 1844; 5) «Вясковья песенькі з-над Нёмана, Дняпра і Днястра», 1845; 6) «Вясковья песенькі з-над Нёмана і Дзвіны, некаторыя прыказкі на славяна-крывіцкай мове і яе самабытныя словы, з назіраннямі над гэтай мовай», 1846.

Усяго Чачотам надрукавана каля 1000 беларускіх песень у перакладзе на польскую мову, а часткова ў арыгінале. Да некаторых зборнікаў прыкладзены беларускія вершы Чачота. Зборнікі забяспечаны цікавымі прадмовамі і каментарыямі, дзе Чачот выказвае свае погляды на беларускую мову і фальклор, прыводзіць звесткі аб сваёй збіральніцкай дзейнасці. Ніжэй друкуецца найбольш каштоўная прадмова да шостага зборніка: *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, z postrzeżeniami nad nią uczynionymi. Wilno, 1846, стар. V – XXXIV. Прадмова без загалюка. Пасля тэксту прадмовы подпіс: Jan Czeczot.*

Выдаючы сто песень, крыху прыказак на славяна-крывіцкай мове і яе самабытных слоў¹, я хацеў бы мець столькі ведаў і здольнасцей, каб даць нейкі граматычна-гістарычны нарыс гэтай мовы і падрыхтаваць для даследчыкаў славяншчыны грунтоўныя заўвагі, але паколькі гэта немагчыма, мушу абмежавацца адной падрыхтоўкай для іх невялікага матэрыялу да падобных заўваг і накідаць некаторыя, хоць сціплыя назіранні, якія ў мяне ў гэтых адносінах узніклі.

Грунтоўны роздум над гэтай мовай, на якой на нашай памяці любілі размаўляць паміж сабою старыя паны, што яшчэ жывуць, на якой дагэтуль гавораць паны і аканомы з сялянамі, на якой пісалі ў нас некалі афіцыйныя акты, застанецца цалкам якому-небудзь здольнаму, можа, селяніну, што праз навуку ўзнімецца да больш глыбокага разгляду дасканала вядомай яму мовы.

Самуэль Багуміл Ліндэ², робячы справаздачу аб работах, звязаных з укладаннем слоўніка польскай мовы, заклікае, каб для дапаўнення яго працы збіраліся словы, якія ўжываюць у жывой размове хлебаробы, рамеснікі, плятагоны, паляўнічыя і г. д., а таксама дыялектызмы,

або, як ён кажа, «павятоўшчыны», да чаго, на яго думку, асабліва вялікую зручнасць мелі б уладальнікі значных маёнткаў у розных мясцінах краю (т. VI, стар. LXXXVII)³. Гэтыя дыялектызмы не толькі маглі б павялічваць багацце пісьмовай мовы, але, звыш таго, служыць тым, хто задумваецца над паходжаннем моў, для больш пэўных і сталых заўваг. Хоць некаторымі этымолагамі робяцца дзіўныя супастаўленні слоў адной мовы з другой, аднак прыемна бачыць роднаснасць паміж мовамі і здзіўляючае падабенства санскрыцкай мовы даўніх індыйцаў да славянскіх моў. Магчыма, што крывіцкія самабытныя словы, калі іх багата сабраць, выявілі б таксама якое-небудзь падабенства да санскрыту, а некаторыя прыгожыя словы, уведзеныя ў польскую мову (як гэта назіраецца нават ужо ў Літве), павялічылі б без шкоды яе багацце, якое, аднак, што мы павінны ведаць, залежыць не ад мноства слоў, але ад прыстойнага і ашчаднага іх ужывання. Таму што ўжо сёння некаторыя пісьменнікі так узбагачаюць польскую мову выхапленымі адусюль словамі і спосабамі прамаўлення, што трывожыцца трэба не толькі за чысціню, але і за поўнае яе скажэнне.

Крывіцкі дыялект — прамежкавы паміж польскім, рускім і ўкраінскім. Украінскі, ці палянскі, па будове сваёй і даўжыні галосных больш падобны да польскага, крывіцкі — да рускага; але калі ўкраінец кажа *будэ*, рускі — *будет*, то крывічанін скажа *будзе*, куды падобней да польскага *będzie*. Аднак ён не скажа, як ўкраінец: *ходылам*, *ходылась*, *ходыла*, але: *я*, *ты*, *ана хадзіла*, бо ва ўсіх ладах, часах і асобах спражэння дзеяслова крывіцкая мова не мае падобных асабовых канчаткаў, як украінская і польская, і павінна карыстацца асабовымі займеннікамі.

Як *dz*, якое, паводле Ліндэ, прыкметна аддзяляе польскую мову ад іншых славянскіх дыялектаў, згодна з ёй падабаецца крывічанам, так вельмі не любяць яны гука *л*, як і даўнія палякі, калі гаварылі: *wyszedwszy, rzekwszy, umarwszy* замест: *wyszedłszy, rzekłszy, umarłszy*. Таму ў многіх выпадках замест *л* крывічане вымаўляюць гук *ў*, злучаючы яго з наступным ці папярэднім галосным, адкуль утвараюцца бяспрэчныя дыфтонгі: *аў, еў, оў, іў, уў*, напр. *даў, еў, пашоў, любіў, бліснуў*. Нават словы, узятыя з іншых моў, як напр. *хаўтуры* з літоўскага *chalturej*, *жаўнер* з польскага *żołnierz* (наёмнік, з нямецкага *der Söldner*), *каўнер*, які паходзіць ад італьянскага *kolnierz*, *аўтэр* — *oltar* (з лацінскага *altare*), *каўтун* (відаць, што пазычанае) *kołtun*, усюды змянілі *л* на *ў*. І толькі ўжо ў дзеясловах, у канчатках жаночага і ніякага роду, атрымлівае *л* сваё гучанне, паколькі гаворыцца: *я была, ано было*.

У замест *в* выступае таксама паўсюдна ў якасці прыназоў-

ніка і паводле патрэбы ці схільнасці таго, хто гаворыць, злучаецца з наступным гукам (часцей з галосным, чым з зычным) або вымаўляецца асобна, напр. у *дварэ*, у *селе* або ў *дварэ*, ў *селе*. Так што можна гэта ў прызнаваць па жаданню або галосным, або зычным, ці таксама, калі злучаецца ў словах з іншым галосным, — дыфтонгам. Пішу такое ў з рыскай, схіленай управа, для адрознення ад у галоснага⁴.

Гук *в*, занядбаны ў прыназоўніку, з'яўляецца затое калі-нікалі як прыдыханне ў словах, што пачынаюцца з галосных, хоць і ў іх часцей за ўсё (можа, толькі цяпер) ужо адкідаецца, напр. *воко* і *око*, *вакно* і *акно*, *восень* і *осень*, *вуліца* і *уліца*, *востры* і *остры*, *водзін*, *водна* і *адзін*, *адна*, *навошто?* і *нашто?*, *а вось* і *а ось!*

Не маюць яны зусім у сваім алфавіце, так як першапачаткова і ўсе славянскія дыялекты, гукаў *f*, *g*. А калі павінны іх вымаўляць у запазычаных словах, то вымаўляюць часцей за ўсё замест *f* — *ch* або *p*, замест *g* — *h*, напр. *Хвалісь* — *Feliś*, *хваліварок* — *folwarek*, *пранцус* — *Francuz*, *Пранціся* — *Franciszka*, *граф* — *graf*, *ахвіцэр* — *oficer*, *хвігура* — *figura*, *хвіга* — *figa*, *каптан* — *kaftan*, *шапа* — *szafa*, *ухналь* — *ufnal*, *Горскі* — *Gorski*, *Грыбоўскі* — *Grzybowski* і г. д. Аднак лягчэй даецца вымаўленне *g*, бо скажучь: *Gabruś* і *Gabrusicha* або *Hauruś* і *Haurusicha*, *ganeczek* і *haneczek*, *grosz* і *hrosz*, *garniec* і *harniec*.

Хоць *рэ* з лёгкасцю вымаўляецца ва ўласных словах: *рэка* — *rzeka*, *рэпа* — *rzepa*, усё ж маюць яны цяжкасць у вымаўленні *рэ* ў запазычаных, напр. *левізор* — *rewizor*, *некрут* — *rekrut*, *алендар* — *areNDARZ*.

Як і ўсе славянскія дыялекты, апроча аднаго польскага (для якога гэта пярвейшая аздоба), не маюць *q* і *e*, а заўсёды простыя *a* і *e*, і ў змяненні канчаткаў тое, што мы коратка і прыгожа перадаём гэтымі насавымі галоснымі, яны павінны вымаўляць праз *аць*, *аю*, *ею*, *уць*, *ую* або падобныя, напр. *баяць* — *boła*, *сваю* — *swoje*, *волею* — *wola*, *будуць* — *będa*, *красную* — *riękna* (вінавальны склон).

Вельмі мала слоў пачынаецца з *o*, напр. *ока*, *обух*, *озеро*, *обруць* (*uzdeczka*), *огур* (*leniwiec*), *осень*, але замест *o* вымаўляецца заўсёды на пачатку *a*, дзе ў польскай і рускай *o* (хоць рускія, пішучы *o*, вымаўляюць часцей за ўсё *a*), напр. *агонь* — *ogień*, *абалона* — *wołna*, *асьміна* — *osmina* і г. д. Не пачынаецца таксама, як і ў польскай, ніводнае сваё слова з *э*, хіба толькі запазычанае, напр. *Эльжбета*, *эконом*, якога часцей за ўсё завуць *аконом*, *акомон*.

Хоць нельга напэўна сцвярджаць, каб у крывіцкім дыялекце *e* або *o* былі закрытыя, усё ж над Нёманам гавораць без розніцы: *нема* і *німа*, *цепер* і *ціпер*, *мене* і *міне* (*mpnie*), з выразным звужэннем *e*, і на *ціхом* або *ціхум Дунаю*, у *чысценьком* або *чысценькум полі*,

з выразнай заменай *o* на закрытае *o* ці хутчэй на *u*, як гэта адбываецца з вялікай шкодай для напеўнасці і ў польскай мове. Над Дзвіной жа, дзе так любяць *i*, выразна звужаюць наднёманскае *e*, гаворачы: *злітаіць* замест *злетаець* і г. д.

Зычны *t*, якім у рускай і чэшскай мовах пачынаецца не адно слова, напр. *тихий, тяжкий*, па-чэшску: *tichy, těžky*, крывічане, як і палякі, мяняюць на *ц*: *ціхі, цяжкі*; таксама і ў іншых словах, напр. *цесць, будуць, робяць, рабіці* і г. д. Не вельмі шанцуе таксама і цвёрдаму галоснаму *ы*, які, як можна бачыць з прыведзенага слова *ціхі*, замяняюць на *i* мяккае, што некаторыя з нас робяць тут і ў сваёй польскай мове.

Гук *z* як прыназоўнік, які аднолькава адпавядае лацінскім *sum* і *ex*, і як прыстаўка да дзеясловаў, назоўнікаў і прыметнікаў ужываецца ўсюды, за выключэннем слоў, што пачынаюцца з гукаў *ц, к, п, с, т*, перад якімі вымаўляецца *с*, напр. *с цёткаю, с кумом, с пана, с саломы, с табою, скруціць, скошэны* і г. д. І нейкім няпэўным здаецца часам з перад гукамі *б, л, м, н, о, ў, з*, так што чуюцца невыразна нешта накшталт *с* або *зь*, напр. *з (с) богом, з(с) людзьмі, зьмяты, зняты, з (с) озера, з (с) уха, з (с) залюкі, зьбіты* і г. д. Вымаўляюць таксама праз *с*: *вос — wóz, вёс — wóź, нёс — niósł* і праз *ш*, напр. *штош — sóż, аўжош — juższ, нош — pół* і г. д. Тое ж маем у вымаўленні польскай мовы, хоць замест *sz* пішацца *ц*япер *ż*.

Як у польскай мове гук *г* або *z* аддзяляецца ад наступных, напр. *г-żeć, ż-żeć*, а ў рускай *г, ъ, я* ад папярэдніх праз *ь*, напр. *крестьянин — włościanin, забвеньё — zapomnienie, рукодзьлё — rękodzieło*, прычым гэты *ь* цяпер замяняюць часам гукам *i*, пішучы: *крестьянин, забвение, рукодзьле*, так і ў крывіцкай ёсць гукі, што вымагаюць падобнага аддзялення або, як гэта мае месца ў наддзвінскай разнавіднасці дыялекту, патрабуюць дабаўлення другога *ц, л* або *н*, што можна пачуць, пачынаючы ад Завілейскага павета⁵, нават у польскай мове, напр., гаворыцца па-крывіцку над Нёманам: *вечь-е, галь-е — gałęzie, пагулянь-ё — hulanka, Іў-е* — назва мястэчка, *баяр-ё — bojarstwo, bojary*; над Дзвіной жа: *вещце, застоля — siedzenie zastolne, вяселя — wesele, ралля, аралля — rola, бяздоля — niedola, племеньня — plemienia, каменьніка — kamuszków*, што таксама адбываецца на мясцовым польскім дыялекце, паколькі там вымаўляюць: *zatrudneńia, mnietańia, wesella*.

Такім чынам, са сказанага можна меркаваць, што крывіцкі алфавіт, калі б не было запазычаных гукаў *f, g* і зусім непатрэбнага *x*, якое аналагічна польскаму вымаўляецца праз *ks*, абмяжоўваўся б дваццаццю адным гукам, вар'іраванне якіх шляхам іх змякчэння такое ж, як у польскай мове, але здаецца

ца, што, апрача гукаў *ц, н, с, з*, іншыя зусім не ведаюць змячэння.

Часткі мовы тыя ж самыя, што і ў польскай мове. Назоўнікі і прыметнікі столькі ж маюць родаў і скланяюцца шляхам змянення канчаткаў. Прыслоўі і прыметнікі маюць тры ступені і ў вышэйшай дадаецца *най*, напр. *найкраснейшы, найлепш* — *пайлеріеј, найбольш* — *пайвіесеј*. Аднак трэба да гэтага прыслухацца. Рэдка калі ўжываецца вышэйшая ступень якасці, бо здаецца, што ў напрамку на поўнач у людзях нікне ці то душэўны ўздых, ці то захапленне, і мова абмяжоўваецца наданнем якасці толькі параўнальнай ступені: *бялей, красней, чырваней, барздзей* (*prędzej*) і г. д. Назоўнікі і прыметнікі па меры набліжэння да Дзвіны і верхняга Дняпра набываюць адценні, падобныя да рускай мовы ў формах творнага склону адзіночнага ліку, паколькі гавораць ужо аднолькава: *дзеўкою, дзеўкой, маладзіцюю і маладзіцой, маткаю, маткай*. Родны склон гэтага ж ліку прыметнікаў таксама можа там ужо скарачацца, як у рускай мове, напр. *на том боку сіня мора* замест *сіняго мора*.

Пры скланенні карэнны галосны часта замяняецца іншым, напр. *конь, каня, кол, кала* і г. д.

Назоўны склон множнага ліку назоўнікаў над Нёманам заканчваецца пераважна на *е*, напр. *дзеўкэ, кветке, панэ, дамэ*.

Назоўны і інавальны склони множнага ліку прыметнікаў усіх трох родаў заканчваюцца над Нёманам на *е*, напр. *белые, дробные*, над Дзвіной — на ўпадабанае там *я*: *белыя, дробныя*. Таксама вельмі ахвотна замяняюць там *э* на *ы*, гаворачы: *садочык, вяночык* і г. д.

У родным склоне адзіночнага ліку прыметнікаў і займеннікаў ёсць часам нейкая асаблівасць, вартая ўвагі, напр. *да мае міленькае*, або *да маеі міленькой*, або яшчэ: *да маеі міленькойі*.

Асабовы займеннік *себе*, які злучаецца са зваротнымі дзеясловамі, бывае трыякі: *се* або *ся*, *сі*; *ца* і *цэ*. *Се* або *ся* і *сі* дадаецца, калі слова заканчваецца на галосны; *ца* або *цэ* — калі на зычны або, можа, і ў сувязі з чым-небудзь навыкам у вымаўленні, напр., гавораць *любіцца* або *любіццэ, любіцісе, любіціся, расстайцісі, кланіцца, кланіся, гоніццэ, ганісе*. Гэта *се* ніколі не ставіцца перад дзеясловам, як у польскай, і не замяняецца на *сь*, як у рускай мове. Над Дзвіной, дзе пераважае ўжыванне *ся* ў параўнанні з *се*, сустракаецца таксама ў песні *не садзісь* замест *не садзіся, заседзелісь* замест *заседзеліся*.

Ёсць і парны (дуальны) лік у назоўнікаў, напр. *дзьве шкодэ, дзьве шкоды, чэтыры прыгодзе* або *прыгоды, дзьве руцэ, дзьве назе*.

Адносна спражэння дзеясловаў. Інфінітыў заканчваецца без розніцы на *ці* або *ць*, а ў зваротных на *ц*, напр. *прасьці* і *прасць*, *ткаці* і *ткаць*, *пашыці* і *пашыць*, *жэніцісе* і *жэніціэ*. Залежыць гэта ад схільнасці таго, хто гаворыць. У трэцяй асобе адзіночнага ліку цяперашняга часу гаворыцца таксама: *скачэць*, *плачэць* і *скачэ*, *плачэ*; наадварот, у множным ліку патрэбна абавязковае *ць*: *скачуць*, *плачуць*. А паколькі наднёманцы вымаўляюць адкрытае *e*, напр. *злетаець* — *zlata*, то лёгка ім адкідаць і звычайна яны адкідаюць *ць*, гаворачы *злетае*. Немагчыма гэта для наддзвінцаў, якія, гаворачы *злітаіць*, не могуць ужо сказаць *злітаі*.

Хоць падабенства да санскрыту ў канчатку інфінітыва найбольш блізкае ва ўкраінскай — дзякуючы складу *ты*, таксама блізкае і ў крывіцкай праз *ці*, бо санскрыцкія заканчваюцца на *ті*.

Варта ўвагі асаблівасць у загадным ладзе слова *пайці* або *пайці* — *rójśc*, бо гаворыцца і загадваючы і выказваючы мінулы закончаны час: *пашоў рабіць* — *rójdz robić*, *poszedł robić*; *пашлі тшыць* — *rójdz gasić* і *poszli gasić*. Усё адрозненне ў тым, што, загадваючы, вымаўляюць хутчэй і з большым падкрэсліваннем апошняга складу. Не ведаю, ці ёсць болей падобных адхіленняў ад формы; вядома толькі, што, гаворачы па-польску, мы выказваемся па-крывіцку: *poszed*, *poszli precz*, што павінна значыць: *rójdz*, *rójdzcie* *precz*.

Дзеепрыслоўе цяперашняга часу заканчваецца на *чы*, напр. *робчы*, *аручы*, *жнучы* — *robiąc*, *orząc*, *żniąc*. Па-над Дзвіной ужо часам прабіваецца (у песнях) канчатак, падобны да рускага, на *я*, напр. *ходзя* — *chodząc* замест *ходзячы*; *седзя* — *siedząc* замест *седзячы*. Дзеепрыслоўе ж мінулага часу заканчваецца на *шы*, напр. *рабіўшы*, *араўшы*, *жаўшы* — *robiwszy*, *orawszy*, *żawszy*. Дзеепрыметнікаў ні цяперашняга, ні мінулага, ні будучага часу, хоць іх няцяжка ўтварыць, здаецца, ва ўжытку няма. Часам, можа, якая жанчына скажа: *гаруюшчая*, *працуюшчая*, *бедаваўшая ўвесь век* — *horująca*, *pracująca*, *któgram biedowała całe życie*.

Даўномінулага часу абвеснага і ўмоўнага ладу ва ўжытку амаль няма: *некалі быў*, *летась хадзіў* — *niegdyś był*, *roku przeszłego chodził* і рэдка можна пачуць: *сказаў быў*, *зрабіў быў*, паколькі здаецца, што ва ўсім жыцці сялян ёсць толькі сучаснасць, а на мінулае і будучыню зусім не звяртаецца ўвага. З уплыву крывіцкай мовы паходзіць, што і мы, гаворачы і нават пішучы па-польску ў гэтых мясцінах, рэдка ўжываем даўномінулы час, які ў мала- і вялікапалян такі часты.

У дзеясловах магчыма парнае (дуальнае) спражэнне, калі гавораць: *рбімо*, *седзімо*, *лежымо* замест *робім*, *седзім*, *лежым*. Трэба назіраць.

Такія і да таго падобныя граматычныя варыянты здараюць-

ца ў крывіцкай мове; што ж казаць пра вымаўленне слоў, калі ў пісьмовых мовах, узятых у пэўныя правілы, столькі ёсць адрозненняў не толькі ў жывой, але і ў друкаванай мове? Нічога здзіўнага тады, што крывіцкі дыялект, без правіл, непісьмовы, мае не толькі ў кожным павеце, але ў кожнай, можа, вёсцы нейкае асобае вымаўленне і ўласцівыя яму словы. Так, у Навагрудскім і Лідскім паветах гавораць: *цебе, мене, покуль і пакуль* (рóкі), *слонцо і сонцо, дзэвэчэк і дзевóчэк, колькі і колько* (ile), *гараць і араць, па бары і па бору* (po borze), *сэрцо сваё і сэцэ свае, землю і землёю, есьць і ёсьць* (jest), *есьць і есьці* (jeść і je). У Лепельскім жа, дзе вельмі любяць *a* і выкідаюць ці звужаюць *e* або часам на яго месцы ахвотна ўжываюць *ы*, гаворыцца: *цябе, мяне, дзеўчына і дзяўчына, калі і кала* (koło, прыназоўнік), *соўнінька і соўнейко* (słoneczko), *ціраз і цераз* (przez), *пáніла, вынісла* (замест *пáняла, вынесла*), *пíва п'яная* (замест *пíво п'яное*), *муская пагукáніка* (*муское пагуканіко*), *яна і íна* (ona), *ёсь* (jest), *сонцэ радзіла* (замест *радзіло*), *з велікага сіла* (замест *з велікаго села*), *божа і божэ, ні, ня* (nie), *алі* (ale), *вісна* (*весна*), *пíравоз, сьцежычка, вышываіць, стаўляіць* і г. д. Не адно слова вымаўляецца дваяка і ў польскай мове: *zonie, siostrze* і *żenie, siestrze; dziś, dzisiaj* і *dzisiaj; walek* і *walk, farbiarz* і *farbierz, w panu* і *w panie* і г. д.

Абдумванне правапісу для якой-небудзь мовы і належных для яго знакаў прыпынку (пунктуацыі) не з'яўляецца справай, як здавалася б, занадта лёгкай і малаважнай. Перш чым друкарні Шарфенбергераў і Лазараў⁶ устанавілі правапіс для польскай мовы, шмат прайшло часу і адбылося ў ім перамен; і толькі ў бліжэйшыя да нас гады неўміручай памяці Капчынскі⁷ перагледзеў яго і абгрунтаваў. Аднак калі яго правілы былі паламаны, перш за ўсё Фялінскім⁸, кожны пачаў пісаць і друкаваць па-свойму, так што сёння можна сказаць, што мы не маем сталага правапісу: кожны піша, як хоча ці ўмее, і, разгароджваючы сваю пісаніну даўнейшымі лінейкамі адвакатаў⁹, якія яны працягвалі, не ведаючы, дзе кропка з коскай, дзе двукроп'е, павялічвае тым самым памер кніжкі. Нялёгка абдумаць правапіс, калі, друкуючы па-польску з 1505 г.¹⁰, яшчэ дагэтуль не маем устойлівай арфаграфіі і, выбіўшыся з-пад правіл Капчынскага, невядома, калі і чыму слову і аўтарытэту паверым у гэтых адносінах. А таму, як сам правапіс уплывае на змяненні, нават да непазнавальнасці, чалавечай мовы, можа служыць доказам адрозненне прастанароднай польскай мовы ад пісьмовай; і гэту змену выклікала хутчэй за ўсё не што іншае, як увядзенне гатычных літар для напісання польскіх слоў і тое, што не былі спачатку прыдуманы знакі для змякчэння гукаў. Яшчэ Ян Каханойскі, Гурніцкі і Янушоўскі¹¹ абдумвалі, як пісаць *c* у словах *czeladź* і *czytać*:

першы хацеў *cz*, другі *ss*, а трэці або *ss*, або *s'* і пісаў: *s'utać*, *s'eladź*; засталася выразнае *cz*, і з сапраўднага польскага *cytać* зрабілася *czytać*. Гэтак жа з *nass* сталася *nasz*, з *sego* — *czego*, з *jesce* — *jeszcze* і г. д. У «Малітве божай» 1446 г., друкаванай у Вроцлаве ў 1475 г., пісалі: *odpusztz* — *odpuść*, *miłostczy* — *miłości*; у «*Ortylach*» 1501 г. пісалі: *czo* — *co*, *myecz* — *mieć*, *grosch* — *grosz*; у «Аповесці пра папу Урбана» 1505 г. у Галера¹² друкавалі: *Paryesch* — *Papieź*, *syze* — *się*, *czyaszka* замест *sięzka*, бо галоснага *a* тады не мелі («Гіст[орыя] поль[скай] літар[атуры]» Вішнеўскага, т. III і V¹³). У 1558 г. у перакладзе Ларыхіуса, зробленым Кашуцкім¹⁴, друкавалі, як у нямецкай: *nitz* — *nie*, *tzo* — *so*; у 1561 г. Леапаліта¹⁵ ў Бібліі друкую: *dussa*, *wypuszczasz*, *rokrapias*. Такім чынам, павінна была існаваць розніца паміж *ss* і нямецкім *sz*; гэта *ss*, якое друкавалася ў «Хроніцы свету» Бельскага¹⁶ ў 1554 г., змянілася ўжо на *sz* у выданні гэтай жа хронікі 1564 г. У той жа кніжцы ў 1554 г. друкавалі: *oczuma* і *rozum*; гэта і выклікала, пэўна, вымаўленне яго потым і без кропкі, так што *осу́та* стала *осзума*; хоць напісанне *z* з кропкай, на думку Капчынскага, рабілася тут дарэмна, але ўвогуле дарэнным, як відаць з гэтага, яно не было. Такім чынам, нямецкае *sz*, якое адлівалася на адным кавалку волава, замест *s* узбагаціла польскую мову гукамі *sz*, а *z* з кропкай прынесла *z*, якое вымаўляецца выразна. Па гэтых выданнях вучыліся чытаць дзеці, вымаўлялі яны ўсё да юты і пераносілі ва ўжытак цвёрдасць і гаркату мноства зычных, якія пасля лічыліся адзнакай рыцарскасці польскай мовы, такой адметнай ад мовы, якая дагэтуль засталася ў простага народа, куды мякчэйшай і лягчэйшай у вымаўленні. І зрабіць заўвагі, і стала меркаваць пра ўсё гэта прыстойней будзе карэнным жыхарам тых мясцін, а грунтоўнае параўнанне польскай пісьмовай і прастанароднай мовы з гістарычным вывадам з друкаваных кніг, рукапісаў і розных пісаных актаў магло б быць вельмі карысным, пажаданым і прыдатным для ўмацавання няўстойлівага зараз правапісу.

Між іншым пры ўстанаўленні правапісу, які так нялёгка абдумаць, трэба дбаць і пра карані слоў. Як, напр., у крывіцкім дыялекце пісаць *вос*, калі ў наступных склонах вымаўляецца *воза*, *возу?* або *вёс* (*wiozł*), калі ёсць *весьці*, *везу*; або *параць*, калі ёсць *парадзіць*, *параджу?* Напэўна, лепей пісаць *воз*, *вёз*, *парадзь*, хоць на канцы і вымаўляецца *s* і *ць*. Як пісаць *каня*, калі ў назоўным склоне *конь?* Як пісаць *кало́м* (ад *кол*) і *ко́лом* (ад *кола* калёснага), хоць іх адрознівае націск? Як пісаць *калі* і *каля* (кою — прыназоўнік), *калі* (*kiedy* — саюз) і *калі* (*kól* — дзеяслоў)? Як, нарэшце, пазначыць: *гараць* (*ogać*) і *гараць* (*pała się*), *ганіцца* (*gonić się*), *гоницца* (*goni się*) або *п'яная піва*, што вымаўляецца памылкова замест

п'яное піво. Трэба было б нават выпраўляць і рэгуляваць такія розныя спосабы вымаўлення, устанавіць правілы і прытрымлівацца іх, а астатняе лічыць памылкамі. Гэта немагчыма і не трэба рабіць у невялікім зборніку песень. Таму я стараўся, не ўваходзячы ні ў які разгляд правапісу, які можа ўстанавіцца, пісаць амаль цалкам так, як вымаўляецца. Гэта сыры матэрыял для развагі будучага граматыста, які, шырэі агледзеўшы асаблівасці гэтага дыялекту, можа абдумаць якія-небудзь грунтоўныя правілы. І хоць той правапіс самы дасканалы, у якім як вымаўляюць, так і пішучь, аднак паколькі немагчыма, каб які-небудзь з правапісаў прыйшоў да гэтай дасканаласці, то чым болей будучы граматыст здолее ашчаджаць вымаўленне на пісьме і бліжэй да яго дастасавацца, тым большая будзе як яго праца, так і заслуга.

Немалазначнай рэччу ў кожнай мове з'яўляецца яе напеўнасць, або працягласць, тым больш там, дзе, як у крывіцкай (дактылічным дыялекце), сам акцэнт вызначае часта розніцу ў значэнні, напр. *кánя* (птушка *kania*) і *каня́* (*konia*), *сыры́* — *sirowy* (у фізічным значэнні) і *сыры* — *sery*, *лугу́* — *łaki* і *лугу* — *ługu* для мыцця бялізны, *гадзі́на* — *godzina* і *гадзіна* — *gadzina*. Ёсць словы, якія пасля перамены галоснага інакш акцэнтуюцца, напр. *пóкуль*, *пакуль* — *róki*, *лёты* і *летá* — *lata* (назоўнік), *дóчка* і *дачка* — *sóрка*. Многія трохскладовыя словы з'яўляюцца чыстымі дактылямі. Пры такой разнастайнасці націску, не ведаючы, як яго захаваць, я пазначыў знакам (—) доўгія галосныя там, дзе вымаўленне супярэчыць польскаму¹⁷; там жа, дзе акцэнт робіцца на перадапошні склад, як у польскай мове, гэтыя знакі не падаюцца. Іншыя галосныя, асабліва пасля прастаўленага знака, — кароткія.

Націск у нас, калі гаварыць пра паэзію, з'яўляецца яшчэ дагэтуль нейкай другараднай рэччу, і хоць пачалі па ўзору сатыр Апалінскага¹⁸ і князьнінскага перакладу Асіяна¹⁹ пісаць нерыфмаваныя вершы, аднак яны зусім не метрычныя, бо, змяшчаючы ў сабе толькі пэўную колькасць складоў розных памераў пры захаванай цэзурцы, яны хутчэй могуць назвацца колькаснымі. Таму націск варты куды большай увагі не толькі ў адносінах да крывіцкай, але і польскай мовы.

Хоць у перакладзе сялянскіх песенек я і ўжыў метрычныя вершы, самым неабходным чынам патрэбны для музыкі, і толькі з прычыны гэтай метрычнасці вызваляўся часта ад дзвюх рыфмаў на чатыры кароткія радкі, якія можна лічыць і двума 12- або 14-складовымі, аднак не пахвалюся, каб мог з сапраўднай лёгкасцю паводле волі ўладаць ямбічным памерам, які сёння асабліва пашыраны ў музыцы. Няцяжкім ён здаецца з выгляду, бо досыць пачаць верш трохскладовым словам, а потым класці нашы звычайныя харэічныя двухскладовыя, аднак для падобнага некаторага прымусу, каб ён не

выглядаў сапраўдным прымусам, трэба быць дасведчаным з дзяцінства, так сказаць, свайго пяснярства, каб і мова не была прыспешана і памер дасканала захаваны. І барані божа, каб не ўжываліся ў песні гэтыя самыя праязныя *też, zaś, więc, by, gdyby, jest, są* і не менш дрэнныя, калі яны без патрэбы, *ten, ta, to* або штосьці падобнае, чым памер павінен надтачвацца, або выраз дзеля яго павярнуць, каб утварыўся харэй ці ямб.

То няхай маладыя песняры загадзя вучацца пісаць метрычныя вершы, пазнаюць добра мелодыку сваёй мовы, засвояць памеры грэчаскіх і лацінскіх вершаў, навучацца хоць крыху музыцы для разумення таго, як узгадніць яе са словамі, і толькі тады яны могуць быць упэўнены, што памеры напеўнасці мовы паводле іх схільнасці паплывуць, як прыроджаныя, з іх грудзей, ажыўленых пачуццём, знікнуць усякія хібы і няроўнасці ў мове, з'явіцца самыя выдатныя галосныя, і там, дзе будуць сапраўды патрэбныя, і іх песня пад музыку будзе самай цудоўнай і няспынай гармоніяй. Нішто без намаганняў і ўмельства не становіцца чалавечай натурай, а калі што стала натурай, перастае быць штучным мастацтвам, якое пад сваю цёмную, чужую і няпэўную назву артыстычнасці, артыстызму, артыстыцызму, артызму намагаецца сёння падцягнуць усё і хоча, дагаджаючы ў сваіх творах толькі фантазіі, абавязкова ўзяць перавагу над тым, што з'яўляецца маральным, карысным і сумленным.

Крывіцкім песенькам, здаецца, больш уласціва колькасць 7, 9 і 11 або таксама 8, 12 і 13 складоў, што аднастайна ідуць адзін за адным, як больш адпаведная сумным і сур'ёзным танам. Тыя песні, якія маюць па 8 і 6 складоў, што чаргуюцца паміж сабою, адпаведных ужо больш жывому і вясёламу тону, здаецца, паходзяць з Украіны ці Мазоўша або з'яўляюцца наслідаваннем тамашніх песень. Харавы голас павінен пры спяванні расцягваць склады паводле свайго жадання, таму часцей за ўсё здараецца, што радкі ў адной і той жа песні маюць розную іх колькасць.

Як кожная мова, чым менш яна апрацавана і звязана правіламі, тым больш падатлівая да вершаскладання, так і крывіцкая. Паэт не меў бы тут клопату з колькасцю складоў: ёсць самыя паслужлівыя *да, дый, дэй, ды, дэ, дык*, якія азначаюць, што і польскае *a*, напр. *a moja ty miła!* — *да мая ты мілая!* Самыя паслужлівыя, бо іх можна тры разы без патрэбы дабаўляць у адным радку; *ужо, ідзе, у дому* і ўсе словы, пры якіх ёсць прыназоўнік *у*, можна вымаўляць на адзін склад меней або болей. Мала дбаецца пры гэтым пра рыфмы, і кожная, якая надарыцца, пойдзе ў справу. Гэта ж цікавае *да*, што мае столькі варыянтаў, часта злучае з сабою старажытнае *j*, след якога застаўся яшчэ і ў польскай мове ў словах

dzisiaj, wczoraj, indziej, а Рѣем²⁰ некалі асобна далучалася і да іншых слоў як нейкае прыдыханне ці паўната вуснаў пры вымаўленні.

Хоць за дакладнасць запісу песень магу паручыцца, бо і тыя асобы, якія мелі ласку іх збіраць, ведалі крывіцкую мову і я, маючы часам па некалькі экзэмпляраў адной песні, мог бы адразу заўважыць недакладнасць напісання якога-небудзь слова, аднак не ведаю, чаму амаль усюды пісалі *чы* замест *ці*, прычым, наадварот, гэта *ці* замест *чы* многімі з нас, а менавіта пажылымі людзьмі, ужываецца і ў польскай мове. Магчыма, што прызвычаеныя да польскай мовы вясковыя дзяўчаты, якія служаць па дамах, дзе лепей размаўляюць па-польску, дыктавалі сваім паненкам і паням *чы* замест *ці*, або таксама іх ужываюць і сяляне. На гэта трэба звярнуць увагу ў песнях і іх жывой мове.

Для пазнання крывіцкай мовы добра было б паслухаць хатнія размовы сялян, але гэта нялёгка зрабіць апрапранутаму ў сурдуд, хіба калі б пераапрапрануцца ў сярмягу і пад выглядам селяніна з чужога маёнтка пайсці на вечарынку або ў карчму. Але больш прыстойным спосабам навучыцца мове і зрабіць адносна яе назіранні быў бы той, калі б хто заняўся слуханнем паданняў і іх дакладным запісам, папярэдне навучыўшыся майстэрству хуткага пісьма, бо гэта літаратура, што засталася спрадвечу ў памяці сялян, дагэтуль зусім яшчэ не кранутая. Гэта быў бы моўны скарб куды багацейшы, чым кароценькія песенькі, у якіх сустракаюцца часцей за ўсё толькі любоўныя словы і няма выказаў, што малююць іншыя пацуці і ўяўленні. Скупая гэта мова і неачэсаная, бедная назоўнікамі і ўсімі выразамі, звязанымі з разумовымі паняццямі, аднак, як і кожная, яна павінна абавязкова мець свае асаблівасці і арыгінальнасць.

Не магу без нейкага мілага ўзрушэння прыгадаць забытыя паданні, якія я чуў і ведаў у дзіцячыя гады. Часта ў іх змяшчаецца цудоўная мараль. Ідзе, напрыклад, нехта ў зачараваны замак і знаходзіць на дарозе рыбу, якая дарэмна намагаецца ўскочыць у раку; рыба просіць нейкай прынятай у гэтых выпадках формулай дапамагчы ёй; ён дапамагае, а другі ў гэтай просьбе адмаўляў. Бачыць ён далей перакуленага жука, які не можа ўстаць, бачыць рака, які просіць дапамогі; усім ён дапамагае, а за тое яны, адчараваныя, ператварыўшыся ў людзей, дапамагаюць яму ўвайсці ў замак, калі іншыя, што адмаўлялі ў ратунку, дамагчыся гэтага не могуць. Трэці брат, які звычайна малюецца ў казках дурнем, сядзіць у кажушку за печчу, заўсёды больш набожны за двух разумных братоў. Тыя купляюць коней, набываюць дарагія ўборы і едуць па каралеўну, што сядзіць на шкляннай гарэ, а гэты, як яны паехалі, ідзе на бацькоўскую магілу, моліцца і

плача, а бацька яму гаворыць: «Ідзі туды і туды і знойдзеш каня і ўсё ўбранне з медзі». Ідзе ён, свіснуў, выскаквае медны конь, на якім ён імчыцца на гару. Усіх здзіўляе гэты рыцар; ніхто не ўехаў так высока, як ён. Тое ж паўтараецца з сярэбраным канём і залатым, на якім ён ужо дасягае каралеўны. Паміж дванаццаццю разбойнікамі заўсёды ёсць якая-небудзь жанчына, маці або жонка аднаго з іх, якая дае паратунак і дапамагае ўцячы захопленым імі падарожным.

Я ўжо рабіў невялікія намаганні збіраць казкі, ды ніхто іх у нас яшчэ не цэніць і не аказвае плённай дапамогі, а сам я пры кепскім здароўі і такой абыякавасці да гэтых твораў народнай фантазіі і помнікаў старажытнасці не здолеў дагэтуль заняцца гэтай мілай і карыснай для айчынай літаратуры працай. Таму тыя, хто мае больш магчымасцей для збірання названых казак і энергіі для выканання гэтай працы, маглі б не без славы і карысці заняцца гэтай пакрыўджанай літаратурай, якая, як і песні, была некалі супольнай для продкаў паноў і беднякоў, пакуль нашчадкі першых, навучыўшыся чытаць на розных мовах, не пачалі бавіцца байкамі, якія ім баюць аўтары аповесцей усякага гатунку і фасону.

Няхай іншыя мацнейшым і больш чутным голасам заахвацяць да шанавання і збірання сялянскіх ці, хутчэй, народных аповесцей і паэтычных твораў; з мяне хопіць таго, што аддаю гэты зборнік песень чытачам на іх прыхільную і чулую ўвагу.

Не дазваляючы сабе прыемнасці пералічыць высакародных паненак і некалькіх паняў, якія ласкава падрыхтавалі для мяне зборнік сялянскіх песень, укажу тут прынамсі месца, адкуль тыя песні паходзяць. Можа, у далёкай будучыні ў каго-небудзь з'явіцца цікавасць даведацца, ці не спяваюць у тых жа самых месцах тыя ж самыя песні; то няхай яму будзе вядома, што месцам збірання перакладзеных мною 126 песень, змешчаных у першай і другой кніжачках, з'яўляюцца амаль выключна Стокі паблізу Нёмана, дзе адна маладая і прыстойная дзяўчына Бася, пасля жонка Мацейкі, прадывтавала ў 1834 г. гэтыя песні і болей яшчэ не перакладзеных; некаторыя з гэтага ліку паходзяць таксама з Беліцы, Новагародовіч і Еленкі. 194 песні з-над Дзвіны, якія змяшчаюцца ў другой і трэцяй кніжачках, паходзяць з Лепеля, Жарцэніц, Кама-роўшчыны, Казімірава, Гарадзянца, Завідзіч, Быхава, Пасялявінскага Забалоцця і другога, якое завуць Мнішацкім, Зазер'я, Варон'я, Бабыніч, усё гэта з Лепельскага павета; нямала таксама з-пад Куранца Завілейскага павета, з-пад мястэчка Беразіна, з Негарэлага і Халопеніч Барысаўскага павета. У чацвёртай і пятай кніжачках песні з-над Нёмана паходзяць, як ужо сказана, са Шчорсаў, Праслічкі, Далматоўшчыны, а некаторыя з Лаўрышава, праслаўленага ў гісторыі Літвы князем Лаўрашам, ці Рамунтам Трай-

дэнавічам²¹. 26 песень з-над ніжняга Дняпра спяваюцца ў Ліпа-вецкім павеце²²: некаторыя з іх я атрымаў ад простага салдата, адтуль родам, а астатнія ад аднаго шаноўнага ксяндза, які знаходзіўся там у маладосці. Нягледзячы на мае старанні атрымаць песні з-над верхняга Дняпра, г. зн. з Магілёва, Рагачова або Оршы, дастаць я іх не мог; таму захапілі мяне песні надднястроўскія, некалькі дзесяткаў якіх, перакладзеных з надрукаваных у Львове першакрыніц, знаходзіцца ў пятай кніжачцы майго збору²³.

Мяркуючы па 400 з лішнім песень, сабраных над Нёманам, і 557 — над Дзвіной, пра ўплыў польскай, рускай і ўкраінскай моў на крывіцкую, можна было б сказаць, што гэты ўплыў большы на наднёманскі дыялект, чым на наддзвінскі. І сапраўды, наддзвінскі край не мае пастаяннага кватаравання войск, і ён больш аддалены ад Мазоўша і Украіны, чым наднёманскі. У Навагрудскім павеце хлопцы з ахвотай пераймаюць рускія песні ад салдат, і ад гэтых песень ужо грываць палі, як, напрыклад, у Шчорсах, калі едуць у начное з коньмі, а часам там можна пачуць іх і з вуснаў жанчын у час жніва або адгукаюцца ў спяванні дваровых парабчанак, якія часам прыносяць у вёскі таксама польскую песню, пасвойму пераробленую. Дзеля таго ў гэтым сціплым зборніку я змясціў больш песень абрадавых, жніўных і нават некалькі такіх, што спяваюць над калыскаю дзіцяці, бо яны, несумненна, мясцовыя.

Прыказкі, сабраныя мною, амаль усе я прыпомніў, бо чуў іх у дзіцячыя гады; былі пашыраны яны і сярод шляхты. Не маючы іх многа, я не мог размясціць іх інакш, як у алфавітным парадку, каб нават аблегчыць каму-небудзь, хто хацеў бы займацца іх памнажэннем, спосаб іх алфавітнага збірання, а пасля больш сістэматычнага ўкладання паводле зместу. Я не мог таксама параўнаць іх з якімі-небудзь дагэтуль выдадзенымі прыказкамі на іншых славянскіх дыялектах, не маючы пад рукой кніжак, якія іх змяшчаюць. Усё гэта застаецца каму-небудзь больш дзейнаму і шчасліваму, пра якога, дай божа, каб я калі-небудзь даведаўся.

У нас няма апісання абрадаў і ігрышчаў у нашай правінцыі, апрача аднаго, наколькі ведаю, вяселля ў Барысаўскім павеце, апісанага ў «Tygodniku Wileńskim» за 1819 г.²⁴ Няма апісання хатняга жыцця, беднага начыння і страў, якімі харчуюцца нашы сяляне. Столькі сёння выходзіць кухонных кніжак, якія вучаць празмернасцям і вытанчанасці; няхай бы даведаліся, чым сілкуюцца мільёны людзей, каб мець уяўленне пра сапраўдныя айчыныя стравы і іх назвы, так многа запазычыўшы іх з французскіх кухань. Варта нават зрабіць калекцыю сялянскага хлеба, які спажываецца ў розных месцах і порах года: здзівіла б яна нашчадкаў і была б больш

карыснай наукай для сучаснікаў, чым калекцыя каштоўных мінералаў. Калі б хто хацеў і ўмеў, мог бы бясконца скрасіць сабе жыццё на вёсцы, займаючыся збіраннем карысных, цікавых і пажаданых звестак пра ўсё гэта. Сёння кожны шкадуе, чаму Длугаш або Стрыйкоўскі²⁵, нашы храністы, не сабралі песень і паданняў народа, пра якія толькі мімаходам упамінаюць; будуць некалі, праз колькі вякоў пасля нас, шкадаваць і больш слушна папракаць сённяшнія часы, калі мы не збыром рупліва гэтых помнікаў і не перададзім патомкам: бо хоць просты народ — гэта верны і не вельмі зменлівы хавальнік мясцовых нораваў і звычаяў, аднак і ён з поступам цывілізацыі або нават са змай адносін у краіне павінен перайначыцца і не можа зберагчы ў чысціні карціну жыцця, што праходзіць у гэтай юдолі; аднак любяць нашчадкі аглядаць абліччы сваіх прадзедаў; захавайма ж іх для іхняй чуллівасці і, пагасшы, яшчэ абудзім у іх сэрцах большую прыхільнасць да цяперашняга веку і памяць аб ім.

Іншыя дыялекты славянскага паходжання больш шчаслівыя, бо нават такія, як, напрыклад, краінскі, краацкі і далмацкі, кожны з якіх паасобку не налічвае і трохсот тысяч жыхароў, што гавораць на ім, паводле сведчання Ліндэ, маюць свае граматыкі і слоўнікі, прычым 1584, 1595 і 1670 гг. Тут наадварот, крывіцкае племя, якое налічвае некалькі мільёнаў насельніцтва, не мае нічога болей, апроча катэхізіса, выдадзенага нядаўна ў Віленскай епархіяльнай друкарні²⁶, якога бачыць мне, аднак, не здарылася. Менавіта цяпер пара адплаціць за гэта занябанне мінулых вякоў і ўзяцца за ўкладанне граматыкі і слоўніка крывіцкага дыялекту, калі ён, за невялікімі выключэннямі, яшчэ ў поўнай чысціні; бо хоць бы хацелі калі вучыць сялян іншаму дыялекту, яны не зразумеюць яго дастаткова, не маючы тэрмінаў гэтага іншага, выкладзеных на сваім уласным дыялекце. Цудоўная гэта была б работа для сельскіх ксяндзоў і памеснай шляхты, што мае хоць якую адукацыю. Хоць складанне добрага слоўніка і граматыкі патрабавала б ведаў і здольнасцей Кнапскіх²⁷, Капчынскіх і Ліндэ, аднак маючы пратораную імі дарогу, наследаванне ім было б не такім цяжкім, як гэта камуннебудзь здавалася б, а той, хто ўзяў бы на сябе гэту працу, заслужыў бы ўдзячнасць не толькі цяперашняга пакалення, але і больш пэўную ў будучым, бо калі мы рады бачыць рэшткі кельцкай або герульскай мовы, што засталіся ў дакументах, можа, калі-небудзь будзе абуджаць такую ж і непустую цікавасць помнік крывіцкага дыялекту, які, трэба сумнявацца, каб сам стаў пісьмовым і развіваўся самастойна.

Даручаючы гэту маю працу добразычлівай прыхільнасці чытачоў, чулых да лёсу сялян чалавечых сэрцаў і ласкавай увазе даследчыкаў славяншчыны, малю цябе, божа, каб ты так сама,

як даў мне час і магчымасць для яе завяршэння, меў ласку і блага-
славіць!

Пісаў 23 красавіка
1845 г. у Бартніках²⁸

¹ Чачот надрукаваў у сваім зборніку слоўнічак адметных, самабытных бела-
рускіх слоў, уласцівых, на яго думку, толькі беларускай мове. Не задавальняючыся
прынятым у польскай лінгвістыцы тэрмінам *idiotuzt*, ён прапанаваў для такіх слоў
свой тэрмін — *własności*.

² Ліндэ Самуэль Багуміл (1771—1847) — польскі лінгвіст, педагог. У 1807—
1814 гг. выдаў шасцітомны «Слоўнік польскай мовы», які захоўвае сваю вартасць да
нашых дзён (другое выданне, дапоўненае, выйшла ў 1854—1861 гг., трэцяе, фота-
афсетнае, — у 1951 г.).

³ Гл. т. VI, стар. 74 трэцяга выдання слоўніка Ліндэ.

⁴ У нашай публікацыі ўжываецца прынятая цяпер літара — ў.

⁵ Так да 1843 г. называўся Свянцянскі пав. Віленскай губ.

⁶ Шарфенбергеры (Шарфенбергі) — дынастыя польскіх кракаўскіх кнігадрука-
роў XVI ст. Лазар Андрэювіч (памёр у 1577 г.) — кракаўскі друкар, заснавальнік
друкарскай фірмы.

⁷ Капчынскі Ануфрый (1735—1817) — філолаг і педагог, аўтар граматык поль-
скай мовы.

⁸ Фялінскі Алоіз (1771—1820) — польскі паэт, драматург, вучоны, у 1794 г. са-
кратар Т. Касцюшкі. У 1816 г. выдаў працу «Падставы правапісу, які я ўжываю».

⁹ Маюцца на ўвазе працяжнікі.

¹⁰ Пачаткам кнігадрукавання ў Польшчы лічацца 1473—1474 гг. Першая кніга
на польскай мове («Рай душэўны» Берната з Любліна) надрукавана ў 1513 г.

¹¹ У 1594 г. друкар Ян Янушоўскі, гуманіст па поглядах, распрацаваў і выдаў
праект польскай арфаграфіі, у якім знайшлі таксама адлюстраванне адпаведныя
праекты паэта Яна Каханоўскага і пісьменніка Лукаша Гурніцкага.

¹² Галер Ян (1476—1525) — кракаўскі друкар і выдавец, адзін з пачынальнікаў
кнігадрукавання ў Польшчы.

¹³ Дзесяцітомная «Гісторыя польскай літаратуры» Міхала Вішнеўскага вы-
ходзіла ў 1840—1857 гг.

¹⁴ Кашуцкі Станіслаў (памёр у 1559 г.) — прыдворны бібліятэкар караля
Зыгмунта Аўгуста, перакладчык, паэт. У 1558 г. выдаў пераклад працы нямецкага
літаратара Рэйнгарта Ларыхуса (Лорыха) «Кнігі пра выхаванне і практыкаванні
кожнага, хто мае ўладу».

¹⁵ Леапаліта (Ян Ніч; каля 1523—1574) — тэолаг. «Біблія Леапаліты» (1561) —
першы польскі друкаваны пераклад свяшчэннага пісання.

¹⁶ «Хроніка ўсяго свету» сярэдневяковага польскага храніста і паэта Марціна
Бельскага (1495—1575) выдавалася ў 1551, 1554 і 1564 гг. Пасля была дапрацавана
яго сынам Іаахімам (памёр у 1599 г.) і выдадзена ў 1597 г. пад назвай «Хроніка польская».

¹⁷ У нашай публікацыі наіск захоўваецца толькі ў характэрных выпадках і
пазначаецца, як цяпер прынята.

¹⁸ Апалінскі Крыштаф (1609 — 1655) — польскі палітычны дзеяч, паэт, аўтар
зборніка «Сатыры» (1650).

¹⁹ Асіян — легендарны воін і бард кельтаў, які жыў, паводле паданняў, у III ст.
У 1765 г. шатландзец Д. Макферсон выдаў таленавітую падробку твораў Асіяна,
якая мела шумны поспех. «Песні Асіяна» на польскую мову пераклаў Ф. Д. Князьнін.

²⁰ Рэй Мікалай (1505—1569) — польскі паэт і празаік эпохі Рэнесансу.

²¹ Лаўрышава — вёска каля Шчорсаў, цяпер Навагрудскага р-на Гродзен-

скай вобл. Пра князя Рыманта (Рамунта, Лаўра) Трайдэнавіча і ўзнікненне Лаўрышава расказвае «Хроніка Быхаўца».

²² Кіеўскай губ.

²³ Чачот карыстаўся зборнікамі Вацлава Залескага («Польскія і русінскія песні галіцыйскага люду». Львоў, 1833) і Жэготы Паўлі («Песні русінскага люду ў Галіцыі». Львоў, 1839–1840).

²⁴ Маецца на ўвазе артыкул «Вясельныя абрады вясковага люду Гайнаўскай парафіі Барысаўскага навета Мінскай губерні з некаторымі песнямі і іх звычайнай нотай, сабранымі ў 1800, 1-м і 2-м гг.» «Tygodnik Wileński», 1819, т. 7.

²⁵ Польскія сярэднявекавыя гісторыкі: Ян Длугаш (1415–1480) і Мацей Стрыйкоўскі (1547 – пасля 1582).

²⁶ «Кароткі збор навукі хрысціянскай для вяскоўцаў рымска-каталіцкага веравызнання, якія гавораць мовай польска-рускай». Вільня, 1835.

²⁷ Кнапскі Гжэгаж (1564–1639) – польскі лексікограф, укладальнік польска-лацінска-грэчаскага слоўніка (1621).

²⁸ Маёнтак у Навагрудскім пав. Належаў Слізням, з якімі сябравалі філаматы.

З ПІСЬМАЎ

У архіўным фондзе Тамаша Зана, які дайшоў да нас сярод матэрыялаў Віленскага таварыства сяброў навук (ЦДГА ЛітССР, ф. 1135, воп. 9, спр. 28), захоўваецца 18 пісьмаў Чачота да Марыі Путкамер, Антона і Юзэфы Вяржбоўскіх і Юзэфы Дамейка за 1833–1839 гг., пераважна лепельскага перыяду (аўтографы на польскай мове). Пісьмы пераплецены разам з карэспандэнцыяй Т. Зана і блізкіх яму асоб. Ніжэй друкуюцца ў перакладзе два з гэтых пісьмаў.

№ 1

Да Марыі Путкамер¹

Сакавіка 9 дня [1833 г.] Лепель

Шаноўная Марыя, прагну паведаміць Марыі, што ўжо ад чацвёртага лютага гасцюю ў Лепелі² над вялікім возерам і рэчкай, якая ўжо вольна плыве. Снег амаль што растаў. Жыццё павінна быць добрае, шкада, што тут не возера маёй пані, і буду, напэўна, блукаць каля яго самотны. Я яшчэ не разгасціўся і прашу прабачэння, што і на ўбогай паперы, і каратка напішу. Прыемна мне, што знаходжуся бліжэй ад дома. Марыя можа цяпер забяспечыць мяне абяцанымі кніжкамі. «Nowogocznik»³ мінулагодні, аднак, я чытаў, і няма патрэбы яго прысылаць. Карціны⁴ нашай літаратуры хацеў бы бачыць. Прашу паведаміць мне пра сябе, пра сваіх дзетак і шаноўнага пана Лаўрына⁵, якому перасылаю паклоны. Памятаю, што колішняя суседка Марыі Людвіка перасялілася недзе ў тутэйшую губерню; калі б напэўна ведаў, дзе яна павінна пражываць, то мог бы пры нагодзе даведацца аб ёй, а калі блізка, — і наведаць. Прашу ласкавага бога, каб хоць перад

смерцю дазволіў мне ўбачыць маіх мілых. Жадаю Марыі здароўя і добрых думак. Заўтра пайду на імшу; як мяне цяпер кранае набажэнства і спяванне, першы раз ледзь устрымаўся ад слёз, так было напоўнена сэрца.

Ян

Р. S. Мой адрас: у Лепелі, у дырэкцыі Бярэзінскага канала.

Л. 31

¹ *Марыя Путкамер (з Верашчакаў; каля 1800—1865) — каханая А. Міцкевіча («Марыля»), сяброўка Чачота і іншых філаматаў.*

² *Чачот прыбыў у Лепель у 1833 г., атрымаўшы пасаду сакратара ў дырэкцыі Бярэзінскага канала. Перад гэтым знаходзіўся ў ссыльцы ва Уфе і Цвяры.*

³ *Хутчэй за ўсё маеца на ўвазе «Noworocznik Litewski» на 1831 г. Г. Клі-машэўскага.*

⁴ *У арыгінале: Wizerunki. Магчыма, размова ідзе пра якое-небудзь канкрэтнае выданне.*

⁵ *Граф Лаўрын Путкамер — муж адрасаткі.*

№ 2

Да Юзэфы Дамейка¹

Лютага 9 дня [1833—1839 гг.]²

Шаноўная пані Юзэфа, многа прайшло часу з той пары, як я меў сапраўдную прыемнасць быць у Бартніках. Бачыў тады я невялікую панну Юзэфу, якая цяпер з'яўляецца паняй і маці. Можа быць, пані зусім не памятае пра такога даўняга гасця, аднак жа прыйшло мне ў галаву ўтамляць паню просьбамі. Меў я ў сваіх руках зборнічак бартніцкіх вясковых песень, вельмі добры і добра складзены, асобна былі сабраны песні веснавія, асобна дажынкавія, купальскія і гэтак далей. Выпадкова згубіў той зборнічак і хацеў бы кампенсаваць гэту страту. Простанародныя песні, мала кім чутыя і заўважаныя, вельмі прыгожыя і дзівосныя. Бартніцкія былі надзвычайныя. Хацеў бы я калі, хоць далёкі ад родных старонак, сабраць тыя песенькі і як-небудзь перакласці; многа пані зрабіла б мне ласкі і паслужлівасці, калі б пажадала заняцца збіраннем гэтых песенек. Нашы сарамлівыя вясковыя жанчыны не лёгка адважваюцца пераклазаць свае песні мужчыне, толькі кабета ўмее іх з лёгкасцю ўпрасіць, каб ёй расказалі. Таму не адмоў, пані, у маёй просьбе, а я не сумняваюся, што і сама знойдзеш вялікую прыемнасць у гэтым занятку. Прашу толькі настойліва захоўваць у запісах вымаўленне вясковых слоў, а таксама заўсёды пытаць і занатоўваць, калі і пры якіх абрадах ці забавах спяваюць якую песеньку. Бясконца буду

Ўдзячны за зробленую ў гэтых адносінах працу. Зрабі ласку пры гэтым, пані, прыняць маё ўшанаванне і пажаданне здароўя і ўсякіх поспехаў.

Ян Чачот

Лл. 37—37 адв.

¹ Юзэфа Дамейка — жонка Адама Дамейкі, брата вядомага філамата, асветніка і падарожніка Ігната Дамейкі. Паходзіла са Слізняў, якім належалі Бартнікі.

² Датуецца па аналогіі з іншымі пісьмамі.

ДАЗВОЛ ВЯРНУЦА НА РАДЗІМУ, У НАВАГРУДСКІ ПАВЕТ

Са справы канцэлярыі віленскага генерал-губернатара «[...] О дозволенни [...] Чечоту [...] возвратиться [...]» (ЦДГА ЛітССР, ф. 378, Агульн. аддз., 1839 г., спр. 1393).

Министерство внутренних дел. Департамент полиции исполнительной. Отделение II. Стол 3. 31 августа 1839 [г.] № 3019. По высочайшему повелению о губернском секретаре Чечоте.

Господину виленскому военному, гродненскому, минскому и белостокскому генерал-губернатору.

Государь император высочайше повелеть соизволил: позволить высланному за прикосновенность к обществу филоматов¹ в Оренбургскую губернию, а потом поступившему на службу по ведомству путей сообщения бывшему студенту Виленского университета, а ныне губернскому секретарю Чечоту возвратиться на родину Гродненской губернии в Новогрудский уезд без учреждения за ним полицейского надзора².

Сообщив сию высочайшую волю старшему члену Совета путей сообщения и публичных зданий, я считаю долгом уведомить об одной и ваше сиятельство.

Управляющий Министерством внутренних дел
генерал-адъютант А. Строгонов
Директор Оржевский

Паметка алоўкам: Изв[естить] о сем гродн[енского] гр[ажданского] губ[ернатора]³.

Лл. 1—1 адв. Арыгінал

¹ У дакуменце памылкова: финоматов.

² Чачот знаходзіўся тады ў Лепелі.

³ Адпаведнае пісьмо генерал-губернатара гродзенскаму губернатару ад 9 верасня гл. у гэтай жа справе, л. 2.

3 РАДАВОДНАЙ СПРАВЫ

Вярнуўшыся на Навагрудчыну, Я. Чачот працягваў займацца творчай дзейнасцю. Адзін за другім выходзяць у свет ягонья томікі «Вясковых песенек». Адначасова шмат сіл ён вымушаны быў аддаваць цяжкай, няўдзячнай, але неабходнай у тых умовах справе аб зацвярджэнні свайго роду ў дваранскай годнасці. Трэба было сабраць і сістэматызаваць шматлікія фамільныя дакументы, зрабіць і засведчыць у тагачасных канцылярыях адпаведныя копіі і вылісы. Распачатая ў 1840 г. справа вялася у Гродзенскай дваранскай дэпутацкай зборні, а ў 1843 г., пасля далучэння Навагрудскага пав. да Мінскай губ., перадаецца ў Мінскую зборню. Цяпер яна разам з усім справаводствам Мінскай дваранскай дэпутацкай зборні захоўваецца ў ЦДГА БССР у Мінску, ф. 319, воп. 2, спр. 3627.

У справе ёсць некаторыя асабістыя дакументы пісьменніка, напісаныя ім празні і г. д. Друкуем асобныя дакументы з гэтай справы, якія характарызуюць паходжанне Чачота, яго сваяцкія сувязі, сведчаць, што пісьменнік быў выходцам са збуднелага мясцовага шляхецкага роду. Метрычнага вылісу аб нараджэнні Я. Чачота ў справе цяпер няма, але дата нараджэння ўказваецца ў радаводных матэрыялах (гл. дакумент № 3).

№ 1

Родасловная фамилии Чечотов¹

1. Михаил Якова сын Чечот записью, 12 мая 1736 г. данною, того же года 25 августа в Новогрудской магдебургии явленною, отдал во владение сыну своему Филипу Чечоту родовое имение Русоцин с крестьянами, назначив оное к равному разделу между сыновьями: поименованным Филипом, а равно Иосифом и Казимиром Чечотами; коих Иосифа и Казимира Чечотов наследники мне неизвестны.

2. Филип Михаила сын Чечот купчею крепостью, 7 октября 1755 г. данною, того же года 15 ноября в Новогрудской магдебургии явленною, вместе с сыном своим Иваном Чечотом в степени дяди Казимира Чечота владельцем половины имения Русоцин продали целое оное имение Русоцин Луке Каминскому. Сей же Филип Чечот духовным завещанием, 15 декабря 1760 г. сделанным, разделил имущество свое между сыновей своих — упомянутого Ивана, а равно Лаврентия, Михаила, Людовика и Матвея Чечотов, из коих сыну Ивану отказал крепостного крестьянина Гришку Самсона.

3. Иван Филипов сын Чечот духовным завещанием, 15 мая 1779 г. сделанным, того же года 7 июня в суде земства новогрудского явленным, разделил свое имущество между сыновей Фадея, Игнатия и Иосифа. А в том числе и сумму, бывшую в залоге на недвижимом имении Горайновщизна, им владеемом.

4. Михаил сын Филипов Чечот оставил сына Викентия Чечота, о чем удостоверяет метрическое свидетельство о рождении его, Викентия, данное 5 мая 1835 года за № 941 из Минской римско-католической духовной консистории.

Патент аб наданні Я. Чачоту чына губернскага сакратара

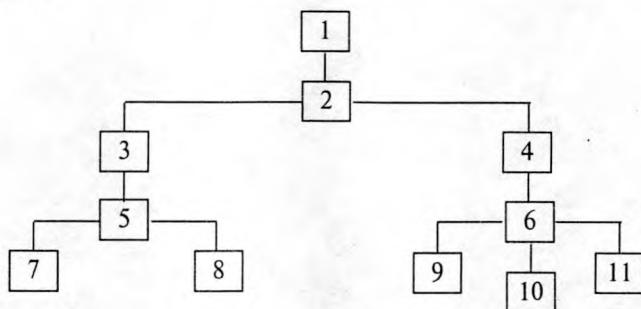
5. Фадей сын Ивана Чечот оставил сыновей Ивана² и Петра Чечотов, о чем удостоверяют метрические о рождении их свидетельства: 30 апреля 1835 г. за № 3508 и 28 февраля 1829 г. за № 660, Виленскою римско-католическою духовною консисториею утвержденные.
6. Игнатий³ Викентий Михайлов сын Чечот, коему Адам Чечот, волковышский землемер, пожизненно-дотационною⁴ закладною записью 30 генваря 1824 г. дал пустошь Качицы в 1000 злотых польских.
7. Иван Антон⁵ Фадеев сын Чечот, губернский секретарь, о чем удостоверяет патент на сей чин, из Герольдии 1 декабря 1838 г. данный⁶.
8. Петр Павел⁷ Фадеев сын Чечот, титулярный советник, о чем удостоверяет выписка статьи из журнала Виленской казенной палаты от 31 октября 1838 г. за № 19630⁸.
9. Юлиан Викентьев сын Чечот, коему отец его надписью на вышеозначенной записи Адама Чечота, сделанною 16 февраля 1829 г., отказал 400 злотых польских на Качицах именице.
10. Карл Онуфрий⁹ Викентьев сын Чечот, коему отец упомянутую надписью на записи Адама Чечота отказал 300 злотых.
11. Матвей Викентьев сын Чечот, коему отец упомянутую

надписью отказал 300 золотых; при чем метрическое свидетельство о рождении сына сего Матвея, 16 октября 1834 г. № 7290 утвержденное.

Губернский секретарь Иван Фадеев сын Чечот

Лл. 324 адв. — 325. Аутограф. На гербавай паперы

¹ Радавонная была прыкладзена да прашэння Чачота ў Гродзенскую дваранскую зборню ад 11 лістапада 1840 г. У арыгінале матэрыял размешчаны ў выглядзе радаводнага дрэва:

Лічба 9 над адпаведным квадратам пазней закрэслена, 10 напраўлена на 9, 11 — на 10.

² Ян Чачот. Гл. пра яго пункт 7 дакумента.

³ Игнатий прыпісана над радком іншым почыркам.

⁴ дарчай.

⁵ Антон прыпісана над радком іншым почыркам.

⁶ Паметка алоўкам, зробленая не раней 1847 г.: помер. Арыгінал патэнта на пергаменце гл. у гэтай жа справе, л. 273.

⁷ Павел прыпісана над радком іншым почыркам.

⁸ Паметка алоўкам: Лекарь в Радзивиловле. Відаць, маецца на ўвазе пагранічнае мястэчка на Валыні.

⁹ Онуфрий напісана над радком іншым почыркам.

№ 2

Посемейный список дворян Даниелевичев-Чечотов 1842 года¹

Чин, имя и фамилия дворянина, лета его от роду, в какой должности состоит, а если уволен от службы, то где проживает? Холост, женат, вдов ли? сколько у него детей мужеска пола с показанием имен и лет их; если же который из них в службе, то в какой именно? Если имеет недвижимое имение, то сколько в оном по последней ревизии мужеска пола душ?

Коллежский секретарь Иван Фадеев сын Чечот, от роду 46-й год, уволенный от службы, проживает Новоградского уезда в имении графа Хрептовича Щорсах². Холост. [Имения] не имеет.

Титулярный советник Петр Фадеев сын Чечот, от роду 36-й

год, уволенный от службы, проживает Минской губернии Дисненского уезда в имении князя Витгенштейна в м. Глубоком³. Женат, детей мужеска пола не имеет. [Имения] не имеет.

Юлиан Викентьев сын Чечот, от роду 42-й год; неизвестно, где ныне находится. Женат, детей мужеска пола не имеет.

Карл Викентьев сын Чечот, от роду 27-й год, проживает Новогрудского уезда в имении помещика Пусловского Сенно. Холост.

Матвей Викентьев сын Чечот, от роду 25-й год, проживает в городе Лиде. Холост.

Имеют⁴ в Новогрудском уезде по закладной записи имение Качицы без крестьян.

Здесь показываются вновь рожденные сыновья поименно и сколько им лет⁵.

Когда указывается дворянином на копию герба, в Гербовник внесенного, то пояснить, в котором именно томе находится герб рода его.

Герб Остоя, употребляемый издревле фамилиею Даниелевичев-Чечотов, утвержденный в сем роде определением Гродненского дворянского депутатского собрания от 12 ноября 1817 года, находится в Гербовнике Несецкого, изданном в Львове 1740 года, в томе 3-м на 505-м листе.

Если Герольдия доказательства дворянства признала недостаточными, то когда именно?⁶

Именованье герба.

Герб Остоя в означенном 3-м томе Гербовника Несецкого описывается тако: [...] ⁷ «Имеют быть две неполные луны, желтые, ребром к себе обращенные, каждая из них одним концом вверх, другим вниз обернутая, между ними белый меч притупленный, рукояткой вверх, концом вниз, в красном поле, в холме⁸ пять страусовых перьев, так изображают оный герб: Бельский⁹, 253 лист; Папроцкий¹⁰, в «Гнезде» 301 и 1199 лист[ы]; О гербах, 293 л[ист]; Окольский¹¹, том 2, 357 л[ист]; Клейноты¹², 71 лист».

1842 года февраля 5 дня представляя сей посемейный список, имею честь объяснить, что определение Гродненского дворянского депутатского собрания, утверждающее в дворянском достоинстве вышепоименованные лица с отцами их и прочими сродственниками, состоялось 12 ноября 1817 года.

Коллежский секретарь Иван Фадеев сын Чечот

1842 года февраля 9 дня. Таковой родовой список
свидетельствую.

Уездный предводитель дворянства и кавалер Н. Вольский

¹ У арыгінале матэрыял размешчаны ў выглядзе табліцы.

² Храптовіч Адам (1768—1844) — удзельнік паўстання 1794 г., візітатар школ Віленскай навучальнай акругі, мецэнат. З яго маёнткам Шчорсы былі звязаны многія філаматы. Чачот, вярнуўшыся на радзіму, працаваў у Шчорсах бібліятэкарам у вядомай бібліятэцы Храптовічаў.

³ У «Именном списке фамилии Чечотов» 1840 г. (гэта ж справа, л. 324 адв.) сказана, што Пётр Чачот «служит партикулярно у князя Витгенштейна».

⁴ Размова ідзе пра Юльяна, Карла і Мацвея Чачотаў.

⁵ У гэтай графе ў дакуменце прочырк.

⁶ У дакуменце прочырк.

⁷ Апушчана цытата на польскай мове, наколькі далей у дакуменце ідзе яе пераклад.

⁸ Чачот недакладна пераклаў польскае *helm* (шлем).

⁹ Маеца на ўвазе «Хроніка польская» Бельскіх (1597).

¹⁰ Папроцкі Барташ (каля 1543—1616) — пісьменнік, гісторык, аўтар першага польскага гербоўніка (1584) і геральдычнай працы «Гняздо цноты» (1578).

¹¹ Акольскі Шыман (1580—1653) — геральдык, гісторык, аўтар гербоўніка (тт. 1—3, 1641—1645).

¹² Клейнот — шляхецкі герб. У дакуменце маеца на ўвазе адна з геральдычных прац.

№ 3

З чарнавых радаводных матэрыялаў

[...] 7. Иван-Антон и 8. Петр-Павел. Метрические свидетельства: 1-е) 1796 [г.] июля 17 Ивана-Антон¹ в Ворончанском (ли[ст] 17) и 2-е) 1806 [г.] июня 17 Петра-Павла в Новомышском приходах записанных, в справочных выписях, учиненных и заверенных Виленскою римско-католическою духовною консисториею (лист 18); в копии же указа Гродненского губернского правления от 3 февраля 1841 года за № 735 в Новогрудский земский суд последовавшего, и журнального постановления Виленской казенной палаты, 31 октября 1835 года состоявшегося, значит: что указами Правительствующего сената от 31 октября 1840 за № 1194 и 25 августа 1837 годов за № 7881 служивший письмоводителем системы Березинского канала Иван Чечот произведен в чин коллежского секретаря, а бывший учитель Мстиславского уездного училища Петр Чечот — в титулярные советники (листы 19 и 21) [...]

Лл. 337 адв. — 338

¹ Ян Чачот нарадзіўся ў в. Малюшычы, цяпер Карэліцкага р-на Гродзенскай вобл. Хрышчоны ў Варончы.

Вінцэнт Дунін – Марцінкевіч

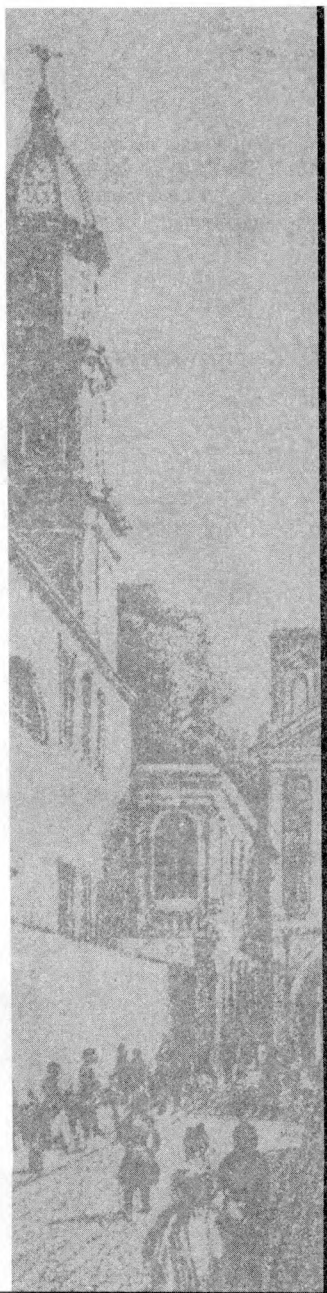
(1808-1884)*

Пасланні да У. Сыракомлі

Пісьмы

*Са справы Віленскага
палявога аўдытарыята*

*Перапіска аб вызваленні
ад паліцэйскага нагляду*

ПАСЛАННІ ДА У. СЫРАКОМЛІ

Аўтографы двух вершаваных пасланняў В. Дуніна-Марцінкевіча да У. Сыракомлі захоўваюцца сярод матэрыялаў апошняга ў ЦДАЛіМ ЛітССР, ф. 96, воп. 1, спр. 101. Адносяцца яны, відаць, да чэрвеня 1855 г., калі Сыракомля гасцяваў у Мінску. Празічныя тэксты, якія ёсць у першым пасланні, друкуюцца ў перакладзе з польскай мовы.

№ 1

Уладзіславу Сыракомлю alias¹ Людвіку Кандратовічу
ад Навума Прыгаворкі²

Просьба № 1³

Drogi Ludwiku!
Któryś bez liku
Serc tu zhołdował,
Oby zachował
Tworca Cię zdrowo;
Byś słodką mową,
I mądrą głową,
Swoich rodaków,
Braci Litwiaków
Nadal czarował.

Wieszczu nasz miły!
Zda się że śniły
Roskoszne chwile,
Któreśmy mile
Z Tobą przebyli:
My w niebie żyli,
My nektar pili
Słuchając Ciebie.
Błogo w tem niebie
Czas nam się mili.

Dobrydzień Tobie!
 Czy w rannej dobie
 Dusza Twa śmieje?
 Czy też boleje
 Za swą gromadką,
 Dziećmi, czeladką,
 Bogdanką gładką? —
 Nie racz się spieszyć,
 Daj nam nacieszyć
 Chwilą tak rzadką.

Падары нам сябе яшчэ на некалькі хвілін! Ведаю, што, мабыць, сумуеш па роднай страсе, але ж вазьмі пад увагу, мой дарагі! — ты не належыш сабе, ты ўласнасць усёй Літвы⁴, дазволь жа і нам, дзецям гэтай жа Літвы, нацешыцца сваім братам — і якім братам? — славаю!!!

Вось і ў пансіёне Мантэграндзі⁵ некалькі дзесяткаў братніх⁶ сэрцаў б'юцца для цябе, прагнуць цябе бачыць; не адмоў жа ім у гэтай ласцы і, як прыйдзе Мантэграндзі цябе прасіць, абяцай яму сваю прысутнасць і выканай гэта абяцанне.

Vale et me ama⁷.

Твой Навум Прыговорка

Лл. 1—1 адв., 3 адв.

¹ інакш (лац.).

² Псеўданім Дуніна-Марцінкевіча.

³ Надпіс на знешнім баку складзенага ўдвая ліста.

⁴ Літвой у той час называлі Літву і Беларусь.

⁵ Мантэграндзі Людвіг — гаспадар прыватнага жаночага пансіёна ў Мінску.

У пансіёне выкладала дачка Дуніна-Марцінкевіча Каміла, а на некаторых звестках — і сам Дунін-Марцінкевіч.

⁶ Зверху алоўкам напраўлена: сестрыных.

⁷ Бывай і любі мяне (лац.).

№ 2

Czy ty pojmujesz, Ludwiku drogi,
 Jak nam przy Tobie w tej chwili błogo?
 Przybycie Twoje w te biedne progi
 Umila szczęściem chatkę ubogą!
 Patrz drogi Wieszczu! — nawet dziecinne
 Serca swą radość z innymi głoszą,
 Wdzięczne! — za Ciebie modły niewinne
 Przed tron Wszechwładcy gorąco wznoszą.
 Jakie też dla Cię mam nieść ofiary?
 Czemu uczęstuję, gdy pusta suma?
 Ot przyjacielu napij się hary,
 A na zakąskę — serce Nauma!

Л. 2

Друзі Дуїніччю!

Коби всі біли
Сон та шодденоч,
Оби зустрічат
Творца іх здрасов,
Очи шаста мове,
І мідно глову,
Сувичи індаків,
Примі іх шивачів
Кадол аароват. —

Мислом насє свити!

Лавиє свє свити
Ростопне шивачів,
Шивачів свити
І Тоба прачык.

Аы в мичі аплі,

Аы миклас пилі

І шчэжэ любі.

Бэжэ в тым мичі

Бэжэ намє сіз милі. —

Добры дніч Тобіччю!

Бэжэ в сваччю дэбчэ

Дэбчэ Твэ сваччю?

Бэжэ тэч бэжэ

Lie mi, gromada,
Dziś, cokolwiek,
Pochwała, glada?

Nie, nie, nie, spieraj,
Daj nam, nauki,
Chwała, tak, nasza,

Daruj nam, jasnosc na lita chwał, saba! Wini-
le, le, by, nie, nasz, by, kono, da, swarona, stracha, jaleci,
Dwaja, tyko, moji, dozi, - Ty, nie, nalesze, do, swa-
bie, jaleci, wlasniowia, casty, dety, pozwal, wize,
i, nans, desecions, ty, die, dety, nauki, by, syna,
bratons, - a, jakim, bratons, - cokolwiek, !!!

Oto, w, gromadzie, Montegrantsy, lalka, za-
lyt, woz, katalick, ty, ja, dla, lalki, pragnie,
aj, ozytata, nie, dmon, wize, im, ty, daki, a,
jad, przy, die, Montegrants, by, proci, przy-
wec, im, lony, by, proci, i, jaleci, te, pragnoscina.

Vale et me ama

Twój
Kauun Pry, kawo-kas. -

ПІСЬМЫ

Да А. Завадскага

Адам Завадскі (1814–1875) — віленскі кнігавыдавец і кнігагандляр, прадстаўнік вядомай кнігавыдавецкай дынастыі. У 1846 г. Завадскі выдаў першую кніжку В. Дуніна-Марцінкевіча «Сялянкі» («Ідылія»). Пра рахункі, звязаныя з выданнем і продажам «Сялянкі», і ідзе размова ў пісьмах Дуніна-Марцінкевіча, аўтографы якіх захаваліся ў архіве фірмы Завадскіх (Аддзел рукапісаў Цэнтральнай бібліятэкі АН ЛітССР, ЦДГА ЛітССР). Пісьмы друкуюцца ў перакладзе з польскай мовы.

№ 1

[17 сакавіка 1851 г.]¹

Прашу з магазіна вяльможнага Завадскага выдаць трыццаць экзэмпляраў маёй «Сялянкі» і на сёння дазволіць мне экзэмпляр «Biblioteki Warszawskiej» за лістапад месяц 1850 г. Там, уласна, ёсць рэцэнзія пра ігру маіх дзяцей². Я заўтра аднясу, толькі хачу прачытаць.

Вінцэнт Марцінкевіч

Цэнтр. б-ка АН ЛітССР, ф. 7—743, л. 3

¹ Дата атрымання на адвароце.

² Маецца на увазе артыкул музычнага крытыка Ю. Сікорскага «Канцэрт маленькіх піяністаў Каміль і Міраслава Марцінкевічаў, дадзены ў Варшаве 15 і 23 жніўня г.г.» («Biblioteka Warszawska», 1850, т. 4, стар. 176–178). Пра сувязі Дуніна-Марцінкевіча з Сікорскім гл. ніжэй, стар. 116–117.

№ 2

Прашу вяльможнага Завадскага выслаць са сваёй кнігарні экзэмпляраў маёй «Сялянкі», колькі ўвойдзе на пуд, з першай поштай у горад Мінск на адрас вяльможнага Сцыпіёна Беліновіча, падпаручніка, які жыве на Койданаўскай вуліцы ў доме Шапіры. Раблю тую толькі заўвагу, што ад поспеху ў перасылцы шмат чаго ў мяне залежыць, то прашу выслаць адразу пасля атрымання гэтага пісьма.

Слуга Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч

1852 года 1 лютага. Мінск

На перасылку гэтых экзэмпляраў далучаюцца чатыры рублі срэбрам. Калі ж можна выслаць у Мінск раней, чым адыходзіць пошта, то было б вельмі добра, бо гэтыя кніжкі неабходны мне на 9-ы дзень гэтага месяца¹.

ЦДГА ЛітССР, ф. 1135, воп. 7, спр. 434, л. 100

¹ 9 лютага 1852 г. у Мінску адбылася першая пастаноўка оперы С. Манюшкі і В. Дуніна-Марцінкевіча «Сялянкі».

№ 3

Вяльможны пане дабрадзеі!

Паколькі надараецца добрая нагода, то прашу вяльможнага пана адаслаць мне экзэмпляры «Сялянкі», што засталіся ў вас, з рээстрам, колькі кожны раз было ўзята ў вас, каб я мог узгадніць з маім рээстрам. А можа, што там прадалося ў вас?

Прасячы пра гэта, маю гонар з глыбокай павагай падпісацца.

Вяльможнага пана дабрадзея найніжэйшы слуга
Вінцэнт Марцінкевіч

21 лістапада 1856 г.¹

Цэнтр. б-ка АН ЛітССР, ф. 7—743, л. 4

¹ Паметка на адвароце: Адп[ісана] 27. XI.

№ 4

Снежня 4 дня [1856 г.]¹

Вяльможны пане дабрадзеі!

Бойся, пан дабрадзеі, бога! Мусіў пан чый іншы рахунак замест майго прыслаць мне праз памылку. Таму што я спачатку з Мінска прыслаў вам трохі грошай, а потым, будучы ў Вільні, атрымаў ад Валодзькі 200 руб. і з іх пана дабрадзея цалкам задаволіў; то тады вы паралілі, каб я забраў усе свае кнігі, а я прасіў, каб частка іх засталася ў вас у камісіі, — і ніякага доўгу за мной не засталася.

2. Пан дабрадзеі лічыць за перасылку 150 экзэмпляраў 2 руб. 65 кап., але ж на кошт перасылкі пан Беліновіч паслаў тады 4 р[уб.] ср[эб-рам]², і вы ў выніку пасланных намі тых 4 рублёў прыслалі запатрабаваныя 150 экзэмпляраў. Такім чынам, калі перасылка іх каштавала 2 [руб.] 65 к[ап.], то мне яшчэ належыць рэшта з 4 рублёў. Хай пан добра прагледзіць свае рахункі.

Прашу пана дабрадзея выслаць мне першай поштай 40 экзэмпляраў «Сялянкі», бо шчырая Беларусь шалёна патрабуе гэтага твора, і калі б я меў яго хоць 300 экзэмпляраў, то распрадаў бы.

Рахункі нашы і кніжныя³ нават не супадаюць, але што ж рабіць. Толькі не лічы, пан дабрадзеі, на мяне тое, што ўжо аплочана.

Застаюся з глыбокай пашанай вяльможнага пана дабрадзея найніжэйшым слугой.

Вінцэнт Марцінкевіч

Мой адрас:

Викентию Ивановичу Марцинкевичу
в Минске — в доме Новаковского⁴.

Цэнтр. б-ка АН ЛітССР, ф. 7—743, лл. 1—2 адв.

¹ Год устанаўліваецца паводле зместу і паметкі кнігарні.

² Гл. пісьмо № 2.

³ Бухгалтарскія?

⁴ Паметка кнігарні аб атрыманні або адказе: 9. XII. 56.

Да М. Аргельбранта

Маўрыкій Аргельбрант (1826—1904) — уладальнік кнігарні ў Вільні, выдавец. Мяркуючы па пісьму, меў таксама ў продажы «Сялянку» В. Дуніна-Марцінкевіча. Аўтограф пісьма на польскай мове захоўваецца ў аддзеле рукапісаў Цэнтральнай бібліятэкі АН ЛітССР, ф. 7—1824. Друкуецца ў перакладзе.

[14 лютага 1851 г.]¹

à Monsieur Monsieur Olgebrandt²

Прашу шаноўнага пана Альгебранта выдаць маёй «Сялянкі» 25 штук, і прышлі мне, будзь ласкаў, той нумар «Biblioteki Warszawskiej», дзе пра дзяцей размова, — з паведамленнем колькі ён каштуе, можа, як адважуся адкупіць яго³. Заўтра пабачуся з пана-м, бо сёння хварэю.

Слуга Марцінкевіч

Ці няма [...] ⁴?

¹ Дата атрымання на адвароце.

² Адрас на адвароце: Пану Альгебранту (фр.). Прозвішча так напісана Дуніным-Марцінкевічам.

³ Пісьменнік, відаць, так і не змог набыць часопіса (гл. вышэй пісьмы да А. Завадскага, стар. 114).

⁴ Два словы (назва кнігі?) не чытаюцца.

Да Ю. Сікорскага

Юзаф Сікорскі (1815—1896) — варшаўскі музычны крытык, кампазітар, удзельнік паўстання 1831 г., выдавец часопіса «Ruch Muzyczny», аўтар артыкула пра канцэртны дзяцей В. Дуніна-Марцінкевіча ў Варшаве ў 1850 г. Пісьмо, што публікуецца ніжэй, напісана на візітнай картцы С. Манюшкі. Арыгінал на польскай мове — у архіве Манюшкі ў Варшаўскім музычным таварыстве, т. V, л. 36. Пераклад зроблен па выданню: *St a n i s ł a w M o n i u s z k o . Listy zebrane. Przygotował do druku Witold Rudziński. Kraków, 1969, стр. 208—209.*

Рукою С. Манюшкі:

Любы Юэфе!

Даручаю тваёй апецы маладую фірму мінскага выдаўца і кнігагандляра¹. Pour la rareté de fait² зрабі для яго, што ўдасца. Сумленныя людзі на сумленнай дарозе збіраюцца шукаць кавалка хлеба. Так што ты, натуральна, з імі. Абдымаю цябе сардэчна і выязджаю ў Вільню.

1855 г., ліпень, 25 д[ня]. Мінск

Рукою В. Дуніна-Марцінкевіча:

Будучы прысутным пры гэтым пісьме, і я занашу свае просьбы за сваіх пратэктараў, гэта значыць выдаўцоў маёй пісаніны³. Бо я пад старасць зрабіўся песняром беларускага народа. Май, дарагі пане Юзаф, іх у сваёй пратэкцыі. Кланяюся знаёмым. Мае дзеткі цябе абдымаюць.

Твой Марцінкевіч

¹ *Маецца на ўвазе Гіриш Бейлін. Дунін-Марцінкевіч успамінае яго ў «Літаратурных клопатах».*

² *Дзеля рэдкасці факту (фр.).*

³ *Браты Бейліны выдалі ў 1855 г. паэму В. Дуніна-Марцінкевіча «Гапон».*

Да А. Кіркора

З багатай, трэба думаць, перапіскі В. Дуніна-Марцінкевіча з Кіркорам да нас дайшло толькі адно пісьмо, аўтограф якога на польскай мове захоўваецца сярод матэрыялаў калекцыі А. Заітаўта ў Аддзеле рукапісаў Цэнтральнай бібліятэкі АН ЛітССР, ф. 273—1752. Друкуецца ў перакладзе.

Высакародны пане Адаме!

У сувязі са справамі з'явілася пільная патрэба бачыцца з Загорскім¹, а паколькі я хворы, то папрасі яго, каб на святы прыехаў да мяне ў Люцынку, няхай пашкадуе мае старыя косці, гэта ж не вельмі далёка — праз Лебедзева, Хожава, Ізабелін да Гарадка, а адтуль — дарогай у Люцынку Марцінкевіча. Вось і маршрут — за адзін дзень са Смаргоні даехаць можна. Прашу цябе, напішы спачувальна пра школку ў Мінску Камілы Марцінкевічанкі для бедных рамеснікаў і тыя, што ў Люцынцы маёй падтрымліваюцца Цэзарынай і Элэдыяй Мар[цінкевічанкамі]. Можа, гэта заахвоіць іншых памешчыкаў, якія ставяцца да гэтага абьякава. Даведайся ў канцылярыі ваеннага [губернатора], ці не было ад міністра якога запытання ў сувязі з маёй скаргаю на ковенскую паліцыю за высылку з Коўна².

Любі любячага цябе Навума

23 сакавіка [1862 г.]³. Люцынка

¹ Пра віленскіх жыхароў Загорскіх, звязаных з паўстанцамі 1863 г., гл. у зб.: Паўстанне ў Літве і Беларусі 1863–1864 гг. (Восстание 1863 года. Материалы и документы). М., 1965, стар. 179–180.

² На пачатку 1862 г. па распараджэнню віленскага генерал-губернатара (ваеннага губернатара) У. І. Назімава Дунін-Марцінкевіч як непажаданая асоба быў высланы з Коўна, куды прыехаў па справе верніцы графіні Грабоўскай. Яго скарга на імя міністра ўнутраных спраў 9 сакавіка 1862 г. была пераслана з Пецяярбурга Назімаву і не мела далейшага ходу (гл.: Г. К і с я л ё ў. Сейбіты вечнага. Мінск, 1963, стар. 154–155).

³ Год устанаўліваецца паводле зместу.

З МЕТРЫЧНАЙ КНІГІ БАБРУЙСКАГА ПАРАФІЯЛЬНАГА КАСЦЁЛА

Змешчаны ніжэй запіс знаходзіцца ў кнізе пад назвай «Копія метрык Бабруйскага касцёла», якая захоўваецца ў ЦДГА БССР у Мінску, у фондзе Мінскай каталіцкай кансісторыі (ф. 937, воп. 4, спр. 13, л. 27 адв.). У кнізе не зусім поўныя тэксты метрычных запісаў на лацінскай мове. У многіх з іх указваюцца толькі даты хрышчэння, а даты і месцы нараджэння не называюцца. У сувязі са своеасаблівым характарам крыніцы мы лічым, што побач з засведчанай дакументам датай нараджэння В. Дуніна-Марцінкевіча — 23 студзеня (4 лютага па н. ст.) 1808 г. — не варта пакуль што цалкам адмаўляцца і ад традыцыйнай даты — 1807 г. (без месяца і дня), — якая зыходзіць ад людзей, блізкіх да пісьменніка*.

Года божага 1808 студзеня 23 дня я, Ігнат-Якуб Даліва-Садкоўскі, прэлат, кантар мінскі, канонік Жытомірскай кафедры, доктар філасофіі, краснасельскі настояцель, ахрысціў адной вадой дзеля небяспекі для жыцця дзіця, названае двума імёнамі Вінцэнт-Якуб, якое нарадзілася ў вышэйуказаны дзень¹. Сына яго міласці Іаана Марцінкевіча, падчашага навагрудскага, і Марцыяны з Нядзведскіх. Высакароднымі кумаі былі яго міласць Іпаліт Паўловіч з яе міласцю Юліянай Марцінкевічанкай, дачкой падчашага навагрудскага².

Пераклад з лацінскай мовы В. А. Сербенты і В. І. Дарашкевіча

¹ Трэба меркаваць, 23 студзеня 1808 г.

² У кнізе на л. 35 ёсць яшчэ адзін — больш кароткі — запіс пра хрышчэнне В. Дуніна-Марцінкевіча ад 23 студзеня 1808 г., каштоўны тым, што называе месца нараджэння пісьменніка — Панюшкевічы.

З РАДАВОДНАЙ СПРАВЫ

Са справы Мінскай дваранскай дэпутацкай зборні пра дваранскае паходжанне роду Марцінкевічаў (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 319, воп. 2, спр. 2032).

На вырашэнне найсвятлейшай Мінскай радаводнай дэпутацыі

Служачага пры справах Мінскай крымінальнай палаты Вінцэнта сына Яна Марцінкевіча

Прашэнне

З дзяцінства асірацелы і маючы нядбайную радню, я зусім не меў нікога, хто б заняўся радаводнымі справамі нашага роду. Цяпер жа, дажыўшы да сталых гадоў, я ледзьве змог здабыць ад сваякоў нашы паперы, якія маю гонар падаць у тутэйшую дэпутацыю ў наступным парадку.

Па-першае. Што род Марцінкевічаў гербу Лебедзь, прыдомка¹ Дунін з найдаўнейшых часоў карыстаўся шляхецкімі правамі і ад вялікіх князёў Іаана Аляксеевіча і Пятра Аляксеевіча, якія былі ў саюзе з польскімі каралямі, меў маёнтак Марцінкевічы ў Смаленскім ваяводстве Малахаўскай акрузе, сведчыць (№ 2) выпіс, дадзены 24 кастрычніка 1802 года з Смаленскага губернскага праўлення жыхару Мінскай губерні Ігнату сыну Мікалая Марцінкевічу, у якім ёсць указ ад 1701 года вышэйназваных вялікіх князёў² смаленскаму ваяводзе Івану Іванавічу Галіцыну аб узнагароджанні жыхара Смаленскага ваяводства Яна Янавіча Марцінкевіча з наданнем яму маёнткаў, з якіх ён атрымліваў бы разнастайныя прыбыткі, пералічаныя ва ўказе.

2. Першыя тры пакаленні, менавіта: Аляксандра — родапачынальніка, Дзімітра — сына і Тамаша, Якуба і Марка — унукаў, даводзіць (№ 3) складзены 4 кастрычніка 1650 года і 9 дня таго ж года і месяца зацверджаны на сесіі земскага суда Смаленскага ваяводства возным і шляхецкімі дэпутатамі акт аб уводзе ва ўладанне прададзеным Тамашом, Якубам і Маркам уласным іхнім маёнткам Марцінкевічы, які знаходзіцца ў Смаленскім ваяводстве Малахаўскай акрузе і дастаўся ім аб *antiquo*³ пасля продкаў, а менавіта пасля іх бацькі Дзімітра Аляксандравіча. Таксама, што Тамаш Дзімітравіч знаходзіўся на вайскавай службе, даводзіць (№ 4) пахвальны прывілей найяснейшага караля яго міласці Яна III⁴ з наданнем чыну паручніка палка лёгкай кавалерыі, выддзены ў 1683 годзе за мужныя паводзіны на вачах яго міласці найяснейшага караля пры Стрыгонскім мосце супраць турак⁵.

3. Чацвёртае пакаленне: а) Што Тодар быў сынам Якуба, даводзіць тастамент гэтага ж Тодара, датаваны 1719 годам і ў 1762 годзе ўзяты з навагр[удскіх] земскіх актаў. Тое ж, што

Тодар служыў у войску, даводзіць (№ 5) выдадзены ў 1692 годзе пахвальны патэнт Казіміра Яна Сапегі⁶, в[яліка]га гетмана В[ялікага] кн[яства] Літоўскага, з наданнем чыну ротмістра [гусар]скай харугвы за мужныя рыцарскія дзеянні супраць турак і абарону асобы найяснейшага яго міласці караля, які трапіў у небяспеку. б) Што Мікалай з'яўляецца сынам Тамаша, даводзіць (№ 7) тастамент таго ж Мікалая, датаваны 14 лістапада 1737 года і ў тым жа годзе ўзяты з мінскіх трыбунальскіх актаў, у якім 8 тысяч тынфаў⁷, што дасталіся яму пасля бацькі Тамаша, паручніка яго каралеўскай міласці, ён запісвае свайму сыну Юзафу Марцінкевічу, паручніку палка лёгкай кавалерыі.

4. Пятае пакаленне. Што Мікалай, Ян і Станіслаў — сыны Тодара, даводзіць (№ 6) ужо ўпамнуты тастамент Тодара Марцінкевіча, ротмістра гусарскай харугвы, датаваны чэрвенем 1719 года і ў 1762 годзе ўзяты Мікалаем Тодаравічам з земскіх навагр[удскіх] актаў, якім ён запісвае свой маёнтак Высоха Слонімскага павета на трох вышэйўспомненых сыноў Мікалая, Яна і Станіслава. Таксама (№ 15) метрычнае пасведчанне Яна Тодаравіча, датаванае 1710 годам і зацверджанае Віленскай кансісторыяй у бягучым 1832 годзе. Таксама квітанцыя, датаваная 4 кастрычніка 1729 года, якая пацвярджае, што яго міласць пан Мікалай Марцінкевіч выплаціў са свайго маёнтка Высоха, які дастаўся яму пасля бацькі Тодара і знаходзіцца ў Слоніmsкім павеце, ухвалены на Варшаўскім сейме пры трактаце Кароны Польскай і В[ялікага] кн[яства] Літоўскага на войска таго ж В[ялікага] кн[яства] Літ[оўскага] падымнае і падатак з 8 дымоў 31 злоты і 22 гр[ошы]. Таксама датаваны 1734 годам і ў 1750 годзе ўзяты з актаў Навагрудскага трыбунала акт аб продажы вышэйназванага маёнтка Высоха в[яльможным] панам Мікалаем Тодаравічам Дунін-Марцінкевічам в[яльможнаму] пану Блонскаму, ротм[істру], у якім гаворыцца, што будучы неаспрэчным уладальнікам усіх маёнткаў у Навагрудскім ваяводстве, з найдаўнейшых часоў нададзеных яго продкам за ваенныя заслугі, а менавіта маёнтка Высоха Слонімскага павета, ён вырашыў вышэйўспомнены маёнтак прадаць яго міласці пану Блонскаму. Тое ж, што пан Мікалай Тодаравіч служыў у войску, даводзіць (№ 10) патэнт, выдадзены 20 верасня 1751 года я[сна]в[яльможным] Міхалам Казімірам Радзівілам⁸, вялікім гетманам В[ялікага] кн[яства] Літоўскага, яго міласці пану Мікалаю Марцінкевічу, у якім пішацца, што, бачачы яго міласць пана Мікалая Марцінкевіча заслужана абраным шаноўнай шляхтаю Навагр[удскага] ваяводства ў ротмістры, гэтым патэнтам ён надае яму званне ротмістра ў палку палявой стражы найяснейшага яго міласці караля. Што таксама пан Ян Тодаравіч служыў у

Виддук Марцінкевіч.

Песнар Беларускі. Нанісцу Галена". Шчырыя і
дзякава". Стаўра-Гурт". Вострыя і верыфіку
на гашу (у гашу) зме быліца Пана Галеуца).

Паштоўка, прысвечаная В. Дуніну-Марцінкевічу

войску, даводзіць (№ 11) адпускны білет, выдадзены палкоўнікам палка лёгкай кавалерыі в[яльможным] панам І. Войнам яго міласці пану Яну Марцінкевічу на свабодны праезд у Ашмянскі павет для атрымання спадчыны, якая дасталася яго сыну Якубу. Што Юзаф — сын Мікалая Тамашавіча, даводзіць вышэйўспомнены (пад № 7) тастамент пана Мікалая Тамашавіча Дунін-Марцінкевіча, датаваны 14 лістапада 1737 года і ў тым жа годзе ўзяты з актаў Мінскага трыбунала, у якім сума на 8 тысяч тынфаў запісваецца яго сыну Юзафу Марцінкевічу, паручніку палка лёгкай кавалерыі, і ўспамінаюцца пляменнікі Мікалай, Ян і Станіслаў. Таксама адносна ўсіх у гэтым пакаленні асоб даводзяць іншыя нумары, пазначаныя ў генеалогіі.

5. У шостым пакаленні. Што Ігнат і Ян былі сынамі Мікалая, даводзіць пасведчанне Мінскай казённой палаты, выдадзенае ў 1832 годзе паводле рэзалюцыі на маё, прасіцеля, прашэнне, аб тым, што сярод дваранскіх ведамасцей 1795 года ёсць ведамасць, пададзеная 10 лістапада таго ж года за подпісам Ігната Мікалаевіча сына Марцінкевіча, ротмістра польскай службы, у якой запісаны Ігнат сын Мікалая Марцінкевіча, жонка яго Анеля з Гаціскіх, родны брат Ігната Ян, Ігнат — сын таго ж Яна ад першай жонкі, другая жонка Яна Мікалаевіча Марцыяна з Нядзведскіх. Ведамасць пацвярджае, што яны трымалі радзівілаўскі маёнтак Новы Двор з усімі належнымі да яго вёскамі за спадчынную суму, што дасталася ім пасля бацькі Мікалая; да чаго таксама дадаюцца (№ 13) квітанцыі, выдадзеныя ў 1795 і 1796 гадах казначэйствам Ігнату і Яну Марцінкевічам аб тым, што яны плацілі манаршыя падаткі з вышэйназванага маёнтка Новы Двор. Тое ж, што Ігнат Мікалаевіч служыў у войску, даводзіць (№ 14) патэнт я[сна]в[яльможнага] Яна Пржашлава на Незабітове Незабітоўскага, харунжага і генеральнага палкоўніка Навагр[удскага] ваяводства, на вакантнае пасля в[яльможнага] яго міласці пана Мікалая месца ротмістра, 7 лютага 1760 года выдадзены яго сыну Ігнату і 9 дня таго ж года і месяца пацверджаны ў Навагрудскім земскім судзе. У тым жа пакаленні, што Якуб з'яўляецца сынам Яна Тодаравіча, даводзіць (№ 15) метрычнае пасведчанне Якуба, сына Яна і Разаліі Марцінкевічаў, 1777 года, выдадзенае Ашмянскім парафіяльным касцёлам і пацверджанае Віленскай кансісторыяй у бягучым годзе. Радавігасць Якуба Янавіча, запісанага ў той час у Ашмянскім павеце, даводзіць таксама дваранская сказка⁹ 1795 года, выдадзеная ў 1832 годзе паводле рэзалюцыі Віленскай казённой палаты на прашэнне Ежыя Якубавіча. У тым жа пакаленні, што Юзаф быў сынам Юзафа Мікалаевіча, даводзіць яго метрыка (№ 17), выдадзеная з Дусяцкай парафіі і датаваная 1757 годам, у якой сказана, што

Юзаф з'яўляецца сынам Юзафа і Катаржны з Міклашэвічаў Марцінкевічаў. Тое ж, што згаданы яго міласць пан Юзаф Юзафавіч Марцінкевіч служыў у войску, даводзіць (№ 18) патэнт, выданы ў 1790 годзе графам Міхалам Брасцеўскім¹⁰, старастам мінскім, яго міласці пану ротмістру Юзафу Марцінкевічу на пасаду замкавага намесніка горада Мінска.

6. У сёмым пакаленні. Што Станіслаў — сын Юзафа Юзафавіча, даводзіць (№ 19) хросная метрыка, датаваная 1786 годам і выданыя з Бабруйскай парафіі, у якой сказана, што двухімённы Станіслаў-Ігнат з'яўляецца сынам Юзафа і Разалі з Пашкевічаў Марцінкевічаў. У тым жа пакаленні, што Дамінік і Стафан з'яўляюцца сынамі Ігната Мікалаевіча, даводзяць (№ 20 і 21) хросныя метрыкі: Дамініка, выданыя з Слуцкага парафіяльнага касцёла і зацверджаная Мінскай кансісторыяй, і Стафана, узятая з Глускага парафіяльнага касцёла, як таксама (№ 22, 23) і школьныя пасведчанні, выданыя абодвум з Слуцкай гімназіі. Што ў тым пакаленні [Ігнат] з'яўляецца сынам Яна Мікалаевіча, даводзіць вышэйназваная (пад № 12) фамільная сказка 1795 года, у якой змешчаны Ігнат сын Яна ад першага шлюбу, а таксама метрычнае пасведчанне, выданае з Ашмянскай парафіі і зацверджанае кансісторыяй. Прасіцель жа Вінцэнт даводзіць (№ 24) сваё паходжанне ад Яна Мікалаевіча хроснай метрыкай з кнігі Бабруйскага касцёла, выданыя і зацверджаная Мінскай кансісторыяй, у якой сказана, што двухімённы Вінцэнт-Якуб — сын Яна і Марцыяны з Нядзведскіх Марцінкевічаў¹¹. А сыны Якуба Янавіча Ежы і Тамаш даводзяць (№ 28, 29) сваё паходжанне метрыкамі, выданымі з Жупранскага парафіяльнага касцёла, зацверджанымі ў бягучым годзе Віленскай кансісторыяй і датаванымі: Ежыя — красавіком 1804 года, а Тамаша — 26 снежня 1799 года.

7. У восьмым пакаленні. Што Ігнат — сын Ежыя Якубавіча, даводзіць (№ 30) хросная метрыка Ігната, сына Ежыя і Тэафілі Марцінкевічаў, выданыя Халхельскай парафіяй, датаваная 1826 годам і зацверджаная Мінскай кансісторыяй у 1832 годзе.

Заканчваючы на гэтым усю генеалогію аб радавітасці маёй фаміліі, прашу найсвятлейшую радаводную дэпутацыю зацвердзіць падазеныя мной доказы, якія даводзяць дваранскую радавітасць кожнага пакалення, пасля чаго, паводле манаршых граматы¹² і ўказаў, запісаць мяне і маю фамілію ў радаводныя кнігі гэтай губерні і выдаць мне, прасіцелю, з маючай адбыцца пастановы чатыры копіі і тры пасведчанні разам з патэнтам.

Вінцэнт сын Яна Марцінкевіч

1832 года жніўня дня¹³

Канцелярская пометка: Принята 16 жніўня 1832 г.

Пазнейшыя надпісы:

1832 года месяца жніўня 29 дня пасведчанне на імя Станіслава сына Юзафа Марцінкевіча пад № 2264, выдадзенае бясплатна, атрымаў. Вінцэнт сын Яна Марцінкевіч

Года 1832 месяца кастрычніка 9 дня. Дакументы, што адносяцца да гэтага прашэння, для перакладу на расійскі дыялект у арыгіналах атрымаў. Вінцэнт сын Яна Марцінкевіч

Лл. 1—2 адв. Аўтограф. На гербавай паперы. Пераклад з польскай

¹ *Прыдомак (польск. przydomek) — дадатак да прозвішча, родавае імя. Па на-ходжанню гэта найчасцей мянушка продка, якая замацавалася за ўсім родам ці галіной рода.*

² *У дакуменце недакладнасць. У сапраўднасці Іван і Пётр Аляксеевічы з 1682 г. былі царамі, Іван Аляксеевіч памёр у 1696 г.*

³ *здаўна (лац.).*

⁴ *Ян III Сабескі (1624—1696) — польскі кароль у 1674—1696 гг.*

⁵ *Маеца на ўвазе мост праз Дунай каля венгерскага горада Эстэргам, дзе ад-былася адна з бітваў у час вайны Яна Сабескага супраць туркаў 1683 г.*

⁶ *Сапега Казімір Ян (1637—1720) — гетман вялікі літоўскі ў 1682 — 1703 і 1705—1708 гг.*

⁷ *Тыньф — даўняя манета Рэчы Паспалітай вартасцю 18 грошаў. Выпускалася з 1663 г.*

⁸ *Радзівіл Міхал Казімір (Рыбанька; 1702—1762) — гетман вялікі літоўскі, мецэнат, заснаваў у Нясвіжы друкарню і прыдворны тэатр.*

⁹ *Дваранская сказка — падрабязны спіс дваран.*

¹⁰ *Бржэстаскі Міхал Геранім (1762—1806) — саноўнік Вялікага княства Літоўскага, у час паўстання 1794 г. член Найвышэйшай літоўскай рады і дэпутацыі бяспекі.*

¹¹ *Метрыкі ў справе няма.*

¹² *Маеца на ўвазе так званая Дарчая грамата дваранству 1785 г.*

¹³ *Дзень не пазначаны.*

№ 2

Перевод с польского

Состоялось на заседании в Минском дворянском депутатском собрании.

Происхождение рода благородных Дунин¹-Марцинкевичей

Герба Лебедь

Тысяча восемьсот тридцать второго года месяца августа девятнадцатого дня.

Нам, действительному статскому советнику и кавалеру орденов св. Анны 2-й и свят. Владимира 4-й степеней и св. Иоанна Иерусалимского командору, минскому губернскому предводителю дворянства председательствующему Льву Ошторпу и депутатам из уездов Минской губернии, избранным для принятия и рассмотрения о дворянских происхождениях доказательств, представлено прошение состоящим при делах Минской палаты уголовного суда б[ывшим]

землемером Минского уездного межевого суда Викентием Ивановым сыном Марцинкевичем [...] ² На основании затем поясненных доказательств, удостоверяющих дворянское происхождение рода Марцинкевичей, мы, губернский предводитель дворянства и депутаты из уездов Минской губернии, согласно законам, изъясненным в грамоте, всемилостивейше 1785 года дворянству данной, а также указу Правительствующего сената, в 5-й день мая 1801 года изданному, род благородных Марцинкевичей придомка Дунин, именно ныне в живых находящихся просителя Викентия и брата его Игнатия Ивановых, Доминика и Степана Игнатьевых, Станислава Иосифова, Юрия и Фому Яковлевых, как равно и сына Юрия Яковлева в 8-м колене показанного Игнатия Дунин-Марцинкевичей с их отцами, признав древними дворянами, с назначением к внесению оных в шестую часть дворянской родословной книги Минской губернии, и на имя просителя землемера Минского уездного межевого суда Викентия Иванова сына Марцинкевича, на законном основании выдать патент постановляем. (Подлинный протокол состоялся за подписанием гг. присутствовавших и скрепою секретаря.)

Минского двор[янского] собрания переводчик Богуцкий

Лл. 3—9 адв.

¹ У дакуменце тут і далей памылкова: Дудин.

² Прапушчана частка дакумента, у якой пераказваецца прашэнне В. Дуніна-Марцінкевіча (гл. дакумент № 1).

СПРОБА ўЛАДКАВАЦЦА НА СЛУЖБУ ў ДЫРЭКЦЫЮ ВУЧЫЛІШЧАЎ МІНСКАЙ ГУБЕРНІ

Са справы канцэлярыі папячыцеля Беларускай навучальнай акругі 1838 г. «Об определении Викентия Дунина-Марцинкевича письмоводителем в Минскую дирекцию и увольнении его» (ЦДГА ЛітССР, ф. 567, воп. 2, спр. 4241).

№ 1

Министерство народного просвещения. Белорусский учебный округ. Дирекция училищ Минской губернии. Июля 28 дня 1838 года. № 677.

Его превосходительству господину управляющему Белорусским учебным округом.

Исправляющий должность переводчика в Минской римско-католической духовной консистории дворянин Викентий Дунин-Марцинкевич вошел ко мне с прошением об определении

его на вакантное место письмоводителя при Минской дирекции училищ.

Удостоверяясь в способности Марцинкевича к занятию сей должности по прохождению им службы прежде сего в течение нескольких лет и по некоторым опытам, непосредственно мною усмотренным, и не находя в прочих отношениях никаких препятствий к поступлению на службу в канцелярии вверенной мне дирекции, покорнейше прошу ваше превосходительство утвердить его, Марцинкевича, письмоводителем при Минской дирекции училищ с положенным по штату жалованьем.

При сем честь имею приложить на благорассмотрение вашего превосходительства представленные мне Марцинкевичем документы о нем, а именно: 1) выпись из книг вечистых Минского уезда, заключающую в себе формулярный о службе его список, и 2) особое свидетельство о службе у дел Минской духовной римско-католической консистории и о выбытии из оной¹. В дополнение к тому долгом считаю присовокупить, что Минское дворянское депутатское собрание вследствие отношения моего уведомило меня от 27 июля № 1805, что означенный Марцинкевич, быв признан определением сего собрания 1832 года 19 августа в дворянском достоинстве, утвержден в оном высочайше подтвержденным в 9[-й] день марта сего года мнением Государственного совета.

Директор Александр Орлов
За письмоводителя бухгалтер Мицкевич

Лл. 1—1 адв. Арыгінал

¹ *Пералічаных дадаткаў у справе няма — яны былі вернуты пазней В. Дуніну-Марцінкевічу (гл. дакумент № 2).*

№ 2

Министерство народного просвещения. Белорусский учебный округ. Дирекция училищ Минской губернии. Августа 29 дня 1838 года. № 815.

Его превосходительству господину управляющему Белорусским учебным округом.

Определенный предписанием вашего превосходительства от 5 сего августа № 1998¹ на вакансию письмоводителя при вверенной мне дирекции дворянин Викентий Марцинкевич по приключившейся ему болезни, требующей продолжительного лечения и свободы от занятий, вошел ко мне с прошением об увольнении его от помянутой письмоводительской должности.

Признавая и с моей стороны за лучшее уволить дворянина Марцинкевича и пригласить на вакансию письмоводителя

способного человека, который бы не встречал никакого препятствия немедленно приступить к занятию делами, тем более что на сей раз нет в канцелярии дирекции и писца, а только один бухгалтер, — я покорнейше прошу ваше превосходительство уволить означенного Марцинкевича от должности письмоводителя и ведомства дирекции и позволить мне возвратить ему, Марцинкевичу, подлинниками все документы его, которые представлены им при определении его, не снабжая его никаким аттестатом, так как он во все почти не приступал к делам по канцелярии ее и не приносил присяги на службу в оной².

Директор Александр Орлов
За письмоводителя бухгалтер Мицкевич

Лл. 4—4 адв. Арыгінал

¹ Гл. эту ж справу, л. 1а.

² Адпаведнае распраджэнне папачыцеля ад 12 верасня 1838 г. гл. у гэтай жа справе, л. 5.

НАМЕР ПАЕХАЦЬ ЗА МЯЖУ

Са справы канцэлярыі віленскага генерал-губернатара пра выдачу В. Дуніну-Марцінкевічу замежнага пашпарта (ЦДГА ЛітССР, ф. 378, Агульн аддз., 1840 г., спр. 1158).

№ 1

Его сиятельству господину управляющему Виленскою, Гродненскою, Минскою губерниями и Белостокскою областію¹

Исправляющего должность минского
гражданского губернатора

Рапорт

Исправляющий должность минского уездного предводителя дворянства, уездного суда судья Бржозовский ходатайствует о выдаче годичного паспорта дворянину Викентию Ивановичу Марцинкевичу на выезд в Карльзбад и Эмс для пользования своего здоровья минеральными водами с женою Юзефою и дочерью Камилиею.

Основываясь на удостоверении его, г. судьи Бржозовского, что Марцинкевич поведения и образа мыслей хороших, в военной российской, бывшей польской службе не был, родственников, выбывших по мятежу 1831 [года] за границу, не имеет и на отлучку в Карльзбад и Эмс с женою и дочерью препятствия не предстоит, я ходатай[ство] это имею честь представить на благо-

уважение вашего сиятельства, докладывая, что Марцинкевич к беспорядкам 1831 года прикосновен не был.

Медицинское свидетельство и приметы Марцинкевича у сего прилагаются².

Исправляющий должность губернатора
вице-губернатор Чмыхов

№ 2708

Марта 8 дня 1840 года

г. Минск

Паметка алоўкам: 11 мар[та]. Спрос[ить] согл[асия] гр[афа] Бенк[ендорфа]³.

Лл. 6—6 адв. Арыгінал

¹ *Гэту пасаду, адпаведную пазнейшай пасадзе віленскага генерал-губернатара, займаў у той час кн. М. А. Далгарукаў, якога неўзабаве змяніў Ф. Я. Мірковіч.*

² *Прыкметы — гл. дакумент № 2.*

³ *Бенкендорф Аляксандр Хрыстафоравіч (1783—1844) — рэакцыйны дзяржаўны дзеяч, у 1826—1844 гг. шэф жандараў і галоўны начальнік III аддзялення.*

№ 2

Приметы Викентия Марцинкевича

Лет 32

Рост средний

Волосы } темно-русые

Брови }

Глаза голубые

Нос }

Рот }

Подбородок круглый

Лицо продолговатое

Немного сутуловат

Верно: Правитель канцелярии Каменский

Л. 7

№ 3

III отделение собственной его императорского величества канцелярии. Экспедиция I. В С.-Петербурге. 21 марта 1840 [г.] № 1486. О выдаче заграничных паспортов помещику князю Гедройцу и дворянам Микишу и Марцинкевичу.

Его прев[осходительств]ву Ф. Я. Мирковичу.

Милостивый государь Федор Яковлевич!

На отношения предместника вашего превосходительства

от 13 сего марта № 270, 271 и 272 имею честь уведомить вас, милостивый государь, что я не нахожу препятствий к удовлетворению домогательств помещика Вилкомирского уезда князя Игнатия Гедройца, дворянина Виленского уезда аптекарского ученика Фердинанда Микиша и дворянина же Минского уезда Викентия Марцинкевича о выдаче им заграничных паспортов, первому с женою Софиею и служителями Томашем Жилинским и Катериною Гайжуциевою в Баден, Ишель¹, Тироль, Италию и Швейцарию сроком на два года; второму на дальнейшее пребывание за границею еще на один год, а третьему с женою Юзефою и дочерью Камиллою в Карлсбад и Эмс сроком на один же год.

С совершенным почтением и преданностию имею честь быть вашего превосходительства покорнейший слуга

Граф Бенкендорф

Паметка алоўкам: 27 мар[та]. Заготовить паспорт.

Лл. 9—9 адв. Арыгінал

¹ *Мястэчка ў Аўстрыі.*

№ 4

[Упраўляючы Віленскай, Гродзенскай, Мінскай губернямі і Беластоцкай вобласцю]. № 371. 2 апреля 1840 года.

Г. состоящему в должности минского гражд[анского] губернатора.

Вследствие представления от 8-го сего марта за № 2708 препровождаю при сем изготовленный паспорт за № 190 для дворянина Минского уезда Викентия Марцинкевича на проезд с женою Юзефою и дочерью Камилиею в Карльсбад и Эмс сроком на один год¹.

Л. 12. Водпуск без подпісу

¹ *В. Дунін-Марцінкевіч не змог выкарыстаць гэты пашпарт і паехаць за мяжу ў сувязі з тым, што ў Мінску ў гэты час вялося следства адносна злоўжыванняў каталіцкага епіскапа М. Ліпскага і следчай камісіі былі патрэбны пакаванні Дуніна-Марцінкевіча як служачага кансісторыі. 17 мая 1840 г. мінскі губернатар вярнуў пашпарт у Вільню. Пашпарт знаходзіцца ў гэтай жа справе, лл. 14—15.*

КЛОПАТЫ АБ МУЗЫЧНАЙ АДУКАЦЫІ ДЗЯЦЕЙ

Са справы канцылярый віленскага генерал-губернатара «По прошению дворянина Викентия Марцинкевича о помещении дочери и сына его на казенный счет в учебное заведение для изучения в музыке [так!]» (ЦДГА ЛітССР, ф. 378, Агульн. адд., 1851 г., спр. 93).

№ 1

Его высокопревосходительству господину виленскому военному губернатору, гродненскому, минскому и ковенскому генерал-губернатору, генерал-адъютанту и кавалеру Илье¹ Гавриловичу Бибикову

Дворянина Минской губернии и уезда
Викентия Иванова сына Марцинкевича

Прошение

Отец многочисленного семейства, но бедного состояния, в двух старших детях, 14-тилетней дочери Камилле² и 13-тилетнем сыне Мирославе, нашел я большие музыкальные дарования, о чем киевские, виленские и варшавские периодические письма³ удостоверяют⁴.

Желая, чтобы сии дети приобрели для себя европейскую славу, по совету первых артистов Варшавы, я обратился к стопам всеавгустейшего монарха, прося их отправить в Парижскую консерваторию и до совершенного окончания высшей музыкальной науки содержать там на казенном щету. На таковое прошение получил я посредством его сиятельства стат[с]-секретаря графа Голицына⁵ резолюцию, чтобы о взятии паспорта за границу я обратился к министру внутренних дел, а на дорогу и содержание на месте во время науки мне ничего не определено.

Опасаясь, чтобы по причине недостатка не затратить в забвении два так блестящие таланта, я ныне отдаю детей под покровительство его императорского высочества наследника престола, всепокорнейше прося ходатайства у всеавгустейшего монарха, чтобы по милости своей велел отпустить на дорогу за границу и на содержание детей в Париже какую сумму, и посему-то дочь моя Камилла осмеливается первые свои музыкальные труды повергнуть к стопам его императорского высочества, чрез посредство вашего высокопревосходительства. Ныне слава и участь детей-артистов находится в руках вашего высокопревосходительства, а благородное сердце ваше легко угадает, с каким страхом мы ожидаем решения оных.

Викентий Иванов сын Марцинкевич

Мая 5 дня 1851 года
Жительство просителя
в городе Минске

Паметка алоўкам: Покорнейше прошу г. секретаря оное доложить его п[ре]восходительств[у].

Лл. 3—4. Арыгінал на гербавай паперы

¹ У арыгінале: Ильи.

² У арыгінале: Камиллы.

³ Ад польск. *pismo* — часопіс, газета.

⁴ Пра музычныя здольнасці і выканальніцкае майстэрства дзяцей В. Дуніна-Марцінкевіча пісалі «Виленские губернские ведомости» (1847, № 25), «Киевские губернские ведомости» (1849, № 5), «Biblioteka Warszawska» (гл. заўвагу 2 на стар. 114).

⁵ У арыгінале: Галицына.

№2

Двора его императорского высочества государя наследника цесаревича. По части гофмаршала. 9 июня 1851 г. № 1411. Петергоф.

Его превосход[ительств]ву И. Г. Бибикову.

Милостивый государь Илья Гаврилович!

За отсутствием г. обер-гофмейстера В. Д. Олсуфьева заведывая делами по части гофмаршала двора государя наследника цесаревича, я получил отношение вашего превосходительства от 25 прошлого мая за № 5321-м¹ и имел счастье докладывать государю наследнику цесаревичу² прошение дворянина Марцинкевича о помещении детей его в Парижскую консерваторию и о милостивом принятии сочиненных дочерью его музыкальных нот, но на просьбу эту соизволения его высочества не воспоследовало.

Сообщая о сем вашему превосходительству, покорнейше прошу вас, милостивый государь, приказать возвратить г. Марцинкевичу прилагаемые у сего ноты³.

Примите, ваше превосходительство, уверение в совершенном моем к вам почтении и преданности

И. Толстой⁴

Рэзалюцыя алоўкам: Объявить просителю с возвращением нот⁵.

Лл. 2—2 адв. Арыгінал

¹ Гл. гэту ж справу, л. 1.

² Будучы цар Аляксандр II.

³ Нотаў у справе няма.

⁴ Толстой Иван Мацвеевіч — італмайстар, загадчык стайняў двара наследніка цэсарэвіча.

⁵ Аднаведнае пісьмо мінскаму губернатару ад 6 ліпеня 1851 г. гл. у гэтай жа справе, л. 5.

ЗАБОРОНА ПЕРАКЛАДУ «ПАНА ТАДЭВУША»

Са справы Галоўнага цензурнага ўпраўлення «О рукописи «Pan Tadeusz» и о распространении запрещения применять польский шрифт к малороссийскому языку и на наречие белорусское» (ЦДГА СССР у Ленінградзе, ф. 772, воп. 1, 1859 г., спр. 4950).

Министерство народного просвещения. Виленский ценсурный комитет. В Вильне. 22 августа 1859 года. № 509.

Господину министру народного просвещения.

8-го минувшего июня в Виленском ценсурном комитете получено предложение товарища вашего высокопревосходительства от 30 мая за № 1298, в коем сообщено определение Главного управления цензуры, состоявшееся 25 апреля сего года, о воспрещении печатания азбук, содержащих в себе применение польского алфавита к русскому языку, и о постановлении правилом, чтобы сочинения на малороссийском наречии, писанные собственно для распространения их между простым народом, печатались не иначе, как русскими буквами, и чтобы подобные народные книги, напечатанные за границею польским шрифтом, не были допускаемы ко ввозу в Россию.

Между тем до получения сего предписания одобрена здешним комитетом к напечатанию поступившая одновременно в трех тетрадях рукопись на белорусском наречии под заглавием: «Pan Tadeusz, dwanactaś szlacheckich bylic, napisau Adam Mickiewicz. Piarawiarnuu na Białaruskuju haworku Wincenty Dunin-Marcinkiewicz», из коих первая тетрадь одобрена 28 мая 1858 года, вторая 30 октября 1858 года, а третья 7 января 1859 года. Ныне типографщик Сыркин, отпечатав две первые тетради сказанного сочинения, представил узаконенное число экземпляров для получения билета на выпуск оного в свет и присовокупил, что третья тетрадь, составляющая второй том, находится при конце печатания.

Хотя вышепомянутое предложение относится, собственно, к малороссийскому наречию, но, как и белорусское наречие, составляет отрасль русского языка и некоторым образом может подходить под означенное постановление Главного управления цензуры, то комитет встретил сомнение, может ли быть дозволено печатание сочинений на белорусском языке польским шрифтом, а потому комитет постановил покорнейше просить ваше высокопревосходительство о разрешении сего вопроса.

Если же вашим высокопревосходительством признано будет невозможным позволять печатание белорусских сочинений польскими буквами, то комитет, принимая в уважение, что означенная рукопись была одобрена до получения сказанного предложения и что издатель оной по напечатанию понес значительные издержки, о возврате которых, на основании Свод [а] Зак[онов] (изд. 1857 г.), т. XIV, Уст[ава] о ценсуре, ст. 178, может домогаться, честь имеет покорнейше

испрашивать разрешения у вашего высокопревосходительства на выпуск в свет помянутого сочинения.

Напечатанный экземпляр означенного сочинения при сем представляется¹.

Помощник попечителя князь Ширинский-Шихматов
Секретарь Романкевич

Лл. 1—3. Арыгінал

¹ *Дадатку ў справе няма.*

№ 2

В Главный цензурный комитет

Дворянина Минской губернии и уезда
Викентия Иванова Марцинкевича

Объяснение

Отсылка Виленскою цензурою в Главный цензурный комитет «Pana Tadeusza», переведенного мною на белорусский диалект, для разрешения, можно ли книжки сии выпустить в свет по причине, что напечатаны польскими буквами, заставляет ныне меня почтительнейше объяснить следующее:

Во-первых: в предписании, данном цензурам для руководства, сказано токмо о малороссийском диалекте, а белорусский совершенно розн от малороссийского, ибо как первый, находясь под натиском русского языка, много заимствовал от оногo, так, напротив, белорусский более помешался с польским и часто встречаются слова, кои затруднительно выразить русскими буквами.

Во-вторых: всеавгустейший монарх наш, обратив особенно отцовское внимание на крестьян, желает как физического, так равно и морального улучшения их быта, а просвещение есть первую степень к таковому. Я, действуя в духе правительства, впал на мысль для поощрения темного и с натуры ленивого нашего крестьянина к науке описывать его обычаи, обряды, традиционные предания и то в собственном его же диалекте; и так в 1846 году выпущена Главным цензурным комитетом в свет пиэса моя «Sielanka», далее «Нарон», «Wieczernicy», «Купаццo» и «Dudarz biełoruskij». Впоследствии, переведя на сей диалект «Pana Tadeusza» и получив дозволение Виленской цензуры печатать его, употребил на топографию¹ значительный капитал, вырученный мною частью из пренумераты², а частью кровавыми моими трудами

приобретенный, и ныне, когда 1-я книжка (sposzyt) перевода «Tadeusza» представлена была в Виленскую цензуру для получения на выпуск билета, то цензор г. Мухин не дозволил пустить ее в свет и представил в Главный комитет.

3-е. В наших провинциях из ста крестьян, наверно, можно найти 10, которые хорошо читают по-польски, когда, напротив, из тысячи насилу сыщется один знающий русский язык. То напечатать какое-либо белорусское сочинение русскими буквами, смело можно запереть оные в сундук, ибо высший¹ класс общества, имея под рукою русскую, польскую, французскую и немецкую литературы, не возьмет и в руки простонародной книги, а крестьяне хотя бы и желали читать повести и рассказы, для исправления их нравов и поощрения к учению написанные, но не зная русских букв, не в состоянии удовлетворить своего желания.

Представляя все вышеприведенные причины на благоуважение Цензурного комитета, почтительнейше упрашиваю: ежели уже не все будущие сочинения, то по крайней мере те, которые уже оцензурованы, дозволить выпустить в свет, — ибо я, в полном доверии будучи, что рукописи, цензурою пропущенные, можно смело печатать, выложил 724 руб. капитала на топографию и бумагу. Ежели же Главному комитету не благоугодно будет принять в резон вышепоставленные мною причины, на которых обеспечиваю мою просьбу, то чувствительнейше упрашиваю разрешения, на кем⁴ именно я имею поискивать издержек, понесенных мною на топографию, ибо оставшись без вознаграждения за таковые, а принужден будучи совестью возратить пренумераторам их деньги, с многочисленным моим семейством доведен буду до крайнего разорения.

Объяснив чистосердечно мое положение и поручив участь мою и семейства моего благородным чувствам членов Главного цензурного комитета, с упованием ожидаю разрешения моей участи.

Викентий Дунин Марцинкевич

1859 года сентября 8 дня
Минск
Жительство мое Минской губернии
и уезде, в деревне Люцынке

Лл. 4—5 авд. Аутограф

¹ Так у арыгінале.

² *Przenumerata* (польск.) — падпіска на выданні. Тут маецца на ўвазе папярэдняя падпіска на пераклад «Пана Тадэвуша».

³ У арыгінале: выжшыі (уплыў польскай мовы).

⁴ Так у арыгінале.

Журнал XII заседания Главного управления цензуры 26 сентября 1859 года. О рукописи «Pan Tadeusz» и о распространении запрещения применять польский шрифт к малороссийскому языку и на наречие белорусское.

Статья 26-я. Г[лавному] у[правлению] ц[ензуры] доложено, что по определению одного, состоявшемся в заседании 25 апреля текущего года, сделано распоряжение по цензуре о воспрещении печатания азбук, содержащих в себе применение польского алфавита к русскому языку, а также о постановлении правилом, чтобы сочинения на малороссийском наречии, писанные, собственно, для распространения их между простым народом, печатались не иначе, как русскими буквами, и чтобы подобные народные книги, напечатанные за границею польским шрифтом, не были допускаемы ко ввозу в Россию.

Ныне помощ[ник] попеч[ителя] Виленского у[чебного] о[круга] 22 августа текущего года за № 509 донес г. м[инист]ру нар[одно]го пр[освещени]я, что до получения предписания по означенному определению Г. У. Ц. одобрена Виленским ц[ензурным] к[омитет]ом к напечатанию поступившая на рассмотрение одного разновременно в трех тетрадах рукопись на белорусском наречии «Pan Tadeusz, dwanatcać szlacheckich bylic, napisau Adam Mickiewicz, piarawiarnuu na Białaruskuju haworku Wincenty Dunin-Marcinkiewicz»¹, две первые тетради которой напечатаны и представлены в цензуру для получения билета на выпуск оных в свет, а третья, составляющая второй том, находится при конце печатания.

Виленский ц[ензурный] к[омитет], принимая во внимание, что белорусское наречие составляет так же, как и малороссийское, отрасль русского языка, и посему затрудняясь, следует ли дозволить печатание сочинений на белорусском языке польским шрифтом, просит о разрешении сего вопроса, а также о дозволении в случае, если признано будет невозможным разрешение печатания белорусских сочинений польскими буквами, выпустить в свет помянутое сочинение, принимая во внимание, что рукопись одного одобрена до получения сказанного предложения Г. У. Ц. и что издатель по напечатанию сделал значительные издержки, возврата которых, на основании Св[ода] Зак[онов] (изд. 1857 [г.]), т. XIV, Уст[ава] о ценз[уре], ст. 178, он может домогаться².

Вместе с сим доложено Г. У. Ц. и прошение от 8 сего сентября дворянина Марцинкевича, издателя «Pana Tadeusza» на белорусском наречии, в котором он, упоминая об изданных им уже прежде на сем наречии сочинениях для образования белорусского населения, просит если не будущие сочинения на бе-

лорусском наречии, то по крайней мере те, которые процензурованы уже, дозволить выпустить в свет, в противном же случае указать ему, на ком именно он должен отыскивать издержки (724 р.) по напечатанию³.

З а к о н. Св[од] Зак[онов] (изд. 1857 г.), т. XIV, Уст[ава] цензурного, ст. 178. Если правительство признает за нужное запретить напечатанную с одобрения цензуры книгу, то книгопродавцы обязываются чрез полицию подпискою не иметь и не продавать оной, подвергаясь за нарушение сего взысканию по законам. Напечатанный же одобренную и потом запрещенную книгу получает от правительства удовлетворение за понесенный через то убыток.

Г. У. Ц. определило: не допускать употребления польского алфавита при печатании сочинений на белорусском наречии, книгу «Pap Tadeusz» Мицкевича, в белорусском переводе Дунина-Марцинкевича, отпечатанную польским шрифтом, не выпускать в свет; от Виленского ц[ензурного] к[омите]та потребовать объяснения, на каком основании допустил он напечатать книгу на белорусском наречии польскими буквами без испрошения на это разрешения, как на сомнительный случай, и сверх сего предложить тому же к[омите]ту войти в обсуждение того, до какой суммы может простираться вознаграждение за убытки, понесенные издателем поименованной книги по напечатанию оной⁴.

Верно: Помощ[ник] секретаря⁵

Лл. 6—8 адв. Копія

¹ Назва ў дакуменце прыведзена са скажэннямі.

² Гл. дакумент № 1.

³ Гл. дакумент № 2.

⁴ Паметка на палях: Ісполнено 22 октяб[ря] 1859 г. Аднаведнае прадпісанне міністра народнай асветы Я. П. Кавалеўскага папачыццелю Віленскай навучальнай акругі гл. у гэтай жа справе, л. 9.

⁵ Подпіс неразборлівы.

№ 4

Его высокопревосходительству господину министру народного просвещения действительному тайному советнику и кавалеру Еврафу Петровичу Ковалевскому

Дворянина Минской губернии Минского уезда Викентия Иванова сына Марцинкевича

Прошение

Вследствие предписания вашего высокопревосходительства от 22-го октября прошедшего года за № 2154, данного Вилен-

скому цензурному комитету по делу о недозволении выпуска в свет переведенного мною на белорусский диалект «Pana Tadeusza» и в части уже напечатанного польским шрифтом¹, честь имею почтительнейше пояснить следующее:

Виленский цензурный комитет, исполняя предписание вашего высокопревосходительства, не сообразился хорошо с пунктом такового в отношении обсуждения, с какой суммы может простираться вознаграждение за убытки, понесенные издателем поименованной книги по напечатании оной, ибо Виленский комитет (не спросив меня, который ныне безвинно должен понести значительные издержки, а именно: 1-е) удовлетворить типографщика за отлитие новых букв со знаками ударения, которые токмо служить могут к печатанию на белорусском наречии; 2-е) будучи очень бедного состояния и единственно трудами своими содержа и воспитывая значительное семейство, я на «Pana Tadeusza», пропущенного Виленскою цензурою, объявил пренумерату и часть собранных денег обратил на себя в полном доверии, что за труды свои могу пользоваться вознаграждением, ныне же, когда «Pana Tadeusza», не знаю по какому поводу, воспрещено выпускать в свет, совесть наказывает мне возратить пренумераторам деньги) обратился прямо с вопросом к типографщику Сыркину, который и показал за напечатание 1-й книги расхода всего 176 руб. 60 коп. серебром, не положив даже в расчет денег, полученных от меня на задаток, и ныне утруждает меня, чтобы платил за отлитие букв и нанятым работникам, всего простирая претензии на 600 руб. сереб[ром].

И потому, полагаясь на правосудие вашего высокопревосходительства, принимаю смелость утруждать мою просьбою, дабы ваше высокопревосходительство, вникнув в справедливость моей жалобы, предписали кому следует, дабы возвращены мне были издержки количеством на 724 руб., ибо я, не имея средств рассчитаться с пренумераторами, безвинно доведен буду до крайней нищеты.

Викентий Иванов Марцинкевич

Генваря 14 дня 1860 года

Местожителство

просителя в г. Минске

Лл. 20—21. Арыгінал

¹ У арыгінале: штрифтом.

[Галоўнае ўпраўленне цензуры]. 24 февраля 1860 г. № 143. По делу об удовлетворении убытка за недопускаемый к выпуску в свет перевод сочинения «Pan Tadeusz».

Господину председателю Виленского цензурного комитета.

Главное управление цензуры, рассмотрев представление Виленского цензурного комитета от 27 ноября 1859 года за № 733 о сумме, следующей в вознаграждение убытка, по случаю недопущения к выпуску в свет напечатанного с одобрения сего комитета сочинения Мицкевича «Pan Tadeusz» на белорусском наречии польским шрифтом¹, а также прошения дворянина Минского уезда Викентия Марцинкевича от 8 сентября 1859 года и 14 января 1860 года² и виленского типографщика Абея Сыркина от 7 декабря 1859 года о возврате понесенных ими убытков по напечатанию упомянутого сочинения не по расчету Виленского цензурного комитета, а по собственному их расчету³,—15-го сего февраля на основании ст. 178 Устава цензурного, том XIV Св[ода] Зак[онов] (изд. 1857 г.) определило: выдать в вознаграждение вышеозначенного убытка сумму, исчисленную Виленским цензурным комитетом, т. е. 176 р. 60 к., из остатков штатных сумм по цензурному ведомству.

Вследствие сего я предложил Департаменту народного просвещения о высылке в Виленский цензурный комитет ста семидесяти шести рублей шестидесяти коп. из остатков штатных сумм к 1860 году по Главному управлению цензуры и покорнейше прошу ваше превосходительство сделать распоряжение о выдаче сих денег по принадлежности и объявлении решения Главного управления цензуры гг. Марцинкевичу и Сыркину, из коих первый живет в г. Минске, а второй в г. Вильне.

Подп[исал] Председ[атель] Е. Ковалевский
Скр[епил] Пра[витель] дел Пр. Янкевич
Верно: Пом[ощник] секр[етаря] Раздольев

Лл. 23—24. Водпуск

¹ Гл. эту же справу, лл. 11—13 адв.

² Гл. документы № 2, 4.

³ Гл. эту же справу, лл. 18—19.

РЭЦЭНЗІЯ М. АКЯЛАЙЦІСА НА ПЕРАКЛАД «ПАНА ТАДЭВУША»

Мікалас Акялайціс (Мікалай Акялевіч; 1829—1887) — літоўскі грамадскі дзеяч і пісьменнік, актыўны ўдзельнік паўстання 1863 г. Паходзіў з сялян Марыямпальскага пав. Аўгустоўскай губ. Выдаў літоўскую азбуку і граматы-

ку (1860), даследаваў гісторыю Літвы і літоўскай мовы, пісаў дыдактычныя апавесці і апавяданні. Быў блізка да гуртка дзеячаў культуры, што групаваліся вакол «Kurjera Wileńskiego». Аўтограф рэцэнзій, што публікуецца ніжэй, захоўваецца ў Ягелонскай бібліятэцы (Кракаў) сярод папер польскага пісьменніка Ю. І. Крашэўскага (рукапіс 6460, лл. 450–451). Рэцэнзія напісана на польскай мове, падпісана звычайным псеўданімам Акялайціса: Chłop z r[owia]tu Mariampolskiego. Прызначалася, відаць, для тагачаснага перыядычнага друку, хутчэй за ўсё для «Gazety Polskiej», якую рэдагаваў Крашэўскі, але звестак пра яе публікацыю няма. Наш пераклад зроблены па копіі, знятай для А. І. Мальдзіса дацэнтам Ягелонскага ўніверсітэта З. Нядзелем. Цытаты звераны з першым выданнем перакладу «Пана Тадэвуша».

«Пан Тадэвуш», дванатцаць шляхецкіх быліц, напісаў Адам Міцкевіч, няравярнуў на бяларускую гаворку Він. Дунін-Марцінкевіч. Вільня, у друкарні А. Сыркіна, 1859, у 12-ю, 116 стар.

Мы мелі ўжо разборы твораў п. Марцінкевіча, прызначаных для беларускага народа¹, але дагэтуль нідзе не сустракалі згадкі пра «Пана Тадэвуша», перакладзенага ім на мову беларусаў. Гэта кніжачка, хоць толькі два гады як выйшла з друкарні, належыць да сапраўдных рэдкасцей, бо ледзьве колькі экзэмпляраў здолела выбрацца на свет божы, — рэшта, бог ведае, дзе там у куце спачывае, аддадзеная на спажыву молі.

Пры першым сутыкненні з гэтым перакладам міжвольна ўзнікаюць пытанні: ці магчыма, каб шэдэўр польскага вестуна быў правільна перададзены на мове цёмнага народа? Ці здолее гэты прыгнечаны, прыкаваны да зямлі народ узняцца да вышыні думак аўтара?

Калі на абодва пытанні атрымаем адмоўны адказ, то такая праца акажацца бескарыснай або выкананай дзеля нейкай позы.

Ні адно, ні другое не стасуецца да працы Беларускага Дударя.

Гэты пераклад, які прысвячаецца землякам і сялянам з-над Дняпра, Дзвіны, Свіслачы, Віліі і Нёмана і змяшчае толькі дзве першыя кнігі арыгінала, з'яўляецца, як слушна прызнаецца сам перакладчык, «Панам Тадэвушам, апранутым у сялянскую сярмягу».

Бачым, такім чынам, тое ж аблічча, паставу, прыгажосць і зухаватасць Пана Тадэвуша, толькі замест панскага ўбрання ўпрыгожваюць яго беларуская світка і лыкавыя лапці.

Аж сэрца радуецца ў нас, сялян, калі чытаем гэту кніжку. Гэта тое ж самае, калі б мы бачылі свайго пана ў сялянскім адзенні, які садзіцца з намі за адзін стол, радзіцца з маладзейшымі па-бацькоўску, са старэйшымі па-братэрску.

Паслухаем толькі, як перакладчык малітвай аўтара заклікае да найсвятшай панны:

*Ты, панна, што сцяражэш яснай Чанстаховы,
Што свеціш у Вострай браме, што горад замковы
Навагродзкі бароніш, яго народ жылы,
Як мяне ты падняла, маўляў, із магілы
(Вось цябе бедна маці ў вачах са слязінай
Маліла, штоб апеку мела над дзяцінай, —
І с немачы падняўся — і пашоў у дарогу,
Штоб у твоіх касцёлах падзяковаць богу),
Так нас дзівам павернеш у зямельку родну.
Покуль жэ блісне шчасця, хоць душу нягодну
Свярні да гор лясістых...*

А прыгледземся, як па-вясковаму намалёваны вобраз заходзячага сонца:

*І паважны круг сонца смутнымі лучамі
Спускаецца нязначна за бор, а снапамі
Туманымі лес ўкола абняўшы высокі,
С бору, маўляў, стог сена творыць адзінокі;
І пачарнеў бор, кажысь вісяльнік са страху,
І красіць над ім сонца, вось пажар на даху,
І схавалася за лес, бачыш з-пад галіны
Там-сям блісне, як агонь ат тонкай лучыны,
І загасла...*

Стог сена, вісельнік, тонкая лучына ўведзены так удала, што пры захаванні думкі арыгінала не пераносяць чытача з вясковай хаты ў чужую яму сферу.

Або як трапна перакладзены гэты радок: «Podkomorzy najwyższe brał miejsce za stołem» — «Яснага падкамора на кут пасадзілі». Кут за сталом — ганаровае месца ў беларусаў. Тое ж у літоўцаў «кярча»².

Абмяжумся нешматлікімі вытрымкамі і пераходзім да тлумачэнняў (талкавання), пададзеных у канцы перакладу, прыводзячы іх даслоўна.

Дык вось пра цудоўны абраз маткі боскай чанстахоўскай сказана:

*«Усе ў Польшы дый у чужых зямлях, зямарам, ведаюць аб цудоўным
образе чанстахоўскай божай маці. У Літве слывуць цудамі образы:
віленская вострабрамская, замкавая навагродзкая, жыравіцкая і барун-
ская найсвятшая панна».*

Здавалася б, гэта тлумачэнне пададзена дзеля таго, што беларускі народ, будучы пераважна грэка-расійскага вызнання, мала ведае пра мясціны польскага краю, якія прызнаюцца рымска-каталіцкім касцёлам цудатворнымі. Між тым гэты народ толькі павярхоўна выконвае рэлігійныя абрады, устаноўленыя вышэйшымі ўладамі, а ў глыбіні сэрца адчувае нешта іншае. Сапраўды ходзіць у царкву, але дома чытае пацеры па-польску: моліцца матцы боскай вострабрамскай і чанстахоўскай і вітае адзін аднаго «пахвалёным» паводле рымска-каталіцкага звычаю.

Далейшыя тлумачэнні:

«Касцюшка — анарал польскі, каторы за дзядоў нашых ваяваў с маскоўскаю і нямецкай сілай за вольнасць Польшы, Літвы і Русі».

«Райтан³, пан із Чорнай Русі⁴. Ён то на радзе (сэйме), праведаўшы, што другіе паны згадзіліся, штоб Польшу с Літвою сумежныя царства разабралі, із жаласці па вольнасці ўтраце разпароў сабе нажом бруха».

«Рэчпаспаліта. — Польш с Літвою і Руссю звалася Рэчпаспаліта. Дзеле таго яе (Польшу) так манілі⁵, што народ быў вольны, правіўся з канам, а кароль нічога ня мог зрабіць, што ў том кане не стаяла, толька сцярог, штоб людзе ад таго кану ня атступалі»⁶.

«Бонапарт а Напалён усё адзін чалавек. Напалён імя, а Бонапарта прозвішча. Ён адвагай сваёй і вялікім розумам с простага чалавек стаяў магуць царом праніцузаў».

«Атчызна. — Зямля, на каторай мы радзілісь, каторую ўпраўляем сваёй працай, на каторай пахаронены косці бацькоў, дзядоў ды праатцоў нашых, наветрыя, каторым мы атдыхаем, то завецца атчызна».

Надта слабое тут даецца паняцце аб гэтым святым слове. Але якая ж гэта мова выкажа, што такое Айчына?

«Кароль Станіслаў⁷, — наслідні ён правіў Польшаю, Літвою і Руссю. За яго то праўлення сумежныя царства разабралі Польшу».

«Закан трэцяга мая быў пісаны ў 1793 гаду⁸: гэны закон быў вельмі мудры і для ўсех людзей меў прынясі ішчасця. У том кане стаяла, што калі хто, хаця б із чужой зямлі, ступіць нагой на польскую, той мае быць вольным чалавекам. Сумежныя царства ня згадзіліся на тоя, штоб у налякоў быў такі закон, і сталі с німі вояваць, вось уся амаль шляхта сабралася ў грамаду, штоб бараніцца. Грамада жэ такая звалася канфадарацыя, а хто быў у той грамадзе, канфадаратам»⁹.

Мы ўдзячны п. Марцінкевічу за «Пана Тадэвуша», апранутага ў беларускую сярмягу, а больш за ўсё дзякуем яму за падабраныя да яго заўвагі. Жадаем, каб гэта невялікая кніжачка трапіла ў рукі народа, які ён усім сэрцам і душой палюбіў, ведучы яго да агульнай нам усім крыніцы асветы.

У Варшаве, 27 красавіка 1861 [г.]¹⁰

¹ Маюцца на ўвазе артыкулы У. Сыракомлі пра творчасць Дуніна-Марцінкевіча (гл. наш зборнік, стар. 294–316).

² У сучасным напісанні *keršia*.

³ Рэйтан Тадэвуш (1741–1780) — навагрудскі пасол на варшаўскі сейм, упарта супраціўляўся зацвярджэнню рашэння пра падзел Рэчы Паспалітай. Скончыў жыццё самагубствам.

⁴ Чорная Русь — старадаўняя назва беларускага Панямоння з гарадамі Гродна, Навагрудак, Ваўкавыск і інш.

⁵ называлі.

⁶ Дунін-Марцінкевіч ідэалізуе грамадскі лад Рэчы Паспалітай.

⁷ Станіслаў Аўгуст Панятоўскі (1732—1798) — польскі кароль у 1764—1795 гг.

⁸ Маеца на ўвазе Канстытуцыя 3 мая 1791 г., прынятая Чатырохгадовым сеймам. Канстытуцыя мела прагрэсіўны характар, але значэнне яе для народа Дуніным-Марцінкевічам перабольшваецца.

⁹ На самай справе канфедэрацыі былі забаронены Канстытуцыяй 3 мая.

¹⁰ Рэцэнзія напісана праз тыдзень пасля апублікавання ў «Gazecie Polskiej» вядомага пісьма Дуніна-Марцінкевіча да Ю. І. Крашэўскага, у якім адстаівалася права беларусаў на развіццё сваёй нацыянальнай літаратуры (гл.: В. І. Дуніна-Марцінкевіч. Збор твораў. Мінск, 1958, стар. 416—417). Таму рэцэнзію Акляйціса можна лічыць непасрэдным водгукам на гэта выступленне беларускага пісьменніка.

СА СПРАВЫ «ПРА НАЗІРАННЕ ЗА ДЗЕЯННЯМІ... ВІКЕНЦІЯ МАРЦІНКЕВІЧА» 1861—1862 гг.

Справа канцэлярыі віцебскага губернатара (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1430, воп. 1, спр. 31048).

№ 1

Секретно

Министерство внутренних дел. Временного военного губернатора Минской губернии. Декабря 26 дня 1861 года. № 48. г. Минск. О помещике Марцинкевиче.

Господину начальнику Витебской губернии.

Помещик Минской губернии Викентий Иванов Марцинкевич, объясняя, что он имеет надобность отлучиться в Ковенскую губернию по делу верительницы его, графини Софьи Грабовской, с братьями ее Пржиленцкими о разделе наследства после родителей их и в города Витебск и Вилейку по тяжёбному делу верителя его, помещика Владислава Слауты, с Кандыбою, и представляя доверенности, данные ему на ходатайство по означенным делам, просит о выдаче ему на следование в упомянутые места вида¹ на годичный срок.

Дочери помещика Марцинкевича участвовали в пении здесь запрещенных гимнов, а насчет самого Марцинкевича получено было в минувшем октябре месяце указание о пересылке им из г. Вильно в Минскую губернию недозволенных сведений, относящихся до происходивших в то время в здешнем крае беспорядков², хотя впрочем по сему последнему предмету принятыми мерами ничего положительного не обнаружено.

Сделав распоряжение о выдаче г. Марцинкевичу вида на следование в Витебскую губернию на годичный срок, долгом

считаю о вышеизложенном из предосторожности сообщить вашему превосходительству.

Свиты его величества генерал-майор Кушелев

Канцелярская пометка: Полицмейстеру, динабургскому, лепельскому, себежскому и [прочим] исправникам³.

Лл. 1—2. Арыгінал

¹ *нашпарт.*

² *Маюцца на ўвазе палітычныя маніфестацыі ў Польшчы, Літве і Беларусі, якія пачаліся ў 1861 г. Сям'я Дуніна-Марцінкевіча (асабліва дачка Каміла) прымала ў іх актыўны ўдзел.*

³ *Адпаведны цыркуляр віцебскага губернатара паявтовым спраўнікам і віцебскаму паліцмайстру ад 3 студзеня 1862 г. гл. у гэтай жа справе, л. 3.*

№ 2

Секретно

Министерство внутренних дел. Временного военного губернатора Минской губернии. Марта 5 дня 1862 года. № 174. г. Минск. О помещике Марцинкевиче.

Господину начальнику Витебской губернии.

В отношении от 26-го декабря минувшего года за № 48¹ я имел честь сообщить вашему превосходительству конфиденциальные сведения о помещике Минской губернии Викентии Иванове Марцинкевиче, которому с разрешения моего был выдан вид на следование в Витебскую губернию на годичный срок.

По полученным ныне мною достоверным данным, оказывается, что помещиком Марцинкевичем написано на народном белорусском наречии возмутительное стихотворение под заглавием «Гуторка старого деда»², имеющее целью возбудить крестьян западных губерний против правительства, что им же, Марцинкевичем, переведен на то же народное наречие запрещенный гимн «*Boże, coś Polskę*»³ и что г. Марцинкевич старается о распространении означенных сочинения своего и гимна между простым народом.

Поспешаю сообщить об изложенных сведениях вашему превосходительству в дополнение к отношению моему за № 48 для зависящего распоряжения о секретном наблюдении за г. Марцинкевичем в продолжение пребывания его в Витебской губернии⁴.

Свиты его величества генерал-майор Кушелев

Лл. 4—4 адв. Арыгінал

¹ Гл. документ № 1.

² Вядомы беларускі твор шляхецка-рэвалюцыйнага кірунку. Некалькі разоў выдаваўся напярэдадні паўстання 1863 г. У якасці аўтараў «Гутаркі» ў навуковай літаратуры называюцца В. Дунін-Марцінкевіч, У. Сыракомля і асабліва часта В. Каратынскі.

³ Пра гімн «*Boże, coś Polskę*» гл.: Г. К і с я л ё ў. *Сейбіты вечнага*. Мінск, 1963, стар. 145—146.

⁴ *Звестак пра з'яўленне В. Дуніна-Марцінкевіча ў Віцебскай губ. у справе няма.*

СА СПРАВЫ ВІЛЕНСКАГА ПАЛЯВОГА АЎДЫТАРЫЯТА

Часовы палявы аўдытарыят пры штабе войскаў Віленскай ваеннай акругі разглядаў ваенна-судныя і следчыя справы ўдзельнікаў паўстання 1863 г., якія прадстаўляліся на канфірмацыю (зацвярджэнне) камандуючага войскам акругі (ён жа віленскі генерал-губернатар).

Ніжэй друкуюцца асноўныя дакументы справы аўдытарыята «О коллежском регистраторе Викентии Марцинкевиче» (ЦДГА ЛітССР, ф. 1248, воп. 1, спр. 689).

№ 1

Минского губернатора. По политическому отделению. Июля 24 дня 1865 г. № 1776. г. Минск. С делом на решение о помещике Марцинкевиче.

Виленскому, ковенскому, гродненскому и минскому генерал-губернатору.

Рапорт

По следственному делу, произведенному о помещике имения Люцинки Минского уезда, коллежском регистраторе Викентии Марцинкевиче, 60 лет¹, вероисповедания римско-католического, оказалось, что он подвергся обвинению в распространении вредных для правительства идей между простолюдинами, в подозрительных разъездах по разным губерниям, в пересылке из г. Вильно в 1861 году своему семейству чрез проживающего вблизи его имения Люцинки еврея Шевеля Лейнора пакета с подозрительными вещами и сообщениями сведений о происходящих в крае беспорядках, в издании пред началом мятежа возмутительного сочинения на простонародном языке под заглавием «Гуторка старого деда» и в допущении в имении своем сборища разных лиц. Хотя помещик Марцинкевич в обвинениях сих не сознался и произведенным исследованием не обнаружено юридических доказательств к изобличению, но принимая во внимание, что в имении Марцинкевича Люцинке при обыске найдены одна печатная и две литографированные молитвы за Ойчизну, изданные без цензуры, что из семейства Марцинкевича жена

его Мария и дочери Камилия и Цезарина принимали деятельное участие в бывших демонстрациях и пении запрещенного гимна, а последняя, кроме того, носила конфедератку, и из них по обвинениям сим: Мария Марцинкевич² состоит под следствием, и дела о ней представлены предместнику вашего превосходительства Виленскою следственною комиссиею 18 декабря прошлого года за № 2433 и 12 апреля сего года за № 580; Камилия Марцинкевич выслана из здешнего края, а сестра ее Цезарина оштрафована 25 руб. сер[ебром], я прихожу к убеждению, что помещик Марцинкевич семейство свое воспитывал далеко не в духе, преданном правительству, и потому сам в политическом отношении не может считаться благонадежным.

Хотя помещик Викентий Марцинкевич по обвинениям сим подлежал бы высылению из здешнего края, но, снисходя к преклонным его летам, я полагаю бы: его, Марцинкевича, оставить на месте жительства, с отдачею на поручительство и с учреждением за ним полицейского надзора, а с принадлежащего ему имения взыскать усиленный 10% сбор³.

Заключение мое вместе с делом⁴ представляя на благоусмотрение вашего превосходительства, имею честь доложить, что Марцинкевич содержится под арестом.

Генерал-майор Шелгунов
Аудитор Кармолитов

Резалуюця алоўкам: Рассмотреть немедленно. 7-го октября 1865 года.

Паметка: По вед[омости] канцел[ярии] ауд[иторната] № 73.

Лл. 2—3. Арыгінал

¹ У сапраўднасці Дуніну-Марцінкевічу было 57—58 гадоў.

² Тут і далей у арыгінале: Марцынкевич.

³ Г. зн. 10-працэнтны збор з прыбыткаў. Пашыраная ў той час рэпрэсіўная мера.

⁴ Аўтэнтычная следчая справа пра Дуніна-Марцінкевіча, якая вялася ў Мінскай следчай камісіі, не захавалася. Уяўленне аб ёй дае падрабязная выписка, зробленая ў аўдытарыяце (гл. дакумент № 2).

№ 2

№ 73. Выписка, составленная в канцелярии Временного полевого аудиторната, из представленного минским губернатором 24 июля сего года следственного дела о помещике Минского уезда имения Люцинки*¹ отставном коллежском регистраторе Викентии Иванове Марцинкевиче, 60 лет (римско-католического вероисповедания)¹.

Помещик Марцинкевич подвергся следствию по обвинению в распространении между крестьянами вредных для правительства идей.

Из дела видно:

В январе 1864 года бывший главный начальник края² получил сведение, что помещик Викентий Марцинкевич, разъезжая по губерниям, распространяет между простолюдинами вредные для правительства идеи и что еще в начале мятежа он издал возмутительную брошюру «Гуторка старого деда» и другие сочинения³.

По произведенному разысканию первоначально помещика Марцинкевича нигде на жительстве не оказалось. Затем получено было сведение, что Марцинкевич, переодеваясь в крестьянское платье и пользуясь знанием простонародного языка, появляется между крестьян и поселяет в них злонамеренные мысли.

Вследствие сего произведено было вторичное разыскание, и помещик Марцинкевич в конце октября 1864 года арестован был в Свенцянском уезде, в м. Свири, причем осмотрены были вещи и бумаги его, но в них ничего запрещенного не оказалось.

Спрошенный по обвинению помещик Марцинкевич показал, что он решительно никакого участия в мятеже не принимал и в опровержение взведенных на него обвинений предлагает рассмотреть все его сочинения; в них он старался развивать мысли о соединении славян под скипетром русского императора; в повести для крестьян издания 1855 года «Гапон» убеждал крестьян не уклоняться от военной службы и представлял, что каждый, честно и ревностно выполняющий долг службы, может достигнуть хорошей будущности; затем прославлял правительство за заботы о воспитании всех без изъятия подданных; в сочинении «Кизрали»⁴ он восхвалял сербских героев, защищающих православную церковь и славянскую землю от турок и т. п. Действуя таким образом в духе правительства в течение 20 лет, он не мог изменить свои убеждения в последнее время. Затем брошюры под заглавием «Гуторка старого деда» он не сочинял и даже ни от кого об ней не слышал; других каких-либо сочинений в противуправительственном духе также не писал; между крестьянами не укрывался и вредных мыслей не распространял. Что же касается частых отлучек его из имения, то, получая от своего хозяйства незначительные средства, при большом семействе, он занимается ходатайством по частным делам, по законным доверенностям, и вследствие того неоднократно выезжал с 1860 по 1862 г. по годичным паспортам от губернатора: в Ковенскую губернию по делам помещиц — графини Грабовской, полковницы Буйвид и родственников их Пржиленцких, а также витебского помещика Слауты. По делам этим ему приходилось бывать в Ковенской губернии, Вильне, Вилейке, Дисненском уезде и С.-Петербурге. Кроме того, в 1861 году он ездил два

20 1881
Всеподданно

М
МИНИСТЕРСТВО
ВНУТРЕННИХ ДѢЛЪ
ВРЕМЕННОГО ВОИЕННОГО
ГУБЕРНИТОРА
КИЕВОЙ ГУБЕРЦІИ

Господиному Главному
Видовому управленію

№ 18
1. Москва.

Секретная

Всеподданно
Всеподданно
Всеподданно
Всеподданно
Всеподданно

Почтенному главному
управленію Главнаго
маршальскаго двора, то
есть министру, подвѣдомствъ ступенчатыхъ въ
Видовомъ управленіи, по доносъ Временнаго
главнаго Видоваго управленія, съ фрей-
лейб-ла-Гурьевскаго двора, а равно
на подданнаго князя Владиміра
Александровича, и въ горахъ Видоваго и
Видоваго, по таковыму доносъ
Временнаго главнаго Видоваго
управленія, съ фрейлейб-
ла-Гурьевскаго двора, и
представленія добровольности,
даннаго ему на подданнаго
на означеннаго Давидова.

Старонка з сакрэтнай справы аб назіранні за дзейнасцю
В. Дуніна-Марцінкевіча

раза на короткое время в Варшаву: в первый раз с целью навестить обучающегося в музыкальном институте сына своего Мирослава и обязать его клятвою не участвовать в мятеже и вскоре затем для встречи и сопровождения возвращавшейся из-за границы графини Грабовской, а в первых числах апреля 1863 г. он взял в аренду Свенцянского уезда имение Дубровляны⁵ (помещицы Бучинской), но впоследствии имение это было секвестровано, и он с 22 января 1864 года переехал на жительство в соседнее м. Свирь, где и находился безотлучно до своего ареста и никакого участия в мятеже не принимал, в доказательство чего имеет свидетельство от местного начальства*². Возвращаться же в имение свое Люцинки он опасался, потому что лица, встречавшиеся на дорогах, подвергались аресту.

Спрошенный по обстоятельствам дела, проживающий в соседстве с фольварком Люцинки, отставной унтер-офицер Федор Иванов (православного исповедания) показал, что в фольварке Люцинках довольно часто собирались⁶ дворяне: Владислав Слаута, Довнары и волостной писарь Тросцянка⁷ (бывший в шайке и освобожденный на поручительство), которые вместе с дочерьми Марцинкевича пели возмущительные гимны. Одна из дочерей Марцинкевича, Цезария, подстригала себе волосы и носила конфедератку, бывая в ней неоднократно в костеле в дер. Перша[я]х. Кроме того, они делали корпию для раненых мятежников и отвозили в лес. В марте же или в апреле 1863 года в Люцинки приезжали ксендз местного костела Каменецкий⁸, писарь Тросцянка и дворяне Жебровский и Грудзинский, которые потом прямо из имения отправились в лес, куда их провожали жена Марцинкевича и дочь Цезария, приехав с ними из⁹ Тупальщизны.

Кроме того, местный староста Станислав Климович и 7 других крестьян римско-католического вероисповедания под присягою объяснили, что в 1862 году в фольварке Люцинках у помещика Марцинкевича постоянно бывали сборища и пели воспрещенные гимны, а пред пасхой 1863 года у него было большое собрание, и в том числе: волостной фельдшер Тросцянка, писарь дворового управления Белявский, дворяне Андрей и Ефим Цимерманы и местного костела ксендз Каменецкий, которые прямо от него отправились в шайку мятежников, а на другой день сам Марцинкевич неизвестно куда скрылся и уже до арестования в Свенцянском уезде домой не возвращался; впрочем, последнего они ни в чем более предосудительном не замечали¹⁰.

Спрошенный вторично по изложенным обвинениям помещик Марцинкевич показал, что собраний с политической целью у него никогда не бывало и запрещенных гимнов никто не пел. Из соседей его навещали довольно часто мировой посред-

ник полковник Шишко, доктор Сушинский, дворяне Комар с сыном, Слаут и двое молодых людей, приезжавших проводить время в обществе девиц — дочерей его. Из поименованных крестьянами лиц: фельдшер Тросцяно был у него несколько раз для пользования его от рожы на ноге; Цимерманы только однажды были у него, так точно и писарь Белявский, приезжавший в 1862 г. охотиться. Относительно же ксендза Каменецкого Марцинкевич отозвался, что виделся с ним только в костеле; наконец, в то время, когда по показанию крестьян, у него было большое собрание, с которого некоторые лица будто бы отправились прямо в шайку, что совершенно невероятно, он, Марцинкевич, находился в Свенцяном уезде.

Четверо крестьян, соседних с имением помещицы Бучинской Дубровляны, под присягою показали, что Марцинкевич приезжал в это имение весною 1863 года в апреле или мае м[еся]це и занимался хозяйством по март м[еся]ц 1864 года, никуда не отлучаясь, а затем имение было секвестровано, и он переехал в соседнее местечко Свирь и проживал в нем безвыездно до арестования его по настоящему делу, знакомства он ни с кем не вел и ни в чем предосудительном не был замечен.

Согласно сему показали под присягою 6 крестьян домохозяев м. Свирь, а также и военный начальник 4[-го] участка Свенцянского уезда поручик Харламов в выданном от 22 июня 1864 года свидетельстве удостоверил, что Марцинкевич во все время пребывания своего в дер. Дубровлянах и м. Свири с апреля 1863 года вел себя тихо и не только не участвовал в мятеже, но, напротив, замечен был в сочувствии законному правительству.

Жена помещика Марцинкевича Мария и дочь Цезарина отозвались, что в шайку они никого не провожали, собраний у них не происходило и их навещали по временам только соседи; воспрещенных гимнов никто не пел, но из них девица Цезарина иногда пела романсы и песни.

Местный староста Станислав Климович и четыре человека дворовых имения Люцинки, из коих один православный, спрошенные по ссылке упомянутого выше унтер-офицера Федора Иванова, под присягою показали, что политических собраний в доме Марцинкевича они не видели и что к ним заходили в гости только близкие соседи. Фельдшер Тросцяно после освобождения из-под ареста был раза два единственно для пользования больных. К этому дворовые люди присовокупили, что до воспрещения правительством пения возмутительных гимнов жена и дочь Марцинкевича пели гимны и других к нему подговаривали, но после этого ни в чем предосудительном их не замечали. По показанию же служанки Михалины

Сенявской, дочь помещика Марцинкевича Цезарина хотя и пела, но не запрещенные гимны.

Все эти пять человек, а также унтер-офицер Федор Иванов на очной ставке с Марьей и Цезариной Марцинкевичами показали, что весной 1863 года и раньше этого времени в имении Люцинках действительно бывали ксендз Каменецкий, фельдшер Тросцянка и дворяне Слауты, но куда они из Люцинок уезжали, не знают; помещика же Николая Жебровского и дворянина Грудзинского вовсе в Люцинках не видали; однажды весной 1863 года помещица Марцинкевичева приказывала запрячь лошадь в телегу, но как они отправились на поле для работы, то и не видели, куда она ездил и провожала ли кого из имения. Кроме того, староста Станислав Климович доказывал, что в начале 1863 года, до образования мятежнических шаек, он два раза видел Цезарину Марцинкевич в першайском костеле в конфедератке, и отставной солдат Федор Иванов уличал Марцинкевичеву и ее дочь Цезарину, что однажды он видел, как Марцинкевичева с дочерью из фольварка своего Люцинки привозила дворянина Жебровского, ксендза Каменецкого и [...]»¹¹ Тросцянку до имения Люцины и оттуда, взяв дворянина Грудзинского, поехали все в Тупальщизну. Но против сего Марцинкевичевы остались при своем показании.

Из лиц, оговоренных в посещении семейства Марцинкевича и пении возмутительных гимнов, показали:

1) Фельдшер Владислав Тросцянка, — что в фольварке Люцинках он бывал уже после возвращения из шайки мятежников и единственно для пользования больных. Запрещенных гимнов не пел и собраний у Марцинкевича не было.

2) Дворяне Василий и Антон Довнары, — что, будучи близкими соседями Марцинкевича, они бывали у него в гостях и по делам хозяйства, но как сами, так и семейство Марцинкевича возмутительных гимнов не пели и сборищ в этом доме не проводили.

3) Дворянин Владислав Слаута, — что он редко бывал у помещика Марцинкевича и при этом как сам не пел запрещенных гимнов, так и других в этом не замечал и в шайку никого не провожал.

Помещик отставной поручик Николай Пржсленцкий подтвердил, что помещик Марцинкевич действительно был ходатаем по делам сестры его графини Грабовской с 1858 по 1863 год и потому неоднократно навещал их на короткое время в имении Нарово Ковенского уезда, причем они не замечали его ни в чем предосудительном.

Крестьяне имения Нарово отзывались, что и они во время пребывания Марцинкевича в имении Нарово не замечали его ни в чем предосудительном в политическом отношении.

По отзыву варшавского обер-полицеймейстера, помещик Марцинкевич приезжал в Варшаву в 1861 году в конце января и в мае месяце, причем полиция не заметила его ни в чем предосудительном.

По показанию сына Марцинкевича Мирослава, отобранному 1 февраля сего года в Варшаве, отец его приезжал в Варшаву вначале для убеждения Мирослава не принимать участия в политических беспорядках, а в другой раз для встречи и сопровождения графини Грабовской, возвращавшейся из-за границы.

Кроме изложенных обстоятельств, из дела видно, что в октябре 1861 года на помещика Марцинкевича было неизвестно кем взведено обвинение, что он по возвращении из Варшавы в Вильно переслал отсюда жене своей пакет с запрещенными вещами и бумагами чрез еврея Шевеля Лейнора, но по обыску в фольварке Люцинках в самый день прибытия туда еврея Лейнора ничего подозрительного не найдено, кроме одного печатного и двух литографированных революционных гимнов¹², жена же и сам Марцинкевич показали, что в пакете заключались ленты, платочки и т. п., купленные Марцинкевичем в Варшаве для дочерей; при этом Марцинкевич объяснил, что донос сделан на него по злобе виленским дворянином Кандыбой, с которым он состоял в тяжбе, и что об означенных молитве и песнях ничего не знал и как они могли попасть к нему в дом, объяснить не может.

О прикосновенных к делу дочерях помещика Марцинкевича Камилии, 24 лет, и Цезарине, 18 лет, а также жене его Марии, 56 лет, принимавших, по удостоверению минского губернатора, деятельное участие в бывших демонстрациях и пении запрещенного гимна, производились в декабре 1864 года и апреле сего года особые расследования, и по ним, как удостоверяет тот же минский губернатор, девица Камилия Марцинкевич выслана из края, а сестра ее Цезарина оштрафована 25 руб. серебром.

Минский губернатор, рассмотрев это дело, нашел, что помещик Марцинкевич подвергся обвинению в распространении вредных для правительства идей между простолюдинами, в подозрительных разъездах по губерниям, в пересылке из Вильно в 1861 году своему семейству чрез проживающего вблизи его имения Люцинки еврея Шевеля Лейнора пакета с подозрительными вещами и сообщении сведений о происходящих в крае беспорядках, в издании пред началом мятежа возмутительного сочинения на простонародном языке под заглавием «Гуторка старого деда» и в допущении в имении своем сборища разных лиц, что в этих преступлениях сам Марцинкевич не сознался и произведенным исследованием не обнаружено юридических доказательств к его изобличению.

нию. Но принимая затем во внимание, что в имении Марцинкевича Люцинки при обыске найдены одна печатная и две литографированные молитвы, изданные без разрешения цензуры, что из семейства Марцинкевича, жена его Мария и дочери Камилия и Цезария принимали деятельное участие в бывших демонстрациях и пении запрещенного гимна, а последняя, кроме того, носила конфедератку, и из них Мария Марцинкевич по сему обвинению состоит под следствием особо от настоящего дела*³ и дела о ней представлены уже г. начальнику края 18 декабря прошлого года за № 2433 и 12 апреля сего года за № 580 из Виленской следственной комиссии¹³, Камилия Марцинкевич выслана из здешнего края, а сестра ее Цезарина оштрафована 25 руб. серебром, минский губернатор пришел к убеждению, что помещик Марцинкевич воспитывал семейство свое далеко не в духе преданности правительству и потому сам не может считаться благонадежным в политическом отношении и подлежит высылке из края, но, снисходя к преклонным летам Марцинкевича, полагает оставить его на месте жительства с отдачей на поручительство и под надзор полиции и со взысканием с имения его усиленного десятипроцентного сбора.

К сему делу относятся IV категория, 8 и 9 пункты высочайше утвержденных 11 мая 1863 года правил о порядке наложения взысканий на мятежников и их соучастников¹⁴ и 340 ст. 2 книги Военно-уголовного устава; более же приличных законов в виду не имеется.

Дело это:

Началось следствием 21 августа 1864 года.

Кончено 13 июля 1865 года.

Поступило на ревизию аудиториа 7 октября 1865 года.

Помещик Марцинкевич содержится под арестом с октября 1864 года.

Выписку составлял помощник полевого обер-аудитора
А. Неелов

*¹ Имение это состоит из 11 уволок¹⁵ земли, но половина его принадлежит детям Марцинкевича по праву наследства от матери, первой жены Марцинкевича.

*² Свидетельство это приложено к делу¹⁶.

*³ По делу этому Марцинкевичева подверглась обвинению в пении революционных гимнов в м. Воложине, но доказательств к изобличению ее в этом не было открыто, а потому Марцинкевичевой при решении дела в аудиториае о других лицах не было назначено никакого наказания, так как об ней заключения постановлять не потребовалось¹⁷.

² Маеца на ўвазе М. М. Мураўёў, якога ў 1865 г. змяніў К. П. Кауфман.

³ Як відаць з папярэдніх дакументаў, аналагічныя звесткі былі ў царскіх улад яшчэ перад паўстаннем 1863 г.

⁴ Маеца на ўвазе вяршаванае гістарычнае апавяданне Дуніна-Марцінкевіча «Славяне ў XIX стагоддзі».

⁵ Правільней — Дабраўляны.

⁶ Над радком паметка алоўкам: Когда именно, не объяснил.

⁷ Фельчар (не пісар!) Уладзіслаў Трасцянка, з часоваабавязаных сялян в. Пяршаі, нейкі час у 1863 г. знаходзіўся ў паўстанцкім атрадзе, быў арыштаваны царскімі ўладамі і вызвалены пад нагляд паліцыі (справу пра яго гл. ЦДГА ЛітССР, ф. 1248, воп. 2, спр. 408.)

⁸ Ксёндз пяршайскага касцёла Уладзіслаў Камянецкі за ўдзел у падзеях 1863 г. быў сасланы ў Сібір (справу пра яго гл. ЦДГА ЛітССР, ф. 494, воп. 1, спр. 321).

⁹ из прыпісана алоўкам.

¹⁰ У пачатку абзаца на палях паметка алоўкам: NB.

¹¹ Адно слова не чытаецца.

¹² Насупраць на палях паметка алоўкам: NB.

¹³ и дела... комиссии дапісана алоўкам на палях. Далей прыпісана: NB. Навести справку, решены ли и чем именно? Также справится, за что подвергнута взыскаию 25 р. Цезарина Марцинкевич, и сообразно этому постановить о ней решение по настоящему делу.

В отношении же самого Марцинкевича мнение губернатора вполне правильно; с ним согласиться, с тем чтобы с имения Марцинкевича, за него и его семейство, взыскать 30% сбор.

Жену его и дочь также можно будет подвергнуть штрафу.

¹⁴ Да IV катэгорыі адносіліся асобы, якія аказвалі матэрыяльную дапамогу паўстанцам, давалі ім прытулак або проста не даносілі ўладам пра з'яўленне паўстанцаў.

¹⁵ Увалока (валока) — зямельная мера, раўнялася 20 дзесцяцінам (звыш 21 га).

¹⁶ Маеца на ўвазе аўтэнтычная следчая справа, якая не захавалася.

¹⁷ Гл. ЦДГА ЛітССР, ф. 378, Паліт. аддз., 1864 г., спр. 1439.

№ 3

Заклучение Временного полевого аудиториата

[...]¹ По соображении изложенных обстоятельств Временный полевой аудиториат находит, что возникшие на помещика Викентия Марцинкевича обвинения в распространении вредных идей между крестьянами, подозрительных разездах по губерниям и издании в начале мятежа возмутительного сочинения на простонародном языке под названием «Гуторка старого деда» по исследованию не подтвердились; но как в имени Марцинкевича хранились революционные гимны, а семейство его принимало деятельное участие в происходивших в крае политических демонстрациях, то, согласно с мнением минского губернатора, Марцинкевич виновен в том, что он воспитывал семейство свое не в духе преданности правительству, вследствие чего и сам не может считаться вполне благонадежным в политическом отношении. Посему и ввиду первоначальных важных обвинений, возникших на Марцинкевича,

он как неблагонадежный в политическом отношении подлежал бы высылке из края, но во внимание к мнению минского губернатора, признавшего возможным оставить Марцинкевича в крае во уважение преклонных его лет, Полевой аудиториат полагает помещика Марцинкевича, на основании IV категории и 8 пункта высочайше утвержденных 11 мая 1863 г. правил о порядке взысканий на мятежников и их соучастников, не высылая из края, подвергнуть денежному штрафу, взыскав с имения его, как за него самого, так и за его жену, участвовавшую в демонстрациях, при освобождении имения от секвестра усиленный тридцатипроцентный сбор, и, водворив затем Марцинкевича на место жительства, отдать на установленное вполне благонадежное поручительство и под строгий надзор полиции.

Заключение это Временный полевой аудиториат представляет на благоусмотрение г. командующего войсками Виленского военного округа.

Генерал-лейтенант Фомин
Полковник барон Тизенгаузен
Полковник Леонтович

И. д. полевого обер-аудитора П. Неелов

Подписано 4-го декабря 1865 года

№ 3751

Помощник полевого обер-аудитора А. Неелов

Резолюция памочніка камандуючага войскамі Віленскай ваеннай акругі: Сопласен. Манюкин. 4 декабря 1865 [г.]²

Лл. 15—18 адв. Арыгінал

¹ *Апушчаны пераказ акалічнасцей справы.*

² *Акрамя таго, у справе знаходзіцца перапіска 1870 г. пра вызваленне Дуніна-Марцінкевіча ад паліцэйскага нагляду (гл. ніжэй, на стар. 158—161, дакументы № 4—6).*

З ВЕДАМАСЦІ 1868 г. ПРА АСОБ, ШТО ЗНАХОДЗІЛІСЯ ПАД НАГЛЯДАМ ПАЛІЦЫ

Ведамасць пра паднаглядных па Мінскаму пав. прыслана мінскаму губернатару павятовым спраўнікам А. Я. Саравым пры пісьме ад 23 студзеня 1869 г. У арыгінале, які захоўваецца ў ЦДДА БССР у Мінску, ф. 295, воп. 1, спр. 1914, л. 261 адв. — 262 адв., матэрыял пададзены ў выглядзе табліцы.

№ 14

Чин, звание, имя и какой губернии уроженец — Марцинкевич Викентий Иванов, помещик Минского уезда.

Лета от роду — 62.

По какому распоряжению и за что именно подвергнут надзору. — По конфирмации помощника главного начальника края генерал-лейтенанта Манюкина, сообщенной минскому губернатору в рапорте Военного полевого аудиториата от 6 декабря того же года за № 3775, по обвинению в распространении Марцинкевичем между крестьянами вредных идей, в подозрительных разъездах по западным губерниям и в издании в начале мятежа возмутительного сочинения на простонародном языке под заглавием «Гуторка старого деда», а также за хранение в имении революционных гимнов и за воспитание семейства своего не в духе преданности правительству, за что признан неблагонадежным.

С какого времени состоит под надзором полиции. — С 19 декабря 1865 г.

На какой срок или без срока подвергнут надзору и какому именно: гласному или секретному. — Без срока строгому гласному.

Где учрежден надзор, на месте ли жительства или выслан из другой губернии, и чем занимается. — В имении Люцынке.

Получает ли от казны содержание и сколько. — [Не получает]¹.

Имеет ли семейство и где находится. — Вдов, имеет дочь Марию², которая сослана на жительство в отдаленные губернии за пение польских революционных гимнов.

Если умер, то где и когда именно. — [Находится в живых].

Если выбыл из-под надзора, то по какой причине, с чьего распоряжения, куда и когда именно. — [Состоит налицо]. [Ведет себя вполне удовлетворительно, надзор можно снять]³.

Аттестация. — Поведения хорошего и скрытного образа жизни⁴.

¹ Тут і далей словы, узятыя ў квадратныя дужкі, прастаўлены намі замест «то же» ў арыгінале.

² Маецца на ўвазе Каміла Вікенцьеўна Марцінкевіч, актыўная ўдзельніца грамадскага і рэвалюцыйнага руху 60-х гадоў на Міншчыне. Марыяй звалі жонку В. Дуніна-Марцінкевіча.

³ Ведет... снять *напісана іншым почыркам.*

⁴ Поведения... жизни *напісана іншым чарнілам.*

ПЕРАПІСКА АБ ВЫЗВАЛЕННІ АД ПАЛІЦЭЙСКАГА НАГЛЯДУ

І. З агульнай сакрэтнай справы канцэлярыі мінскага губернатара пра асоб, што знаходзіліся пад наглядам паліцыі (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 295, воп. 1, спр. 1992).

Его превосходительству господину минскому губернатору
 Помещика Минского уезда Викентия
 Иванова Марцинкевича

Прошение

Проказы дочери моей, отделившейся впротчем от меня, пренебрегши отцовскою опекою, довели меня до полицейского надзора в 1865 году и тем самым отняли у меня возможность отлучиться из своего хутора.

Именице мое так малое, что я, единственно занимаясь разными делами по доверенностям, был в состоянии, хотя и скудно, содержать мое семейство, но по назначении надо мною полицейского надзора я, не смея отлучаться из места жительства, лишился доверенностей, а вместе не только жизненных средств, но даже возможности уплачивать казенные повинности.

Господин минский губернский предводитель дворянства, зная мою благонадежность, год тому назад учинил ходатайство к увольнению меня из-под надзора, однако ж я не только не получил сей милости, но даже не было справок о моей благонадежности в стране¹, не знаю, по какому поводу.

Ныне случается мне доверенность Коржонтковского о выребовании в разных местах в законных копиях документов, относящихся к его происхождению, и за представлением таковых посредством министра иностранных дел в Америку должен буду заняться изысканием значительного наследства, оставшегося после дяди его, умершего в Филадельфии. Эта доверенность не токмо поставить меня в возможности избавиться голодной смерти, но даже совершенно улучшить быт моего семейства².

Я, исходатайствовав у соседствующих помещиков поручительное свидетельство и удостоверение местного станового пристава в неимении препятствия отлучиться в места, в которых находятся нужные мне по сему наследственному делу документы, вышесказанное поручительство и удостоверение станового пристава представил г. минскому уездному исправнику, прося выдачи мне в предназначенные места годичного паспорта, а г. исправник представил мою просьбу на благоуважение вашего превосходительства, — в канцелярии же сказано мне, что ваше превосходительство представите эту просьбу на разрешение начальника края³.

Я, не в состоянии будучи долго ожидать в городе высшего разрешения, можно сказать, моей участи, к тому опасаясь потерять выгодную доверенность, просил г. исправника снаб-

дить меня четырехнедельным билетом на проезд в г. Свенцяны впредь до разрешения начальником края выдачи мне годичного паспорта, но г. исправник в том мне отказал, велев ожидать резолюции высшего начальства, а потому, будучи доведен сим отказом до крайне невыгодного положения, принимаю смелость утруждать ваше превосходительство покорнейшею моею просьбою предписать г. минскому исправнику выдать мне четырехнедельный билет на отлучку в⁴ смежный уездный город Свенцяны.

Помещик коллежский регистратор Викентий Марцинкевич
Генваря 15 дня 1870 года
Жительство мое 1-й части города
Минска временно, а постоянное — Минского
уезда 2[-го] стана в хуторе Люцынке

Рэзалюцыі і паметкі губернатарскай канцэлярыі: 1) Ходатайство м[инского] губ[ернского] пред[водителя] двор[янства] об освобождении Марцинкевича из[-под] надзора полиции не исполнялось; 2) Отказ[ать].

Лл. 71, 72 адв., 75. Арыгінал. На гербавай паперы

¹ у паліцэйскім стане, у станавога прыстава.

² Так у арыгінале.

³ Адпаведнае пісьмо мінскага губернатара гл. дакумент № 4.

⁴ У арыгінале: с.

№ 2

Секретно

М. В. Д. Минского губернатора. Канцелярия — . Стол — . Января 20 дня 1870 г. № 330. г. Минск.

Г. минскому уездному исправнику.

Помещик Минского уезда Викентий Иванов Марцинкевич ходатайствует об освобождении его от надзора полиции.

Предварительно удовлетворения настоящей просьбы предписываю вашему высокоблагородию доставить мне сведения об образе жизни Марцинкевича, благонадежности в политическом и нравственном отношениях и ваше заключение, можно ли Марцинкевича освободить от надзора полиции.

Лл. 72—73. Водпуск без подпісу

№ 3

Секретно

Его превосходительству господину минскому губернатору
Минского уездного исправника

Рапорт

Во исполнение предписания вашего превосходительства от 20-го января за № 330¹ имею честь донести, что хотя помещик

Викентий Иванов Марцинкевич² со времени учреждения над ним надзора, с 1866 года, ведет себя хорошо и ни в чем предосудительном в политическом отношении не замечен, но, принимая в соображение многосложность вредных его действий, по которым он признан неблагонадежным и за то отдан под надзор, а также и то, что дочь его, Марцинкевича, по политической неблагонадежности выслана из края в отдаленные губернии, я со своей стороны находил бы освобождение Марцинкевича от надзора полиции рановременным и необходимым продолжением³.

Уездный исправник А. Сараев

№ 154

6 февраля 1870 года

Лл. 74—74 адв. Арыгінал

¹ Гл. документ № 2.

² Удакуменце напісанне ўсюды: Марцынкевич.

³ Так у дакуменце.

II. Са справы Віленскага палявога аўдытарыята (ЦДГА ЛітССР, ф. 1248, воп. 1, стр. 689).

№ 4

Минского губернатора. По канцелярии. Января 25 дня 1870 года. № 492. г. Минск.

Господину виленскому, ковенскому, гродненскому и минскому генерал-губернатору.

Отданный под надзор полиции по конфирмации г. помощника командующего войсками Виленского военного округа генерал-лейтенанта Манюкина, состоявшейся 4 декабря 1865 года, за участие в мятеже помещик Минского уезда Викентий Марцинкевич ходатайствует о выдаче ему годичного паспорта в С.-Петербург, Царство Польское, Ковенскую и Виленскую губернии для устройства дел по наследству верителя его Иосифа Коржонтковского.

Не встречая препятствий к удовлетворению настоящего ходатайства, имею честь покорнейше просить ваше высокопревосходительство, не изволите ли признать возможным разрешить выдать Марцинкевичу просимый паспорт.

Губернатор Токарев
За правителя канцелярии Мозголевский

Рэзалюцыя алоўкам: Отказать. 5. II.

Л. 22. Арыгінал

№ 5

[Віленскі генерал-губернатар.] 9 февраля 1870 г. № 416.

Г. минскому губернатору.

Вследствие представления от 25-го минувшего января за № 492-м¹ имею честь уведомить в[аше] пр[евосходительст]во, что по степени политической неблагонадежности помещика Викентия Марцинкевича², за что он состоит под полицейским надзором, не признается возможным уволить из места его постоянного жительства³.

Подписал: П[омощник] г[енерал]-г[убернатора] князь
Багратион

Л. 23. Водпуск-чарнавік

¹ Гл. документ № 4.

² У дакуменце: Марцынкевича.

³ Спачатку было: ...Марцынкевича, не признается возможным выдать ему годичный паспорт в С.-Петербург, Царство Польское, Ковенскую и Виленскую губернии.

№ 6

Его высокопревосходительству господину главному начальнику Северо-Западного края

Помещика Минской губернии и уезда
Викентия Иванова Марцинкевича

Прошение

Дряхлый 63-летний старец осмеливаюсь утруждать ваше высокопревосходительство всепокорнейшею моею просьбою, умоляя правосудия и милости вашей!

По причине дерзости моей дочери, жившей не при мне, и пронырства моих врагов, успевших оклеветать меня в 1863 году перед правительством, надо мною назначен был полицейский надзор, который не снят и поныне. Это обстоятельство заставило меня не отлучаться из места моего жительства. Хутор мой так мал и ничтожен, что единственным средством пропитания моего семейства было по 1863 год занятие доверенностями, чего я ныне, сидя дома, совершенно лишился, чем доведен до крайне бедственного положения.

Ныне дворянин Коржонтковский дал мне доверенность, которой копию при сем представляю¹, хлопотать о получении для него наследства в Америке, после умершего дяди его Генриха Коржонтковского, и тем дал средство исправить мое нищенское состояние.

В. Дунін-Марцінкевіч з дачкой Камілай і групай мінчан

Доверенность эта требует моей поездки в разные места, чтобы выхлопотать метрические выписи и прочие документы, доказывающие ближайшее родство моего верителя с умершим в Америке дядею. На такую поездку needing паспорта², я, упросив соседствующих трех помещиков снабдить меня поручительством, такое с удостоверением полиции о неимении препятствия к упомянутой моей отлучке в Царство Польское, губернии Виленскую и Ковенскую, а также и в столицу, просил его превосходительства г. минского губернатора [относительно] выдачи паспорта, но в сем мне отказано.

Такой необыкновенный случай исправления домашнего быта раз в жизни мне достался, то желая оным воспользоваться, осмеливаюсь упрашивать ваше высокопревосходительство, приняв в уважение поручительство трех помещиков, которые ручаются за меня не только своим достоянием, но даже и личностью, а также удостоверение полиции о неимении препятствия к моей отлучке, разрешить мне выдачу годичного паспорта ежели уже не в С.-Петербург, то по крайней мере в Царство Польское, тоже в Виленскую и Ковенскую губернии, этим спасете почти от голодной смерти бедное семейство.

Ваше высокопревосходительство, будьте великодушный! дозвоьте мне заработать кусок хлеба! Поверьте, что я, при старости моих лет, и для себя желаю спокойствия, и моим поручителям не имел бы сердца причинить хлопот. Единственная цель моей поездки — выхлопотать законные документы, доказывающие ближайшее родство моего верителя с умершим

в Америке его дядею, а вместе и наследство по нем, существующее в Американском банке, о чем многократно и газеты оповещали.

Викентий Марцинкевич

Февраля 16 дня 1870 года

Жительство просителя Минской губернии
и уезда 2-го стана в имении Люцинке

Рэзалюцыя алоўкам: Отказать. 5. III.³

Лл. 24—24 адв., 28—28 адв. Арыгінал. На гербайвай паперы

¹ *Гл. гэту ж справу, лл. 25—25 адв., 27.*

² *Так у арыгінале.*

³ *В. Дунін-Марцінкевіч быў вызвалены ад паліцэйскага нагляду ў 1872—1874 гг. (гл.: У. С о д а л ь. Калі ж быў зняты нагляд? «Літаратура і мастацтва», 13 снежня 1974 г.), але неўзабаве нагляд за пісьменнікам — на гэты раз сакрэтны — устанавіліваецца зноў (гл. наступны дакумент).*

З ВЕДАМАСЦІ 1876 г. ПРА АСОБ, ШТО ЗНАХОДЗІЛІСЯ ПАД НАГЛЯДАМ ПАЛІЦЫІ

19 снежня 1876 г. ведамасць пра паднаглядных па Мінскаму нав. накіравана павятовым спраўнікам В. М. Дабравольскім мінскаму губернатару. У арыгінале, які захоўваецца ў ЦДГА БССР у Мінску, ф. 295, воп. 1, спр. 3024, лл. 21 адв.—22, матэрыял пададзены ў выглядзе табліцы.

№7.

Чин, звание, имя, фамилия и какой губернии уроженец. Лета от роду. — Помещик Минского уезда Викентий Иванов Марцинкевич, 56 [лет], его дочь Цезарина, 21 [год]¹.

По какому распоряжению и за что именно подвергнут надзору. — Прежде состоял под надзором по подозрению в политических делах, а ныне учрежден надзор по предписанию г. минского губернатора от 10 октября 1876 г. за № 634 за открытие училища² без разрешения правительства.

С которого времени состоит под надзором. — С 19 октября 1876 г.

На какой срок или без срока подвергнут надзору и какому именно: гласному или секретному. — Без срока негласному.

Где учрежден надзор, на месте ли жительства или выслан из другой губернии, и чем занимается. — В имении Люцинке, где занимается хозяйством.

Получает ли от казны содержание и сколько. — [Не получает]³.

Имеет ли семейство и где оно находится. — Имеет детей в имении Люцинке.

Если умер, то где и когда именно. — [Находится в живых].

Если выбыл из-под надзора, то по какой причине, с чьего решения, куда и когда. — [Не выбыл].

Аттестация. — [Поведения хорошего].

¹ У сапраўднасці В. Дуніну-Марцінкевічу было каля 69 гадоў. Старэйшай была і дачка Цэзарына, якая ўдзельнічала ў падзеях 1863 г.

² Пра гэту школу гл. ніжэй успаміны Ядвігіна Ш., стар. 170—172*.

³ Тут і далей словы, узятыя ў квадратныя дужкі, прастаўлены намі замест «то же» у арыгінале.

НЕКРАЛОГ У «KRAJU»

«Krai» — польскі грамадска-палітычны штотыднёвік буржуазна-ліберальнага кірунку. Выдаваўся ў Пецярбургу ў 1882—1906 гг. Публікуемы некролаг складзены рэдакцыяй часопіса на аснове падрабязнай біяграфіі В. Дуніна-Марцінкевіча, прысланай Аляксандрам Ельскім. Змешчаны ў № 10 «Kraju» ад 10 (22) сакавіка 1885 г., стар. 21. Падпісаны псеўданімам Ельскага eli. Назва ў арыгінале: Pieśniarz białoruski.

БЕЛАРУСКІ ПЯСНЯР

Чалавека, які пару месяцаў назад пісаў нам пра сябе, «што адной нагой ужо стаіць у магіле» (№ 5 «Kraju»)¹, аматара народных рэчаў, перакладчыка на беларускую мову «Пана Тадэвуша», няма ў жывых. З падрабязнай яго біяграфіі, напісанай п. Аляксандрам Ельскім, бяром для нашага часопіса змястоўнае апісанне перыпетыяў гэтага жыцця, прысвечанага аж да апошняй хвіліны, сярод няўдач, нікому з нас не чужых, справе «малодшай сваёй браціі».

Нарадзіўшыся ў 1807 г. у Бабруйскім павеце, у фальварку Панюшкавічы над Бярэзінай, Марцінкевіч наведваў школу ў Бабруйску, якую скончыў у 1826 г. У Пецярбургскім універсітэце², на медыцынскім факультэце, заставаўся толькі да 1828 г.; вярнуўся адтуль у родную старонку і атрымаў урадавую пасаду ў рымска-каталіцкай кансісторыі ў Мінску. Блізкія яго (бацька Ян і матка з роду Валчацкіх³) зямельнай уласнасці не мелі, кіравалі маёнткам сваяка, мітрапаліта Сестржанцэвіча. Рэдкі ва ўмовах тагачаснага нашага грамадства прыклад працавітасці і нават самаахвярнасці паказаў юнак, звязаны сваяцтвам з такімі высокімі асобамі, калі, застаючыся на ўрадавай службе, выступіў адначасова на сцэне мінскага тэатра.

З народам зблізіўся Марцінкевіч рана, аднак у больш трывалыя, блізкія адносіны з ім увайшоў толькі з 1840 г., з моманту, калі за свае сціплыя зберажэнні набыў невялікі маёнткак Люцынка, які знаходзіцца на заходняй ускраіне Мінскага пав. Першай літаратурнай працай на мясцовай мове, напалову польскай, напалову беларускай, была «Сялянка»,

выдазеная ў 1846 г. у Вільні; гэта была двухактовая⁴ камедыя, якая з поспехам ставілася ў мінскім тэатры і ў якой галоўную ролю войта Навума іграў сам аўтар. У 1855 г. выйшлі ў Мінску беларускія аповесці Марцінкевіча «Гапон» і «Вечарніцы». З прадмовы да «Гапона» п. Ельскі прыводзіць сапраўды цікавы і характэрны ўрываk. Запэўнівае ў ёй аўтар, што сваю аповесць напісаў на аснове сапраўднага здарэння з той мэтай, каб памешчыкі пры выбары афіцыялістаў⁵ звярталі пільную ўвагу на іх мараль і нораў, «таму што тыя, злоўжываючы ўладай, выклікаюць гэтым нянавісьць да паноў, калі, наадварот, задачай з'яўляецца аб'яднанне ў імя агульных інтарэсаў». Гэтыя аповесці, аднак, не былі да густу памешчыкам; аўтара падтрымлівала толькі крытыка; прыхільныя рэцэнзіі змясціў нейкі п. Р. М. у «Gazecie Warszawskiej»⁶ і Сыракомля ў «Gazecie Codziennej»⁷.

У 1856 г. выдае Марцінкевіч зборнік беларускіх і польскіх апавесцей пад цудоўнай агульнай назвай «Цікавішся? — Прачытай», прысвечаны бабруйскаму маршалку Лапе⁸ з Рудабелкі; ёсць тут і беларускі верш Марцінкевіча пад назвай «Купала» (ці польская Sobótka). Не ведаючы стомы ў працы, не даючы збіць сябе з панталыку засцяпковым плёткам, ужо ў 1857 г. друкуе наш «гмінаман»⁹ у Мінску свайго «Дудара беларускага» і бярэцца за пераклад «Пана Тадэвуша». Дабіўшыся даверу вырашальных сфер, асабліва ў асобе ўплывовага цэнзара Паўла Кукальніка, які (як кажа Марцінкевіч у адным са сваіх пісем) «быў шчырым прыхільнікам славянскага братэрства», перакладчык Міцкевіча быў упэўнены, што яму ўдасца ўзбагаціць бедную народную літаратуру роднага краю перакладам шэдэўра літоўскага вестуна. Сапраўды ў 1858 г., атрымаўшы папярэдняю згоду, Марцінкевіч аддаў пераклад у друk. Выданне ўзяў на сябе Сыркін. На жаль, Кукальнік выехаў быў у тую пару на пэўны час з Вільні, а чыноўнік, што замяшчаў яго (п. Мухін), быў іншай думкі. За выключэннем некалькіх экзэмпляраў, якія разышліся прыватным шляхам, тыраж не трапіў на паліцы кнігарняў. Апошняя, надрукаваная у 1861 г. у Вільні працай Марцінкевіча была аповесць на польскай мове пад назвай «Люцынка, або Шведы на Літве».

Жывучы ўвесь гэты час у Мінску з сям'ёй, аўтар «Дудара беларускага» быў душой гуртка, які групаваўся вакол яго і да якога між іншымі належалі: Адам Шэмеш¹⁰, мастак-жывапісец і эрудыт; Адам Пянькевіч¹¹, паэт; Ігнат Легатовіч, бібліяграф, паэт і педагог; Ігнат Кржыжановіч¹², скрыпач і г. д. У 1855 г., калі Сыракомля наведаў Мінск і збіраў матэрыялы да гісторыі гэтага горада (якія пазней друкаваліся ў «Tece Wileńskieje» Кіркора)¹³, памяць гасцявання ў Марцінкевіча паэт пакінуў у вершы, надрукаваным у

т. IV «Gawęd i gytów»¹⁴ (паўтораным у агульным выданні, т. VI, стар. 319)¹⁵, які, здаецца, мы ўсе яшчэ сёння помнім і апошняя страфа якога гучыць:

...dzisiaj przy twym stole serdeczny Naumie
Serce moje zaledwie rozrzewnić się umie,
Pierś zaledwie na słabe zdobywa się tony:
Niech żyje nasza bracia i mój Mińsk rodzony.¹⁶

Ставала і іншых ушанаванняў падобнага роду, больш-менш выпадковых, больш-менш гучных. «Нават Апалінарыый Концкі (піша п. Ельскі), які знаходзіўся ў Мінску ў часе пышных дваранскіх выбараў у кастрычніку 1856 г., хоць яго рваў і насіў на руках вялікі свет малага горада, не абмінуў сціплы дом дудары, дзе шматлікая група мастакоў і літаратараў абодвух полаў увянчала лаўрамі чало канцэртанта».

У 1861 г. Марцінкевіч дачакаўся здзяйснення паловы сваіх мараў і жаданняў: вызвалення сялян... Якая ж гэта была радасць! Але разам з тым была яна апошняя. Надышлі пазней часы трывог, сумных прадчуванняў і яшчэ больш сумнай рэчаіснасці. З 1863 г. Марцінкевіч цалкам адасобіўся ў сваёй сядзібе. Пісаць не перастаў, але публічна ўжо не выступаў. Меў зносіны амаль выключна з народам і прыродай. Колькі яго прац таго часу (як напр. «Залёты», вадэвіль на мяшанай беларуска-польскай мове, «Пінская шляхта» па-беларуску) мае ў сваіх зборах п. Аляксандр Ельскі (Замосце пад Мінскам). Добра было б, калі б пп. выдаўцы звярнулі на іх сваю ўвагу.

Астанкі незабыўнага Марцінкевіча спачылі ў капліцы на могілках у Тупальшчыне. Удзячна і сардэчна ўспомняць яго некалі — як пасталеюць — наступныя беларускія пакаленні.

¹ Радкі з п'ямы В. Дуніна-Марцінкевіча ў рэдакцыю «Краји» прыведзены ў рэдакцыйнай прадмове да артыкула А. Ельскага «Пра беларускую гаворку» (гл. наш зборнік, стар. 328).

² Па іншых звестках, Дунін-Марцінкевіч вучыўся ў Віленскім універсітэце (гл. вышэй артыкул Р. Зямкевіча «Стары Мінск у беларускіх успамінах», стар. 23).

³ У сапраўднасці маці Дуніна-Марцінкевіча была з Нядзведскіх.

⁴ У «Краји» памылкова: dwutomowa.

⁵ Служачыя ў маёнтку.

⁶ Названая карэспандэнцыя змешчана ў газеце «Dziennik Warszawski», 1855, № 188 (гл.: С. А л е к с а н д р о в і ч. Старонкі братняй дружбы. Мінск, 1960, стар. 148—149).

⁷ Артыкулы Сыракомлі пра творчасць Дуніна-Марцінкевіча друкаваліся ў «Gazecie Warszawskiej» і «Kurjerze Wileńskim» (гл. наш зборнік, стар. 294—316).

⁸ У «Краји» памылкова: Sappie. Маецца на ўвазе Аляксандр Дамінікавіч Лапа, брат дзекабрыста М. Д. Лапы, уладальнік Рудабелкі і Халопеніч, пазней мінскі губернскай правдзідзель дваранства. Цікава, што якраз гэты Лапа валодаў прыгоннымі продкамі Максіма Багдановіча. Пра гэта сведчыць паметка Адама Багдановіча на экзэмпляры

«Памятной книжки Минской губернии» на 1860 г., які захоўваецца ў Фундаментальнай бібліятэцы імя Я. Коласа АН БССР.

⁹ Г. зн. прыхільнік простага народа.

¹⁰ Шэмеш Адам (1808–1864) — жывапісец і мастацтвазнаўца, аўтар партэтаў У. Сыракомлі, С. Манюшкі і інш.

¹¹ Пянькевіч Адам (памёр у 1879 г.) — польскі паэт, аўтар паэтычнага зборніка «Нашы песні» (Вільня, 1848), складальнік хрэстаматыі польскай паэзіі. Жыў у Мінску.

¹² Відаць, маецца на ўвазе Канстанцін Кржыжананоўскі (Крыжананоўскі), удзельнік мінскага музычна-драматычнага гуртка, спявак. Удзельнічаў у стварэнні музыкі да «Рэкруцкага набору» і «Сялянкі» Дуніна-Марцінкевіча.

¹³ Маецца на ўвазе гісторыка-этнаграфічная праца У. Сыракомлі «Мінск», апублікаваная ў альманаху «TeKa Wileńska», 1857, № 1–2.

¹⁴ Gawęd., rymów ulotnych i przekładów Władysława Syrokomli poczet czwarty. Wilno, 1856.

¹⁵ Маецца на ўвазе шосты том пасмяротнага выдання паэтычнай спадчыны Сыракомлі: Poezje, t. VI. Warszawa, 1872.

¹⁶ Верш датаваны 5 чэрвеня 1855 г. Пераклад на беларускую мову (М. Машары) гл. у кн.: С. М а й х р о в і ч. Нарысы беларускай літаратуры XIX ст., выд. 2-е. Мінск, 1959, стар. 112.

АРТЫКУЛ У «TYGODNIKU ILUSTROWANUM» ПРА ПЕРАКЛАД «ПАНА ТАДЭВУША»

«Tygodnik Ilustrowany» — польскі штотыднёвік, які выходзіў у Варшаве ў 1859–1939 гг. Публікуемы артыкул быў змешчаны ў № 261 часопіса ад 31 снежня 1887 г., стар. 429. Невядомы аўтар падпісаўся крыптанімам А. S. Назва ў арыгінале; «Pan Tadeusz» на Białorusi. Цытаты ў нашай публікацыі звераны з першым выданнем перакладу «Пана Тадэвуша» (Вільня, 1859).

«ПАН ТАДЭВУШ» НА БЕЛАРУСІ

Нядаўна ў адным з айчынных перыядычных выданняў¹ нам сустрэлася шкадаванне, што дагэтуль ніхто не адважыўся перакласці «Пана Тадэвуша» на беларускую мову, якая нібыта павінна быць найстарэйшай з усіх славянскіх. Не спрачаемся з гэтым, але калі гэта так, калі беларуская мова можа з'яўляцца вельмі цікавым матэрыялам для даследчыкаў славянскіх моў, то, з другога боку, гэта гаворка, амаль акамянелая ва ўсёй сваёй спрадвечнасці, чыста народная, не апрацаваная і не ўзбагачаная культурнай працай уласнага духу і думкі, сціснутая ў межах штодзённых уяўленняў, не здольна і не можа быць здольнай перадаць ва ўсёй сіле і характэве літаратурны твор, натхнёны вышэйшым палётам думкі. Калі ж хто адважыцца на падобную працу, то не здолее пазбегнуць запазычанняў з братніх, распрацаваных ужо і развітых моў.

Няхай, аднак, аўтар артыкула пра Міцкевіча не шкадуе, што ніхто не спрабаваў перакладаць «Пана Тадэвуша» на бела-

рускую мову; можам яго ўсцешыць у гэтых адносінах. Выкананы В. Марцінкевічам пераклад, нават увогуле добры, цэлых дзвюх першых кніг паэмы выйшаў у свет божы даўно, у 1859 годзе, у друкарні Сыркіна ў Вільні, і хоць не распаўсюджваўся, тыя, хто цікавіцца гэтым прадметам, здаўна ведаюць пра выданне. І вельмі здзіўляемся, што такі аматар беларушчыны, як аўтар згаданага артыкула, нічога пра тое не ведае! Варта ж было сушыць сабе галаву, каб нават беларусы пра гэта не ведалі.

Паўтараем, аднак, што Марцінкевіч, наколькі можна было, у цэлым цудоўна і па-майстэрску перакладаў «Пана Тадэвуша». Вось узор:

*Літва! — родна зямейка! Ты, маўляў, здароўе,
Той цябе ашаниўе, каму безгалоўе!
Хто жыў калісь на ніўцы тваёй, як у раі,
І вось крывавы роніць слёзкі ў чужом краі! —
Цяпер то, як ты красна, я чую, я бачу,
І апішу, бо горка усцяж на табе плачу!*

Далей — вчэра; пераклад сапраўды выдатны, бо перакладчык, нягледзячы на блізкасць дыялекту, здолеў пазбегнуць нават падабенства рыфмаў, а, акрамя таго, цалкам захаваў характар урыўка і шляхам пэўных змяненняў дапасаваньня яго да ўласцівасцей сваёй мовы:

*Госці вышлі парадкам, к сталу прыступілі,
Яснага падкамора на кут пасадзілі;
Ведама, ён старэйшы і ў чыне, і ў веку;
Ідучы, ён кланяўся кажну чалавеку.
Пры нім квастар барнадын², далей суддзя трэці.
Барнадын памаліўся, выпіў да вашэці,
І мужчыны парадкам гарэлку давалі³,
І халадзец літоўскі моўчкам заядалі.*

Вось яшчэ сцэна з другой кнігі — у агародчыку:

*Дый паглядзеў цікава ўкруг агароду;
Ды ўжэ дзеўкі нямашка, толька ў аконца
Мігнула сукеначка, маўляў, лучы сонца.
Відзеў яшчэ на градках слядок ёй дарожкі,
Бо лісток натоптаны ат крышачнай ножкі
Падскочыць, крыху дрогне дый покойна стане,
Вось калі птушка крылом ваду ў лёце кране,
На месце, гдзе стаяла, кошык із лазочкі
Дном у гору абярнут, пры нім агурочкі
Раскінуты ў безладдзі, на градках бадзляісь,
Зялёным, у сораме, лістком прыкрывалісь.*

Такім чынам, Марцінкевіч зрабіў, што было можна. Што ж з таго, калі пры чытанні гэтага твора ўвесь час здаецца, што гэта толькі нейкая жартоўная травестацыя. Шчыра кажучы, выглядае гэта карыкатурай, і нельга не ўспомніць той русін-

скай прыказкі: «Куды тобі Грыцю — до патыны!» Але гэта ўжо ня-важна; маем пераклад і нават друкаваныя дзве кнігі, трэба было б толькі так жа добра перакласці рэшту, калі Марцінкевіч не скончыў яе ў рукапісе, пра што мы не ведаем, — знайсці выдаўца — выдаць, а потым з таго выдання пакінуць па аднаму экзэмпляру для аўтара артыкула пра Міцкевіча на Беларусі, для ніжэй падпісанага рэцэнзента, а таксама для пп. Аляксандра Ельскага, Я. Карловіча⁴, В. Каратынскага, А. Пяткевіча⁵, ну і яшчэ з дзесятка для іншых сапраўдных знаўцаў на запас — а рэшту... аддаць на макулатуру, бо, апрача нас, некалькіх ці нейкага дзесятка, ніхто болей гэтага, можна сказаць пэўна, чытаць не будзе.

¹ Якое выданне маецца на ўвазе, невядома.

² Манах-бернардынец, які збіраў ахвяраванні для свайго кляштара.

³ У Дуніна-Марцінкевіча: ... парадкам водку падавалі.

⁴ Карловіч Ян (1836—1903) — польскі лінгвіст і этнограф, рэдактар часопіса «Wisła», аўтар некалькіх слоўнікаў польскай мовы. Выхадзец з беларуска-літоўскага пагранічча, глыбока цікавіўся беларускай культурай, сябраваў з Ф. Багушэвічам, перапісаўся з А. Ельскім і А. Гурыновічам, садзейнічаў ім у публікацыі твораў.

⁵ Пяткевіч Адам (псеўд. Адам Плуг; 1823—1903) — польскі паэт, празаік, журналіст. Паходзіў з Беларусі. Сябар У. Сыракомлі, В. Дуніна-Марцінкевіча. Па некаторых звестках, пісаў таксама па-беларуску. З 1874 г. жыў у Варшаве, рэдагаваў там перыядычныя выданні, энцыклапедыю.

ПЕРАПІСКА 1889 г. У СУВЯЗІ СА СПРОБАЙ НАДРУКАВАЦЬ БІЯГРАФІЮ І ВАДЭВІЛЬ «ПІНСКАЯ ШЛЯХТА» В. ДУНІНА-МАРЦІНКЕВІЧА

Са справы канцэлярыі віленскага генерал-губернатора «С перепискою о книгах, брошюрах, журналах, воззваниях и других предосудительных изданиях» (ЦДГА ЛітССР, ф. 378, Паліт. аддз., 1889 г., спр. 10).

№ 1

М. В. Д. Главное управление по делам печати. 12 августа 1889 года. № 3630.

Господину виленскому, ковенскому и гродненскому генерал-губернатору.

Издатель «Календаря Северо-Западного края»¹ представил на предварительное цензурное рассмотрение в числе других статей, имеющих войти в состав календаря, биографию В. Дунина-Марцинкевича с портретом его и еще не изданные произведения под заглавием «Пинская шляхта», фарс-водевиль на пинском наречии, и «Сборник народных песен» на том же наречии.

Препровождая при сем два названные сочинения на пин-

ском наречии и биографию Дунина-Марцинкевича, Главное управление по делам печати имеет честь покорнейше просить ваше превосходительство, с возвращением приложений, сообщить заключение ваше, желательно ли помещение этих сочинений в предполагаемом к изданию «Календаре Северо-Западного края».

И. д. начальника Главного управления по делам печати
Юзефович
Заведующий делопроизводством, член Совета В. Адикаевский

Лл. 27—27 адв. Арыгінал

¹ Выдаўцом «Календаря Северо-Западного края» на 1890 г. быў М. Доўнар-Запольскі. Пра выданне календара гл. вышэй артыкул Р. Зямкевіча «Стары Мінск у беларускіх успамінах», стар. 31—32.

№ 2

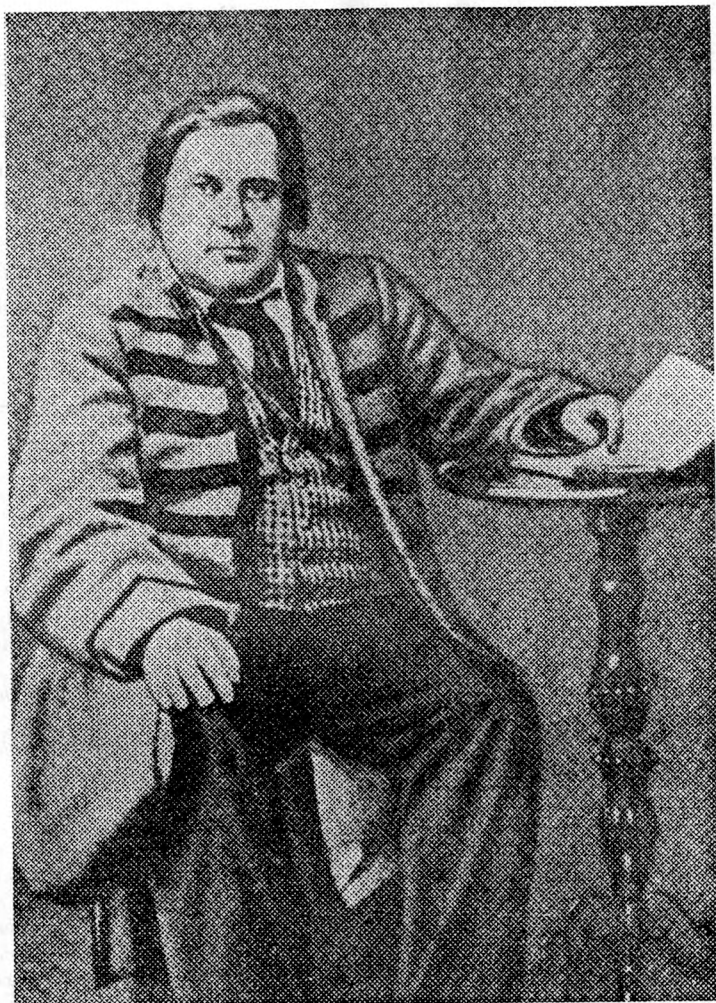
М. В. Д. Виленский, ковенский и гродненский генерал-губернатор.
31 августа 1889 года. № 1125. г. Вильна.

Господину начальнику Главного управления по делам печати.

Возвращая при сем приложенные к отзыву вашего превосходительства от 12-го сего августа № 3630 биографию В. Дунина-Марцинкевича с его портретом и не изданные еще произведения под заглавием «Пинская шляхта», фарс-водевиль на пинском наречии, и «Сборник народных песен» на том же наречии, имеющие войти в состав «Календаря Северо-Западного края», имею честь уведомить вас, милостивый государь, что помещение в упоминаемом Календаре биографии Дунина-Марцинкевича я нахожу совершенно лишним, во-первых, потому, что личность этого автора¹ едва ли может представлять какой-либо интерес для читателей календаря, а, во-вторых, потому, что этот поэт, по словам автора его биографии, был очень популярен² в среде польских писателей, которые, как, например, Сырокомля, посвящали ему даже свои стихотворения.

То же самое я должен сказать и о фарсе-водевиле под заглавием «Пинская шляхта», о напечатании которого в «Календаре Северо-Западного края»³ ходатайствует его издатель.

По моему мнению, подобное произведение, в коем в неприглядном свете выставляется личность должностного лица⁴, становаго пристава, который к этому везде называется «наяснейшая корона»⁵, вряд ли удобно помещать в каком-либо издании, а в особенности в таком, как календарь, который предназначается для распространения в среде местного населения.

В. Дунін-Марцінкевіч. Фота пачатку 60-х гадоў

Что же касается последней статьи — «Сборник народных песен» на пинском наречии, то ввиду того, что песни эти могут быть интересны в научном отношении, я затрудняюсь дать о них какое-либо заключение, но во всяком случае полагаю, что некоторые из них должны быть подвергнуты строгой цензуре как по своему содержанию, так и по языку и что вряд ли для этих песней⁶ «Календарь Северо-3[ападного] края» м[ожет] б[ыть] признан ответственным⁷.

Генерал-лейтенант⁸
Управляющий канцеляриею

Лл. 28—29 адв. Водпуск на бланку, без подпісаў⁹

¹ *Далей закрэслена:* писавшего свои сочинения большею частию на польском языке.

² *Напісана над закрэсленым:* известен.

³ *Далей закрэслена:* так.

⁴ должностного лица *напісана пазней над радком.*

⁵ который... корона» *прыпісана пазней на палях.*

⁶ *Так у дакуменце.*

⁷ то ввиду... соответственным *напісана над закрэсленым:* то она, по моему мнению, представляет более научный труд и интерес, а потому едва ли удобно давать ей место в числе тех статей, которые должны войти в состав «Календаря Северо-Западного края».

⁸ *Віленскім генерал-губернатарам быў у гэты перыяд генерал-лейтэнант І. С. Кахану.*

⁹ *Прыведзеныя ў заўвагах да дакумента праўкі зроблены на белавым, падрыхтаваным для падпісання экзэмпляры дакумента.*

УСПАМІНЫ ЯДВІГІНА Ш.

Ядвігін Ш. (Лявіцкі Антон Іванавіч; 1868—1922) — вядомы беларускі пісьменнік, адзін з пачынальнікаў беларускай мастацкай прозы. У 70-я гады вучыўся ў прыватнай нелегальнай школе, арганізаванай у Люцынцы В. Дуніным-Марцінкевічам і яго сям'ёй. Пра гэты перыяд Ядвігін Ш. двойчы ўспамінаў у 1910 г. на старонках «Нашай нівы»: у публіцыстычна-краязнаўчых нататках «Лісты з дарогі» і праз тры месяцы — у артыкуле «В. Марцінкевіч у практычным жыцці», напісаным у сувязі з 25-годдзем з дня смерці Дуніна-Марцінкевіча для юбілейнага нумара газеты (між іншым юбілей чамусьці адзначаўся на год пазней). Друкуем урывкі з названых твораў Ядвігіна Ш.

№ 1

[...] З Івянца пусціўся я пуцявінкамі адшукаць тую хатку, пад страхой каторай некалісь-то ламаў свае пальцы, каб як нагрэзаць першую літару. Шмат з таго часу вады ўплыло, ох, шмат! Шасцёра нас там было: тры дзяўчынкі (адна з іх ужо ў магіле) і тры хлопчыкі; я быў найменшым — гадкоў сем меў; вучылі нас розных навук, нават музыкі. Наша вучыцелька¹ (вечны ёй ужо пакой!) і яе бацькі так умелі

падахвочваць нас да навукі, што кожны з нас наперабой браўся да яе. Гэта было ў 187... гаду ў фальварку першага беларускага песняра — Вінцука Марцінкевіча — Люцынцы... Памятаю я і Люцынку, і яе гаспадара: старэнькі ўжо тады быў, але добры, вясёлы, жартаблівы. Памятаю і вялікі куфар, куды хаваў ён сваё пісанне, паўнюсенькі быў, але мала выйшла гэтага пісання адтуль у свет: па смерці Марцінкевіча стары дом згарэў, пайшла з дымам і большая палова працы гэтага заслужанага для нашай бацькаўшчыны чалавека. Дзіўлюся я цяпер, як мог ён столькі працаваць, пісаць, калі цялюсенькі дзень у гэтым самым доме дзеці — адны барабанілі на фартэпіяне, другія галасілі над кніжкай, іншыя дурэлі: музыка, смех, гоман, крык, а ніколі, бывала, слова благога не скажуць ні ён сам, ні яго жонка-старушка, ні дачка — наша вучыцельніца. Любілі яны нас — чулі гэта нашыя дзіцячыя душачкі, — дык і мы іх з усяго сэрца кахалі, шанавалі, як родных бацькоў. На кожны важнейшы, бывала, дзень нябожчык пісаў для нас усіх — дзяцей якую-колечы камедыю, мы яе вучыліся, з'язджаліся госці і ішло прадстаўленне. Памятаю доўгія восеннія вечары... памятаю цікавыя апавяданні аб роднай бацькаўшчыне і аб далёкіх халодных краях, куды злая доля заганяе шмат людзей... Збіўшыся ў кучку, слухаем мы гэтыя дзівы, а нябожчыца, жонка песняра, ціхачом уцірае слязіну, шчымылі нашы сэрцы, у грудзёх нешта бунтавалася. Але скончылася тут наша навукі: нас паразвозілі да бацькоў. Цяпер, ідучы, калі здалёку ўгледзеў я Люцынку, так сама, як некалісь-некалісь, зашчымела маё сэрца, у грудзёх нешта бунтавалася, але ўжо не кулакі заціснуліся, а толькі скацілася па твары слязіна...

Я д в і г и н Ш. Лісты з дарогі. «Наша ніва», 26 жніўня 1910 г., № 35. Урывак

¹ *Відаць Цэзарына Вікенцьеўна Марцінкевіч, разам з бацькам аддадзена ў 1876 г. пад нагляд паліцыі за арганізацыю ў Люцынцы нелегальнай школы (гл. вышэй стар. 161).*

№ 2

У 1877 — [187]8 гадох¹ давялося мне жыць пад страхой нашага песняра: дачка яго вучыла невялічкую грамадку дзяцей. Вучылі нас там па-расейску, па-польску, па-французску, вучылі розных навук, але ані гісторыі Беларусі, ані нават беларускай мовы мы не чулі...

Мо гэтага нашы бацькі не вымагалі, мо нават не хацелі, але ўсё ж ткі ў дзіцячай памяці (а былі паміж нас і ладныя пад-росткі), як на мяккім воску, пясняр беларускі павінен быў сваю пячатку выціснуць. Марцінкевіч гэтага не зрабіў. Мы нават яго

твораў не ўмелі. Калі ж, бывала, прыязджалі суседзі-госці, то чулі мы, як толькі зрэдку перакідваліся яны з гаспадаром, быццам жартам, беларускімі слоўцамі, як гэта і цяпер вядзецца паміж дробных памешчыкаў (да каторых прыналежаў і Марцінкевіч), калі хочучь паказаць сваю дружбу, сваё «запанбрацтва».

Умеў нябожчык заахвочваць нас да навукі, умеў строіць жарты, быў для нас вельмі добрым; любілі і шанавалі яго акалічныя сяляне і суседзі, але з пісаннем сваім, з думкамі сваімі ад усіх запіраўся ў каморку! І хоць кавяў² ён там беларускую жывую мову, хоць ён першы паказаў, што мова гэта не цяжкая, не тапорная, за якую яе ўважалі, а гладкая, гібкая, пявучая, лірычная, багатая ў словы і звароты, каторых хватае выказаць нават такія чароўныя творы, як Міцкевіча; хоць ён першы сеяў зярняты, усходу каторых, бадай, ці спадзяваўся сам, але ў штодзённым сваім жыцці не меў адвагі заявіць сябе шчырым беларусам, не меў адвагі беларускую ідэю прыпасаваць да жыцця і дзеля таго не змог пацягнуць за сабой большага гуртка блізкіх сабе людзей, не змог нават знайсці наследнікаў сваёй ідэі; і хоць справу беларускага адраджэння зачапіў, але з месца яе не скрануў.

І вось цяпер, калі мы перажываем 25-ю гадаўшчыну смерці Марцінкевіча, найлепшым успамінкам будзе, калі мы, сабраўшы ўсе свае сілы, не толькі пісаннем, але і жыццёвай практыкай станем пратаптаць тую заросшую ззеллем сцежку, якую назначыў нам час, назначыла гісторыя, каторая вучыць, як павінны мы брацца за гэтую працу.

Я д в і г і н Ш. В. Марцінкевіч у практычным жыцці. «Наша ніва», 25 лістапада 1910 г., № 48. Урывак

¹ Ёсць падставы думаць, што ў артыкуле недакладнасць. Вышэй, у «Лістах з дарогі», Ядвігін Ш. гаворыць, што яму было ў той час «гадкоў сем», г. зн. адносіць падзеі прыблізна да 1875—1876 гг. Такое датаванне больш верагоднае, таму што, як відаць з ведамасці пра паднаглядных 1876 г., якая публікуецца ў нашым зборніку (гл. вышэй, стар. 161), школа ў Люцынцы была выкрыта царскімі ўладамі (і, вядома ж, перастала існаваць) не пазней кастрычніка 1876 г.

² У тыражы «Нашай нівы», які друкаваўся кірыліцай: хаваў.

Аляксандр Рыпінскі

(1811 ці 1812-1886)

Пісьмо да Адама Плуга

*Спроба надрукаваць
баладу «Нячысцік» у Расіі*

*Вяртанне з эміграцыі
на радзіму*

ПІСЬМО ДА АДАМА ПЛУГА

Пра адрасата гл. заўвагу 5 на стар. 167.

*Пісьмо Рыпінскага друкуецца ў перакладзе з польскай мовы. Дзе знаходзіцца арыгінал, невядома. Пераклад зроблен на выданню: *Księga pamiątkowa na uczczenie setnej rocznicy urodzin Adama Mickiewicza (1798 – 1898), t. I. Warszawa, б. г., стар. 255–257.**

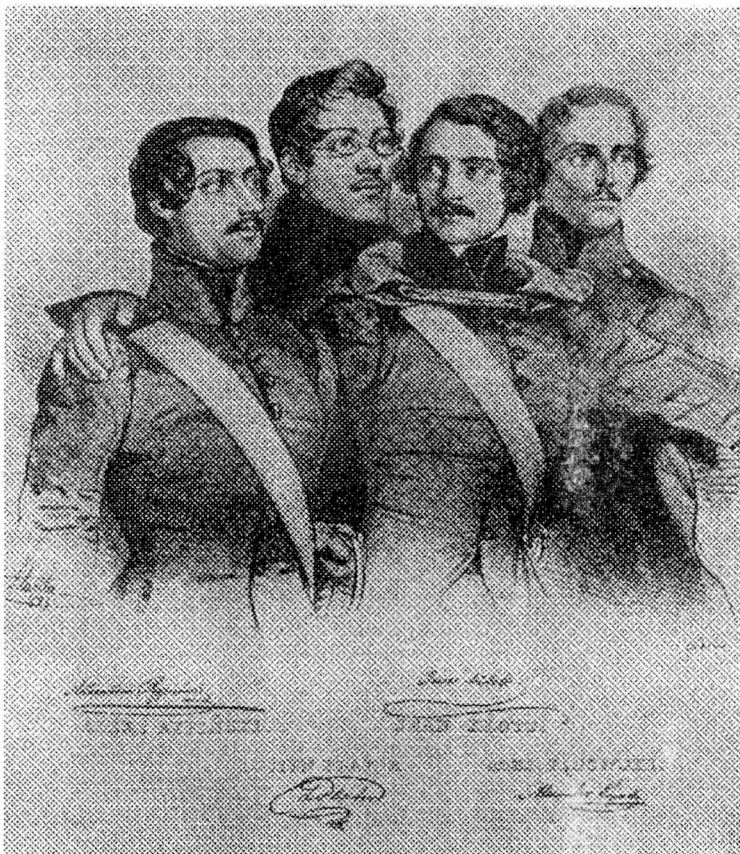
Строканы¹, 1883 г.²

Яшчэ раз, а можа і апошні, пішу вам, жадаючы паведаміць, што пасылку атрымаў, і да перасланных ужо вам маіх памятак дадаць яшчэ адну, для ўзбагачэння вашага прыватнага музея. Гэта венгерская скарбовая асігнацыя 1848 г., якія там і дагэтуль завуць кошуткамі, мае яна і ўласнаручны подпіс Кошута³ як дыктатара.

Колькі клопатаў прыносіць вам рэдагаванне «Kłosów»⁴, я найлепей разумею, бо гэтага аж занадта зазнаў, будучы сам у Лондане адразу аўтарам, наборшчыкам, карэктарам, рэдактарам, друкаром, брашуроўшчыкам, нават кнігаром, апрача абавязку прафесара. Зашмат гэтага ўсяго было для мяне аднаго, і дзякуй богу, што гэта мяне не прыдушыла, хоць давяло кішэнь да сухотаў. Такое ўжо, відаць, было наканаванне, хацелася і самому заслужыць якое-небудзь імя і бяднейшым за мяне сувыгнаннікам даць кавалак хлеба, пакуль гадзі мне служылі. То і бог, відаць, за гэта ўзнагароджвае мяне позняй старасцю, а людзей, бескарысных грамадству, заўчасна заклікае да Аўраама на піва⁵.

За чатыры нумары «Kroniki Rodzinnej»⁶ дзякую, але «Святога дрэва» прачытаць не магу, бо нехта вырваў вам з № 8 цэлых паўаркуша, у якім якраз найважнейшая частка гэтай вашай апо-весці; яе галоўны ключ згубіўся. Злаваў я міжвольна на незнаёмага мне рабаўніка, які гэтым паўаркушам можа люльку запаліў, а мяне прымусіў да непрыемнага ў маім чытанні «halte-la!»⁷

Я стары, гэта праўда, але, далібог, самы цярплівы з усіх людзей на свеце, ні на каго доўга злаваць не магу і крыўдаў не памятаю, хоць меў іх нямала ў сваім жыцці, якое, дзякуй богу, не было бяздзейным

*А. Рыпінскі з таварышамі на Дынабургскай школе
падхарунжых, удзельнікамі паўстання 1831 г.*

як на гістарычнай, так і на літаратурнай ніве, а тыя, хто пастаянна ў руху і дзеянні, маюць заўсёды шмат непрыяцеляў і зайздроснікаў у бандзе гультаёў:

Nie przetoż, święta cnoto, porzucić cię trzeba,
Że wieku dzisiejszego już nie dajesz chleba, —

сказаў Карпінскі⁸, а наша новая паэтэса, Марыя Канапніцкая⁹, яшчэ цудоўнай гэта выказала ў вершы:

Ach, kiedy starość zgrzybiała i drżąca,
Żdała od życia rozkoszy i bólów,
Jako roślina żyje wkorzeniona
Siłą nałogu do ziemi tej łona i r. d.

Хіба ж гэта не сапраўдная ваша гісторыя, паны журналісты, што маеце там нейкія камітэты і дыктатуры, без дазволу якіх не можаце прамом рушыць, няхай пярун запаліць... і гэта за кавалак хлеба!!! за нішчымны кавалак хлеба!!!

Карла Рыпінскага¹⁰, віленскага мастака, партрэт якога вы самі прасілі, я не маю шчасця ведаць асабіста, ён прасіў мяне толькі, каб я прыняў яго ў нашу фамілію і выправіў яму шляхецтва ў герольды, якую паслугу я найахвотней для яго зрабіў, бо ён заслужыў гэтага сваім выхаваннем і талентам. Каму толькі магу што добрае зрабіць, лічу гэта сваім абавязкам, зусім не пытаючыся, будуць мне за гэта ўдзячны ці не...

Што да нябожчыка В. Рэута, я сваё зрабіў, а ці можаце вы што зрабіць, гэтага не ведаю. Калі гравіраванне партрэта на дрэве шмат каштуе, можа пані маршалкова¹¹ як заможная пані не пашкадуе ахвяраваць вам на гэта якую суму, калі мужа і пасля смерці кахае; напішыце ёй пра гэта праз Люцын¹² у маёнтка Давялёўшчына. Як толькі ж яго партрэцік не будзе вам патрэбны, прасіў бы адаслаць яго мне ў пісьме, а паштовае порта¹³ я вярну; ён будзе мне патрэбны для маіх жыццёпісаў, якія я пачаў збіраць па прыкладу гісторыі Вуйціцкага¹⁴, далучаючы тут жа і ўзоры стылю кожнага з нашых пісьменнікаў, асабліва тых, пра якіх папярэднія гісторыі літаратур зусім нічога не ведаюць.

Агульны погляд на польскую літаратуру на Белай Русі ўжо даў пан Рамуальд Падбярэскі пры творы Яна Баршчэўскага «Шляхціц Завальня»¹⁵, а пасля яго і Барташэвіч у сваёй кароткай гісторыі польскай літаратуры¹⁶, хоць і прывязаў усю нашу галіну да Пецярбурга, а пра вельмі многіх ані ўспомніў. Гэтымі днямі я праглядаў падобную ж гісторыю Мехяжынскага, выдадзеную ў Кракаве¹⁷, і ў кожнай з іх вельмі мала пра нас. Можа, дарэмна мы горнемся да гэтай няшчаснай Польшчы як народжаныя на Русі, якую і даўней, здаецца, ужо называлі польскай Сібір'ю.

Вось алфавітны спіс гэтых польскіх¹⁸ пісьменнікаў, якія або нарадзіліся на Белай Русі, або таксама пра яе пісалі на абедзвюх мовах нашай правінцыі, як польскай, так і русінскай. Некаторых з іх з вялікай цяжкасцю прыходзіцца мне адкопваць¹⁹:

- 1) Баршчэўскі Ян
- 2) Багамолец Францішак
- 3) Багамолец Ян²⁰
- 4) Борх (граф) Міхал
- 5) Буйніцкі Казімір
- 6) Храпавіцкі Ян Антон²¹

- 7) Храпавіцкі Ігнат
- 8) Чачот Ян
- 9) Драгастайскі Крыштоф²²
- 10) Фіш Зянон (Падаліца)²³
- 11) Глінскі Францішак²⁴
- 12) Гржымалоўскі Валерыян
- 13) Гржымалоўскі Клеменс
- 14) Гржымалоўскі Юльян²⁵
- 15) Гільзен Ян Аўгуст²⁶
- 16) Грамыка (ксёндз) Антон²⁷
- 17) Князьнін Дыянізый Фр.
- 18) Корсак Гуга²⁸
- 19) Косаў Сільвестр²⁹
- 20) Красінскі Валерыян³⁰
- 21) Круман Антон³¹
- 22) Ляскоўскі Юльян³²
- 23) Лускіна Стафан³³
- 24) Лускіна Юзаф³⁴
- 25) Манькоўскі Тамаш³⁵
- 26) Марцінкевіч Геранім³⁶
- 27) Марцінкевіч Дунін Він.
- 28) Масальскі Юзаф³⁷
- 29) Міхановіч (езуіт)³⁸
- 30) Мікоша³⁹
- 31) Моль (граф)⁴⁰
- 32) Магучы Аляксандр⁴¹
- 33) Мусніцкі (езуіт)
- 34) Абрампальскі Аляксандр
- 35) Аношка Ян
- 36) Плятар (граф) Адам
- 37) Рэут Багуслаў⁴²
- 38) Рэут Газдава Вінцэнт
- 39) Рыпінскі Аляксандр
- 40) Рыпінская Юлія⁴³
- 41) Рысінскі Францішак
- 42) Сестржанцэвіч Богуш Ст.
- 43) Скарына Георгій Францыск
- 44) Спасоўскі Грот
- 45) Сурын Феліцыян⁴⁴
- 46) Свідэрскі Андрэй⁴⁵
- 47) Шапялевіч Гаўдэнтый
- 48) Штырмер Элеанора⁴⁶
- 49) Шыдлоўскі Ігнат
- 50) Тышкевіч гр. Яўстафій⁴⁷
- 51) Вярыга Дарэўскі⁴⁸ Арцём
- 52) Урублеўская Тэкля
- 53) Выжыцкі Геральд Юзаф⁴⁹

- 54) Заблоцкі Лада Тадэвуш
55) Зізаній Стафан⁵⁰

Застаючыся назаўсёды з сапраўднай пашанай,
сябар і слуга Аляксандр Рыпінскі

Р. С. Склад паў я ўжо з большага біяграфіі: Баршчэўскага, Князьніна, Лускіны Юзафа, Марцінкевіча Гераніма, Рэута Газдавы Вінцэнта, Рысінскага Францішка, Шыдлоўскага Ігната і Заблоцкага Тадэвуша, а колькі ж гэта яшчэ [не дачакаліся] ані слова!

¹ Так у крыніцы. Павінна быць *Стrogаны* — маёнтак *Веляшкоўскай вол. Віцебскага нав.*, дзе жыў у 80-я гады А. Рыпінскі.

² *Год хутчэй за ўсё прастаўлены рэдакцыяй «Księgi pamiątkowej»*

³ *Кошут Лаш (1802—1894) — палітычны дзеяч Венгрыі, кіраўнік нацыянальна-вызваленчай барацьбы венгерскага народа ў 1848—1849 гг.*

⁴ *«Kłosy» — варшаўскі часопіс, рэдактарам якога ў 1875—1890 гг. быў Адам Плуз.*

⁵ *Г. зн. на той свет.*

⁶ *«Kronika Rodzinna» — часопіс, выходзіў у Варшаве ў 1867—1914 гг. Адам Плуз супрацоўнічаў у ім у 1873—1888 гг.*

⁷ *стой! спыніся! (фр.). Тут — прыпынку.*

⁸ *Францішак Карпінскі.*

⁹ *Кананніцкая Марыя (1842—1910) — польская пісьменніца-дэмакратка.*

¹⁰ *Рыпінскі Карл (1808—1892) — мастак-партрэтыст, аўтар партрэтаў Я. Баршчэўскага, У. Сыракомлі і інш.*

¹¹ *Жонка Вінцэнта Рэута, які ў 40-я гады быў полацкім павятовым прадавадзіцелем дваранства (маршалкам).*

¹² *Павятовы горад Віцебскай губ. Цяпер Лудза Латвійскай ССР.*

¹³ *паштовыя выдаткі.*

¹⁴ *Вуйціцкі Казімеж Уладзіслаў (1807—1879) — польскі гісторык, мемуарыст, фалькларыст, выдавец. У 1845—1846 гг. выдаў «Нарысы гісторыі польскай літаратуры».*

¹⁵ *Гл. артыкул Р. Падбярэскага «Беларусь і Ян Баршчэўскі» на стар. 53—78 нашага зборніка.*

¹⁶ *Маецца на ўвазе «Гісторыя польскай літаратуры, расказаная ў свабоднай форме» Юльяна Барташэвіча (1861).*

¹⁷ *Мехяжынскі Караль (1800—1881) — гісторык літаратуры, прафесар Ягелонскага ўніверсітэта, аўтар «Гісторыі польскай літаратуры, каратка расказаная для моладзі» (Кракаў, 1873).*

¹⁸ *У сапраўднасці не ўсіх пералічаных ніжэй пісьменнікаў можна аднесці да польскай літаратуры.*

¹⁹ *Прозвішчы размешчаны А. Рыпінскім у парадку лацінскага алфавіта.*

²⁰ *Багамалец Ян Хиціцель (1724—1795) — філосаф, матэматык, брат Францішка.*

²¹ *Храпавіцкі Ян Антон (памёр у 1685 г.) — ваявода віцебскі, дыпламат, мемуарыст, аўтар «Дыярыуша» 1656—1685 гг.*

²² *Маецца на ўвазе Дарагастайскі Крыштаф (1562—1615) — маршалак вялікі літоўскі, ваеначальнік, аўтар «Гіпікі, г. зн. кнігі пра коней» (1603).*

²³ *Фіш Зянон (псеўд. Тадэвуш Падаліца; 1820—1870) — польскі паэт, публіцыст выдавец альманаха дэмакратычнага кірунку «Gwiazda». Родам з Магілёўшчыны.*

²⁴ *Звестак няма.*

²⁵ *Гржымалоўскія выдалі ў 1837 г. у Пецярбургу кнігу на польскай мове пад назвай «Паэтычныя творы трох братоў, Валерыяна, Клеменса,*

g. Klein Bazaar^{N^o}

English, Polish, & foreign Printing Office,
3, Little Place, Tottenham near London.

London
Printed

A. Grove Place,
Tottenham
near London

Печатано в
русском типографском
заводе Ш. Ш. Шейнбергера

Санктпетербургскій Императорскаго
Вѣдомства Цензурнаго
Комитета.

Сочиненіе привагаанной гдѣсь
Валерьевой Валлады, предложенное пе-
чатаніемъ оного въ кавѣйдѣ по на-
казу Министрства Россійской Им-
періи, которое имѣе управленіемъ
Санктпетербургскаго Цензурнаго Ко-
митета разсмотрѣно оного и по-
зволитъ перепечатанъ.

Мѣст

Лондонъ.
Кодзру 31 мая
1855 г.

Вѣдѣющій оному
Александръ Рѣшнбергъ.

Прашэнне А. Рыпінскага ў Пецярбургскі цензурны камітэт
аб дазеле надрукаваць у Расіі беларускую баладу «Нячысцік»

Юльяна Гржымалоўскіх, беларусінаў, у трох тамах». Кожны том змяшчаў вершы аднаго з братоў. У вершах Гржымалоўскіх адчуваецца пераклічка з беларускім фальклорам, з творчасцю А. Міцкевіча. Апрача таго, Клеменсу належыць драма «Сонцаварот» (Вільня, 1847).

²⁶ Гільзен Ян Аўгуст (памёр у 1767 г.) — саноўнік Вялікага княства Літоўскага (маршалак галоўнага трыбунала, ваявода мінскі), выдаў кнігу «Інфлянты ў [...] гісторыі і пераваротах» (Вільня, 1750).

²⁷ Грамыка Антон Ігнатавіч — змяляк і сучаснік Рыпінскага, ксёндз-настаяцель Станькаўскай парафіі Віцебскага нав. Звестак аб яго літаратурнай дзейнасці няма*.

²⁸ У гістарычнай літаратуры (В. А. Дьяков. Деятели русского и польского освободительного движения в царской армии 1856—1865 годов. Биобиблиографический словарь. М., 1967, стар. 85; В. Е. О р и с з а й с к і. Stowarzyszenie Ludu Polskiego. Kraków, 1975, стар. 259) згадваецца Гуга Корсак, студэнт Кіеўскага універсітэта, у 1839 г. за ўдзел у змове Канарскага аддадзены на ваенную службу. Звестак аб яго літаратурнай дзейнасці і сувязях з Беларусцю няма.

²⁹ Косаў Сільвестр (памёр у 1657 г.) — беларускі і ўкраінскі царкоўна-палітычны дзеяч і публіцыст, праціўнік царкоўнай уніі 1596 г. У 1633—1647 гг. епіскап магілёўскі, аршанскі і мсціслаўскі.

³⁰ Красінскі-Скарабагаты Валерыян (1795—1855) — публіцыст, гісторык. Родам з Беларусі. Пасля паўстання 1831 г. жыў у Англіі, пісаў па-англійску.

³¹ Антон Круман выдаў у 1860 г. у Вільні паэтычны зборнік «Пясняр з Дзвіны».

³² Ляскоўскі Юльян — польскі паэт, родам з Беларусі. Відаць, жыў нейкі час у эміграцыі ў Францыі. У 1861 г. выдаў у Вільні кнігу паэтычных твораў «Зборнічак вандроўны. Беларускі бандурыста». Змешчаныя там творы (паэма «На чужой старане» і інш.) цікавыя сувяззю з беларускім фальклорам, выказанымі ў іх патрыятычнымі пачуццямі (гл.: J. G o ł q b e k. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz. Wilno, 1932, стар. 19). У 70—80-я гады выступаў пад псеўданімамі Бандурыста Карабіч, Ю. Карабіч і інш.

³³ Лускіна Стафан (Шчэпан; 1725—1793) — польскі журналіст, публіцыст, астраном. Паходзіў з беларускай шляхты з Віцебшчыны. У 1774 — 1793 гг. рэдактар «Gazety Warszawskiej»

³⁴ Звестак няма.

³⁵ Хутчэй за ўсё маецца на ўвазе Ігнат Манькоўскі.

³⁶ Марцінкевіч Геранім (нар. каля 1815 г.) — пісьменнік, віцэблянін. Выдаў некалькі кніжак вершаў і прозы на польскай мове. Ёсць звесткі, што пісаў таксама па-беларуску.

³⁷ Масальскі Юзаф (1800 — каля 1845) — польскі паэт, аўтар паэтычнага двухтомніка, выдадзенага ў Вільні ў 1827—1828 гг. Родам з Мінішчыны. Удзельнік філамацкіх арганізацый, аддадзены царскімі ўладамі ў салдаты. У 1831 г. сасланы ў Сібір.

³⁸ Ян Мізановіч.

³⁹ Мікоша Юзаф (1744 — каля 1825) — аўтар кнігі пра Турцыю (Варшава, 1787). Паходзіў з беларускай шляхты, працаваў у польскай школе ў Стамбуле.

⁴⁰ Моль Ян Ігнат (памёр у 1855 г.) — польскі паэт, перакладчык, драматург, у 1806 г. выдаў у Вільні зборнік «Забаўкі вершам». Родам з Віцебшчыны.

⁴¹ Звестак няма.

⁴² Рэут Багуслаў — перакладчык твораў І. Дзмітрыева на польскую мову (пераклады выдаваліся ў Пецярбургу ў 1827 і 1830 гг.)

⁴³ Польскія вершы Юліі Рыпінскай былі выдадзены ў Варшаве ў 1874 г. у зборніку «Паззія» разам з вершамі М. Барэйшы і Л. Б.

⁴⁴ Сурын Феліцыян — краязнаўца, белетрыст, мемуарыст. Жыў на Магілёўшчыне, удзельнік паўстання 1863 г. у Горках.

⁴⁵ Свідэрскі Андрэй — афіцэр, паэт, аўтар польскіх паэм «Юзафада» (Варшава, 1818) і «Блудны сын» (Варшава, 1827).

⁴⁶ Псеўданім Людвіка Штырмера, звязанага з пецяярбургскім беларускім гуртком.

⁴⁷ Тышкевіч Яўстафій Піевіч (1814—1873) — археолаг, гісторык, этнограф і краязнаўца, адзін з заснавальнікаў беларускай археалогіі.

⁴⁸ У крыніцы памылкова: Darowski.

⁴⁹ Выжыцкі Геральд Юзаф — памешчык Рэжыцкага пав. Віцебскай губ., аграном, батанік, перакладчык. Супрацоўнічаў у «Рибоніе», выдаў кнігі: «Навука догляду свойскай жывёлы» (Варшава, 1838) і «Эканамічна-тэхнічны траўнік» (Вільня, 1845).

⁵⁰ У крыніцы: Zuznani. Стафан Зізаній (Тустаноўскі) — беларускі пісьменнік-палеміст і царкоўны прапаведнік XVI — пачатку XVII ст.

СПРОБА НАДРУКАВАЦЬ БАЛАДУ «НЯЧЫСЦІК» У РАСІІ

У 1853 г. А. Рыпінскі надрукаваў у Лондане (у сваім паэтычным зборніку) і Познані (асобна) беларускую рамантычную баладу «Нячысцік» і, як сведчаць дакументы, што публікуюцца ніжэй, адразу ж зрабіў спробу перавадаць яе ў Расіі.

Са справы Пецяярбургскага цэнзурнага камітэта (ЦДГА СССР у Ленінградзе, ф. 777, воп. 2, 1853 г., спр. 18).

№ 1

В Санкт-Петербургский его императорского величества цензурный комитет.

Сочинитель прилагаемой здесь белорусской баллады¹, предполагающей перепечатать оную в какой бы то ни было типографии Российской империи, покорнейше упрашивает Санкт-Петербургского цензурного комитета² рассмотреть оную и позволить перепечатать.

Их всепокорнейший слуга Александр Рипинский

Лондон

Ноября 3-го дня 1853 г.

Надпись-резалюция: 9 ноября 1853 [г.] Передать на рассмотрение проф. Срезневского.

Л. 22. Аўтограф на бланку з друкаваным надпісам: Drukarnia Polska. English, Polish, & foreign Printing Office, 5, Grove Place, Tottenham near London³.

¹ Дадатку ў справе няма.

² Так у дакуменце.

³ Польская друкарня (польск.). Прадпрыемства англійскіх, польскіх і замежных выданняў, 5, плошча Гроў, Тотэнхэм паблізу Лондана (англ.). Адрас друкарні ў арыгінале паўтораны двойчы.

№ 2

С.-П[етер]б[ургский] ц[енсурный] к[омитет]. 12 ноября 1853 г. № 1037.

Г. экстраординарн[ому] профес[сору] С.-П[етер]б[ургско]го унив[ерсите]та ст[атскому] сов[етнику] Срезневскому.

Препровождая при сем печатную брошюру под заглавием «Niaczyścik, ballada Białoruska. Napisał Alexander Rypiński (Wyjątek z jego Poezji)», покорнейше прошу вас, м[илостивый] г[осударь], с возвращением оной представить мне ваше мнение относительно напечатания этой брошюры у нас в России.

Председатель Комит[ета] попечитель] С.-П[етер]б[ургского]
уч[ебного] окр[уга] М. Мусин-Пушкин
Секретарь Комит[ета] А. Ярославцов

Л. 23. Водпуск

№ 3

Его превосходительству господину попечителю С.-Петербургского учебного округа Михаилу Николаевичу Мусину-Пушкину

Доклад

Профессора И. Срезневского

Прилагая при сем обратно книжку «Niaczyścik», сочинение А. Рыпинского, честь имею в ответ на предложение от 12 ноября 1853 г. донести вашему превосходительству, что, по моему крайнему разумению, книжка эта не может быть одобрена к печати русскою цензурой,

— во-первых, потому что автор оной Александр Рыпинский известен как писатель, преданный возмутительным идеям, и высказал их, между прочим, и по отношению к Белоруссии в книжке «Białoruś»,

— во-вторых, потому что его баллада «Niaczyścik» предлагается к печати латинскими буквами, тогда как она написана по-русски на местном наречии православных жителей Белорусского края и хотя бы и без вредной преднамеренной цели, то все-таки не без возможности распространения в народе грамотности латинской.

Профессор И. Срезневский

7 декабря 1853 г.¹

Л. 24. Автограф

¹ *Пасля тэксту праект рашэння алоўкам:* Определ[или:] Означенную книжку запретить и известить о том прочие ценсурные комитеты.

С.-П[етер]б[ургский] ц[енсурный] к[омитет]. 18 декабря 1853 г. № 1212.

В Московский ценсурный комитет.

С.-П[етер]б[ургский] ц[енсурный] к[омитет], причислив к сочинениям запрещенным: «Niaczyścik, ballada Białoruska. Napisał Alexander Rypiński (Wyjątek z jego Poezji)», имеет честь сообщить о том Московскому ценсур[ному] комитету.

Ценсор Н. Елагин
Секретарь А. Ярославцов¹

Л. 25. Водпуск

¹ Аналагічныя адносіны пасланы ў гэты ж дзень Кіеўскаму, Каўказскаму, Адэскаму, Віленскаму і Рыжскаму цэнзурным камітэтам, а таксама так званым «асобным» цэнзарам у Дэрпце і Казані.

ВЯРТАННЕ З ЭМІГРАЦЫІ НА РАДЗІМУ

Са справы канцэлярыі віцебскага губернатара «[...] О учреждении строгого секретного надзора за [...] Рыпинским» (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1430, воп. 1, спр. 30114).

№ 1

Секретно

Министерство внутренних дел. Департамент полиции исполнительной. Отделение 2. Стол 2. 19 апреля 1858 г. № 98. По высочайшему повелению. О польском выходеце Рыпинском.

Господину начальнику Витебской губернии.

Польский выходец, уроженец Витебской губернии Александр Рыпинский просит о дозволении ему возвратиться на родину.

Государь император, по всеподданнейшему докладу о сем главного начальника 3 отделения собственной его императорского величества канцелярии, высочайше повелеть соизволил разрешить Рыпинскому возвращение в отечество на основании всемилостивейшего повеления 15(27) мая 1856 г.¹ с тем, однако, чтобы он по возвращении на родину подвергнут был строгому секретному надзору.

О таковой высочайшей воле, сообщенной мне генерал-адъютантом князем Долгоруковым², имею честь уведомить ваше пре-

восходительство для зависящего распоряжения к учреждению означенного надзора.

Министр внутренних дел С. Ланской
Директор С. Жданов

Лл. 1—1 адв. Арыгінал

¹ У 1855—1857 гг. у сувязі з уступленнем на трон Аляксандра II царскім урадам быў абвешчаны рад амністый, у тым ліку дзекабрыстам, петрашэўцам, удзельнікам польскага вызваленчага руху.

² Далгарукаў Васіль Андрэвіч (1804—1868) — у 1856—1866 гг. шэф жандараў і начальнік III аддзялення.

№ 2

Секретно

Его превосходительству господину витебскому гражданскому губернатору, действительному статскому советнику и кавалеру

Витебского земского исправника

Рапорт

Предместником вашего превосходительства от 6 мая 1858 года № 3841¹ предписано мне по прибытии на родину польского выходца уроженца Витебской губернии Александра Рыпинского учредить за ним строгий надзор и о времени прибытия, так и о том, что по таковому окажется, доносить.

Польский выходец Александр Рыпинский явился сего 19 августа в Витебский уезд, в имение Куковячино родного брата Рыпинского, и там будет иметь постоянное жительство, а за ним я имею строгий надзор и, что окажется, своевременно донесу вашему превосходительству.

И. д. исправника Арцишевский

№ 791

23 августа 1859 [г.]

Лл. 4—4 адв. Арыгінал

¹ Гл. эту же справу, л. 2.

Паўлюк Багрым

(1812- каля 1891)*

Ігнат Яцкоўскі.

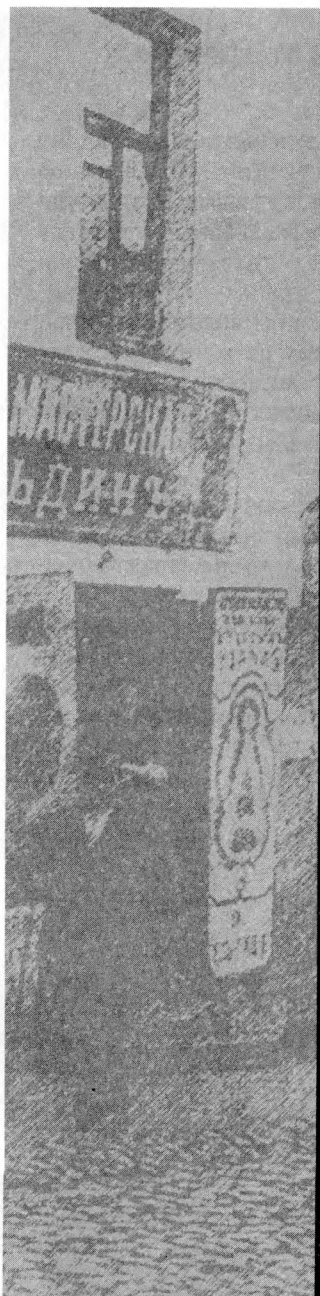
Аповесць з майго часу

Следства адносна

крошынскай школы

і прачытаных

П. Багрымам вершаў

ІГНАТ ЯЦКОЎСКИ¹. АПОВЕСЦЬ З МАЙГО ЧАСУ

Ксёндз Магнушэўскі² праз які дзесятак з нечым гадоў трапіў у бяду і памёр хоць ва ўласным доме, але пад арыштам. Правіннасцю яго мусіла быць: паводле адных, залішня прывязанасць да імя князеў Радзівілаў, якая не дазваляла яму нібыта абьякава глядзець на жаніцьбу беднага шляхціца пана Юрагі з князеўнай Радзівіл, што была некалі яго выхаванкай, жаніцьбу, якой, памятаючы вайсковае таварыства і дружбу, што завязалася пры аблозе Модліна³, садзейнічаў яе брат князь Канстанцін і давёў да выніку; паводле другіх, заступніцтва за крошынскіх сялян, г. зн. падбухторванне іх супраць Юрагі, калі той, атрымаўшы Крошын як пасаж за жонкаю, хацеў гэтых сялян вярнуць у паншчыну, ці, як казалі, дапасаваць паншчыну да колькасці зямлі.

Паколькі мы ведалі ўсіх асоб, што дзейнічалі ў гэтай драме, з найлепшага боку і ў наўмыснай жорсткасці ніводную з іх не абвінавчваем, а жорсткасць усё-такі адбылася, то, не адважваючыся самі выносіць прысуд, падаём справу, як была па сутнасці.

Маёнтак Крошын, як гэта было амаль ва ўсіх радзівілаўскіх маёнтках, меў уведзены звычай прывілей, што сяляне перадавалі ці закладвалі адны другім свае землі часткова ці цалкам, пераносячы абавязкі, г. зн. адрэоткі і чыншы, на сябе. Таму новы пакупнік, ці той, каму закладвалася зямля, атрымліваў яе без усякіх павіннасцей, а ранейшы ўладальнік, пакінуўшы ў сябе толькі невялікую колькасць зямлі, а то і зусім яе пазбыўшыся, або не мог адрабляць ускладзенай на сябе добраахвотна павіннасці, або, перабраўшыся куды-небудзь, забываўся пра свае абавязальствы.

Двор на гэтым траціў, бо не толькі не меў рук, патрэбных для апрацоўкі сваёй раллі, але, акрамя таго, мусіў аплочваць падатак у казну за сялян, што пакінулі свае землі, а новыя пакупнікі не адчувалі сябе абавязанымі ў гэтых адносінах. Гыя дакументы, што заключаліся навечна паміж сялянамі, рабіліся без усякай фармальнасці і не маглі мець вартасці перад законам, аднак, на думку пакупнікоў, павінны былі мець гэту вартасць, і яны прысланых выканаўцаў адсылалі да прадаўца, які

збяднеў або нават зусім не меў зямлі, і ранейшая адміністрацыя, не жадаючы заводзіць працэс, на гэтым спынялася, бо так бывала здаўна.

Калі Юрага стаў панам Крошына і пераканаўся на месцы, як выглядаюць справы, загадаў перш за ўсё каморнікам зрабіць абмер усяго ўладання, а потым запатрабаваў, каб уладальнікі падалі дакументы, паводле якіх трымаюць землі без усякіх павіннасцей на карысць двара. Калі так сталася, Юрага, перакананы ў нефармальнасці і неправамоцнасці дакументаў, з якімі можна было не толькі прагнаць любога шляхціца, але яшчэ і прымусіць разлічыцца за непрыгодныя пустэчы, у справе з сялянамі, аднак, хацеў скончыць, як яму здавалася, па-прыяцельску, вяртаючы ім сумы, у любой форме ўнесеныя за гэтыя землі, і, скасаваўшы цераспалосіцу як ужо ў бяспрэчным сваім уладанні, падзяліць яго на ўчасткі паводле найлепшага статута з карысцю для двара і без цяжкасцей для сялян.

Але сяляне, падбухтораныя нібыта ксяндзом Магнушэўскім, не хацелі згадзіцца на гэта. Таму Юрага, перадаўшы ў ніжні суд⁴ грошы, якія вылічыў у згаданым рахунку, запатрабаваў перадачы сабе ўласнасці афіцыйнымі ўстановамі. Нейкі час цягнуліся следства і спробы ўсякімі спосабамі прыйсці хоць да якога-небудзь пагаднення. Аднак усе сродкі аказаліся дарэмнымі, а ўрад, узяўшы аднойчы гэту справу ў свае рукі, лічыў неабходным пераканаць бакі, што пастановы вышэйшай улады павінны быць выкананы, і дзве роты пяхоты, накіраваныя з гэтай мэтай у маёнтак, дамагліся здзяйснення статута, зацверджанага ўрадам. Пры гэтай экзекуцыі некалькі сялян былі збіты да смерці, звыш дзесятка сасланы ў Сібір або ў вайсковую службу, а двор і вёска моцна пацярпелі, бо тая каманда з афіцэрамі на працягу некалькіх месяцаў утрымлівалася за мясцовы кошт.

Аднак нягледзячы на тое, што кс. Магнушэўскага падазравалі, быццам ён мусіў быць прычынай усяго гэтага супраціўлення і, значыць, агульнага няшчасця, нельга было забытаць яго ў следства. Усё ж імя яго як завадатара так званага бунту ў Крошыне стала вядомым як у Гродне, так і ў Вільні, дзе сенатар Навасільцаў⁵ з рэктарам Пеліканам⁶, дазнаўшыся ад пані Сулістроўскай, з дачкой якой князь Канстанцін Радзівіл меўся ў той час ажаніцца, што ксёндз Магнушэўскі мае ў сябе парафіяльную школу для вясковых хлопчыкаў, без дазволу на тое ад універсітэта⁷, і прывівае там непакорнасць духу, вырашылі выкрыць спосаб яго навучання і з гэтай мэтай, едучы нібыта ў Слонім, заехалі па дарозе ў крошыненскую плябанію.

Ксёндз Магнушэўскі, засмучаны падзеямі, якія пад бокам яго адбываліся, можа, падупаў ужо здароўем. Ранейшая далікатнасць яго пакінула ўжо. Рабіўся ён кіслым і падазроным у

прысутнасці тых, хто прыносіў з сабой які-небудзь выгляд афіцыйнасці. Таму Навасільцаў і Пелікан сустрэлі не вельмі мілы прыём. Але гэтых гасцей цяжка яму было хутка пазбавіцца, бо яны загадзя казалі, што без абеду не паедуць далей. Таму Магнушэўскі загадаў рабіць для іх абед, а тым самым даў для іх час злавіць яго ў пугы ліслівасці, трапіўшы ў якія, пачаў стары траціць патрэбную цвярдую асяярожнасці.

Доўга адмаўляўся той свяшчэннік выказаць якое-небудзь меркаванне аб справе Юрагі з сялянамі, нарэшце прамармытаў некалькі нараканняў аб прыніжэнні князёўны такім неадпаведным яе нараджэнню замужжам і што далейшыя падзеі з'яўляюцца толькі вынікам таго, што для яе не падабралі адпаведнай па нараджэнню асобы. Згадзіліся з такім меркаваннем гэтыя няпрошаныя госці і пацягнулі яго за язык. Не прадбачачы подступу, стаў ён больш гаваркім, бо думаў, што абараняе справу сялян і што дапаможа ім. Сенатар папракнуў яго, што гэта віна пробашча, што ён не асвятчае сялян. Магнушэўскі адказаў, што робіць усё, што можа, і ўзімку мае ў сябе парафіяльную школу. Пажадалі яны яе бачыць і так патрапілі настроіць таго свяшчэнніка, што той згадзіўся паказаць ім вучняў.

Пасланы ў вёску слуга прывёў ад барон і жывёлы некалькі хлопчыкаў, якія вылучаліся большымі поспехамі. Экзамен, здавалася, прайшоў як найлепей. Сенатар і рэктар хвалілі поспехі вучняў, гавораць, што ксёндз Магнушэўскі робіць паслугу краю. Гэта пахвала тым менш здавалася яму падступнай, што ён у глыбіні душы быў перакананы ў яе шчырасці. І вось пачаў разважаць, якія ў тых бедных хлопцах схаваны таленты, якім калі б дапамаглі развіцца, можна было б дасягнуць вялікай карысці, — што адзін асабліва мог бы зрабіцца слаўным паэтам, і як доказ выклікаў Пётрака⁸, каб ён прачытаў уласныя вершы на беларускай гаворцы, напісаныя без чыйго-небудзь натхнення і ўзору. Заахвачаны гэтым Пётрак дастаў шытак і, не прадбачачы, што можа быць пакараны за тое, за што дабрадушны ксёндз яго столькі разоў хваліў, пачаў чытаць свае журботныя элегіі, з якіх толькі некалькі строф засталася ў аўтара ў памяці, і якія тут прыводзім⁹:

*Заграй, заграй, хлопчэ малы,
І ў скрытачкі і ў цымбалы,
А я заграю ў дуду *¹,
Бо ў Крашыне жыць ня буду.*

*Бо ў Крашыне пан сярдзіты,
Бацька кіямі забіты,
Маці тужыць, сястра плачэ,
Гдзе ж ты пойдзеш, неборачэ?*

*Гдзе я пайду? мілы божэ!
Пайду ў свет, у бездарожжэ,
В ваўкалака *² абярнуся,
З шчассям на вас абярнуся.*

*Будзь здарова, маці міла!
Каб ты мяне не радзіла,
Каб ты мяне не карміла,
Шчасліўшая ты бы была!*

*Каб я каршуном *³ радзіўся,
Я бы без панов абыўся:
У паньшчыну б не пагналі,
У рэкруты б не забралі
І ў маскалі не аддалі.*

*Мне пастушком век не быці,
А ў маскалях *⁴ трудна жыці,
А я і расці баюся,
Гдзе ж я бедны абярнуся?*

*Ой, кажане, кажане! *⁵
Чаму ж ня сіў ты на мне?
Каб я большы не падрас
Дэ ат бацькавых калёс.*

Такія і да таго падобныя чуллівыя нараканні хлопчыка, які меў усяго дзесятак з нечым год, кранулі пачцівага ксяндза, але зусім іншы ўплыў рабілі яны на бессардэчных экзаменатараў, якія, аднак, шэсць ці сем элегій выслухалі з прытворным спачуваннем, паглядаючы толькі адзін на аднаго ў найбольш выразных месцах. Пасля прачытання сенатар загадаў аддаць яму сшытак, і абодва паехалі з абяцаннем, што падумаюць пра лёс такога надзвычайнага паэта. Ксёндз яго паглядзіў у знак задавальнення і запэўніў, што гэта яму выйдзе на карысць.

Аднак якое ж было яго засмучэнне і распач, калі праз некалькі дзён бязвінны хлопчык быў забраны паліцыяй у рэкруты, якіх ён так баяўся, а да ксяндза Магнушэўскага, чыё здароўе было аслаблена гэтай падзеяй да рэшты, прыставілі, як да арыштанта, варту. Гэта неўзабаве дабіла яго адной цяжкай думкай, што сваімі парадмі і неасцярожнасцю стаў прычынай неаднаразовага няшчасця менавіта таго класа сваіх парафіян, якіх так моцна любіў. Бёрнс¹⁰, парабак англійскі, пры менш цяжкіх акалічнасцях, уласным талантам, не падтрыманым ніякай навукай, забяспечыў сабе неўміручае імя, а сваёй сям'і — пашану і дастатак; Пётрак з Крошына за талент, дадзены яму ад бога, зазнаў самае жорсткае няшчасце!

*¹ *Дуда, кобза* і г. д. — інструмент для ігры. Паводле пашыранага меркавання, скрыпкі і цымбалы выказваюць радасць, весялосць, дуда — голас смутку. Калі дзіця расплачаша, разравеша, кажучь: і заграў у дуды.

*² *Ваўкалака* (Wilkołak) — не значыць тое ж самае, што чараўнік, бо чараўнік можа ўздзейнічаць на іншых, ваўкалак жа мае здольнасць толькі перакінуцца ў воўка або якога іншага звера, а потым, перакуліўшыся праз галаву, можа зноў стаць чалавекам. Паводле рускага народнага ўяўлення, Напалеон і Сувораў павінны былі мець гэтыя ўласцівасці пераўвасабляцца ў звяроў, з той толькі рознічай, што Сувораў ператвараўся ў мацнейшага звера.

*³ *Каршун* — значыць Jastrząb, птушка, якую найбольш ненавідзяць, бо шкадлівая. Чалавек, якога ўсе асуджаюць, зазнае лёс каршуна, бо на яго, дзе ён ні з'явіцца, крычаць, як на каршуна.

*⁴ *У маскалі б не аддалі*. Сялянства наша на Літве ў беларускай гаворцы не мае выразу «войска», пад выразам жа «маскалі» ўяўляюць сабе салдат або войска, бо «маскалёў» яно прывыкла бачыць толькі ў мундзірах, — не вайсковыя, якія з'явіцца, называюцца «бурлакамі», і такіх селянін наш ніколі «маскалём» не назаве. Рускі ў фраку называецца «панам», а з чырвонай абводкай на шапцы — кожны «асэсар».

*⁵ *Кажан* — значыць Niedoperz, які лятае пасля захаду сонца і мае тую ўласцівасць, што калі каму сядзе на галаву, то ўжо той болей не падрасце, змізарнее, ці закаханее; калі ж крылом дакранецца да галавы, то з'явіцца язвы, вядомыя пад назвай «паршы».

Powieść z czasu mojego, czyli Przygody litewskie. Poznań, 1858, стар. 257–265. Пераклад з польскай

¹ *Яцкоўскі Ігнат* (памёр у 1873 г.) — пісьменнік, юрыст, грамадска-палітычны дзеяч. Родам з Навагрудка, дзе займаўся адвакацкай дзейнасцю. Удзельнік паўстання 1831 г. У 1831–1857 гг. знаходзіўся ў эміграцыі ў Лондане, удзельнічаў у польскіх эмігранцкіх арганізацыях. Кампаньён А. Рыпінскага на польскай друкарні і кнігарні. Выступаў у друку з польскімі публіцыстычнымі творамі, успамінамі і вершамі. Памёр у Навагрудку. Мемуарная кніга «Аповесць з майго часу, або Літоўскія прыгоды» мела два выданні (Лондан, 1854; Познань, 1858), абодва без указання аўтара. Прыпісвалася мемуарысту і празаіку Леану Патоцкаму (1799 — 1864) або Станіславу Рэйтану. У наш час аўтарства Яцкоўскага не выклікае сумненняў (гл. артыкулы пра Яцкоўскага: *Polski słownik biograficzny*, т. X. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1963, стар. 276; *Nowy Korbut*, т. 7. Warszawa, 1968, стар. 478; артыкул А. Мальдзіса ў «Польмі», 1970, № 9, стар. 229). У нашым зборніку друкуецца цалкам раздзел XXIX кнігі па познанскаму выданню, якое захоўваецца ў Цэнтральнай бібліятэцы АН ЛітССР. Раздзел мае назву «Працяг, кс. Магнушэўскі, Юрага, Пётрак-паэт».

² *Магнушэўскі Войцех* — з 1810 г. крошынскі плябан. Памёр у снежні 1828 г. У яго служыў і атрымаў пачатковую адукацыю П. Багрым.

³ *Крэпасць Модлін* (на Вісле) была абложана рускай арміяй у час замежнага паходу 1813 г.

⁴ *Ніжні земскі суд* — павятовая паліцыя.

⁵ *Навасільцаў Мікалай Мікалаевіч* (1761–1836) — царскі саноўнік, пасля вайны 1812 г. займаў вышэйшыя адміністрацыйныя пасады ў Варшаве, старшыня следчай камісіі на справе філаматаў, з 1826 г. папярчыцель Віленскай навучнай акругі.

⁶ *Пелікан Венцаслаў Венцаславіч* (1790–1873) — доктар медыцыны, прафесар, у 1826–1832 гг. рэктар Віленскага ўніверсітэта, пазней займаў відныя пасады ў Пецярбургу.

⁷ Паводле *статутаў 1803–1804 гг. ўніверсітэт* выконваў таксама адмі-

ністрацыйныя функцыі ў навучальнай акрузе. Яму падначальваліся ўсе школьныя ўстановы акругі.

⁸ Так аўтар кнігі памылкава (або наўмысна, каб не наклікаць новую бяду на свайго героя) называе Паўлюка Багрыма.

⁹ Паралельна ў кнізе падаецца польскі мастацкі пераклад, апушчаны намі.

¹⁰ Бёрнс Роберт (1759–1796) — шатландскі паэт.

СЛЕДСТВА АДНОСНА КРОШЫНСКАЙ ШКОЛЫ І ПРАЧЫТАНЫХ П. БАГРЫМАМ ВЕРШАЎ

У сувязі з падзеямі 1828 г. у Крошыне праводзіліся два следствы. Спачатку агульнае следства пра хваляванне крошынскіх сялян вялі чыноўнікі ведамства ўнутраных спраў на чале з гродзенскім губернатарам. Гэтыя матэрыялы захоўваюцца ў ЦДГА БССР у Гродна, у фондзе канцэлярыі гродзенскага губернатара. Потым паколькі ў ходзе следства выявілася, што ў Крошыне распаўсюджваўся верш «Размова хлопаў» (варыянт верша Я. Баршчэўскага «Рабункі мужыкоў», або «Бунт хлопаў») і да гэтых падзей мела дачыненне крошынская школа, паралельна пачынаецца новае следства — на лініі Міністэрства народнай асветы. Ніжэй падаюцца асноўныя дакументы гэтага другога следства, якія захоўваюцца ў ЦДГА ЛітССР (ф. 567, воп. 2, спр. 2341). Справа з гэтымі матэрыяламі знаходзіцца ў фондзе папячыцеля Віленскай навучальнай акругі, але склад дакументаў сведчыць, што яна паходзіць з канцэлярыі рэктара ўніверсітэта.

Загалавак на вокладцы справы: «О приходском училище, состоящем Новогрудского уезда в местечке Крошине, и о неповиновении крошинских крестьян противу владельца их помещика Юраги». Дакументы на рускай і польскай мовах.

Першасныя матэрыялы следства прадстаўлены ў справе ў выглядзе копіі, аўтэнтычныя ж былі перасланы рэктарам папячыцелю Віленскай навучальнай акругі М. М. Навасільцаву ў Варшаву (гл. ніжэй дакумент № 14) і, відаць, не захаваўся.

Асобныя дакументы з абодвух следстваў апублікаваны ў кнізе І. Баса «Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні». Мінск, 1969. Бас паказвае, што чыноўнікі Міністэрства народнай асветы не былі зацікаўлены ў раскрыцці сувязі крошынскай школы з сялянскімі хваляваннямі.

№ 1

Министерство народного просвещения. Департамент народного просвещения. Попечитель Виленского учебного округа. В Варшаве¹. Июня 16 дня 1828 года. № 1028. С препровождением повеления государя цесаревича².

Господину ректору императорского Виленского университета.

Препровождая у сего в подлиннике полученное мною от его императорского высочества цесаревича повеление от 10 сего июня за № 1696 с копию рапорта при нем к его высочеству г. гродненского гражданского губернатора с двумя приложениями относительно обнаруженного крестьянами мес-

течка Крошина неповиновения противу владельца их помещика Юраги и о заведении в сем местечке ксендзом Магнушевским для крестьянских детей училища³, о коем означенный губернатор возымел невыгодное мнение по случаю рассказываемых одним из учеников сего училища стихов вредного содержания, предлагаю вашему высочородию при возвращении сих бумаг сообщить мне по содержанию оных свое заключение.

Новосильцов

Паметка: Получ[ено] 1828 [г.] июня 22 д[ня].

*Л. 30. Арыгінал*⁴

¹ Папячыцель Віленскай навучальнай акругі М. М. Навасільцаў знаходзіўся тады ў Варшаве.

² Маецца на ўвазе вялікі князь Канстанцін Паўлавіч (1779—1831), намеснік у Царстве Польскім. Яму падпарадкоўваліся таксама літоўскія і беларускія губерні.

³ Пералічаных дакументаў у справе няма.

⁴ У справе ёсць таксама копія гэтага дакумента (лл. 1—1 адв.).

№ 2

Копия предложения г. ректора, данного директору училищ Гродненской губернии от 22 июня 1828 года за № 431.

Препровождая у сего в подлиннике предложение г. попечителя Виленского учебного округа от 16 того ж июня за № 1028 с приложенным при оном повелением его высочества государя цесаревича от 10 того ж месяца по делу крестьян местечка Крошина, оказавших неповиновение владельцу их помещику Юраге, и о заведении в сем местечке ксендзом Магнушевским для крестьянских детей училища, а также копию с донесения его высочеству гродненского гражданского губернатора с приложенными польскими стихами вместе с переводением оных на российский язык¹, предписываю вам тотчас с получением сего отправиться в местечко Крошин и самое точнейшим образом войти в обстоятельство сего дела и о последующем донести мне по эстафете с вашим мнением при возвращении и означенных бумаг.

Подлинное подписал ректор университета и кавалер В. Пеликан

Лл. 2—2 адв.

¹ Маецца на ўвазе беларускі верш «Размова хлопаў», які ў матэрыялах гродзенскага губернатара захоўваецца ў польскай і рускай транскрыпцыі (гл.: І. Б а с. Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні, стар. 65, 66, 134—137).

1828 года июня 20 дня в журнале Литовско-Гродненского губернского правления² записано:

Сего числа г. гражданский губернатор предложил присутствию губернского правления повеление его императорского высочества цесаревича, от 10 июня последовавшее, из коего, между прочим, значится, что его высочество, рассмотрев рапорт его, г. губернатора, от 3[-го] текущего ж июня под № 88 о неповиновении крошинских крестьян владельцу их Юраге и находя, что в сем деле обращает на себя сильное подозрение тамошний плебан ксендз Магнушевский, уклонявшийся от деятельного пособия во внушении крестьянам такового неправильного поступка, и что заведено им в Крошине училище, в котором крестьянские дети рассказывают возмутительные стихи, и притом помещик Юрага и князь Константин Радзивилл упрекают означенного ксендза Магнушевского в связях с крошинскими крестьянами и в даче повода к возмущению заведением зловредного училища, — по таковым обстоятельствам его императорское высочество, признавая нужным обнаружить противузаконные действия ксендза Магнушевского, вследствие того³ повелеть соизволил: взяв его под арест и забрав у него все бумаги, произвести над ним при депутате с духовной стороны строжайшее исследование, а затем, по окончании оногo, следственное дело и самого Магнушевского с забранными у него бумагами отправить под стражею для предания подлежащему суду к г. литовскому военному губернатору⁴, которому вместе с сим дано о том предписание.

А по справке с делом оказалось: 1-е) что к вразумлению крошинских крестьян и обращению их к повиновению своему владельцу помещику Юраге, между прочими предпринимаемыми средствами, были им деланы духовные увещания, одно — в конце прошедшего апреля в местном приходском костеле плебаном, а потом по случаю болезни его два последние призванным из Столович тамошним пробощем, о чем получены в правлении Новогрудского нижнего земского суда рапорты от 4 [и] 18 мая и 10 сего июня; 2-е) что по случаю продолжительного неповиновения крошинских крестьян, ради ближайшего досмотрения местных действий и тем скорейшего обращения тех крестьян к их обязанностям, по постановлению правления 19 числа июня ж командирован в Крошин советник оногo Яворовский, который уже и отправился, и, наконец, 3-е) что в местечке Крошине, кроме земской полиции, военной команды, находится по сему делу и новогрудский уездный маршал⁵.

Приказали: Во исполнение настоящего повеления его императорского высочества цесаревича к виленскому суфрагану⁶

епископу Клонгевичу⁷ отнестись и просить, дабы для произведения в местечке Крошине над тамошним плебаном Магнушевским по вышеизъясненному предмету следствия благоволил в самоскорейшем времени назначить духовного депутата, который бы немедленно явился в Крошин к новогрудскому уездному маршалу, обязанному там приведением крестьян к послушанию посредством отряженной роты Литовского пехотного полка; кто же назначен будет — уведомить сие правление. А означенному г. новогрудскому уездному маршалу и отправившемуся уже туда советнику правления г. Яворовскому предписать следующее: 1-е) по получении предписания, в ожидании прибытия духовного депутата, отправясь в крошинскую плебанию, взять под арест плебана Магнушевского, а вместе с тем забрать все бумаги и книги, какие только у Магнушевского находиться могут, и, оные опечатав в лице его⁸ своими и Магнушевского печатями, иметь в сохранении до приезда духовного депутата; 2-е) по прибытии духовного депутата обще с ним и в лице Магнушевского приступить к освидетельствованию целости печатей и распечатанию бумаг, а потом уже без бытности Магнушевского — к подробнейшему рассмотрению оных; 3-е) по внимательнейшем рассмотрении бумаг, естли которые из них будут означать какие-либо неблагонамеренные мысли или действия ксендза Магнушевского, по таковым тотчас производить следствие, отбирая от него и других, по прикосновенности, в чем следует, нужные показания; 4-е) войти в строжайшее исследование действительных причин уклонения плебана Магнушевского от участия по его обязанности в приведении крестьян на путь истинный и к послушанию их помещику Юраге; 5-е) со всею подробностью узнать: а) точно ли Магнушевский во все время важнейшего непослушания крестьян находился в таком положении, что не был в силах и возможности ни вразумлять, ни объяснять им о послушании их владельцу и правительству; б) был ли он во все время безвыходимым⁹ из дома, чем точно занимался и кто к нему был вхож; в) ежели действительно был болен, то с какого времени приключилась ему болезнь, какого она рода и кто употреблялся из медицинских чиновников к пользованию его; г) напротив же того, естли состояние его здоровья не было в таком положении, чтоб он не мог объяснить крестьянам их обязанности к повиновению помещику и правительству, то почему он уклонялся от исполнения сего главнейшего и единственного его долга споспешествовать правительству в усмирении неповинующихся крестьян и наставлению их на путь истинный; е) с каким намерением и по чьему позволению учредил он в местечке Крошине крестьянское училище, сам ли собою сие предпринял или по желанию тамошних жителей и каких именно? с каких источников учреждено и содержится

сие училище; f) какие имеют действительные причины помещики Юрага и князь Радзивилл упрекать ксендзу Магнушевскому в связях его с крестьянами и в даче повода к возмущению заведением означенного училища, к удостоверению сих причин какие могут иметь доказательства, наконец, находят ли они какую перемену в образе мыслей и поведении крестьян крошинских со времени учреждения означенного училища и в чем именно таковая перемена, по замечанию их, заключается; g) с какого состояния происходит ксендз Магнушевский, где воспитывался, как давно в духовном звании, в каких местах и какое время находился до назначения его крошинским плебаном, каково пред тем было его поведение и не был ли замешан по каким делам; б-е) поелику из числа крестьян ксендза Магнушевского Андрей Масловский, как видно из рапорта новгородского подкомория и земского исправника от 16 числа сего июня, взывал крестьян, принадлежащих Юраге, к непослушанию и за то по постановлению губернского правления предан военному суду, то независимо от сего обязываются они, маршал и советник, иметь обстоятельство сие в виду и стараться всеми мерами, сколь можно, приводить оное в совершенную ясность, не с научения ли Магнушевского решился он на таковое преступление или не имел ли Магнушевский особенного влияния на умысел сего крестьянина, решившегося на столь дерзкий поступок; 7-е) губернное правление, поставляя на вид все вышеозначенные предметы, не ограничивает гг. маршала и советника действовать к открытию всей истины сообразно и тем обстоятельствам, какие по местному их там пребыванию и усмотрению признаются нужными и сообразными; по окончании же такового следственного дела и по составлении из него выписки с мнением отправить оное, а равно и самого ксендза Магнушевского с забранными у него бумагами, согласно повелению его императорского высочества, под стражею к г. литовскому военному губернатору, а сему правлению с копию выписки и мнения рапортовать; о чем всем советнику Яворовскому послать указ, г. литовскому военному губернатору донести, для дачи же предписания уездному маршалу и донесения его императорскому высочеству к делам г. гражданского губернатора дать с сего постановления два списка. Подлинный за подписом гг. присутствующих и скрепою секретаря.

Верно: Советник Григорий Филевский [?]
Сверял: Секретарь Петр Людоговский

№ 23136

Июня 25 дня 1828 года

Лл. 26—29 *adv.* Копія

¹ Документ адлюстроўвае этап агульнага следства адносна хвалявання крошынскіх сялян.

² Гродзенская губерня ў той час называлася Літоўска-Гродзенскай.

³ У дакуменце: і в следствие того.

⁴ У дакуменце: к литовскому г. военному губернатору. Літоўскі ваенны губернатар — пасада, адпаведная пазнейшай пасадзе віленскага генерал-губернатара.

⁵ Павятовы прадвадзіцель дваранства.

⁶ Суфраган — біскуп намінальнай епархіі (якая фактычна не існуе), накіраваны на дапамогу іншаму біскупу або прызначаны кіраваць іншай епархіяй.

⁷ Клангевіч Андрэй Бенядзікт (1767—1841) — прафесар тэалогіі Віленскага універсітэта, з мая 1828 г. віленскі біскуп-суфраган.

⁸ Г. зн. у яго прысутнасці.

⁹ Так у дакуменце.

№ 4

1828 года июля 3 дня я, нижеподписавшийся, Павел Багрим, записанный в сказках¹ вольных людей при отце моем Иосифе Багрим[е] в имении помещика Новогрудского уезда порутчика польских войск Станислава Юраги, именуемом Крошин, призванный г. директором училищ Гродненской губернии и будучи им спрашиваем, показал:

От роду мне 15 лет, религии римско-католической, обучался в плебании читать, писать и началам арифметики у кс. пробоша Войцеха Магнушевского и у бывшего у него викарием покойного кс. Пиуса Горбацевича. После того находясь и донныне во услужении у кс. пробоша Магнушевского, выучивал разные стихи, переписываемые мною у организы при плебании Георгия Орловского, в числе коих переписывал и выучил стихи в простом польском языке³ под именем «Rozmowa chłobów». Стихи сии мною выучены уже около 5 лет, но никогда кс. плебан ни пред кем не заставлял меня в своем присутствии говорить оных, и я сам собою не помню, чтобы когда-нибудь и пред кем-либо говорил те стихи. Но в бытность г. гродненского гражданского губернатора с чиновником своим г. Нечволодовым⁴ в последних числах мая месяца сего года у кс. пробоша Магнушевского он, Магнушевский, в своем присутствии и бытности г. Нечволодова приказал мне помянутые стихи проговорить на память, что я и исполнил, а потом по просьбе г. Нечволодова и по приказанию кс. Магнушевского переписал оные и, еще раз прочитавши пред г. Нечволодовым, отдал ему лично. Стихи сии, писанные мною, показывал мне при сем г. директор. Хотя стихи сии находились у меня около 5 лет, но никогда никому ни из учеников приходского училища, содержимого кс. Магнушевским, ни другим детям и поселянам селения Крошин не давал и не переписывал оных. Так как я в парафиальной школе не находился, то и не знаю, чему в оной обучают. Все сие показал по истинной справедливости

и все оное разумею, ибо пересказано то мне на польском языке⁵, в том собственноручно подписываюсь.

Paweł Bahrym

Лл. 7—7 адв., 10. Копія

¹ спісах.

² Вікарыі — ксёндз, памочнік настояцеля.

³ Г. зн. на беларускай мове.

⁴ Нечваладаў Якаў Іванавіч — саветнік Гродзенскага губернскага праўлення. Улітаратуры пра Багрыма часцей за ўсё яго няправільна называюць Нерваладавым.

⁵ Відаць, маецца на ўвазе беларуская мова. Параўн. заўвагу 3.

№ 5

1828 года июля 3 дня я, нижеподписавшийся, собственно принадлежащий крошинской плербании органист при Крошинском костеле Георгий Орловский, призванный г[осподино]м директором училищ Гродненской губернии и будучи им спрашиваем, показал:

От роду мне 25 лет, вероисповедания римского, уроженец села Крошина, в малолетстве моем обучался грамоте, читать, писать и началам арифметики в плербании у кс[ендзов] викариев кс. Магнушевского. По достижении возраста мне определена обязанность органисты, а после, с 1821 года, возложена на меня от кс. плербана Магнушевского и должность учителя в учрежденной им в Крошине парафиальной школе. Как дети поселян села Крошина, ходящие в оную, обучаются только в свободное от работ время, то есть начиная с осени чрез зиму и до весны, то и круг познаний их в науках не далеко распространяется, оный ограничивается только тем, что выучиваются читать, правилам религии, изъясненным в катехизме, предписанном начальством, петь некоторые священные гимны и, наконец, весьма немногие из них выучиваются писать и началам арифметики, что видно из прилагаемого списка ученикам¹. Сверх помянутого обучения, я ничему другому не обучаю детей, ходящих в школу парафиальную, да и не могу обучать, будучи и сам весьма ограничен в познаниях. Стихов или басен никогда и никаких никому из учеников школы не давал выучивать, а тем более таких, которые бы клонились к возбуждению крестьян к какому-либо неповиновению или духу вольности, что готов утвердить присягою.

Относительно же стихов, произнесенных находящимся в слугах у кс. плербана Магнушевского Павлом Багримом, объясняю следующее. После войны 1812 года с французами, не помню, в которое время, один прохожий из отставных солдат, которого я не знаю ни имени ни прозвания, приискивая себе службы, зашел для того и в плербанию, видя, что я занимаюсь

писанием, он подал мне вышеупомянутые стихи «Rozmowa chłorów». По молодости лет и нерассудку я их принял, переписал в тетрадь, в которой были у меня и прочие стихи известных польских поэтов, и отдал обратно тому прохожему, который не был принят на услуги в плебании, с тех пор они у меня находились, не будучи никому известны, да и я об них забыл в последствии времени. Между тем Павел Багрим, выучившись тоже читать и писать в плебании, начал просить меня, не имею ли я чего-либо такого, что бы он мог переписывать, дабы более усовершенствоваться в писании; на такую просьбу я дал ему мою тетрадь со стихами «Rozmowa chłorów», совершенно не помня об оных. Сим способом сии стихи перешли к Павлу Багриму, а каким уже образом узнал об них кс. плебан Магнушевский и с какою целью приказал их проговорить на память своему слуге Павлу Багриму, совершенно о том не знаю.

Что же касается до наставлений кс. плебана учеников парафиальной школы, то оные бывают очень редкие, ибо он по старости своих лет редко бывает в школе, и наставления его состояли более в заохочивании к учению. Все сие показал по истинной совести и справедливости и все сие я разумею, ибо пересказано то мне на польском языке², присовокупляя при том, что крестьянин Каминский³ в парафиальной школе не учился, а слышал только, что он выучился грамоты, бывши на услугах при униатской церкви в местечке Крошине и у умершего ксендза оной Петровского, и все сие своеручным подписом утверждаю, равно истинно знаю и утверждаю то, что ни один из учеников парафиальной школы не имеет и не имел никогда у себя никаких стихов, а особливо «Rozmowy chłorów», даже и не слышали об них.

Jerzy Orłowski

Лл. 8–9 адв. Копія

¹ *Спис вучняў крошынскай прыходскай школы за 1828 г. гл. у гэтай жа справе, лл. 11–11 адв.*

² *Гл. заувагу 5 да дакумента № 4.*

³ *Селянін Казімір Камінскі — адзін з кіраўнікоў хвалявання крошынцаў.*

№ 6

1828 года июля 4 дня я, нижеподписавшийся, Матвей Парфимович, принадлежащий к г. помещику Новогрудского уезда поручику Станиславу Юраге, призванный г[осподино]м директором училищ Гродненской губернии и будучи им спрашиван, показал:

Я есмь уроженец местечка Крошина, вероисповедания римского, имею от роду 61 год, находясь от малых моих лет при костеле и служба ксендзам, научился от них читать, писать и не-

сколько исчисления, находясь и по сие время в услугах при Крошинском костеле, я с поручения кс. плебана Магнушевского помогаю органистому в учении детей в приходской школе только читать. С самого начала моего занятия в сей школе все учение состоит в том, чтобы научить учеников оной читать, правилам религии, петь некоторые священные гимны, а немногие начали выучивать[ся] несколько писать и началам арифметики, сверх сего я ничего никогда не умел и не умею учить, никогда никаким стихам, басням и прозе, вредным к общему спокойствию, ни одного ученика не учил да и сам не умею, никто из учеников никаких стихов ни прозы не имеет и никогда не имел у себя, а только книги, потребные им к учению; что же касается до стихов под именем «Rozmowa chłorów», то об оных, пока оные не произнесены были Павлом Багримом, слугою кс. Магнушевского, сыном слесаря Иосифа, не слыхать и было в местечке Крошине, никогда я об них ничего не слыхал ни от органисты Орловского, ни от слуги кс. Магнушевского Багрима, и никогда они передо мною тех стихов ни читали, ни говорили. Крестьянин г. помещика Юраги Каминский, как я его знаю, может иметь лет более 30, но совсем не учился в парафиальной школе при кс. Магнушевском. Он научился грамоты, прислуживая в униатской в местечке Крошине церкви и особо услуживая умершему уже плебану той же церкви Петровскому. Подобным образом и нынешний органиста Орловский и слуга кс. пробоща Павел Багрим, хотя и учились вначале литерам в школе, но выучились грамоты в плебании. Все сие показал по истинной совести и справедливости и все сие разумею, ибо пересказано то мне на польском языке¹, в том собственноручно подписуюсь.

Maciej Parfinowicz

Лл. 12—13. Копія

¹ Гл. заувагу 5 да документа № 4.

№ 7

Пытанні, дадзеныя 4 ліпеня 1828 г. яго сіяцельству князю Канстанціну Радзівілу, члену Віленскай адукацыйнай камісіі¹ і кавалеру².

Пы т а н н і: Ваша княжацкая міласць у прысутнасці яснавяльможнага п. гродзенскага губернатара і іншых чыноўнікаў, што знаходзіліся пры ім у яго бытнасць у апошнія дні мая гэтага года ў Крошыне, папракалі ксяндза Магнушэўскага, што прычынай усяго няшчасця, якое здарылася ў маёнтку вашай сястры, з'яўляецца парафіяльная школа, заведзеная гэтым кс. Магнушэўскім у Крошыне. Маю гонар прасіць вашу княжацкую міласць растлумачыць, якім менавіта

спосабам гэта школа прычынілася да цяперашніх няшчасцяў у Крошыне і які яна мае ці мець можа ўплыў на неспакой і непаслушэнства жыхароў.

Падпісаў: Дырэктар І. Брадоўскі

А д к а з ы: Таму што кс. Магнушэўскі ніколі патрэбных павучанняў не выкладаў, закліканы нават афіцыйна асэсарам не пажадаў адводзіць сялян ад хвалявання і ў часе публічнага прачытання дадзенага яму асэсарам звароту зрабіў на сялян нейкае ўражанне, што стаіць за іх, калі не жадаў уціхамірваць іх і заахвочваць да работы сваім духоўным аўтарытэтам. Такія вось абьякавасць і занябанне былі прычынай вымовы, што і са школы яго нічога карыснага выйсці не магло, бо ён ніякай са свайго боку не выказаў увагі, а крошынскі селянін Парафіяновіч³, што навучае ў ёй, да прывіцця моладзі абавязкаў стану, умацавання добрых прынцыпаў не здольны, бо любіць выпіць і нараўні з іншымі цягаўся з падачай скаргаў супраць уладальнікаў. Да таго ж, на мяне зрабіла ненайлепшае ўражанне не ўласцівае сялянскім дзецям дэкламаванне па волі кс. Магнушэўскага на памяць баек і вершаў; не магу, аднак, сцвярджаць з пэўнасцю, каб школа была прычынай няшчасця, што здарылася цяпер, паколькі ніколі ў гэтым мястэчку не жыў і нікія падрабязнасці ўплыву навучання мне не вядомы.

Падпісаў: Канстанцін Радзівіл

Лл. 17—17 адв. Копія. Пераклад з польскай

¹ Камісія распараджалася фінансавымі сродкамі Віленскай навучальнай акругі.

² Пытанні насланы кн. Радзівілу з пісьмом ад 4 ліпеня 1828 г.; вернуты Радзівілам з адказамі 15 ліпеня. Затрымку Радзівіл тлумачыў тым, што яго не было дома (гл. гэта ж справу, лл. 14, 16).

³ У дакументах сустракаецца некалькі напісанняў гэтага прозвішча. Найбольш нашыраная форма Парфімовіч.

№ 8

Пытанні, дадзеныя яго высокапрападобнасці Войцеху Магнушэўскаму, каноніку Брэсцкай калегіяты, крошынскаму плябану дня 4 ліпеня 1828 года¹.

Пытанні:

1. Як даўно існуе парафіяльная школа ў Крошыне, ці была яна ў часы папярэдніка вашай высокапрападобнасці кс. Маліноўскага і як утрымлівалася?

2. Цяперашні арганіст Юрый Арлоўскі і Павел Багрым, які служыць у вашай высокапрападобнасці, — дзе і чаму навучаліся, у Крошынскай парафіяльнай школе ці таксама ў плябаніі і ці належыць Павел Багрым цяпер да вучняў парафіяльнай школы?

3. З якога часу вядомы вашай высокапрападобнасці вершы пад назвай «Rozmowa s1or6w», якія вы загадвалі дэкламаваць на памяць свайму слуге Багрыму ў сваёй прысутнасці перад чыноўнікам асобых даручэнняў панам Нечвалодавым, калі ў Крошыне 28 дня мая гэтага года быў яснавельможны пан гродзенскі губернатар? Ці не ведаеце вы, хто з'яўляецца аўтарам гэтых вершаў? Калі яны вядомы былі вам перш, як меў іх арганіст Арлоўскі і ваш слуга Павел Баграм, дык навошта ваша высокапрападобнасць дазволілі ім мець у сябе гэтыя вершы і з якой мэтай патрабавалі расказаць іх перад згаданым чыноўнікам?

4. Ці няма яшчэ іншых падобных вершаў або твораў, складзеных прозай, як сярод служачых вашай высокапрападобнасці, так і сярод вучняў парафіяльнай школы?

5. Ці вучыўся ў Крошынскай парафіяльнай школе, што ўтрымліваецца вашай высокапрападобнасцю, або таксама дзе яшчэ прыгонны з Крошына Камінскі, які знаходзіцца цяпер пад арыштам у Навагрудку? а таксама колькі яму гадоў ад нараджэння? пра што, пераканаўшыся з яго хрэснай метрыкі, прашу мне акуратна адказаць.

6. Ці часта ваша высокапрападобнасць наведвае парафіяльную школу і якія навукі выкладае сабраным там дзецям? Таму што вы самі выказаліся перад яснавельможным панам губернатарам, што з'яўляецеся заснавальнікам гэтай школы і першым настаўнікам дзяцей, што навучаюцца ў ёй.

Дырэктар І. Брадоўскі

А д к а з ы:

1. Крошынская парафіяльная школа існавала пры папярэдніку маім памёршым кс. Маліноўскім, крошынскім плябане; у ёй, як я чуў, увесь час вучыліся дзеці крошынскіх жыхароў.

2. Юрый Арлоўскі і Павел Баграм навучаліся ў Крошынскай парафіяльнай школе аднаму толькі алфавіту, пасля чаго ў крошынскай плябаніі, будучы ў мяне на паслугах, навучыліся чытаць, пісаць і лічыць. Павел Баграм, акрамя пачатковай навукі алфавіта, якую атрымаў у парафіяльнай школе, пазней і цяпер да гэтай школы не належаў і не належыць.

3. Хто аўтар гэтых вершаў, не ведаю, аднак цяпер стала вядома, што адстаўны польскі салдат пасля рэвалюцыі 1812 г.², вяртаючыся дадому як жабрак, зайшоў у крошынскую плябанію на ноч і затрымаўся на некалькі дзён і бачачы, што Юрый Арлоўскі вучыцца пісаць, даў яму перапісаць тыя вершы пад назвай «Rozmowa s1or6w», а ад яго навучыўся Паўлік, а паколькі я не знаходзіў у гэтых вершах нічога болей, акрамя адной пустоты і смешных выразаў, Паўлік жа ведае на памяць розныя байкі з Нарушэвіча, Эзопа і «Brukowych Wiado-

mości»³, навучаны памёршым кс. Піюсам Гарбачэўскім, былым камендажам⁴ крошынскай плябаніі, дык я, каб пазабавіць яснавяльможнага пана саветніка, казаў згаданаму Паўліку дэкламаваць таксама розныя байкі, а той прастадушна раскажаў на памяць і гэтыя вершы, якія нічога не значаць і вартыя толькі смеху.

4. Паўлік Багрым, як я сказаў, ведае розныя байкі, пісанья вершамі, аднак у Крошынскай парафіяльнай школе ніякія вершы і творы, пісанья прозай, знаходзіцца не могуць, паколькі ў ёй вычліся толькі чытаць, пісаць, лічыць і катэхізісу.

5. Камінскі, што знаходзіцца пад арыштам у Навагрудку, вучыўся ў Крошынскай парафіяльнай школе яшчэ пры маім былым папярэдніку святой памяці кс. Маліноўскім, як пра тое наведамляе і сведчыць крошынскі ключвойт⁵ Рачкоўскі. Згаданаму Камінскаму 31 год, у чым пераконвае метрыка, якая прадстаўляецца⁶.

6. З-за слабасці свайго здароўя я даўно не быў і не наведваў Крошынскую парафіяльную школу, у ёй дзяцей вучаць чытаць, пісаць, лічыць і катэхізісу. Перад яснавяльможным панам гродзенскім губернатарам, здаецца, сказаў, што загадаў сваім коштам збудаваць гэту школу, а праз тое разумеў, што застаюся заснавальнікам і фундатарам згаданай школы.

Кс. В. Магнушэўскі

Лл. 24—25 адв. Копія. Пераклад з польскай

¹ Пытанні насланы Магнушэўскаму з пісьмом ад 4 ліпеня 1828 г., вернуты Магнушэўскім з адказамі 5 ліпеня (гл. гэту ж справу, лл. 15, 23).

² Маецца на ўвазе вайна 1812 г.

³ «Wiadomości Brukowe» («Вулічныя весці») — сатырычная газета, выходзіла ў Вільні ў 1816—1822 гг. Орган так званых шубраўцаў — літаратурна-грамадскага таварыства ліберальна-асветніцкага кірунку.

⁴ Камендаж — касцельны наглядач, вікарый.

⁵ Ключвойт — ніжэйшы паліцэйскі чыноўнік.

⁶ Гл. гэту ж справу, л. 22.

№ 9

1828 года іюля 5-го дня я, ніжеподписавшийся, органист при костеле в Крошинской плебании и учитель парафиальной крошинской школы Георгий Орловский, в дополнение показания, отобранного от меня г. директором училищ Гродненской губернии в 3-й день июля сего года¹ относительно учения мною ученико[в] парафиальной школы в местечке Крошине, даю сию подписку в том, что я не должен и не смею означенных учеников научать никаким стихам или прозе таким, которые бы имели худое влияние на нравственность или общее спокойствие, а в особенности стараться, чтобы ни один из них не имел и не слышал о стихах «Rozmowa chłorów»; обязанностью же себе по-

ставляю научать их положенным учебным правительством² предметам и стараться направлять их нравственность к добродетели и послушанию, в противном же случае подвергаю себя строжайшему суждению и взысканию по законам, в чем и подписываюсь.

Jerzy Orłowski

Лл. 20—20 адв. Копія

¹ Гл. документ № 5.

² Г. зн. начальствам.

№ 10

1828 года июля 5-го дня я, нижеподписавшийся, записанный в сказках вольных людей, находящийся в услугах кс. плебана Магнушевского Павел Багрим, в дополнение показания, отобранного от меня г. директором училищ Гродненской губернии в 3-й день июля сего года¹ о произнесенных мною в присутствии находящегося при гродненском гражданском губернаторе чиновника по особым² поручениям г. Нечволо[до]ва стихах под названием «Rozmowa s[ł]o[wo]w», даю сию подписку в том, что означенных стихов никогда ни пред кем и ни по какому приказанию не буду и не смею произносить или переписывать и давать кому-либо, даже и у себя [о]ных никогда иметь не буду: в противном же случае подвергаю себя строжайшему суждению и взысканию по законам, в чем и подписуюсь.

Paweł Bahrym

Лл. 21—21 адв. Копія

¹ Гл. документ № 4.

² У докуменце: по особным.

№ 11

Пытанні, дадзеныя яго высокапрападобнасці ксяндзу Войцеху Магнушэўскаму, каноніку Брэсцкай калегіаты, крошынскаму плябану дня 16 ліпеня 1828 г.

Пытанні: Арганіст пры касцёле Юрый Арлоўскі, які з'яўляецца настаўнікам школы, і слуга касцельны крошынскі селянін Мацей Парфяновіч — якіх яны паводзін і звычайу? з якога часу Арлоўскі выконвае настаўніцкія абавязкі пры крошынскай школе? хто перад ім быў настаўнікам гэтай школы? таксама якія мае абавязкі пры ёй і з якога часу тутэйшы селянін і адначасова касцельны слуга Мацей Парфяновіч?

Падпісаў: Дырэктар І. Брадоўскі

Адказы: Юрый Арлоўскі, настаўнік крошынскай парафіяльнай школы, паводзін і звычайу добрых. Гэты Арлоўскі

абавязкі настаўніка выконвае гадоў пяць ці шэсць, а перад ім таксама былі настаўнікамі названай школы ўжо памёршыя цяпер Лапінскі і Ануфрый Лякевіч. Селянін плябаніі Мацей Парфімовіч, ужо 30 гадоў як касцельны слуга, таксама паводзін добрых, але колькі разоў яго бачылі нецвярозым, быў прызначаны памагаць Арлоўскаму вучыць дзяцей веданню літар і чытанню па складах, аднак заўсёды ў той час, калі згаданы Арлоўскі знаходзіўся ў школе.

Падпісаў: Кс. В. Магнушэўскі

Лл. 18—18 адв. Копія. Пераклад з польскай

№ 12

Пытанні, дадзеныя ўладальніку Крошына, яго высакароднасці пану Станіславу Юрагу, паручніку войск польскіх дня 16 ліпеня 1828 года.

Пытанні: Ваша высакароднасць як уладальнік Крошына, будучы найбліжэйшым сведкам парафіяльнай школы, што існуе тут, зрабіце ласку растлумачыць мне, ці не прычынілася або не прычыняецца гэта школа да непаслушэнства крошынскіх сялян, якое цяпер мае тут месца? Калі прычынілася або прычыняецца, то ў якіх менавіта памерах і якім чынам? А таксама ці не заўважыў пан дабрадзеі якога шкоднага ў гэтай школе навучання?

Падпісаў: Дырэктар І. Брадоўскі

Адказы: З 1828 года, як Крошын да спадчыны маёй жонкі належыць, я не бачыў у гэтай школе, ні прыстойнага настаўніка, ні кіраўніка з боку плябана, які як настаўнікам, так і вучнямі кіраваў бы, таму што кс. плябан Магнушэўскі, які сам слабасцю здароўя адгаворваецца, заснаваўшы школу ў Крошыне, не ведаю калі менавіта, і прызначыўшы ў яе настаўніка, мала займаўся наглядам за ёй, а вікарыі з ордэна кс. дамініканаў, вельмі часта змяняючыся, не мелі над гэтай школай амаль ніякай апекі. Прызначаны кс. плябанам настаўнік Мацей Парфімовіч, тутэйшы селянін, вядомы заганай п'янства, бунтуецца нароўні з усімі, непаслухмяны, не здольны прывіваць моладзі абавязкаў іх стану, паслушэнства ўраду і двароваму начальству. Сам нават цягаўся ў Навагрудак дзеля падпісвання просьбаў і выдачы ўпаўнаважанняў; памочнік жа яго Юрый Арлоўскі¹, селянін крошынскай плябаніі, выкарыстоўваўся для перапісвання розных сялянскіх прэтэнзій да ўладальнікаў, мала што ведае, пішучы рапартаў пра школу (хоць пастановай Гродзенскага губернскага праўлення ад 29 лютага 1826 года скасавана і забаронена крошынскім сялянам называцца мяшчанами, і гэта ім некалькі разоў паліцыяй

і павятовым маршалкам абвешчана), не перастаў, аднак, пісаць, што вучні яго належаць да мяшчанскага стану. Ад такіх настаўнікаў дзеці, што наведваюць школу, маглі не так навучыцца добра пацерам, як разважаннем пра прывілеі свабоды і замацавацца ў супраціўленні і моцнай нянавісці да пакорлівасці дваровым загадам. Як выкладаюцца навукі ў гэтай школе, сам вьяльможны пан дабрадзея можа найлепей пераканацца, беручы пад увагу настаўнікаў. Пісана ў Крошыне 1828 г. ліпеня 16 дня.

Падпісаў: Станіслаў Юрага

Лл. 19—19 адв. Копія. Пераклад з польскай

¹ У сапраўднасці Арлоўскі быў настаўнікам, а Парфімовіч — яго памочнікам.

№ 13

Министерство народного просвещения. Департамент народного просвещения. Директор училищ Гродненской губернии. № 495. Июля 17 дня 1828 года. В г. Слониме. С представлением следственного дела о Крошинской парафиальной школе.

Его высокоородию господину ректору императорского Виленского университета и кавалеру Венцеславу Венцеславовичу Пеликану.

Получив предписание вашего высокородия от 22 [-го] минувшего июня за № 431¹, я, согласно оному и приложенных бумаг, произведя следствие относительно учреждения в местечке Крошине парафиальной школы и преподаваемого в оной детям учения, честь имею представить оное при сем вашему высокородию со всеми приложениями при означенном предписании².

В произведении следствия я старался исполнить в точности повеление его высочества государя цесаревича с приложенною при оном копиею рапорта к его высочеству гродненского гражданского губернатора в тех только обстоятельствах, которые касаются собственно к учебной части, почему об них только имею честь изложить вашему высокородию мое донесение.

1. Школа парафиальная в местечке Крошине существовала еще при покойном кс. Малиновском, предместнике нынешнего крошинского плебана кс. Магнушевского, а сей учредителем оной потому только может назваться, что построил для оной новый домик.

2. Все учение в сей школе как прежде, так и теперь простирается до того только, чтобы научить детей читать, писать, правилам религии, петь св. гимны и несколько начал арифметики. В прочем никаким иным наукам, стихам и прозе ходящие в школу дети не обучаются и не знают.

3. Стихи «Rozmowa chłorów» известны стали кс. плебану Магнушевскому и органисту его Орловскому, как видно из ответов кс. Магнушевского и показания Орловского, после войны 1812 года в одно время от какого-то прохожего польских войск солдата. Предметом произнесения оных слугою кс. Магнушевского Павлом, как объясняется кс. плебан Магнушевский, имел одно только утешение, не предвидя и не замечая ничего в них важного к какому-либо беспокойствию. Слуга же Павел переписал оные стихи от Орловского в плебании.

4. Произносивший стихи «Rozmowa chłorów» 15-тилетний мальчик сын слесаря Павел Багрим, обучался в школе только алфавету, а выучился читать и писать в плебании. Но он уже давно вовсе не принадлежит к ученикам школы, а есть слуга кс. Магнушевского.

5. Содержащийся ныне в Новогрудском тюремном замке поверенный крошинских крестьян Каминский учился в парафиальной школе за предместника кс. Магнушевского, как уведомляет о том ключвойт крошинский. Но ежели основываться на показаниях, отобранных мною от обучающихся в парафиальной Крошинской школе органисты Орловского и помощника его Парфимовича, то Каминский вовсе не учился в парафиальной Крошинской школе, а научился грамоте, будучи в услугах у покойного священника униатской церкви Пиотровского и вместе прислуживая в той же церкви при священнодействии. По сделанной справке, Каминский имеет от роду 31 год, что удостоверяется метрикою, при следственном деле имеющеюся.

6. Из ответов князя Радзивилла видно, что к укоризне кс. плебана Магнушевского в том, что Крошинская парафиальная школа есть причиною всему случившемуся несчастью, князь Радзивилл имел побуждением то, что кс. Магнушевский не предпринимал надлежащих мер к вразумлению крошинских крестьян в их заблуждении неповиновения своему владельцу; потом говорит о неспособности учившего в сей школе помощника Парфимовича, о его поведении и баснях, произносимых на память по воле Магнушевского в его присутствии, а напоследок заключает, что утвердить того не может, чтобы школа была поводом случившегося теперь несчастья, ибо, не имея никогда в местечке Крошине пребывания, не может знать и о подробностях влияния наук.

7. Владелец Крошина отставной порутчик Юрага в ответах своих тоже не говорит ни о том, чтобы школа была причиною возмущения крестьян, ни о том, какое производится в оной учение, а распространяется только о слабом надзоре кс. Магнушевского за сею школою, о неспособности учителей, в оной находящихся, о их неблагоприятном действии и поведении, а с того и заключает, что дети у таких учителей не столько могли

хорошо научиться молитв, как суждений о привилегиях, свободе и сопротивлению в покорности приказаниям владельца.

Входя в суждение сих обстоятельств и сообразив оные с местными происшествиями, я имею честь изложить вашему высокородию мнение мое.

Парафиальная школа в местечке Крошине в отношении неповиновения крошинских крестьян своему владельцу вовсе не есть причиною и даже не имеет никакой связи с сим происшествием, ибо не дети не повинуются, но отцы их, и сие неповиновение произошло совершенно от других причин, кои исследованы другою властью и виновные уже преданы суду. Стихи «Rozmowa chłorów» не имели никогда никакого влияния на учеников школы и им не известны, в чем я сам экзаменовал их и рассматривал их тетради и книги. Они не только сих стихов, но и никаких других не умеют, почему само собою опровергается мнение, будто бы дети крошинских жителей напитываются нелепостями. Учение в сей школе производится не только не вредное, но еще и полезное, ибо оно научает детей познавать³ своего создателя, воссылать к нему хвалы и благоговеть к нему в молитвах и делах, а тем направляет в добрую сторону и самую их нравственность; г. владелец Крошина напрасно сетует и предполагает в научении детей противному. Мысль, что школа сия подала о себе такое невыгодное мнение, явилась не по учению, в оной производимому, но от слабого досмотра за оною кс. плебана Магнушевского, по неимению в оной наставников опытных и более сведущих, нежели они есть, по некоторому участию их в делах крестьян с владельцем, по стихам «Rozmowa chłorów» и, наконец, более всего по непринятию кс. Магнушевским средств и деятельности к приведению крошинских крестьян к повиновению своему владельцу. Какое участие обоих наставников Крошинской школы в делах крестьян с владельцем, объясняет в своих ответах сам владелец местечка Крошина г. Юрага. Но если бы они были действительно виновны, то следственная комиссия, изыскивавшая там причины непослушания крестьян своему владельцу, не оставила бы и их обвинить в том и содержать в аресте, как и прочих, но они свободны. Кроме того, не оказались они виновными и в учении учеников. Но как Орловский имел у себя стихи «Rozmowa chłorów», то я ограничился тем, что обязал его подпискою, при следственном деле имеющеюся, стараться, чтобы ни один из учеников парафиальной школы не имел и не слышал об означенных стихах. Что же касается до кс. плебана Магнушевского как главного начальника парафиальной школы, то слабое его смотрение происходит единственно по слабости здоровья, старости лет и по неимению хорошего викария.

Чтобы дать всему лучший вид и возратить парафиальной Крошинской школе доброе мнение, необходимо нужно удалить

обоих из нее учащих — органиста Орловского и помощника его Парфимовича как соучастника в отыскании свободы с прочими крестьянами и неоправданного поведением и поставить кс. Магнушевскому в непременную обязанность иметь у себя и достойного vicария, и достойного учителя для школы, о котором и пред- ставил бы на утверждение начальству.

До какой степени простирается вина кс. плебана Магнушев- ского в слабом содействии к приведению в послушание крестьян местечка Крошина своему владельцу, сие определится тою влас- тию, которая все то рассматривала. Но естли кс. плебан виновен и за то, что, зная о стихах «Rozmowa s'chlorów», оставил оные без истребления и заставил еще означенные стихи произнести слуге сво- ему Павлу Багриму, который, однако ж, тоже обязан подпискою, при деле имеющеюся, не только не произносить оных никогда, но даже не иметь у себя, то определение вины кс. Магнушевского предоставляю собственно вашему высокородию.

Директор И. Бродовский

Лл. 3—6 адв. Арыгінал

¹ Гл. документ № 2.

² Матэрыялы следства — гл. дакументы № 4—12. Астатніх дадаткаў у справе няма.

³ У арыгінале: научает познавать детей.

№ 14

[*Рэктар універсітэта*]. № 552. 19 июля 1828 [г.].

Г. попечителю.

Предписанием от 16[-го] прошлого июня за № 1028¹ ваше вы- сокопревосходительство, во исполнение повеления его император- ского высочества государя цесаревича по делу учрежденного в мес- течке Крошине приходского училища и преподаваемого в оном де- тям учения, а также по случаю рассказыванных якобы одним из уче- ников сего училища стихов вредного содержания, изволили требо- вать моего заключения. Во исполнение такового предписания долгом поставляю вашему высокопревосходительству донести, что я² пред- писывал³ директору училищ Гродненской губернии Бродовскому отправиться немедленно в местечко Крошин и самоточнейшим образом войти в исследование обстоятельств сего дела, касающихся самого училища⁴, и о последующем донести мне с своим мнением. Вследствие сего директор Бродовский донес мне ныне [...] ⁵

Директор Бродовский, входя в суждение сих обстоятельств и сообразив оные с местными происшествиями, полагает, что Крошинское приходское училище в отношении неповинове- ния крошинских крестьян своему владельцу никакого вовсе не

имеет влияния, ибо не дети не повинуются своему господину, но отцы их, и сие неповиновение произошло совершенно от других причин, о коих исследовано было назначенною по повелению его императорского высочества государя цесаревича комиссиею. Стихи «Rozmowa chłorów» не имели никогда никакого действия на учеников, ибо они им были вовсе не известны, в чем не только удостоверился он, директор, допрашивая учеников, а также рассматривая их тетради и книги, из чего оказалось, что не только сих, но и никаких других стихов не умеют, но сверх того сообщил мне и почетный смотритель училищ Новогрудского уезда граф Хрептович⁶, что он также слышал упомянутые стихи, произносимые служащими у кс. Магнушевского мальчиками, а что в Крошинском училище ни одному из учеников они не были известны.

По сим поводам находя приходское Крошинское училище не прикосновенным к бывшему там происшествию, долгом, однако же, поставляю обратить внимание в[ашего] в[ысоко]пр[евосходительст]ва на следующие обстоятельства:

1. Ксендз Магнушевский, будучи сам стар и слаб здоровьем, не в состоянии иметь тщательного надзора за приходским училищем, а при том имеет неспособного и, как доносит мне директор, не радеющего vikария.

2. Органист Орловский, не имея сам надлежащих способностей к обучению детей, взял себе с ведома только самого кс. Магнушевского в помощники Парфимовича, равномерно, как он, неспособного, а притом известного по непохвальному поведению.

А посему осмеливаюсь всепокорнейше просить в[аше] в[ысоко]пр[евосходительст]во о дозволении мне снести с духовным начальством, чтобы оно назначило в Крошинскую приходскую церковь надежного vikария и чтобы, удалив от должностей органиста Орловского и его помощника Парфимовича, предписало настоятелю принять органиста из выпускаемых ныне с состоящей при университетсе семинарии приходских учителей и органистов⁷, который бы в состоянии был завести там училище по нынешнему устройству; а напоследок нужным нахожу снести по сему случаю со всеми епархиальными начальниками, прося их о подтверждении всем настоятелям, чтобы они сами собою не определяли (как то делают доньше без исключения) ни учителей приходских училищ, ни же их помощников, но придерживались строго существующих по сему предмету узаконений.

Предавая все сие благоуважению в[ашего] в[ысоко]пр[евосходительст]ва, честь имею возвратить препровожденные ко мне вашим в[ысоко]пр[евосходительст]вом по сему делу бумаги вместе с подлинным следствием, произведенным директором Бродовским.

Лл. 31—38 адв. Водпуск-чарнавік без подпісу

¹ Гл. дакумент № 1.

² Далей закрэслена: тотчас по получении оногo.

³ Далей закрэслена: по эстафете.

⁴ касаюцца самогo училища дапісана пазней на палях.

⁵ Апушчаны амаль даслоўны пераказ сямі пунктаў данясення дырэктара Брадоўскага (гл. дакумент № 13). Пяршапачатковыя (закрэсленыя) варыянты заключнай часткі дакумента, блізкія да тэксту данясення Брадоўскага, намі не прыводзяцца.

⁶ Адам Храптовіч.

⁷ Семінарыя прыходскіх настаўнікаў і арганістаў створана пры Віленскім універсітэце ў 1819 г. і дзейнічала да закрыцця універсітэта (1832).

№ 15

Господину ректору Виленского университета.

[...] По поводу упомянутого рапорта вашего¹ и доставленных от гродненского гражданского губернатора объяснений входил я с представлением к его императорскому высочеству цесаревичу и какое в разрешение оных удостоился я получить повеление от 23[-го] прошлого генваря № 215, с оногo список при сем к вам препровождая², предлагаю: вышепрописанные предположения ваши насчет сношений с духовным начальством о устройстве приходских училищ ныне же привести в исполнение, а затем о последующем прислать мне подробный рапорт для представления по оному донесения моего его императорскому высочеству.

Действительный тайный советник сенатор Новосильцов

№ 195

3 февраля 1829 года. Варшава

Лл. 40—40 адв. Арыгінал

¹ Маецца на ўвазе рапорт рэктара ад 19 ліпеня 1828 г. (гл. дакумент № 14).

² Гл. дакумент № 16.

№ 16

Список с повеления его императорского высочества цесаревича к г. действительному тайному советнику сенатору Новосильцову от 23 генваря 1829 года № 215.

Приняв в основание изложенные в отношении вашего высочества № 21-й удостоверения о невинности местечка Крошина плебана унитского¹ ксендза Магнушевского в подозрениях, наведенных на него при производстве в местечке Крошине над крестьянами следствия, во внушении якобы чрез него крестьянам неповиновения и о неимении никакого влияния существующим в том местечке приходским училищем на происшедшее от крестьян противу своего вла-

дельца волнение, я предложил литовскому военному губернатору оставить ксендза Магнушевского свободным от дальнейшего по сему делу притязания и ответственности и уволнить его из-под надзора, учрежденного над ним на месте его жительства², а гродненскому гражданскому губернатору открывшуюся в донесении его по сему предмету неосновательность поставить на вид.

Давая знать вашему высокопревосходительству о сем моем распоряжении, прошу вас доставить мне сведение, когда приведено будет в исполнение училищным начальством предложение ваше касательно введения в Крошинском училище лучшего впредь порядка и о замещении настоящих в оном наставников более надежными людьми.

Верно³

Лл. 41—41 адв.

¹ уніяцкага.

² В. Магнушэўскі ўжо да гэтага часу памёр (гл. дакумент № 17).

³ Подпіс неразборлівы.

№ 17

[Рэктар універсітэта]. № 113. 14 февраля 1829 [г.]

Г. попечителю.

Рапорт

Ваше высокопревосходительство предложением от 3-го сего февраля № 195¹, основанном на повелении его императорского высочества государя цесаревича, дав мне знать о оставлении местечка Крошина плебана кс. Магнушевского свободным от дальнейшей по делу крошинских крестьян ответственности и увольнение его из-под надзора полиции, предписать изволили снести с духовным начальством, чтоб оно назначило в Крошинскую приходскую церковь надежного викария и чтобы, удалив от должности органиста Орловского и его помощника Парфимовича, предписало настоятелю принять органиста из выпускаемых ныне с состоящей при университете семинарии приходских учителей и органистов, который бы в состоянии был завести там училище по нынешнему устройству, и о последующем в[ашему] в[ысоко]п[ре]восходитель[ству] рапортовать.

Вследствие сего долгом поставляю донести вашему в[ысоко]п[ре]восходитель[ству], что по всем сим предметам сносился я с управляющим Виленскою епархией епископом-суфраганом Клонгевичем, который в отзыве ко мне от 11[-го] текущего февраля² изъяснил, во-первых, что кс. Магнушевский при конце прошлого года умер и место крошинского плебана³ до-

селе праздное, ибо владетельница Крошина, жена помещика Юраги⁴, никому еще оно не предназначила, а потому, не зная, кто будет в Крошине плебаном, не может теперь сделать постоянного определения, какое нужно относительно тамошнего училища, однако надеется, что вскоре последует назначение плебана, которого он обяжет содержать училище в наилучшем порядке, а между тем предписал он, епископ Клонгевич, стваловицкому⁵ декану, чтобы, немедленно выбрав в Крошинскую церковь надежного vicария, поручил ему бдительный надзор за тамошним приходским училищем; во-вторых, что тому же декану предписал, дабы органиста Орловского и его помощника Парфимовича немедленно удалил от должности; в-третьих, касательно определения в Крошинское училище благонадежного учителя из выпущенных с состоящей при университете семинарии⁶ приходских учителей епископ Клонгевич⁷ просил меня о назначении такового учителя. Вследствие чего выбрал я из кончивших прошлого года курс учения Осипа Юневича, известного как по своим успехам в науках, так и похвальному поведению⁸.

При сем честь имею донести вашему высокопревосходительству, что от 13-го числа текущего месяца⁹ отнесся я ко всем епархиальным начальствам в Виленском учебном округе, прося о подтверждении всем настоятелям, чтобы они сами собою не определяли и не удаляли ни учителей приходских училищ, ни же их помощников, но придерживались строго существующих по сему предмету узаконений.

*Лл. 45—47 ав. Водпуск-чарнавік без подпісаў*¹⁰

¹ Гл. документ № 15.

² Гл. гэту ж справу, лл. 43—44.

³ Напісанне тут і далей: плеван.

⁴ Спачатку было: Юражина.

⁵ сталовіцкаму (ад в. Сталовічы, якая раней называлася таксама Ствало-вічы).

⁶ Спачатку было: школы.

⁷ Далей закрэслена: находя сие распоряжение весьма полезным.

⁸ Адзін з першапачатковых варыянтаў: будущего в состоянии завести и содержать в Крошинском училище надлежащий порядок, а епископ Клонгевич принял на себя доставить его к означенной должности.

⁹ Закрэслена: вчерашнею почтою.

¹⁰ У папярэдніх заўвагах да дакумента прыведзена толькі найбольш характэрная праўка.

Арцём Вярыга – Дарэўскі

(1816–1884)

*Карэспандэнцыі
ў «Ruch Muzyczny»*

Пісьмы

Альбом

*Са справы Часовага
палявога аўдытарыята*

КАРЭСПАНДЭНЦЫІ Ў «RUCH MUZYCZNY»

«Ruch Muzyczny» — польскі часопіс, выдаваўся ў 1857–1861 гг. Ю. Сікорскім у Варшаве. У 1862 г. ператвораны ў «Gazetę Muzyczną i Teatralną». Вярыга-Дарэўскі быў віцебскім карэспандэнтам часопіса. Ніжэй друкуюцца ў перакладзе з польскай мовы яго карэспандэнцыі 1859–1860 гг, якія ўдалося выявіць.

№ 1

Віцебск, д[ня] 20 лютага 1859 г.

З сардэчным задавальненнем глядзім мы з Заходняй Дзвіны, як «Ruch Muzyczny», рупліва апрацоўваючы сваю ніву, добра садейнічае пашырэнню нашага разумовага руху. Не выказаць гэтага задавальнення, не праявіць гатоўнасці несці паслугі такому высакароднаму прадпрыемству — значыць заслужыць слушнае абвінавачанне ў прыкрай абьякавасці да высакароднай працы, з самаадданасцю распачатай дзеля агульнага нашага добра. Таму прашу прыняць там, над больш шчаслівай Віслай, поціск далоні, цёпла, па-братэрску працягнутай з журботнай Дзвіны, і не адкідваць братні ўзнос, калі мае карэспандэнцыі можна лічыць такім.

І ў нашай губерні, як у яе сталіцы Віцебску, так і на вёсцы, амаль у кожнай сям'і ёсць дома фартэпіяна, а ў некаторых — скрыпкі і нават вяланчэлі. На першым вучыць маладое пакаленне, асабліва жанчын, лічыцца і ў нас неабходным, на астатніх вучацца па схільнасці, здольнасці або іншых асобых прычынах. У гэтых сем'ях знайшлося б нямала талентаў, пра якія на радасць суайчыннікам можна было б і ўспомніць як пра людзей, што прымаюць значны ўдзел у музычным руху; аднак паколькі гэта вымагае больш руплівых пошукаў, абмяжуемя гэтай згадкай і падзелімся свежымі ўражаннямі.

Некалькі тыдняў назад слухала наша сталіца, у час выбараў¹, фартэпіяніста Тэранову², скрыпача Валентэці, спевака Банольдзі³, гітарыста Ігнага Доўнара⁴, што нас і Вільню ўзяў за сэрца чулівай мелодыяй сваёй вернай спадарожніцы арэнбургскага жыцця, — і, нарэшце, пры закрыцці выбараў — Апалінарыя Концкага. Апошняму выказаў наш Віцебск падзяку палымяным вершам.

«Ruch Muzyczny», 1859, № 13 ад 18 (30) сакавіка. Без подпісу

¹ *Маюцца на ўвазе дваранскія выбары.*

² *Тэранова Джавані — італьянскі піяніст і кампазітар. У 1858 — 1860 гг. выступаў з канцэртамі ў Расіі.*

³ *Банольдзі Джузэпе Ахіла Эльміра (1821—1871) — спявак, танцамайстар. Удзельнік паўстання 1863 г., папечнік К. Каліноўскага.*

⁴ *Доўнар-Запольскі Ігнат (нар. каля 1829 г.) — у канцы 40-х гадоў дробны чыноўнік у Мінску, сасланы ў Арэнбург у салдаты за ўдзел у «Братнім саюзе літоўскай моладзі». З 1856 г. на радзіме, пад наглядам паліцыі*.*

№ 2

Віцебск, дня 12 верасня 1859 года

Віцебск наш пасля астатніх сеймікаў¹ нейкі замкнуты ў сабе, задуменны; менш чым калі-небудзь выказвае схільнасць да грамадскага жыцця і тым самым і да супольных музычных забаў, хоць, як мы казалі ў мінулай карэспандэнцы², і на правінцыі, і ў сталіцы ёсць досыць музычных аматараў скрыпак, фартэпіяна і нават віяланчэлі. У адзіноце па маёнтках і маёнтачках падыгрываюць добрыя душы сваім салодкім думкам пра паляпшэнне быту сялян, трыумф праўды і надыход лепшых часоў. У горадзе яны іграюць для сябе і блізкіх, каб прыцішыць разварушаныя пачуцці, набрацца сіл для цяжкіх выпрабаванняў жыцця, нарэшце, каб улагодзіць нецярпліваць малодшых у чаканні блізкіх зімовых забаў. І толькі часам, узрушаныя заклікам пакутуючых братаў ці зацікаўленыя якой грамадскай патрэбай, збіраюцца са сваім удовіным грошам, колькі хто можа, каб выцерці горкія слёзы ці прычыніцца да агульнага добра. З такімі, уласна, мэтамі далі ў нас у гэтым годзе два інструментальна-вакальныя канцэрты: першы 19 сакавіка на карысць бедных; другі 19 красавіка [...]

Праграмы гэтых канцэртаў наступныя.

Першага, для бедных: частка 1-я: уверцюра з оперы «Цампа»³ на 8 рук на двух фартэпіянах ігралі вучаніцы з пансіёна пані Крузэ: Бакісанка, Гастынская, Пакроўская і Крузэ; кампазіцыю з «Вільгельма Тэля» Раселена⁴ — панна Кучынская; дуэт «Маракі» — пані Мацёніна з паняй Драздоўскай; фантазію Любоўскага⁵ — панна Пагаржэльская; санату Бетховена — пан Корбут. Частка 2-я: сімфонію з «Фауста»⁶ на 8 рук на двух фартэпіянах ігралі панны Снарская, Санцавянка, Валжынская і Гастынская; арыю з «Лючыі»⁷ спявала пані Драздоўская; з «Карсара» Горы⁸ іграла панна Гастынская; арыю з «Семіраміды»⁹ спявала пані Мацёніна; фантазію Дзюбінка¹⁰ іграла панна Санцавянка; варыяцыі Раселена — пан Корбут.

Праграма другога канцэрта: частка 1-я: уверцюра з «Абэрона» Вебера¹¹ на 8 рук на двух фартэпіянах ігралі панны Санцавянка, Снарская і паны Ротмейер і Корбут; *carice hé-*

гоіque «Réveil du lion»¹² Концкага¹³ — панна Малевічанка; вялікі дуэт на 4 рукі «Robin des bois»¹⁴ Лакомба¹⁵ — панны Дабжанская і Пагаржэльская; фантазію «Le fou»¹⁶ Каль[к]брэнера¹⁷ — панна Кучынская; уверцюру з оперы «Галька» Манюшкі на 4 рукі — панны Малевічанка і Гласкоўна; арыю з «Пурытанаў»¹⁸ праспявала пані Драздоўская. Частка 2-я: уверцюру з оперы «Вільгельм Тэль» Раселена на 4 рукі ігралі пп. Ротмейер і Корбут; кавачіну з оперы «L'era di Lancastro»¹⁹ — п. Мацюзіна; фантазію «L'inquiétude»²⁰ Дрэйшока²¹ — п. Санцавянка; арыю з оперы «Беатрычэ»²² спявала п. Драздоўская; фантазію Тальберга²³ іграў п. Корбут і хор з «Лючыі».

Мы дазволілі сабе назваць выканаўцаў гэтага высакароднага акта, усцешаныя, удзячныя ім і ўважлівыя да кожнага промня, які адлюстроўвае характэрнасьць нашага краю. Аднак не адважваемся падрабязна меркаваць пра само выкананне, для якога — асвятчонага ўжо мэтаю — патрэбен суд больш пільных вачэй і развітага густу і якое, на нашу думку, цалкам удалося. Разам з тым пры найсумленнейшым шанаванні індывідуальнасці мы не можам прамаўчаць, што наша шануючая зямлячка п. Драздоўская, прыносячы нам гонар і сапраўдную прыемнасць шчырасцю сваіх клопатаў у гэтай цудоўнай справе і сваім моцным развітым сапраўным, заслужыла на найбольшую ўдзячнасць прысутных, што прыхільнае стаўленне [...] знатных праваслаўных віцебскіх дам, якімі з'яўляюцца п. Сонцава, жонка віцэ-губернатары, з дачкой і п. Мацюзіна, жонка старшыні Казённай палаты, зрабіла нас даўжнікамі за гэты доказ прыгажосці сэрца і сумленнасці святла, якія прыносяць столькі гонару нам самім; што ўмелай і густоўнай іграй дзявчыцы панны Кучынскай, адной з высакародных дочак шанаванага ў нас лекара і чалавека, мы шчыра ўсцешыліся і ўскладаем вялікія надзеі на малады талент.

Не абразяцца, напэўна, безымяннай карэспандэнцыяй з Віцебска, змешчанай у № 89 «Русского дневника»²⁴, ні паважаныя матроны, не ўшанаваныя там, як таго заслугоўвалі, ні высакародныя свяшчэннікі, якіх легкадумна папракнулі там за высокае хрысціянскае шчыраванне ў такой святой справе, ні ўсе іншыя, гатовыя да паслуг дзеля агульнага добра і зняважаныя карэспандэнтам, — і пойдучь далей той жа самай дарогай дзеля божай славы і гонару краю. Бо, апрача прыгажосці самога факта, зусім бяспечнага адносна смецця, што кідалася на значную заслугу, артыкул п. Т. Дубіцкага ў Віцебскай губернскай газеце²⁵, № 21, напісаны супраць той карэспандэнцыі, пераканаўча сведчыць, што і ў нас цэнніцца ўсё, вартае высокай ацэнкі. За гэта выступленне п. Дубіцкага дзякуем яму сардэчна. Відаць, шануючаму карэспандэнту мы моцна запалі ў сэрца, калі скрыжываў шпагу са старым пісакам, які ўжо

*Фота 1860 г., зроблена ў сувязі з прыездам у Віцебск музыкантаў
М. Сакалоўскага і А. Хадэцкага*

некалькі гадоў, нібы другі Папкін²⁶, блазнуе ў нас і заслугоўвае хутчэй злітання і маўчання, чым якой-небудзь палемічнай размовы. Сапраўды слухным і ніколі не старэючым з'яўляецца радок Гарацыя: «Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci»²⁷.

Ужо некалькі месяцаў маем мы ў Віцебску пастаянны гарадскі аркестр, выпісаны з Германіі стараннем п. губернатара Клушына. Новы наш начальнік, які і сам, здаецца, аматар-фартэпіяніст і скрыпач, шчыра клапаціцца аб паляпшэнні гэтага аркестра. Таму ўжо ўвёў у яго некалькі добрых музыкаў, што прыбылі з Мінска. Так што слухаем і мы вечарам кожнай пагодлівай нядзелі, прагульваючыся па прыгожаму, хоць і нешырокаму бульвару, нядаўна адкрытаму на плошчы перад палацам начальніка, некалі Напалеонаўскай, то журботныя, то вясёлыя мелодыі, якія абуджаюць столькі салодкіх пачуццяў пры цудоўным захадзе сонца, што развітваецца з нашай беднай прыгажосцю, Наддзвіннем. А цудоўныя нашы краявіды з губернатарскай плошчы, парэзанай сцежкамі і засаджанай прыгожымі кветкамі і клумбамі, распасцёртай па стромкаму берагу Дзвіны, таксама яшчэ мілей лашчацца да вясёлых і тужлівых вачэй шпацыруючай жменькі людзей. Дагэтуль у на-

шых мясцінах, апрача аркестраў правінцыяльных памешчыкаў Нітаслаўскага, Медунецкага і Лісоўскага і жменькі музыканцікаў-яўрэяў, якія абслугоўваюць горад, мы нічога не мелі больш прыстойнага з публічнай музыкі. Цяпер часцей слухаем і св. імшу пад музыку, а часам молімся пад мілае спяванне музыкаў-мінчан. І ўсім гэтым мы сардэчна абавязаны добрым намерам жыхароў і іх руплівасці.

Еўрапейскія музычныя славутасці не часта наведваюць нашу правінцыю. Ці гэта наша беднасць, акрэсленая на старонках айчынай статыстыкі, робіць іх абыякавымі да нас, ці іншыя якія прычыны? Не ведаем. Досыць сказаць, што з часу астатніх сеймікаў ніводзін артыст над намі не злітаваўся, хоць Віцебск, здаецца, кожную афішу, нават такую, што запрашае на дрэнныя штукарствы, чытае не безуважна і прыносіць апошнія грошы нават для недалікатных дзяцей Пінеці²⁸, якія займаюць нас яшчэ і адсячэннем галоў без забойства. Хоць пра сваё, для нас найдаражэйшае, бо не штукарскае, мы будзем вам час ад часу гаварыць.

«Rich Muzысцлну», 1859, № 41 ад 30 верасня (12 кастрычніка). Без подпісу

¹ З часу дваранскіх выбараў, якія адбыліся на пачатку 1859 г. (гл. карэспандэнцыю № 1).

² Гл. карэспандэнцыю № 1.

³ «Цампа, або Мармуровая нявеста» — рамантычная опера французскага кампазітара Ф. Герольда, пастаўленая ўпершыню ў 1831 г.

⁴ Раселен Луі Генры (нар. у 1811 г.) — французскі піяніст і кампазітар.

⁵ Любоўскі Юзаф (1824—1855) — польскі піяніст і кампазітар.

⁶ Відаць, сімфонія «Фауст» венгерскага кампазітара Ф. Ліста (на І. В. Гётэ), выкананая ўпершыню ў 1857 г.

⁷ «Лючыя дзі Ламермур» — опера італьянскага кампазітара Г. Даніцці (пастаўлена ў 1835 г.).

⁸ Горыя Аляксандр Эдуард (1823—1860) — французскі піяніст і кампазітар.

⁹ «Семіраміда» — опера італьянскага кампазітара Дж. Расіні (пастаўлена ў 1823 г.).

¹⁰ Так у «Richи Muzысцлнут». Відаць, маецца на ўвазе Дзюбюк Аляксандр Іванавіч (1812—1897), рускі кампазітар, піяніст і педагог.

¹¹ «Аберон» — опера нямецкага кампазітара К. М. Вебера (пастаўлена ў 1826 г.).

¹² гераічнае капрычыо «Абуджэнне льва» (фр.).

¹³ Концкі Антон (1817—1899) — польскі піяніст і кампазітар, брат Апанарыя.

¹⁴ «Вольны стралок» (фр.).

¹⁵ Лакомб Луі (1818—1884) — французскі кампазітар і піяніст.

¹⁶ «Камедыянт» (фр.).

¹⁷ Калькбрэнер Фрыдрых (1785—1849) — нямецкі піяніст і кампазітар.

¹⁸ «Пурытане» — опера італьянскага кампазітара В. Беліні (пастаўлена ў 1835 г.).

¹⁹ «L'eroe di Lancastro» («Герой з Ланкашыра») — опера італьянскага кампазітара Джузэпе Нікаліні (пастаўлена ў 1815 г.).

²⁰ «Хваляванне» (фр.).

²¹ Дрэйшок Аляксандр (1818—1869) — нямецкі піяніст і кампазітар.

²² «Беатрычэ дзі Тэнда» — опера В. Беліні (настаўлена ў 1832 г.).

²³ Тальберг Сізімунд (1812—1871) — аўстрыйскі піяніст і кампазітар.

²⁴ Газета, выходзіла ў 1859 г. у Пецярбургу.

²⁵ «Витебские губернские ведомости».

²⁶ Персанаж з камедыі «Помста» (1834) польскага драматурга і паэта Аляксандра Фрэдры (1793—1876).

²⁷ Усякай ухвалы варты той, хто спалучыў прыемнае з карысным (лац.).

²⁸ Пінеці Дж. — італьянскі фокуснік пачатку XIX ст. А. Вярэга-Дарэўскі ўжывае гэта імя ў агульным сэнсе.

№ 3

Віцебск, д[ня] 4 лістапада 1859 г.

Прызнаём сваю віну за спазненне гэтай карэспандэнцыі, таму што болей цікавасці выклікаюць факты, якія акрэсліваюць мясцовае жыццё, калі яны пераказваюцца адразу пасля таго, як адбыліся. Але ж лепей позна, чым ніколі, тым больш што ў нас ва ўмовах невірлівага жыцця адны факты няхутка згладжваюцца другімі, да таго ж турботы будзённага жыцця адрываюць пісаку ад сцэны, на якой разгортваецца наша публічнае жыццё, а жаданне сабраць болей матэрыялаў устрымлівае ад паспешлівасці. Так што прабачце за затрымку і паслухайце нашу справаздачу пра вакальны вечар, дадзены ў нашым тэатры яшчэ 29 жніўня г. г.

Прагныя і лася да ўсяго, што мае фарбы характва, і не часта, на жаль, характвом частуемья, мы з прыемнасцю пачулі ў пабернардзінскім касцёле св. Антонія мілае сапрана, якое ў часе некалькіх імшаў чулася ў спяванні пад арган у божую славу. Зацікаўленыя, адкуль нам паслала неба — і так неспадзявана — гэту новую ўцеху і каму дзякаваць за салодкія пачуцці ў часе малітвы, што з такой цяжкасцю абуджаюцца пад хрыплае спяванне арганіста, мы даведаліся, што гэту набожную паслугу рабіла п. Кіцінская, якая прыбыла з мужам і некалькімі таварышамі з мінскага аркестра. Пасля далейшых пошукаў мы даведаліся, што спяваюць і сам п. Кіцінскі, і іх таварыш п. Міхалоўскі¹. То мы прасілі іх выступіць публічна для бязмерна згаладалых сяброў спявання, ні разу не расчуненых нават сарафанам*¹ пад якую шарманку пасля двух амаатарскіх музычна-вакальных канцэртаў, пра якія мы пісалі вам у мінулай карэспандэнцыі². Назалянне наша было такое моцнае, што найшчырэйшыя адгаворкі, апраўданне слабасцю пані К[іцінскай] не мелі поспеху, і людзі, якія, як мы чулі, ніколі публічна не выступаюць, мусілі для нас публічна заспяваць. Пані К[іцінская] (сапрана) праспявала вальс і арыю з «Фаварыткі»³; пан К[іцінскі] (барытон) — думку Любамірскага⁴ «У нас інакш» і мазурку «Стары гуляка»; пан М[іхалоўскі] (тэнор) — кавачіну з «Лючы» і арыю з «Цырульніка»⁵. Аркестр

праіграў, як мог, дзве уверцюры. Складзены ён з немцаў, і паколькі ў той час быў яшчэ досыць бязладны, злаваў нас у часе акампанавання спевакам занадта крыклівым фортэ і ў неналежным месцы ўжытым піяна; асабліва пацярпелі ад гэтага «Гуляка» і ўступ з «Цырульніка», а не менш усе слухачы, у вушы якіх дакучліва ўрываліся гукі аркестра, нібы зайздросцячы куды больш жаданым галасам спевакоў. Папярэджвалі яны нас аб лёсе, які іх і нас спаткае; тым больш мы ўдзячны ім за спагаду да нашых просьбаў! Што ж рабіць? Няма ў нас іншага аркестра.

Пп. Кіцінскі і Міхалоўскі спяваюць цяпер з аркестрам у часе імшы, сваімі пастаўленымі галасамі кранаючы і ўзнімаючы ў божую славу добрыя сэрцы віцяблян. Пані К[іцінская], то хвора, то, здаецца, занятая сумленна сямейным жыццём, адвучае нас ад мілага свайго спявання пад арган, да чаго мы прывыклі ўжо. А шкада! Бо сапраўды гэтыя мілыя мелодыі не на адно сэрца пырснулі выратавальнай расой.

А, можа, вам, браты надвіслянцы, цікавай будзе паэзія вашых наддзвінскіх братоў, сялян Белай Русі? Змяшчаем тут узоры са шчырым пажаданнем, каб вы з імі пазнаёміліся, — і не сумняваюся, што зразумеце іх. Гаворкі ж славянскіх плямёнаў, хоць і падзеленых месцам і акалічнасцямі, маюць шмат супольнага, такога, што пры першым сутыкненні можна лёгка зразумець. Пераканаліся мы ў гэтым пры сустрэчах з сербамі і пры чытанні чэшскіх вершаў.

Гімн

Да абраза цудоўнай маткі боскай бялыніцкай
над Дняпром⁶

*Бялыніцка наша маці!
Мы дзетак тваіх грамада,
Молім: памож нам дыхаці!
Трудненька ж нам, а жыць нада!
Распатыр святыя рукі
Над Дняпром і над Дзвіною!
Гэты ж⁷ хатак бедных кучкі
Набіты тваей сям'ёю.
Распутай ты сцежкі нашы,
Мы ж камень у грудзях носім,
Мы ж не проста сала, кашы,
Толькі долінкі мы просім.
Зорынька! воч тваіх сіла
Нехай озарыць свет цэлы!
Ты ж бацьков нашых любіла,
Любі ж нас — іх цвет няспелый!*

*Матулячка, як бывала,
І цяпе[р] прытуль нас гэтак!
Сілкі ж ужо нам не стала.
Соўнінька! глянь жэ ж на дзетак!*

Д у м к а

С а л д а т к а

(з камічнай оперы пад назвай «Грэх 4-ты⁸ гнеў»)

*Плыві, плыві ты, Дзвіна сярабрыста,
Аж там у сама Балтыцкая мора,
І прыкаціся там, дзе душа чыста
Майго Фядола прападаіць з гора.
Не страш яго там маімі слязамі,
Ні аб рабятках не кажы худога;
Што на кусочках хаджу з сіратамі,
Не кажы, рэчка, а пацеш мілога.*

*Паплыла рэчка, слязінкай бліснуўшы,
З роднай зямелькі, шэпчыць берагамі;
Бедна салдатка, дзетак абхінуўшы,
Рэчкінай думкі слухала з слязамі:
«Мая сястрыца, салдатка сіротка!
Маліся богу і перастань плакаць:
І я ж чысценька, рэзва і красотка,
А і мне серца бутаражыць слякаць.
Таго, што хочыш, табе не дажыцца,
Ні тваім дзеткам, сястрыца сярдзечна,
Ні мне ў мора цэлай не праліцца;
Мне плысці вечна, табе чакаць вечна».*

*Бедна салдатка душы аблягчыла
Да з Дзвіной слёзы горкі раздзяляла:
Гэта паплыла⁹, як і даўней плыла,
Тая чакаіць, як даўней чакала.*

*¹ Намёк на вядомую і паўсюдна любімую песню «Красный сарафан», якую многія айчынныя і замежныя кампазітары выкарыстоўвалі ў якасці тэмы (з[аўвага] р[эдактара]¹⁰).

«*Ruch Muzyczny*», 1859, № 49, ад 25 лістапада (7 снежня). Падпісана: Białoruska Duda

¹ Магчыма, гэта Габрыель Міхалоўскі, музыкант, які значыцца сярод падпісчыкаў перакладу «Пана Тадэвуша», падрыхтаванага да выдання В. Дуніным-Марцінкевічам.

² Гл. карэспандэнцыю № 2.

³ «Фаварытка» — опера Г. Даніцці (пастаўлена ў 1840 г.).

⁴ Любамірскі Казімір (1813—1871) — князь, кампазітар, віцэ-старшыня таварыства падтрымкі музыкаў у Варшаве.

⁵ Маецца на ўвазе «Севільскі цырульнік» — опера італьянскага кампазітара Д. А. Расіні (настаўлена ў 1816 г.).

⁶ Трэба думаць, што аўтарам гэтага і наступнага вершаў з'яўляецца сам А. Вярыга-Дарэўскі.

⁷ У часопісе: Stetyż.

⁸ У часопісе: 4гу.

⁹ У часопісе: Stela papłyca.

¹⁰ У часопісе: P. R. — przypisek redaktora.

№ 4

Віцебск. 8 студзеня г. г. адбыўся тут першы канцэрт паноў Марка Сакалоўскага¹, гітарыста, і Аляксандра Хадэцкага², фартэпіяніста, а 13-га — другі. У абодвух канцэртах прымалі артыстаў з бязмежным захапленнем, якое на працягу ўсяго трохтыднёвага іх знаходжання ў нашым горадзе зусім не страціла сваёй сілы, што даказваюць урачыстасці рознага роду, якія наладжваліся для іх ва ўсіх сляях віцебскага грамадства. Ад начальніка губерні да браціі шляхты, усё, што магло захапіцца духоўным характвам, адкрывала душу для мілых гасцей. Артысты сваім талентам аддзячвалі за сардэчны прыём, што, злучанае з ахвотным выкарыстаннем талентаў нашых аматараў, прычынілася да ўмацавання назаўсёды ў нашай памяці сяброўскіх сходаў, адначасова мастацкіх, урачыстых і свабодных. Так, у доме пана Драздоўскага³, маршалка Віцебскага павета, чулі мы паланез Іг. Кжыжаноўскага⁴ на словы Поля⁵ «Хоць гэта жыццё ідзе нялёгка», выкананы прыгожым барытонам пана Хадэцкага, які таксама дэкламаваў урыўкі з паэтычных твораў Зялінскага⁶, — і гэта ў суправаджэнні фартэпіяна, што для нас усіх было сапраўднай навіною. Пан Драздоўскі, пані Мацюніна, панна Соф'я Санцавянка, вядомая ў нас выхаваннем, цудоўнымі якасцямі і любоўю да польскай літаратуры, дачка нашага віцэ-губернатара, спявалі то сола, то ў дуэце. Хапала таксама паэтычных імправізацый у гонар артыстаў, імправізацый, гарачых пачуццём і прыгожых па форме; адна з іх, звернутая да пана Хадэцкага, выклікала яго адказ і потым зноў музыку. Вось якіх перажылі мы пару тыдняў. Калі б болей такіх хвілін, наша таварыскае жыццё слаўна ўпрыгожылася б, прывабліваючы да грамады кожную душу, якая шукае паэзіі жыцця, развіцця, высакароднасці і тым самым магчымага шчасця.

Мы спадзяваліся яшчэ пачуць нашых артыстаў у канцэрце, які яны збіраліся даць з дабрадзейнымі мэтамі; але не залежная ні ад іх, ні ад публікі прычына прымусіла іх паехаць. Прычыны гэтай мы не зразумелі, хіба толькі нявінная таварыская сардэчнасць магла выклікаць у кім-небудзь зайздасць, заўчасную якую засцярогу, урэшце, тры-

вогу? Аднак ахвотнае прыняцце ўладамі ахвяравання ад канцэрта, яго філантрапічная мэта павінны былі адхіліць усякія падазрэнні, што маглі ўзнікнуць у падобных акалічнасцях.

Цяпер, пасля ад'езду артыстаў, надышла цішыня — можа, на вельмі доўга...

«Ruch Muzyczny», 1860, № 10 ад 24 лютага (7 сакавіка). Без подпісу

¹ Сакалоўскі Марк Конрад (1818—1883) — польскі гітарыст. Родам з Валыні.

² Хадэцкі Аляксандр (памёр у 1874 г.) — польскі піяніст і дэкламатар, выступаў з патрыятычным рэпертуарам.

³ Драздоўскі Станіслаў. Сфатаграфаваны разам з А. Вярэгам-Дарэўскім на групавым здымку 1860 г. (гл. стар. 217).

⁴ Кжыжаноўскі Ігнат (1826—1905) — польскі піяніст і кампазітар.

⁵ Поль Вінцэнт (1807—1872) — польскі паэт, удзельнік паўстання 1831 г., аўтар патрыятычнай «Песні аб нашай зямлі».

⁶ Зялінскі Густаў (1809—1881) — польскі паэт, удзельнік паўстання 1831 г. Сасланы ў казахскія стэпы, дзе напісаў вершаваную аповесць «Кіргіз».

№ 5

Віцебск, у снежні 1860 г.

Нягледзячы на неастываючую сімпатыю да вашага «Ruchu» і самае гарачае жаданне аб'яднацца з братамі ў музычнай сферы, мы не пісалі вам доўга, бо не мелі пра што пісаць. Пасля Сакалоўскага і Хадэцкага, пасля Мяшковых¹ і Штэйнграбера не было ў Віцебску ніводнага канцэрта. І хоць аркестр, складзены з немцаў і некалькіх палякаў, іграў для нас на бульвары, музыканты, што не гарманіравалі адны з аднымі душой, і нас нядоўга цешылі гармоніяй музыкі. Немцы ўцяклі кудысьці аж да Саса, палякі да ляса², як гэта кажуць, і засталіся мы пры некалькіх аматарах музыкі з чыноўнікаў. Гэтыя ветлівыя дабракі пабрынкалі нам колькі разоў на той самай Дварцовай, некалі Напалеонаўскай, плошчы і таксама кінуліся да пёраў і чарніліц — аж дагэтуль. Да таго ж тая горкая для правінцыі вандроўка нашых паняў па здароўе за граніцу пазбавіла была Віцебск аматарак, без дапамогі якіх нялёгка наладзіць які канцэрт. Тыя ж, хто пільнуецца хатніх ачагоў, так былі азмрочаны манатонным хлюпаннем няспынных дажджоў на працягу паловы лета і восені і разам з тым трывожнымі думамі пра неўраджаі, што і не падумалі пра супольныя музычныя прыемнасці. Смутак земляробчага народа таксама не даваў права радавацца сэрцу, якое памятае, што калі маса братаў засмучана, няма свабоднай весялосці.

Цяпер мясцовы клуб наняў на год музыку п. Яна Нітаслаўскага, на вялікае задавальненне акцыянераў. Гэта музыка будзе іграць, і ўжо іграе, на святой імшы ў касцёлах і дасць на працягу клубнага года ў зале Дваранскага сходу дваццаць музычных і шэсць танцавальных вечароў. Апякуецца ёй п. Конрад

Абрампальскі³, які сам іграе на фартэпіяна і ў гуртку бліжэйшых знаёмых не крыецца з кампазіцыямі, што належаць, праўда, да жанру дробных мазурак і полек, якія, аднак, бываюць вельмі ўдалыя і маюць часам самабытны характар. Дзеля жарту назаву адну: польку «Міртачку», напісаную для ўвекавечання памяці Міртачкі, забавнай псіны кампазітара, з якой не раз мы смяліся да колікаў і якая, кажучы словамі Шылера, загінула ў жыцці толькі дзеля таго, каб ажыць у песні, што мае шмат гумару і запалу. Паўтараю, дробязь гэта, але ж гэта адна з праяў нашай музычнасці, а нарэшце, хто ж запярэчыць, што з дробязей пачынаюць усе, хто дацягнуўся потым да таго, з чаго ўюць няблякнучыя лаўры.

Мы хацелі гаварыць пра нешта больш сур'эзнае, напр., пра тры касцёльныя арганы, якія тут ёсць, а таксама пра паэзію нашага народа, але хочам сабраць больш матэрыялаў і хіба пазней што-небудзь пра гэта пададзім. Сёння з нашага жыцця паведамляем яшчэ толькі тое, што ў гэтым месяцы і ў нас адкрыта нядзельная школа⁴. Хто-небудзь скажа, што гэта не мае адносінаў да «Ruchu Muzycznego»? На нашу думку, за асветай ідзе прага музыкі, а надзея на такую прагу і ўвогуле яшчэ адзін довад руплівасці пра занябаных дагэтуль меншых братоў хіба не павінны таксама хваляваць чытачоў «Ruchu»?

«Ruch Muzyczny», 1861, № 3 ад 4 (16) студзеня. Падпісана: Białoruska Duda

¹ Мяшковы — браты, прыгонныя музыкі (віяланчэліст і скрыпач) смаленскага памешчыка Ванлярлярскага, які адмаўляўся даць ім свабоду, пра што з абурэннем пісаў герцэнаўскі «Колокол». Пра іх выступленні ў Віцебску гл.: Г. Б а р ы ш а ў. *Тэатральнае мінулае Віцебска. «Літаратура і мастацтва», 21 жніўня 1962 г.*

² Польская прымаўка.

³ Абрампальскі Конрад (Кандрат Фадзеевіч) — штабс-капітан, начальнік Віцебскай тэлеграфнай станцыі. У 1861 г. прымаў актыўны ўдзел у патрыятычных дэманстрацыях у Віцебску. Сфатаграфаваны разам з А. Вярыгам-Дарэўскім на групавым здымку 1860 г. (гл. стар. 217).

⁴ Нядзельныя школы для дарослых узніклі ў Расіі ў час першай рэвалюцыйнай сітуацыі. Мелі дэмакратычны характар, выкарыстоўваліся для рэвалюцыйнай прапаганды. Закрывы ўрадам у 1862 г.

ПІСЬМЫ

Да У. Сыракомлі

Аўтограф пісьма захоўваецца сярод матэрыялаў У. Сыракомлі ў ЦДАЛіМ ЛітССР, ф. 96, воп. 1, спр. 302, лл. 1—2 адв. Друкуецца ў перакладзе з польскай мовы.

22 кастрычніка 1857 г. Віцебск

Можа, я адніму ў цябе хвіліну найдаражэйшага часу з крыўдай для грамадства, аднак калі побач з гэтым блюзнерствам

пастаўлю іншае: знясіленне ў сабе думкі, якая можа быць часткай той агульнай, што мае нас ашчаслівіць, наблізіць да бога; калі кіруюся, як чалавек у заняпадзе, сілай амбіцыі і мучыся нейкім агнём зямлі ці неба, — браце наш сардэчны, ушанаваны ў пачцівых сэрцах Белай Русі! Кінь пяро, адкладзі ў бок ліру і спазнайся з душой, захопленай промнямі тваіх натхненняў, што хоча даверыцца табе, як чуллівая сястра брату, як пакорлівы парафіянін духоўніку, якога, бог ведае, калі і як я палюбіў. Вось уручаю табе большую частку маіх грывзоляў: што мне з імі зрабіць? Ты ж сумуеш па агульным шчасці. Выкажы мне ўсё шчыра і да канца! Або пасвяці мяне ў пісакі ва ўсім значэнні гэтага слова, або забі ва мне гэта фальшывае імкненне, пагасі гэты агонь, які, магчыма, утрымліваючы мяне ў ненармальным стане, робіць шкоду мілай майму сэрцу гаспадарцы (бо маю кавалак зямлі, на якой можна паставіць лесвічку да неба, як казаў нябожчык Тамаш Зан) і замінае мне быць поўнай даверанай асобай пры казённых прадпрыемствах, да чаго хоць адчуваю агід, аднак мардуюся, таму што мушу клапаціцца пра жонку і дваіх дзетак, маці і шматлікую радню, сялян, давераных маёй апечы, і ўсіх беднякоў, таму што мару падаць бліжэйшым прыклад узмацнення сіл рук і сэрца, зямлі і неба, таму што мне хочацца той сталасці, якую Б. Трантоўскі¹ бачыць у суладдзі духу і цела. Дзеля таго з адкрытай душою давяраю восем сшытачкаў (усе яны яшчэ канчаткова не дапрацаваны), а менавіта: 1) «Паўрот Міхалка», 2) «Бедны наш Лукаш», 3) «Дзіця дзвюх матак», 4) «Бяседа над Нёманам», 5) «Нешта аб нейкім», 6) «Скрамней у бяседзе — не страціце Быхава», 7) «Здабыццё Ахульго»² і 8) «Яшка і Цімошка»³. Адну з гэтых прац, калі б яна была гэтага варта, з вялікай прыемнасцю ўбачыў бы змешчанай у «Тесе Wileńskiej»⁴. Столькі ж маю яшчэ. Сыркін⁵ у Магілёве ўзяў у мяне, каб выдаць сваім коштам, некалькіаркушавую «Гутарку аб сваяку», — прайшла яна цензуру, — павінна друкавацца ў п. Завадскага ў Вільні⁶. У кс. Люцыяна Гадлеўскага⁷ ў Кіеве засталася: «Некалькі абразкоў з ваколіц Карастышава»⁸. Ёсць у мяне колькі апазданняў на беларускай мове і каля пяцісот сабраных беларускіх прытчаў і прыказак. Сыркін прапануе мне свае выдавецкія паслугі, калі яму ўдасца з «Гутаркай аб сваяку». Без спачування твайго, сардэчны наш лірніку, парады і меркавання нічога не буду рабіць. Зрабі са мной, што хочаш. Ажыві маё рассяеанае беларускае сэрца! Падмацуй мой дух!

З вялікай прыемнасцю прымаю пашырэнне падпісак. На слоўнік⁹ з сотню руб[лёў] Аргельбранту сабраў. Да Мэрцбаху¹⁰ пра высылку білетаў на творы А[дама] М[іцкевіча] звярнуўся. У ваколіцах Віцебска збіраем з братам Сымонам па бібліятэцы. Прыяцельская чытальня, што некалі была ў Віцебску, — гэта праява нашых імкненняў. Гэтым разам нічым больш пахваліцца

не магу, а магу толькі сказаць, што гатоўнасць да ўсяго вышэйшага, высакароднага і духоўна прыгожага мы, два браты, атрымалі ў спадчыну ад бацькі і маці. Адрас мой: Арцёму Ігнатаву сыну Вярыгу, праз Віцебск, у маёнтак Стайкі. З нецярпліваасцю чакаю адказу, бо адчуваю да вас самую поўную здзічваю веру і застаюся з пашанай і братэрскай любоўю.

Арцём Дарэўскі-Вярыга

«Тека» ваша проста цудоўная. Многія з нашых з любоўю прытулілі яе да цёплых сэрцаў і даручылі айцу на нябёсах. Ці не дазволілі б вы і мне, беларускаму шляхціцу з-над Лучосы¹, унесці долю ў распаўсюджванне гэтай спажывы для сэрца і галавы. Прышліце падпісныя білеты. Пайду дудзецц пра яе ад суседа да суседа, якія нават не ведаюць, як падпісацца, а сэрцам гатовыя. Шэсць руб. ср[эбра] на яе далучаю. Няхай вас бог далей так вядзе! Не забывайце пра жывых братоў вашых з-над Заходняй Дзвіны.

¹ Трантоўскі Браніслаў Фердзінанд (1808–1869) — польскі філосаф, прыхільнік месіянізму.

² Ахульго — крэпасць Шаміля ў паўночным Дагестане, узятая царскімі войскамі ў 1839 г.

³ Пералічаныя творы не захаваліся.

⁴ «Тека Wileńska» — літаратурна-гістарычны альманах, выдаваўся А. Кіркорам у Вільні ў 1857–1858 гг.

⁵ Магілёўскі кнігар.

⁶ Вершаваная аповесць А. Вярыгі-Дарэўскага «Гутарка аб свяяку» (на польскай мове) выйшла ў свет у 1858 г.

⁷ Гадлеўскі Люцыян (памёр у 1876 г.) — ксёндз, у 40-я гады ўдзельнічаў у канспіратыўных гуртках у Вільні, высланы ў Кіеўскую губ. З 1858 г. настацель касцёла ў Бялынічах на Магілёўшчыне.

⁸ Каростышаў — мястэчка ў Кіеўскай губ., вядомае сваімі рэвалюцыйнымі і культурнымі традыцыямі. Твор не захаваўся.

⁹ Размова ідзе пра падпіску на двухтомны «Слоўнік польскай мовы для падручнага карыстання», які выдаваўся віленскім кнігавыдаўцом М. Аргельбрантам. Выданне было завершана ў 1861 г.

¹⁰ Мэрицбах Самуэль Генрых (памёр у 1874 г.) — варшаўскі кнігагандляр і выдавец. У 1858 г. здзейсніў першае пасмяротнае выданне твораў А. Міцкевіча.

¹¹ Рака Лучоса ўпадае ў раёне Віцебска ў Заходнюю Дзвіну.

Да А. Кіркора

Увосень 1858 г. А. Вярыга-Дарэўскі зрабіў паездку ў Вільню, дзе завязаў сяброўскія і дзелавыя сувязі з многімі тагачаснымі дзеячамі літаратуры і культуры, у тым ліку з А. Кіркорам. Пасля вяртання ў Віцебск Вярыга-Дарэўскі перапісваецца з Кіркорам, спадзяецца надрукаваць з яго дапамогай свае творы, пасылае карэспандэнцыі ў «Kurjer Wileński», які рэдагаваў Кіркор, пашырае ва ўсходняй Беларусі выданні Кіркора. Аўтографы 10 пісем Вярыгі-Дарэўскага да Кіркора за 1858–1862 гг. захаваліся ў папцы з матэрыяламі Вярыгі ў фондзе Віленскага таварыства сяброў навук (ЦДДА ЛітССР, ф. 1135, воп. 4, спр. 391). Друкуюцца ў перакладзе з польскай мовы.

Рукой Л. Сулістроўскага¹:

Вяльможны ягамосць пан Кіркор у Вільні. У рэдакцыі «Teki Wileńskieje»².

Віцебск, 25 лістапада [1858 г.]³

Вяльможны пане дабрадзеі!

Мой калега Леанард Савінскі⁴ пісаў мне, што паслаў вам для змяшчэння ў «Тесе» некаторыя свае спробы: «Свет за сто гадоў», «Фанабэрыя», уводзіны ў «Сатыру», даручаючы мне забраць іх, калі яны не будуць апублікаваны. Не могучы пакуль што быць у Вільні, паведамляю вам пра гэта пісьмом, пры гэтым асмельваюся сказаць некалькі слоў у інтарэсах аўтара гэтых спробак. Нягледзячы на самае шчырае жаданне працаваць і даволі незвычайныя здольнасці, не можа ён аддацца навуковай працы з прычыны незабяспечаных найпершых патрэб жыцця. Ведаючы, што я маю ў Вільні сувязі, хоць і не вельмі шырокія, ён просіць мяне, каб я знайшоў там яму якую сціплую казённую або прыватную пасаду, што, забяспечваючы яму надзённы хлеб, дала б сродкі і магчымасці для разумовай працы. З поўнай даверлівасцю да вашых грамадзянскіх пачуццяў пішу аб гэтым у надзеі, што вы прыкладзяце ўсе намаганні, каб наша літоўская сталіца прытуліла прышэльца з Русі⁵ і забяспечыла сябе яшчэ адным працаўніком.

Прасіў бы паведаміць мне праект заснавання польскай друкарні на акцыях⁶, чуў нешта аб гэтым, але вельмі недакладна.

Калі прыпамінаеце, я атрымаў вашу згоду пасрэднічаць у атрыманні маіх кніжак з Прагі Чэшскай. Пан Ганка⁷ ўжо даволі даўно пісаў мне, што гэтыя кніжкі высланы на ваша імя. Просячы прабачэння за зробленыя турботы, асмельваюся запытацца, што з імі сталася.

З глыбокай пашанай застаюся найніжэйшым слугой.

Леан Сулістроўскі

В Витебске на Офицерской улице в д[оме] Бабича.

Рукой Вярыгі:

Прыходжу да нашага Сулістроўскага ў час, калі ён высылае пісьмо любаму і дарагому нашаму пану Адаму. Перш чым прывітаю цябе больш падрабязнай карэспандэнцыяй, вызваліўшыся ад клопатаў пасля маёй доўгай адсутнасці дома, прыемна мне, любы Адаме, паслаць табе прывітанне і за тое, што прыгрэў нас у Вільні, удзячным сэрцам паўтарыць пашану, братэрскую любоў і прыязнасць.

Арцём Дарэўскі-Вярыга

Лл. 26—27 адв.

¹ Сулістроўскі Леан — уладальнік маёнтка Камень Дрысенскага пав., скончыў Кіеўскі ўніверсітэт са ступенню кандыдата прыродазнаўства. У 1863 г. член віцебскага наўстанцкага камітэта. Высланы ва Уфу.

² Адрас на адвароце ліста 27.

³ Год устаноўлены на зместу: гэта першае пісьмо Вярыгі пасля вяртання з Вільні.

⁴ Савінскі Леанард (1831—1887) — польскі паэт, удзельнік вызваленчага руху. Родам з Украіны. Перакладаў творы Т. Шаўчэнкі, даследаваў украінскі фальклор і літаратуру.

⁵ з Украіны.

⁶ У 1859 г. А. Кіркор заснаваў акцыянернае таварыства для набыцця друкарні. З 1861 г. друкарня стала яго поўнай уласнасцю.

⁷ Ганка Вацлаў (1791—1861) — чэшскі філолаг, паэт, грамадскі дзеяч.

№ 2

Стайкі, д[ня] 26 студзеня 1859 г.

Дай вам божа шчасця ў гэтым новым годзе, браты і майстры нашы! І шкадую, і саромеюся, што спазніўся напісаць табе, дарагі наш Адам: хацелася штосьці зрабіць, засяродзіцца ў сабе, падумаць і потым выступіць. Між тым: на «Теке» білетаў прадаў вельмі мала, падахвочаныя, каб прычыніцца да друкарні, якіх я лічыў каля трох, відаць, астылі; спачатку сялянскі камітэт¹, які ўвесь час у нас не варушыўся, потым трохгадовыя выбары² яшчэ больш адцягнулі мяне на дробязі, і прыбытку ў галаве зусім няма. Адважаюся таму напамінаць вам, паблажлівым і памяркоўным, аб сабе тым, што цяпер маю. «Як мяне бачыш, так мяне і пішы, панна Тэрэса!»³

Пасля таго як я расстаўся з вамі, ой, багата, як багата было на душы! І калі б згоду, аб якой марылася, застаў і ў сялянскім камітэце, і пазней на выбарах, багаццем, якім нас надзялілі ў Вільні, доўга і доўга яшчэ б абыходзіўся. Цяпер убога і горка на душы. Клопаты пра высакароднага нашага Юр'евіча⁴, якога д'ябал хацеў звергнуць, стамілі нашых. Утрымаўся ён і трыумфуе, а мы стаміліся, падзяліліся на выразныя лагеры і паквасілі не адны салодкія адносіны, чаго шкада сэрцу, гатоваму на крыж дзеля адзінства і любові. Што ж рабіць. Гэта плыні, праз якія прабіваецца праўда, гэта праявы жыцця, — бяда толькі, што не па-людску ўзбуджанага. Не здзіўляйцеся нашым камітэцкім спрэчкам, якія, напэўна, і да вас далятаюць: у нашым целе ж ёсць разнародныя элементы — адсюль і змаганне. Інфлянты і чыстая Белая Русь — ужо тут хапае падстаў для спрэчак.

Закончыў я другую камедыю для народа: «Хіцівасць»⁵, паправіў і завяршыў, з прадмовай і тлумачэннямі аўтара, «Конрада»⁶ і сваю *п'ядрамоўку* дадаў. Гутаркі абрэзаў паводле патрабаванняў шанюўнага нашага п. Кукальніка і, кіруючыся парадай дарагога нашага Адынца і ўсіх вас, прадмову замяніў іншай, беларускай. Трохактовую ка-

медыйку, гутаркі і некалькі польскіх паэмак хацеў зараз табе паслаць, але не ўпэўнены, ці будуць карыснымі тья, што я пакінуў, пачакаю да шчырай тваёй размовы са мной. Дуду шукаю, якую ты жадаў. За слоўца да мяне ў пісьме [да] Сулістроўскага сардэчнае дзякуй. Буду з нецяярлівасцю чакаць ад цябе адказу на наступныя пытанні. Ці спатрэбіцца на што мая пакінутая пэцканіна? Якім чынам і калі? Што мне за яе дасі і калі? Ці прыслаць табе яшчэ: напр. «Заснаванне Магілёва над Дняпром», на аснове прастанароднага падання, «Дзіця дзвюх матак», «Бяседа над Нёманам», «Бедны наш Лукаш», «Яшка і Цімошка»⁷ — паэмкі з беларускага жыцця і іншыя? Артыкула ў падмурак беларускіх твораў яшчэ не пісаў. Ці няма там у вас? Хацеў бы пачытаць. Яшчэ пытанне. Ці адразу павінен я высылаць грошы за прададзеныя білеты на «Текэ», або пакінуць сабе да разліку, — а яны наступныя:

1. Альжбета Пясецкая, маршалкова, праз Віцебск у маёнтak Язвіна.

2. Аляксандра Жудржына, маёрава, праз Віцебск у маёнтak Дабрыня.

3. Леан Сулістроўскі, памешчык, у Дзісну.

4. Юлій Багартоўскі, у Віцебск.

5. Мікалай Манцэвіч⁸, праз Рэжыцу⁹ Віц[ебскай] губ. у маёнтak Борха Варкляны.

6. Ян Дарангоўскі, у Віцебск.

7. У Віцебскі дваранскі клуб

_____ на суму р[уб.] с[рэбрам] 42

8. Арцём Дарэўскі-Вярыга

_____ 6

48

Маё шанаванне, братэрская любоў і ўдзячнасць за душэўную дапамогу ўсім, хто запісаўся ў маім альбоме¹⁰, хто так спагадліва і сардэчна нас прытуліў. Напомніў бы аб сабе кожнаму асобным пісьмом, але стрымліваюся па розных меркаваннях і на такое не адважваюся. З табой, дарагі наш Адам, нам неяк смялей, асабліва калі мы прачыталі тваё пісьмо да Апалонія ў Магілёве¹¹. Дзякуй богу, і дзякуй бясконцае!

Як жа мы былі б рады, калі б поспех «Słowa»¹² не шкодзіў поспеху «Teki». З Сулістроўскім варта б бліжэй. Гэта ў нас выдатны фактар. І хоць мы з ім разышліся ў поглядах на Юр'евіча, вельмі сыходзімся ў ідэі: распаўсюджаць святло на нашай Русі. Да «Teki» ён абьякавы. Хай гэта застаецца паміж намі. А ў быце і ў нашых адносінах, да чаго прыхінецца, можа быць карысным. Да твораў на беларускай мове таксама не ахвотны. Ён, здаецца, спецыяльна хацеў бы займацца хіміяй [...] Варта было б да Сулістроўскага наконт друкарні. Ён мае сродкі, а гатовую ўжо на гэта волю звязаў думкай: якая гарантыя? Мне горача зрабілася ад гэтай думкі. Ня-

хай усё гэта будзе між намі. Юр'евіч вельмі заняты, і ў ім заўсёды прабіваецца імкненне служыць выключна Віцебскай губерні. На Магілёў¹³ я разлічваю і разлічваю больш. Чакаю расы ў душную спякоту — твайго пісьма.

З пашанай, павагай і зямляцкай любоўю

Твой Арцём Вярыга

Калі «Гордасць»¹⁴ мае быць змешчана, аб беларускім правапісе, глыбей прадуманым і назаўсёды ўжо прынятым, зараз жа напішу і папрашу аб яго захаванні. Размова тут пераважна ідзе аб «у». Пісьмы атрымліваю ў Віцебску. Шостаі кнігі «Текі» не маю¹⁵.

Лл. 4–5 адв.

¹ Віцебскі губернский камітэт на распрацоўцы ўмоў сялянскай рэформы.

² Выбары дваранскіх службовых асоб на тры гады.

³ Польскі афарызм.

⁴ Юр'евіч Станіслаў Осіпавіч — віцебскі губернский прадвадзіцель дваранства ў 1853—1859 гг.

⁵ Твор не захаваўся.

⁶ Маецца на ўвазе пераклад паэмы А. Міцкевіча «Конрад Валенрод», які не захаваўся.

⁷ Творы не захаваліся.

⁸ Сваяк Вярыгі (муж сястры?). Гл. ніжэй яго запіс у альбоме А. Вярыгі-Дарэўскага, стар. 270.

⁹ Цяпер Рэзекне (Латвія).

¹⁰ Альбом А. Вярыгі-Дарэўскага гл. на стар. 243–280.

¹¹ Магчыма, маецца на ўвазе швагер Вярыгі-Дарэўскага Апалон Кавалеўскі.

¹² «Słowo» — прагрэсіўная польская газета, выдавалася ў 1859 г. у Пецярбургу Іасафатам Агрызкам.

¹³ Заканчэнне фразы і подпіс на палях чацвёртай старонкі.

¹⁴ Драматычны твор Вярыгі. Не захаваўся.

¹⁵ Апошні абзац прыпісаны на палях першай старонкі.

№ 3

Стайкі, д[ня] 11 сакавіка 1859 г.

Закліканы, спяшаюся з тым, на што мяне стае, таму што: «бачу так, як глядзіць маё вока па волі бога, бо я нішто». Выціскай, дарагі наш Адам, з гэтага «нішто» што-небудзь, а я спакойны, што нясу табе ў самым поўным in cudio¹, якое ты дазволіў, тое, што на гэты раз магу мець; нават не прачытаю адразу вылітых гримзоляў. Як жа нам цяжка з жыццёвымі фактамі!

Сеймікі нашы, распачатыя... дня мінулага студзеня і скончаныя...² не пакінулі пасля сябе амаль нічога, аб чым з гордас-

цю прыйшлося б успамінаць як пра доказ узмацнення сярод нас праўды і аслаблення фальшу, наадварот, углядаючыся ў большую частку іх дэталей, з бодем пераконваемся, што насенне прагрэсу, якое пускае парасткі ў ніжэйшых сляях нашага грамадства, не прабілася яшчэ праз шкарлупіну вышэйшых слаёў, ужо так здаўна дэзарганізаваных сілай зла. Што ж рабіць! Гаварыць аб іх, аднак, мусім, як аб тым, што ёсць, праз самую клапатлівасць аб тым, што мае быць, — хоць бы засланіўшы ад сораму вочы рукой сумленнага сына, калі ён слухае трызненне сваёй маці.

Нічога на карысць сваёй правінцыі мы не вырашылі, а што ж маглі мы для карысці [усяго] грамадства. Нават прапанова губернскага маршалка п. Юр'евіча аб выдзяленні сумы 30 р[уб.] с[рэб-рам], якія бяруцца за падвальнае памяшканне пры кожным бровары, на карысць аднаго беднага выхаванца з кожнага павета³ выклікала абурэнне, антыпатыю і прайшла без вынікаў, пакідаючы ў высакароднай душы без праявы іншыя праекты, якія заклікалі да большых ахвяр⁴.

Нават самыя шляхі выбараў чыноўнікаў вялі такімі кручанымі сцежкамі, пракладзенымі сілай эгаізму і іншых страсцей па дыпламатычна намечаным бездарожжы, і так нас крыўдзяць, што ледзьве сіл нам хапае, каб дзеля добрасумленнасці акрэсліць іх хоць агульным намёкам. Бо прызнаёмся найпрастадушней, што сляпяна любоў да краю аслабляе ў нас адчутыя абавязкі грамадства, што прымушае адкрыта гаварыць яму праўду, і таму паспешліва пераходзім да дэталей, якія больш-менш датычаць нашай губерні.

Адной з такіх падрабязнасцей з'яўляюцца выбары п. Юр'евіча губернскім маршалкам на трэцяе трохгоддзе. Вялікі энтузіязм пры закліканні яго на пасаду, цішыня ў час галасавання, урачыстая аднеярплывага і зацікаўленага чакання, потым моцнае «ўра!» пасля абрання, падкідванне і абдымкі абранніка, яго чуллівасць, выказаная з перарывамі і слязьмі ў вачах: «Дзякую вам! Не заслужыў», — гэта наша прыгожая, урачыстая хвіліна. Такую сімпатыю не маглі б выклікаць ні старанні, ні фальш, ні маёмасная перавага, тым больш што п. Юр'евіч дрэнна ўзнагароджаны за вялікія паслугі, аказаныя губерні і ў сялянскім камітэце, і ўсюды, дзе сустракаўся па справах краю з нашымі псеўдапанамі, хоць цаніў высакародную волю і сімпатыю бяднейшай шляхты, аднак змораны шасцігадовым выкананнем службовых абавязкаў, уздыхаў па хатняй цішыні на Падоллі⁵, адкуль шэсць год назад быў вырваны моцнымі намаганнямі высланых намі дэлегатаў. Пасля гэтых выбараў мы вельмі шкадавалі нядобразычліўцаў п. Юр'евіча: яны здаваліся нам тады членамі чужой сям'і. А былі ж сярод іх такія высакародныя, такія дарагія для сэрцаў бяднейшых братоў. Бяда са страсцямі і з паблажлівасцю.

П. Юр'евіч з-за незаконнасці формы выбараў (як нам паведамляе афіцыйная аб'ява) уладамі на пасадзе не зацверджаны, а на 16-е бягучага сакавіка прызначаны новыя сеймікі для абрання губернскага маршалка.

Згода ў абранні маршалкаў па некаторых паветах, прычым згода разумная, шчырая, якую нельга падцягнуць пад твая sic dixit magister⁶, парадавала нас. Бачылі мы гэта менавіта ў Дрысенскім⁷, Суражскім паветах. Асабліва ў апошнім было нам прыемна бачыць п. Ю[зафа] Б[агдановіча]⁸, абранага на другое трохгоддзе без адзінага голасу супроць. Узрушаная душа і высакародна ўсхваляваная сэрца замкнулі яму вусны і на некалькі хвілін ператварылі ўсю постаць у нейкі чароўны, поўны новых мар, трывогі і надзеі вобраз. У тую хвіліну ўрачыстага маўчання адлюстравалася на ім усё, што толькі набыла душа з пастаяннага чытання і мыслення (бо мае ён вялікую хатнюю бібліятэку), з карыснага падарожжа за граніцу, а больш з прыстойнага жыцця і захаплення хатнімі дабрачыннасцямі. Пры далейшым развіцці таго, што ў ім ёсць, і энергіі прадбачым у ім славетную для нас асобу⁹.

Пералічэнне выбраных асоб, аб чым нам вядома з афіцыйных аб'яў, было б тут лішнім, дададзім толькі, што энергічным і сумленна шчырым выказваннем перакананняў вызначыліся Молі і шмат бяднейшай малодшай шляхты, якая адчувае і разумее абавязкі грамадзяніна, не кіруецца ніякімі ўмоўнасцямі і, шануючы ўзrost і заслугі, сціпла пераносіць сарказм ветэранаў, што сходзяць з арэны і не раз, хоць і асцярожна, адзываліся, паказваючы з насмешкай на жывую моладзь: «Гэта прыхільнікі прагрэсу! гэта паэты!» Моцным пачуццём праўды і энергічным яе выказваннем зрабіў таксама на нас уражанне ветэран, які сімпатызуе самым жывым, апора шматлікай сям'і і бацька шчаслівых сваіх сялян п. Ануфрый¹⁰ Вышынскі, які ўзорна развівае свае дабрадзейнасці ў хатнім зацішшы¹¹.

Дзякуючы мясцовым уладам, не забаронена нам, як калісьці, раіцца і дамаўляцца на нашай роднай мове, якой і п. пракурор выдатна валодае¹².

Публічныя балі, бо складчынныя абедаў было толькі некалькі, канцэрты, музычныя вечары і тэатр былі нам мілай прахалодай у сеймікавай гарачцы. Можа, мы і неабачліва ім аддаваліся, забыўшыся, што ў гумнах на зыходзе сена і салома ў такім цяжкім для пракорму жывёлы годзе, — што ж рабіць: статак, які корміць нашых сялян, зазнае, што такое сухі пост, але нашы вочы, насычаныя танцамі Царэвы з 7-, 6-рублёвых лож, і нашы вушы, якія падраслі ад раскошнай, як казалі мецэнаты, мелодыі скрыпак п. Валентэці, і клавішаў Тэрановы, таксама нечага варты. Хоць бы, нарэшце, не хапіла нам і насення на яравыя палі, супакоімся байкай аб

страказе і мурашцы. А мужычок і сам сабе дасць рады — яму досыць сёння хлеба з летуценняў аб свабодзе. Як бы там ні было, а з радасцю ўспамінаем, што прыгожая наша палавіна не пакланялася ў час сеймікаў раскошы. У сціплым і густоўным убранні, калі-нікалі бывала і даволі ажыўленай, шкада толькі, што гэта прыгожае, шчырае наша жыццё праяўлялася выключна толькі ў паўтарэнні¹³ непрыгожай і не нашай полькі. Мазуркі былі санлівыя, а жавыя кракавякі, здавалася, ужо зусім былі выцеснены з вясёлых сэрцаў. Божа ж мой, божа! Чым будзем ажыўляцца праз некалькі дзесяткаў гадоў! Маці, цёткі-апякункі, удовы, што былі ўстрыжаны яшчэ да свята і не танцавалі сярод маладзейшых, надрамаліся ўволю, абуджаючыся толькі пры ўспаміне аб паланезах, якія і ім дазволілі бліснуць то ўсмешкай, то строгай таліяй, то, урэшце, позіркам, які не раз мог на цэлы вечар заваяваць свецкага далікатнага мужчыну. О мода! мода! О tempo, о mores!¹⁴ А паланезы сапраўды няма чым замяніць, і іх ніхто не забараняе, а прайсціся пад сур’ёзную сармацкую¹⁵ мелодыю так прыемна было нашым прабабкам.

Надоўга застануцца ўражанні ад артыстычнай чуллівасці гітары вядомага ўжо вам п. Ігната Доўнара і музыкага вечара п. А. Концакага. Апошні, нібы для ўзмацнення нашых, знясіленых у сеймікавых змаганнях сэрцаў, сыграў для нас пры заканчэнні выбараў. Элегія, прысвечаная памяці Адама¹⁶, выклікала на твары кожнага слухача з глыбіні сэрца ўсё, што ў ім магло быць духоўна прыгожага. Вочы былі поўныя слёз, маленькія рукі кабет да забыцця мардаваліся воплескамі. Усе твары былі прыгожыя, уся прысаромленая сеймікаваць саступіла месца абуджанай у грудзях боскасці. Няхай бы часцей магло такое з намі здарацца.

З радасцю даведваемся, што ў нашым Магілёве чыноўнікі ніжэйшых пасадак стварылі ў сваім асяроддзі групу акцёраў, якая іграе п’есы на карысць яшчэ бяднейшых чыноўнікаў, і выходзіць гэта ў іх добра, бо бог блугаслаўляе вялікую працу маленькіх. П. Падабед¹⁷, як быццам, там самы актыўны. Чуў, як з насмешкай расказваў аб гэтым нейкі яснав[яльможны] пан палкоўнік, і вельмі шкадаваў, што яго цёмная яснасць не здольна зазнаць радасці тых высакародных чыноўнікаў-акцёраў. Побач з расцвітаючымі дабрачыннасцямі і д’ябал не спіць. Там жа, у Магілёве, дзякуючы эры вынаходніцтва і прамысловасці адкрыты нейкія новыя пасткі для здароўя і кішэні моладзі і старых дзяцей, якія называюцца «ландскнехт»¹⁸. Не ведаем, што гэта павінна значыць, бачылі толькі юнака, якога мы зусім не пазналі пасля таго, як д’ябал ці можа кампанія вышэйшага тону пратрымала яго ў тых пастках на працягу дзвюх начэй. Пагляднеў, памаркатнеў, страціў энергію і кідаўся, шукаючы крэдыту. Плакалі па ім

старыя бацькі, хатнія і сябры. Божа добры! Не карай віноўнікаў тых слёз! і дай нам апамятацца!

Можа, і далучаная тут пісаніна прыдасца на што ў справе цвярозасці сялян¹⁹. Пасылаю і яе, але перапісаць не маю часу, спяшаюся. Вызваліўшыся ад больш неабходных работ, можа, напішаш мне, як часта павінен я пісаць? і ці хапае мяне для вас? Будзь, прашу, са мною шчыры, фальшыўвая далікатнасць дарэмная. Падпісвацца пад карэспандэнцыяй не жадаю, нават хацеў бы сакрэту, бо так мне свабодней.

Дзякую і жадаю.

Твой Арцём

6 том «Теки» атрымаў.

Складка на пабернардзінскі касцёл, продаж партрэтаў Зана і колькі меншых ахвяраваняў сяк-так у нас ідуць.

На няшчасце, мае вершаваныя працы, апрача камедыі і некаторых падарожжаў, у вялікім беспарадку. Размова аб цвярозасці сапраўды адбылася з людзьмі майго фальварка Стайкі. У Лепельскім павеце, здаецца, адносна цвярозасці штосьці прадпрымаецца. Брат мой²⁰ з Дзісенскага павета, можа, напамніць табе аб сваёй справе, пачатай намі з Апалоніем, не адмоў яму, дарагі Адаме, і прабач даверанаму за дакучлівасць²¹.

Лл. 19—21 адв.

¹ у першапачатковым выглядзе; ва ўсёй непасрэднасці (лац.).

² Даты ў арыгінале прапушчаны.

³ Відаць, размова ідзе пра вучняў Віцебскай гімназіі.

⁴ Пасля гэтага абзаца паметка Кіркора алоўкам: Ігнат Лапацінскі, дрысенскі маршалак, падаў, а Юр'евіч не вынес на галасаванне.

⁵ Юр'евіч меў таксама маёнтакі на Падоллі (Украіна).

⁶ так сказаў настаўнік (лац.).

⁷ Паметка Кіркора: Храпавіцкі, без аніякіх ускладненняў.

⁸ Расшыфроўка Кіркора.

⁹ Паметка Кіркора: Без энергіі.

¹⁰ Напісана замест закрэсленага: капітан.

¹¹ Паметка Кіркора: Шулер і п'яніца.

¹² Паметка Кіркора: Фогель.

¹³ У арыгінале: w tranblowanіu і падкрэслена.

¹⁴ О часы, о норавы (лац.).

¹⁵ Тут — польскую.

¹⁶ Адама Міцкевіча.

¹⁷ Магчыма, Ф. Падабед, які ў 50 — пачатку 60-х гадоў выступаў у друку з артыкуламі этэатразнаўчага і этнаграфічнага характару.

¹⁸ Азартная гульня ў карты.

¹⁹ У той час у Літве і на Беларусі сярод сялян разгарнуўся рух цвярозасці. Дадатку пры пісьме няма. Размова ідзе, відаць, пра нейкі невядомы твор А. Вярыгі-Дарэўскага.

²⁰ Відаць, старэйшы брат Арцёма Іван.

²¹ Апошні абзац напісаны на полі пятай старонкі. Першы сказ у арыгінале: Na nieszczęście prace moje wierszowane prócz komedyj i podróży niektórych najnieporządniej ponizanych. Мабыць, трэба: ponizane.

Стайкі, д[ня] 19 жніўня 1859 г.

Высылаю табе, дарагі мой Адаме, 42 р[уб.] с[рэбрам], дадаўшы да іх 6 р[уб.] с[рэбрам], якія ты меў залічыць пры разліку з Сыракомлем, будзе за 8 білетаў на «Текэ», поўная падпіска.

Загадай праверыць, ці ўсім разаслана, бо на імя адной з маіх падпісчыш, п. Пясецкай, прыслана толькі ў канверце абвестка пра выхад твайго альманаха¹.

Што з друкарняй? Якія намеры маеш на будучае? Нястомная ты наша пчолка! Што мне рабіць з маімі глупствамі, якіх такое мноства, за якія хацеў бы абавязкова нешта і на хлеб надзённы вымазаліць. Бяда з цензурай, асабліва нам, якія зрабіліся, бог ведае, якімі монстрамі... Багата маю беларускіх рэчаў, без цябе нічога з імі не хачу распачынаць, а не высылаю, бо не ведаю, што там робіш.

Будзь са мной шчыры, мой Адаме, не зважай на маё самалюбства! Калі табе не патрэбны пакінутыя грэмзолі: «Паўрот Міхалка», «Скрамней у бяседзе — не страцьце Быхава» і драмка «Гордасць», вышлі іх мне, бо не маю чарнавікоў і няхай бы хатнія глупствы хатнія молі і грызлі. Паэмку «Ахульго» мелася п. Сыракомлева, забраўшы ў мужа, аддаць п. Мамерту Рэніеру². Не ведаю, ці сталася так, а калі б яе атрымаць назад, шчыра падзякаваў бы. Вазьмі, калі можна, яе да сябе.

Бадзянне па Інфлянтах, хоць паслужыла да напісання «Гутаркі з пляндроўкі на зямлі Латышскай», і гэта каля 20 маіх аркушаў³, аднак так мяне пасварыла са звычайным ціхім хатнім жыццём, што пакуль усё зноў наладжу, адчуваю сябе вельмі змучаным. З дому не высоўваю носа — на Віцебск здаўна не гляджу, як на поле бою, дзе мы на апошніх сейміках разбіты дашчэнт, і з гэтым прайгрышам і я затрыманы на паўдарозе да народных школак і тэатра, да кнігарні і публічных чытальняў. Яшчэ на большую бяду і шкоду, пакуль я адсутнічаў, згубіліся газеты за два тыдні. Таму нічога дакладна не ведаю, а толькі чую, што ты павінен прыняць выданне вашага «Кур'ера»⁴. Цікаўлюся моцна ўсім гэтым.

Дарагі мой! Мне патрэбна электрычнае ўзрушэнне. Дай мне яго. Напішы некалькі слоў.

З пашанай і братэрствам.

Твой Арцём

Што ж з Сулістроўскім наконт акцыі? Інфлянтцы нашы народ добры, хоць з энтузіязмам для агульнага добра, здаецца, там нялёгка, нягледзячы на тое, што людзей хапае.

Юзаф Багенскі, рэжыцкі лекар, які 12 гадоў утрымлівае

нашу прыяцельскую чытальню, можа, табе некалі на што спатрэбіцца. Энергічны і справядлівы чалавек, які пастаянна там жыве⁵. Падобны да яго доктар Серафіновіч. Не ведаю яго, але чую аб ім многа добрага. Калі ты з імі не маеш сувязей, цешуся тым, што тут пра іх успомніў.

Лл. 22—23

¹ У 1859 г. «TeKa Wileńska» А. Кіркора была забаронена. Замест «Текі» выйшаў альманах «Pismo Zbiorowe Wileńskie».

² Рэніер Мамерт — доктар, сябар беларускага рэвалюцыянера і паэта Ф. Савіча. У 40-я гады разам з братам Аніцэтам абвінавачваўся ў сувязях з эміграцыйй і рэвалюцыйнай прапагандзе. Пісаў па-беларуску.

³ Твор не захаваўся.

⁴ З 1860 г. Кіркор стаў выдаўцом і рэдактарам галоўнага друкаванага органа Літвы і Беларусі — газеты «Kurjer Wileński».

⁵ 11 ліпеня 1859 г., відаць, у часе паездкі А. Вярыгі-Дарэўскага па Інфлянтах, Багенскі зрабіў запіс у яго альбоме.

№ 5

д[ня] 7 верасня 1859 г. Стайкі

Дай вам бог шчасця, гордасць наша і надзея!

Заробак ад вас¹ быў бы мілейшым грошам, дык разваж, што выходзіць: я бяру на сябе абедзве нашы губерні², буду дзейнічаць праз агентаў у сталіцах паветаў, такіх ужо маю і яшчэ мець буду, калі прызначу мясцовым прадаўцам 10%, а сам ад вас, як упамінаеш, атрымаю нешта сталае ці па меры распрадажы, ці як інакш. Віцебск, адкуль за 10 вёрст жыву і дзе сваю бібліятэку зрабіў чытальняй для беднякоў, быў бы складам. Адтуль рассылаў бы ў павятовыя гарады і ў правінцыю. Пры няўдачы прызначу па 10 экзем[пляраў] кожнага выдання на павет. Прымі гэта за факт, хоць пры 10% спадзяюся дабіцца большага, як гэта ты бачыў пры падпісцы на творы Адама³. Захапляе мяне ваша мэта, абдумамай толькі нешта сталае для мяне, бо добра сабацэ і муха. Толькі ж, прызнаўшы маю думку грунтоўнай, не чапай ані Багенскага, ані Серафіновіча, словам, трымайся на нашай Русі аднаго мяне, як сляпы плота. Адпішы хутчэй і рашуча, бо для гэтай работы я адклаў бы паездку за граніцу, што даўно снуецца ў маёй мазгаўні.

Што друкуюце, аб чым загадзя трубіць па пушчах і ўрадлівых нівах? Газеты яшчэ не прыходзяць, аж злосьць.

На іншыя твае горкія паведамленні, у хрысціянскай пакорнасці надзейны, па-свойму адкажу: *Калі бог памілуіць, то свіння ня з'есць.*

Твой А. Вярыга

Глупствы мае⁴ вышлі, мой дарагі. Патрэбны матцы пад пірагі, а не маю іх у сябе.

Лл. 28—29.

¹ Размова ідзе аб удзеле А. Вярэгі-Дарэўскага ў продажы выданняў А. Кіркора.

² Віцебская і Магілёўская губерні.

³ Адама Міцкевіча.

⁴ Маюцца на ўвазе рукапісы твораў Вярэгі-Дарэўскага, якія знаходзіліся ў Кіркора.

№ 6

д[ня] 5 снежня 1859 г. Віцебск

Напэўна, ужо хутка выйдучь з друку вашы выданні. Чакаю прысылкі, але патроху, таму што, заўважыўшы ў адных маіх агентаў фальшывую трывогу, у другіх абьякавасць і ляготу, вымушаны шукаць іншых дарог. Маю добрага старога сваяка, выпраўлю яго з возам кніжак ад дому да дому з адпаведнай адозвай да шляхты, і, так суцяшаючы сэрца, будзем вырабляць твая 15% для цела. Са свежымі рэчамі, якія адзначаюцца пэўнай таннасцю, маю надзею і прысланыя распрадаць, бо цяпер з іх не пачынаў, маючы на ўвазе будучыя аперацыі. Нашым яны здаюцца задарагімі, а мы загадзя абвясцілі таннасць. У больш гарачым жа руху можа пойдуць і гэтыя, на маю думку, зусім не пераацэненыя.

Як цябе, дарагі наш Адаме, утрымлівае боская воля? Мардуецца для нас — каб мы толькі прынамсі ўмелі цаніць гэта і карыстацца вашымі працамі!

Дарагі Буржынскі¹ сагрэў мяне прывітаннем ад цябе. Дзякую, што разоў дзякую, бо мне часта холадна-холадна.

Віншую вас усіх з надыходзячымі святамі і божай апекай.

Твой А. Вярэга

Лл. 24—24 адв.

¹ Відаць, Анзельм Буржынскі, член Віленскай археалагічнай камісіі, які сфатаграфаваны разам з Вярэгам-Дарэўскім на групавым здымку 1860 г. (гл. стар. 217).

№ 7

д[ня] 10 снежня 1859 г. Віцебск

Пісьмо тваё, дарагі наш Адаме, ад 2 снежня атрымаў сёння і адразу ж адказваю. Што да выданняў, то ўжо ведаеш, бо тыдзень назад я аб гэтым пісаў. Што да «Кур'єра»: брава! вялікае брава! Шкада, што так позна аб ім дазнаўся, таму што нашы, пры маім заахвочванні, нямала выслалі на варшаўскія газеты, а тут толькі праз два тыдні прачытаем праспект. Паспяшайся з ім, можа, яшчэ чаго даб'ёмся. Не ведаю цаны, таму і аб падпісной плаце яшчэ не магу абвясціць нічога станоўчага. Карэспандэнцыі буду клеіць. Ганарар па магчымасці прызнач сам. Зразумела нам, голым, больш

шчодры, які мацней падагравае. Буду трубіць на ўвесь голас, бо сардэчна радуся вынікам тваёй працы і аддаю яе пад апеку бога.

Твой Арцём Вярыга

Л. 25

№ 8

д[ня] 23-га снежня 1859 г. Віцебск

Шаноўны пане рэдактар!

Не забывайце ў сваім амалоджаным «Kurjerze» і аб сваіх братах-беларусах, бо і мы сям-так жывём. Вось пасля музычна-вакальнага канцэрта, дадзенага аматарамі ў карысць бедных, аб якім ужо напэўна ведаеце з... № «Ruchu Muzycznego»¹, наша таварыства рыхтуецца да спектакля з гэтай жа мэтай, і ў антрактах зноў мы павінны пачуць прыемнае спяванне шаноўных нашых аматараў. Сярод іншых тэатральных п'ес выбралі для пастаноўкі «Дажынкi»². Адбудзецца гэта, здаецца, каля Новага года. Вучні нашай гімназіі ў мінаючым годзе таксама сыгралі некалькі спектакляў на карысць бедных аднагодкаў.

З фактаў дабрачыннасці не можам не ўспомніць аднаго, які ўчыніў у гэтым годзе б[ылы] наш губернска-маршалак Юр'евіч. Пакідаючы Віцебск на журбу многіх сапраўдных беднякоў і засмучэнне сяброў, ахвяраваў ён на залу для прытулка 900 руб. ср[эбрам] і на 30 асоб сталовага серабра.

Даносім вам яшчэ, што думка аб выданні кнігі з прац адных беларусаў, для падтрымання адной беднай сям'і, пад назвай «Па каласку з-над Заходняй Дзвіны на карысць дзяцей Яна Матусевіча, сталяра ў Віцебску», запала ў сэрцы ўсім нашым: адны адразу ж паспяшаліся з каласкамі сваіх прац, іншыя ахвотна ўзяліся за распрадажу падпіскі³. Гэту думку наш паважаны і любы выдавец «Rubon» Казімір Буйніцкі ахвотна падтрымаў парадзі і слушнымі заўвагамі, прысланымі на імя збіральніка і выдаўца гэтай кніжачкі. Старанная і шчырая праца беднага мешчаніна, каб пракорміць сям'ю сярод змаганняў і няспынных цяжкасцей, якая рабілася з вялікай пакарай [...] усё гэта захапіла, відаць, добрыя сэрцы віцяклян, не абьякавыя да дабрачыннасці, выхаванай ва ўлонні галечы, у беднай хатцы мешчаніна [...]

Яшчэ колькі слоў пра нашы ўцехі і забавы.

Аплацілі і мы магіку п. Германа Мангаўпта і нават шчодра. Няхай бы не часта гасцілі ў нас прапраўнукі Пінеці, хоць жарты іх ілюзорныя; бо ў нас ляжаць на сэрцы патрэбы селяніна, мы абуджаемся да палепшанняў у гаспадарцы. Нарэш-

це, нам трэба і на тэатр, які два месяцы пад дырэкцыяй п. Лютомскага⁴ абслугоўвае Віцебск і абавязвае выбарам п'ес, бо грае найчасцей Ю. Кажанёўскага і Багуслаўскага⁵, і самой іграй. Бачылі мы кенетазаграфію⁶ і акрабатаў. Ужо тры гады маем сталы дваранскі клуб, выпісваем для яго між іншых газет «Codzienną»⁷, варшаўскі «Tygodnik Ilustrowany» і «Rocznik Gospodarstwa»⁸. Не аднымі толькі картамі бавімся ў ім: бо калі-нікалі і чытаем, праклінаючы на ўвесь голас злённыя столікі, хоць да іх, шчыра кажучы, мы прывязаны яшчэ ўсёй душой. Танцуем часам у клубе на вечарах, якія называем музычнымі, а нядаўна слухалі ў ім спевакоў-тырольцаў, вядомых у Ізлера⁹ ў Пецярбургу, якія цягнуліся кудысьці праз Віцебск; пасля іх брынкнуў нам няўдала на фартэпіяна і хрыпла заспяваў сабе на кавалак хлеба нейкі артысціна з Кароны¹⁰.

Што да чытання: хоць збіранне кніг у многіх дамах і доміках зрабілася звычай, паводле сродкаў, дадзеных лёсам, і ўзаемнае пазычанне лічыцца ў многіх грамадзянскім абавязкам, навеішыя рэчы можа браць з чытальні, якая ўтрымліваецца тут пры кнігарні пана Мендэльсона з Вільні, і з другой — прыяцельскай, якая робіць паслугі за 40 кап. ср[эбра] у месяц і 4 р[уб.] ср[эбра] у год без усякага залогі і якую ўтрымлівае адзін з нашых. Для такіх жа мэт аддае сваю бібліятэку ў адным з павятовых гарадоў нашай губерні, Рэжыцы, п. Юзаф Багенскі, мясцовы лекар, і такім чынам ужо, здаецца, больш дзесяці год робіць паслугу паважаючым яго жыхарам Рэжыцы. Павінны былі б мы нешта сказаць і аб літаратуры ў нас, але гэта адкладваем на потым, таму што, апрача прыкладаў, прыгаданых раней у «Słowie»¹¹ і ў справаздачы, змешчанай у № 283 «Gazety Codziennej» аб кніжачцы, якая ў нас выйшла¹², аб апошніх работах мы яшчэ не сабралі дастатковых звестак, хоць некалькі [аўтараў], якія спрабуюць свае сілы ў зацішы, увесь час маем на воку.

Атрымліваем прыемную звестку з нашага Магілёва аб адкрыцці тамашнім шанюўным жыхаром панам П. Захарэвічам другой немалога маштабу кнігарні разам з чытальняй, бо дагэтуль была ў Магілёве адна — пана Сыркіна. Падрабязнасці абвесціць, напэўна, сам Магілёў, удзячны суайчынніку за самаахвярнасць. Мы, віцябляне, сардэчна жадаем, каб гэты малады парастак разрастаўся, прыносячы жыватворны плён грамадству і ўцеху заснавальніку, які, адважваемся сцвярджаць, прысвячае сябе гэтай справе не дзеля адных толькі матэрыяльных разлікаў, такіх няпэўных у нас.

З 3 снежня ўжо тэлеграфуем з Віцебска ва ўсе бакі цывілізаванага свету, звязанага з намі гэтай чарадзейнаю ніццю¹³. З вясны чакаем адкрыцця работ па будаўніцтву чыгункі і маста на Дзвіне.

З радасцю марым аб тым, што неўзабаве будзем слухаць ігру славутага нашага гітарыста п. Марка Сакалоўскага, які, сыты лаўрамі Кароны, Літвы, Украіны, Вены і Масквы, успомніў аб сваіх братах з-над Дняпра і Дзвіны. Цяпер знаходзіцца ён у Магілёве з п. Аляксандрам Хадэцкім, славытым маладым фартэпіяністам, у суправаджэнні якога на працягу ўжо некалькіх месяцаў зачараваў значную частку свайго краю і павінен паланіць сэрцы віцяблян, здаецца, каля Новага года. Няхай бы салодкая мелодыя гітары, спалучаная з такім жа фартэпіяна, была вяшчункай лепшых для нас дзён! Пасля прачытання № 90 магілёўскай губернскай газеты¹⁴ чакаем нашых артыстаў з заміраннем сэрца, нейкай зайздасцю і нават з трывогай, ці прывітаюць нашы мастацтва і яго пестуноў так, як у Магілёве (аб чым нам пішуць), у дамах, якія высакародна і горача любяць гэту красу: Г. Плавінскага, Л. Скрабецкага¹⁵, М. Мандэльштэма, М. Папова¹⁶, Ф. Лашча¹⁷, А. Трубачэва¹⁸ і многіх іншых.

Пішуць нам з таго ж Магілёва, што пазаўчора, г. зн. 20 дня бягучага снежня [...] адкрыты вароты адноўленага архіепіскапскага кафедральнага сабора[...] Магілёўцы, напэўна, самі напішуць падрабязнасці пра архіафедру, нам толькі пішуць, што ў час падыячнага набажэнства, вельмі ўрачыстага, дзякуючы музыцы, спяванню п. Ліпінскай¹⁹ і адпаведнаму казанню кс. пралата Кялкевіча²⁰, касцёл быў перапоўнены набожнымі; што быццам бы падвойны абраз у вялікім алтары «Уваскрэсенне Пятра», работы вядомага Майраноўскага²¹, з'яўляецца адным з шадэўраў нашага мастацтва, хоць нібыта месца, у якім мусіў быць павешаны, утойвае шмат прыгажосці ад вока гледача; што збавіцель-дзіця на руках найс[вятой] панны на малым абразе, які змешчаны пад згаданым вялікім, так выразна кідаецца пры ўваходзе ў вочы, што аж весела грэшнаму робіцца, ажно як быццам з лёгкасцю чуваць з найсвятых вуснаў і з зыючых божых вачанят: «Супакойцеся і глядзіце».

Б. Д..а²²

Лл. 16—18 адв.

¹ Нумар не пазначаны. Размова ідзе пра карэспандэнцыю А. Вярыгі-Дарэўскага ў № 41 часопіса (гл. вышэй, стар. 215—219).

² «Okreźne» — камедыя А. Бараноўскага.

³ Звестак аб выхадзе ў свет гэтага выдання няма.

⁴ Пра віцебскага акцёра і антрэпрэнера Юсіфа Лютomsкага гл. ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1430, воп. 1, спр. 28988.

⁵ Кажанёўскі Юзаф (1797—1863) і Багуслаўскі Войцех (1757—1829) — польскія драматургі.

⁶ Тагачасны атракцыён.

⁷ «Gazeta Codzienna» выходзіла ў Варшаве пад рэдакцыяй Ю. І. Крашчэўскага; з 1861 г. — «Gazeta Polska».

⁸ «Roczniki Gospodarstwa Krajowego» — эканамічны часопіс, выдаваўся ў Варшаве ў 1842—1864 гг.

⁹ Уладальнік кандытарскай у Пецярбургу.

¹⁰ З Польшчы.

¹¹ У № 7 «*Ślowa*» за 24 студзеня 1859 г. надрукавана безыменная карэспандэнцыя з Віцебска, хутчэй за ўсё А. Вярыгі-Дарэўскага.

¹² У № 283 «*Gazety Sądziennej*» за 13 (25) кастрычніка 1859 г. апублікавана рэцэнзія на «Гутарку аб сваяку» Вярыгі-Дарэўскага.

¹³ Размова ідзе аб адкрыцці ў Віцебску першага электрычнага тэлеграфа.

¹⁴ У № 90 «*Могилевских губернских ведомостей*» за 16 снежня 1859 г. наведзена аб прыездзе М. Сакалоўскага ў Магілёў, прыводзіліся водзвывы аб ім маскоўскага і венскага друку.

¹⁵ Скрабецкі Леан — кампазітар, настаўнік спеваў у Магілёве, выступаў з артыкуламі ў «*Ruchu Muzycznym*».

¹⁶ Відаць, Міхail Мікалаевіч Папоў, магілёўскі губерўскі пракурор.

¹⁷ Відаць, Фама Антонавіч Лапіч, магілёўскі чыноўнік, інжынер-напалкоўнік.

¹⁸ У зале А. Г. Трубачэва выступаў М. Сакалоўскі (гл. «*Могилевские губернские ведомости*», 23 снежня 1859 г., № 92).

¹⁹ А. Мілер называе гэта імя ў складзе артыстаў віленскага тэатра 1849 г. (гл.: *A. Miller. Teatr polski i muzyka na Litwie. Wilno, 1936, стар. 205*).

²⁰ У 1861 г. прэлат Пётр Кялёвіч быў адным з кіраўнікоў патрыятычных маніфестацый у Магілёве (гл. зб. *Рэвалюцыйны пад'ём у Літве і Беларусі 1861—1862 гг. (Восстание 1863 г. Материалы и документы) М., 1964, стар. 601*).

²¹ Маецца на ўвазе Маераноўскі Уладзіслаў Канстанцін (1817 — пасля 1874) — мастак, аўтар палотнаў на гістарычныя тэмы, партрэтаў У. Сыракомлі, А. Кіркора.

²² Скароцаны псеўданім А. Вярыгі-Дарэўскага: *Беларуская дуда. Письмо надрукавана (з асобнымі скажэннямі і скарачэннямі) у якасці карэспандэнцыі з Віцебска ў № 8 «Kurjera Wileńskiego» за 26 студзеня 1860 г.*

№ 9

Сакавіка 15-га 1860 г. Віцебск

Дарагі наш брат Адам!

Хай будзе хвала богу, а вам пашана і ўдзячнасць суайчыннікаў за «*Kurjer*»! Чудоўны ад першай хвіліны адраджэння, ён з узростам прыгажэе і прыгажэе велізарна. Ужо наша грамадства пачынае разбірацца ў вашай мазольнай працы, — каб толькі больш яму захаплення праўдай і любві да ведаў!

Абарані мяне, незаслужана тут асуджанага як хлуса за змены, зробленыя тваёй рэдакцыяй у карэспандэнцыі з Віцебска¹. Я ўжо пісаў табе аб тым, што ў той маёй пэцканіне Матусевіч жыве, а паломніца ідзе не з Іерусаліма, а ў Іерусалім. Між тым п. Тыціус² у Вільні мае пісьмы адсюль ад майго знаёмага, што ў «*Kurjera*» надобрасумленны карэспандэнт з Віцебска, калі я, мой дарагі Адаме, не схлусіў у жыцці ні разу. Хай мяне скубуць за што іншае, але не за бессаромную хлусню, да якой я не прызнаюся. Ведаю, што, выстаўляючы перад вачыма грамадства дабрачыннасць беднякоў, у многіх я трачу сімпатыю, але гэта мне найсалодшая

ўзнагарода за кожны высакародны ўдар сэрца, а калі мяне хрысцяць хлусам, без болю слухаць гэтага не магу.

Не вельмі я вам карысны і ў матэрыяльных нават адносінах, бачу гэта, але добрыя намеры і найсумленнейшая любоў да вас і ваших прац хай дапускае мяне да стала ваших бясед.

Ані слоўца так даўно да мяне не пішаш, а і я ж хачу жыць, і я ганаруся кожнай тваёй літарай.

Што тут сабраў, пасылаю табе, можа прыдасца і такое глупства, каб здабыць з яго хоць якую-небудзь сутнасць.

Заўжды твой верны Арцём³

Лл. 3—3 адв.

¹ Гл. пісьмо № 8 і заўвагу 22 да яго.

² Тыціус Юльян (памёр у 1898 г.) — віленскі ўрач, культурны дзеяч, мемуарыст.

³ Паметка А. Кіркора чырвоным алоўкам: Паправіць. Паслаць «Хашіны» 30 [экз.] і «Трыпці[ху]» 20.

Паметка рэдакцыі «Kurjera Wileńskiego»: № 928. Адпісана 8 чэрвеня.

Згаданае пісьмо Кіркора да Вярыгі-Дарэўскага на бланку рэдакцыі захаўваецца ў гэтай жа папцы, л. 49. У ім, у прыватнасці, гаворыцца: «У карэспандэнцыі з Віцебска папраўлена ўжо. Пасылаю 30 экз. «Хашіны дзядзькі Тома» і 20 экз. «Аб трыпціху» Крэмера». Размова ідзе пра выдадзеныя Кіркорам вядомы раман Г. Бічэр-Стоў і кнігу польскага тэарэтыка мастацтва Ю. Крэмера «Аб трыпціху з кракаўскай археалагічнай выстаўкі».

№ 10

д[ня] 13-га кастрычніка 1862 г. Стайка

Пашана і любоў да цябе, дарагі наш Адам, якія ні на хвіліну не пахіснуліся ў маім сэрцы, і самая поўная павага да адзінага ў нас органа — вашага «Кур'ега», тым даражэйшага, што за яго адбылося столькі пасільных змаганняў, узбуджаюць цяпер у маёй душы нямала прыкрых пачуццяў, для палягчэння якіх зрабі ласку разабрацца са мной у наступных сумненнях.

Сталі, браце, вы абьякавымі да нашай Русі, не толькі з маіх бяздарных данясенняў, а я іх нямала добрасумленных і дакладных паслаў, не карыстаеце, але і ніякіх ніадкуль не хочаце здабываць праяў нашага жыцця. За што ж нас, і без таго самых няшчасных, прыніжаеце. Калі табе перашкаджаюць нейкія не ад нас залежныя акалічнасці, супакой мяне — скажы; калі ж ува мне страціў усё, што дагэтуль узмацняла мяне, рабіла дужым, чым я абараняўся ад расстройства духу, — скажы, дарагі наш Адам! Дамовімся — супакоюся. Перастану назаляць табе, вышлю падпіску за «Кур'ега», не буду мучыцца адносна абьякавай да мяне душы, разлічымся начыста і за твае тыражы, якія знаходзяцца ў мяне, і за

ўсё. Што дагэтуль мы не закрылі разлікаў за тыраж, вінаваты я, бо смела давяраў сваім, і бюро тваёй рэдакцыі, якое не паведаміла мне, колькі павінен быў, паводле твайго пісьма, адлічыць на сваю карысць, як я аб гэтым прасіў, а можа, найбольшая віна ў тым, што, не маючы выручанай за выданні гадоўкі, чакаў яе ад даўжнікоў, на жаль, доўга і дарэмна, а большую частку неразасланага тыражу хацеў асабіста табе ўручыць, калі тым часам забытаныя сямейныя акалічнасці затрымалі мой прыезд у Вільню, а іншыя без літасці кідалі мяне сюды і туды.

Цяпер, пасля ўвядзення граматы¹, капаюся на сваёй градцы. Поўнае скасаванне прымусовых адносін з сялянамі, хоць ужо 7 год мяне з імі яднаў чынш, прыемна мяне звязвае з хаткай. Хоць вымушаны быў бібліятэчку забраць з горада і тулю ў вясковым зацішшы недашарпаных рэшткі, вырваныя з недалікатнай зяпы нашага грамадства, аднак дзялюся імі, як умею, падтрымліваючы прыблізна тры сціплыя чытальні, дочки нашых абшарпаных бабулек, якія гібеюць цяпер у нашай сталіцы. З Беларускай не разбратаўся. Гэта мой ідэал. Можа, дарэмна на яе трачуся. Што ж рабіць — «*Па Хомку шапка*».

Пра незабыўнага дарагога нашага Сыракомлю вы нічога не ўспомнілі з Віцебска, а я ж напісаў вам адразу пасля набажэнства, між тым са столькіх розных месцаў аб ім змясцілі².

Супакой мяне, дарагі Адаме! Напішы: так? не? Я для вас, паўтараю, заўсёды з'яўляюся Дудой і з рассыпанай з універсітэтаў моладдзю, якую люблю, як веснавое жыццё, і якая мяне любіць, не ведаю, за што, змагаюся да апошняга, хоць прызнаюся, што рэхам з-над Сены³ яна, бо часта несвоечасова запальваецца, моцна ад вас аддалілася, на шкоду «*Kurjerowi*». Я пераканаўся ў гэтым у нас пры пашырэнні падпіскі. Што ж рабіць! У змаганні з цяжасцямі дух вырастае, чаго і вам ад душы жадаю.

Твой Арцём Вярыга

Лл. 30—31 адв.

¹ *Устаўная грамата (у сувязі з сялянскай рэформай).*

² *Маюцца на ўвазе водгукі на смерць У. Сыракомлі, які памёр 15 верасня 1862 г.*

³ *Г. зн. пад уплывам Захаду.*

АЛЬБОМ

Альбом А. Вярыгі-Дарэўскага — унікальны помнік беларускай культуры сярэдзіны XIX ст. Гэты своеасаблівы рукапісны літаратурна-грамадскі альманах вёўся на працягу 1858—1863 гг. У ім пакінулі свае запісы (на беларускай і польскай мовах) многія вядомыя

Альбом А. Вярыгі-Дарэўскага

пісьменнікі, вучоныя, дзеячы культуры Беларусі і Літвы таго часу. Альбом данёс да нас цікавыя беларускія мастацкія тэксты, імёны людзей, якія спачувалі творчасці і грамадскай дзейнасці Вярыгі-Дарэўскага. Сярод асоб, чые запісы прадстаўлены ў альбоме, шмат удзельнікаў вызваленчага руху. Як і сам уладальнік альбома, многія з іх прынялі ўдзел у паўстанні 1863 г.

Раней друкаваліся толькі невялікія ўрыўкі з альбома — галоўным чынам беларускія запісы. Гэта публікацыя ставіць на мэце ўлічыць усе запісы: адны з іх даюцца цалкам, другія са скарачэннямі, трэція толькі анатуюцца. У адрозненне ад арыгінала альбома, дзе запісы размешчаны без усякай сістэмы, у нашай публікацыі яны падаюцца ў храналагічнай паслядоўнасці. Тэксты адной асобы, нават зробленыя з невялікай разбежкай у часе (праўда, такі выпадак толькі адзін), аб'ядноўваюцца пад адным нумарам. У канцы па алфавіту прозвішчаў публікуюцца недатаваныя запісы.

Не ўсе запісы ў альбоме ўдалося належным чынам расшыфраваць і пракаменціраваць. Аднак, думаецца, што публікацыя тэксту будзе садзейнічаць далейшаму вывучэнню гэтай крыніцы.

Расшыфраваць віленскія запісы 1858 г., якімі пачынаецца альбом, дапамагае верш Вярыгі-Дарэўскага «Літвінам, запісаўшымся ў мой альбом, на пажагнанне», напісаны пісьменнікам у канцы кастрычніка 1858 г., пры ад'ездзе з Вільні (поўны рукапісны тэкст верша захоўваецца ў Адзеле рэдкай кнігі і рукапісаў Фундаментальнай бібліятэкі імя Якуба Коласа АН БССР, публікацыя з купюрамі — у кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, стар. 114—117). Кожнаму віленскаму запісу ў альбоме адпавядае пэўнае месца ў вершы. Такім чынам даследчык атрымае дадатковыя звесткі пра аўтараў запісаў, пэўны матэрыял для аналізу і супастаўленняў.

Арыгнал альбома захоўваецца ў ЦДГА ЛітССР, у зборах Віленскага таварыства сяброў навук (ф. 1135, воп. 4, спр. 391а).

Пагінацыя ў альбоме пастаронкавая, не зусім паслядоўная.

Польскія празаічныя тэксты публікуюцца ў перакладзе.

№ 1а

Барэйкаўшчына¹, д[ня] 21 кастр[ычніка] 1858 [г.]

Прабач, любы Арцёме, што затрымаў твайго пасланца² на ноч: учора вечарам быў хворы і не мог пісаць. Сёння я больш здаровы, з радасцю выканаў тваю волю. Але паглядзі, што значыць слепата вачэй і рассяянасць, дзве мае невылечныя хваробы. Не заўважыўшы, што на вокладцы выбіта слова «Альбом», ляпнуў верш з адваротнага боку кнігі, дык тое, што павінна было быць на пачатку, засталася на канцы і то ўверх нагамі. Пераплётчык з гэтым справіцца[...] рэкамендую Пункевіча, на Троцкай вуліцы. Заўтра збіраюся ў Вільню, дзе цябе абдыму.

Будзь здароў, дарагі браце, абдымі свайго таварыша, прымі зычлівае прывітанне ад маёй сям'і.

Ул. Сыракомля

Стар. 1. Письмо-аўтограф на асобным лістку, падклееным у альбом

¹ Фальварак недалёка ад Вільні (каля шашы Вільня – Мінск), які арандаваў У. Сыракомля.

² Відаць, той жа невядомы малады спадарожнік А. Вярыгі-Дарэўскага, аб якім гаворыцца ў запісе А. Здановіча (гл. № 12). Магчыма, гэта быў швагер Вярыгі Апан Кавалеўскі, які жыў у Магілёве.

№ 1б

Wzywasz mię w xiążkę Twoich pamiątek
Abym uczynił dobry początek.

Stawać na czele skromność się wzbrania,
Bom niestworzony do przodkowania.

Ale gdy taka braterska woła

Ochoczem sercem dostoję pola

Stanę na czele, chociaż z oddali,

Tych którzy Ciebie tu pokochali.

Naprzód życzenie dobre położę

Tej białej xiążce błogosław boże!

Niech na swych kartach zgarnie imiona,

Które promieni cześć zasłużona.

Każdy zyczliwy wyraz tej karty

Niech z głębi serca będzie wydarty,

Niechaj myśl każda co tutaj skryśłą

Będzie zbawienną i zacną myślą.

Byś w twoich chwilach doli niedoli,

Czy sercu błogo, czy serce boli,

Czy ćma zwątpienia lata nad głową,

Miał z tej skarbnicy pomoc duchową,

Niech ci najlepszej rady udziela

Bo to głos brata, głos przyjaciela.

Daj bóg, powtóre, niech twoja xięga
Białorusinów z Litwą posprzęga,
Niechaj u Dniepru, niechaj u Dzwiny
Będzie pamiątką Twojej gościny
I z Litwinami tamtejszych braci
Niechaj miłością spowinowaci.
Niechaj jej karty staną jak świadki,
Że jednej matki jesteśmy dziatki,
Że przestrzeń niejest dla Lachów tamą,
Że nasze serca biją tak samo.

Nakoniec życzę, niech w Twym albumie
Niepisze wierszy każdy, kto umie,
Bo kara boska mowa rymowa,
Gdzie pod końcówkę tak myśl się schowa
Tak się najlepsze uczucie zatrze,
Że przez mikroskop go niedopatrzę.
A jeśli czasem poeta który
Ruchnie pegazem z Parnaskiej góry
Puści na kartę końcówek roje,
Niech będą wiersze gładsze niż moje.¹

Ул. Сыракомля

Стар. 1а—3

¹ *Верш друкаваўся ў зборніку 1860 г., а таксама ў зборы паэтычных твораў Сыракомлі 1872 г.: Роезье, т. VIII, стар. 62–63. У зборы твораў указана недакладная дата напісання — 1857 г. Частковы пераклад верша на беларускую мову (А. Лойкі) гл. у кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, стар. 106–107.*

№ 2

Дух, дзеянне, поступ

Duch, czyn, postęp — wielkie słowa!
Lecz co w czyich ustach znaczą?
Gdy co serce, gdy co głowa,
Wspak lub inak je tłumaczą.

I jak niegdyś hardzi w duchu,
W Babilońskim słów zamęcie,
Każdy jedno czując w uchu,
Różne w duszy ma pojęcie? [...]

Да Арцёма Вярыгі

Białoruskiej ziemi synu!
Ty co w rzewnej wiejskiej nócie,
W pogardzonej mowie gminu
W lud szlachetne tchniesz uczucie!

Bóg ci pomóż! — i pomoże,
Byleś wiernie skłaniał ucha,
Na natchnienie czysto boże,
Nie na poszept złego ducha.

Bóg mówi: «godź, łącz w miłości
Myśl i serca wszystkich stanów!»
Czart zaś: «budź, jątrz namiętności,
Kłóć, pódzégaj lud na panów!»

Nie! ty nie pójdiesz tym szlakiem,
Złego nie będziesz podniętą!
I byś był prawym Polakiem,
Bądź chrześcijańskim poeta!

A. Э. Адынец

1858. Кастр[ычніка] 21 д[ня]

Надмагільны надпіс Яну Чачоту,
выбіты на помніку яго ў Друскеніках¹

Młodość poświęcił pracy, dla nauk i cnoty.
Wiek męski przetrwał mężnie w próbach i cierpieniu.
Miłość boga i kraju — treść jego istoty.
Cały ciąg życia jego — droga ku zbawieniu.
Imię jego w Ojczyźnie jest wiecznie związanem
Z Adamem Mickiewiczem i Tomaszem Zanem.
Kto wiesz, czem oni byli — schył skroń przed tym głazem,
Pomyśl, westchnij, i módl się — za wszystkich trzech razem.

A. Э. Адынец

Дзецям Адама²

Co serc, co dusz szlachetnych i wzniosłych w Ojczyźnie,
Tylu życzliwych macie po Ojcu w spuściznie.
W każdym żyje duch jego — i On sam, jak wierzę,
Z gronu Błogosławionych widzi was i strzeże
On, co myślą stał zawsze w wieczności progę,
Sercem kochał w Chrystusie, duszą tonał w bogu,
I po wieku zerwania, duchem swym i słowem
Duch ludu swego z bogiem spoił węzłem nowym,
I braciom swym, milejącym pod krzyżem cierpienia
W krzyżu właśnie dał poczuć godło odrodzenia
Jak bądź więc ziemskie w sercu bolą was tęsknoty,
Po takim Nieśmiertelnym myście nie sieroty.
Lecz pomnijcie! że nawet w świetle niebios świeci
Duszy ojca najmilej — blask cnot jego dzieci.

A. Э. Адынец

185 [...]³

Верш, упісаны ў альбом Віктаркі Зана⁴
ў дзень яго нараджэння ў 1858 годзе

Ojciec twój był mi Ojcem z ducha, z serca bratem,
A wiesz, że mię zwał wzajem «Ojcem z bierzmowania».
Jestem ci więc brat, stryjek, dziadunio; — a zatem
Z praw mojego starszeństwa, z serca, z przywiązania,
Błogosławię, Wiktorku, w dzień twoich urodzin.
Chcesz być pociechą Matki — stań się Ojca godzien.
A duch cię jego będzie wspierał wśród zawodu,
Co snąć bóg przezeń wskazał duchowi narodu.

А. Э. Адынец

Стар. 13—14

¹ Цяпер г. Друскінінкай (Літва).

² Адама Міцкевіча.

³ Край ліста абрэзаны.

⁴ Зан Віктарын Серафін Тамаш (нар. у 1848 г.) — старэйшы сын Тамаша Зана.

№ 3

Далібог-то, Арцім,
Што прыплыў ты к сваім!
І зямля тут твая,
І народ, як сям'я:
Ён з табою з вякоў
Адно цела і кроў;
Хоць німа каліты¹,
Да гамоніць, як ты;
Роўно з песні твае
Думу-думку снуе,
І ня то абы з рук, —
Чалавек ня пінчук!

Што марочыш нас тут?
Лезь, браточку, на кут
Да настрой нам Дуду!
Я па вёсцы пайдзю:
«Бог паслаў да нас дар!
Дудар к нам Надзвінскі
Заблудзіў аж сюда.
Пад рукою дуда
І звініць, і гудзе,
Як па масля ідзе.
Будзе пець мужыком:
Аб Язуску святом,
Аб матульцы святой,
Аб зямліцы радной,

*Аб сардэчных палёх,
Аб мужыцкіх панох,
Аб судзьях, што як змей,
Аб слабодзя людзей,
Аб дабры, што бог дасць,
Як атрыня напасць!»*

*Роўно мухі на мёд
Зачне біцца народ
Да нясці, што бог даў:
Той махоркі рукаў,
Той закускі крыху,
Той барэлко² ў мяху.
Вот закураць, зап'юць,
Разагрэецца грудзь,
Як на весну папар.
Ну, здароў будзь, Дудар!
Цяпер песні нам сей,
То і ўзыдуць жывей,
То і пусцяць пышы, —
Будзя хлеб для душы.*

*Ну, дак што ж, Дударок?
Гэты з намі дзянёк
Адпачынь да паграй,
Тужыць сэрцу ня дай!..*

*Ой, бяда да бяда!
Прыблудзіў ты сюда,
Як агню ўхапіў,
Так сказаць, як ня быў!..
Ідзі з богам здароў!
Ня гудзі літвіноў,
А скажы там сваім,
Што ты міл нам, Арцім.*

В. Каратынскі

23 кастр[ычніка] 1858 [г.]

Вільня

Стар. 19

¹ Скураная сумачка, якую насілі на поясе сяляне ўсходняй Беларусі.

² Барылка, маленькая бочачка.

№ 4

Ледзьве некалькі гадзін мая настаўніцкая праца дазволіла мне правесці з табой, любы п. Арцёме, аднак памяць аб мілай вячэрняй гутарцы, калі мы разбіралі для сябе, што лепш, спра-

ва ці слова (памятаеш, на чым баку я быў), доўга, а можа і тое, што чалавек называе вечна, застанецца ў маёй душы.

Дык вось, браце, калі з часам, гледзячы на некаторыя сапраўды бліскучыя імёны, якія свецяцца ў тваім дзённіку, заўважыш і маё беднае прозвішча, падумай сам сабе, прашу: Ах, гэта той, які не любіць саду без кветак — забавы без музыкі — дня без сонца — літаратуры без мэты — і слова без справы.

Цісну тваю далонь — можа яшчэ ўбачымся.

Саковіч¹

Вільня, 23 кастрычніка

Стар. 15

¹ *Відаць, Рамуальд Саковіч, настаўнік лацінскай мовы Віленскай гімназіі. Цікавіўся беларускай літаратурай, падпісаўся на «Пана Тадэвуша» ў перакладзе В. Дуніна-Марцінкевіча. У 1860 г. У Сыракомля прысвяціў яму сваю паэму «Уражанні пілігрыма». У вершы А. Вярыгі-Дарэўскага «Літвінам, запісаўшымся ў мой альбом, на пажагнанне» успамінаецца «Рамуальд», які займаўся перакладамі.*

№ 5

На памяць мілага сардэчнага знаёмства ў Вільні 1858 года ў кастрычніку месяцы ўпісваю сваё імя.

Аніцэт Рэніер, экс-выг[наннік] с[ібірскі]¹

[Не пазней 23 кастрычніка 1858 г.]²

Стар. 16

¹ *Рэніер Аніцэт (каля 1800–1877) — доктар, сябар беларускага рэвалюцыянера і паэта Ф. Савіча. У 40-я гады арганізаваў у Вільні тайную бібліятэку, быў асланы ў Сібір за сувязь з эміграцыяй і рэвалюцыйную прапаганду. Вярнуўся на амністыі 50-х гадоў.*

² *Запіс знаходзіцца ў пачатку старонкі, перад запісам Ю. Рэніера ад 23 кастрычніка 1858 г. (гл. № 6).*

№ 6

На памяць аб падарожжы з Магілёва¹ ў Вільню і з шчырай падзякай за яго ўпісваю сваё імя.

Вільня, кастрычніка 23 дня 1858 г.

Юлій Рэніер²

Стар. 16

¹ *Магчыма, адпраўляючыся з Віцебска ў Вільню, Вярыга заязджаў у Магілёў.*

² *Брат Аніцэта і Мамерта Рэніераў.*

№ 7а

У доказ прыязных пачуццяў, шчырай пашаны, мілага знаёмства ў Вільні на дарагую памяць запісваюся 1858 г. д[ня] 24 кастрычніка.

Мамерт Рэніер

Стар. 16

№ 7б

*Арцёмка дарагенкі,
Я цебе не забуду,
Дударэньку родненкі,
Дружочкам тваім буду.*

*На ад'езным заспеваць
Для цебе хацеў бы я,
Да не цяплю, як зацаць,
Бо баліць душа мая.*

*Ты нас у Вільне пазнаў
І пакінуць прыбраўся,
Ты ўсіх за сэрцэ ўняў¹,
Бо ўсім спадабаўся.*

*То і жэгнаем со слезой
На шчасліву дарогу,
Будзь ты в апецэ святой
Заўсёды мілы богу.*

*Штоб ты нігды не хварэў,
Быў заўшэ божы пястун,
Штоб твой вораг акалеў,
Кап яго трэснуў пярун.*

*Штоб ты нігды не тужыў
І здаровы сто лет быў,
І штоб нас заўшэ любіў
І ніколі не забыў.*

Вільня, 1858 [г.], д[ня] 28 кас[трычніка]

*Мамертка, літоўскі цікун
І славянскі балбатун,
Быў калісь не цяцярук,
Цепер зрабіўся баўтрук.*

*Хоць прозвішча Рэніер,
Да не немец да не звер,
Але польская душа,
А што болей, а том ша.*

Стар. 72а—72б. Аўтограф на асобным лістку, падклееным у альбом

¹ Так у арыгінале (uniau).

№ 8

Дзякуй табе, любы наш госць, што адкрыў нам сваю душу, што пазнаёміў нас з жыццём і разумовым рухам братняй нам, роднай сваёй зямлі. Яшчэ сардэчней дзякуем за твае высакародныя намеры і імкненні, якія маюць на ўвазе выключна дабро нашага народа. Мне, што 25 гадоў назад пакінуў роднае гняздо¹, народ гэты бедны, прыгнечаны ўяўляўся ў такім жаласным становішчы, што балюча нават было ўспомніць аб гэтым. Дык як жа нам не бласлаўляць тых, хто з самаахвярнасцю і з такой высакароднай любоўю спрабуе падняць яго да чалавечай годнасці. Дзеці пакутуюць за грахі бацькоў. Бацькі нашы не з-за адсутнасці дабрадзейнасці і сэрца, але ад родавых звычак і забабонаў веку цяжка грашылі ў адносінах да народа. Дык будзем жа пакутаваць за іх грахі і, апярэдзіўшы кару, якая слушна можа на нас упасці, паспрабуем падрыхтаваць гэты народ да прыстойнага прыняцця новага становішча сумленных і шчырых сыноў агульнай нашай маці-радзімы, паспрабуем праясніць іх погляд, асвятліць іх розум, няхай на роднай мове прывітаюць вялікі дзень адраджэння, даўно аплочаны крывавай векавой працай. Дык якое ж шырокае поле для цябе, што так добра валодаеш пяром на гэтай роднай мове. Дзейнічай, працуй, аб'ядноўвай вузлом любові, вучы славіць бога, любіць суайчыннікаў і маці-радзіму.

Вільня, кастрычніка 24 д[ня] 1858 г.

Ян са Слівіна²

Стар. 12

¹ Аўтар запісу А. Кіркора паходзіў з Магілёўшчыны, якую пакінуў у гімназічным узросце.

² Псеўданім А. Кіркора.

№ 9

Урывак з падслуханай размовы

- Хто ты?
- Дудар.
- Чаго шукаеш?
- Тону для вясёлай песні.

— Ці ж у вас над Дзвіной сэрцы астылі, прыгожыя дзяўчаты перасталі кахаць, а можа, вашу каханую гвалтам вядуць да царквы, каб абвянчаць яе са злым суседам?

— Ой, над Дзвіной, над роднай, не астылі нашы сэрцы, бо іх штодзень амалоджвае боль; прыгожыя дзяўчаты, як даўней, кахаюць шчыра, толькі ж не будзе дзе прытуліцца летуценнай галаве маладзіцы, дык і заводзіць яна жаласна; нашу каханую бароняць ад гвалту дзявочыя думкі, залатыя мары, песенькі, якія яе маці спявала над калыскай, туга па братах з-над Віліі, Нёмана і Віслы; але горшая бяда, што, спяваючы ўвесь час жаласныя песні, я згубіў радасную ноту, і дуда, напоеная маімі слязьмі, заўсёды будзе паўтараць жаласліва. А што ж я пачну, дудар беднякоў, калі прыйдзе святы дзень уваскрэсення і на «алілуя» трэба будзе падаць голас?

— Я табе параю, пасля будзем спяваць весела, але цяпер... от сядайма і заплачам разам цішком.

Дзівак з-над Віліі¹

18 $\frac{24}{X}$ 58 года

Вільня

Стар. 21

¹ Хутчэй за ўсё гэта Вацлаў, якога Вярыга-Дарэўскі згадвае ў сваім вершы «Літвінам, запісаўшымся ў мой альбом, на пажагнанне», г. зн. Вацлаў Пржыбыльскі (1828—1872), педагог і журналіст, супрацоўнік рэдакцыі «Kurjera Wileńskiego», потым відны ўдзельнік паўстання 1863 г.

№ 10

Zacny gościu, na nadrożne
Przyjmij uścisk nasz,
Litwy miłość i pobożne
Jej zeganie masz.

Byś poczęty sercem czystym
Ziścił święty cud,
I tam w kraju twym ojczystym
Zbracił z szlachtą lud.

Niech twe pieśni i przestrogi
Boski wzmaga duch,
Abyś prędko ujrzał błogi
Ku ludzkości ruch.

I gdy wśród was już wytryśnie
Zdrój wzajemnych łask,
Niech nad czołem twem zawiśnie,
Wdzięczny zasług blask.

Мікалай Маліноўскі¹
25 кастрычніка 1858 [г.] у Вільні

Стар. 24

¹ Маліноўскі Мікалай (1799—1865) — гісторык і літаратар, адзін з самых актыўных членаў Віленскай археалагічнай камісіі. У маладосці належаў да філамацкіх арганізацый.

№ 11

Прыемна было мне пазнаць суайчынніка, які, любячы людзей, свой час і свае здольнасці прысвячае чалавецтву. Твае працы, высакародны зямляча, прынясуць задуманую карысць, а ўсеагульная пашана суайчыннікаў будзе тваёй узнагародай. Шчаслівым будзь, калі гэтыя некалькі слоў, ад сэрца вылітыя сёння на гэту паперу, будзем лічыць доказам высокай пашаны, з якой назаўсёды застаюся.

Вільня, дня 25 кастрычніка 1858 года

Матушэвіч¹

Стар. 25

¹ Відась, Матушэвіч Вінцэнт (1801—1862), актыўны ўдзельнік паўстання 1831 г. на Віленшчыне і польскіх эмігранцкіх арганізацый. Перапісваўся з А. Міцкевічам, які прысвяціў яму верш. У 1858 г. атрымаў дазвол вярнуцца на радзіму. Можна меркаваць, што Вінцэнт Матушэвіч і Вінцэс з Панар, якога Вярыга-Дарэўскі згадвае ў сваім вершы «Літвінам, запісаўшымя ў мой альбом, на пажагнанне», адна і тая ж асоба.

№ 12

Чым для мусульманіна з'яўляецца Мека і Медына, тым для жыхароў даўняга княства Літоўскага павінен быць стары горад Гедыміна¹. Дык вось тваё падарожжа з маладым таварышам², высакародны беларусе, у нашу Вільню, як, з аднаго боку, прыносіць табе пашану, так хай будзе прыкладам і заахвочваннем для тваіх суайчыннікаў, каб і яны таксама для падтрымання вузаў маральнага сваяцтва з намі хоць бы раз у жыцці зрабілі падобнае паломніцтва да нас. Развітваюся з вамі, шануюныя вандроўнікі, і аддаюся вашай прыязнай памяці.

д[ня] 25 кастрычніка 1858 [г.] Вільня

Аляксандр Здановіч³

Стар. 26

¹ Гедымін (памёр у 1341 г.) — вялікі князь літоўскі ў 1316—1341 гг. Лічыцца заснавальнікам Вільні, якую ў 1323 г. зрабіў сваёй сталіцай.

² Відаць, той самы, які ўспамінаецца ў пісьме Сыракомлі (гл. № 1а).

³ Здановіч Аляксандр (1805—1868) — педагог, гісторык і літаратуразнавец, аўтар падручнікаў, выкладчык Віленскага дваранскага інстытута, бацька напльчніка К. Каліноўскага Ігната Здановіча.

№ 13

У гэтым зборы памятак прыемна мне пакінуць гэтых некалькі слоў на ўспамін аб нашым знаёмстве ў Вільні.

А. Карэва¹

18 $\frac{25}{X}$ 58²

Стар. 22

¹ Карэва Аляксандр Тамаш Віктар (1803—1874) — доктар, удзельнік паўстання 1831 г., член дэмакратычных арганізацый польскай эміграцыі. З 1856 г. у Вільні, актыўны член Віленскага медыцынскага таварыства.

² У арыгінале падобна на: 18 $\frac{25}{VII}$ 58, але Вярыга-Дарэўскі знаходзіўся ў Вільні ў кастрычніку 1858 г.

№ 14

Ну, браточык! прагукаў ты па-нашэму і гутэрку тваю спадабалі, дай божа табе здароўя, што ты і сябе паказаў і людзей паглядзеў. Кланяйся там браценіку майму і сястрыцам і маей роднэй зямельцы пакланіся, гдзе маі бацькі і дзяды ляжаць і мяне ждуць, пакуль я кым прыду.

Сябар і зямляк Эдвард Г .....¹

26 кастрычніка 1858 [г.]

Вільня

Стар. 22

¹ У арыгінале: Edward H..... Крыптанім не раскрыты. У вершы «Літвінам, запісаўшымя ў мой альбом, на пажаганне» Вярыга-Дарэўскі называе яго Адвардам Наддзвінскім.

№ 15

Як довад адных пачуццяў і адных мэт прагну быць у коле тваіх сяброў.

Кастрычніка 27 дня
Гіпаліт Пасербскі¹

Стар. 16

^Г Пасербскі Платон Гіпаліт (1806–1895) — удзельнік паўстання 1831 г. і літоўска-беларускіх канспіратыўных арганізацый 1848 г. У 1857 г., пасля працяглай сібінскай ссылкі, выехаў у Англію. З верша А. Вярэгі-Дарэўскага «Літвінам, запісаўшымся ў мой альбом, на пажаганне» відаць, што сям'я Пасербскага («Гіпаліткі») у 1858 г. жыла ў Лондане. У 1863 г. Пасербскі стаў камандзірам паўстанцкага атрада на Віленшчыне. Цікавіўся беларускай літаратурай, падпісаўся на «Пана Тадэвуша» ў перакладзе В. Дуніна-Марцінкевіча.

№ 16

У памяці, ва ўспамінах прашу захаваць мяне як суайчынніка, які ўмее цаніць вашы высакародныя думкі і імкненні.

27 кастрычніка 1858 [г.]
Балінскі¹

Стар. 24а

¹ У арыгінале перад прозвішчам стаіць невыразны ініцыял, але верш «Літвінам, запісаўшымся ў мой альбом, на пажаганне» сведчыць, што ў альбоме пакінуў запіс вядомы гісторык Міхал Балінскі (1794–1863), віцэ-прэзідэнт Віленскай археалагічнай камісіі, аўтар прац па гісторыі Вільні і Віленскага ўніверсітэта. У маладосці быў членам таварыства шубраўцаў.

№ 17

«Прыгожая наша шырокая Літва!», — усклікнуў я некалі з сардэчнай любоўю да гэтай зямлі: шырокая! бо ад Нёмана да Дзвіны і за Дзвіной яднаюцца ўсё цясней братнія далоні і сэрцы, злучаныя адзінствам пачуццяў, адзінствам духу і адзінствам роднай мовы. Дзякуй богу, дзякуй богу! Ты, шаноўны і любы зямляча, бачыў і спазнаў нас. Ты мог чытаць у нашых душах. Ты быў сведкам нашых намаганняў у часе цяперашняга найцяжэйшага пералому на Літве!!! Дык занясі задзвінскім землякам усё, што тут бачыў, скажы ім, што:

Tu nie zginie wiecznie żywa
Święta ojców naszych wiara:
Nie zginie mądrość prawdziwa
I poczciwość nasza stara!

Менавіта ў імя гэтай сумленнасці абдымае цябе сардэчна аўтар «Літоўскіх малюнкаў»

Ігнат Ходзька

28 д[ня] 1858 года кастрычніка
у Вільні

Стар. 11

№ 18

З псалма любві:

« ...Bo na ziemi być Polakiem,
To żyć bosko i szlachetnie!»

2 лістапада 1858 г.
Фларыян Чапялінскі¹

Стар. 33

¹ Чапялінскі Фларыян (1822—1900) — педагог і філолаг, аўтар падручнікаў, удзельнічаў у складанні слоўнікаў польскай мовы. Быў чыноўнікам і настаўнікам у Мінску.

№ 19

У довад пашаны, прыязні, братэрства

Каміла Марцінкевічуна¹

1858 лістапада 2-га дня
г. Мінск

Стар. 27

¹ *Канчатак уўна дапісаны пазней іншым почыркам. Марцінкевіч Каміла (каля 1837 — пасля 1880) — дачка В. Дуніна-Марцінкевіча, піяністка і спявачка, настаўніца музыкі, удзельніца рэвалюцыйнага руху.*

№ 20

Некалькі ўрыўкаў з перакладу «Пана Тадэвуша» Міцкевіча на беларускую гаворку

1

*Літва! — родна зямейка, — ты маўляў здароўе!
Той цябе ашанцуе, каму безгалоўе,
Хто быў калісь на ніўца тваёй, як у раі,
І вось крававы роніць слёзкі ў чужом краі.
Цяпер-то як ты красна, я чую, я бачу
І апішу, бо горка усцяж на табе плачу!*

2

*Там малады Ясінкі ¹, прыгожы, — што дзівы!
Тут жа Карсак ², таварыш яго няшчаслівы;
Стаяць на валах Прагі, а маскалёў ³ сіла
Ў копачкі смятаюць, аж паглядзець міла!
Ў маладзёнькіх грудках дзельная атвага!
Рубяць, хоць аблілася агнём уся Прага!*

3

*Памятнікі Атчызны, дзядоў нашых веры!
Ах! колька ж ат купецкай, маскоўскай сякеры
Загіне вас! — яна-то без баязні бога!
Завідна вашай чэсці, здэкуеца срога!
Для спявака ляснога ня кіне зялені,
Для дудара лясочка, штоб думаў у цені ⁴.*

3 лістапада 1858 года ў довад прыязні некалькі ўрыўкаў ахвяруе

Вінцэнт Марцінкевіч

Стар. 29—30

¹ *Ясінкі Якуб (1759—1794) — генерал, рэвалюцыйны дзеяч, паэт, кіраўнік паўстання 1794 г. у Літве. Загінуў у лістападзе 1794 г. пры абароне варшаўскага прадмесця Прагі.*

² *Карсак Самуэль (каля 1745—1794) — член віленскага паўстанцкага ўрада ў 1794 г. Загінуў пры абароне Прагі.*

³ *царскіх салдатаў.*

⁴ *З прастаўленых у арыгінале націскаў пакінуты толькі найбольш характэрныя.*

№ 21

Witaj natchniony Wieszczu białoruskiej ziemi,
Coś poczuł boleść ludu piersiami całemi.
Wierz mi, że nad Swisłoczy błotnemi brzegami
Tyleś znalazł spółczucia i braterstwa tyle,
Że nam błogą pamiątką zostaną te chwile,
Kiedyś duszę twą rzewną wynurzył przed nami,
Kiedy w improwizacyj czarownym potoku
Gromiłeś brud i świetne wychwalałeś zyny —
Tyleś spotkał uwielbień i w sercu i w oku,
Jak by cię twoi bracia słuchali z nad Dzwiny;
Bo toż Dzwina i Wilja i Wisła rodzona,
Wszystkie to siostry jednej naszej polskiej ziemi,
Równie Ciebie uścisną piersiami całemi,
Bo pierś twoja czy nasza — z jednej matki łona;
Bo każdy, w kim prawdziwe serce polskie bije,
Jedna nótą wciąż śpiewa — niechaj Polska żyje!

3 лістапада 1858 г. у Мінску

Станіслаў Акрапінскі
Аляксандр Семянкевіч
Людвік Манцэвіч

Стар. 33

№ 22

*Бялорускі Дудару,
Радосно тому гаспадару,
К котарому на порог
Паішлець цебе господ бог.
Бо ты, мілы дударэнько,
Так іграеш хорошенько,
Што аж душа розплывецца,
Што аж сэрца затрэсецца,
А од радасці слеза польецца.
Дзякуй богу!
Ты і ў нашаго порогу
Так нам сэрдэчна зайграв,
Што толькі што душ не павырываў!
Дзякуй жа тебе, дударэнько,
Што так іграеш хорошенько,
Як бог тебе дапоможэ,
Дуда твая многа взможэ,*

*Бо голос с господней рады
Од грамады да грамады
По земельцэ полеціць,
Ввесь народ развеселіць.*

Мікалай Караткевіч¹

Дня 4 лістапада 1858 года
Мінск

Стар. 35

¹ Па сведчанню Уладзіслава Міцкевіча (сына Адама Міцкевіча), які наведаў Мінск у 1861 г., Мікалай Караткевіч быў адным з актыўных мінскіх грамадскіх дзеячаў таго часу (гл.: *W. M i s k i e w i c z. Pamiętniki, t. II. Kraków, 1927, стар. 53—54*).

№ 23

*Словна з неба божьей дар,
Панаддзвінскій дудар
Завярнуў у маю хату,
Як бы к куму абы свату.
А я так яму рад,
Што, хоць ні сусім у лад,
Пад громку яго дуду
У жулейку падвяду.
Алі вот што біда,
Як зайграл дуда,
Так з жулейкай за печ
Ні прышлося б уцеч.¹
Толькі так бацца мне,
Калі лад у сям'е,
Дак само дабро плывець
І крэпка сім'я жывець.
Так і мы у адзін тон
Будзім дуць с усех сторон
І поставім на сваём —
Алілуя запаём!*

Якуб Т.....кі²

13 лістапада 1858 года
Магілёў

Стар. 37

¹ У арыгінале: *uśczech*.

² Крыптанім не раскрыты.

№ 24

Хай заўсёды з вамі будзе бог.

1858 г. лістапада 13 дня
Кс. Люцыян Гадлеўскі¹

Стар. 17

¹ Пра ўдзел Л. Гадлеўскага ў вызваленчым руху гл. заўвагу 7 на стар. 226.

№ 25

Юзаф Рэніер, ксёндз [магілёўскі дэкан; значыцца сярод падпісчыкаў «Пана Тадэвуша» ў перакладзе В. Дуніна-Марцінкевіча]. Магілёў. 13 лістапада (у арыгінале памылкова — кастрычніка) 1858 г. Стар. 23.

№ 26

Чэсць табе, браце, за гэтыя мілыя памяткі з нашай любімай Літвы. Няхай яны напоўняць тваё жыццё такой асалодай, якую я адчуў, чытаючы словы гэтых высакародных суайчыннікаў.

Так што ты маеш усё для гэтага пекнага паломніцтва: дарагую мінуўшчыну, цудоўную сучаснасць і прывабную будучыню. І я цяпер нічога не магу дадаць да тваёй скарбніцы, а калі б у будучым, на доўгім шляху, хмарнае неба або пякучае сонца мелася абцяжарыць твае крокі, — успомні тады пра нашу сядзібу, дзе хоць рука і галава не здатныя да пяра, але плечы і сэрца гатовы да братняй паслугі.

Ежый з Жарэбыч¹,
на 25-м годзе свайго жыцця

[Канец 1858 г.]²

Стар. 36

¹ Жарэбычы — маёнтак паблізу Віцебска, належаў Косавым. Хутчэй за ўсё запіс зроблены Ежыем (Георгіем) Косавым, які скончыў у 1854 г. Горы-Горацкі земляробчы інстытут і займаўся гаспадаркай у сваім маёнтку.

² Датуецца наводле зместу: запіс зроблены, відаць, хутка пасля вяртання Вярыгі-Дарэўскага з Вільні ў Віцебск.

№ 27

23 студзеня 1859 года
Віцебск

Любы Арцёме! Ты хацеў, каб я запісаў сваё імя ў спіс тваіх сяброў; жадаючы аба мне памятаць, ты даеш мне права верыць, што я варты гэтай пашаны. Хай жа бог дазволіць заха-

ваць гэту веру і заслужыць шчырую тваю дружбу і пашану, — гэта гарачая мая прага.

Браніслаў Люткевіч¹

Стар. 38

¹ Люткевіч Браніслаў (нар. каля 1824 г.) — удзельнік рэвалюцыйнага руху 40-х гадоў і паўстання 1863 г. Быў звязаны з З. Серакоўскім і іншымі дзеячамі вызваленчага руху. У папцы з матэрыяламі А. Вярэгі-Дарэўскага (ЦДГА ЛітССР, ф. 1135, воп. 4, спр. 391) ёсць два адрасаваныя яму пісьмы Люткевіча. Яшчэ адно пісьмо было знойдзена пры вобыску ў Стайках пасля арышту Вярэгі-Дарэўскага. Люткевіч сфа-таграфаваны разам з Вярэгам-Дарэўскім на групавым здымку 1860 г. (гл. стар. 217).

№ 28

К дудару Арцёму ат наддзвінскага мужыка

Што табе, дудар, прыспела
Смелыя песні завадзіць
Ці то лёгкая, брат, дзела
Нашу браццю прасвяціць?

Крыкнуць на цябе паноўя,
Што ты шкоднік і місьцюк, —
Страціш голас і здароўя
І дуду упусціш з рук.

І абмыешся слізамі,
І падумаіш ні раз:
«Божжай ласкі нет над намі,
І нет праўды сярот нас».

Ты мяне, аднак, ня слухай:
Мало што я завяду! —
Цэлай грудзьдзяй дуй і дмухай
У жулейку і ў дуду!

Ні гнявіся за абмылку,
Што зачаць я ні сумеў:
Калі бог табе даў сілку, —
Дуй, як дуў, пняі, як пеў!

Грудзьдзяй цэлай гудзі смела
На ўвесь мужыцкі свет, —
Што пасеіш, будзіць цэла,
Будзіць некалісь і цвет...

То-та радасць, радасць будзіць,
Калі бог за мужыкоў
Ды вянок табе прысудзіць —
З белых рож і з васількоў!

*Белы рожы — то за гэта,
Што ты совесць беліш нам,
Што нас вывеў ат Яхвэта,
Хоць наш бацька, кажучь, Хам.*

*Васількі — то, брат, нябёсы,
Аткуль кожный божжы дар,
Аткуль сонца, дождзік, росы,
Аткуль мы і ты, дудар.*

*Так, мой мілы брат Арцёмка,
Бог цябе благаславі!
Іграй шчыра, няі громка
І жыві нам ды жыві!*

*23 марца 1859 года, у панідзелак
Віцябск. Упсярні*

Ялегі Пранціш Вуль

Няновая думка

Czemże jest nasze życie? — Stare to pytanie,
I trudno coś nowego odpowiedzieć na nie.

Życie ludzkie jest z raju przesadzonym kwiatem,
A cieplarnią jest ziemia; ogrodnikiem zatem —
Jest sam człowiek. A pan bóg z nieba wysokiego
Patrzy, jak ogrodnicy swoich kwiatów strzegą;
A widząc, żeśmy grzeszni, niedbali i marni,
Zesłał syna swojego do naszej cieplarni,
Dla rozwiązania ludziom tej trudnej zagadki, —
Jak mamy pielęgnować rajskie nasze kwiatki?
I wiemy już dokładnie, że rajska roślina
Wtenczas tylko i rosnać i kwitnąć poczyna,
Gdy to, co ją otacza, niebo przypomina;
Że cieplarnię doczesną tak urządzić trzeba,
Aby w niej wszystko było, jak w przybytkach nieba:
A więc gorącą wiarą powietrze ogrzewać;
Świątą rosą Miłości każdy kwiat podlewać,
I oświecać przestrzenie złocistą nadzieją,
A gdy już wszystkie kwiatki Cnotą zawonieją,
Wtenczas pan bóg, ucieszony tym wzniosłym widokiem,
Zawiesi nad cieplarnią, pod niebem wysokim,
Gwiazdę o trzech promieniach, jasnych, wiekuistych:
Z dwóch promieni zaświecą, w swych pojawach czystych,
Nieznana dotąd Prawda i nieznane Piękno!
Patrząc na święte dziwa, ogrodnicy klękną

I dziękczynnie ku niebu ramiona podniosą;
A wtenczas trzeci promień — jasną, ciepłą rosą,
Niby deszczyk majowy, pokropi cieplarnię;
Będzie to promień Dobra, co ziemię ogarnię;
I sam pan bóg już do nas przyjdzie ze świętymi,
Aby swoje królestwo założyć na ziemi.

23 сакавіка 1859 г., у панядзелак
Віцебск. У пекле

Элегій Францішак Вуль¹, з-над Заходняй Дзвіны

Стар. 9—10

¹ У арыгінале (у польскім тэксце): U1.

№ 29

П[ётр] Кеўліч, ксёндз [асэсар Магілёўскай кансісторыі], Магілёў. 20 мая 1859 г.
Стар. 39.

№ 30

На памяць аб шчаслівым знаёмстве і ў доказ сапраўднай пашаны змяшчаю ў шэрагу іншых і сваё прозвішча.

У Борхаве¹, д[ня] 29 чэрвеня 1859 г.
Тэафіль Вайцяхоўскі

Стар. 39

¹ Маёнтак у Рэжыцкім пав., належаў Борхам (Варклянскі ключ).

№ 31

На памяць аб мілай сустрэчы 1859 г. ліпеня 11 дня

Багенскі Юзаф¹

Стар. 41

¹ Багенскі Юзаф — доктар у г. Рэжыцы, утрымальнік публічнай чытальні. Пра яго А. Вярыга-Дарэўскі ўспамінае ў пісьмах да А. Кіркора.

№ 32

Пасля нашай такой доўгай разлукі мы, нарэшце, спаткаліся. Нішто нас не разлучыла, думкі нашы адны і тыя ж, толькі сцежкі, па якіх мы ходзім, розныя. Ты змагаешся песняй — узмацняеш дух, а я лячу матэрыяльны бок чалавецтва —

тва — адмоўны бок. І так жадаю табе ад душы добрай удачы ў гэтай справе.

18 $\frac{\text{VII}}{17}$ 59

Антон Стафановіч

Стар. 43

№ 33

Да пана А[рцёма] В[ярыгі]

W tym smutnym kraju, gdzie śpią dotąd myśli
I patriotyzm w nikim się nie budzi,
Miło mi spotkać najlepszego z ludzi,
Którego obraz miłość sama kreśli.

Bo jakżeż cię nie kochać? Tyś to przecie
Z fałszywej drogi zdołał mię sprowadzić,
Kiedym nie wiedząc, jak sobie poradzić,
Błądził po obcym dla mnie całkiem świecie.

Gdym cudzej miał narodowości służyć,
I gotów byłem sławę mej ojczyzny
Mieniać na marny blask cudzoziemszczyzny...
Lecz dziś już godniej pióra umiem użyć!

Dzięki twej prostej i szczerzej wymowie,
Jam dziś nie zdolny stać się renegatem,
Nie zdolny podłym zmazać się rozbratem,
By mię wykleli Polacy-ziomkowie!

1859 г. 16 снежня
Магілёў над Дняпром

На памятку найпрыемнейшых хвілін,
праведзеных разам, прысвячае
Юльян Сутовіч

Стар. 31

№ 34

Дазваляеш нам запісацца на старонках свайго альбома хіба для таго, каб мы паўтарылі тое, што ўжо так добра выказалі ў пачатку гэтай кнігі магутныя ведамі і талентам людзі. Але той, хто, як ты, браце Арцёме, вымушае ўсіх паважаць сябе і кахаць, хто, як ты, шчыры беларусе, адкрывае ўсім і кожнаму скарбы свайго сэрца і, як ты, умее цаніць любую красу і ўсюды яе шукае і знаходзіць, — той заслугоўвае любові, пашаны і ўдзячнасці сабратаў. Дык мяркую таксама, што ты, умеючы быць такім паблажлівым, прабачыш, што мы, спаборнічаючы звычайна тонам і гукам, можа, у нязграбнай форме выкажам нашы думкі жывым словам. Хоць здалёку

мы прыбылі, але дзеці агульнай з вамі маці, звязаныя звяном аднолькавых пакут і адной надзеі, мы лёгка зразумелі адзін аднаго, хутка пазнаёміліся. Вы ж, браце, цягнеце тых ж кайд[аны]¹ над Дняпром, як і мы над Віслай. Дык наша становішча аднолькавае, а пакуты лёгка аб'ядноўваюць. Прыбыўшы да вас у гасці, прыносім вам у дар нашы родныя песенькі, пры якіх нас ускармілі, ускалыхалі, пры якіх мы раслі. Гэтыя смешныя або вясёлыя песенькі не давалі [на]м ні на хвіліну забыцца, што мы палякі, і ратавалі ад знішчэння іржавеючага духу. І дух узмацняўся, а маці, укладваючы нас спаць, спявалі «Ешчэ Польшка не згінэла». О! вер, браце, што мелодыі нашы — гэта талісман, гэта шчыт, аб які разбіваюцца ўсе мангольскія снарады. Песні нашы, створаныя сярод вялікіх гістарычных акалічнасцей, так цесна звязаны з нашай гісторыяй, што павінны складаць з ёй аднароднае цэлае і ўваходзіць у склад сямейнай навукі, якой не заморскія гувернанты, але маці кіраваць павінны. О! бо як жа добра нашы песні малююць асабліва апошняю нашу эпоху!

Ненавідзячы тых дурных і пустых фразы, якімі не раз без мэты запаўняюцца старонкі альбомаў, я падаў табе, браце, можа, у неналежаным месцы, думку, на якой выпадае спыніцца. Ты, браце, імкнешся да лепшага... марыш аб шчасці народа... грамадства... дык можа мяне зразумееш, што музыка, тая містычная мова, павінна ўплываць не толькі на нервовую сістэму, але і на нацыянальны дух. І калі праз шмат гадоў выпадкова адкрыеш гэту кнігу і кінеш вокам на гэтыя некалькі радкоў, міжвольна зацягнеш сабе якую-небудзь нашу песеньку, якая табе, напэўна, тут жа намалюе ва ўяўленні мазавецкія пяскі, а можа, і мяне, мазура, які прыблудзіў сюды да вас. Калі ж тады заспяваеш «Ешчэ Польшка...» — то ўпэўнены, што ў памяці ў цябе ўзновяцца і Астрэлэнка, і Грохуў², і ўсе тых палі, на якіх нашы браты пралілі гераічную кроў, паміраючым голасам паўтараючы тую ж песню. Дык працуйма, любы браце, для агульнага добра, як можам. Ты — сваім паэтычным словам; мы, вандроўныя музыкі, — гукамі. Пойдзем заўсёды ўперад, разбудзім лянівых, выратуем гангрэнозных. У тых, у каго замерла пачуццё, будзем старацца, хоць паволі, уваскрэсіць дух. *Patientia omnia vincit*[t]³.

Мы ж, калі вернемся да нашых хатніх ачагоў, раскажам нашым братам, што [...] нацыянальны дух яшчэ жыве, і хоць хаваецца ён у закутках, як першыя хрысціяне ў рымскіх катакомбах, аднак ён моцны, бо мае на варце людзей, якія яму не дазваляюць застыць. Раскажам таксама [...] што, урэшце, маеце такіх жвавых дзяўчат, што не аднаму зухаватаму мазуру або ганарліваму ўкраінцу могуць парушыць спакой. А тым часам, сумленны беларускі дудар, цягні далей сваю

прапаганду... і дзьмухай на вуголле... то з часам выбухне і полымя.
Любі нас, успамянай часам пра нас і будзь перакананы:

Ze sercem z bratami z Białorusinami,
Radzibyśmy tu powrócić, znów być między wami;
Bo wyście nas przyjęli, jak rodzonych braci,
I serc swych ciepłem tyle nas ogrzali,
Ze z większą wiarą w świat ruszamy dalej,
Dziękując staropolskiem: Niech bóg wam zapłaci!

Музыкант з-над Віслы Аляксандр Хадэцкі

Магілёў, дня 24 снежня 1859 года

Стар. 5–7

¹ Край ліста абарваны.

² Мясціны ў Польшчы, дзе адбываліся бітвы ў час паўстання 1831 г.

³ Цярплінасць усё перамагае (лац.).

№ 35

Любы Арцёме, люблю цябе сардэчна і прагну ўзаемнасці.
Шчыры сябар

М. К. Сакалоўскі

20 студзеня 1860 года

Віцебск

Стар. 42

№ 36

З якой жа ўдзячнасцю ўпісваем мы свае імёны ў гэту кнігу, што злучае нашу Беларусь з Літвой і што належыць мужу, які сёння ззяе ў нашай сям'і, паэту слова і дзеяння. Дарагая Беларусь! прыгледзься да яго дзейнасці, яго энергіі, самаахвярнасці. Паглядзі, як ён вучыць тваіх дзяцей любіць радзіму, як вядзе іх дарогай праўды, прагрэсу, і хай сляза бацькоўскай удзячнасці хоць часткова ўзнагародзіць гэту распачатую ім працу. Вучыш нас, пане, роднай мове, запальваеш добрую думку, выклікаеш найвышэйшыя пачуцці, дык хай табе бог адплаціць, а мы і ўся наша ўстанова благаслаўляем тваё імя.

Ота Чачот, Рамуальд Вальдэ, Казімір Карпінскі,
Марцін Асяндоўскі, Фелікс Асяндоўскі, Міхал Пюра,
Антон Тржахноўскі, І. Дзевоні, Міраслаў Скіндар,
Мікалай Абданк-Гарабурда¹, Станіслаў Бядржыцкі²

1860 года 8 мая, Віцебск

У канвікце Гільзена-Шадурскіх³

Стар. 48

¹ У 1863 г. прымаў удзел у паўстанні ў Горках на Магілёўшчыне, сасланы ў Табольскую губ. (гл. даследаванне С. Цытовіча ў выданні: «Беларуская акадэмія навук. Працы клясы гісторыі», т. III. Мінск, 1929, стар. 329).

² Потым студэнт Пецяўбургскай медыка-хірургічнай акадэміі, паўстанец 1863 г. (гл. працу Т. Г. Снытко ў кн.: Восстание 1863 г. и русско-польские революционные связи 60-х годов. М., 1960, стар. 309).

³ Інтэрнат пры Віцебскай гімназіі, названы на імяні фундатараў-заснавальнікаў.

№ 37

Як палюбіў Беларусь, так і цябе, любы Арцёме, а калі будзеш пераглядаць гэты альбом, то ўспомні аб тым, хто з'яўляецца сапраўдным сябрам не толькі тваёй асобы, але думак і паняццяў.

Квяткоўскі¹

Май, 9. 1860

Стар. 18

¹ Магчыма, Вінцэнт Квяткоўскі, які сфатаграфаваны разам з А. Вярэгам-Дарэўскім на групавым здымку 1860 г. (гл. стар. 217).

№ 38

Chcesz, bym pisał do albumu?
O czym mam Ci pisać przecie?..
Czy też w tym naszym świecie —
Co bez czucia i rozumu:

Wielkość na słowie zasadza,
A od czynu mądrze stroni,
Sofizmu z powagą broni;
Nic — niczemu niezawadza.

A więc daruj, pióro łamię,
Po jakiego pisać licha?
Jeno wzdychać — i to zcicha.
Bo — myśl w więzach, w więzach... ramię

Gdzież nadzieja? gdzież przedświty?..
Gdzie prorocтва się podziały?..
Słowa marne: tóż przebrzmiały
W ustach wieszcz-sybaryty.

Znikły mary!!.. tóż zwątpiały,
Włóczę kilka chwil ostatnich,
Śród tysięcy spodleń bratnich,
A niech zginie już świat cały!..

A gdy kropla rosy spadnie,
I na chwilę wzniesie życie,
Spójrzę w głąbie przyszłe... skrycie, —
Same męty widzę na dnie...

A więc o czym mam Ci śpiewać?
W poniżeniu widzę czełka;
Świat ten warto li zdaleka
Opłakiwać, lub wyśmiewać.

Dość śpiewali wieszcz nasi,
Dość tych pieśni i wierszydeł,
Dość nadziei i mamideł —
Gdy ich żaden czyn nie krasi...

Nam nie wieszczów, ani pieśni,
Ale zbrojnej woli trzeba.
Męża — posłannika nieba
Co by otrzeć mógł lud z pleśni.

Магілёў н[ад] Дняпром, 1860 [г.] мая 25
Панталеон [?]

Стар. 49

№ 39

Że Mazur pokochał Biało-Rusina,
Niech mu ta kartka zawsze przypomina.
Że Mazur znowu darmo nic nie daje,
A dane nawet rad z lichwą odbierać,
Kiedyż już w wasze zabłąkał się Kraje
Racz go braterstwem i przyjaznią wspierać.

Магілёў, 27 мая 1860 г.
Плавінскі

Стар. 17

№ 40

Любаму Арцёму ўрывак падслуханай песенькі сумленнага і заўсёды беднага селяніна.

Магілеў над Дняпром, д[ня] 29 мая 1860 [г.]

Леан Скрабецкі

Стар. 49

№ 41—42

Ганарата Вяржбоўская. Софія Міхалоўская. Віцебск. 8 чэрвеня 1860 г. Стар. 44.

№ 43

Pracuj dalej, chlubo rodu
Dla szczęścia swoich współbraci,
Na korzyść swego Narodu,
A bóg Ci niebem zapłaci.

1860 г. дня 15 чэрвеня

Мікалай Манцэвіч, брат¹

Стар. 52

¹ Манцэвіч Мікалай — сваяк (муж сястры?) А. Вярыгі-Дарэўскага, жыву у маёнтку Варкляны Рэжыцкага пав.

№ 44

Будзь заўсёды шчаслівы — гэтага табе жадае сястра

Флёрыя Манцэвічава

[Каля 15 чэрвеня 1860 г.]¹

Стар. 52

¹ Датуецца па аналогіі з запісам № 43.

№ 45

Хай наша святая апякунка багародзіца клапоціцца аб табе, мой брат! Хай яна дадае табе сілы ў тваёй справе, ахінае сваёй святой апекай у пакутах і ў цяжкія хвіліны жыцця, здзяйсняе твае пажаданні, ажыццяўляе твае мары і благаслаўляе твае імкненні, якія маюць мэтай дабро краю і сабратаў. Аб гэтым яе моліць і маліць не перастане сястра твая

Тарэса Верыжанка

1860 г. дня 17 чэрвеня

Варкляны

Стар. 52

№ 46

Благаслаўляю цябе, дарагі мой сын, імем маткі боскай на дабрачыннасць, шчырую працу для краю і настойліvasць у добрым.

Багуміла Вярыжына, любячая матка¹

Д[ня] 19 чэрвеня 1860 г.

Стар. 52

¹ Рукою А. Вярыгі-Дарэўскага (?) прыпісана: на 70 г. жыцця. Багуміла з Буйніцкіх Вярыжына (Вярыга) — мачыха А. Вярыгі-Дарэўскага.

№ 47

Арцемія Верыжанка, дванаціцігадовая пляменніца Арцёма. 20 чэрвеня 1860 г.

Стар. 52.

№ 48—51

Бярnard Вярыга [відаць, сын старэйшага брата Арцёма Івана]. Надзея Вярыжына. Відаць, іх дочки Баська і Гэлька. 26 чэрвеня 1860 г. Стар. 53.

№ 52

Натрапіўшы на гэты сціплы лісток, успомні, любы Арцёме, што калі заслужаныя, шануюныя і больш далёкія ад нашай краіны мужы ўмелі цябе пазнаць, ушанаваць і палюбіць сэрцам,

то і мы, найбліжэйшыя твае суайчыннікі, умелі ацаніць у табе тую шчодрую крыніцу, з якой мы ў першую чаргу чэрпалі і ўзнёслыя і прыгожыя прынцыпы, і сумленныя пачуцці. Сэрцам адданы

Браніслаў Падэрня*

Слэшчыніцы¹

1860 г. лістапада 3 д[ня]

Стар. 87

¹ *Маёнтак Ульскай вол. Лепельскага пав.*

№ 53а

Для Арцёма Вярыгі ў альбоме

«Śpiewać w Litewskich piewców orszaku,
To znaczy śpiewać dla dobrych ludzi!»

Кандратовіч (у прадмове да песень Каратынскага)¹.

I

Gdym twoją piękną księgę pamiątek,
Gdzie Syrokomla zrobił zaczątek:
Wziął do rąk, i wertał karty —
Myśląc — «i mnie w niej szranek otwarty!
A piosnka znajdzie się sama!..»
Patrzę — aż wszystkie wielkie imiona,
Któreми tylko Litwa wslawiona,
Pieją ci tonem Adama!!²

«Ha! rzekłem zaraz, po pierwszych w górze,
Zapiać w ich chórze;
Nie żarty, brachu, nie żarty!!!»

I, odrzuciwszy zardzałe pióro,
I moją lirę niestrojną,
Powyszczerbiana, to wojną —
To kołataniem długiem po świecie
W tułaczach przygodach życia: —
— «Nie, Nie!» krzyknąłem — «jakże wy chcecie?
Głos mój podobien do wycia!
Piers chrypie: dziko, ponuro!
Jeżelim śpiewał — to w obcej kniei
Bez pociechy i nadziei!..
A głośnym, — jak wilk za górą!!!»

Przepraszam — mocno przepraszam ciebie
Mój przyjacielu Artemi!
Mnie się zdawało: żem był już w niebie;
A, ocykam się — na ziemi!..
Nie, niechcę!.. niechcę!.. nie będę śpiewał!
Darmobyś prosił — nukał — zagrzewał —
Ja wam nic, wy mnie nie winni!..
Pójdę, i zasnę — jak inni!!!!...

II

Ledwom to wyrzekł — jakaś postać w bieli,
Stanęła w drzwi mej celi!..
Czoło niewinnej dziewczicy,
Chrobrego³ szczerbiec w prawicy;
Barki gniotą ciężkie krzyże;
Na głowie korona w strzyże;
Po skroniach, koło korony,
Sobieskiego laur zielony!..
A spod starożytnej szaty:
Wisi mapa zdarta w szmaty!!!!..
Po ciele rany; to blizny;
Poznałem zarys Ojczyzny!.. —

«Leniwcze!» — głosem anioła,
Po polsku do mnie zawoła!..
«Tegoż od cię w niebie chcemy,
Abyś tu milczał, jak niemy?!
Śpiewałeś na obcej ziemi,
A nie umiesz między swemi?
Głos twój nam wszystkim już znany.
Milczeć umieją i ściany!

Wiedz, żeś poto tylko wrócił:
Abyś nam nócił a nócił.
Na Białoruskiej tu ziemi:
Służ mi, jak służy Artemi;
I bądź mi synem:
Usque ad finem!..⁴»

Chcąc niechcąc tedy, mój bracie,
Wyśpiewałem co tu macie!..

*Ты ж сам, суседзька, хацеў,
Штоб і я табе запеў;
Ну, я табе і паю —*

Прымі песіньку маю!!
Можжа, эта ня песнь? Каша!?
Да ўсё ж дыкі свая — наша!!!

Аляксандр Рыпінскі

Кукавячын. 1860

Стар. 61—63

¹ Верш У. Сыракомлі «Вінцэнту Каратынскаму», напісаны ў якасці прадмовы для паэтычнага зборніка Каратынскага «Чым хата багата, тым рада» (Вільня, 1857). Пераклад верша на беларускую мову (У. Дубоўкі) гл. у кн.: У. С ы р а к о м л я. Выбраныя творы. Мінск, 1966, стар. 55—58.

² Адама Міцкевіча.

³ Баляслаў I Храбры (967—1025) — польскі князь, аб'яднальнік польскіх зямель.

⁴ Аж да канца (лац.).

№ 536

Іду, брат, па-твойму на мужыцкую свадзьбу аж у Бытрымова,
так грошы табе пасле сам прывязу, а цяпер ня маю часу. Гутаркі адсы-
лаю, але пасле мне дасі.

Сусед Рыпінскі

Стар. 71. Аўтограф на асобным лістку, падклееным у альбом

№ 54

Канстанцін Вярыга [відаць, сын старэйшага брата Арцёма Івана] і Агата Вя-
рыжына. Людвінова [маёнтка Вярыгаў у Дзісенскім пав.]. 4 студзеня 1861 г. Стар. 54.

№ 55

Sentimentali

W domu Twym Panie przepędzona chwilka
 Wyrwała z duszy smutnych nutek kilka,
 Lecz gdy bóg ziści, co w mej duszy słyseż
 W ów czas weselej i resztę dopiszę.

I. Ляўданскі

1861 го[да] снежня 1 д[ня]

Віцебск

Стар. 57

№ 56

W pierwszy dzień grudnia
 Gdy ból głowę utrudnia
 Niosę do albumu kilka słów.
 Bądź moralnie i fizycznie zdrów
 A nadto byś w dalszej dobie życia twego
 Dążył jak dotąd [d]o szczęścia wspólnego.
 Też są życzeniem serca i głowy,
 Uczuć i mowy

Маўрыкія Корбута¹

1861 года [1 снежня]²

з поўначы а 1 гадзіне

Стар. 90

¹ Корбут (Карафа-Корбут) Маўрыкіі — дробны віцебскі чыноўнік, бацька беларускага паэта Вуля. За ўдзел у падзеях 1863 г. сасланы ў Сібір.

² Дзень названы ў тэксце верша.

№ 57

Пры расставанні, запісваючы сваё прозвішча ў твой альбом, дзякую табе за сардэчны і братэрскі прыём, за хвіліны, прыемна праведзеныя ў сяброўскім коле. Выступаю ў свет! Благаславі мяне, каб у выбранай прафесіі я верна служыў радзіме, у вызваленне і вялікую будучыню якой свята веру.

Можа, не дачакаюся гэтай цудоўнай гадзіны. Можа, толькі зазнаю шчасце памерці ў змаганні за радзіму. Тады ўспомні аб тым, хто шануе цябе і любіць усёй душой.

Аўгуст Кусцінскі

1861 г. у снежні
Віцебск

Стар. 54

№ 58

Добры Арцёме! Некалькі мілых хвілін, праведзеных у тваім доме, засталіся вечнай памяццю ў маім сэрцы; прашу ўспомніць некалі і мяне, і прымі на развітанне гэтыя некалькі нотак з маёй душы; хай гэта мелодыя будзе тлумачэннем маёй шчырай да цябе прыязні.

Музыкант з-над Дзвіны Леапольд Кандыба*

г. 1862 д[ня] 3 лютага
Віцебск

Стар. 74

№ 59

Людвік Карповіч. 29 сакавіка 1862 г. Стар. 89.

№ 60

Кароткі запіс з неразборлівым подпісам. Па аналогіі з суседнімі запісамі дата-
ецца 29 ці 30 сакавіка 1862 г. Стар. 89.

№ 61

Запісваючы сваё імя ў гэтым альбоме, прашу цябе, дарагі Арцёме, захаваць мяне ў сваім сэрцы і памяці, бо сардэчна цябе палюбіў.

Браніслаў Кукель

Магілёў над Дняпром
30 сакавіка 1862 года

Стар. 89

№ 62

Твой сябра

Ян Жукоўскі¹

1862 г. 1 чэрвеня

Магілёў

Стар. 56

¹ *Магчыма, Жукоўскі Ян Алаіз (псеўд. Каса; нар. у 1832 г.), удзельнік паўстання 1863 г., паўстанцкі ваенны начальнік Чэрыкаўскага пав., камандзір атрада. Напярэдадні паўстання паручнік 1-й зводнай артылерыйскай брыгады, якая размяшчалася на Смаленшчыне і Магілёўшчыне.*

№ 63

Tyś zafundował nam Świątynię piękną,
Gdzie wieszczów naszych obrazy istnieją:
Przed których blaskiem radzi ci ukłękną,
Co światło — trudy — cnoty czcic umieją.
A że wejść do niej dałeś i mnie prawo,
To korzystając z względów tych w pokorze,
Uderzam czołem przed Świątyni nawaą,
A Tobie składam wdzięczność — Fundatorze!

В. Г. Рэут

Канстантава¹

1863 г. [6]² студзеня

Стар. 18

¹ *Канстантава (Канстанцінава) — маёнтак Свентаржэцкіх у Сенненскім пав.*

² *Край ліста абарваны. Адноўлена на ранейшай копіі.*

№ 64

Do pamiątek twoich wieńca
Cóż mam dodać. — Ot malutki
Skromny kwiatek niezabudki,¹
Który pamięć nam uświęca
I z nią kwitnie długie lata,
I z nią myśl i serca splata.
Gdy spełnienie Twoich marzeń
I nadziei ujrzysz wkrótce, —
Wspomnisz może znad tych zdarzeń
O Litewskiej niezabudce.

[Подпіс неразборлівы]

1863 [г.] 11 красавіка

Канстантава

Стар. 65

¹ *У арыгінале вершу папярэднічае малюнак кветкі.*

№ 65

Часлаў Горскі-Шпырка¹

Стар. 54

¹ Па месцы ў альбоме гэта можа быць трэці подпіс над запісам № 54 ад 4 студзеня 1861 г. Горскі-Шпырка Часлаў — удзельнік вызваленчага руху. На пачатку 60-х гадоў вучыўся ў польскай ваеннай школе ў Генуі. Пасля паўстання знаходзіўся ў эміграцыі.

№ 66

Антаніна Жабя. Запіс знаходзіцца побач з запісамі № 70—71. Стар. 55.

№ 67

Nima życia bez ofir, bo ofiarą życie —
Spójrzmy na kartę życia, na dziejów tysiące,
Jedno żyje dla drugich w wszechstworzenia bycie,
Człowiek żyje dla wszystkich, jako stworzeń słońce.
Nima życia bez ofiar; ofiary, ofiary,
Wciąż woła na nas ludzkość, natura i niebo,
Ofiara jest potrzebą sumienia i wiary,
Ofiara w wszechistnieniu świata jest potrzebą.
Kto się zaparł ofiary, jest trupem ludzkości —
O gorzej niżli trupem, czym jest, nima słowa
Nato w sobie szlachetna piękna ludzka mowa,
By nazwać po imieniu ten atom nicości.

А. Калібер

Стар. 66а (67). Аўтограф на асобным лістку, падклееным у альбом

№ 68

Pisać w ślicznym Albumie to wcale nie żarty
I wiersze się płacziwym wymawiają głosem,
Jednak trzy napisane. Następuje czwarty,
Któremu drzwi co prędzej zamykam przed nosem.

Данат Манюшка¹

Стар. 45

¹ Манюшка Данат Адамавіч (нар. каля 1837 г.) — выхаванец Маскоўскага ўніверсітэта, лютэратар Віцебскай палаты дзяржаўных маёмасцей, з 1861 г. міравы пасрэднік у Барысаўскім пав. Мінскай губ.

№ 69

Тое, што душу запальвае пачуццём, гэта агонь вышэйшых сфер. Скідваючы на гэту хвіліну ўсё зямное (праз пачуццё па-

шаны), зліваюся разам з думкай душы тваёй, п. Арцёме,— і сілай
усемагутнасці гэтага полымя душа душу зразумее.

Ф. Петржык, артыста

Стар. 37

№ 70

Пяро маё не здолее напісаць тое, што да цябе адчуваю, дарагі
Арцёме, але пачну і кончу тым, каб бог у сто разоў аддаў табе
столькі любові блізкіх, колькі я ўзяў ад цябе любові дзеля добра на-
шай радзімы.

Назаўсёды шчыра любячы і паважаючы цябе

Альфонс Сакалоўскі¹

Стар. 56

¹ Запіс знаходзіцца перад запісам № 62 ад 1 чэрвеня 1862 г. Сакалоўскі Альфонс Аляксандравіч — малады віцебскі чыноўнік, служыў у палаце дзяржаўных маёмасцей, памёр у сакавіку 1863 г. Пасля яго смерці ў бацькі былі знойдзены паперы антыўрадавага зместу, што належалі нябожчыку-сыну (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1430, воп. 1, спр. 31352; ЦДГА ЛітССР, ф. 378, Паліт. аддз., 1864 г., спр. 198).

№ 71

У довад прыязні і памяці

Адэля Скржыдлеўская¹

Стар. 55

¹ Скржыдлеўская Адэлаіда Рамуальдаўна (нар. каля 1843 г.) — дачка ўладальніка маёнтка Страпліцы Невельскага пав. Віцебскай губ. У 1863 г. абвінавачвалася ў спачуванні паўстанцам. Ададзена на парукі бацькам з устанавленнем над ёю сакрэтнага паліцэйскага нагляду (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1430, воп. 1, спр. 31352; ЦДГА ЛітССР, ф. 378, Паліт. аддз., 1864 г., спр. 198).

№ 72

Юстына Скржыдлеўская, мяркуючы па запісу, — сястра Арцёма. Стар. 55.

№ 73

Канстанцін Чахоўскі. Стар. 39.

№ 74

У дзень 1-га снежня¹

Kto w towarzystwie jest Artemiusza,
Tego się pięknie rozpromienia dusza
I serce silniej bije
I roskosz życia pije

I błogo mu, zawsze błogo
Chociażby los go pchnął srogo.
O jak żeś czule pożegnał nam brata!
Przed którym się otwiera przestrzeń świata.
I ja uczułem to, co uczułeś
I było również pełne oko łez,
Bogdajby go wspierał bóg,
A złąk się silny nasz wróg.
I szczęście nam się będzie,
W sprawie naszej wszędzie,
Bo z oczek tży upadły
Gdy twoją myśl odgadły
Dobrych polek naszych,
A z serc męskich strasznych
Słysząc odgłos jęku,
Jakby z kajdan dźwięku.

[Подпис неразборливы]

Стар. 68а (69)—68б

¹ Магчыма, верш, адносіцца да 1 снежня 1861 г., калі ў доме А. Вярэгі-Дарэўскага сабраліся сябры (гл. запісы № 55—56).

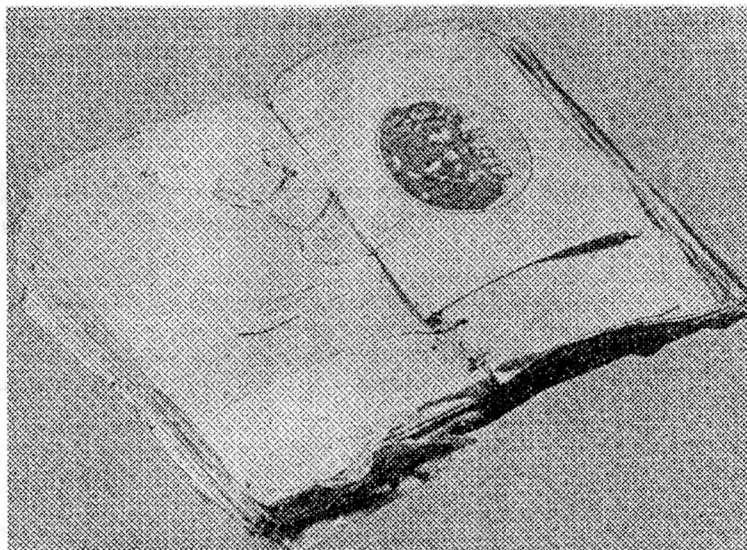
СА СПРАВЫ ЧАСОВАГА ПАЛЯВОГА АЎДЫТАРЫЯТА

Матэрыялы следства і суда па абвінавачанню А. Вярэгі-Дарэўскага і 19 яго таварышаў ва ўдзеле ў паўстанні 1863 г. дайшлі да нас у складзе вялікай (555 лістоў) справы Часовага палявога аўдытарыята пры штабе войск Віленскай ваеннай акругі «О бывшем становом приставе 1-го стана Витебского уезда отставном титулярном советнике Игнати Рагинском» (ЦДГА ЛітССР, ф. 1248, воп. 2, спр. 1247). Ніжэй публікуюцца асобныя дакументы з гэтай справы, якія могуць служыць крыніцай для біяграфіі пісьменніка, а таксама характарызуюць паслядоўную цвёрдую абарончую тактыку Вярэгі-Дарэўскага ў час следства і суда.

№ 1

Аттестат

№ 489. По указу его императорского величества самодержца всероссийского и проч., проч., и проч. витебского уездного предводителя дворянства¹ дан сей вследствие просьбы губернского секретарю Артемию Игнатьеву сыну Вериге в том, что он, как из формулярного о службе его списка значит, сорока двух лет, вероисповедания римско-католического, происходит из дворян, имеет благоприобретенное в Витебском уезде имение Стайки, при коем числится 48 душ мужеского пола крестьян. По окончании курса наук в Забельской гимназии в службу

Агульны выгляд ваенна-судовай справы са следчымі матэрыяламі на абвінавачанню А. Вярыгі-Дарэўскага і яго таварышаў ва ўдзеле ў паўстанні 1863 г.

вступил в комиссию, высочайше учрежденную для ревизии действий Витебского дворянского собрания, в число канцелярских служителей высшего разряда 1836 г. марта 2, определен столоначальником 1836 [г.] сентября 2, состоял в этой должности до упразднения комиссии по 10 января 1844 г. Высочайшим приказом по гражданскому ведомству № 38 утвержден попечителем сельских запасных магазинов в Витебском уезде 1852 г. февраля 23, высочайшим приказом по гражданскому ведомству № 45 за выслугу лет награжден чином коллежского регистратора 1852 г. марта 4, с старшинством с 2 марта 1838 г.; высочайшим приказом № 53 по гражданскому ведомству награжден чином губернского секретаря 1855 г. марта 12. По окончании выборов в 1856 г. из должности попечителя сельских запасных магазинов выбыл. В штрафах, под следствием и судом не был, в продолжение статской службы к повышению чином аттестовался способным и достойным. Был в отпуску с 21 апреля 1838 г. на два месяца и на срок за болезнью не явился, а прибыл на службу 5 июля того же года. Был в отставке с 10 января 1844 г. по 23 февраля 1852 г. Женат на дворянке Варваре Ковалевской, имеет дочь Гавриилу 5 лет, жена и дочь вероисповедания римско-католического. В чем надлежащим подписом и приложением казенной печати для

свободного пребывания во всех городах Российской империи и поступления вновь на государственную службу удостоверяю. Августа 12 дня 1857 года. г. Витебск. В подлинном написано: Витебский уездный предводитель дворянства Нитославский.

С подлинным верно:

Витебский уездный предводитель дворянства Дроздовский
Сверял: Письмоводитель К. Сакович

Лл. 76 адв.—77. Копія на гербавай паперы²

¹ Так у дакуменце.

² На дакуменце ёсць таксама запіс пра тое, што копія выдадзена Вярыгу-Дарэўскаму 20 мая 1860 г. замест згубленага арыгінала. Прыкладзена пячатка павятовага прадавадзіцеля дваранства.

№ 2

Акт

1863 года мая 6-го дня¹ витебский полицмейстер штабс-капитан гвардии Лаврентий Антонович Дышлевский при бытности понятых гг. губернского секретаря Франца Гржибовского и титулярного советника Ивана Лесневского делал обыск в квартире помещика Витебского уезда Артемия Вериги, занимаемой им в доме витебского мещанина еврея Янкеля Лиленберга, причем ничего подозрительного не оказалось, кроме нужного белья, газет «Виленский вестник» с 41-го по 45-й № и аттестата о службе его, Вериги, каковой взят для представления господину начальнику губернии².

Полицеймейстер Дышлевский
Губернский секретарь Франц Гржибовский
Титулярный советник Иван Лесневский

Л. 75. Арыгінал

¹ У гэты дзень А. Вярыга-Дарэўскі быў арыштаваны.

² Гл. дакумент № 1.

№ 3

Протокол № 1

1863 года июня 1 дня в присутствии комиссии, учрежденной в г. Витебске по высочайшему повелению для производства следствия по политическим делам, состоящей из витебского губернского казенных дел стряпчего коллежского советника

Василия Федорова Лейченко, чиновника особых поручений г. начальника Витебской губернии Федора Тимофеева Сафонова и корпуса жандармов майора Осипа Кирилова Турцевича был спрашиван содержащий[ся] в Витебском тюремном замке за политическое преступление помещик Витебского уезда Артемий Верига, который и показал¹:

Зовут меня Артемий Игнатьев Верига, помещик Витебского уезда, губернский секретарь, нахожусь арестованным в Витебском тюремном замке четыре недели без дня, от роду имею 46 лет, вероисповедания римско-католического, на исповеди и у св. причастия бываю ежегодно, под судом и [в] штрафах не был, вдов, имею дочь лет 13. Имение мое находится в Витебском уезде, состоит из 48 по последней ревизии душ, капиталов не имею; из движимости, кроме мебели и прочих хозяйственных вещей, имею библиотеку, находящуюся в большей части в имении моем Стайках, состоящую из русских, частью французских, а преимущественно из польских книг, стоящую, приблизительно оценивая, до 2500 руб. сер[ебром]. Постоянное жительство имею в имении Стайках. В городе Витебске, по близости расстояния от него моего местожительства, по разным делам, как собственным, так опекуном², бываю часто, останавливаюсь по заездным домам на разных улицах, а чаще на Замковой в домах Меера Баренблята, Чертка и Кушнера. В прошлом и запрошлом году по подряду на исправление семи православных церквей некоторое время проживал я в Витебске постоянно, в доме Яковицкой на Замковой улице прежде, а после при шоссе противу Казенной палаты в доме³ Шапиры. Из родных в городе Витебске имею одного племянника Валериана Ивановича Веригу и женатого на родной моей племяннице, из фамилии Станевичей, Фердинанда Пиотуха, землемера при Палате государственных имуществ. Состою опекуном над имением вдовы с детьми Киселевых Добрыно, в Витебском уезде состоящим, и попечителем девицы Елионоры Яковицкой, имеющей деревянный дом в городе Витебске на Замковой улице.

Членом ни агентом польского возмутительного общества не состоял и не состою, а равно и к обнаружившемуся в городе Витебске возмущению [не принадлежу]⁴. Прокламаций центральных комитетов Польского, Литовского ни Белорусского не читал нигде и никому, не видел их и ничего решительно об них не знаю. В имении моем Стайках в огороде в яме под хворостом кожаной сумки с бумагами никогда не было, и ничего об ней не знаю, и никто мне об этом не говорил⁵. 22 апреля возвратился я один в свое имение на извозчике нанятом, которого не знаю прозвания, но так как он стоит на бирже, то легко могу его узнать. В селе моем Стайках, возвратясь из города, нашел я постоянно в нем жительствоющих: сестру

Станевичеву, вдову с больною дочерью с Пиотуховою, свою дочь, Фердинанда Пиотуха и прибывшего нечаянно племянника моего Валерияна Веригу. Приехал я домой, кажется, в 12 часов и собрался скоро в путь по делам моим с опекунами малолетних Ковалевских, в г. Могилев, намереваясь доехать до шоссе и оттуда на почтовых или нанятых пуститься дальше. Пиотуха же и племянника Валерияна просил провожать себя. Повозка с одною лошадейю уже была подана, когда приехал ко мне становой Рачинский, и я прождал, быть может, с час и уехал, извинившись пред ним и оставив его, в часов, кажется, 7, спеша воспользоваться святым днем⁶, свободным от хозяйственных занятий. Ехали мы с Пиотухом в телеге, а племянник мой верхом, по дороге около Лозовки корчмы, имени Городни Могучего помещика и на перевоз в Любашкове на реке Лучосе, оттуда к станции Дыманову, при которой по причине дороги, почти не известной везшему нас человеку и лесистой, остановились мы в полночь. Тут остановившегося, ехавшего попереди верхом моего племянника схватили за лошадь с криком разбойничим какие-то два человека⁷ и когда с таким же криком подбежали ко мне, то я в испуге погнался лошадь, потерявшись и не зная, что делать. Утром я воротился в Дыманово и узнал от смотрителя, что мой племянник задержан в корчме, после чего я воротился тем же путем с землемером Пиотухом домой в имение Стайки. Вез меня паробок Кузьма⁸. Отдохнул я в испуге у помещика Василевского. Вещи со мною были, обыкновенно нужны[e] для дороги, укладывал я сам при помощи сестры, которая мне выносила белье, платье и что-то съестного, и помогал мальчик, обыкновенно у меня служащий, Семка⁹. Ружье, постоянно со мною находившееся в дороге, по совету со становым было я взял с собою, но назад оно не привез, а где его бросил или оставил по задержании моего племянника, не упомяну, быв очень расстроен и совершенно потерявшись, не зная решительно о причине и наглости задержания пьяными людьми моего племянника. Была у меня еще от нескольких лет старая до половины без похвы¹⁰ сабля, вместе с вышеупомянутым ружьем, покойною женою в день ангела мне в подарок купленным, в доме валяющаяся, которая, вероятно, в доме где-нибудь и находится. Более никакого оружия никогда у меня не было, так как я небольшой охотник и по слабости зрения почти уже несколько лет не стреляю. Названия имения Василевского не знаю, а кажется, оно состоит в Оршанском уезде близ шоссе¹¹. Часть вещей у него в имении осталась. Кто их выносил, я, яко испуганный и в темноте, не знаю и не помню, а только назавтра, спеша и намереваясь опять ехать в Могилев, разузнав, что такое с племянником моим случилось, я взял с собою самое потребное, а с бельем и платьем узелок у него, Василевского, оставил,

которого я и по настоящее время, пребывая с того времени в городе, не получил. Имя и отчества я не знаю, но он служил в Витебском уездном суде секретарем. 24-го числа утром, переночевав в имении Стайках, приехал я в город Витебск, остановился у Меера Баренблята и в первые сутки, как переменил квартиру, перейдя к Чертку, был арестован. Для поддержания польского мятежа не собирал я никаких денег и сам никому решительно не давал. В город я приехал с тем же мальчишкой Семкою, который меня всегда возит, на своей лошади и на той же телеге, на которой я ездил в дорогу, и отправил его домой того же или на другой день, не помню, с тою же лошадию в телеге. Лиц, уговаривавших молодых людей в г. Витебске к возмущению, и мест, где бы они могли собираться для совещаний, вовсе не знаю. Становой пристав Рачинский приезжал ко мне в Стайки при самом выезде в Могилев 22 апреля и, напомнив мне о неуплате взыскиваемых податей, о делах по опеке Добрина, со строгостью сказал мне: «А у вас пули люты». Я ему ответил, захохотав: «Обыщите», и объяснил, что не мне при стольких трудных занятиях с домами, воспитанием дочери и бедною роднею пустяками заниматься, что в моем доме все налицо, спросите, и попросил его, пока съезжу в Могилев, не притеснять меня делами и что я скоро возвращусь. Я уехал, а становой еще остался. Что показал по всей справедливости, подвергая себя за противное ответственности по закону, в том собственноручно подписуюсь.

Помещик губернский секретарь Артемий Игнатъев Верига¹²

Показание отбирало:

Чиновник особых поручений Сафонов
Губернский казенных дел стряпчий Лейченко

Присутствовал:

Витебский жандармский штаб-офицер майор Турцевич

Лл. 75–77. Арыгінал

¹ Далейшы тэкст напісаны рукою А. Вярэгі-Дарэўскага.

² У арыгінале: так собственным, как опекунским.

³ Далей Вярэгам-Дарэўскім выкінута з тэкста (узятая ў дужкі): Шмерлінга.

⁴ Дабаўлена па сэнсу.

⁵ Пра гэту акалічнасць гл. дакумент № 7.

⁶ Дзень св. Юр'я.

⁷ Гэта былі салдаты Віцебскага батальёна ўнутранай варты.

⁸ Кузьма Курылаў.

⁹ Сялянскі хлопчык Сямён Міронаў.

¹⁰ Г. зн. без ножнаў.

¹¹ Размова ідзе пра маёнтак Літвінава Аршанскага пав.

¹² Подпісам Вярэгі-Дарэўскага змацаваны таксама старонкі паказанняў.

Его превосходительству господину военному губернатору города
Витебска и витебскому гражданскому губернатору

Витебского уездного исправника

Рапорт

При производстве мною описи секвестрованному имению Артемия Вериги, деревни Стайки, найдены мною в частной его переписке: 1) Список 32 фамилий и на обороте его вроде воззвания¹; 2) Записка, писанная к Артемию Вериге господином Броўка², и 3) Письмо к нему же, Вериге, от Бронислава³ — все три на польском языке.

Находя эти три бумаги довольно важными к раскрытию отношений между лицами польской партии, к чему немало может служить пособием фотографическая картина, изображающая 12 лиц⁴, из которых некоторые сосланы, а другие содержатся под арестом, и переданная мною вашему превосходительству, — я имею честь представить их вашему благоусмотрению, обозначив их № 1, 2 и 3-м, вместе с почтовою картою России, на которой обозначены карандашом границы предполагаемого польскою партией Царства Польского [...]⁵

Витебский уездный исправник П. Фененко

25 июля 1863 [г.]

№ 60

Рэзальюцыя: Рапорт с четырьмя приложениями, картою и группою фотографических портретов препроводить в следственную комиссию.

Лл. 254—255. Арыгінал

¹ Гл. гэту ж справу, л. 257.

² Жартоўная запіска на беларускай мове лацінкай за подпісам «Твой сабрат Бронька (рудый)» (гл. гэту ж справу, л. 258 адв.).

³ Письмо Браніслава Люткевіча без даты (гл. гэту ж справу, л. 258).

⁴ Фатаграфію гл. у гэтай жа справе, л. 259; рэпрадукцыя — у нашым зборніку, стар. 217.

⁵ Апушчаны канец дакумента, які не мае дачынення да Вярыгі-Дарэўскага.

№ 5

Протокол № 44

1863 года октября 10 дня в комиссии, высочайше учрежденной в Витебске по политическим делам, был спрошен помещик Артемий Верига, который показал:

Зовут меня Артемий Игнатьев Верига, нахожусь под стражею с 6 мая 1863 года, от роду имею 46 лет, вероисповедания римско-католического, на исповеди и у св. причастия бываю, под судом и следствием не был. Недвижимое состояние имею, которое заключается в имении Стайках. Ни главным, ни же каким иным членом Витебского революционного комитета не был и переписки с таким же Комитетом Литовским не имел. Почтовая карта Российской империи, изданная в 1829 году, предъявленная мне в комиссии, принадлежит ли мне, утвердительно сказать не могу, но помню, что такая же карта находилась у меня дома, кажется, с 1844 [года] или прежде еще. На моей карте никаких мною границ Царства Польского ни карандашом, ни чем-либо никогда не было означено, а если на ней и проведена кем какая черта, о том я решительно не знаю, а что могло случиться в моем отсутствии и после арестования моего. Список представленный тридцати трем фамилиям писанный, кажется, моею рукою, но не упомню, на какую надобность. Полагаю, что это подиктовал мне кто-нибудь [из] особ, желающих выписывать какие журналы, как я этим занимался, или, может быть, список этот попался мне вместе с разными бумагами швагра моего Аполлона Ковалевского, после кончины его мною в Могилеве взятыми, для которого я по его просьбе мог по диктовке списывать его товарищей-учеников. Лиц же, в списке этом поименованных, ни одного не знаю. Значашийся на обороте списка отзыв Марьяна Лангевича¹, кажется, тоже списан моею рукою как ложь, ни с чем не сообразная². Сколько упомню, кажется, отзыв этот переведен из «Конститусионеля»³ одним россиянином, читавшим эту газету в трактире за столом, который, заметя, что я поляк, обратился ко мне со смехом и начал читать. Я же, почти не зная французского языка, просил перевести на русский и с русского, яко любопытный и часто обыгрывать⁴ привыкший подобные нелепости, для известия перевел на польский.

Письмо за подписью Бронислава, но не Дуда, есть Бронислава Люткевича. Упомянутые в нем корреспонденции это были мои, писанные или в редакцию «Виленского вестника» или, может быть, в редакцию польскую «Слово», которое издавал Огриско⁵ и в которую я один раз писал; та корреспонденция, без всякого злого умысла писанная, была напечатана⁶. Упомянуемого в том письме Кроневича⁷ я не знаю. Выражения, в нем находящиеся, означают, что Люткевич, познакомившись в Витебске со мною и подружившись, писал к нему яко к близкому своему знакомому, наименовав приятелем меня, вследствие чего и он, хотя незнакомый мне, отозвался дружески. В журнал «Парус»⁸ я никогда не писал, как не знающий твердо русского языка, и в глаза его не видел. Карточка, подписанная Броньком Рудым, это воззвание на чай в Могиле

леве, сделанное моим швагром Ковалевским в веселом настроении духа. Означенные 12 особ на фотографическом портрете это лица, знакомые со мною по одному лишь шляпочному разбору. Поводом к этой фотографии было то, что по концерте гитариста Соколовского и фортепьяниста Ходецкого мы как вместе слушали и восхищались их искусством, так и решились в память снять свои фотографии. Лица эти следующие: Нитославский⁹, фортепьянист Ходецкий, гитарист Соколовский, Дроздовский¹⁰, Буржинский¹¹, Люткевич¹², Вериго¹³, Высоцкий¹⁴, Квятковский¹⁵, Обромпальский¹⁶, Пышницкий¹⁷, Пржесецкий¹⁸. Из предьявленных мне портретов узнаю наверно племянницу мою с мужем, прочие же, хотя все есть лица или пребывающие в Витебске, или часто приезжающие, но наверно определить названий не могу. Портрет племянницы моей с мужем, как полагаю, должен был у меня где-нибудь храниться, но ничего об этом верного не упомяну. Об прочих же портретах, которые у меня могли быть, какие были в последнее время, не помню, знаю только, что ни одного никогда не было с целью злонамеренною, что некоторые постоянно на стенах висели, а другие, может быть, меж бумагами валялись. По прочтении сего показания прибавляю, что господин, читавший газету «Конституционер», вынул ее из кармана. В изменение в настоящую минуту ничего показать не имею. Показания эти даны мною по сущей справедливости и за ложь подвергаю себя законной ответственности, в чем собственноручно подписуюсь.

Помещик Артемий Игнатьев Верига

Спрашивали:

Губернский стряпчий Лейченко

Чиновник особых поручений Сафонов

Присутствовал:

Витебский жандармский штаб-офицер майор Турцевич

Лл. 376—377 адв. Автограф на друкаваным бланку следчай камісіі

¹ Лянгевіч Мар'ян (1827—1887) — польскі паўстанцкі генерал, у сакавіку 1863 г. дыктатар паўстання.

² У дакуменце: несообразную.

³ Французская газета «Constitutionnel».

⁴ Слова прачытана ўмоўна.

⁵ Агрызка Іасафат (1826—1890) — выдавец і грамадскі дзеяч. У 1859 г. выдаваў у Пецярбургу польскую газету «Słowo», неўзабаве забароненую ўрадам. Памёр у Сібіры, куды быў сасланы за ўдзел у вызваленчым руху.

⁶ Відаць, маецца на ўвазе карэспандэнцыя з Віцебска без подпісу ў № 7 «Słowa» за 24 студзеня 1859 г.

⁷ Круневіч Павел (1827—1871) — доктар. За ўдзел у літоўска-беларускіх канспіратыўных арганізацыях 40-х гадоў сасланы ў салдаты. Звязаны з Т. Шаўчэнкам і З. Серакоўскім.

⁸ «Парус» — штотыднёвая газета славянафільскага напрамку, якая пачала выходзіць у Маскве ў 1859 г. Пасля двух нумароў забаронена ўрадам.

- ⁹ Нітслаўскі Міхал — віцебскі павятовы прадвадзіцель дваранства да 1859 г.
¹⁰ Драздоўскі Станіслаў — віцебскі павятовы прадвадзіцель дваранства з 1859 г.
¹¹ Буржынскі Анзельм — член Віленскай археалагічнай камісіі. Відаць, яго згадвае Вярыга-Дарэўскі ў пісьме да Кіркора ад 5 снежня 1859 г. (гл. вышэй, стар. 237).
¹² Браніслаў Люткевіч.
¹³ Арыём Вярыга-Дарэўскі.
¹⁴ Высоцкі Мікалай — віцебскі архітэктар.
¹⁵ Квяткоўскі Вінцэнт — гл. запіс № 37 у альбоме Вярыгі-Дарэўскага.
¹⁶ Абрампальскі Конрад — гл. у нашым зборніку карэспандэнцыі Вярыгі-Дарэўскага ў «*Ruch Mizucznu*», стар. 223–224.
¹⁷ Аляксандр Пышніцкі.
¹⁸ Пржасецкі Ігнат — інжынер-штабс-капітан, служыў у Віцебску на ведамстве шляхоў зносін.

№ 6

В Витебскую военно-судную по политическим делам комиссию
 Содержащегося в Витебском тюремном замке, Витебского уезда помещика
 Артемия Игнатьева сына Верига

Прошение

При выполнении требования оной комиссии в том, соглашаюсь ли я на членов ее, не был ли пристрастно спрашиваем следственною по политическим делам комиссиею и не имею ли чего прибавить к моим прежним показаниям, просил я дозволения прочесть показания свидетелей, допущенных мною до присяги¹, с предоставлением права опровергать их сознания, если таковые будут ложны. Военно-судная комиссия позволила мне тогда подать о том прошение. Для чего имею честь покорнейше просить позволить мне прочесть показания свидетелей, спрашиваемых по моему делу, дабы я мог в случае их несправедливых сознаний воспользоваться законами, для подсудимых служащими, тем более, что ни с кем очных ставок я не имел.

Помещик губернский секретарь Артемий Верига
 Декабря 22 дня 1863 г.

Л. 465. Автограф

¹ Так у дакуменце.

№ 7

З заключэння Часовага палявога аўдытарыята¹

Поводом к обвинению подсудимых Артемия Верига и Фердинанда Пиоттуха-Кублицкого в покушении принять участие в мятеже послужило показание нижних чинов Витебского баталь-

она внутренней стражи, задержавших 22 апреля вышеозначенных подсудимых² [и] удостоверивших, что Артемий Вериго и Фердинанд Пиоттух-Кублицкий 22 апреля, проезжая через Дымановскую станцию с подсудимым Валерианом Вериго, при задержании последнего ускакали из опасения быть арестованными. Произведенным же по этому показанию расследованием³ в имении подсудимого Вериго Стайки⁴ обнаружено, что 22 апреля Артемий Вериго, по показанию под присягою 6 дворовых людей, приехав из Витебска с подсудимыми Пиоттухом-Кублицким и Валерианом Вериго, тотчас начали собираться в дорогу, о чем-то между собою секретно совещались, не допускали никого укладывать свои вещи, между коими, как замечено лакеем Мироновым, показавшим об этом под присягою, находилось оружие и что-то металлическое и звонкое, сложенное в мешке, и после всего этого они уехали по направлению к Дымановской станции, быв одеты в усвоенное мятежниками платье. За несколько же времени до выезда их один из крестьян имения Стайки Лукьян Григорьев нашел в огороде скрытую в яме под хворостом сумку с подозрительными бумагами, имевшими вид газет, и отдал ее проживавшей в имении теще Пиоттуха-Кублицкого Станевичевой, которая просила его никому не говорить о найденной сумке. При том ездивший с подсудимыми крестьянин имения Стайки Кузьма Кирилов⁵ показал, что Артемий Вериго и Пиоттух-Кублицкий, отправляясь на Дымановскую станцию, имели при себе ружье и когда ускакали от нижних чинов на Дымановской станции, то проехали только до соседнего имения подсудимого помещика Василевского и переночевали в его имении, а утром воротились обратно домой. Засим при обыске в имении Стайки у Артемия Вериго найдено переписанное им самим возмутительное воззвание бывшего в Царстве Польском предводителя мятежнической шайки Лянговича, список 30 человек, из коих, по засвидетельствованию местного исправника, большая часть осуждена уже за участие в мятеже, а некоторые состоят еще под следствием по этому обвинению, карта России с проведенною на ней карандашом предположенной мятежниками границею⁶ Польши. Наконец, служивший в Витебске титулярный советник Матвей Шимкевич доносил, что подсудимый Артемий Вериго состоял членом революционного комитета, а дворовые люди имения Стайки на допросах удостоверили, что до арестования Артемия Вериго и Пиоттуха-Кублицкого во время проживания их в Витебске Кублицкий приезжал 7 мая в имение Стайки и забрал из шкафов в доме какие-то бумаги, которые и увез с собою.

Против всех вышеизложенных указаний ни Артемий Вериго, ни Пиоттух-Кублицкий не сознались в участии в мятеже, объясняя, что 22 апреля они выехали из имения Стайки по до-

роге к Дымановской станции, собственно, потому, что из них Вериго имел намерение съездить в Могилев, а Кублицкий хотел его проводить до станции, и что затем они никаких приготовлений к мятежу не делали и взяли из дома с собою только ружье; на Дымановской же станции они убежали от нижних чинов из опасения, чтобы их не арестовали. Вместе с этим Артемий Вериго объяснил, что из найденных в его доме бумаг список 30 человек и воззвание Лянгевича писаны им самим без всякой преступной цели, последнее из одного любопытства, а первое, не помнит почему; равно принадлежит ему и карта России, но границ Польши в размерах, предположенных революционерами, не предводил⁷ и кто это сделал — не знает, сам же к составу революционного комитета не принадлежал. С своей стороны и подсудимый Пиоттух-Кублицкий добавил, что найденные крестьянином Лукьяном Григорьевым в сумке бумаги не заключали в себе ничего преступного и в сумке был лишь один план имения Замшан с принадлежащими к оному документами, 7-го же мая приезжал из Витебска в имение Стайки только за своими бумагами и тогда из шкафов в доме ничего не брал. Между тем при дальнейшем исследовании дела к изобличению подсудимых Артемия Вериго и Пиоттуха-Кублицкого в деятельном участии в мятеже, кроме изложенных выше обстоятельств, послужило еще то, что крестьянин Лукьян Григорьев по предъявлении ему плана и документов имения Замшан не признал их за находившиеся в найденной им сумке, отзываясь, что в тех бумагах были какие-то печатные листы. Из дела же, кроме того, видно, что еще до 23 апреля на Артемия Вериго возникло обвинение в приготовлении его к мятежу, вследствие чего в имение его Стайки был посылаем для произведения обыска пристав 1-го стана Витебского уезда Рачинский, который, однако ж, не исполнил приказания начальства и обыска не производил⁸.

Лл. 516 адв.—519. Копія

¹ *Справа А. Вярэгі-Дарэўскага і яго таварышаў разглядалася аўдытарыятам 21 мая 1864 г., падпісана заключэнне 12 жніўня 1864 г.*

² *Маюцца на ўвазе іншыя падсудныя па гэтай справе, пералічаныя ў апушчанай частцы дакумента.*

³ *У дакуменце: расследованию.*

⁴ *У дакуменце ўсюды: Стойки.*

⁵ *У іншых дакументах: Курилов.*

⁶ *У дакуменце: границы.*

⁷ *Так у дакуменце.*

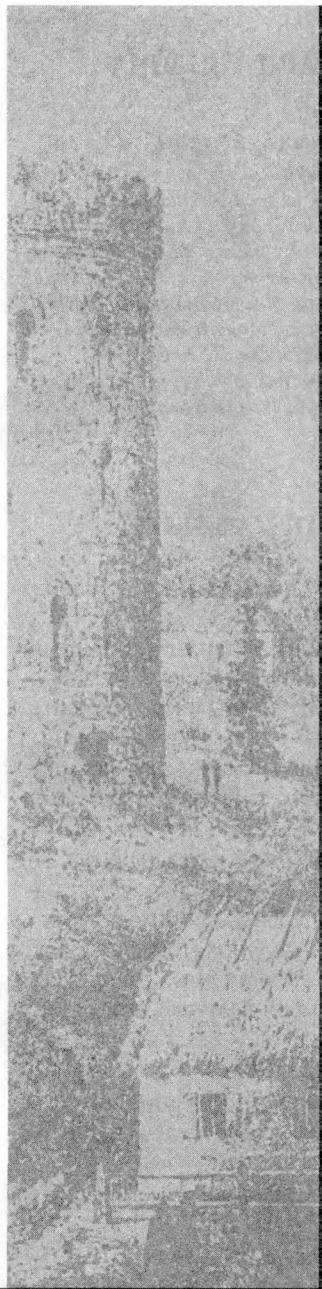
⁸ *Раізннем Часовага палявога аўдытарыята А. Вярэга-Дарэўскі «як дзейны ўдзельнік мяцяжу, які меў шкодны ўплыў на іншых», прысуджаны да 8 гадоў катаржных работ на заводах 13 жніўня 1864 г. прыгавор быў зацверджаны памочнікам камандуючага войскамі Віленскай ваеннай акругі генерал-маёрам А. Л. Патапавым.*

Уладзіслаў Сыракомля

(1823-1862)

Артыкулы

пра В. Дуніна – Марцінкевіча

АРТЫКУЛЫ ПРА В. ДУНІНА-МАРЦІНКЕВІЧА

У 1855—1861 гг. У. Сыракомля надрукаваў чатыры артыкулы аб творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча. Тры з іх — у «*Gazecie Warszawskiej*». Гэта рэцэнзіі ў сувязі з выходам кніжак пісьменніка «Вечарніцы і Звар'яцель», «Гапон», «Цікавішся? Прачытай!» Чацвёрты артыкул, які мае падагульняючы характар, надрукаваны ў газеце «*Kurjer Wileński*». Значэнне пералічаных артыкулаў у тым, што Сыракомля ў іх паслядоўна абараняе права беларускага народа на развіццё ўласнай літаратуры, заахвочвае Дуніна-Марцінкевіча працягваць работу ў тым жа кірунку (гл.: С. Александровіч. Старонкі братняй дружбы. Мінск 1960, стар. 149—154; К. А. Цвірка. Слова пра Сыракомлю. Мінск, 1975, стар. 59—63).

Ніжэй друкуюцца ў перакладзе з польскай мовы два артыкулы Сыракомлі з «*Gazety Warszawskiej*» і абагульняючы артыкул з «*Kurjera Wileńskiego*».

№ 1

КАРЭСПАНДЭНЦЫЯ «GAZETY WARSZAWSKIEJ»

дня 23 чэрвеня 1855 г.

Адчуваем неадчэпнае жаданне падзяліцца з чытачамі нашай газеты ўражаннем, атрыманым пасля прачытання маленькай, сціплай кніжачкі пад назвай «Вечарніцы і Звар'яцель», пазэзія Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (Мінск, выданне і друк Ёкеля Дворца, 1855, in 8°, 134 стар.). А галоўным повадам для цяперашняй гаворкі з'яўляецца першы твор — «Вечарніцы», напісаны на беларускай або, дакладней, крывіцкай мове.

Пекная гэта галіна славянскай мовы — той крывіцкі дыялект — і старая! Бо гэта мова нашага Літоўскага статута і заканадаўства на працягу двух стагоддзяў — XVI і XVII. І пашыраная! Бо смела можна сказаць, што на ёй размаўлялі тры чвэрці даўняй Літвы, народ, шляхта і паны. Мова, пазбаўленая пісьмовага значэння, сёння засталася толькі роднай памяткай сялянскіх хат і налічвае, наколькі вядома, толькі двух пісьменнікаў: адным з іх быў незабыўнай памяці Ян Чачот, другі — п. В. Д.-Марцінкевіч.

Першы з іх у сваіх кніжачках пад назвай «Вясковыя песенькі з-над Нёмана і Дзвіны» захапляўся, можна сказаць, мо-

вай і паэзіяй крывічанскага народа, сабраў яго песні, перакладаў іх удзячным польскім вершам, выдаў іх арыгінальны тэкст, спрабаваў сам ствараць песенькі на гэтай мове, сабраў народныя прыказкі і, зрабіўшы над мовай шмат глыбокіх назіранняў, заклаў першы падмурак яе граматыкі¹. За далейшай працай смерць заспела дабрачыннага Чачота.

П. Марцінкевіч, выдатна знаёмы з духам і самымі тонкімі адценнямі крывіцкай мовы, першы наважыўся сам ствараць у большым маштабе творы на нашай народнай гаворцы. Першы вядомы яго твор, так званая «Сялянка», які надрукаваны некалькі год назад і з поспехам ставіўся на сцэне ў Мінску, апроча іншых, мае тую яшчэ вартасць, што тут аўтар у вуснах войта вёскі Навума Прыгаворкі сабраў і ўдала выкарыстаў мноства арыгінальных і жыццёвых народных прыказак — неацэннай важнасці матэрыял для рознага роду народных даследаванняў. Бытавая праўда загадала аўтару пераплятаць польскія дыялогі з крывіцкімі адпаведна таму, выступае на сцэну пан, аканом ці хто іншы з шляхецкай пароды, што размаўляе па-польску, або народ з уласнай гаворкай. Але гэта дзвюхмоўнасць у адным творы магла абражаць пераборлівых эстэтыкаў. Гэта акалічнасць ці само наша няўменне чытаць па-крывіцку былі прычынаю, што «Сялянка» пана Марцінкевіча, хоць ужо цалкам распрададзеная², не атрымала ў літаратуры такога водгуку, які заслугоўвала.

W dni moje młode, w dni moje szczęśliwe
I jam uprawiał nad-Niemeńską niwą.³

І я навучыўся крывіцкай мове і валодаў ёю з пэўнай элеганцыяй у размовах з добрым сялянствам Жукава Барка⁴. Выгнаны з тых старонак бураю жыцця, я запомніў, аднак, гэту мову настолькі, што магу зрабіць чытачам сумленную справаздачу наконт другога твора пана Марцінкевіча, якім з'яўляюцца «Вечарніцы». Паспрабую па-польску перадаць каларыт гэтых вершаваных гутарак, хоць, сумняваючыся, ці ўдасца мне гэта, загадзя прашу аб паблажлівасці чытачоў.

У названым зборніку ёсць дзве так званыя «вечарніцы», першая складаецца з трох, другая — з дзвюх песень.

І-я песня першай вечарніцы з'яўляецца як бы пралагам: Аняня, вясёлы дзядок, бедны, але шанаваны, не мог ужо хадзіць у карчму, «скрыпку падарыў унуку, хваліў бога, плёў лапці і расказваў казкі». Вечарніцы ў яго хаце бывалі людныя, бо нямала было жадаючых паслухаць апавяданні старога. І вось аднойчы ён запрасіў да сябе на такую гутарку: і юнакі, і дзяўчаты жвава скінуліся па некалькі грошаў, паслалі па гарэлку, хтосьці прынёс вяндліны, хтосьці некалькі яек, хлопцы паклалі смаляной лучыны, запелі набожную пе-

Ludwik Mondratowicz. Rysunek W. Padkewskiego.

У. Сыракомля. Малюнак мастака У. Падкавінскага

сеньку, пахвалілі ў адзін голас Хрыста і багародзіцу, а стары, аб-
пёршыся на локаць, усеўся за сталом, падзякаваў гасцям, што саб-
раліся, і так далей казаў:

«А можа гэта праўду, мае дзеткі, кажуць людзі, што ў Слуцку не
па-людску, а яшчэ горш у Оршы, але тыя грашаць смяротна, хто
Мінск наш ганіць! Няма лепшага за Мінск! Відны, вясёлы, забудаваны
горад; палацы белыя, як снег, пасярэдзіне плыве зялёная
стужкай пекная рака Свіслач... А людзі? Не заморскія, не чужыя,
хрысціяне шчодрай, добрай, не панскай натуры. Спаткаеш каго,
павітаеш, ён табе адкланяецца, скажа добрае слоўца, запытаецца,
куды ідзеш, што нясеш у кошыку на рынак, заплаціць, не таргую-
чыся, а яшчэ табе ў дадатак удзеліць кус хлеба».

Стары далей працягвае апалогію роднага горада, звяртаецца
чуллiва да даўніх часоў: «Махнуў рукою, уздыхнуў глыбока, пера-
жагнаўся, напіўся з конаўкі дамашняга квасу, і ўсе на яго пагляда-
юць, дзеўкі матаюць ніткі, зыркаючы крадком на хлопцаў, і ў хаце
поўная цішыня, якая перапыняецца толькі гудзеннем верацёнаў».

Гэты цудоўны ўступ, якога толькі цень мы далі ў перакладзе,
найлепш нам падабаецца з усёй першай вечарніцы. Пасля такога
чуллiвага пралогу мы спадзяваліся на нешта больш урачыстае, чым
два народныя наўныя анекдоты. Шкада, што аўтар не адклаў іх на
канец кніжачкі, — тут яны крыху псуюць эфект.

У адным з іх апавядецца, як неабачлівы вясковец Зміцер разам
з селядцом з'еў пяцірублёвую асігнацыю, узятую за вала, у другім
той жа Зміцер, містыфікаваны ў горадзе вясёлымі панамі, сам не
ведае, пеўня або зайца носіць ён па рынку на продаж. Мова і стыль
жывыя, маляўнічыя, натуральныя, толькі дзе-нідзе выдае сябе
пісьменны апавядальнік залішняй вытанчанасцю слова або рыф-
мы, але гэтыя нячастыя плямкі заўважыць толькі той, хто добра
знаёмы з духам народнага вымаўлення і таму разумее ўсю мастац-
кую цяжкасць, не скажу — немагчымасць, утрымацца ў тоне на-
роднай прастаты, каб абысці Сцьлу і Харыбду, штучнасць і трыві-
яльнасць. Увогуле п. Марцінкевіч вельмі шчасліва пазбягае гэтых
перашкод.

Другая вечарніца, якая складаецца з дзвюх песень, з'яўляецца
гутаркай са старой мінуўшчыны крывічан і носіць назву «Стаўроў-
скія дзяды». Раскажам яе змест, устаўляючы дзе-нідзе ўласныя сло-
вы аўтара.

«Даўным-даўно, — гаворыць Ананія, — некалькі сот гадоў
назад, калі не ўсе хвалілі сапраўднага бога, а народ жыў у веры
няхрышчанай і пакланяўся нячыстаму духу, у горадзе Лагой-
ску, над ракой Гайнай, быў моцны замак крывічан». Панаваў
там князь Грамабой, пан малады, добрага сэрца. Непадалёку,

у яго ўладаннях, жыў селянін Даніла з прыгожай дачкой Кацярынай, са злой жонкай Параскай, яе мачыхай, і дачкой ад той самай Параскі Марфай.

Бедная была доля Кацярыны ад мачыхі і яе пешчанай дачкі!

Даніла адзначаў народную памінальную ўрачыстасць «Стаўроўскія дзяды», якая прыпадала на зялёныя святы⁵. Падняліся векі трунаў, памёрлыя кружаць па зямлі, а ведзьмы і ваўкалакі мучаць жывёлу.

Кацярына раніцой моліцца за душу сваёй маці, Марфа абгаворвае яе перад мачыхай, што яна лянуецца працаваць, увіхаецца аблаянае дзяўчо, рыхтуе вячэрнюю бяседу, а Марфа ляжыць сабе цэлы дзень.

Надышоў вечар. Кацярына засцілае белы абрус на сталe, Даніла ставіць пляшку гарэлкі. Прыйшлі казляр і гусяр, язычаскія жрацы, запалілі яны свечку, памаліліся за нябожчыкаў і селі за стол.

«Гаспадар наліў чарку гарэлкі, выліў трошкі на стол, паводле звычаю, выпіў да жраца, той — да гусяра, гэты — да Параскі. Кацярына прыносіць стравы. Даніла частуе, госці бяруць яду на гліняныя талеркі, кідаючы першую лыжку кожнай стравы ў міску, што стаіць пасярод стала — для нежывых...

На лыжцы Кацярыны ўсеўся матылёк — гэта душа яе маткі. Дзяўчо не краане лыжку: хоча матыля пачаставаць стравай. Матыль пасядзеў трошкі і паляцеў».

Гусяр звярнуўся з заклінаннем да Стаўра і Гаўра — двух абагаўлёных сабак на славяншчыне. Тыя з'явіліся на заклінанне. Марфа хоча іх прагнаць, Кацярына частуе стравай і песціць міфічных сабак, за што яе лае сястра. Сабакі пад'елі і зніклі, а ля ног Кацярыны аказваюцца дзве блісчучыя цацкі, залатая і жалезная.

Гусяр тлумачыць іх значэнне. Залатое ўпрыгожанне — гэта вобраз бажства Лады, апякункі дастаткаў; жалезнае — крыж, сімвал невядомага тут да таго часу хрысціянства. Гусяр раіць кінуць крыж у агонь. Але зайздросная сестрыному шчасцю Марфа прысвойвае сабе залатую цацку, а сястры аддае жалезную.

У другой песні дзеянне пераносіцца ў Лагойск. Там пануе апякун народа князь Грамабой; ён любіць паляванне, жыве сціпла, як другі *le roi d'Yvetot*⁶ у вядомай французскай песеньцы: гарэлка, талакно, сыр, яйкі складаюць яго яду.

Вітаўт, князь літоўскі, паклікаў Грамабою на дапамогу супраць непрыяцеляў пад Оршу. Лагойскі князь паказаў сваю мужнасць: пабіў ворагаў, узяў здабычу і вяртаецца дадому пад радасныя крыкі свайго народа, які высцілае яму дарогу дыванамі.

**WIECZERNICE
I
OBŁAZANY.**

P O E Z Y E

Wincentego Dunin Marcinkiewicza.

MINSK.

NAKLADEM I DRUKIEM JOKIELA DWORCA.

1855.

Титульны лист книги В. Дуніна-Марцінкевіча «Вечарніцы і Звар'яцель»

Гэты доказ прывязанасці народа ўзрушыў прысутнага тут Вітаўта. «Мусіш ажаніцца, — кажа князю, — бо хто будзе панаваць пасля цябе, хіба можна такую верную грамадку пакінуць на чужыя рукі?»

Падслухалі гэтыя словы падданыя і далучаюць свае просьбы да Вітаўтавай парады. Узрушаны Грамабой абяцае падпарадкавацца іх патрабаванням; жрацы моляцца багам аб шчаслівым выбары.

Аднаго разу на паляванні сніцца Грамабою, што сівы дзядок вядзе да яго прыгожую дзяўчыну. Сэрца яго закіпела, галава закружылася, і ён сардэчна пакахаў убачаную ў сне. Стары раіць яму зараз жа паклікаць і павянчацца з гэтай дзяўчынай, якой міфічны сабака Стаўры падарыў гасцінец. Князь абуджаецца і выконвае парад старога.

Уладальніца залатой цацкі, зайздросная Марфа, цешыцца, што будзе княгіняй — «уззяла святочныя сукенкі, павесіла на шыю залаты абразок бажаства Лады і разам з маці ідзе на замкавую гару», — але князь, які быў папярэджаны ў сне, што крыжык — прыкмета яго будучай жонкі, і ўяўляў яе постаць, загадвае шукаць яе. Народ са здэкамі скідае Марфу з замкавай гары, а Кацярына становіцца княгіняй.

На заканчэнне перакладзём фантастычную прыказку, якімі звычайна завяршаюцца народныя апавяданні:

«І я, дзеткі, быў на вяселлі, — кажа апавядальнік, — піва, мёду і гарэлкі было там дасыта, па барадзе ў мяне цякло, у роце не было. Далі мне смаліную кабылку, пугу з пастарнаку, збрую з капусты, еду... Аж тут пры дарозе блішчыць агеньчык. Пад'язджаю да яго, кідаю пугу, сядваю пры агні і — у размову з пастушкамі, якія там быдла пасвілі. Як загаварыўся, не дагледзеў, што мая смаліная кабылка растала, а скацінка з'ела ярыну, і пугу, і збрую для каня. Вярнуўся дадому пешшу».

Вызваляем сябе ад разгляду далучанай польскай меладрамы пад назвай «Звар'яцелы», бо задачай гэтага артыкула было даследаванне п. Марцінкевіча як крывіцка-народнага паэта; дададзім яшчэ некалькі слоў у сувязі са «Стаўроўскімі дзядамі».

Справа вялікага значэння як збіраць з чыста гістарычнай мэтай легенды, што маглі застацца з часоў дахрысціянскай славяншчыны, так і па-мастацку ўзнаўляць у паэзіі тую мінуўшчыну, што сінеецца з імглы вякоў, — мінуўшчыну, некаторыя звесткі аб якой запісала для нас гісторыя, а некаторыя мы выкапалі з курганоў. Здаецца, невялікі запас, але і з гэтага нямногага геніяльны паэт можа стварыць рэч гамеравай моцы, — бо чаго яму не даскажа кніжка або старая магіла, тое можа ён знайсці пад саламянай страхой народа, які ў паданнях, казках, прыказках, забабонах і мове захаваў яшчэ

мноства дахрысціянскага элементу. Спасцігнуць усё гэта, умець падслухаць біццё сэрца гэтага народа, умець ключом уласнай шчаслівай інтуіцыі прачытаць іерогліф паданняў, умець пакласці на палатне мінуўшчыны фарбы і контуры, якія асыпаліся вякамі, — вось задача паэта, вось яго шырокая ніва. «Вечарніцы» п. Марцінкевіча добра сведчаць аб яго кваліфікацыі ў гэтых адносінах, няхай жа яе прызнае сам у сабе і прысвеціць сябе выключна народным творам. Наша выцвілая шляхецкая літаратура мае досыць працаўнікоў — у народнай ён адзін.

Wł. S y r o k o m l a. *Korrespondencya Gazety Warszawskiej. «Gazeta Warszawska», 4(16) ліпеня 1855 г., № 184*

¹ Назіранні Я. Чачота над беларускай мовай змяшчаюцца ў яго прадмове да выдання народных песень 1846 г. (гл. наш зборнік, стар. 86–101).

² Як сведчаць пісьмы В. Дуніна-Марцінкевіча да кнігавыдаўца А. Завадскага (гл. наш зборнік, стар. 115), «Сялянка» не была распрададзена яшчэ ў 1856 г.

³ Цытата з паэмы У. Сыракомлі «Кавалак хлеба». Напісана ў 1854, надрукавана ў 1855 г. Беларускі пераклад (К. Цвіркі) гл. у «Польмі», 1971, № 6, стар. 161.

⁴ У. Сыракомля жыві каля вёскі Жукаў Барок (цяпер Стаўбіцоўскі р-н) у 1844–1852 гг., арандуючы фальварак Залуча.

⁵ Духаў дзень, сёмуха, царкоўна-рэлігійнае свята, якое прыпадае на сёмы тыдзень пасля вялікадня.

⁶ кароль Івето (фр.). Герой аднайменнай песні (1813) французскага паэта П'ера Жана Беранжэ (1780–1857).

№ 2

HEBDOMADALIA¹

Барэйкаўшчына, д[ня] 17 снежня 1856 г.

У адной з нашых літаратурных справаздач у «Gazecie Warszawskiej»² мы з вялікай цікавасцю гаварылі пра творы пана Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, пісаная на беларускай мове — на мове нашага простага народа. Наш разбор «Вечарніц» гэтага аўтара выклікаў свайго роду палеміку ў той жа «Gazecie», падпісаную літарай У³. Паколькі розныя перашкоды не дазволілі мне адказаць на яе адразу, мы павінны былі спыніць усю справу, але вось новы народны твор п. Марцінкевіча (апovesць пад назвай «Купала» ў кніжачцы «Цікавішся? Прачытай!») дае нам нагоду для новай справаздачы, і перш за ўсё для ўзнаўлення ранейшага пытання, гэта значыць для адказу на пытанні п. У. Робім гэта тым ахвотней, што пытанні яго скіраваны не на марную літаратурную палеміку, а проста да высвятлення прадмета, а таксама таму, што, асабіста пазнаёміўшыся ў Варшаве з шанюўным нашым апанентам, мы засталіся поўныя такой павагі да яго, што гэту гаворку з ім лічым для сябе вялікай прыемнасцю.

Дык вось у № 138 «Gazety Warszawskiej» за 1856 год пытаецца ў нас п. У, па-першае: «Ці заслугоўваюць творы, пісаныя на гэтай мове беларусаў, радаснага прывітання незалежна ад вартасці іх зместу?»

Адказваем: Ні адзін і ні на адной мове напісаны твор не заслугоўвае радаснага прывітання, калі ён не з'яўляецца прыгожым або карысным, але калі якая-небудзь мова або гаворка з непісьмовай становіцца пісьмовай, кожная кніжка, што выходзіць на ёй, заслугоўвае занатавання як доказ, што нараджаецца патрэба пісаць на гэтай мове або гаворцы.

(Тут мы адразу апраўдаем шаноўнага апанента, што ён не меў намеру ганіць вартасць прац п. Марцінкевіча, бо сам прызнаецца, што іх не чытаў.)

Пытанне другое: «Ці можна гэту мову (беларускую) прыстасаваць да ўсіх вымаганняў думкі і стылю і ўдасканаліць да ступені, якая заслугоўвае назвы асобнай мовы?»

Адказ: Так, таму што ў ёй досыць лёгкасці і разам з тым сілы, яна перадае ў паэзіі мяккія і далікатныя пачуцці, у жывой размове мае лёгкія звароты, трапныя выразы. Адсутнічае ў ёй многа выразаў для перадачы таго, што не ўваходзіць у склад паняццяў і патрэб нашага народа, але з прагрэсам самога ж народа і развіццём пісьмовай мовы здолее яна са сваіх каранёў выпрацаваць словы і выразы, якіх сёння няма. Кожная мова праходзіла эпоху дзяцінства.

Пытанне трэцяе: «Ці варта імкнуцца да гэтай мэты, нават пры тым сумніцельным дапушчэнні, што яе дасягненне аказалася б магчымым?»

Адказ: Варта і трэба, як да ўсяго, што скіравана да прагрэсу. Занадта агульна багатую мову славяншчыны шаноўны апанент дзеліць толькі на чатыры галіны, гэта значыць на мовы рускую, польскую, чэшскую і ілірыйскую⁴. Мы не прычым, што гэтыя чатыры мовы стаяць на чале славянскіх дыялектаў з прычыны свайго літаратурнага ўдасканалення, але навошта ж іншыя мовы адлучаць ад гэтага ўдасканалення, навошта, напрыклад, у мове беларусаў бачыць толькі мешаніну рускай і польскай моў? Хіба ж пад гэта самае вызначэнне можна падцягнуць і маларасійскую мову? Калі так, то чаму ж чэшскую і ілірыйскую мовы шаноўны апанент узнімае да годнасці асобных моў? Аднак жа ў іх ён відавочна знойдзе выразы і рускія, і польскія.

З усёй сілай мы аспрэчваем тое, што гаворыць далей шаноўны апанент, нібы «паміж рускай і так званай русінскай мовай, з усімі адценнямі гэтай апошняй, тая розніца, якая ёсць паміж разумна і яркарава апрацаваным творам і прастанароднай думкай». Але ж і рускі просты народ яшчэ непісьменны і мае сваю простую мову, далёкую ад кніжнай гладкасці. То выходзіла б, што і гэта простая мова рускага

народа будзе зусім такой жа, як і мова русінаў, бо, паводле апанента, розніца толькі ў развіцці. А ўсё ж гэта не так. Не, сапраўды, усе славянскія мовы маюць амаль адны словы, гэта значыць назоўнікі і дзеясловы, розніца заключаецца ў акцэнтаванні, прасодыі, кіраванні назоўнікаў і дзеясловаў, словам, у духу моў. Навошта ж гэтыя адрозненні называць скажэннем, калі яны з'яўляюцца ўласцівасцю дыялекту? Навошта, прызнаючы гэту ўласцівасць за чэшскай мовай, адмаўляць у ёй русінскай?

У адным мы ахвотна згаджаемся з апанентам, што ўдасканаленне якой-небудзь мовы не можа быць справай аднаго або некалькіх геніяў, але павінна быць справай усёй грамадскасці, якая гэту патрэбу адчуе і апyneцца на пэўнай ступені развіцця. Але хіба ж заслугоўвае гэта асуджэння, калі хто-небудзь, адчуваючы ў сабе ахвоту і здольнасць, захоча пракласці гэтаму народу шлях да развіцця яго мовы? Хіба ж мы не абавязаны падзяліць з гэтым народам наш хлеб надзённы і хлеб духоўны? Хіба ж ёсць што-небудзь дрэннага ў чыста літаратурным сэнсе ў тым, што ў Расіі Катлярэўскі, а ў нас Падура⁵ пісалі на маларасійскай мове? Хіба ж іх песенькі ўжо не вандруюць па ўкраінскіх вёсках і сваёй больш цывілізаванай мелодыяй не выконваюць Амфіёнавай місіі?⁶

З усёй пашанай да паважанага апанента паўтараем: на гэтай ніве працаваць можна і варта.

Але вось кніжачка пана Марцінкевіча з арыгінальнай назвай «Цікавішся? Прачытай!» (Мінск, друкарня Ёкеля Дворца, 1856). Складаецца яна з трох аповесцей і аднаго верша з нагоды. Мэтай гэтага артыкула з'яўляецца разбор аповесці на беларускай мове пад назвай «Купала».

Даём яе змест па-польску, перакладаючы больш характэрныя мясціны.

Пачынаецца яна сельскай сцэнкай. «Сонца заходзіць за гару і абяцае свету ціхую ночку, бледны месяц выплывае з-за хмар, салавей у лесе выводзіць песеньку.

Гаспадары брыдуць з поля, гонячы перад сабой рабочых валоў, так цягнецца ў вёску, дзяўчаты ўпрыгожваюць кветкамі рогі жывёлы».

У вёсцы Лошыца шумна, як у вуллі. Пасадзілі дрэўца ў полі, наклалі кучу сухога галля, гатуюць пачастунак, заклікаюць гасцей. Гэта прыэдадзень св. Яна, гэта мае святкавацца традыцыйная ўрачыстасць *Купала*.

Ва ўнучкі старога Апанаса, маладой Агаты, пасланай у вёску для запрашэння гасцей, спатканне ў густым арэшніку з маладым панічом. Парабак Саўка даўно патрабуе ў яе абяцанай яму рукі, але неабачлівае дзяўчо верыць клятвам паніча, аддалае дзень шлюбу, марачы, што паніч з ёй ажэніцца.

Паніч, якога палохаве гэта наіўная прапанова, раіць дзяўчыне ісці замуж, абяцаючы кахаць яе заўсёды. Дзяўчо абураецца, і

хоць яе сэрца абліваецца крывёй і слёзы льюцца з вачэй, уцякае ад падступнага каханка.

А на полі кіпіць народ, узлятае польмя, паставілі стол, заслалі яго белым абрусам, хто што мае, нясе на супольны пачастунак. Гучная будзе ўрачыстасць Купалы, але застолле не распачынаецца: чакаюць кагосьці, выклікаюць яго песняй. Дзяўчаты і хлопцы, сплёўшы рукі, скачучь вакол вогнішча. Скача і бедная Агата з болем у сэрцы, з хмарай на твары. Па вясковаму звычайу заігрывае з нарачоным — лупцуе яго кулаком па плячах — аж павесялеў хлапчына. Суседзі бачаць гэтыя залёты, прадбачаць вяселле, віншуюць старога Апанаса песенькай, адпаведнай сённяшняй урачыстасці:

«Сёння ў нас Купала, бог раскладвае вогнішча, заклікае да сябе святых, аднак няма Іллі і Пятра. Ілля пайшоў аглядаць жыта, чыё найлепшае. Найлепшае жыта Апанаса, ён будзе варыць піва, гнаць гарэлку, спраўляць для ўнучкі⁷ вяселле».

Пасля гэтай цудоўнай песенькі, якую мы ахвотна пераклалі б вершам, калі б не баяліся абвінавачання ў суперніцтве з мілым, адзіным апавядальнікам народных рэчаў такога каларыту, падыходзіць з вёскі іншая грамада. Світа ўнукаў вядзе пад рукі састарэлага Халімона Накліку — сустрэлі яго з гонарам, падвялі да купальнага вогнішча, пасадзілі за стол. Стары пакланіўся, перахрысціўся, выпіў да суседа, і бяседа распачалася. Моладзь скача праз агонь, спявае, танцуе. Нарэшце, заціхае бяседа і стогадовы Халімон расказвае наступную легенду пра Купалу.

Легенда

«Было гэта пры Альгердзе⁸, у часы старой Літвы; у вёсцы Рудабелка адзначалі свята бажка Лады:

Ażeby poszczęścił w komorze, w oborze,
Aby nowożeńcom szczęśliwe stał łożo,
Ażeby dopomógł we pszczolnej chudobie,
Myśliwym po kniejach, rumakom przy złobie.

(пераклад)

Гараць свечкі, пыкае кадзіла, усе моляцца Ладзе. Што ж гэта за тры дзяўчыны ўваходзяць у касцёл? Адна ў золале, другая ў аксаміце, трэцяя, найпрыгажэйшая, у ільняным белым убранні. Гэта князёўна, паненка і сялянка.

Бажок Лада прынёс ім шчасце — усе атрымалі мужоў.

Князёўна агідная мужу, паненка — няверная, сялянка — узор для жонак і жанчын».

Скончыў стары легенду, скончыў, як стары, бурклівай мараллю. Тады заіграла сонца, бяседнікі працёрлі вочы, кожны

ГАПОН,

Powieść białoruska, z prawdziwego zdarzenia, w języku białoruskiego ludu napisana.

Ozdobiona 4 Rycinami.

PRZEZ

Wincentego Dunia Marcinkiewicza.

M I Ń S K.

—
NAKLADEM KSIĘGARZY MINSKICH, BRACI
BEJLINÓW.

—
1855.

Тытульны ліст кнігі В. Дуніна-Марцінкевіча «Гапон»

пайшоў дахаты, той гавяду выгнаць па расе, той ідзе аглядаць ураджай — моладзь адыходзіць, спяваючы купальскія песні.

Якая ж там пара пры першых праменнях гуллівага купальскага сонца клянца адно аднаму ў каханні? Гэта Саўка і Агата, якая з легенды старога набралася добрых уяўленняў пра высакароднае прызначэнне сялянкі і развітваецца з думкай пра паніча.

«Бог чуў яе клятву і, нібы родная маці, блаславіў яе з неба».

Гэта, бадай, старыя легенды.

У гэтым творы п. Марцінкевіча (бедным па зместу, але багатым вобразамі, што сведчаць пра талент вобразнага ўяўлення аўтара) мы знаходзім яшчэ адзін доказ таго, аб чым мы ўжо гаварылі: што мова русінаў мае ўмовы для самабытнага развіцця. Аўтар выкарыстоўваў словы і факты, чужыя народнай паэзіі ў яе чыстым выглядзе, і, аднак, не злоўжыў чысцінёй мовы, не сказаў нічога, чаго б гэты народ не зразумеў. Мы раілі б толькі аўтару, каб пазбягаў паланізмаў і кніжных зваротаў, каб не прысвойваў правінцыялізмаў адной ваколцы або парафіі ўсёй русінскай мове, каб толькі тады пазычаў чужыя словы, калі ў мове, на якой піша, не знойдзе ёй уласцівых (што абазначае, напр., *лукаце* — *іакосіе* замест *прысмакі*)⁹, каб не прысвойваў народу чужых яму ўяўленняў. Што, напрыклад, абазначае ўспамін Альгерда ў мінскай правінцыі, якая хоць і належала да Літвы, але кіравалася намеснікамі, не досыць шчыльна была злучана з метраполіяй і не магла ў паданнях перахоўваць імёны яе пануючых князёў. Тым больш гэта шакіруе побач з урачыстасцю чыста славянскага бажка Лады і ў вуснах Халімона, які пэўна не чытаў ні «Хронікі» Стрыйкоўскага, ні «Гісторыі» Нарбута¹⁰.

Нарэшце, заўвага, якую мы раілі б п. Марцінкевічу сур'ёзна прыняць да сэрца. Бог не ўкладвае без мэты ў нашы галовы і сэрцы любві і таленту да якой-небудзь галіны ведаў. Ён мае адносна нас і нашага прызначэння свае мэты, якія мы павінны выканаць. Паэзія народная, русінская, з'яўляецца арэнай п. Марцінкевіча — няхай ён трымаецца на ёй, як сапраўдны гладыятар.

Цэзар... горды Юлій Цэзар... дыктатар Рыма, сталіцы свету, праязджаючы праз убогую вёску і прыпомніўшы грознага ў Рыме суперніка Пампея, сказаў гэтыя памятнае словы: «Жадаў бы я тут быць першым, чым у Рыме другім».

Wł. Syrokomla. *Hebdomadalia*. «Gazeta Warszawska», 6(18) студзеня 1857 г., № 16

¹ Назва газетнай рубрыкі: ад лац. *hebdomadalis* — тыднёвы.

² Гл. вышэй, стар. 294—301.

³ Крыптанім Францішка Скібіцкага (1796–1877) — буйнога чыноўніка, публіцыста, мемуарыста. Маецца на ўвазе яго артыкул «Творы на прастанароднай гаворцы» ў «Gazecie Warszawskiej» ад 19 мая 1856 г.

⁴ Сербскахарвацкую.

⁵ Падура Тымко (Тамаш; 1801–1871) — паэт, вывучаў украінскі фальклор, пісаў на ўкраінскай і польскай мовах.

⁶ Амфіён — у грэчаскай міфалогіі сын Зейса і Антыопы, старажытны музыкант Грэцыі. Сваёй іграй на ліры зачароўваў камяні, якія самі складваліся ў сцены Фіваў.

⁷ Так у Сыракомлі. Трэба — дачкі.

⁸ Альгерд (каля 1296 — 1377) — вялікі князь літоўскі ў 1345 — 1377 гг.

⁹ Маюцца на ўвазе радкі «Усякі там — стары, малы рад бы локацей нанесць» (В. І. Дуніна-Марцінкевіч. Збор твораў, стар. 183).

¹⁰ Нарбут Тэадор (1784–1864) — гісторык і археолаг, аўтар «Гісторыі літоўскага народа» (тт. 1–9, 1835–1841).

№ 3

ПРАЦЫ ВІНЦЭНТА ДУНІНА-МАРЦІНКЕВІЧА¹

Адразу пасля выхаду кожнай больш выдатнай працы Марцінкевіча мы давалі справаздачу аб ёй у «Gazecie Warszawskiej», лічачы творы народнага паэта феноменам, вартым увагі з таго менавіта погляду, што Марцінкевіч, першы ўзяўшы ў свядомыя рукі беларускую дуду нашага народа, здабыў з яе песню, якую народ зразумеў, а хатняе рэха паўтарыла. Адразу пасля выхаду нашых рэцэнзій у «Gazecie» высакародны і вельмі намі шанаваны п. Францішак Скібіцкі, камергер і член сената Каралеўства Польскага, зрабіў пад літарай Y у гэтай жа «Gazecie» папрок, што ён лічыць непатрэбным раздрабленне дыялектаў славяншчыны і ўзняцце іх да пісьмовай апрацоўкі, што дапускае ў славяншчыне толькі чатыры галоўныя падзелы моў: руская, польская, чэшская і сербская (ці, здаецца, ілірыйская), што мова беларусаў як сапсаванне польскай мовы не заслугоўвае літаратурнай апрацоўкі. Мы меліся з гэтага выпадку адказаць, выпісваючы нашы супрацьлеглыя перакананні, аднак перш чым гэта адбылося, спаткала нас прыемнасць пазнаёміцца ў Варшаве з паважаным апанентам, які, выслухаўшы нас, зрабіў ласку згадзіцца з некалькімі нашымі заўвагамі. Сапраўды, гаворачы агульна, на велізарнай славяншчыне толькі адна мова. Калі б мы пешшу, з кім пілігрыма прайшлі ўвесь яе абшар, ад вёскі да вёскі, услухоўваючыся ў гукі мовы, то не заўважылі б тых тонкіх змен, якія адбываюцца на кожным кроку, а, прайшоўшы з дзесятак міль, убачылі б са здзіўленнем сябе ў акружэнні зусім іншай гаворкі і, нарэшце, сярод цалкам асобнага дыялекту славянскай мовы. Адна мова на такім велізарным абшары, ад Белага да Адрыятычнага мора, мусіла непазбежна разгалінавацца дастасавальна да геаграфічных умоў, уплыву суседніх плямёнаў, нават неславянскіх. Калі мы дапусцім, што галоўныя галіны

супольнага роду мовы могуць і павінны фарміраваць кожная ў сабе пісьмовую літаратуру, то ў гэтай прэрагатыве ні ў якой меры нельга адмаўляць мове тутэйшага народа. Русінская мова² са сваімі галоўнымі разнавіднасцямі бела- і чорнарускай (крывіцкай), а таксама маларускай і галіцыйскай столькі мае падабенства да польскай ці чэшскай моў, колькі твары братоў, хоць падобныя, аднак зусім розныя характарам сваёй фізіяноміі. Гэта мова народа Літоўскай Русі тым больш заслугоўвае назвы асобнага дыялекту, што як галіна русінскай мовы мела сваю багатую мінуўшчыну. У Літве пры Альгердзе і Ягайле³ яна была афіцыйнай і рэпрэзентацыйнай мовай двара, пазней стала афіцыйнай мовай спраў і актаў, пасля пакінула каштоўны пісьмовы помнік, Статут літоўскі, а таксама колькі кніжак і казанняў з часоў рэлігійных палемік. Ужывалася на сеймах, хоць тут, здаецца, апошнія яе слова прагучала разам са слаўнай прамовай сумленнага Мялешкі⁴ пры Зыгмунце III⁵; аднак яшчэ ў часы Яна Казіміра⁶ яна была мовай прыватнай карэспандэнцыі, доказам чаго служыць пісьмо Цырыяка Камуніякі да Абуховіча⁷. Выцесненая потым з афіцыйнай арэны латынню і польскай мовай, яна засталася ў хатах, крытых саломай ці драўлянай, у сваёй спрадвечнай чысціні.

Шчаслівейшая за сваю бела- і чорнарускую сястру мова малару-саў, хоць ніколі не была афіцыйнай мовай, знайшла ў сабе, аднак, сілы на больш багатыя праявы. Паэтычнае і свабоднае казацтва стварыла на ёй рыцарскую песню; а калі і яна адгучала, водар паэзіі разносілі па вёсках лірнікі, па дварах — бандурысты, па палях і стэпах — вясковыя жанчыны, што жалі залатую пшаніцу. Уяўленне, раскалыханае цёплым кліматам і яшчэ цяплейшымі ўспамінамі, нарадзіла такія чудаўныя народныя творы, што калі прыйшлі натхнёныя пісьменныя паэты, каб замацаваць мову на паперы, яны толькі аспярожна бралі нібыта жыўцом яе характэр, пераносячы на ступень, больш даступную выхаванаму вуху. Чуллiва прынята гэта праца.

Іншую, больш сумную долю мела беларуская мова, якая пайшла на выключны ўжытак народа, бо і ўмовы жыцця гэтага народа былі іншыя. Паселены на пясчаных пагорках, на балотах або ў цёмных лясах, не зведаў ён ніколі лепшай долі. Калі бадзёры ўкраінец хіліў чарку, каб яшчэ болей падвесяліць вясёлае сэрца для мужнасці або песні, збяднелы беларус бяздумна браў таксама чарку гарэлкі [...] піў яе, каб забыцца пра бяду, а калі ў яго цягнула ў галаве, як у яго курнай хаце, адважваўся, нарэшце, на песню, сумную словамі і матывам, як шум баравой сасны, як енк ветру ў коміне. Жныя на моргу не мела ахвоты спяваць, бо гэты морг не даваў ёй натхнення, бо быў або неўрадлівы, або чужы. Змізарнела

фантазія народа, а свет яго дзеяння быў такі маленькі, што селянін не адчуў бы нават патрэбы ў асвеце, калі б меў да яе больш лёгкія сродкі, пра якія, зрэшты, ніхто са старэйшых братоў не клапаціўся. Багатая некалі яго мова закасянела ў застоі, перастала ўзбагачацца, а тыя, хто намагаўся замацаваць яе на пісьме і тым самым заахваціць народ да кніжкі, мусілі змагацца з не адной цяжкасцю. Няшмат можна налічыць гэтых працаўнікоў добрай і разумнай волі. Р. Зянькевіч⁸ сабраў і перанёс на паперу песенькі пінскага люду, высакароднай памяці Я. Чачот, робячы тое ж самае для люду з-над Нёмана і Дзвіны, у сваёй прадмове накідаў навуковы фундамент граматыкі крывіцкага дыялекту. Нарэшце, Вінцэнт Марцінкевіч сам пачаў пісаць на мове беларускага народа, у яго духу і пра яго. І міла нам даведвацца, што яго словы ўдзячна адбіліся ад крытых дранкай беларускіх стрэх. Марцінкевічу належыць заслуга, што літоўска-рускі⁹ народ, зацікавіўшыся даступнымі яму аповесцямі, распаліе чужую для яго ахвоту да чытання.

Працам пана Марцінкевіча мы не прысвячаем цяпер разбору, а толькі агляд. Мы ацанілі іх некалькі гадоў назад з сумленным перакананнем у іх карыснасці. Будзем гаварыць перш за ўсё пра адны беларускія.

У першым паводле чаргі творы, «Вечарніцах», паэт дае нам вобраз старога Ананія, якога, хоць і быў ён бядняк, кожны шанаваў. Ананія быў вельмі стары: не хадзіў ужо ў карчму, падарыў сыну скрыпку, плёў лапці, хваліў бога і апавядаў розныя казкі малодшым, калі тыя збіраліся на вечарніцы.

На адной з такіх вечарніц ён апавядаў аб прыгодах неабачлівага селяніна, які, будучы п'яным, праз памылку на закуску пасля гарэлкі разам з селядцом з'еў 5-рублёвую асігнацыю. На другой вечарніцы — пацешны анекдот пра мужыка, якога мясцовыя жартаўнікі, згаварыўшыся ўпяцёх, змістыфікавалі, што замест пеўня ён прынёс на рынак зайца, так што падмануты мужык, думаючы, што знаходзіцца пад уплывам чараў, кінуў свой тавар. На трэцяй сходцы расказвае моладзі паданне пра лагойскі замак і пра князя Грамабоя, што панаваў у ім колькі сот гадоў назад. Пра сялянскую сям'ю: як падчарыца Кацярына з'яўляецца прадметам праследавання, а дачка Марфа — пяшчоты ў Параскі, другой жонкі гаспадара, [як] Даніла меў звычай адзначаць дахрысціянскі абрад Стаўроўскіх дзядоў, як на заклісце гусяра з'явіліся ў доме два міфічныя сабакі Стаўры і Гаўры, прыносячы Кацярыне абраз Лады, славянскага бажства, як зайздрослівая мачыха аддае гэты абраз сваёй дачцы, як Грамабой, будучы на паляванні, прысніў старога, што вёў найпрыгажэйшую дзяўчыну, як пасля адкрыцця, што гэта стаўроўская дзяўчына, ён загадвае сабрацца ўсім дзяўчатам таго сям'я, пытаецца, хто з іх

мае падарунак ад сабак Стаўра і Гаўра, і, адчуўшы гідлівасць да брыдоты Марфы, якая паказвае яму падарунак, загадвае яе пакараць смерцю, як гусяр адкрывае, што гэты падарунак быў прынесены Кацярыне, як, нарэшце, князь Грамабой жэніцца з Кацярынай.

Уся гэта легенда мае афарбоўку нашага народа; можа, нават спісана з народнай казкі, але пры спісанні згладжаны ў ёй прывідныя рысы аўтэнтчнасці. Чаму князь называецца па-язычаску Грамабоем, калі іншыя асобы маюць хрысціянскія імёны? Што робяць сярод хрысціян язычаскія казляры і гусяры? Чаму міфалагічныя сабакі адзін раз дораць абраз Лады, а другі раз крыжык? Чаму народ запомніў імёны Грамабая і, што яшчэ горш, Вітаўта (князь Віт), калі, апавядаючы паданні, народ звычайна забывае імёны спрадвечных герояў, не ўвекавечаныя на месцы назвай якога-небудзь горада, вёскі, урочышча ці каменя. Тут кніжныя рэмінісцэнцыі хутчэй псуюць, чым узнікаюць ілюзію.

Змест другога твора, «Гапона», можна пераказаць каратка. Аканом хахае сялянку Кацярыну, хахае яе таксама малады парабак Гапон. Аканом вырашае здаць суперніка ў рэкруты, тым больш злы на яго, што Кацярына абвінаваціла яго [аканом] перад паняй. Аканом апраўдваецца перад легкавернай паняй, якая згаджаецца здаць Гапона ў рэкруты, але бярэ Кацярыну ў двор і загадвае вучыць яе чытаць і пісаць.

У трэцяй песні «Гапона» паўстае карціна рэкруцкага набору, але праз некалькі ўжо гадоў. Шляхце загадана давесці свае правы. Несумленны аканом, не маючы магчымасці прадставіць папераў аб высакародным паходжанні, вымушаны запісацца ў так званыя аднадворцы. Бяруць яго ў рэкруты, ставяць да набору. Багаты аканом падкупіў доктара, доктар сведчыць пра яго хваробу, павятовы маршалак згаджаецца з яго меркаваннем, аканом павінен быць вызвалены, але афіцэр, прысланы прымаць рэкрутаў, знайшоўшы здароўе аканом выдатным, рост дастатковым, загадвае прыняць рэкрута, беручы яго пад сваю адказнасць. У гэтым афіцэры аканом пазнае здадзенага некалькі гадоў назад у вайсковую службу... Гапона, які пазней жэніцца з Кацярынай.

Нягледзячы на чыстую беларускую мову і паасобныя вобразы, смела і па-майстэрску накрэсленыя, мы не можам пахваліць «Гапона». Сёння зусім несвоечасовым з'яўляецца падагранне старой непрыязні паміж грамадскімі класамі. І калі, з аднаго боку, мы не верым, каб усе аканомы былі такія злыя, як апісаны аўтарам, то, з другога, нават не дапускаем, каб Гапон, дзіця сумленнага нашага народа, зрабіўшыся ўжо афіцэрам, мог хаваць на дне сэрца брыдкую помсту. Наколькі мы ведаем гэты наш народ, мы ўпэўнены, што Гапон у такім разе стаў бы натуральным апекуном і абаронцам

свайго ворага. Навошта аўтар крыўдзіць высакародныя пачуцці народа, наконт якіх (я ўпэўнены) ён сам прытрымліваецца іншага пераканання.

Мы маем цяпер доказ, што пясняр народа п. Марцінкевіч верыць у яго вышэйшыя дабрачыннасці. Так, наступная публікацыя пад назвай «Цікавішыся? Прачытай!» змяшчае аповесць на беларускай мове «Купала», якая міла чытаецца.

Рух у вёсцы, а потым усё жывое кіруецца ў даліну каля карчмы; моладзь складвае ў кучу сухое галлё. Заўтра дзень святога Яна; народ адзначае традыцыйнае свята Купалы, гаспадынькі завіхаюцца каля печыва, гаспадары робяць неабходную няшчасную гарэлку. Усе ва ўрачыстым настроі, толькі маладая Агатка, прыгожая, як маліна, у трывозе прычэсвае валасы, уплятае істужку ў касу, надзявае зялёны гарэцік і ўпотаі выбягае з хаты.

У блізім алышэўніку нешта шалясціць, дзяўчына ўздыхнула, калі паўстаў перад ёй гожа хлопец; на ім зялёная чамарка, шапка з сівым баранчыкам.

— Галубка дарагая, — кажа ёй, — мая ненаглядная пяшчота! Як жа доўга прымусіла ты сябе чакаць! Хіба цябе сцярог бацька або сярдзітая маці?

— У мяне добрыя бацькі, — адказвае яна, — яны мяне не вартуюць, толькі бог ахоўвае і добрыя людзі, якія гавораць, што на апошнім судзе бог будзе караць неразважлівых дзяўчат. Тое ж і ксёндз-дабрадзеі паўтарае.

— Што з табой, што ты стала такой халоднай? — пытаецца паніч. — Ці табе апрыкрыла маё каханне, ці твой каханак Саўка, хам, пся вера, адмовіўся ад цябе?

— Не выдумляй, пане, на Саўку, ён, бедны, сумуе, ходзіць за мной, плача і моліць, каб я ішла з ім да шлюбу. Калі б я цябе не кахала, панічок, была б з ім шчаслівая. Сёння забылася пра яго, забылася пра бога, баюся... панічок, што зняславіш мяне, бацькі праклянуць, а свет будзе мной пагарджаць.

— Я мог бы цябе зняславіць? Перастаць кахаць... не! Богам клянуся. Ведаеш што, любая? Ідзі за Саўку, будзеш замужняй, злыя плёткі змоўкнуць... а мы як кахаемся, так і будзем кахацца навекі.

На гэтыя словы дзяўчына задрыжэла, нібы асіна, цяжка ўздыхнула, заламала рукі, заплакала, глянула з папрокам на паніча і так яму сказала:

— Да чаго ж я, няшчасная, дайшла, што мушу слухаць падобныя словы, бог карае мяне за легкадумнасць, панічу хочацца забавы, а не шлюбнага абраду.

— Што з табой, Агатка? Ты п'яная ці звар'яцела? Ці выпадае, каб я, шляхціц, жаніўся з мужычкай, мяне б затыкалі пальцамі.

— А хіба мае не выракуцца мяне, хіба бацькі не пракля-

нуць, калі з табой буду жыць у сораме... Вам нічога не каштуе здэкавацца з селяніна! Дзякую табе, паніч, за тваё каханне, аддаю перавагу Саўку, хоць ён і селянін, а шчырым сэрцам кахае мяне.

Так яна адказала, хоць слёзы каціліся ў яе градам, хоць сэрца білася молатам, а на душы ляжаў цяжкі камень... Пайшла, сціскаючы ў грудзях збалелае сэрца.

Мы цалкам пераклалі гэту поўную праўды сцэнку, каб паказаць узнёслыя пачуцці народа і разам з тым апраўдаць п. Марцінкевіча, што ён так дрэнна пра яго не думае, як гэта быццам бы выказаў у «Гапоне».

Калі гэта адбываецца, абрад Купалы ідзе сваёй традыцыйнай чаргой. Грамада сабралася, полымя выбухнула, ставяць сталы пад дрэвамі, засцілаюць іх белымі абрусамі і застаўляюць іх складчынай ядою. Кагосьці яшчэ няма, заклікаюць марудлівага звычайнай песняй «Сонца прыпякае, калода парыцца, сонца паліць, калода пацее». Дзяўчаты, узяўшыся за рукі, акружаюць Купалу і ахвотна скачуць, ажно пот ліецца. Другая іх грамада, і ў ёй Агатка, хоць на яе твары сум, жартуе з Саўкам і паводле вясковага этыкету б'е яго кулаком па плячах, ажно хлапец павесялеў. Старыя, падміргваючы, віншуюць яе з пераменай, а маладзейшыя замужнія жанчыны не вытрымалі і спяваюць: «Сёння ў нас Купалле, сам бог агонь раскладае, толькі няма Іллі і Пятра. Ілля пайшоў аглядаць жыта, чыё лепшае; у Апанаса лепшае жыта, бо яму час гнаць гарэлку — выдае дачку замуж».

Якую ж там грамадку відаць здалёку? Гэта Халімон Накліка са сваёй сямейкай — праўнукі вядуць старога пад рукі, за ім ідуць сыны, за сынамі — унукі. Дзед ледзьве перастаўляе ногі; твар яго пасінелы, кроў быццам застыла; пражыў ён гадоў сто. Усе пабеглі яго сустракаць, вядуць да вогнішча, саджаюць за стол. Дзядок пакланіўся, перажагнаў дар божы і чарку гарэлкі выпіў да суседа.

Зноў закіпела бяседа, чаркі кружаць, дзяўчаты скачуць праз агонь, не адна апячэцца, а полымя ледзьве не хапае вопратку. Сябры абступаюць елку, бяруцца за рукі і спяваюць:

«Цераз гару ідуць тры сцежкі, трыма сцежкамі ідуць трое дзяўчат, адна ў золаце, другая ў аксаміце, трэцяя з розумам; золата можна пазычыць, аксаміт можна купіць, але розуму не здабудзе той, у каго яго няма».

Калі ўсе змарыліся, грамада пакланілася дзеду ў пояс, просячы, каб ён раскажаў што-небудзь з даўнейшых падзей. Стары паглядзіў бараду, пасадзіў каля сябе ўнукаў, адкашыляўся і пачынае апавядаць маўклівай грамадзе.

Аповесць старога з'яўляецца ўжо прэтэнцыёзнай, яна павінна расказваць пра тое, што было дзесяць сотняў год назад;

**CIEKAWYS?
PRZECZYTAJ!**

Trzy powiastki i wierszyk
ułatny.

PRZEZ

Wincentego Dunin Marcińkiewicza.

MIŃSK.

DRUKIEM. JOKIELA DWORZECZA.

1856.

Титульний лист книги В. Дуніна-Марцінкевіча «Цікавішся? Прачытай!»

памяць народа так далёка не сягае, а чарнарус у сваіх апавяданнях не ўжывае выразу «Літоўская ніва» і не ўспомніць дзяцей Альгерда. Навошта гэтыя нацяжкі?

У далейшым апавяданні мы чуем, як у Рудабелцы, русінскай вёсцы, збіраецца народ у свяцілішча бажства Лады; паляць яму агні, дымяцца кадзілы, моляцца. У свяцілішча ўваходзяць тры дзяўчыны, моладзь не спускае з іх вачэй; адна ў золаце, другая ў аксаміце, трэцяя ў белай вопратцы, бедная, але багатая розумам. Тая, што ў золаце, гэта панскае дзіця, мае выйсці за князя; тая, што ў аксаміце, бяднейшая, але знайшла вяльможнага жаніха; трэцяя, Кацярына, хоць сялянка, вартая ўладара; заручыўся з ёй Янка. Здзіўляюць нас гэтыя імёны ў часы Альгерда, а яшчэ больш здзіўляюць у язычаскім свяцілішчы Лады.

У гэты дзень усе трое выйшлі замуж, справілі багатыя вяселлі; госці паелі, папілі і разышліся па дамах.

Жонка князя была зласлівая і прыкрая для мужа, панская жонка таксама мела свае грахі, жонка селяніна верная, ціхая, паслухмяная. Бог даваў ім дастатак, якім яны дзяліліся з беднымі, яна лечыць хворых, чары адгаворвае (бо была знахаркай), разлівае вакол сябе шчасце людзям і мае ад іх пашану. А паколькі яна любіла чысціню цела і прывыкла купацца на досвітку, людзі дзень яе смерці назвалі *Купала*.

Стары, які меў сто гадоў за плячыма і кілішак гарэлкі ў галаве, патрызніў сабе ў ахвоту, памыліўся ў этымалагічным вывадзе свята *Купалы* (не ўпершыню гэта этымалагам), скончыў гаворку сухой мараллю, затое аўтар цудоўна скончыў сваю аповесць карцінай запаленай сасны ў лесе і заручынамі Агаткі з Саўкам.

Чацвёртая, нарэшце, публікацыя, пра якую маем ся цяпер гаварыць, — «Дудар беларускі». З братэрскай падзякай прымаем адрасаванае нам прысвячэнне, бо мы заўсёды, шануючы аўтара, аддавалі належнае яго добрым намаганням. Першую частку кніжкі складаюць «Літаратурныя клопаты», у якіх аўтар польскімі вершамі паказвае свае аўтарскія беды, калі з гатовым рукапісам ён шукае для яго пакупніка. Рыжабароды кнігагандляр дае яму дзесяць рублёў, і то кніжкамі, багаты паніч, які, аднак, шануе грошы, ахвяруе яму патрэбную для друку суму, але пад трыццаць працэнтаў. Аўтар пагрэбаваў ахвярай і, здабыўшы дзесьці ў іншым месцы марны метал, убачыў, нарэшце, сваё тварэнне надрукаваным... але, на жаль, без пакупнікоў у перспектыве. Новыя перагаворы з кнігагандляром, каб той узяў твор на камісію, і новыя з яго боку абуральныя ўмовы.

Не ведаю, ці да месца такога роду публічная споведзь пра штодзённыя клопаты, праз якія мы праходзім. Пры сабе лепш пакінем той хлеб, слязамі паліты і попелам пасыпаны, які мы

ядзім з ласкі барадатых і безбародых прыхільнікаў літаратуры! Мінуў час мецэнатаў, і добра, што мінуў, бо мы не вымушаны прымаць прыніжальную падтрымку ад прыватных асоб, услед за якой, хоць міжвольна, мусіць ісці нявольніцкая лісліваць. Лепшай і больш ганаровай, чым апека кнігагандляроў і мецэнатаў, з'яўляецца апека, якую сукупнасць чытаючай публікі са спачуваннем удзеліць свайму выбранаму пісьменніку, апека, якую ўласна знайшоў аўтар у беларускага грамадства. Імёны, якія ён называе, належаць асобам, вядомым у правінцыі асветай і добрай волі, спачуванне такіх людзей павінна пераканаць аўтара ў карыснасці выбранай ім прафесіі.

Няхай сукупнасць нашых грамадзян скончыць з пытаннем сваіх малодшых братоў, няхай, аб'яднаўшыся ў гандлёвыя і земляробчыя суполкі, вызваліцца [...] і мы ўпэўнены, што і нас, пішучых, вызваліць з-пад апекі кнігагандляроў. Ужо сёння падтрымку літаратуры, г. зн. пакупку кніжак, публіка лічыць грамадзянскім абавязкам, але што з таго? Плацячы нечувана дорага за польскія кніжкі, яна ўзбагачае выдаўцоў, не паляпшаючы быт аўтараў. Верачы ў выратавальны дух грамадзянскай супольнасці, мы будзем цярдліва чакаць, а тым часам цешымся з Марцінкевічам, які, зазнаўшы спачуванне на Беларусі, у вёсцы Шчарах¹⁰ святкуе дажынкі са сваім любімым народам.

«Шчароўскія дажынкі» — гэта паэма на народнай мове. Грыпіна, стогадовая бабулька, з'яўляецца аракулам у сваёй вёсцы; да яе сходзіцца грамада; паважныя матроны акружаюць сіваю гаспадыню. Гэты арэпаг павінен выбраць дзяўчыну, якая заўтра панясе ў двор дажынкавы вянок. Умовы для гэтага гонару досыць цяжкія, таму кожная з дзяўчат павінна прайсці праз досыць клапатлівыя выпрабаванні, асабліва калі ўзяліся за варажбу з рэшатам і пеўнем. Была выбрана шчаслівая Тадора. Насупраць двара ў Шчарах стаіць маленькая хатка, жыве ў ёй Акуліна, бедная ўдава, матка выбранніцы. Тадора — прыгожае дзіця, якое ўсім падабаецца, але яна не пазбегла злога паклёпу, ад якога яе ўрачыста вызваліла варажба з пеўнем. Але вось дажынкі! У Шчароўскім двары стаіць на ганку малады любімы пан, у чорнай капоце і канфедэратцы, і слухае дажынкавую песню, якая даносіцца да яго з поля. Набліжаецца голас... Гэта плятуць вянок. Набліжаецца яшчэ, забялела, зачырванела на падворку. Гэта ідзе дажынкавы натоўп, наперадзе якога абраная дзяўчына з вянком. Зноў гучыць песня; адзін са слуг нясе на сярэбраным падносе хлеб, сыр і грошы, другі згінаецца пад цяжарам ядра гарэлкі (1860 год! гэта мусіць быць анахранізм!¹¹), і яшчэ песня і прамова Тадоры да пана, і пачастунак з гавяды і бараноў, і песні, песні без ліку. Заканчваецца застолле скокамі, у якіх прымаюць

удзел і ўладальнік маёнтка, і вайт Навум Прыгаворка, у якім пазнаём вядомую нам постаць аўтара.

Так выглядаюць пераказаныя сухой прозай «Дажынкi», трэба іх чытаць у энергічных і чуллiвых беларускіх вершах Марцінкевіча, і ўспамiны маладосці святой слязой увiльготняць нашы павекі.

Няхай жа аўтар не стамляецца ў сваім высакародным намаганні выхоўваць народ, няхай асвятчае яму галаву, узнімае сэрца, выбiраючы надзённыя прадметы для сваіх апавяданняў, і, нарэшце... няхай не лічыць сваёй заслугай апісанне ў занадта дакладных фарбах дробязей будзённага жыцця. Не ў іх стыхія паэзіі, асабліва такой, якая мае мэтай узнімаць сельскі народ.

Пра польскія паэтычныя творы аўтара пагаворым у адным з наступных аглядаў¹².

Władysław Syrokomla. Przegląd literacki. Prace Wincentego Dunina Marcinkiewicza: «Wieczornice i obłąkany». Mińsk, nakładem i drukiem Jokiela Dworca, 1855. — «Garon», powieść w języku białoruskiego ludu. Mińsk, nakładem braci Bejlinów, 1855. — «Ciekawyś? Przeczytaj!». Mińsk, drukiem Jokiela Dworca, 1856. — «Dudarz białoruski». Mińsk, nakładem i drukiem Jokiela Dworca, 1857. «Kurjer Wileński», 7 i 10 сакавіка 1861 г., № 19—20

¹ У арыгінале ёсць яшчэ назва газетнай рубрыкі: Літаратурны агляд.

² У арыгінале: Язык рускі, рутэ́нскі, русі́нскі.

³ Ягайла (каля 1348—1434) — вялікі князь літоўскі (1377—1392), кароль польскі (1386—1434).

⁴ Маецца на ўвазе «Прамова Мялешкі», выдатны помнік беларускай літаратуры першай паловы XVII ст. Мае форму прамовы на сейме, якую нібыта сказаў смаленскі кашталян Іван Мялешка (памёр у 1622 г.). Артыкул Сыракомлі — адно з ранніх упамінанняў твора.

⁵ Зыгмунт III Ваза (1566—1632) — польскі кароль і вялікі князь літоўскі (1587—1632).

⁶ Ян Казімір (1609—1672) — польскі кароль і вялікі князь літоўскі ў 1648—1668 гг.

⁷ Маецца на ўвазе «Ліст да Абуховіча», выдатны помнік беларускай літаратуры XVII ст. Напісаны ў 1655 г. ад імя шляхціца Цыпрыяна Камунякі, адрасаваны смаленскаму ваяводу Піліпу Абуховічу.

⁸ Зянькевіч Рамуальд Сымонавіч (1811—1868) — даследчык беларускага фальклору і этнаграфіі, педагог. У 1851 г. выдаў кнігу «Народныя песенькі пінскага люду».

⁹ Г. зн. беларускі.

¹⁰ Больш правільная форма назвы: Шчаўры.

¹¹ У гэты перыяд сярод народа ў Літве і на Беларусі пашыраўся рух цявразасці.

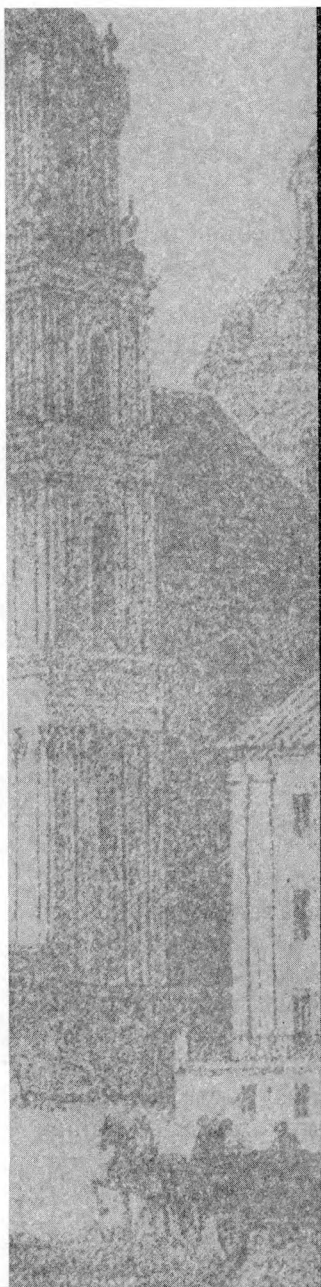
¹² Наколькі вядома, гэты намер Сыракомлі не здзейсніўся.

Вінцэнт Каратынскі

(1831-1891)

3 пісьмаў

*3 кансісторскай справы
пра ўзнаўленне
хроснай метрыкі*

З ПІСЬМАЎ

Да У. Сыракомлі

Аўтограф пісьма на польскай мове захоўваецца сярод папер У. Сыракомлі ў ЦДАЛіМ ЛітССР, ф. 96, воп. 1, спр. 74, лл. 1—2 адв.

25 кастрычніка 1861 [г.], Вільня

Шаноўны пане Людвік!

Не адказаў адразу на тваё высакароднае, хоць і вельмі, вельмі сумнае пісьмо, бо спадзяваўся, што, можа, нават назаўтра пасля яго атрымання вырвуся ў Барэйкаўшчыну. Але ж трэба было здарыцца няшчасцю, што дагэтуль не магу знайсці зручнага выпадку, наймаць жа коней з-за дарагоўлі і афрыканскай засухі ў кішэні няма магчымасці. То мушу чакаць лепшай нагоды.

Што да жыццёпісу Ходзькі¹, прыняў твой заклік з самай вялікай радасцю; толькі зашмат мяне хваліш. Кожнае тваё слова я прывык шанаваць здаўна; па песнях тваіх вучыўся пісаць, і калі паміж газетчыкамі мой стыль вызначаецца чым-небудзь больш прыстойным, мусіў гэтаму навучыцца ў цябе: дзе ж мне папраўляць тваё слова? Іншая справа з карэктурай; сказалі мне, што сам будзеш чытаць, і таму дзве першыя формы адбіткаў я не карэктаваў; трэцюю прачытаў ужо, і, напэўна, заўтра пойдзе ў друк. За правільнасць ручаюся.

Але ёсць адно пытанейка ў гэтым жыццёпісе, на якое мы, пэўна, абодва глядзім аднолькава, толькі я, можа, інакш бы яго выказаў: гэта дэталі пра засяданне Ходзькі ў сялянскім камітэце². Вядома табе, шаноўны пане Людвік, што Ходзька ў прыватным жыцці быў чалавек досыць двухсэнсавы, што асабліва ва ўзаемаадносінах са сваімі сялянамі вылучаўся немалым уціскам або, хутчэй, у гэтых адносінах не вылучаўся, а ішоў нароўні з памешчыкамі свайго павета, якім і не снілася здабываць маральны сэнс з гісторыі і прыкладаў Бржастоўскага³ ці Манюшкі⁴. Такім чынам, нішто іншае, толькі гэта супольнасць прынцыпаў і поглядаў увяла Ходзьку ў камітэт, выклікала той падзячны абед і падштурхнула да выбрання

яго міравым пасрэднякам. Тым часам у тваіх словах мы бачым спробу сказаць гэту відавочную праўду і зваліць віну на каго іншага — на нямых, якія не могуць бараніцца. Няма нікога без «але»; чаму ж гэта «але» не павінна было паказаць дзюбку і з жыцця Ходзькі. Я не за чарненне яго памяці, хоць дзякуючы яго артыкулу ў кніжцы ў памяць бытнасці імператара Аляксандра ў Вільні я спатыкнуўся і напісаў надрукаванае тамсама *antidotum*⁵, за якое быў адхвастаны як апошні адступнік, — паўтараю, не выступаю я за чарненне памяці Ходзькі, але быў бы за падачу гэтай спрэчнай дэталі так, каб чытач не бачыў, але лёгка мог бы даўмецца праўды.

Калі гэту маю шчырую і самую зычлівую заўвагу прызнаеш слушнай, то будзь ласкавы прыслаць мне пераробку гэтага кароткага ўрыўка, пра які ідзе гаворка.

Мая жонка шле прывітанне. Малы⁶ дагэтуль умее толькі раўці, дык я за яго вітаю і жадаю добра думкі.

В. Каратынскі

Р. С. Наконт майго малаго Вінцэнт моцна збрахаў, бо вельмі разумны, з ахвотай дае пацалункі ўсім паннам, а тым больш можа паслаць папе, які, нядобры, сядзіць спакойна ў вёсцы, зусім пра нас забыўся... усёй вашай сям'і далучаю сваё ўшанаванне.

Слуга Ст. Каратынская⁷

¹ Маецца на ўвазе нарыс У. Сыракомлі «Жыццё і творы Ігната Ходзькі», які друкаваўся ў 1861 г. у «*Kurjerze Wileńskim*» і ў гэтым жа годзе выйшаў асобным выданнем.

² Ходзька быў членам і віцэ-прэзідэнтам Віленскага губернскага камітэта на выпрацоўцы ўмоў сялянскай рэформы.

³ Бржастоўскі Павел Ксаверый (1739 — 1827) — вялікі пісар літоўскі. У сваім маёнтку Мерач (Паўлава) Віленскага пав. правёў прагрэсіўную рэформу, стварыўшы так званую Паўлаўскую Рэч Паспалітую.

⁴ Манюшка Дамінік (1788—1848) — дзядзька кампазітара С. Манюшкі, філантроп. Імкнуўся палепшыць становішча сялян у сваіх маёнтках у Мінскай губ.

⁵ супрацьяддзе (лац.). У 1858 г. А. Кіркор, І. Ходзька і інш. выдалі так званы «Віленскі альбом» у гонар прыезду ў Вільню цара Аляксандра II. Да кніжкі прыкладзены беларускі верш Каратынскага «Уставайма, браціцы, да дзела, да дзела!».

⁶ Сын В. Каратынскага, будучы літаратар і журналіст Людвік Станіслаў Каратынскі (1860—1919).

⁷ Жонка В. Каратынскага Станіслава Цаліна з Якубовічаў Каратынская.

Да Я. Карловіча

Пісьмо захоўваецца сярод папер Карловіча ў зборах Віленскага таварыства сяброў навук (ЦДГА ЛітССР, ф. 1135, воп. 10, спр. 114, л. 329). Гэта аўтограф на бланку з друкаваным надпісам: «*Tygodnik Ilustrowany*» ў Варшаве, Кракаўскае прадмесце (Стара Пошта). Друкуецца ў перакладзе з польскай мовы.

В. Каратынський 1862, Мінск.

Шановному Паніє Анедвікці,

У Неодпроділінавані харах пача
Творе хача, шчасна вадаро вадаро
співае піеце, во сподівавані сіх
і можа пачае пачае прася
шчасна іх вышкі сіх до вадаро
пачае. Ані вадаро была пачае
і долі пачае вышкі сіх хача
пачае, пачае іх вадаро і пачае
вадаро і ачываніх пачае іх
пачае пачае пачае. Ані іх
пачае іх пачае пачае.

Со до пачае пачае пачае
іх іх пачае пачае пачае,
пачае іх пачае іх пачае. Ані
до іх пачае пачае пачае

Першая і апошняя старонкі пісьма В. Каратынскага

jak ostatni prawniczelec bytem sama.
daruje - miyestem, powstalam, ale nie.
mianem prawnicyi Siodaki, ale bylym
za powstaniem tego zromygo zromygo.
by tak, aby wyjednala miasto, i
takim miodem z domydzeli prawnicy.

Podzieli ty mojej omowienia i przyznaj
mi prawo, uznaj za słowny, to obywateli
mi prawnicyi prawnicyi tego biyem,
biyem miodem, a obywateli miodem.

Wiem moją prawnicyi prawnicyi.
nie. obywateli biyem byly miodem,
miodem ja za miodem prawnicyi prawnicyi
biyem miodem.

Wronyński

P.S. Na jakie moją matkę wielokrotnie
reklamuję wstawiam to wstawiam
wstawiam, a biyem miodem miodem
Prawnicyi i obywateli, a biyem miodem prawnicyi
miodem prawnicyi i biyem miodem miodem
prawnicyi na mi, prawnicyi na mi
mat. — a biyem miodem Prawnicyi prawnicyi
nie prawnicyi. — obywateli obywateli

да У. Сыракомлі ад 25 кастрычніка 1861 г.

Дня 30 красавіка 1890 [г.]

Шаноўны і ласкавы пане!

Не шмат магу дадаць да паведамлення аб працы Ацялевіча над Данялайцісам, змешчанага ў «Tygodniku»¹. Ацялевіч праседжаў у Вільні некалькімі наездамі — апошні раз як прадстаўнік «белых»² з 1861 да ўцёкаў у 1863 г. Таму тое, што ён пісаў у «Gazecie Polskiej», мусіла быць або ў 1861 г., або таксама крыху раней, калі ён жыў у Варшаве; даты, аднак, не памятаю. Паэма Данялайціса складае досыць тоўстую кніжку з некалькіх тысяч метрычных радкоў. Ацялевіч часткова пераклаў яе прозай, часткова пераказаў у некалькіх фельетонах³ «Gazety Polskiej». Памятаю, што ён гаварыў пра пераклад усёй паэмы; напэўна, аднак, па патрабаванню рэдакцыі даў толькі ўрыўкі і пераказ⁴. «Gazeta» тых гадоў, несумненна, знаходзіцца ў Бібліятэцы Замойскіх⁵.

Найніжэйшы слуга В. Каратынскі

¹ Гаворка ідзе пра пераклад М. Ацялевіча-Ацялайціса вядомай паэмы класіка літоўскай літаратуры К. Данялайціса (1714—1780) «Чатыры пары года» на польскую мову. Раней В. Каратынскі пісаў пра гэта ў некралогу ў сувязі са смерцю Ацялайціса, апублікаваным у «Tygodniku Pustrowanym», 1887, № 253.

² Ліберальна-кансерватыўная плынь у вызваленчым руху ў Польшчы, Літве і на Беларусі.

³ Тут у старым значэнні гэтага слова: падвал у газеце, дзе друкаваліся з працягам цікавыя для грамадскасці літаратурныя, публіцыстычныя або проста займальныя творы.

⁴ Пра публікацыю перакладу Ацялайціса ў «Gazecie Polskiej» бібліёграфы звестак не маюць.

⁵ Так званая Бібліятэка ардынацыі Замойскіх у Варшаве.

З КАНСІСТОРСКОЙ СПРАВЫ ПРА ЎЗНАЎЛЕННЕ ХРОСНАЙ МЕТРЫКІ

Са справы Мінскай каталіцкай кансісторыі (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1781, воп. 24, спр. 7848).

№ 1

Всепресветлейший, державнейший великий государь император Александр Николаевич, самодержец всероссийский, государь все-милостивейший!¹

Просит вдова после покойного вольного человека Александра Коротынского Юзефа Ивановна Коротынская о нижеследующем

По встретившейся надобности сыну моему Викентию Александровичу Коротынскому вступить в гражданскую службу не-

обходимо нужно иметь метрическую выпись о рождении и крещении его, каковой в книгах Новогрудского прихода, где он крещен, по неизвестным причинам не оказалось, а потому всеподданнейше прошу:

Дабы повелено было настоящее мое прошение принять и в разрешение оногo снести с кем следует для произведения местного исследования о рождении и крещении вышеупомянутого моего сына Викентия Коротынского и впоследствии снабжения его требуемою метрикою. 1858 года сентября 30 дня. К подаче подлежит в Минскую римско-католическую духовную консисторию. Сие прошение со слов просительницы сочинял и переписывал дворянин Александр Мустафов Мухля.

К сему прошению за неграмотную вдову Юзефу Иванову дочь Коротынскую по личной ее просьбе Викентий Иосифов Климович² руку приложил.

Местоительство просительницы
Новогрудского уезда 1[-го] стана
в имении Селише

Л. 1. Арыгінал. На гербавай паперы

¹ Зварот друкаваны (элемент гербавай паперы).

² Клімовіч Вінцэнт (нар. каля 1830 г.) — зямляк і прывяцель В. Каратынскага, удзельнік вызваленчага руху, напісаў музыку на верш Каратынскага «Туга на чужой старане». Паходзіў таксама з сялян. Падрабязней про яго гл.: «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі», 1971, № 1, стар. 45—47.

№ 2

1858 года октября 23 дня новогрудский декан¹ обще с приста-
вом 1-го стана нижепоименованную в следующем спрашивали:

Зовут ее Юзефа Иванова дочь из Татаровских Коротынская, от
роду 46 лет, веры римско-католической, на исповеди и причастии
св. тайн ежегодно бывает, неграмотна, под судом не была, вольная
хлебопашка², состоит записанною по 10-й народной переписи³ при
Туржецком казенном сельском обществе Новогрудского уезда⁴,
вдова. Показала, что вступила в законный брак с вольным челове-
ком Александром Коротынским в 1830 году, в апреле или мае ме-
сяце, и венчалась в Новогрудском римско-католическом приход-
ском костеле, но прозвания ксендза ныне не упомнит, а впослед-
ствии прижили законно сына Викентия, который родился в ав-
густе месяце 1831 года и крещен того же месяца и года тоже в Ново-
грудском римско-католическом приходском костеле ксендзом Ми-

хаилом Богуславским, настоятелем оногo костела, восприемниками были покойные ныне помещик Иван Залеский с дворянкою Анелею Богдановичевою, но почему метрики как о бракосочетании показательницы с Александром ныне покойным Коротынским, так ровно о крещении прижитого ими законно сына Викентия не записаны, ей неизвестно, а полагает, что сие последовало чрез опущение. На чем утвердись, как показано по чистой совести, в том, как неграмотная, упросила за нее расписаться. По личной просьбе Юзефы Ивановой Коротынской расписался дворянин Каетан Францов Баранцевич.

Допрашивали:

Новогрудский декан кс. Эймонт
Пристав Мурзич

Лл. 4—4 адв. Арыгінал

¹ Декан — у каталіцкай царкве кіраўнік царкоўнай акругі (дэканата).

² «Вольныя хлебаробы» — былыя прыгонныя прыватнаўласніцкія сяляне, вызваленыя ад прыгоннай залежнасці на ўмовах, вызначаных указам 1803 г.; разнавіднасць дзяржаўных сялян.

³ Перапіс 1858 г.

⁴ Цяпер вёска Турэц Карэліцкага р-на Гродзенскай вобл.

№ 3

1858 года ноября 11 дня. По указу его императорского величества, Минская римско-католическая духовная консистория слушали:

Прошение вдовы после покойного вольного человека Александра Коротынского Юзефы Ивановны Коротынской от 7-го прошедшего октября¹, коим по случаю неотыскания по книгам Новогрудского прихода метрической записи о рождении и крещении сына просительницы Викентия Александрова Коротынского просила о рождении и крещении вышеупомянуемого сына ее Викентия назначить формальное следствие, произвести и на основании оногo снабдить требуемою метрикою. Консистория вследствие сего прошения указом от 10 минувшего октября сего 1858 г. за № 3709 предписывала новогрудскому декану Эймонту, чтобы он о времени рождения и крещения Коротынского формальное следствие произвел, и того же числа за № 3710 о командировании члена сообщала в Новогрудский земский суд. Во исполнение какогo указа она, декан, при рапорте от 29 ноября за № 215 представил сей консистории следственное дело о рождении и крещении Викентия Александрова Коротынского, состоящее, во-первых, из показания матери его Юзефы из Татаровских Коротынской, во-вторых, из показания под присягою трех свидетелей и, в-третьих,

из свидетельства, выданного из списка прихожанам Новогрудского р[имско]-к[атолического] костела за 1843 г., по которому было сделано разбирательство с православным духовенством. Притом доносит, что как в 1830 г. бывший настоятелем Новогрудского р.-к. прихода ксендз Гаспер Длуский присоединялся к Дембинскому², начальнику инсургентов, ушел во Францию, а его предместник³ ксендз Богуславский, который, по показанию матери, крестил ее сына, не получив дозволения от епархиального начальства жениться, а был послан за таковое незаконное желание на эпитимию, обратился в православие, и ему, декану, неизвестно, где он ныне пребывает, а даже есть ли он в живых, то посему их по этому делу он спросить не мог. Сверх того, представил лист 90-коп[еечного] достоинства герб[овой] бумаги. Свидетели же, именно дворяне Казимир и Фердинанд Протасевичи и мещанин Якуб Добкевич, единогласно под присягою показали, что проживавшего в деревне Селище⁴ покойного ныне вольного человека Александра Коротынского хорошо знали, и он в 1830 г., в начале мая месяца, вступил в законный брак с девицею Юзефою Ивановною Татаровскою, венчались в Новогрудском приходском костеле и впоследствии прижили сына по имени Викентия, который родился в 1831 году, в августе месяце, тоже в деревне Селище, а крещен того ж года и месяца в Новогрудском р.-к. приходском костеле. Восприемниками его, Викентия Коротынского, были ныне уже покойные помещик Иван Залеский с дворянкою Анелею Богдановичевою. Свидетельство новогрудского викарного ксендза Фелициана Лашкевича⁵ от 29 октября 1858 г. за № 54 удостоверяет, что вольный человек Викентий сын Александра Коротынский в списке прихожан, бывшем в разбирательстве 1843 г., православным духовенством не оспорен и причислен к Новогрудскому р.-к. приходу.

Приказали: Из вышепрописанного обнаруживается, что Викентий Коротынский действительно происходит от родителей людей вольного сословия законных супругов Александра и Юзефы из Татаровских Коротынских и что он, Викентий Коротынский, родился 1831 г. в августе месяце⁶ и был крещен ксендзом Богуславским в Новогрудском костеле, а потому консистория, основываясь на следствии, формальным порядком произведенном, полагает: о времени рождения и крещения Викентия Коротынского выдать метрическое свидетельство и таковое для вручения по жительству просительницы Новогрудского уезда 1-го стана в имении Селище препроводить посредством тамошнего земского суда и притом просить оный суд о взыскании с Юзефы Коротынской за употребленную на сей протокол простую вместо гербовой бумаги всего за один лист 30 коп. серебр[ом] и о внесении таковых в местное уездное казначейство, о чем и Минскую казенную палату уведо-

мать, а дело по сему предмету сочтя⁷ конченным, своевременно передать в архив.

Лл. 19–20 адв. Копія без подпісаў

¹ *Маецца на ўвазе праішэнне Ю. Каратынскай ад 30 верасня 1858 г. (гл. дакумент № 1). Тут указана дата атрымання.*

² *Дэ́мбінскі Генрых (1791–1864) — польскі генерал, адзін з кіраўнікоў паўстанцаў 1830—1831 гг. у Літве і Беларусі.*

³ *Так у дакуменце. Па сэнсу павінна быць: преемник.*

⁴ *У дакуменце: Селищу.*

⁵ *У 1863 г. быў адным з кіраўнікоў паўстання ў Навагрудскім павеце, з Навагрудскім атаадам удзельнічаў у вядомай Мілавідскай бітве. Пасля паўстання эміграваў.*

⁶ *У жыццёпісах В. Каратынскага датай яго нараджэння прынята лічыць 15(27) жніўня 1831 г.*

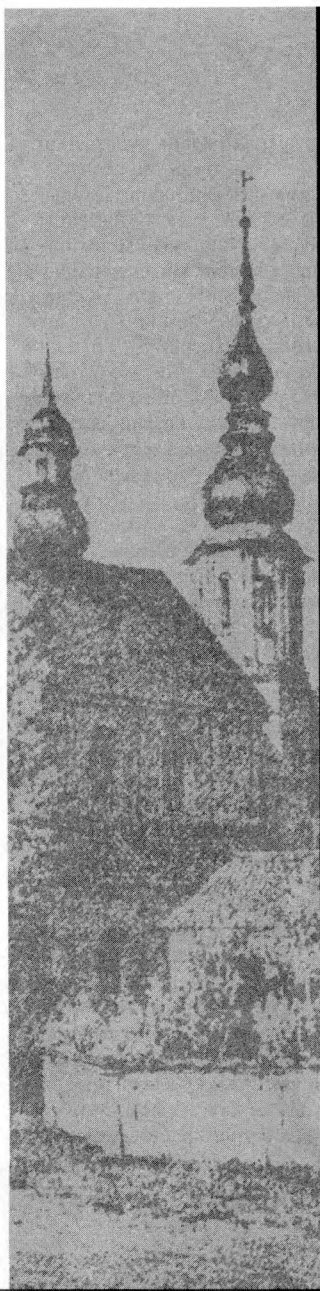
⁷ *У дакуменце: зачтя.*

**Аляксандр
Ельскі**
(1834-1916)

Пра беларускую гаворку

Адам Міцкевіч на Беларусі

Пісьмы да Я. Карловіча

ПРА БЕЛАРУСКУЮ ГАВОРКУ¹

Ад рэдакцыі [«Кгажу»]. Гэта праца мае пару прээдэнтаў, падаць якія — наш абавязак. Адзін з вядомых працаўнікоў на прафесійнай дагэтуль ніве беларускага пісьменства, п. Вінцэнт Марцінкевіч, сёння васьмідзсяцігадовы стары, які «стаіць, — як сам пра сябе кажа, — адной нагой у магіле»², даслаў нам пры пісьме, поўным самых чуллівых пачуццяў да паданняў, мінуўшчыны і мовы народа, сярод якога правёў свой век (у Ашмянскім [павеце]³), узор свайго перакладу на беларускую мову «Пана Тадэвуша», мяркуючы, што пры пасрэдніцтве «Кгажу» ўдасца яму знайсці выдаўца і апублікаваць пераклад, які ўжо аднойчы, шмат гадоў назад, пабачыў друкарскі станок, але ў свет не выйшаў. Шкада, што пісьма гэтага цалкам апублікаваць не можам; што ж да пасрэдніцтва, то ўжо гэтым робім усё, што ад нас залежыць. Амаль адначасова з пісьмом п. Марцінкевіча мы атрымалі ад маладога паэта п. Юзафа Кучынскага⁴ артыкул пад назвай «Слова пра гаворку і народную паэзію беларусаў». Твор гэты палемічнага зместу. Аўтар некалькі гадоў назад змяшчаў у «Gazecie Polskiej» беларускія народныя песні разам з іх даслоўным перакладам. Выклікала гэта ў адным з фельетонаў «Nowin», рэдагаваных у той час Баляславам Прусам⁵, падрабязныя заўвагі п. Карабіча пад назвай «Слоўца пра песню»⁶, у якіх крытык зрабіў п. Кучынскаму папрок у скажэнні беларускай мовы шляхам увядзення ў яе чужых слоў і зваротаў, што не адпавядаюць прыродзе беларускай гаворкі, як, напрыклад, *твор ворта* замест *атчыні ворта* і г. д. Паколькі п. Кучынскі загадзя зрабіў агаворку, што занатоўвае песенькі бягучай хвіліны, запісваючы іх літаральна з вуснаў народа, таксама, што сам ужо заўважаў як у жывой мове народа, так і ў песнях пэўныя чужародныя дабаўленні і напластаванні, якія ўкараняюцца ўсё мацней, — больш глыбокіх прычын для спрэчкі, пасля высвятлення непаразумення, быць не магло і не можа. Прычыны ж, па якіх беларуская гаворка падвяргаецца згаданым уплывам і скажэнням, аднадушна ўказаным пп. Кучынскім і Карабічам, тояцца ў некаторай ступені ў самой прыродзе прадмета і становішча; тлумачацца самі сабою. Аднак, нягледзячы на гэта, п. Куч[ынскі] лічыў неабходным падтрымаць некаторыя са сваіх поглядаў на прадмет шэрагам сцвярджэнняў такіх, напрыклад: «усе народныя гаворкі згладжваюць усё больш сваю індывідуальнасць і паддаюцца ўплыву мовы культурнай, цывілізаванай»; «гаворка, якая не мае літаратуры, тым самым асуджана на знішчэнне»; «імкненне за прагрэсам чалавечай думкі, падмацаванне паняццяў кожны раз свежымі набыткамі агульначалавечых, вышэйшых, навукова перавараных уяўленняў даступна толькі мове, якая мае сваю гістарычную мінуўшчыну, адшліфавана працай стагоддзяў»; «вера ў будучыню народнай мовы не цалкам адпавядае законам прагрэсу, якія сведчаць, што слабейшая арганізацыя павінна быць паглынута мацнейшай...» І, аднак, з некалькіх перакладзеных песень, якія аўтар ласкава пажадаў далучыць для нас да свайго артыкула, выглядае гэта неяк інакш. Ёсць там калі не моц і ўніскасць паэтычнай думкі, то ва ўсякім выпадку плённае зернейка значнага па-

чушця. Якія, напрыклад, закіды зрабіць з пункту погляду нават штучнай (літаратурнай) паэтычнасці гэтым вось строфам:

Kraju rodzony
Z dalekiej strony
Jęk Iżą zwilżony
Z serca ci ślę.
Tam szumią puszcze,
Tam fala pluszcze,
Tam w dzikie bluszcze
Brzeg stroi się.
Tuman nad siołem...
A chaty społem
Słomianem czolem
Patrzą z za mgły.
Dalej krzyż stoi,
Darı groby stroi...
Tam wszyscy moi —
Tam moje lzy!

Стагоддзі, калі на старым кантыненте Еўропы крышталізаваліся самастойныя нацыянальнасці, без сумнення, мінулі. І калі б нават хто даказаў, што ў нашы дні ўжо ніводная новая нацыянальнасць не ўзнікла, то яшчэ і тады на падставе лагічнай аксіёмы (гл. творы Міля)⁷, «што немагчымасць уявіць сабе што-небудзь яшчэ не доказ немагчымасці фактычнага існавання або ўзнікнення гэтага што-небудзь», мы мусілі б паставіць пад сумненне прадпасылку аўтара, якая прымушае зрабіць вывад, што хто не меў літаратуры, той яе і не будзе мець. Зрэшты, што ж на гэта сказалі б маларусы, якія сваю літаратуру развілі толькі з канца XVIII стагоддзя? А чэхі, якія гэты скарб, што загінуў, адкопвалі з пажарышчаў і папялішчаў пасля двух стагоддзяў забыцця і смяртэльнай непрытомнасці? А харваты, пісьменства якіх, бадай, ці вельмі ўступае сёння нашаму⁸ і ў якіх Шафарык (гл. «Слав[янскі] народапіс», стар. 77 польскага перекладу) яшчэ ў 1842 г. мог дашукацца ледзьве пару ўбогіх лемантароў і кніжак для набажэнства? Што да беларусаў, пп. Бяссонаў⁹ і Шэйн¹⁰ выдалі колькі гадоў назад, пасля Галамбеўскага¹¹, пасля Зянькевіча, пасля Рыпінскага¹², пасля Вуйціцкага¹³ (гл. Пыпін і Спасовіч, стар. 404¹⁴), цэлыя тамы паданняў, казак, легенд і песень, якія сапраўды нібы моляць аб з'яўленні беларускага Шаўчэнкі ці Чэлакаўскага¹⁵. Перш чым адзін або другі з'явіцца на гэтай беднай, занябанай ніве і перш чым пасля іх ля вытокаў Дзвіны зазіхаціць «культурны» свет, якога яшчэ ўчора не было ні над Влтавай¹⁶, ні над Савай¹⁷, будзем тым часам раз-пораз рабіць для яго, што можна. Дамо хоць цёплае дыханне спачування. І з гэтай вось думкай мы прасілі кампетэнтнейшага знаўцу беларускіх спраў, п. Ельскага, зрабіць некалькі заўваг у сувязі з песімістычным тэзісам п. Кучынскага, якія тут падаём.

Справа гэта немалой цяжкасці і перавышае сціплыя сілы пішучага — выказаць што-небудзь больш выдатнае ў абарону народных гаворак, тым больш, што нават у вучоным свеце пра гэта існуе столькі неабгрунтаваных паняццяў. Разам з тым пачолькі Кучынскі ў сваім «Слове» выказаў занадта, можа, песімістычны меркаванні пра будучыню беларушчыны, абавязак зрабіць некалькі заўваг у гэтых адносінах значна спрасціўся. Аднак перш чым я закрану прадмет, які галоўным чынам тут мяне цікавіць, трэба спярша спыніцца на на-

туральным законе дыялектаў увогуле, а таксама выкарыстаць указанні з іншых краін і разгледзець, як там, на вяршыні цывілізацыі, да якой нам далёка, выглядае справа з адносінамі народных гаворак да так званай культурнай мовы.

Народная паэзія ўсюды папярэднічала «штучнай»: гэта аксіёма, прынятая сёння ў навуцы. Гаворкі, ці простанародныя паддыялекты, з'яўляюцца для літаратурна развітых моў тым, чым карэнне для магутнага дуба; бо гэтым шляхам культурная мова, як камель дрэва праз карэнне, цудоўна ўцягвае ў сябе сокі жыцця. Гэтай скарбніцай самабытнай паэзіі можа самым бяспечным чынам карыстацца кожная развітая літаратура і ні ў якім выпадку не павінна пазбывацца яе, легкадумна мяркуючы, што лепей здабываць жыццё з іншых крыніц, чым з глебы. Як засыхае дрэва з абсечанымі каранямі, так і моцны, пануючы дыялект, які знішчыў бы ніжэйшыя гаворкі, сам пазбаўляецца жыццёвых сіл, таму што ніводзін свавольны капрыз не здолее беспакarana адкінуць патрэбу гарманічнай разнастайнасці ў прыродзе. Калі немагчыма стварыць аднастайныя формы, фарбы, звычаі і інстынкты ў звяроў аднаго роду, але розных парод (пудзель, ганчак, выжал, хорт і г. д. маюць кожны ўласцівыя яму рысы, але не перастаюць быць сабакамі), то чаму ж можна было б змешваць народы ці блізкія паддыялекты ў адзін застылы, спраектаваны зверху дыялект і пасля гэтага зліць усе дыялекты ў адну агульную, усечалавечую мову? Таямніцу гэтай з'явы, якая захапляе мудрасцю, прырода цудоўна захавала ў сабе, чалавек жа — атам сярод стварэння — павінен мець прынамсі столькі розуму, каб зразумець, што без гармоніі адрозненняў свет выглядаў бы мёртва, без зместу, нібы шэры фон, які не мае ні контураў, ні перспектывы, ні ўсяго таго, што робіць разнастайным выгляд, ажыўляе дзеянні, што надае вобразу тон і вартасць рэчаіснасці. Таму добра кажа адзін з нашых гісторыкаў літаратуры, што шматлікасць моў непазбежна і заўсёды на адной мове будзе гаварыць столькі людзей, колькі іх ёсць злучаных супольнасцю ўражанняў і ўяўленняў або, іншымі словамі: кожная нацыя павінна мець сваю асобную мову. Аднак нават і такая мова ніколі не можа быць замкнута ў сабе, а наадварот, адпаведна з галінамі нацыі, у выніку характэрных адрозненняў, павінна дзяліцца на дыялекты і гаворкі і, зноў сыходзячы да моўных уласцівасцей паасобных людзей, індывідуалізавацца ў адзінках. Мовы не маюць адной агульнай схемы катэгорый, яны з'яўляюцца хутчэй арганічнымі членамі і ўсе разам складаюць цэласны арганізм чалавечай мовы. Пэўная мова ўжо адным сваім існаваннем даводзіць, што вынікае, з пэўных неабходных, прыроджаных умоў і патрэб, таму размова ідзе пра найбольш практычнае яе выкарыстанне для грамадства, а не пра яе прыніжэнне.

Пра тое, чым з'яўляюцца народныя гаворкі і простая паэзія, якая заключаецца ў іх, досыць сказаць, што як толькі мова пад уздзеяннем чужых уплываў упадала ў якую-небудзь немач, яна заўсёды знаходзіла для сябе падмацаванне ў гэтай першароднай стыхіі, якая лепш за ўсё характарызуе пэўны ўжо вопыт і напружанне нацыянальнага духу, што ўзнімаецца над адгалінаваннямі народных гаворак. Так было ў нас неаднаразова; так было ў Шатландыі і Італіі, а французы яшчэ сёння гарача разважаюць пра важнасць правансальскай мовы.

Чалавек, пакуль ён знаходзіцца ва ўлонні прастанароддзя, увогуле не патрабуе іншага органа для абмену думкамі і выказвання патрэб, чым той, які незалежна і несвядома расцвіў для яго за доўгія вякі ў ягоным жа гнездзе. Родная мова ў дакладным значэнні ёсць самая любімая спадчына нацыі; праз яе пасрэдніцтва лягчэй за ўсё пранікнуць у душу нацыі, закрануць пачуцці, праясніць розум, падштурхнуць адпаведную думку, заклікаць да дзеяння, змагацца са страсцямі, ствараць дабрачыннасці! Навошта ж іншыя фактары, менш блізкія або чужыя? Трэба толькі, каб народная гаворка мела сваю літаратуру і несла праз яе сваёй нацыі духоўную карысць, якая выходзіць за мяжу яе матэрыяльных хатніх патрэб. Вядома, паколькі ў прыродзе абсалютнай роўнасці няма і быць не можа, паколькі ёсць розныя ступені развіцця, як рознае сілкаванне і становішча, то пры адметных матэрыяльных і духоўных сувязях чалавека і мова павінна складвацца разнастайна: тут глыбей, там шырэй, у адпаведнасці з умовамі больш-менш развітой цывілізацыі. Кожны, як толькі трапіць у вышэйшую сферу грамадства, знойдзе ў сваім краі для паслуг орган развітой думкі. Культурная мова не мае патрэбы зайздросціць гаворкам, тым больш выціскаць і знішчаць іх, бо ўсе яны могуць існаваць побач дзеля не прыдуманай, а рэальнай карысці ўсяго грамадства. Святло вышэйшай мовы павінна лагодна асвятляць зверху нізіны народных гаворак, без прыніжэння і пагарды ў адносінах да іх чыстай, крынічнай дапамогі. Гэта крыніцы жывой вады для рэчышчаў больш шырокіх рэк. Бяда мове, калі яна раз назаўсёды страціць ключы ад гэтых гаючых крыніц. Нішто ўжо не засцеражэ яе ад заўчаснага малакроўя, услед за якім тым хутчэй надыдуць змрочныя маральныя перамены, чым менш у выніку чужых напластанняў нацыя знойдзе ў сваёй мове свежых і здаровых элементаў для аднаўлення і супраціўлення духу.

Цывілізаванае грамадства, калі яно ўпадзе ў такую анемію, павінна спесціцца, змізарнець. Ніякая штучная рэстаўрацыя духоўнасці, ніякія чужыя запазычанні, няхай нават роднасныя, не зберагуць ад немачы і разбурэння — і часта адна хвіліна

перапынку ў натуральных зносінах адзінак і нацый з уласнай глебай робіцца глыбокай безданню, у якую апускаецца самае пышнае некалі, поўнае перспектывы жыццё. Які ж далёкі ад прапаганды якога-небудзь дзяржаўнага сепаратызму гэты неабходны, непазбежны абмен паміж развітой мовай і натуральным яе падмуркам — простанароднымі гаворкамі. Зусім наадварот: кожная паважаная гаворка можа стаць наймагутнейшым сродкам узмацнення духоўнасці народаў, якія ўваходзяць у склад дзяржавы, паколькі кожная з іх ёсць прадукт этнаграфічнага, кліматычнага, маральна-разумовага і эканамічна-палітычнага становішча дадзенай нацыі і нават цэлага племені¹⁸. Гэта сіла, з дапамогай якой дзяржава можа толькі ўзрастаць духоўна і матэрыяльна, зусім нічога не страчваючы ў сваёй маналітнасці. Хіба ж мы не бачым гэтай праўды, выразна сцверджанай сярод самых цывілізаваных грамадстваў. Толькі некалькі слоў пра гэта.

У старажытным Рыме побач з мовай Цыцэронаў¹⁹ існавала яшчэ народная гаворка: *sermo rustica*²⁰. У даўняй Грэцыі таксама панавалі розныя дыялекты, ад якіх не была свабодна грэчаская літаратура; з іх дарыйскі пашыраўся пераважней у лірыцы, іанійскі — у эпапеі. Калі, аднак, творчасць грэкаў у галіне літаратуры прыйшла да самасвядомасці, калі ўсе асобныя элементы грэчаскай цывілізацыі сутыкнуліся ў адным супольным ачагу культуры, у Афінах, калі прараслі першыя парасткі тэарэтычнай думкі, — тады побач з асобнымі гаворкамі паўстала агульная грэчаская мова, цывілізаваная, класічная мова Платонаў²¹, Ксенафонтаў²², Арыстоцеляў²³, так званая *κοινή διαλέχτος*²⁴. І хоць яна зрабілася супольным органам разумовага жыцця ў Грэцыі, аднак не толькі не выцесніла паасобныя гаворкі, але ўзнікла з іх і пастаянна чэрпала з іх спажывуныя сокі: ідэалы, думкі і словы для іх выражэння.

Сярод сённяшніх развітых моў, у Англіі, напрыклад, нягледзячы на здаўна ўстаноўленую літаратурную мову, мова распадаецца на вельмі многа разнавіднасцей, амаль на столькі, колькі графстваў; у асноўным жа — на дзве групы: паўднёвую і паўночную. З групы паўночных гаворак шатландская мае вялікую і старадаўнюю літаратуру, але таксама і іншыя не застаюцца без кніжак. Шатландская народная паэзія пад канец XVIII і да паловы XIX стагоддзя дала для апрацоўкі самым знакамітым лірычным паэтам і пісьменнікам, такім, як Роберт Бёрнс і Вальтэр Скот²⁵, велізарны этычны і эстэтычны матэрыял. У Германіі, хоць пісьмовай мовай там стала так званая новаверхненямецкая (*Neuhochdeutsch*), аднак нямецкі дыялект мае вялікую колькасць гаворак, і ўсе маюць свае друкаваныя выданні, не выключаючы сялянскай (*Bäurisch*)²⁶

і ніжненнямецкай (Plattdeutsch), што, аднак, зусім не замянае нацыянальнаму адзінству. У Іспаніі пісьмова-дзяржаўнай мовай з'яўляецца так званая кастыльская, але адначасова пашыраны дзялекты: баскскі, галісійскі, каталонскі, кожны з іх мае сваё пісьменства. Невялікая Партугалія — і яна змяшчае ў сабе некалькі дзялектаў, з ліку якіх гаворкі правінцый Бейра і Міньё найбольш вылучаюцца сярод іншых і маюць свае друкаваныя выданні.

У Францыі ў XIII стагоддзі адрознівалі каля сямі блізкіх паміж сабою разнавіднасцей прастанароднай мовы. Хоць выдатная пара правансальскай мовы прайшла ў XIV стагоддзі разам з трубадурамі і жанглёрамі²⁷, аднак яна дагэтуль, і слушна, мае палымяных прыхільнікаў у народнай літаратуры, а яе цудоўныя формы высока цэняцца лінгвістамі. Праўда, мовай цывілізаванай і цывілізатарскай літаратуры ў Францыі з'яўляецца так званая паўночнафранцузская. Разам з тым да нашых дзён французская мова выразна разгаліноўваецца на 20 гаворак, кожная з якіх мае больш-менш асобную сваю літаратуру, выкладзеную ў спецыяльным бібліяграфічна-гістарычным творы Перкэна 1841 года пад назвай «Histoire littéraire, philologique et bibliographique de[s] patois»²⁸.

Італія ў сэнсе асноўных моўных асаблівасцей — сапраўдная шахматная дошка, а італьянскія паэты і пісьменнікі адшуквалі ў гэтых скарбах правінцыяльнай мовы якраз найкаштоўнейшыя свае перлы. Падуанскі дзялект меў ужо ў XVI стагоддзі народныя камедыі, створаныя Анджэла Беолька²⁹. Альгароці³⁰, любімец Фрыдрыха II³¹, пісаў на старым тасканскім дзялекце. Паэты пачатку нашага стагоддзя Джавані Мелі³² і Карла Пеліцоні³³ шмат пісалі на народных гаворках, першы на сіцылійскай, другі на міланскай. Мікеланджэла Буанароці³⁴, пляменнік вялікага Буанароці³⁵, пісаў у палове XVII стагоддзя народныя камедыі спецыяльна для выяўлення і захавання ў айчынным паэзіі мясцовых спосабаў гаворкі як дарагога помніка для нацыі. Знакаміты камедыёграф і пісьменнік пачатку XVIII стагоддзя Гальдоні³⁶ праславіўся камедыямі на народных гаворках, «бо яны найбольш вылучаліся гумарам і праўдай, у той час як напісаныя на культурнай мове былі сумныя». Гальдоні меў паслядоўнікаў не толькі ў Італіі, але і ў Германіі. Вядома эпоха скажэння культурнай італьянскай літаратуры і мовы праз французскі ўплыў пры Напалеоне I. Патрыёты заўважылі, аднак, небяспеку і ўсяляк вярталіся да італьянскай мовы XIV стагоддзя. Праславіўся тады як карыфэй гэтай зваротнай ідэі Антонія Чэзары³⁷, а барацьба паміж «пурыстамі» і «разняволенымі» была неўзабаве станоўча вырашана ў публічнай думцы на карысць першых. Такім чынам, праз народныя дзялекты пачала адраджацца італьянская мова ў гэты перыяд. Джузэпе Джусці³⁸, вялікі патрыёт і паэт, які памёр у канцы

першай паловы бягучага стагоддзя, пісаў на народнай тасканскай гаворцы надзвычай папулярныя патрыятычныя вершы, бо ведаў, якім чынам найбольш пшчотна, чулліва і трапна можна крануць чалавечыя сэрцы.

Нарэшце, і ў нас досыць можна было б прыгадаць: за якую мову ўхапіліся схаласты, калі дайшло да спрэчкі з іншаверцамі? Хіба ж за класічную, якую разумела ўсё тагачаснае культурнае саслоўе?³⁹ Пазней ізноў, калі рамантызм зваліў спаранхельны падмосткі класіцызму, хіба не чэрпалі дух адраджэння з народных песень, з легенд, з простанародных паданняў? Ці ж не гэтым акалічнасцям удзячна ўсімі сваімі багачыямі і прыгажосцю наша мова, сапсаваная некалі чужаземшчынай? Ці ж не адтуль літаратура дае свой прагрэс на самабытнай глебе? Нават сёння, хоць не адна грозная стыхія ўздзейнічае на мову нашага грамадства, аднак мова, якая, паводле параўнання Лібелята⁴⁰, «з'яўляецца крывёю, што абягае айчыннае цела», зберагае яго ад знішчэння, — можа, больш, чым дзе-небудзь, адчуваецца ў нас патрэба поўнай павагі да народных гаворак, якія вымагаюць арганічнага развіцця, без гвалтоўнага паварту на іншыя, няхай і блізкія шляхі.

Мы не думаем, зрэшты, пярэчыць таму, што блізкая літаратурная мова можа, у меру істотнай патрэбы, узабагачаць такія гаворкі, як беларуская і маларасійская, юрыдычнымі, тэхнічнымі, навуковымі словамі, аднак станюцца перакананы ў бязмэтнасці разбурэння прынцыповай іх будовы і шкоднасці пераўтварэння іх духу. Гэта задача, заўсёды не адпаведная законам развіцця мовы, становіцца часам нават простым марнатраўствам намаганняў, бо ёсць дыялекты (напр., маларасійскі, выдатна апрацаваны такімі [пісьменнікамі], як Катлярэўскі, Шаўчэнка, Куліш⁴¹, Квітка⁴², Гулак⁴³, Грабенка⁴⁴, Марковіч⁴⁵, Падура і інш.), якія маюць слаўтыя народныя думы і песні і цэлую ўжо нават літаратуру. Выходзіць, гаворцы, што дыхае такім жыццём, ужо, бадай што, і немагчыма было паставіць больш трывалыя перашкоды. Што ж да беларускай мовы, якую ўжываюць з невялікімі адрозненнямі больш за пяць мільёнаў людзей, то паколькі незалежна ад цалкам індывідуальнай, уласцівай ёй характарыстыкі з'яўляецца яна мовай сярэдняй паміж польскай і рускай мовамі, — барацьба супраць яе з любога боку была б бясплённа, таму што ні беларуская гаворка не зменіцца цалкам і добраахвотча на польскую або рускую, ні таксама націск ніякім чынам не здолеў бы тут дабратворна ўздзейнічаць на духоўнасць народа, на яго маральную сутнасць. Затое зусім інакш выглядае справа з натуральным развіццём. Пасля першапачатковых літоўскіх уплываў, а пазней польскіх на Літоўскай Русі надышоў сёння час рускага ўплыву.

Руская пісьмовая мова ўзнікла і развілася ў рускай дзяржаве параўнальна не так даўно з гаворкі, якая адрозніваецца ад маларасійскай і беларускай. Маларус або беларус з цяжкасцю арыентуецца ў мове велікаруса, і наадварот, велікарусы вельмі мала разумеюць заходнерускія гаворкі. Мова славян з-над Бярэзіны, Дзвіны, Нёмана, Дняпра і Буга як збліжаная некалі з Літвой жыццёвымі сувязямі і культам крыве-крывейтаў⁴⁶ і ўжываная родамі, спрадвечна і доўгі час злучанымі з нашчадкамі Гедыміна, увабрала і ператварыла на свой лад шмат літоўскіх слоў. Гэта цікавая дамешка да народнай славянскай мовы гэтых ваколіц. Ніхто яе дагэтуль, наколькі вядома, дакладна не вывучаў. Хто з велікарусаў ці нелітоўскіх палякаў зразумее, напр., такія беларускія выразы, як *кнігаўка*, *гуторка*, *місцюк*, *чаўпе*, *мітусеса*⁴⁷, *мілта*, *каламашка*, *вярашчака* і г. д.? Усе яны, відаць, ідуць з Літвы. Пры далейшых перыпетэях гісторыі мясцовыя жыхары вельмі натуральна пераймалі ў сваёй гаворцы элемент вышэйшай цывілізацыі, які давала Польшча. Тут нямала ўлілося блізкіх польскіх слоў, а таксама замежных тэхнічных, ператвораных у адпаведнасці з прыродай і характарам народнай гаворкі. Разам з тым беларуская мова мае большасць слоў і зваротаў сваіх уласных, што даводзіць пэўную самастойнасць духу мовы і яе філалагічную вартасць сярод роднасных гаворак. Іншая была гісторыя паўночных славян, і іншыя там утварыліся дыялекты. Карэльскія, чудскія, татарскія плямёны і многія іншыя другарадныя ўнеслі свае моўныя элементы ў агульную мову, што павольна фарміравалася; пазнейшая ж літаратурна-афіцыйная мова⁴⁸ засвоіла да пяцідзясяці тысяч слоў чужаземнай культуры. Гэтыя макаранізмы, сабраныя амаль з усіх пісьмовых моў, бязмерна засмецілі літаратурную⁴⁹ мову вышэйшага класа. Перш чым іншыя, больш уласцівыя, зоймуць з часам іх месца, перадача гэтых часовацывілізатарскіх запасаў правінцыяльным гаворкам магла б выклікаць толькі блытаніну і прычыніцца да знішчэння ў іх многіх самабытных элементаў, такіх неабходных як узор і падмацаванне для блізкіх ім літаратурных моў вялікага славянскага племені.

Беглае знаёмства са зместам беларускай мовы дае ўжо нейкае ўяўленне пра адрозненні не толькі фанетычнай, але граматычнай, сінтаксічнай і сэнсавай прыроды. Беларуская мова, хоць і мае пэўнае роднаснае падабенства да іншых рускіх гаворак дзякуючы так званаму поўнагалосцю ў словах, напрыклад, *барада* замест *broda*, *волос* замест *włos*, *молот* замест *młot* і г. д., а таксама спецыяльнаму рускаму акцэнтаванню, з другога, аднак, боку, не змякчае, як у рускай, зычны *д* перад галосным *і*, зычны ж *т* змяняе перад галоснымі *і* і *е* на *ц* і гэтым збліжаецца да польскай. Такім чынам,

рускія *дира*⁵⁰, *дятел*, *дядя*, *дзяк*, *тело*, *тесто* і г. д. у беларускай гучыць: *дзіра*, *дзяцел*, *дзяк*, *дзело*, *цесто*, *цетка*, *цело*. Апрача таго, яна мае чудаўнае і вельмі чыстае гучанне літары *h*, якой у велікарускіх дыялектах няма зусім, і нават замежныя словы, як *Hanower*, *Heidelberg*, *Haga* і г. д., вымаўляюцца і пішуцца кепска: *Ganowier*, *Giejdelbiereg*, *Gaga*. Ва ўласных імёнах, што паходзяць з грэчаскай і лацінскай моў, гучанне набліжаецца да прынятага ў польскай мове, напрыклад: *Тодор* замест *Теодор*, *Барбара* замест *Варвара*, *Ганарык* замест *Генрых* і г. д. Ёсць, апрача таго, кароткае *ў*, якога няма ў рускай мове і якое ў рускім вымаўленні і напісанні памылкова замяняецца на *в*. Ёсць прытым некалькі сот слоў, простых і вытворных, якія маюць у беларускай мове зусім іншае значэнне, чым у велікарускіх гаворках, напрыклад: *кашка*, *брак*, *колдун*, *ліст*, *латы*, *недзеля*, *сліўкі*, *очкі* і г. д. Апрача названых, у беларускай мове ёсць яшчэ шмат іншых больш-менш тонкіх адрозненняў, аднак дзеля сцісласці мусім іх апусціць.

Што ж датычыцца алфавіта для беларускай мовы, то мы не мелі б нічога супраць так званай «гражданкі», але паколькі яна: 1) не мае вельмі характэрнай для беларускай мовы зычнай⁵¹, 2) паколькі літару «яць», лішнюю нават у рускай мове, бясконца цяжка ўстанавіць у беларускім правапісе, а прытым адсутнічае ў гражданны кароткае галоснае *ў*, у сувязі з гэтым, а таксама і з іншых лінгвістычных меркаванняў як мінімум трэба было б у апошнім выпадку зрабіць у гражданны, якая не адпавядае самым неабходным фанетычным патрэбам беларускай мовы, мадыфікацыі для істотнай карысці гэтай роднай, любімай мовы некалькіх мільёнаў людзей.

Беларускі і маларасійскі дыялекты нельга параўноўваць з паддыялектамі, напрыклад, валагодскім, уладзімірскім, разанскім і інш., бо калі ў гэтых апошніх розніца ледзьве заключаецца ў малой колькасці правінцыялізмаў, у заменё галоснага *o* на *a*, а таксама ў дабаўленні зычнага *d* паміж зычнымі *n* і *p*, напрыклад: *Володзимир* замест *Владимир*, *ндрав* замест *нрав* і г. д., то, наадварот, беларускі і маларасійскі дыялекты маюць адметна выпрацаваныя гукі; іх асноўныя формы, аддаленыя ад велікарускай народнай гаворкі, заслугоўваюць асаблівай павагі.

Што ж у сваю чаргу да беларускай літаратуры, то, хоць яна і небагатая, аднак мае не самыя горшыя творы, напрыклад, двух Марцінкевічаў⁵², Каратынскага, некалькі важнейшых прац Насовіча⁵³ і Пецябургскай Акадэміі навук, якія датычацца беларускай мовы, а таксама песні, што збіраліся Яўстафіем Тышкевічам, Рамуальдам Зянькевічам, Янам Чачотам і некалькімі іншымі аматарамі. Вядома таксама

аб сучасных этнаграфічных працах пана Федароўскага⁵⁴ на Гродзеншчыне, аб працах п. Юзафа Кучынскага і самі маем у партфелі нямала рэчаў, што могуць з карысцю службыць народу; а п. Міхал Ельскі⁵⁵, вядомы музыка, збірае мелодыі нашага народа. Як бы там ні было, а краевугольным каменем беларускай мовы стаў згаданы вышэй выдатны беларуска-рускі слоўнік Насовіча 1870 года, заслужана ўзнагароджаны Пецябургскай Акадэміяй навук Дзямідаўскай прэміяй. У гэтым манументальным творы, які каштаваў аўтару 16 год працы, нягледзячы на непаўнату і дробныя хібы (не месца на іх тут указваць), п. Насовіч з басстароннасцю і сумленнасцю, вартай самай вялікай пахвалы, скрышталізаваў беларускую мову. З таго часу, як існуе гэта багатая крыніца мовы нашага народа, якая змяшчае звыш 30 тысяч слоў, беларуская мова можа быць спакойная за будучыню і развівацца на ўласнай глебе, толькі б добрая грамадзянская воля аўтараў умела выказаць гэтай мовай усё высакароднае, прагрэсіўнае і карыснае. Культурная ж руская мова, несумненна, знойдзе ў беларушчыне нямала родных славянскіх скарбаў, лепшых за тыя, што дагэтуль паспешліва і оптам сабрала з чужых дыялектаў; народная паэзія таксама можа закрануць у душы не адну высакародную струну. Таму выданне песень, гутарак, прыказак, казак, легенд беларускага народа, які паходзіць з старадаўніх крывічоў і дрыгавічоў, было б вельмі пажаданай справай, паколькі ў іх тояцца рысы яго духоўных і бытавых уласцівасцей. Каб паказаць, наколькі беларуская мова здольная адлюстроўваць самую ўзнёслую паэзію, прывяду пачатак з «Пана Тадэвуша» ў перакладзе⁵⁶:

*Літва, мая Айчызна! ты здароўю роўна!
 Так веле той цябе ацэніць, хто, пажыўшы поўна,
 Цябе ўтраціў! Тваю красу цяпер я лепяй знаю,
 Я пішу, бо цяжка на табе скупаю.
 Найсвятшча панна! што бароніш Чэнстаховы яснай,
 Свеціш верным у Вострай Бране ўласнай
 І сцяражэш Навагрудак — стары наш горад жылы!
 Як ты мяне ратавала ў маленстве з магілы
 (Той час, як матулька ў смутку са слязінай
 Маліла аб апеку нада мной, дзяцінай,
 І я з немачы паўстаўшы, хоць на слабу ногу,
 Бег да тваіх прэстолаў падзякаваць богу),
 Такім жэ чудам нас павернеш у зямельку родну!
 Пакуль жэ прыйдзе тое шчасце, дай ахвоту годну
 Чыстым сэрцам успамінаць: лясныя горкі края,
 Зялёныя лугі, дзе сіній Неман праплывая,
 Раздолье родных ніў, збожжам маляваных,
 Залочаных пшаніцай, жытам пасрэбраных,
 Гдзе жоўценька свірэпка, грэчка, як снег, бела,
 Гдзе з красою дзявочэй дзяцеліна села,
 А усё ў зялёных межах — як у стужках мэрам,
 На ніх сідзяць зрэдка, ціха ігрушы шпалерам.*

Звяртаем увагу, што колькі радкоў у тэксце Міцкевіча, столькі і ў перакладзе, што ўказвае на дастатковую гнуткасць беларускай мовы і запас слоў, адпаведных развітой мове ў яе вершаванай форме.

У заключэнне некалькі заўваг у адрас шаноўнага аўтара, які выклікаў гэты артыкул. Пан Кучынскі, не падзяляючы заўваг рэцэнзента «Nowin», які ў разборы беларускіх песенек, апублікаваных ім у «Gazecie Polskiej», абвінавачвае яго ў змяненні слоў у духу, чужым беларускай мове, напрыклад: *Гануша* замест *Гануля*, *атвор* замест *атчыні* і г. д., выявіў станоўчую веру ў бяссплённасць «аптымістычнага» погляду некаторых на ўяўную будучыню беларускай мовы, якая нібыта павінна быць «асуджанай на знішчэнне» ў сувязі з узнікненнем сельскіх школ, якія навучаюць на пануючым рускім дыялекце, праходжаннем амаль усёй моладзі праз вайсковую службу і іншымі ўплывамі, якія адбіваюцца ўжо ў народнай паэзіі, паколькі «нават і дзяўчаты, — кажа п. К[учынскі], — спяваюць амаль усе лагерныя⁵⁷ песні (sik), і гэты новы паварот увёў у манатонныя, сумныя народныя мелодыі большую разнастайнасць у танальнасці і змесце...» Наша перакананне пра сур'ёзнае значэнне народных гаворак для культурных дыялектаў, заснаванае на фактах навукі і вопыце, п. К[учынскі] ведае ўжо з папярэдніх урыўкаў гэтага артыкула. Што ж да змянення слоў, паэзіі і танальнасці беларускіх песень у цяперашні момант, то мы павінны адзначыць, што замена слоў магчыма і натуральна ў жывой мове неабачлівых вясковых наватараў, але мова народа ў друку павінна быць такой сумленнай, як тая, якую з вуснаў простага народа запісаў у згаданым слоўніку п. Насовіч. Звяртаючыся да гэтай славутай крыніцы, з якой павінны чэрпаць усе, хто цікавіцца беларускай гаворкай, зазначаем, што сумніцельныя словы, як *Гануша* і *атвор*, мог занесці на Беларусь нехта з іншага краю дзяржавы разам з пабочнымі песнямі, але гэта зусім не словы нашага народа, яны не могуць быць таксама ўзорам пісьмовай беларушчыны. Сяляне нашы гавораць спрадвеку: *Ганна*, *Ганначка*, *Гануля*, *Ганулька*, *Гандзя* і ніколі *Гануша*, *Анюта* ці інакш. Словы *Гануш*, *Ганушоўка* азначаюць аніс, анісавую гарэлку (гл. у Нас[овіча], стар. 109). Таксама слова *атвор* не народнае. Усюды сяляне кажуць *адчыні*, што паходзіць ад цалкам роднага беларускага слова *отчыняць*, як яно гучыць і ва ўрачыстай вясельнай песні:

*Отчыні, мамухна, аконцэ,
Вязём нявестку, як сонцэ.*

(гл. у Нас[овіча], стар. 384)

Беларуская мова словы *атварот*, *атваротны* ўжывае толькі для абазначэння *odwrotu*, *zwrotu*, *oddania czegoś sobie wzajem-*

ніе (гл. у Нас[овіча], 372). Уласныя імёны ў беларускай мове маюць таксама свае характэрныя варыянты, напрыклад: *Купрэй* замест *Кіпріян* (Нас., 260), *Ян*, *Янко*, *Янэчко*, *Ясь*, *Ясюк*, *Ясюта*, *Ясюля* замест вельмі рэдка ўжыванага *Іван* (Нас., 727—728), *Міхась*, *Міхал*, *Міхалка*, *Міхалюта* замест *Міхаіл* (Нас., 285), *Якуб*, *Якубка* замест *Яков* (Нас., 727), *Цімох* замест *Тимофей* (Нас., 689), *Агата*, *Гапя*, *Агатка* замест *Агафья* (Нас., 3 і 109), *Аўдоця*, *Аўдотка* замест *Евдокия* (Нас., 2), *Галька*, *Аллёна*, *Галена* замест *Елена* (Нас., 103), *Астат* замест *Евстахий* (Нас., 9), *Зенька* замест *Зиновья* (Нас., 208) і г. д. Аўтарам ні ў якім выпадку не трэба разбураць ці аслабляць гэту патрыярхальную ўласцівасць народнай мовы. І, наадварот, якраз яны перш за ўсё павінны захоўваць чысціню ўстаноўленых слоў і зваротаў гаворкі, бо на тое ж і літаратура, каб праз яе ўплываць не толькі на розум і фарміраванне грамадства, але таксама і на яе прыроджанае пачуццё прыгажосці, добра, святасці, выпрацаванае і выкрышталізаванае спрадвеку ў мове бацькоў.

Некалі Ануфрый Капчынскі, які па-настаўніцку любіў сваю мову, раскідваючы грошыкі варшаўскім вулічным гарэзам, вучыў іх, каб вымаўлялі *obwarzanki*, а не *abarzanki*, і хоць свавольнікі, даўмеўшыся, у чым справа, наўмысна настойвалі на сваёй «граматыцы», аднак гэты шаноўны муж не спыняў даходнай для гарэзаў прапаганды, якая мела на ўвазе прывіццё пашаны да чысціні роднай мовы. Тое, што сказаў Лібелът: «Адбяры ў народа яго мову, і скончыцца з ёй яго жыццё», стасуецца таксама да ўсіх гаворак. Не можам мы таксама абысці маўчаннем меркаванне п. К[учынскага] пра манатоннасць мелодый беларускага народа. Любячы народныя тэмы, займаючыся музыкай, мы маем, магчыма, нейкае права выказаць у гэтых адносінах проста адваротнае сведчанне. Праўда, наш народ мае крыху мелодый у міноры, вельмі сумным і працяглым, аднак, з другога боку, большасць песень вылучаецца прывабліваасцю і сур'эзнасцю, як, напрыклад, песні вясельныя, жніўныя, розныя абрадавыя. Часам характарызуе іх непараўнальная вяселосць і гумар, напрыклад, калі народ спявае ў часе забаў, званых *ігрышчамі*, *вечарынкамі*, а таксама на кірмашах. Можна на хвіліну забыцца пра самыя цяжкія пакуты, бачачы і чуючы, як у бадзёрых скоках і дзёрзкім віхры *дзяцюк* (*młodzian*) з дзеўкай напяваюць у такт амаль шалёнага танца «*Мяцеліца*» (*zamieś*). Іншыя танцы, напрыклад «*Лявоніха*», «*Гандзя*», «*Качан*», «*Подушачка*» і г. д., поўныя жыцця і дзейнічаюць электрызуюча на сівых мужыкоў і баб.

Мы глыбока смуткуем над тым, што чуліваю, паэтычную або жартоўную песню народа Літоўскай Русі паволі выцясняе песня гуляшчая, пераважна эратычная, «лагерная», і гэта да та-

кой ступені, што яе на самай справе моцна палюбілі «дзеўкі», але ў сто разоў больш прыкра чужь меркаванне, нібыта гэта адбылося «з добрым вынікам». Аднак жа паколькі пан К[учынскі] пад канец сваіх сцверджанняў, не зусім у згодзе з песімізмам сваіх прадпасылак, прызнае «хараство самабытнай народнай паэзіі і не сумняваецца, што можна атрымаць ад яе асалоду, нягледзячы на неачаснасць», паколькі ён сам падае ў перакладзе, у цэлым, удалым, песенькі, «якія захавалі свой старадаўні характар», настойліва заахвочваем яго ў такім выпадку да высакароднай працы на гэтай ніве. Бо і як жа, зрэшты, не палюбіць гэтай гаворкі, на якой просты народ так паэтычна можа выказаць узнёслыя свае пачуцці да гэтай «*земелькі роднай*», прыгаданай у перакладзе п. К[учынскага]? Калі народ любіць і ўшаноўвае песняй сваё гняздо, ужо гэта адно добра аб ім сведчыць; у такім выпадку, хто можа, няхай памагае яму палюбіць і захаваць для ўласнай славы і шчасця айчынную мову, якая з'яўляецца яго сапраўдным скарбам, без якога не быў бы ён тым, чым ёсць, і не спяваў бы так чуллiва і слаўна, як спявае пра родны край!..

A l e k s a n d e r J e l s k i. O g w a r z e b i a l o r u s k i e j. «Kraj», 1885 г., 2 (14) лютага, № 5, стар. 13—15; 10 (22) лютага, № 6, стар. 24—25. Пераклад з польскай

¹ Удадзеным артыкуле А. Ельскага ёсць асобныя спрэчныя, неабгрунтаваныя, з пункту погляду сённяшняй навукі, палажэнні, тым не менш мы лічым, што праца можа уяўляць пэўную гісторыка-літаратурную цікавасць.

² Уснежны 1884 г., яшчэ да апублікавання артыкула А. Ельскага, В. Дунін-Марцінкевіч памёр ва ўзросце амаль 77 год.

³ Рэдакцыя «*Kraj*» памыляецца: В. Дунін-Марцінкевіч большую частку жыцця пражыў у Мінску і Мінскім павеце (Люцынка).

⁴ Кучынскі (Корвін-Кучынскі) Юзаф — польскі паэт, паслядоўнік М. Кананіцкай, аўтар двух паэтычных зборнікаў, якія выйшлі ў 1883 і 1890 гг. у варшаўскіх выдавецтвах. Жыў у в. Карытна на Бабруйшчыне.

⁵ Баляслаў Прус (1847—1912) рэдагаваў варшаўскую газету «*Nowiny*» ў 1882—1883 гг.

⁶ «*Карабіч*», «*Бандурыста Карабіч*», па звестках бібліяграфу, — псеўданім Юльяна Ляскоўскага. Ёсць падставы меркаваць, што гэта той самы Ляскоўскі, які ў 1861 г. выдаў паэтычны зборнік «*Беларускі бандурыста*». У 70—80-я гады Карабіч-Ляскоўскі (ён жа Марцін Мізэра) апублікаваў белетрыстычны твор «*У Амерыку на золата*», некалькі вершаў і сельскагаспадарчых брашур. Пра артыкул Ю. Карабіча «*Слоўца пра песню*» («*Nowiny*», 1882, № 287—288) гл.: С. А л е к с а н д р о в і ч. *Па слядах паэтычнай легенды*. Мінск, 1965, стар. 172—174.

⁷ Міль Джон Сцюарт (1806—1873) — англійскі філосаф, логік, эканаміст.

⁸ Г. зн. польскаму.

⁹ Бясонаў Пётр Аляксеевіч (1827—1898) — рускі гісторык літаратуры, славіст, фалькларыст. У 1871 г. выдаў зборнік «*Беларускія песні*».

¹⁰ Шэйн Павел Васільевіч (1826—1900) — беларускі і рускі фалькларыст і этнограф.

¹¹ Галамбёўскі Лукаш (1773—1849) — польскі гісторык і этнограф. Родам з Піншчыны. У сваіх кнігах змясціў шмат беларускіх фальклорна-этнографічных матэрыялаў.

¹² У «Краји»: по Rybińskim.

¹³ Беларускія запісы ёсць у кнізе К. У. Вуйціцкага «Песні люду бляхарабатаў, мазураў і Русі з-над Буга» (Варшава, 1836).

¹⁴ А. Н. Пыпин и В. Д. Спасович. История славянских литератур. Изд. 2-е, т. I. СПб, 1879, стр. 401—405.

¹⁵ Чэлакаўскі Францішак Ладзіслаў (1799—1852) — чэшскі паэт, фалькларыст. Збіраў і апрацоўваў славянскі фальклор.

¹⁶ Рака ў Чэхіі.

¹⁷ Рака ў Сербіі і Харватыі.

¹⁸ Маецца на ўвазе група нацый.

¹⁹ Цыцэрон Марк Тулій (106—43 гг. да н. э.) — старажытнарымскі прамоўца, філосаф, адвакат, пісьменнік.

²⁰ *Sermo rusticus* — вясковы дыялект (лац.).

²¹ Платон (427—347 гг. да н. э.) — старажытнагрэчаскі філосаф.

²² Ксенафонт (каля 430—355 ці 354 гг. да н. э.) — старажытнагрэчаскі пісьменнік, гісторык.

²³ Арыстоцель (384—322 гг. да н. э.) — старажытнагрэчаскі філосаф і вучоны.

²⁴ агульнаўжывальная мова (старажытнагрэч.).

²⁵ Скот Вальтэр (1771—1832) — англійскі пісьменнік.

²⁶ Так у «Краји». Больш лагічным у гэтым кантэксце было б упамінанне баварскай гаворкі (Bayerisch).

²⁷ Жанлёр — у сярэднія вякі вандроўны музыкант, спявак, паэт.

²⁸ «Літаратурная, філалагічная і бібліяграфічная гісторыя мясцовых гаворак» французскага пісьменніка і вучонага Клода Шарля Перкэна дэ Гамбло (1798—1863).

²⁹ Беолька Анджэла (1502—1542) — італьянскі пісьменнік, стваральнік падуанскага народнага дыялектальнага тэатра.

³⁰ Альгароці Франчэска (1712—1764) — італьянскі публіцыст і пісьменнік, падарожнік. Выступіў за абнаўленне італьянскай літаратурнай мовы, за адмаўленне ад латыні.

³¹ Фрыдрых II (1712—1786) — прускі кароль у 1740—1786 гг., палкаводзец.

³² Мелі Джавані (1740—1815) — італьянскі паэт і асветнік. Спачуваў прыгнечанаму сялянству. Паэтычныя творы пісаў на сіцылійскім дыялекце.

³³ Пеліцоні Карла (памёр у 1818 г.) — італьянскі паэт, удала карыстаўся міланскім дыялектам.

³⁴ Мікеланджэла Буанароці Малодшы (1568—1642 ці 1646) — італьянскі пісьменнік, аўтар камедыі «Кірмаш» (1618).

³⁵ Мікеланджэла Буанароці (1475—1564) — італьянскі скульптар, жывапісец, архітэктар і паэт.

³⁶ Гальдоні Карла (1707—1793) — італьянскі драматург і тэатральны дзеяч, стваральнік італьянскай рэалістычнай драмы эпохі Асветніцтва. Шырока карыстаўся венецыянскім і іншымі дыялектамі.

³⁷ У «Краји»: Серагі. Маецца на ўвазе Чэзары Антонія (1760—1828) — італьянскі філолаг і пісьменнік, вядомы сваёй барацьбой за чысціню айчынай мовы (на аснове архаізацыі).

³⁸ Джусці Джузэпе (1809—1850) — італьянскі паэт, удзельнік вызваленчага руху, аўтар сатырычных вершаў, напісаных гутарковай мовай.

³⁹ Маецца на ўвазе латынь.

⁴⁰ Лібельт Караль (1807—1875) — польскі філосаф, крытык і публіцыст. Удзельнік нацыянальна-вызваленчага руху.

⁴¹ Куліш Панцеляймон Аляксандравіч (1819—1897) — украінскі пісьменнік і вучоны ліберальнага, а потым кансерватыўнага кірунку.

⁴² Квітка-Аснаўяненка Рыгор Фёдаравіч (1778—1843) — украінскі пісьменнік, пачынальнік новай украінскай прозы.

⁴³ Гулак-Арцямюскі Пятро Пятровіч (1790—1865) — украінскі паэт.

⁴⁴ Грабенка (Грабінка) Яўген Паўлавіч (1812–1848) – украінскі і рускі пісьменнік, блізка да «натуральнай школы».

⁴⁵ Ваўчок Марка (Вілінская-Марковіч Марыя Аляксандраўна; 1834 – 1907) – украінская і руская пісьменніца-дэмакратка.

⁴⁶ Старажытналітоўскія жрацы.

⁴⁷ Так у «Краі».

⁴⁸ У крыніцы: język litewsko-urzędowy. Перакладзена з улікам напраўкі, надрукаванай у «Краі», 1885, № 8, стар. 23.

⁴⁹ У крыніцы: język litewski. Перакладзена з улікам напраўкі ў «Краі», № 8.

⁵⁰ Так у «Краі» (dīra).

⁵¹ Мяркуючы па папярэдняму тэксту, А. Ельскі мае на ўвазе h.

⁵² Маюцца на ўвазе В. Дунін-Марцінкевіч і Геранім Марцінкевіч.

⁵³ Насовіч Іван Іванавіч (1788–1877) – беларускі лексікограф і фалькларыст, аўтар «Слоўніка беларускай мовы» (1870).

⁵⁴ Федароўскі Міхал (1853–1923) – польскі і беларускі фалькларыст і этнограф.

⁵⁵ Ельскі Міхаіл Карлавіч (1831–1904) – скрыпач і кампазітар. Брат А. Ельскага.

⁵⁶ Пераклад А. Ельскага. Цалкам пераклад першай кнігі надрукаваны ў Львове ў 1892 г.

⁵⁷ Г. зн. салдацкія.

АДАМ МІЦКЕВІЧ НА БЕЛАРУСІ

Калі заходзіць гаворка пра Міцкевіча і яго сціплае роднае гняздо, міжвольна паўстае пытанне, чаму гэта столькі карыфеяў айчынай навукі і мастацтва, чаму гэтакіх Хадкевічаў¹, Несялоўскіх², Рэйтанаў³, Касцюшкаў, Багушэвічаў⁴, Манюшкаў, Міцкевічаў, Чачотаў, Кандратовічаў⁵, Занаў, Дамейкаў⁶, Здановічаў⁷, Прозараў⁸, Барташэвічаў⁹, Семірадскіх¹⁰, Крашэўскіх¹¹ і столькі-столькі іншых выдала адна зямля. Павінна гэта сапраўды быць глеба ўрадлівая, калі нараджае такія шчодрыя плёны! Трапна выказалі гэта Польша і Сыракомля. Першы з іх кажа:

Lud tam jeszcze nie zmieszany,
Wszystko jeszcze jest gniazdowe, –
Każdy swój...¹²

Другі ж дапаўняе гэтую думку.

Tutaj chrobrym zapalem pierś męża oddycha
Tutaj miłość dziewicza gorąca, choć cicha,
Tutaj znać burze życia na obliczu starem
Kolejno z pługiem, krzyżem, z mieczem i puharem.

(«Дэмбарог»)

Бо старажытны ж і народ гэты, што насяляе разлеглыя абшары: ад вытокаў Дняпра да Буга і Нарава, ад Віліі да Прыпяці – гняздо старадаўняй славяншчыны, краіна герояў, гусяроў, патрыярхальных адносін і ахвяр у імя ўзнёслых ідэалаў! Усё гэта разам узятае злілося ў духу карэннага племені, прывітыя

на яго гістарычным пні пабрацімчыя парасткі разрасліся ў магутныя, цудоўныя па форме галіны, поўныя духмяных кветак і са-лодкіх пладоў!.. Нездарма ж пра гэту родную зямлю, пачынаючы ад Баяна¹³ аж да нашых часоў, столькі разоў з захапленнем спявалі нашы вестуны, чэрпаючы з народных песень, легенд і паданняў прарочае натхненне. Гэта ж з роднай глебы прарос геній Міцкевіча, і з яе таксама браў ён сюжэты да многіх сваіх твораў, аб чым сведчаць такія творы, як «Свіцязь», «Свіцязянка», «Дзяды», «Дудар», «Люблю», «Лілеі», «Уцёкі», «Гражына», «Пан Тадэвуш» і іншыя, а мноства мясцін і назваў, якія ўспамінае вястун, як Цырын, Грачыхі, Ятра, Нёман, Налібокi, Навагрудак, Мядзведка, Плужыны, Рута, Сапліцова, Свіцязь, Туганавічы, Дзятлава і г. д., паказваюць, дзе ахвотней за ўсё блукала думка песняра, якімі вобразамі любіла яна песціцца. «Гражына» пачынаецца цудоўнай начной карцінай навагрудскага замка, «Пан Тадэвуш» — апастрофай да любімай Літвы. Нёман — гэта «дамашняя рака» вестуна, усцяж якой хадзіў ад вёскі да вёскі яго апаэтызаваны «Дудар»¹⁴. У «Дзядях» мы бачым сапраўдны паток думак, які выцякае з крыніц глыбокай традыцыі і асабістых успамінаў...

Меў жа з чаго чэрпаць паэт, калі традыцыйную жыццяздольнасць аўтахтонаў яго родных старонак канстатавалі нават навукова. Так, бесстаронні рускі даследчык беларускай мовы і песень Бяссонаў адкрыта прызнае, што гэта гаворка і песні маюць у сабе рысы больш глыбокай старажытнасці, чым іншыя блізкія, не толькі велікаруская і маларуская, але і паўднёвых славян. Знаходзіць ён у беларускай гаворцы самыя чыстыя першародныя помнікі першабытнай агульнаславянскай мовы, старажытнасць якіх можна параўнаць з грэка-лацінскімі песнямі. Сцвярджае далей, што беларуская мова, маларазумелая для велікарусаў, мае сваю выдатную, незалежную, здзіўляюча жыццяздольную адметнасць і ніколі не адчувала, як памылкова мяркуюць, уплыву польскай або рускай мовы, а наадварот, паглынала гэтыя ўплывы і пераварвала іх у сабе, таму трэба прызнаць за ёй права на існаванне як органам духу некалькіх мільёнаў тыповага народа, а ўсякі замах на гэту святую спадчыну славяншчыны можа прынесці толькі маральную шкоду народу і літаратуры, асабліва рускай, паколькі ў старажытнай песні беларусаў хаваюцца самабытныя скарбы паэзіі; мінскі ж паддзялект, паводле згаданага аўтара, самы чысты і ўзорны ў беларускай гаворцы *1.

Міцкевіч, будучы ў zenіце славы ў сталіцы свету¹⁵ і выкладаючы гісторыю славянскай літаратуры, шмат разоў звяртаўся да роднай Літоўскай Русі. Сапраўды знаходзім цудоўны ўрываек пра этнаграфію і народную гаворку гэтай зямлі ў лек-

цыях XXVI і XXVII 1841 года. Прызнаючы сілу і вялікую важнасць народных гаворак для культурнай мовы, Міцкевіч у лекцыях VII і XX 1842 года папракае рускіх пісьменнікаў, грунтуючыся нават на асвечаным меркаванні вядомага кн. Вяземскага¹⁶, што, можа, калі-небудзь яны агледзяцца, бо ішлі ў няправільным кірунку, намагаючыся вызваліцца ад «правінцыяльных» гаворак, а дапасоўваючы гэту думку да польскай паэзіі, робіць глыбокую заўвагу ў лекцыі XI гэтага ж года: што паколькі Русь нараджала самыя выдатныя самабытныя народныя песні, то найбольш слаўныя пісьменнікі, аўтары ідылій, паходзілі ўласна адтуль; што Фр. Карпінскі, дзіця кобрынскай старонкі, дух якога ўскарміўся народнай песняй, з'яўляецца ўзорам цудоўнай паэзіі, за што яго некалі чакае бязмежная слава на Русі.

У лекцыі VI 1842 года Міцкевіч даводзіць перавагу ў часы Пятра В[ялікага] беларускай мовы, што была калісьці ў Літве афіцыйнай і ўжывалася пры двары, у адносінах да велікарускай і маларускай гаворак. Праўда, вялікі наш паэт, чэрпаючы дух з народных песень, нічога не пісаў па-беларуску, а аматары яго паэзіі, апрача сціплых вытрымак, зусім не ўзнаўлялі прац майстра на беларускай гаворцы, і гэта нягледзячы на факт, што Беларусь мае неаспрэчнае права ганарыцца Міцкевічам, таму што гэты велізарны дух вырас і сфарміраваўся як тып на глебе гэтай карэннай літоўскай славяншчыны. Адзін толькі беларускі пісьменнік нябожчык Вінцэнт Марцінкевіч надрукаваў у Вільні ў 1859 годзе на народнай гаворцы тры часткі¹⁷ «Пана Тадэвуша», якога майстар так прагнуў бачыць пад кожнай вясковай страхой*².

Аўтар гэтай нататкі таксама спрабаваў перакладаць на беларускую мову некаторыя творы Міцкевіча і мае іх у партфелі, а ўзор яго перакладу «Пана Тадэвуша» быў змешчаны ў № 6 «Краі» за гэты год¹⁸. Разуумеючы бязмерную важнасць выратавальнага ўплыву роднай літаратуры на народ, мы горача і неаднойчы стараліся разбудзіць у грамадзянах добрай волі жаданне падтрымліваць папулярныя выданні на беларускай мове*³, але нашы заклікі не прынеслі жаданага выніку. У сувязі з гэтым міжвольна прыходзіць мне ў галаву сумная страфа «Дудара»¹⁹:

*Як доўгі Неман я з лірай усцяж іду,
Праз горкі, брады і бары,
Ад сяла²⁰ да слабады,
І думачкі свае гуду.²¹*

*Збягаліся²² людзі, слухалі, да няўцям —
Не зразумелі мяне хутко —
Я слёзы абцёр, хоць сэрцу жутко,
Да і далей пашоў сам...*

Замосце пад Мінскам Літ[оўскім]²³, 16 ліст[апада] 1885 г.

*1 Гл. прадмову Бяссонава да выдадзеных ім у Маскве ў 1871 г. «Беларускіх песень».

*2 Гл. «Kraj» за бягучы год, № 10²⁴.

*3 Гл. «Kraj» за бягучы год, № 8, стар. 23²⁵.

A l e k s a n d e r J e l s k i. *Adam Mickiewicz na Białorusi. «Kraj», 14 (26) лістапада 1885 г., № 46, Dział literacki, стар. 34. Пераклад з польскай*

¹ Хадкевічы — магнацкі род на Беларусі, прадстаўнікі якога займалі вышэйшыя пасады ў Вялікім княстве Літоўскім. З іх найбольш вядомы Ян Караль Хадкевіч (1560—1621), гетман вялікі літоўскі, палкаводзец.

² Вядомы Несялюўскія: Казімір (памёр у 1754 г.), маршалак канфедэрацыі Навагрудскага ваяводства, польскі пісьменнік і выдавец гістарычных матэрыялаў, і яго сын Юзаф (1728—1814), навагрудскі ваявода, член віленскага паўстанцкага ўрада ў 1794 г.

³ Праціўнік падзелу Польшчы Тадэвуш Рэйтан.

⁴ Багушэвіч-Мінкоўскі Станіслаў (1751—1819) — пасол на варшаўскі сейм 1773 г. ад Мінскага ваяводства, праціўнік падзелу Рэчы Паспалітай.

⁵ Паэт Людвік Кандратовіч (Уладзіслаў Сыракомля).

⁶ Дамейка Ігнат (1801—1889) — філамаст, асветнік і падарожнік.

⁷ Педагог і вучоны Аляксандр Здановіч (1805—1868) і яго сын, папечнік К. Каліноўскага, Ігнат Здановіч (1841—1863).

⁸ Прозар Караль (1759—1841) — абозны вялікі літоўскі, прыхільнік Канстытуцыі 3 мая, актыўны ўдзельнік паўстання 1794 г. Арыштоўваўся па справе дэкабрыстаў.

⁹ Гісторык і літаратуразнаўца Юльян Барташэвіч. Родам з Падляшша.

¹⁰ Семірадскі Генрык (Генрых Іпалітавіч; 1843—1902) — гістарычны жывапісец. Родам з Украіны.

¹¹ Крашэўскі Юзаф Ігнат (1812—1887) — польскі пісьменнік. Паходзіў з пружанскай шляхты.

¹² Цытата з «Песні аб нашай зямлі» (1843) Вінцэнта Поля.

¹³ Баян — старажытнарускі пясняр, вядомы па «Слову аб палку Ігаравым».

¹⁴ Маеца на ўвазе герой аднайменнага верша А. Міцкевіча.

¹⁵ У Парыжы.

¹⁶ Вяземскі Пётр Андрэевіч (1792—1878) — рускі паэт і крытык.

¹⁷ Друкаванне трэцяй часткі перакладу В. Дуніна-Марцінкевіча не было скончана.

¹⁸ У артыкуле А. Ельскага «Пра беларускую гаворку» (гл. наш зборнік, стар. 337).

¹⁹ Верш А. Міцкевіча, відаць, у перакладзе А. Ельскага.

²⁰ У «Kraju» памылкова: siata.

²¹ У «Kraju»: sweje huda.

²² У «Kraju»: Zbiahatisia.

²³ Так даўней часам называлі Мінск, бо назву «Літва» адносілі таксама да Беларусі.

²⁴ Маеца на ўвазе некралог у сувязі са смерцю В. Дуніна-Марцінкевіча (гл. наш зборнік, стар. 163).

²⁵ У «Kraju», 1885, № 8, надрукаваны зварот А. Ельскага да грамадскасці сабраць грошы для выдання яго перакладу на беларускую мову кнігі польскага эканаміста Ю. Сунінскага «Сем вечароў».

ПІСЬМЫ ДА Я. КАРЛОВІЧА

Сярод папер Карловіча ў зборах Віленскага таварыства сяброў навук (ЦДГА ЛітССР, ф. 1135, воп. 10, спр. 97, лл. 426—470) захоўваюцца аўтографы 25 пісьмаў А. Ельскага за 1888—1901 гг. Ніжэй друкуюцца больш цікавыя з іх у перакладзе з польскай мовы.

3 Замосця, 1888 г. $\frac{19}{31}$ студзеня

Шаноўны зямляча!

Некалькі дзён назад выслаў вам білецік¹ пры пасрэдніцтве паважанага Плуга, не ведаючы, дзе вы жывяце. Аднак зараз, атрымаўшы праспекты «Wisły»², пішу на яе адрас.

Перш за ўсё яшчэ раз прашу прыняць маю ўдзячнасць за прысланую мне ласкава вашу цікавую працу аб народных паданнях на Літве³. Яна вельмі мяне цікавіць, бо я сам старанна збіраю такія ж матэрыялы з вуснаў беларускага народа і пасля ўпарадкавання перадам у «Wisły».

Тым часам дазвольце запытаць, ці не прынялі б вы маёй працы пад назвай «Экскурсія ў Слуцк», якая была прызначана для «Teki Krakowskiej» нябожчыка Кіркора, што не паспела выйсці⁴. Кіркор павінен быў яе друкаваць у першым томе на першым месцы і гора-ча дзякаваў мне за гэту працу, якая складаецца з гістарычных успамінаў, апісанняў мясцін, характарыстык выдатных людзей, назіранняў грамадскага і бытавога зместу і г. д. Калі б гэта праца адпавядала «Wisły», то мог бы вам яе прыслаць, бо пасля смерці Кіркора, забраўшы яе ад кс. С. Залэнскага⁵ з Кракава, зноў маю яе ў сваім партфелі. Натуральна, што заплаціце мне, колькі палічыце вартым, ганарар, таму што як літаратар зарабляю пяром. Праспекты «Wisły», якія вы мне даручылі, сёння адначасова з гэтым пісьмом я разаслаў асобам, якія могуць цікавіцца пытаннямі краязнаўства.

Улетку выслаў вам на ўсякі выпадак у Гейдэльберг⁶ сваю брашуру «Аб піве і півавараўні ў нашым мінулым»⁷. Ці атрымалі вы яе?

Чакаючы ласкавага адказу, цісну сумленную вашу далонь, заўсёды гатовы да паслуг і поўны павагі зямляк

Аляксандр Ельскі

Р. S. Брат мой Міхал⁸, даведаўшыся, што пішу да вас, прасіў мяне, каб я засведчыў вам яго павагу і [перадаў] прывітанне.

Лл. 429—430

¹ Візітная картка з запіскай ад 14 (26) студзеня 1888 г. (гл. там жа, лл. 426—426 адв.).

² «Wisła» — польскі географічна-этнографічны часопіс, выходзіў у Варшаве ў 1887—1922 гг. У 1888—1899 гг. рэдактарам часопіса быў Я. Карловіч.

³ Маеца на ўвазе праца Карловіча «Народныя паданні і казкі, сабраныя ў Літве» (1887—1888).

⁴ У сувязі са смерцю А. Кіркора ў канцы 1886 г.

⁵ *Залэнскі Станіслаў (1843–1908) — кракаўскі гісторык.*

⁶ *Нямецкі універсітэцкі горад, дзе некаторы час жыў Я. Карловіч.*

⁷ *Аб'ітак з часопіса «Tellus», Варшава, 1887.*

⁸ *Ельскі Міхаіл Карлавіч — гл. заўвагу 55 на стар. 342.*

№ 2

З Замосця, 1888 г. 29 студзеня/10 лютага

Шаноўны зямляча!

Сёння атрымаў два вашы пісьмы з 10 білетамі на «Wisłę»¹. Сем з іх перадаў у кнігарню пані Савіцкай², а тры пакінуў у сябе. Калі прадам, грошы адразу ж акуратна вышлю, у адваротным выпадку вярну білеты ў цэласці.

Адначасова высылаю запатрабаваную кніжачку выдання Мінскага стат[ыстычнага] камітэта за бягучы год³.

Не ведаю, ці прымеце маю «Экскурсію ў Слуцк», аб якой я пісаў, але пісьмы нашы размінуліся.

Ад усяго сэрца спачуваю «Wisłę» як выданню першараднай важнасці і не перастаю працаваць, наколькі хапае сіл.

Беларуская бібліяграфія, аб якой я пісаў у «Chwila»⁴, вырасла ўжо ў маіх матэрыялах да куды больш сур'ёзных памераў, так што гэту працу думаю выдаць асобна⁵.

Пасылаючы вам сардэчнае прывітанне і паціскаючы вашу высякародную далонь, застаюся самым зычлівым і адданым слугой.

А. Ельскі

Лл. 431—431 адв.

¹ *Білеты на падпіску.*

² *Савіцкая Зоф'я — сястра грамадскага дзеяча і літаратара А. Валіцкага, уладальніца кнігарні ў Мінску.*

³ *Відаць, памятная кніжка Мінскай губ.*

⁴ *Маецца на ўвазе бібліяграфічная праца «Слова пра матэрыялы для вывучэння беларускай гаворкі, этнаграфіі і літаратуры», надрукаваная А. Ельскім у варшаўскай газеце «Chwila» ў студзені 1886 г.*

⁵ *Пашыраную беларускую бібліяграфію Ельскі надрукаваў у 1892 г. у польскай «Вялікай агульнай ілюстраванай энцыклапедыі», т. 7—8.*

№ 3

З Замосця, 1888 г. $\frac{10}{22}$ ліпеня

Шаноўны пане рэдактар і зямляча!

Адразу ж як атрымаў ад вас 10 білетаў на «Wisłę», 7 з іх перадаў у кнігарню пані Савіцкай у Мінску, а 3 пакінуў у сябе. Праходзіць паўгода, і, на жаль, нягледзячы на самыя шчырыя ста-

ранні, мне не ўдалося прадаць аніводнага білета — такія зараз часы апаты!

Затрымліваю, аднак, білеты ў сябе, распіску ж пані Савіцкай далучаю да гэтага пісьма, і паважаны пан будзе разлічвацца непасрэдна з ёю, а я магу толькі выконваць загады, калі ў гэтай справе будзе якая патрэба, адказваючы выключна за тых 3 білеты, якія засталіся ў мяне.

З папер, што засталіся пасля нябожчыка Адама Кіркора, прыслалі мне з Кракава рукапіс пана Сільвестровіча¹ аб літоўскіх рэчах для ўручэння вам, што таксама пры гэтым пісьме выконваю.

Мой каханы зяць Глогер пераказаў мне ваша пісьмо, у якім вы паведамлялі, што працу маю аб Слуцку чытае рэдактар «Wędrowca»². Прашу хутка паведаміць, ці прынята гэта праца. Калі не прынята, то будзьце ласкавы неадкладна выслаць на маё conto³, а кошт я зараз жа з удзячнасцю вярну.

Маю нямала беларускіх рэчаў для «Wisły», сярод іх зусім новую, цікавую і невядомую нашым этнографам рэч, менавіта: «Слоўнічак жабрачае гаворкі на Белай Русі» разам са змястоўнымі гістарычнымі звесткамі аб тутэйшых жабрацкіх брацтвах.

Матэрыял гэты, калі б я ведаў, што ён будзе прыняты ў «Wisłę», упарадкаваў бы і прыслаў.

Чакаючы адказу і паціскаючы высакародную вашу далонь, застаюся поўны павагі і зычлівасці, найадданейшы слуга і зямляк

Аляксандр Ельскі

Р. С. Высылаючы вам маю працу аб Слуцку, я далучыў пісьмо нябожчыка Кіркора, у якім змешчана яе першая ацэнка. Дык вось прашу вярнуць тое пісьмо мне, яно павінна застацца ў маёй калекцыі.

Лл. 432—433 адв.

¹ Давойна-Сільвестровіч (Давайніс-Сільвестрайціс) Мечыслаў (1849—1919) — літоўскі фалькларыст, пісьменнік, публіцыст.

² «Wędrowiec» — геаграфічна-краязнаўчы штотыднёвік, які выдаваўся ў 1863—1906 гг. у Варшаве.

³ рахунак (італ.).

№ 4

3 Замосця, 1888 г. $\frac{18}{30}$ снежня

Мой шанюўны зямляча!

Перасылаючы вам сардэчнае прывітанне са святам і з Новым годам, далучаю 8 рублёў і на адвароце адрас падпісчыка,

якому належыць прысылаць у будучым годзе «Wisła». Квіток пад № 121 выдаў пану Ваньковічу, а два, што засталіся ў мяне, не маючы надзеі прадаць, высылаю пры гэтым пісьме, астатнія ж білеты з мінулага года знаходзяцца ў пані Савіцкай у Мінску, дык з ёю, шаноўны зямляча, непасрэдна і будзеце разлічвацца.

Рукапіс «Экспурсіі ў Слуцк» з рэдакцыі «Wędrowca» я атрымаў, але мне не вярнулі важнага пісьма нябожчыка Кіркора, а паколькі пісьмо тое я даверыў вам, то маю надзею, што зробіце ласку мне яго акуратна і хутка вярнуць.

Даў бы ў «Wisła» і нешта з беларускіх рэчаў, але пастаўленае veto¹ ўтрымлівае мяне ад дарэмнай працы.

Як ідзе ваша выданне? Ці ёсць надзея атрымаць такія важны часопіс?

Пры гэтым прашу прыняць выразы маёй пашаны і поціск далоні.

Адданы зямляк і слуга

Аляксандр Ельскі

P. S. Толькі што ў Маскве выйшаў бязмерна важны каляндар на 1889 год: «Календарь Северо-Западного края». У ім шмат беларускіх матэрыялаў, а тэкст каталіцкіх свят па-польску.

Выданне незвычайнае, цяпер пішу на яго падрабязную рэцэнзію ў «Кгај», і калі яна пройдзе, павінна зрабіць сур'ёзнае ўражанне. Мяркую, што рэдактар календара Запольскі не хто іншы, як толькі Янчук — здатны і добрай волі працаўнік².

Лл. 434—435

¹ забарона (ад лац.).

² Янчук Мікалай Андрэвіч (1859—1921) — беларускі, украінскі і рускі вучоны-славіст. Ельскі памыляецца: рэдактарам календара быў Мітрафан Доўнар-Запольскі.

№ 5

З Замосця, 1889 г. 6/18¹ студзеня

Шаноўны пане прафесар і зямляча мой!

Сёння атрымаў ажно два вашы пісьмы і прыношу вам сардэчную падзяку за ветлівасць.

Прабачце за перасланыя праз каханага майго пляменніка дробязі для музея; няхай гэта будзе пачаткам, бо і далей буду служыць вам не менш старанна. Заказаныя ў пісьме смык, кросны, ступу і г. д. скажу зрабіць, і кадушку; зрэшты, разумею, у чым справа, і пачну збіраць усё, што толькі ўдасца.

Пытаецеся пра снегавыя лыжы, як яны ўжываюцца? На гэта адказваю, што акурат так, як вы пісалі: доўгія вяроўкі служаць для кіравання, утрымання раўнавагі і для захавання меры ў расшырэнні і звужэнні бегу лыж спераду, а ў час вялікіх снягоў ужываюць тут лыжы лясныя стражнікі, паляўнічыя, што шукаюць куніц, і наогул усе, хто вымушаны без дарог хадзіць па снезе.

Беларускага матэрыялу маю шмат. Адны прыказкі складаюць звыш 2 тысяч нумароў; пры тым у калекцыі фігуруюць казкі, малітвы, лаянкі, ветлівыя звароты і г. д., што ў нейкай ступені пашырае характарыстыку беларушчыны. Слоўнічак жабрачай гаворкі разам з гістарычнай манаграфіяй жабрацтва на Літоўскай Русі папаўняе гэту калекцыю.

Дзякую за ўказанне пана Капярніцкага³, якому пастараюся выслаць цікавыя казкі на беларускай гаворцы, а калі запатрабуе новых апрацовак, то я ахвотна гэтым займуся.

Калі адзін рубель за «Wisłę» падпісчыка пана Ваньковіча з'яўляецца лішнім, то прашу выслаць яму нешта карыснае з галіны этнаграфіі. Можна, што з вашых прац.

Калі чым-небудзь магу быць вам карысны, загадайце, прашу аб гэтым шчыра, і што ў маіх сілах, — зраблю. Мы ж сёння толькі самі сабе даваць раду і дапамагаць павінны!

Будзьце здаровы і паціскаю высакародную вашу далонь.

Адданы назаўсёды слуга і суайчыннік

Аляксандр Ельскі

Р. С. Паслаў я ў «Крај» даволі падрабязную і карысную рэцэнзію на вядомы цікавы каляндар маскоўскі⁴. Быць можа, «Крај» застанецца ў баку, жадаючы пазбегнуць папрокаў «рэптыльнай» прэсы. Дык вось ці мог бы я ў такім выпадку прыслаць гэту тэндэнцыйную працу ў «Wisłę», дзе, як у выданні, што выходзіць у больш шырокай прамежкі часу, яна, можа, атрымала б прыхільнасць цензуры. Аднак запэўніваю, што нічога занадта дражлівага там няма, наадварот, гэта адносна прымірыцельныя заўвагі, выказаныя з годнасцю⁵.

Лл. 436—437 адв.

¹ У арыгінале памылкова: 6/8.

² Відаць, Ян Урублеўскі (гл. пісьмы № 13, 16).

³ Капярніцкі Ізідар (1825—1891) — польскі антраполог, археолаг, этнограф, рэдактар часопіса «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej».

⁴ «Календарь Северо-Западного края на 1889 г., які выйшаў у Маскве (гл. пісьмо № 4).

⁵ Рэцэнзія А. Ельскага надрукавана ў літаратурным дадатку да «Крају», № 29 ад 21 ліпеня (2 жніўня) 1889 г. На выхад календара аדгукнуўся рэцэнзіяй і Я. Карловіч («Wisła», т. III, 1889, стар. 942—943).

З Замосця, 1889 г. 4/16 сакавіка

Шаноўны мой зямляча!

У адпаведнасці з вашым жаданнем я загадаў тут зрабіць для этнаграфічнага музея: простыя калёсы, ступу, варштат для палатна, які называюць «кроснамі», і іншыя рэчы. Хачу ўсё гэта выслать дарма, за выключэннем фрахту¹, дык прашу растлумачыць, на чыё імя трэба пасылаць чыгункай.

Пры гэтай нагодзе дазвольце, шаноўны зямляк, зрабіць вам наступную заўвагу.

Некалькі год назад са мной завязаў літаратурныя адносіны здольны русін родам з Седлецкай губерні, пан Мікалай Янчук, чалавек добрай волі, шчыра прыхільны да нас. Удалося мне так заваяваць яго давер, што ён, нягледзячы на афіцыйную пасаду, якую займае ў Маскве², пачаў пісаць у «Краж» і нават у «Wiśle» змясціў невялічкую, як вы ведаеце, этнаграфічную працу³. Я бязмерна цешыўся яго збліжэннем з намі. І вось учора атрымліваю ад яго пісьмо, поўнае засмучэння з прычыны водпаведзі, якую вы яму далі за артыкул у брашуры пра Кіркора⁴.

Пан Янчук у свой час прыслаў і мне гэту працу. Знайшоўшы ў ёй неадпаведныя і нават памылковыя мясціны, якія складаюць быццам бы рознагалоссе з яго прынцыпамі, я адпісаў яму крытычна, за што ён, аднак, не раззлаваўся і застаўся ўдзячным за мае заўвагі. Але вы, шаноўны зямляча, расправіліся з ім рашуча, і вельмі шкада, таму што малады яшчэ пан Янчук, пры паблаглівым абыходжанні пабрацімаў мог бы, безумоўна, стаць цудоўным саюзнікам, бо ў яго грунтоўныя здольнасці, сумленнае сэрца, і патрэбны быў толькі час.

Я таксама вельмі бядую аб вашай паспешлівасці, шаноўны зямляча, баючыся, каб крыўда маладога русіна не мела адмоўных вынікаў для напямку яго разумовай дзейнасці.

Прабачце мне за шчырасць, але, маючы на ўвазе высокія мэты і ведаючы вашу прыхільнасць да мяне, асмеліўся напісаць вам тое, аб чым даведаўся з толькі што атрыманага пісьма пана Янчука, добрую волю якога так неабходна было мне падтрымліваць і развіваць. Чакаючы ласкавага адказу і жадаючы здароўя і поспехаў, цісну вашу высакародную далонь, поўны пашаны слуга і зямляк ваш

Аляксандр Ельскі

Лл. 438—439 адв.

¹ выдаткаў на перавозку.

² М. Янчук працаваў у гэты час выкладчыкам у навучальных установах Масквы.

³ «Батлейка ў Карніцы» («Wista», 1888, т. II, вып. 4).

⁴ Маецца на ўвазе артыкул Янчука «А. К. Кіркор, вучоны даследчык Беларусі і Літвы. Кароткі нарыс яго жыцця і дзейнасці», які быў надрукаваны ў 1888 г. у часопісе маскоўскага археалагічнага таварыства «Древности» і выйшаў у тым жа годзе асобнай брашурай. Кароткая, рэзка адмоўная рэцэнзія Карловіча на працу Янчука з'явілася ў 1889 г. ў «Wisle» (т. III, стар. 230). Карловіч лічыў, што больш аб'ектыўную працу пра Кіркора можа напісаць Ельскі, які асабіста ведаў Кіркора і мае ў сваіх калекцыях яго архіў.

№ 7

З Замосця, 1890 г. 5/17 лютага

Шаноўны мой зямляч!

Пасылаючы вам прывітанне, прашу ласкава прыслаць мне кнігу пана Ул. Вярэгі¹ з вашай прадмовай: «Беларускія паданні», якая толькі што выйшла ў Львове. Я рупліва збіраю ўсё, што датычыць беларускай літаратуры, і хацеў бы мець названую кніжку, якую цяжка дастаць у краі. Кошт яе вярну вам са шчырай удзячнасцю.

Цісну высакародную вашу далонь.

Адданы слуга і зямляк

Аляксандр Ельскі

Р. С. Некалькі месяцаў назад мяне запрасіла супрацоўніца рэдакцыя толькі што адкрытай Вялікай агульнай энцыклапедыі², дзейным членам камітэта якой з'яўляецеся, як я чытаю, і вы. Паслаў рэдакцыі пару артыкулаў на «А», менавіта: «Аўраам Парахоўнік», «Альба», «Адамарын»³, і пры гэтым спіс тэм, якія я мог бы апрацаваць. Не атрымаўшы да гэтага часу з рэдакцыі ніякага адказу, хоць першыя сшыткі ўжо выйшлі з друку, я не ведаю, ці павінен заняцца работай для энцыклапедыі, дзе я мог бы змяшчаць пераважна мінскія матэрыялы, якія датычаць гісторыі, географіі, біяграфій і г. д., а для гэтага ў мяне ёсць шмат цікавага і зусім нявыкарыстанага ў ранейшых энцыклапедыях матэрыялу.

Вясветліце для мяне гэта пытанне, а калі можна, то зрабіце і пратэкцыю для майго супрацоўніцтва, бо я хацеў бы родныя рэчы захаваць для сваіх суайчыннікаў. Для географічнага слоўніка⁴ я апрацаваў звыш 7 тысяч апісанняў, а ўсе мае манаграфіі ў слоўніку перавышаюць лічбу 10 тысяч. Няхай бы і ў энцыклапедыі мая любая Міншчына мела ў маёй асобе свайго прадстаўніка. Звыш трыццаці год я працаваў шчыра над тым, каб грунтоўна пазнаць асабліва гэту частку краіны. Гэта ж ва ўсіх адносінах калыска нашай нацыянальнай славы! Выкрасліць Міншчыну, дык што ж застанецца?

І сапраўды, ці не засмелая мая заўвага. Аднак жа мяне зразу-
меце!

А. Ельскі

Лл. 440—441

¹ *Вярыга Уладзіслаў (1868—1916) — польскі філосаф і этнограф. Збіраў беларускі фальклор, у 1889 г. выдаў у Львове кнігу «Беларускія паданні» (з прадмовай Я. Карловіча).*

² *«Вялікая агульная ілюстраваная энцыклапедыя». Пачала выдавацца ў Варшаве ў студзені 1890 г. Рэдакцыйны камітэт быў утвораны ў 1889 г. Выданне спынілася ў 1914 г. на 55-м томе.*

³ *Артыкулы «Аўрам Парахоўнік» (легендарная асоба польскай гісторыі) і «Альба» (рэзідэнцыя Радзівілаў паблізу Нясвіжа) надрукаваны ў энцыклапедыі, т. 1—2. Артыкул «Адамарын» (відаць, пра маёнткаў у Мінскім павеце) не публікаваўся.*

⁴ *«Геаграфічны слоўнік Каралеўства Польскага і іншых славянскіх краёў» выходзіў у Варшаве ў 1880—1902 гг. (тт. I — XVI).*

№ 8

3 Замосця, 1890 г. 16/28 лютага

Шаноўны мой зямляча!

Некалькі дзён назад я атрымаў кніжачку і імгненна прачытаў яе, а сёння ваша пісьмко ад 25 гэтага месяца прынесла мне нядобраую вестку аб тым, што ваша цікавая праца не можа свабодна распаўсюджвацца, таму патрабуецца вярнуць экзэмпляр.

Што ж рабіць, павінен буду з удзячнасцю вярнуць вам кніжачку праз некалькі дзён, бо спачатку перапішу вашу архіцкавую прадмову¹.

Паколькі вы патрабуецца, дык скажу вам шчыра, што, нягледзячы на тое, што ваш правапіс прадуманы вельмі добра, аднак, на маю думку, ён не своечасовы, бо хто ж з народа мог бы чытаць, калі і адукаваны чалавек мае пэўныя цяжкасці. Для такога правапісу трэба народ папярэдне навучыць у школах. Пакуль жа больш за ўсё адпавядае народу правапіс, устаноўлены беларускімі аўтарамі: ці то гражданкай, ці то шрыфтамі, прынятымі цывілізацыяй увогуле² і Польшчай у прыватнасці. Беларускі народ наш, каталіцкі, нягледзячы на цяжкасці ў навучанні, старанна займаецца чытаннем па набожных кніжках або выданнях «Прамыка»³. Таксама і праваслаўны народ ведае склады гражданкі, якая, нягледзячы на некаторыя недахопы, адпавядае беларускай фанетыцы. Дык сёння, здаецца, няма патрэбы перамяняць правапіс, толькі трэба думаць, якім чынам беларушчыну, у пісьмовай форме, прапанаваць народу. Зразумела, насілле і рэўнасць спыняюць беларускую літаратуру, нават тую, што крэсліцца гражданкай, свежым доказам чаго з'яўляецца затрыманне выдання

Запольскага ў Кіеве, бо хоць каляндар яго на гэты год⁴ выйшаў, але цалкам ачышчаны ад беларушчыны. Аднак і ў такую крытычную хвіліну нельга нам апускаяць рукі і трэба ратаваць гаворку братоў-беларусаў шляхам збірання як этнаграфічнага, так і літаратурнага матэрыялу для больш шчаслівай будучыні.

Няхай жа гэта будзе доказам, як шчыра хацелі мы духоўнага развіцця нашых пабрацімаў, якія сёння несвядома ідуць у пастку на знішчэнне. Відавочна, калі б так мелася доўжыцца стагоддзямі, то шчырая гаворка нашага любімага народа магла б змяніцца фатальна, але, пане, так заўсёды не будзе. Свет знаходзіцца напярэдадні катаклізмаў, пасля якіх павінны прыйсці новыя грамадскія групы. Ад гэтага паваротнага пункту пачнецца свабодны нацыянальны рух, дык і некалькімільённы беларускі народ разаўе свой дух у натуральным кірунку. Прыгадаем, у якіх фатальных акалічнасцях знаходзілася да нядаўняга часу чэшская мова: без літаратуры, амаль без мінулага і будучыні, а сёння! — зіхаціць сярод першарадных моў усяго свету і мае цудоўную, параўнальна, літаратуру і прэсу. «Tempora mutantur»⁵, нічога на месцы не стаіць вечна, а звычайна нават рэакцыя з'яўляецца вестуном энергічных імкненняў пры змене акалічнасцей.

Як мне ясна бачыцца, і беларус, магчыма, прыйдзе да самасвядомасці. Маючы пастаянныя зносіны з гэтым народам, ведаючы наскрозь яго дух, я бачу з радасцю, як пры кожным свабодным выпадку наш селянін амаль інстынктыўна выказвае любоў да сваёй гаворкі. Таму ўжо ўдалося мне сустрэць некалькіх [чалавек] з вясковых школ, што пішуць зусім удалыя беларускія вершы, якія я рупліва збіраю ў надзеі, што Беларусь дачакаецца яшчэ свайго Шаўчэнкі. Ведаю, шаноўны пане, што калі б прачытаў вам некалькі раздзелаў «Пана Тадэвуша» ў сваім перакладзе, не вельмі б вы мяне зганілі, а можа, і Вястун Адам, калі б мог, зварухнуўся б у магіле ад радасці, бо яго цудоўная паэма толькі ў такой апаратцы здолела б з карысцю завітаць у хаты нашых сялян, як таго жадаў неўміручы паэт. Не прымайце маіх слоў за пахвальбу, бо прызнаюся вам, што народ, калі я чытаю, разумее такога «Пана Тадэвуша» і слёзы стаяць у яго вачах...

Не, шаноўны пане, нельга сумнявацца, што яшчэ і Беларусь будзе жыць сваім духоўным жыццём і выпрацуе сваю «гаворку» да ступені «мовы». Што ж гэта за мова была Каташыхіных⁶, Традзьякоўскіх⁷ et consortes⁸, а якая цяперашніх рускіх майстроў пяра. Мова штодзень перайначваецца, калі мае для гэтага прастор, і гіне ці камянее, калі зменіцца лёс і яна адыграе сваю ролю ў грамадстве. Але Беларусь, амаль некранутая, мае будучыню не народаў, што аджылі, а тых, якія цягнуцца да жыцця, як кветка пад праменьнямі

сонца. О! не згінем і мы, і маладыя нашы браты! Я веру ў гэта, бо ясна бачу і разумею праз аналогію, што адмоўныя фактары жыцця дадзенага палітычнага арганізма не могуць даць яму трываласці, нягледзячы на ўяўную магутнасць, а чым арганізм большы, тым небяспека для яго існавання больш пэўная. Не мне вас, выдатнага светача, вучыць навуковай статыстыцы трываласці сілы, ведаеце, як гэта квала, калі без падстаў... У гэтым надзея для маленькіх і слабых, каб толькі не знікчэмнелі заўчасна. Працуйма ж усёй душой і за сябе, і за нашых братоў-беларусаў, якія, безумоўна, маюць неаспрэчнае права на існаванне.

Што да матэрыялаў пра Міншчыну, то сапраўды маю іх багата і ўвесь час упарадкоўваю. Пакуль што энцыклапедыя здаецца мне найбольш практычным месцам, паколькі на асобнае выданне не маю сродкаў, і нават, прызнаюся, вы першы падалі мне гэту цудоўную думку. Працаваць без надзеі цяжка, а так кожны месяц меў бы прыемнасць, што нешта выйшла з друку, а зрэшты, і зарабіць трэба прамом, выдаткоўваючы заробак на павелічэнне збораў, прызначаных на карысць краю. Толькі так мушу маніпуліраваць у сувязі з небагатым становішчам і немалымі абавязкамі. Пытаўся я пра супрацоўніцтва, таму што рэдакцыя энцыклапедыі разаслала была пазней друкаваную абвестку, што сама будзе прысылаць тэмы. Дык я ўстрымаўся з пісаннем, каб не траціць дарма часу, тым больш, што маю безліч працы для «Геаграфічнага слоўніка» і «Энцыклапедыі сельскай гаспадаркі»⁹, дзе даручана мне напісаць гісторыю сельскай гаспадаркі ў нашым краі і іншыя рэчы. Мяркую, што рэдакцыя гэтым абмежаваннем тэм паралізавала дзейнасць не аднаго супрацоўніка. Ці не лепей было б пакінуць свабоду пісання аўтарам, а калі што-небудзь аказалася б непрыдатным, то можна было б і не друкаваць. Я мог бы накрэсліць каля сотні біяграфій, некалькі сот апісанняў мясцовасцей і, акрамя таго, рэчы больш агульнага зместу, напрыклад «Гісторыю сялянства» і г. д. Дык вось не ведаю яшчэ напэўна з вашага адказу, ці магу пісаць свабодна, што захачу, бо толькі такая свабода можа больш шырока разгарнуць маю працу. Калі б вы захачелі ў двух словах станоўча праінфармаваць мяне, быў бы вам вельмі ўдзячны.

Далучаю выразы пашаны і братнія абдымкі.

Слуга і суайчыннік ваш

Аляксандр Ельскі

Р. С. Майго брата¹⁰ няма дома — знаходзіцца за мяжой.

Ці ведаеце, паважаны пане, важны артыкул Яна Чачота пра «крывічанскую» мову, які складае прадмову да песенек беларускіх, выдадзеных Завадскім у 1846 годзе ў Вільні¹¹. Калі вы не

маеце гэтай цікавай кніжачкі, то мы яе прыслалі б вам як глыбокаму знаўцу беларускай гаворкі.

У прадмове да апошняй кніжкі Вярыгі вы мелі ласку ўспомніць пра маю бібліяграфічна-этнаграфічную працу ў «Schwili». Магу вам пахваліцца, што з таго часу сабраў амаль столькі ж бібліяграфічнага матэрыялу і думаю выдаць усё разам асобнай кніжкай, якая сапраўды магла б мець нейкую вартасць для тых, хто цікавіцца беларускім пытаннем.

Дазвольце вам зрабіць адну заўвагу, а іменна: гаворачы пра адметнасць беларускай мовы, вы забылі прыгадаць, што гэта мова мае мноства слоў самабытных, уласцівых толькі ёй, якія выдатна акрэсліваюць прадмет і больш абстрактныя паняцці.

Лл. 442, 442 адв., б/н, 447 адв., 443—446

¹ Гаворка ідзе пра кнігу У. Вярыгі «Беларускія паданні» з прадмовай Я. Карловіча. Выслана Карловічу 19 лютага (3 сакавіка) 1890 г. (гл. там жа, лл. 448—448 адв.).

² Маецца на ўвазе заходнееўрапейская культура.

³ Псеўданім К. Прушынскага, аўтара польскіх лемантароў і чытанак.

⁴ «Календарь Северо-Западного края» на 1890 г.

⁵ Часы змяняюцца (лац.).

⁶ Каташыхін Рыгор Карнавіч (каля 1630—1667) — рускі грамадскі дзеяч і пісьменнік.

⁷ Традзьякоўскі Васіль Кірылавіч (1703—1768) — рускі вучоны і паэт.

⁸ Et consorts — і да іх падобныя (фр.).

⁹ Відаць, маецца на ўвазе «Сельскагаспадарчая энцыклапедыя», якая выдавалася варшавскім Музеям прамысловасці і сельскай гаспадаркі ў 1890—1902 гг. (тт. I—XI).

¹⁰ Міхаіл Карлавіч Ельскі, кампазітар.

¹¹ Гл. наш зборнік, стар. 86—101.

№ 9

З Замосця, 1892 г. $\frac{12}{24}$ студзеня

Шаноўны зямляча!

Давяраючыся вашай памяці і ласцы, паведамляю вам як члену рэдакцыі «Вялікай ілюстраванай энцыклапедыі», што зусім нядаўна я апрацаваў і выслаў у гэта выданне тры бязмерна важныя і вялікія манаграфіі, якія называюцца: «Беларусь», «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура і бібліяграфія»¹. Даручаючы гэтыя мае карпатлівыя працы вашай асаблівай апецы, маю надзею, што яны будуць цалкам надрукаваны на карысць нашага грамадства, мала азнаёмнага з пытаннем, якое я вытлумачыў на падставе крыніц.

Ва ўсякім выпадку, высакародны зямляча, наглядайце, каб мае рукапісы не загінулі, бо гэта я абумовіў у пісьме, напісаным

у рэдакцыю. Мусіў шмат праседзець штаноў, каб напісаць нешта падобнае, а вы, які ведаеце вагу працы, зразумеце, колькі трэба было памазоліцца. Не дайце ж загінуць маёй працы па такому важнаму пытанню, за што браты-беларусы, калі адукуюцца, бласлаўляць вас будуць, што вы ўсёй душой баранілі іх духоўную спадчыну...

Будзьце здаровы, дарагі пане, цісну высакародную вашу да-
лонь.

Поўны пашаны і прыязні слуга і зямляк ваш

Аляксандр Ельскі

Лл. 450—451

¹ Надрукаваны ў гэтым жа годзе ў энцыклапедыі, т. 7—8, стар. 646—663.

№ 10

3 Замосця, 1892 г. $\frac{14}{26}$ снежня

Шаноўны мой зямляча!

Некалькі дзён назад выслаў вам карэспандэнцыю на Хмельную¹, а сёння атрымаў ваша пісьмо з Яснай; таму, баючыся, што тое пісьмо загіне, паўтараю просьбу, якая ў ім заключаецца.

Некалі я выслаў у вашы рукі, пад вашу апеку, свае рукапісы, у якія ўваходзяць: «Беларусь», «Беларуская мова», «Беларуская літаратура і бібліяграфія», таксама іншыя рэчы, што датычаць Беларусі.

Цяпер часткова гэта надрукавана ў «Вялікай ілюстраванай энцыклапедыі», а паколькі я абумовіў зварот рукапісаў, што вы мне ласкава паабяцалі, дык звяртаюся да вашай ласкі і памяці, чакаючы арыгіналаў маёй працы.

Пытаецца аб пані Гелене Кавалеўскай з Крапужына ў Мінскім павеце. Адказваю, што ні такой пані, ні такой мясцовасці на нашай Міншчыне як быццам няма. Асабліва што да мясцовасці, павінна быць нейкая памылка ў вашай інфармацыі. Я даволі дакладна ведаю сваю родную старонку і не прыпамінаю ніякай Крапужны. Кавалеўскія ёсць толькі ў Падлессі (Навагрудскі павет) і ў Буразі (Мазырскі павет).

Вельмі хацеў бы аказаць вам паслугу больш дакладным паведамленнем, але больш пакуль што не ведаю і хіба буду пытацца, а тады паведамлю.

Пры гэтым выпадку далучаю вам традыцыйную аплатку,

знак любві, братэрства і спакою, цісну высакародную вашу далонь і прыношу навагоднія пажаданні.

Адданы вам слуга і суайчыннік

А. Ельскі

Р. С. У адпаведнасці з вашым жаданнем перагледжу аўтографы майго збору і што толькі знайду Манюшкі², скапірую і вам акуратна перашлю.

Лл. 453—454

¹ Письмо ад 12 (24) снежня 1892 г. (гл. там жа, лл. 452—452 адв.).

² Кампазітара (гл. пісьмо № 11).

№ 11

З Замосця, 1892 г. $\frac{16}{28}$ снежня

Шаноўны мой зямляч!

Выконваючы ваша даручэнне, паведамляю, што ў маім зборы не шмат аказалася памятак, звязаных з Манюшкам, нашым нацыянальным майстрам. Маю толькі чатыры кароткія пісьмы, пісанья: да панны Сыдаліі Свідзянкі¹, да дачкі, да невядомай асобы і да той, якая мелася быць яго жонкай². Гэта апошняе пісьмо хоць лаканічнае, але вельмі цікавае, бо паказвае жар пачуццяў закаханага Манюшкі. З аўтографаму музычных маю толькі: уласнаручна напісаны «Гімн да бога» на словы Князьніна, на чатыры галасы, і песеньку для сапрана з акампанеентам: «Тут некалі на ранку вясною» і г. д. Маю таксама фатаграфію Расіні, якую ён падарыў Манюшку з надпісам: á *Lauteur de Halka S. Moniuszko G. Rossini, Paris*³, 1861 (ці можа, 1863, бо год невыразны).

Копіі пісьмаў з прыемнасцю далучаю, копіі ж «Гімна» і песенькі магу выслаць у любы момант па патрабаванню. Паўтараючы просьбу аб звароце мне рукапісаў пра Беларусь, яе гаворку і літаратуру, цісну высакародную вашу далонь.

Поўны пашаны слуга і суайчыннік

Аляксандр Ельскі

Р. С. Праінфармуйце мяне ласкава, што за сям'я Малецкіх з Сідарышак у Свянцянскім павеце? Ці ёсць там якое пачуццё грамадзянскасці? Адзін з членаў гэтай сям'і просіць мяне аб рэкамендацыі на вышэйшую эканамічную пасаду, дык хацеў бы дакладней ведаць пра сям'ю. Верце майму ўменню поўнасцю захоўваць чужую тайну, паколькі тут справа ідзе

толькі аб дапамозе суайчынніку ў яго патрэбе. Вы павінны добра ведаць свяцянскую старонку⁴.

Яшчэ слоўца. Незабыўны Кіркор, паміраючы, завяшчаў у маю калекцыю ўсю сваю прыватную карэспандэнцыю ў колькасці 5 тысяч пільмаў. З іх я ўпарадкаваў звыш тысячы, а да астатніх яшчэ не дабраўся, бо нестae часу. Думаю, што там, відаць, павінны быць пільмы Манюшкі, дык калі б іх знайшоў, тут жа копію перашлю акуратна.

Апрача таго, я маю верш на смерць Манюшкі, нідзе не друкаваны, і пільмо Аляксандры Манюшкі, жонкі маэстра да барона Мантэйфеля Густава⁵, у якім яна дзякуе яму за распаўсюджванне твораў нябожчыка мужа, а таксама малюнкi, зробленыя рукой Часлава Манюшкі, бацькі Станіслава. Раблю заўвагу, што пільмы Манюшкі можа мець пан Аляксандр Валіцкі, вядомы публіцыст, аўтар «Памылак»⁶, які цяпер жыве ў Нясвіжы як замкавы бібліятэкар. Гэты чалавек мае добрую памяць і з Манюшкам падтрымліваў некалі сувязі, зрэшты, аўтар вялікай манаграфіі пра Манюшку можа быць для вас вельмі карысны.

Магу вам служыць копіямi вышэй згаданых памятак.

Лл. 455—456 адв.

¹ Упоўным зборы пільмаў Манюшкі (*S. M o n i u s z k o. Listy zebrane. Kraków, 1969, стар. 209*) надрукавана пільмо кампазітара да Адэлі (так!) Свідзянкі ад 7 верасня 1855 г. Сыдалія Свідзянка (Свіда) сябрвала таксама з Сыракомлем, які ў 1855 г. прысвяціў ёй адзін з сваіх твораў.

² Да Аляксандры Мюлер, будучай жонкі кампазітара.

³ аўтару «Галькі» С. Манюшку Дж. Расіні. Парыж (фр.).

⁴ У Карловічаў у Свяцянскім пав. быў маёнтак Вішнева.

⁵ Мантэйфель Густаў (1832—1916) — польскі гісторык і этнограф, выдавец латышскіх календароў, музыкант-аматар.

⁶ Маецца на ўвазе лінгвістычная праца А. Валіцкага «Нашы памылкі ў размове і пільме» (мела некалькі выданняў).

№ 12

З Замосця, 1893 г. $\frac{12}{24}$ студзеня

Шаноўны мой зямляча!

Сёння атрымаў ветлівае ваша пісямка і сшытак аднаго толькі рукапісу пад назвай «Беларуская мова», дык нестae мне двух сшыткаў, якія называюцца: «Беларуская літаратура і бібліяграфія», а таксама «Беларусь». Гэтыя два артыкулы былі надрукаваны са зменамi, і я хацеў бы мець рукапісны тэкст, хоць бы папэцканы карэктурай і ў дру-

карні. Будзьце ласкавы, дапамажыце мне атрымаць тья рукапісы, за гэта і я гатовы буду заўсёды служыць вам.

Дзякую за добрае паведамленне аб пану М[алецкім]¹. Ваш аўтарытэт з'яўляецца для мяне поўнай зарукай, і, бог дасць, можа, суайчыннік атрымае добрую пасаду.

Копіі рэчаў, якія датычаць нашага песняра², неўзабаве вышлю.

Поўны пашаны, прыязні і ўдзячнасці ваш слуга і суайчыннік

Аляксандр Ельскі

Л. 457

¹ Гл. пісьмо № 11.

² С. Манюшкі.

№ 13

З Замосця, 1893 г. $\frac{18}{30}$ студзеня¹

Шаноўны мой зямляча!

Перш чым выслаць вам копіі памятак Манюшкі і звязаных з яго асобай, звяртаюся сёння да вашага грамадска-навуковага аўтарытэту з мэтай дапамогі бліжнім.

Пісьмо майго пляменніка, здольнага рысавальшчыка, пана Яна Урублеўскага², растлумачыць вам першую справу. Вы, што так высакародна прынялі да сэрца славу аўтара «Галькі», можа, найлепей абдумаеце сродкі ратавання яго нашчадкаў. Я з свайго боку, паводле вашых загадаў, зраблю ўсё, што будзе ў маіх сілах, каб аблегчыць гэту беднасць. Вы там лепш ведаеце сваяцкія адносіны Манюшкаў і таму, відаць, складзяце праект ратавання нешчаслівых. Ці нельга было б абвясціць якую публічную складчыну, выданне якога-небудзь калектыўнага зборніка з мэтай дапамогі дзецям і ўнукам майстра, якім найбольш патрэбна спачуванне ўдзячных суайчыннікаў? Думайце аб гэтым самі і ўсе разам на месцы, а я таксама абяцаю шчырую дапамогу паводле вашых указанняў і распараджэнняў. Што за цырымонія: калі бліжні церпіць бяду, то трэба яго падтрымаць, хоць бы ён і саромеўся такой дапамогі з-за фальшывай амбіцыі. Добра кажа наша славутая Эва Фялінская³, што разумныя не павінны адхіляць дапамогу бліжніх, а наадварот, абавязаны прымаць яе шчырым сэрцам і ў сваю чаргу па магчымасці рабіць дабро людзям, бо такім чынам ствараецца маральная еднасць у грамадстве, самая святая яго сіла!

Ёсць акалічнасці, калі чалавек, абцяжараны абавязкамі, нягледзячы на працавітасць, не можа знайсці раду і патрабуе дапамогі бліжніх. Тут распасціраецца шырокае поле хрысціянскай дзейнасці і хрысціянскай пакорлівасці лёсу ў імя ідэалу прыгажосці і праўды. Рабіце ж, дарагі зямляча, што можаце, заклікаючы суайчыннікаў выканаць абавязак адносна нашчадкаў нацыянальнага песняра. Ёсць жа яшчэ ў краіне людзі, якія спачуваюць добрым справам і гатовыя заўсёды нешта ахвяраваць, дык справа ідзе толькі аб пачатку рэалізацыі праекта. Нядаўна нехта выдумаў «снегавую дарогу». Нават на падазроную справу, здаецца, сабраны сумы, а на колькі болей паступіла б сродкаў з такой «лавіны» пад лозунгам незабыўнага Станіслава Манюшкі! Падаю вам думку *in cudo*⁴, а на тое ваша галава і сэрца, каб мой слабы голас стаў явай пад вашай апекай.

Гэта адна справа, а па чарзе даручаю вам і другую. Малады сур'ёзны працаўнік, «беларус», пан Мітрафан Запольскі, якога я сардэчна заахвочваў пісаць па-польску, прыслаў мне ў перакладзе частку сваёй сур'ёзнай працы пра беларускае вяселле ў Мінскай губерні. Пана З[апольскага] я ведаю з найлепшага боку і таму, далучаючы яго рукапіс да гэтага пісьма, вельмі прашу аб выкарыстанні яго ў «Wisła» і аб выплаце бедняку якога-небудзь ганарару. Гэта будзе маральным стымулам для чалавека, які мае адносна нас добрыя намеры, а адначасова добрым і практычным учынкам у грамадскім значэнні... Такіх людзей трэба прыцягваць любоўю і дзейнай падтрымкай. Вы ж мяне разумееце, у чым справа... Перадаючы ўласнасць пана З[апольскага] і пісьмо пана У[рублеўскага] ў вашы паважаныя рукі, цісну іх сардэчна і аддаю сябе вашай увазе.

Поўны пашаны, прыязні і ўдзячнасці слуга і змяляк ваш

Аляксандр Ельскі

Р. С. На ганарар для пана З[апольскага] сам, калі загадаеце, ахвярую 5 рублёў.

Лл. 458—459 адв.

¹ У верхнім левым вугле рукой Ельскага напісана: Я[сна]в[яльможны] Ян Карловіч.

² Сярод твораў Я. Урублеўскага трэба адзначыць партрэт В. Дуніна-Марцінкевіча, які павінен быў з'явіцца ў «Календаре Северо-Западного края» на 1890 г., але не быў прапушчаны цензурай (гл.: А. Семянович. Перегортваючы старыя выданні... «Беларусь», 1965, № 4, стар. 30).

³ Фялінская Эва (1793—1859) — польская пісьменніца, мемуарыстка. Удзельнічала ў вызваленчым руху (у так званай змове Канарскага).

⁴ ва ўсёй непасрэднасці (лац.).

№ 14

У г-д Варшаву, Ясная, 10. Яснавяльможны д-р Ян Карловіч¹.

З Замосця, 1893 г. 1/13 лютага

Паважаны зямляча!

Пару тыдняў назад паслаў вам рукапіс пана М. Запольскага, для змяшчэння гэтай працы ў «Wisła», але калі гэта не ўдасца, перашліце ў штогоднік Крак[аўскай] Акадэміі, выдзелішы беднаму, знясіленаму хваробай працаўніку які-небудзь ганарар.

Гаворка ідзе аб жыцці чалавека, прыхільнага да нас; змілуйцеся ж, дапамажыце яму такім спосабам, бо здатнай і амбітнай рукі не працягвае, а знаходзіцца ў страшэннай бядзе і слабы.

Dixi². Напэўна, вы ўжо атрымалі памятку Манюшкі³.

Абдымки і прывітанне. Слуга ваш і суайчыннік

А. Ельскі

Лл. 461–461 адв. Паштоўка

¹ Адрас на знешнім баку паштоўкі.

² Я сказаў! (Усё неабходнае сказана) (лац.).

³ 28 студзеня (9 лютага) 1893 г. Ельскі выслаў Карловічу са сваіх збораў аўтограф «Гімна да бога» С. Манюшкі і падараваную Манюшку фатаграфію кампазітара Дж. Расіні (гл. там жа, л. 460).

№ 15

З Замосця, 1893 г. 7/19 сакавіка

Шаноўны мой зямляча!

Што чуваць пра рукапіс пана Запольскага, які я вам паслаў?¹ Ці пойдзе ў «Wisła»? Калі фатаграфію Расіні і «Гімн» Манюшкі вы скапіравалі, то будзьце ласкавы вярнуць гэтыя памятки ў маю калекцыю. Не атрымаў я таксама сваіх рукапісаў, якія не цалкам выкарыстаны ў «Вялікай ілюстраванай энцыклапедыі» і ахопліваюць словы: «Беларуская мова», «Беларусь», «Беларуская літаратура і бібліяграфія».

Давяраючы вашай апецы, дарагі зямляча, свае просьбы, цісну высакародную вашу далонь.

Верны слуга і суайчыннік

А. Ельскі

Л. 462

¹ Гл. пісьмо № 14.

З Замосця, 1894 г. $\frac{22 \text{ лютага}}{6 \text{ сакавіка}}$

Шаноўны мой зямляча!

Сёння атрымаў ваша пісямка і адразу адказваю.

Мой каханы пляменнік, пан Урублеўскі, відаць, не памятаў, што гаварыў. Сапраўды ён маляваў у мяне з натуры лірнікаў¹ гусяроў і паслаў той малюнак у «Tygodnik Ilustrowany», але, як сам мне расказваў, цэнзура не прапусціла гэты малюнак, дык павінен ён быць недзе ў рэдакцыі «Tygodnika Ilustrowanego». Затым пан У[рублеўскі] маляваў у мяне групу прадметаў у дэкаратыўнай він'етцы, дзе была і ліра. Гэту він'етку апублікаваў «Tygodnik Ilustrowany», аб чым найлепей праінфармуе, успомніўшы, пан У[рублеўскі].

Нарэшце, маляваў пан У[рублеўскі] ў мяне і для мяне скрыпача Мамэку з суседняй вёскі Азярычын, і гэты малюнак, відаць, пераблытаў у памяці з лірнікамі. На выпадак, калі б вам малюнак спатрэбіўся, далучаю яго пры гэтым пісьме, а таксама беглае апісанне ліры і яе прыблізны выгляд, паколькі лепш намалюваць я не здолеў. Пан Урублеўскі, які бачыў і маляваў ліру, з гэтага няскладнага накіду, які дае, аднак, уяўленне аб ліры, можа дакладна ўзнавіць рэч.

Пры гэтым высылаю вам некалькі неапошняя цікавасці друкаў, выдадзеных да розных выпадкаў, якія з'яўляюцца *signum temporis*²...

Прабачце за неахайнае пісанне, бо пісаў усё гэта галопам, жадаючы вам зараз жа выслаць запатрабаванае.

Цісну высакародную вашу далонь, застаюся поўны пашаны і прыязні.

Слуга ваш і суайчыннік

Аляксандр Ельскі

P. S. Калі б вы жадалі аглядзець ліру ў натуры і аплаціць выдаткі на перасылку ў абодва бакі, то я вам яе выслаў бы.

Лл. 463—464

¹ або (лац.).

² сімвалам часу (лац.).

2/15. VI 1901 г.

Вельмі шаноўны пане і найласкавейшы зямляча!

Сёння атрымаў ветлівае ваша пісьмо і, цешачыся, што мая сціпляя праца па пытанню культуры чужаземшчыны ў нас¹ звяр-

нула вашу светлую ўвагу, вельмі дзякую таксама за заахвочванне да далейшай працы.

Сапраўды сабраўся цікавы і багаты матэрыял для апрацоўкі па розных надзённых грамадскіх справах, але цяпер адчуваю сябе зусім зламаным лёсам пасля страшэннай і такой нечаканай страты сапраўды ідэальнай ва ўсіх адносінах сяброўкі жыцця!²

Божа! што за бязмежны боль, што за горкі смутак мучыць мяне, зусім асірацелага на свеце! Праца, вядома, з'яўляецца найлепшым лякарствам у такім няшчасці, аднак вялікая туга адбірае ўсякую сілу волі, і чалавек застаецца ў становішчы, якое мяжуе з адчаем; прыгнечанага да глыбіні душы, яго ратуе толькі вера ў бога!.. Адчуваю, што хоць бы я і жыў яшчэ нейкі час, ніколі да мяне ўжо не вернуцца ясныя дні і ахвота да працы ў імя ідэі, да чаго мая выключная нябожчыца была магутным стымулам, даючы мне абсалютнае сямейнае шчасце на працягу сарака трох гадоў сумеснага жыцця!

З ёй я страціў ужо сапраўды ўсё на свеце, і кожную хвіліну хацеў бы памерці — так для мяне змізарнела і пабяклка ўсё ў гэтай беднай зямной юдолі. Працаваць, вядома, буду, бо праца для мяне да пэўнай ступені звычка, але ў якіх жа адметных умовах, з якой жа зменшанай сілай, у безнадзейных акалічнасцях, да якіх ніколі не прызвычаюся, — сірата на свеце! Пры гэтай шчырай, вельмі балючай споведзі маю да шанюўнага пана гарачую просьбу, прагнучы яго светлай парады.

Дык вось хацеў бы я пакласці сваю малую цаглінку ў гмах айчыннага музычнага мастацтва, менавіта: у імя неўміручага нашлага Манюшкі. Любячы музыку і займаючыся ёю ў маладыя гады сціпла, але сур'ёзна, маю цудоўную віяланчэль XVII стагоддзя выдатнага тырольскага лютніста Альбані. Цана гэтага інструмента, думаю, сама менш тысяча рублёў, дык хачу яго ахвяраваць на карысць роднай музыцы. Прыйшла мне думка перадаць гэты каштоўны экспанат секцыі Манюшкі ў Варшаве³ як прэмію для зусім беднага юнака, суайчынніка, лаўрэата, які, на думку выбранных экспертаў, усебакова заслугоўваў бы атрымання гэтай дапамогі, якая магла стаць проста лёсам для яго артыстычнай кар'еры.

Ці практычная і выканальная гэта думка? Або, можа, іншым спосабам ужыць з поўнай карысцю гэту ахвяру? Можа, варта было б прадаць інструмент на аукцыёне, выручаны ж капітал перадаць секцыі Манюшкі, у распараджэнне ўсяго складу членаў? Прашу падумаць над усім гэтым і нават сакрэтна параіцца з іншымі без рэкламавання ахвяравальніка ў газетах, бо размова ідзе аб карысці, а не аб пустой славе. Што з парады вынікне, тое я прыму і выканаю з самай

веляікай удзячнасцю; справа ў тым, каб не траціць часу, які так не-
надзейны для старога, замучанага смуткам.

Чакаючы ласкавага адказу, далучаю выразы пашаны для вашай
паважанай пані і вельмі сардэчна цісну высакародную далонь ша-
ноўнага земляка.

Назаўсёды поўны павагі і прыязні

А. Ельскі

Лл. 467—468 адв. З вуглавым штампам (сінім чарнілам): Замосце. Пошта Узляны,
Мінская губ. Тэлеграф Рудзенск — і выходным нумарам: № 1159

¹ *Маецца на ўвазе брашура Ельскага «Згубны культ чужаземшчыны ў нас»
(Пецяярбург, 1901).*

² *А. Ельскі піша пра смерць сваёй жонкі, Гелены з Каланчынскіх Ельскай
(1838—1901).*

³ *Секцыя імя С. Манюшкі пры Варшаўскім музычным таварыстве, ініцыята-
рам утварэння якой быў Я. Карловіч.*

№ 18

15/28.VI 1901 г.

Паважаны пане і найласкавейшы зямляч!

Сёння атрымаў ваша пісьмо разам з адрасаваным вам пісьмом
пана старшыні Загароўскага¹ і, нягледзячы на самае шчырае жа-
данне, ніяк не магу згадзіцца з праектам, таму што цвёрдай маёй
думкай з'яўляецца дапамагчы айчыннаму мастацтву або грамад-
скай справе, і ў гэтым напрамку прашу мой дар у імя майстра Ма-
нюшкі давесці да мэты, хоць бы, напрыклад, шляхам выдання на
выручаныя грошы яго твораў. Прашу абдумаць тое, аб чым я пішу,
і значнасць маёй думкі стане поўнасцю яснай, бо настолькі тут
вышэйшая мэта, наколькі грамадства павінна цікавіць нас больш,
чым адзінкі. Аднак для грамадскай справы нават само жыццё мы
павінны з ахвотай несці ў ахвяру!

Чакаючы канчатковай пастановы вашага арэапага, далучаю вы-
разы пашаны паважанаму пану і пажаданні, каб літасцівы бог даў
палёжку ў вашым здароўі.

Найадданы слуга і суайчыннік

А. Ельскі

Р. С. Маю я ў сваёй калекцыі крыху памятак, звязаных са
Ст. Манюшкам, дык таксама ахвотна ахвярую іх варшаўскай сек-
цыі імя гэтага майстра.

*Лл. 469—470. З вуглавым штампам, як на папярэднім пісьме, і выходным нумарам:
№ 1269*

¹ *Загароўскі Уладзіслаў — кушташ (хавальнік) секцыі імя С. Манюшкі Вар-
шаўскага музычнага таварыства.*

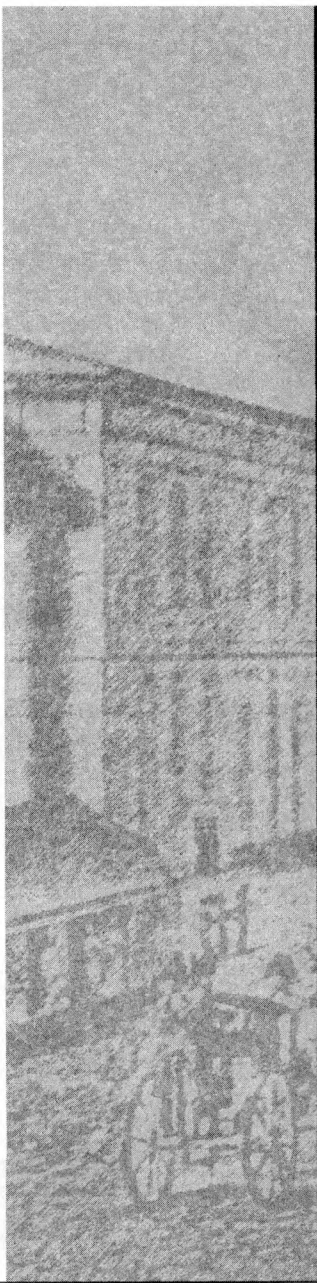
Вуль

(Францішак Элегій Карафа-Корбут)

(1835-1880-я гады)

*З метрычнай кнігі
Віцебскага парафіяльнага
фарнага касцёла*

*Са справы Віленскага
палявога аўдытарыята*

З МЕТРЫЧНАЙ КНІГІ ВІЦЕБСКАГА ПАРАФІЯЛЬНАГА ФАРНАГА КАСЦЁЛА

Арыгінал кнігі захоўваецца ў ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1781, воп. 36, спр. 45. Кніга вялася на польскай мове. Матэрыял у ёй пададзены ў выглядзе табліцы. Запіс, які публікуецца, змешчаны на адвароце л. 4.

№ 28. Года тысяча восемсот трыццаць пятага месяца красавіка адзінаццатага дня ў Віцебскім рымска-каталіцкім парафіяльным касцёле ахрышчана вадой і святымі аляямі дзіця па імені Францішак Элегій ксяндзом Пюсам Касінскім, вікарыем гэтага касцёла. Высакародных Маўрыцыя і Антаніны з Сабалеўскіх Корбутаў, шлюбных мужа і жонкі, сын, які нарадзіўся года тысяча восемсот трыццаць пятага месяца красавіка дзевятага дня ў гэтай жа парафії вечарам у горадзе Віцебску. Кумамі былі высакародны Аляксандр Васілеўскі з высакароднай Марыяй Раткевічавай, жонкай каморніка. Асіціравалі высакародны Вінцэнт Саульскі з высакароднай Марцыянай Рачынскай.

СА СПРАВЫ ВІЛЕНСКАГА ПАЛЯВОГА АЎДЫТАРЫЯТА

У 1863 г. Вуль (Карафа-Корбут) удзельнічаў у паўстанні, быў арыштаваны і прыгавораны да высылкі на пасяленне «ў больш аддаленыя месцы Сібіры». Разам з ім да следства і суда быў прыцягнуты брат Вільгельм і 12 іншых віцяблян. У адпаведнай справе Віленскага палявога аўдытарыята (ЦДГА ЛітССР, ф. 1248, воп. 2, спр. 394) шмат звестак з біяграфіі Вуля, пра акалічнасці следства і суда над ім і яго таварышамі. Падаём асобныя дакументы з гэтай справы.

№ 1

Аттестат

№ 13060. По постановлению 30 июля 1862 года дан сей аттестат из Витебской палаты государственных имуществ определенному канцелярским служителем сей палаты Францу Маврикиевичу Караффе-Корбутту в том, что он, как из формулярного о службе его списка видно, от роду двадцати семи

лет, вероисповедания римско-католического; жалованье получал по назначению общего присутствия. Происходит из дворян. По выбытии из седьмого класса Витебской губернской гимназии поступил на службу в Витебскую палату государственных имуществ писцом среднего разряда хозяйственного отделения тысяча восемьсот пятьдесят шестого года апреля двадцатого. Помещен на вакансию писца высшего разряда в том же отделении 30 октября 1857 года. Согласно прошению уволен от службы для поступления в высшее учебное заведение по постановлению 30 июля 1862 года. В походах, штрафах, под следствием и судом не был, аттестовался к продолжению службы способным и к повышению чином достойным и случаям, лишаящим его права на получение знака отличия беспорочной службы, не подвергался, в отпуске был с 5 июня 1862 г. на 28 дней и на срок не явился по болезни, в чем представил медицинское свидетельство. Женат на дворянке Анне Ивановне Толвинской, детей не имеет, жена вероисповедания римско-католического. В чем Витебская палата государственных имуществ подписью и печатью удостоверяет. Аттестат сей на основании существующих узаконений может служить г. Корбутту видом для проживания во всех городах и селах Российской империи. Город Витебск. 30 июля 1862 года.

За управляющего палатою Ив. Наливайко
За советника Л. Бобровский

У сего Витебской палаты государственных имуществ печать¹.

Л. 284. Арыгінал. На гербавай паперы

¹ Прыкладзена сажавая пячатка.

№ 2

Его превосходительству господину начальнику Витебской губернии
Содержащихся в Витебском тюремном замке дворян
Александра Адамова Василевского, Станислава Константина Гелвановского, Анастасия Осипова Козловского, Вильгельма и Франца Маврикиевых Корбуттов, Генриха Адамова Круковича, Степана Цезарьева Стефановского, Болеслава Станиславова Улинского и Болеслава Викентьева Шкленника

Прошение

Девятеро нас, вызванных из города¹ прокламациею и записками Центрального Комитета, врученными каждому из нас отдельно различным образом, как это нами показано при до-

просе, дыша патриотическим чувством, отправилось 22 истекшего апреля² по Могилевскому шоссе с намерением восстания. (Мы здесь не упоминаем вовсе: 1) о Владиславе Дементьеве Круковиче, который встретился с нами в лесу и которого отправили в Оршу, и 2) о содержимом вместе с нами Болеславе Фомине Вичульском, который ныне же подает прошение особо и которого мы исключили было из нашего общества по совершенной неспособности в этом деле как увлеченного силою в инсургенты не известными нам и ему лицами). Не зная друг о друге, ночью с 22[-го] на 23-е мы все сошлись в лесу в нескольких верстах от станции Дыманова. Патриотически увлеченные, мы исполнили приказание комитета, называвшего себя единственным правительством нашим: вышли, не сговариваясь, по указанному в записках пути и с 23 [-го] стали блуждать по лесам без проводников и предводителей. Никакой другой партии инсургентом мы нигде не встретили. Сперва мы сами, быв вооружены, хотели действовать на собственную руку, но потом раздумались и пытались воротиться домой спокойно и мирно, на прежние свои места, почему и стали бросать оружие, где попало, так что к концу, кажется, четверга, 25 апреля, мы все были уже без оружия.

Прошло еще несколько дней, в которые мы отыскивали надежной дороги в Витебск, избегая имений и деревень, готовые, впрочем, даже встретиться с агентами правительства в полной надежде, что мы будем прощены. Наконец, в воскресенье, 28 апреля, наткнулись на какого-то мещанина, который на наши просьбы указать дорогу в Витебск, взяв с нас рубль, указал фальшивый путь. Через час после этого нас встретила очень небольшая шайка евреев и крестьян, вооруженных кто топорцом, кто дубинкой, а кто тростью, с тем же мещанином как их уже проводником. Мы крикнули им, что мы без оружия и готовы идти, куда нас поведут. Нас завели в деревню Ордеш, откуда связанных, как воров, доставили в имение Высокое к оршанскому исправнику. Г. исправник обходился с нами очень вежливо, уверил нас, что мы будем свободны, доказывая это двукратным прочтением манифеста, дарующего прощение всем инсургентам, которые бросят оружие до 1 мая³. Все это, однако же, не мешало официальному утешителю нашему вязать нас, как бездельников, на ночь в постелю⁴. Первого мая мы доставлены в Витебск, где г. вице-губернатор тоже уверил нас в нашем освобождении, лишь бы мы только чистосердечно отвечали при допросах⁵. В тот же день нас заключили в тюрьму.

Мы утратили волю, нам даже не дают к столу ножей и вилок; мы даже чувствуем большой недостаток в книгах. Отделенные китайской стеною от ближайших родных, лишённые свободы, мы невольно задумываемся о нашем поступке и по-

следовавшем за него наказании и сравниваем меру последнего со степенью нашей вины. За что же мы в тюремной неволе? Неужели за самое только намерение, которое мы оставили в лесах вместе с оружием? Неужели за патриотическое чувство, которое в глазах всякого благородного человека безукоризненно и свято? Неужели же нам приходится сожалеть о том, что намерение наше не исполнилось и мы не пали, с честью, по мнению комитета, на поле брани? Да, может быть, мы не подходим под графу высочайшего манифеста, так как вышли из города уже после его издания? Но этому последнему вопросу противопоставляются, сами собою, следующие три пункта:

1. О манифесте никто из нас не знал, он не был обнародован в костелах и церквах, о нем мы узнали уже от оршанского исправника.

2. Текст манифеста вовсе даже не намекает о том, что ежели кто выйдет с оружием после его издания, то не может воспользоваться полным прощением, хотя бы и бросил оружие до 1 мая.

и 3. Неужели инсургенты, которые, зная об амнистии, не вдруг бы бросили оружие, а напротив того, действовали бы с оружием в руках до сказанного срока, имели бы преимущество перед теми, которые лишь только вышли с намерением действовать, не зная об этой амнистии, и, не однажды даже не выстрелив, заблаговременно бросили оружие?

Вследствие этого осмеливаемся всепокорнейше просить ваше превосходительство даровать нам полное прощение на основании помянутого манифеста и до окончания дела уволить нас из тюрьмы по поручительству благонадежных лиц, так как с нас уже сняты допросы, при которых мы, не таясь с нашим намерением, говорили все откровенно и ясно, или же по крайней мере содержать нас посвободнее, разрешив допускаемое законом для преступников свидание с родными в присутствии официальных лиц.

Александр Василевский, Станислав Гелвановский,
Анастасий Козловский, Вильгельм Корбутт,
Франц Корбутт, Генрих Крукович, Степан Стефановский,
Болеслав Улинский, Болеслав Шкленник

Мая 10 дня 1863 года

Лл. 38—41. Арыгінал

¹ *Віцебска.*

² *1863 г.*

³ *Маецца на ўвазе царскі маніфест аб амністыі ад 31 сакавіка 1863 г. Вуль і яго таварышы сталі ў рады паўстанцаў пасля выдання маніфеста, таму ўлады вырашылі не пашыраць на іх маніфест.*

⁴ *Так у арыгінале.*

⁵ *На палях паметка чарнілам:* Вице-губернатор сказал, что о них будет написано в Петербург.

Записка содержащихся в Витебском тюремном замке дворян: Александра Василевского, Станислава Гелвановского, Анастасия Козловского, Франца и Вильгельма Корбуттов, Болеслава Улинского и Болеслава Шкленника. Июня 17 дня 1863 года.

Его высокоородию господину военному начальнику города Витебска и Витебского уезда полковнику и кавалеру Смирнову.

22 апреля настоящего года мы, нижеподписавшиеся, не стовариваясь друг с другом и друг о друге вовсе не зная, вышли из г. Витебска по приказанию Центрального Комитета, врученному каждому из нас разным образом и неизвестными лицами, как это нами показано при первоначальных допросах. Приказание это заключалось в печатной прокламации возмутительного содержания, написанной сильным языком, и в особенных записочках, как бы в приложении, где указывался путь, по которому мы должны были следовать, т. е. Могилевское шоссе. Мы отправились по указанному пути, движимые благородным патриотическим чувством, взволнованным днем перед тем, т. е. 21 апреля, помянутыми прокламациями; отправились с намерением — из любви к истине мы не таим нашей цели, которую впоследствии сами же оставили, — с намерением восстания. В лесу по левую сторону шоссе, считая от города, на 5[-й] или 6[-й] версте от первой станции Дыманово, мы встретились все, ныне прибегающие под ваше покровительство. Блуждая¹ по лесам без вождей и проводников, встречая² еще товарищей, которые приставали к нам на несколько часов и опять отставали (фамилий своих они нам не говорили, числом же их было, кажется, выше полдесятка, оружие свое оставляли нам), потушив в груди холодным раздумьем на морозном холоде лесов революционные порывы, мы, наконец, после несколько дней странствований по мхам и болотам постановили, сложив оружие, разойтись по домам. К несчастью, жаль нам было нашей собственности, тем более, что охотничьи ружья наши по большей части были дороги и что почти каждый из нас довольно страстный охотник. И потому мы, приблизившись к имению помещика Ивана Рогинского Новый Стан (Оршанского уезда) и заметив отдаленный от жилого дома и всех хозяйственных построек ток, без ведома хозяев, без свидетелей со стороны местных жителей под прикрытием темной дождливой ночи спрятали все свои охотничьи припасы в том току на евне³ в полной надежде, что все будет цело и что впоследствии те из нас, которые ознакомлены с тою местностью, будут в возможности возратить каждому его собственность.

На следующий день, т. е. 28 апреля, мы стали пробираться к Витебску. Но, зашед в чашу леса, мы никак не могли попасть на правильную дорогу; встретив случайно какого-то мещанина-охотника, мы стали расспрашивать дорогу. Он, взяв с нас рубль и уверяя, что мы непременно попадемся в руки правительства, куда бы мы ни пробирались, указал нам дорогу в противную сторону. Готовые встретиться с агентами правительства, в полной уверенности, что нам будет прощено неисполненное и оставленное нами же самими намерение, мы смело отправились дальше по указанию того мещанина. В час после этого мы увидели перед собою небольшую и плохо вооруженную дубинками толпу крестьян и евреев под предводительством того же мещанина-охотника. Мы им крикнули издали, что мы без оружия и пойдем, куда нас поведут. Нас и завели в дер. Ордзеж, откуда связанных уже доставили к оршанскому исправнику в им. Высокое (все Оршанского уезда). Там впервые мы узнали от г. исправника о манифесте, дарующем прощение сложившим оружие до 1 мая. На основании этого же манифеста г. исправник уверял нас, что мы будем свободны, и в подкрепление доказательств связывал нас на ночь в постелю. 1 мая мы доставлены в Витебск и заключены тогда же в тюрьму. После первоначальных допросов при дознании, при которых мы показали из опасения утраты собственности, что оружие бросили в лесу, мы хотели исправить прежнее показание, несмотря на то, что место складки оружия никому, исключая нас, неизвестно. Известие о военном положении г. Витебска вменило нам уже в непрямую обязанность открыть наши охотничьи припасы, мы и стали просить: сперва тюремного смотрителя, потом б. полицеймейстера, стряпчего, потом через смотрителя г. бывш[его] губернатора, чтобы нас передопросили для раскрытия нового факта, прежде нами не показанного, но просили безуспешно. Вчерашняя счастливая минута ниспослала вас к нам, и мы с радостью ныне разоблачили перед вами все обстоятельства нашего бездейственного восстания.

Мы надеемся найти в вас покровителя истины и заступника стесненных. Грех наш состоит лишь только в самом намерении, которое мы сами оставили в лесах и болотах еще до 1 мая. Пусть бог и благородные сердца судей судят нас! [...]

Александр Адамов сын Василевский,
Станислав Константинов Гелвановский,
Анастасий Козловский, Вильгельм Корбутт, Франц Корбутт,
Болеслав Улинский, Болеслав Шкленник

Лл. 60—61 адв. Арыгінал. Рукою Ф. Корбута

¹ У арыгінале: Блуждав.

² У арыгінале: встречав.

³ Ёўня, асець.

1863 года июля 20 дня в присутствии высочайше учрежденной в Витебске Следственной комиссии по политическим делам спрашивали нижеследующих, которые и показали:

1) Зовут меня Элегий Франц, Маврикиев сын Караффа-Корбутт. Нахожусь в Витебском тюремном замке с 1 мая настоящего года. От роду имею 28 лет. Вероисповедания римско-католического; на исповеди и у святого причастия бываю ежегодно. Под судом и штрафом не был. Женат, детей не имею. Дворянин Витебского уезда. На службе состоял в Витебской палате [государственных] имуществ; вышел в отставку в прошедшем году. Языки знаю: русский и польский. Состояния движимого и недвижимого и капитала не имею. Занимался частными уроками с учениками гимназии, приготавливая их по всем предметам. До выхода моего¹ квартировал с родителями на Тринитарской площади у столяра Климентия Бовтуты.

21 апреля настоящего года при выходе из костела св. Антония после обычной воскресной обедни я почувствовал в руке всунутый² мне сзади, не знаю, кем, сверток бумаг. Придя домой, я нашел в этом свертке прокламацию польского Центрального Комитета, где призываются все от велика до мала к восстанию, за исключением, впрочем, детей, и 2) записочку, в которой указан путь, по которому мы должны были следовать на следующий день, т. е. 22[-го] минувшего апреля, в понедельник. Путь этот — Могилевское шоссе, пункт сбора — верст 5 или 6 от первой станции Дыманово влево, в лесу. Увлеченный чувством патриотизма и надеясь, как сказано было в прокламации, что все пойдут из нашего города, я отправился 22[-го] же апреля в час по полудни. Вечером за станцією Дыманово нагнал своего брата Вильгельма Корбутта (это было около 7 часов по полудни), и мы своротили, на пятой или шестой (хорошо не помню) версте влево, в лес. В тот же вечер и последовавшую за ним ночь, до следующего утра, нас собралось по свистам десять человек, считая вместе со мною (они все содержатся под арестом). Явившийся к нам в тот же день какой-то Крукович, родственник содержимого здесь, отправлен оршанским исправником в Оршу. С этим Круковичем нас было одиннадцатеро. Прибывавшие к нам на следующие дни инсургенты очень коротко с нами пребывали и, оставляя частенько свое оружие, уходили, фамилий их мы не знаем.

Мы несколько дней блуждали по лесам без проводников и предводителей, не зная совершенно местности, охладели в чувствах, раздумьем побороли увлечение и постановили сложить оружие и разойтись по домам. Подойдя затем к имению Рогинского Новый Двор и заметив отдаленный от всех постро-

ек ток, под прикрытием ночи, с субботы на воскресенье, спрятали там все одиннадцатеро все свои охотничьи припасы — ружья, порох, дробь. Это мы сделали в надежде, что впоследствии мы опять свои ружья возьмем в этом месте для употребления их уже ни к чему более, как только к охоте. Дождавшись дня, уже без оружия, спрятанного так, что этого никто не видел из местных жителей имения Новый Двор, мы пошли обыкновенным образом по лесу. Наткнулись там на какого-то мещанина-охотника, который за рубль, данный ему, указал нам дорогу в Витебск, но он нас обманул, потому что не прошло и часа, как мы на указанной им дороге заметили его издали, предводительствовавшего толпе небольшой евреев и крестьян. Мы, готовые встретиться с агентами правительства, в надежде, что мы будем прощены, крикнули им, что мы без оружия, и без сопротивления были ими взяты и отведены в Высокое к исправнику, где нас на ночь связывали и откуда нас 1 мая доставили сюда и заключили в тюрьму. Узнав о военном положении нашего города да и не желая объясняться ложью, мы, показав прежде, что оружие бросили в лесу, решились указать место, где оно спрятано. Долго мы просили г. смотрителя, стряпчего, полицеймейстера и бывшего губернатора, чтобы нам позволили открыть всю правду, и, наконец, дождавшись г. военного начальника, г. Смирнова, открыли ему, где сложили свое оружие.

Войдя в лес и дождавшись ночи, мы разлагали огонь и, хорошо не помню, но мне кажется, разлагали огонь перед полуночью (я и брат), и к нам стали прибывать, очень хорошо не помню, но, кажется, одни из первых Улинский и Шкленник, за ними Козловский, потом прочие. Обстоятельнее этого пункта я не могу разъяснить, потому что мы между собою не вспоминали об этом, а тем более не сговаривались. У меня было двуствольное ружье, купленное моим братом в прошлом году на рынке (не знаю только цены); у брата же — одноствольное, бывшее у нас издавна. Двуствольное ружье он прятал от родителей, о чем я знал. Козловский нами не предводительствовал; нами никто не предводительствовал. Не помню, когда и куда Козловский заходил с товарищем нашим Шкленником, в какое-то имение или село. Был ли он в своем имении, не помню, но, кажется, все мы были на его земле в лесу. Бумаг и карт я у Козловского не видел. Близ леса в четверг или пятницу проезжал помещик Франц Бржозовский. Я и Козловский виделись с ним в лесу, когда наши товарищи были у разложенного ими огня, подальше от дороги. Г. Бржозовский советовал нам сложить оружие, причем говорил, что могилевский предводитель дворянства Любомирский будет просить правительство об амнистии для нас. Про Ивана Войцеховского³ я ничего не знаю. Те, которые вышли из города без

оружия, вооружились после ружьями, оставленными теми, которые к нам приставали на короткое время и уходили, не объявляя своих фамилий. В лесу я сначала ожидал всех поляков из города Витебска. О задержанных на дороге безвинно, как мне говорили пристававшие к нам минутные товарищи, я, быть может, знал и от г. Бржозовского (хорошо не упомяну, говорил ли он о них или нет).

Кроме ружья, были у меня 2 пистолета, бывшие у нас издавна дома. Возле Дымановской станции ночью я не был, и по этапному дому никто из нас не стрелял и взятых там не намеревался отбивать, потому что о них и не знали. Перед полуднем, в день моего выхода, отец мой вышел из дому, велел своей и моей жене⁴ идти за заставу (Могилевскую). Он их обещал нагнать на собственной лошади и отправиться по обету, сделанному далеко прежде, в Бялыничи. Около полудня мать моя и жена и вышли из дому; с час или полчаса за ними вышел из дому мой брат, а за ним через столько же времени вышел я. Давно ли приобрел мой отец лошадь и где ее содержал, ровно же от кого приобрел, я не знаю. Я лошадь эту видел только уже в тюремном замке, но прежде не видел, знал, однако же, от отца, что у него есть лошадь. Из семейства моего на Могилевском шоссе я никого не нагнал, кроме моего брата. С родителями же, и женою, и братом я вовсе не ехал мимо Дымановской станции. О том, что я ожидал всех поляков из города в лесу, присовокупляю к показанному выше, что я, увлеченный прокламациею, велевшею идти всем, судил о людях по себе. Никогда же и ни с кем я не сговаривался. Ходил я в чамарке, потом в сером сюртуке и по большей части надевал наверх пальто. В пении гимнов⁵ не участвовал. Других прокламаций, кроме помянутой в настоящем показании, я не имел и не видел. Денег на оружие не собирал. Что показал по всей справедливости, подвергая себя за противное законной ответственности.

Дворянин Элегий Франц, Маврикиев сын, Караффа-Корбутт⁶

Лл. 100—102. Арыгінал

¹ *Да выхаду з Віцебска, каб прыняць удзел у паўстанні.*

² *У арыгінале: всунутую.*

³ *Адзін з арыштаваных паўстанцаў.*

⁴ *Так у арыгінале.*

⁵ *Маюцца на ўвазе патрыятычныя дэманстрацыі ў Віцебску 1861 — 1862 гг., у час якіх спяваліся патрыятычныя гімны.*

⁶ *Далей ідуць подпісы следчых і паказанні таварышаў Корбута.*

Фелікс Тапчэўскі

(каля 1838-1892)*

*Са спісу валасных
пісараў
Лепельскага павета*

Арышт у 1864 г.

СА СПІСУ ВАЛАСНЫХ ПІСАРАЎ ЛЕПЕЛЬСКАГА ПАВЕТА

Спіс валасных пісараў 1-га міравога ўчастка Лепельскага пав. прысланы віцэбскаму губернатару міравым пасрэднікам пры пісьме ад 27 студзеня 1862 г. Арыгінал знаходзіцца ў справе канцэлярыі губернатара «О волостных писарях в Витебской губернии» (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1430, воп. 1, спр. 31055, лл. 30—32).

№ по порядку	В каких волостных правлениях	Обознач[ен]ие чина, звания, имени, отчества, фамилии, лет, где обучался и где последнее время был на службе
[...] 3.	Краснянском	Дворянин Николай Феликсов сын Топчевский ¹ , от роду 19 лет, воспитывался в Лепельском уездном дворянском училище, окончил 3 класса, в военной и гражданской службе не состоял ² .
[...] 8.	Улянском	Из дворян, коллежский регистратор Феликс Феликсов сын Топчевский, от роду 27 лет ³ , воспитывался в Лепельском уездном дворянском училище, последнее время состоял на службе канцелярским чиновником в Витебском земском суде, по прошению уволен в отставку в 1861 году 16 августа ⁴ [...]

Мировой посредник 1-го участка Лепельского уезда
Ф. Реутт

¹ Брат Ф. Тапчэўскага.

² Насупраць паметка алоўкам: Удален.

³ Калі меркаваць па гэтаму дакументу, Ф. Тапчэўскі нарадзіўся ў 1835 або хутчэй нават у 1834 г. Але дакументы пра вучобу Тапчэўскага ў Лепельскім вучылішчы дазваляюць удакладніць год нараджэння. У канцы 1849 г. Тапчэўскі вучыўся ў I класе, яму было 11 год (ЦДГА ЛітССР, ф. 567, воп. 2, спр. 6122, л. 292 адв.). У адным з дакументаў пачатку 1852 г. адзначана, што вучню II класа Лепельскага вучылішча Ф. Тапчэўскаму 13 год (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 2507, воп. 1, спр. 463, л. 154). Такім чынам, Тапчэўскі нарадзіўся хутчэй за ўсё ў 1838 г. На пачатку 1862 г., калі складаўся спіс валасных пісараў Лепельскага пав., яму павінна было быць не 27, а 23 гады.

⁴ Паметка алоўкам: Удален.

АРЫШТ У 1864 г.

Дакументы, што друкуюцца ніжэй, знаходзяцца ў справе канцелярыі віцебскага губернатара пра аднафамільца Фелікса Топчэўскага — чыноўніка Віцебскай цывільнай палаты Іосіфа Топчэўскага (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1430, воп. 1, спр. 31351). Відаць, яны апынуліся ў гэтай справе выпадкова. Якія былі прычыны і чым скончылася справа з арыштам Топчэўскага, невядома*.

№ 1

Его превосходительству господину начальнику Витебской губернии
Велижского уездного исправника

Рапорт

Во исполнение предписания вашего превосходительства от 24 сего февраля за № 43¹, арестовав дворянина Феликса Топчевского, при сем с найденною перепискою на польском языке, документами его, Топчевского, и актом произведенного мною осмотра в доме, где имел жительство Топчевский, представить честь имею.

Уездный исправник Воейков

№ 6

Февраля 25 дня 1864 года

С представлением дворянина Топчевского

Л. 16. Арыгінал

¹ *Дакумент не знойдзены.*

№ 2

1864 года февраля 25 дня велижский уездный исправник обще с помощником своим, сельским старостою сельца Красного Става при понятых Платонове, Зотове и Таранчуке производили внезапный обыск в доме помещицы Велижского уезда Аполинарии Ивановны Жиркевич, у которой имеет постоянное жительство двоюродной ее брат дворянин Феликс Топчевский. При обыске подозрительного ничего не найдено, причем взята переписка на польском языке с родными г-жи Жиркевич, как она сама объяснила, и документы г-на Топчевского. Все эти бумаги опечатаны печатью г-жи Жиркевич и уездного исправника. При обыске находились сама владелица и г. Топчевский, и этот обыск производился со всею подробностью, но при этом не было допущено ничего оскорбительного в отношении помещицы. Постановили: о действиях этих составить акт и, утвердив его подписями присутствующих, вме-

сте с запечатанными бумагами представить господину начальнику Витебской губернии.

Уездный исправник Воейков
Помощник исправника Савицкий
Помещица Аполони Жиркевичева
Коллежский регистратор Феликс Феликсов сын Топчевский

Унтер-офицер Велижской полицейской команды Николай Платонов, сельский староста Парфен Власов, унтер-офицер Григорий Таранчук, а вместо их, неграмотных, по личной просьбе и рукода-
нии¹ равно за себя расписался

Унтер-офицер Николай Платонов
Унтер-брантмейстер Семен Зотов

Лл. 17—17 адв. Арыгінал

¹ Так у арыгінале.

Францішак Багушэвіч

(1840-1900)

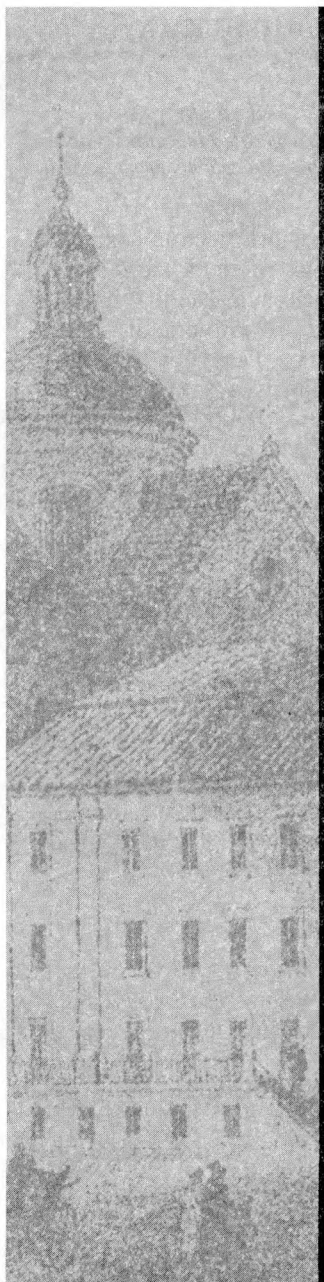
Са студэнцкай справы

*Дакументы пра ўдзел
сям'і Ф. Багушэвіча
ў паўстанні 1863 г.*

Люцыян Узембла.

Паэт – юрист

*Артыкулы Н. Роўбы
пра Ф. Багушэвіча*

---

3 КНИГІ ХРОСНЫХ МЕТРЫК РУКОЙНЕНСКАГА ПАРАФІЯЛЬНАГА КАСЦЁЛА

Кніга захоўваецца ў ЦДГА ЛітССР, ф. 604, воп. 55, спр. 55. Матэрыял у кнізе пададзены ў выглядзе табліцы. Запіс, які публікуецца, змешчаны на адвароце л. 147. Переклад з польскай мовы.

№ 28. Года божага тысяча восемсот саракавога месяца сакавіка дзевятага дня ў Рукойненскім парафіяльным рымска-каталіцкім касцёле¹ ахрышчана вадой і святым алеем дзіця па імені Францішак-Бенядыкт ксяндзом Юзафам Мікуцкім, рукойненскім вікарыем. Высакародных Казіміра і Канстанцыі з Галаўнёў Багушэвічаў, законных мужа і жонкі, сын, які нарадзіўся ў гэтым годзе месяца сакавіка дзевятага дня ў двары Свіранах Рукойненскай парафіі. Кумаі былі высакародныя Фелікс Галаўня з Петранеляй Пастаевіч, жонкай Ігната, асіціравалі Ігнат Пастаевіч з Тэклія Галаўня, жонкай Фелікса.

¹ *Віленскага пав.*

ДАКУМЕНТЫ АБ ЗАКАНЧЭННІ ВІЛЕНСКОЙ ГУБЕРНСКАЙ ГІМНАЗІІ

Дакументы, што публікуецца ніжэй, знаходзяцца ў справе канцылярыі папячыцеля Віленскай навучальнай акругі «Об учениках, кончивших курс учения в гимназиях и выпущенных с правом на чин XIV класса», якая захоўваецца ў ЦДГА ЛітССР, ф. 567, воп. 3, спр. 908. Яны ўяўляюць сабою перапіску віленскага дырэктара вучылішчаў з папячыцелем навучальнай акругі адносна зацвярджэння раішэння педагагічнага савета Віленскай гімназіі ад 17 чэрвеня 1861 г. пра ўзнагароджанне чатырох выпускнікоў гімназіі атэстатам з правам на чын XIV класа (калежскага рэгістратара). Гэта быў ніжэйшы чын цывільных чыноўнікаў у царскай Расіі.

№ 1

Министерство народного просвещения. Виленский учебный округ. Виленского директора училищ. 21 июня 1861 г. № 898. г. Вильно. С представлением к утверждению определения совета Виленской гимназии от 17[-го] сего июня.

Его сиятельству господину управляющему Виленским учебным округом.

Представляя вашему сиятельству извлечение из протокола совета об удостоении некоторых учеников, окончивших ныне курс наук в Виленской гимназии, права на чин XIV класса при вступлении в гражданскую службу, имею честь покорнейше просить ваше сиятельство об утверждении постановления совета, 17[-го] сего июня состоявшегося.

Следующие документы прилагаются при сем при особой описи¹.

Временно исправляющий должность директора А. Кандидов
И. д. письмоводителя Козловский

Рэзалюцыя ўпраўляючага навучальнай акругай кн. А. П. Шырынскага-Шыхматова: Передать г. инспектору каз[енных] уч[илищ] для рассмотрения. Тут есть некоторые удостоенные к наградам, замеченные в участии в демонстрациях².

Л. 28. Арыгінал

¹ Гл. документы № 2—4.

² Маюцца на ўвазе патрыятычныя дэманстрацыі ў Вільні ў 1861 г.

№ 2

Извлечение из журнала заседания педагогического совета
Виленской гимназии 17 июня 1861 г.

Председательствовал г. испр[авляющий] долж[ность] директора Кандидов. Присутствовали: г. инспектор Кулин и гг. старшие учителя Квятковский, Наркевич, Тамулевич, Рейтлингер, Вериго и Аржавин.

Г. председательствующий по окончании годичных испытаний во всех классах гимназии предложил совету: 3-е. Рассмотреть экзаменный список учеников VII класса¹ для удостоения их, согласно с существующими на сей предмет правилами, выпуска из гимназии с аттестатами и награждения отличнейших из них золотую и серебряными медалями.

3-е. По рассмотрении списка учеников VII класса, окончательно составленного из годичных и экзаменных баллов об успехах и поведении, совет, следуя правилам, определенным для выпуска учеников, окончивших курс, изъясненным в циркуляре по Управлению Виленского учебного округа от 22 марта 1859 г. и в позднейших по сему предмету распоряжениях, постановил: 1-е) из числа 21 ученика, подвергавшихся означенному испытанию, удостоить права на получение похвальных аттестатов с преимуществами, дарованными ученикам, окончившим полный гимназический курс, на основании Св[ода] Зак[онов] (изд. 1857 г.), т. III, Уст[ава] о служ[бе] по определ[ению] от правительства, ст. 593, следующих воспитанников: Бронислава Антоновича², Франца Богушевича, Виктора Бондзкевича, Станислава Булгаровского³, Владис-

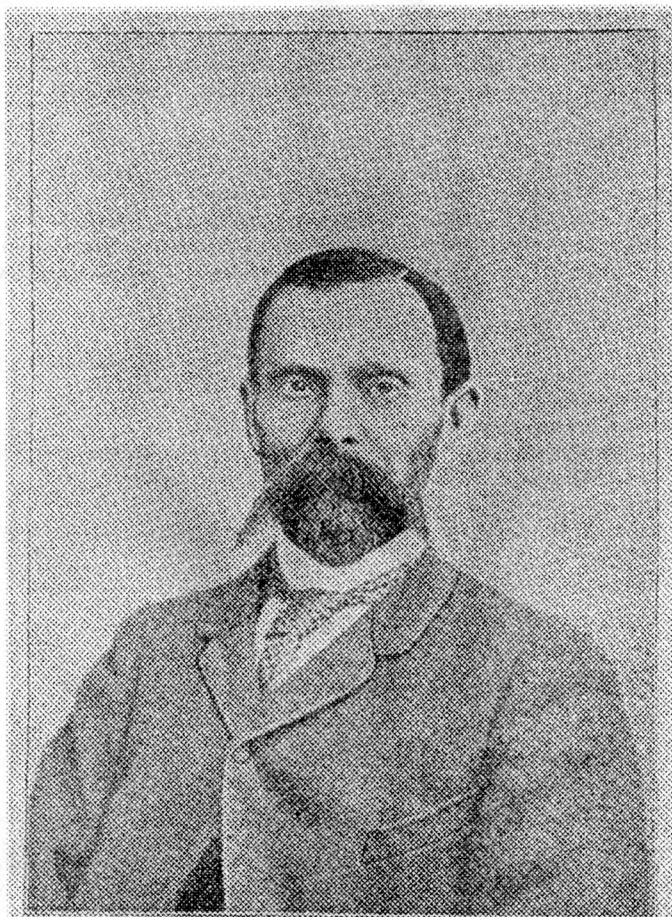

лава Бялковского, Викентия Гедройця⁴, Адама Германа, Ивана Горайского⁵, Осипа Ивановского⁶, Адама Карповича⁷, Августа Козелла⁸, Юльяна Козелла⁹, Александра Копылова¹⁰, Людомира Кукеля¹¹, Якова Лешкевича, Владислава Пожарийского, Александра Слешинского и Адольфа Яковицкого¹²; ученикам: Григорию Гойлевичу, не оказавшему по всем предметам удовлетворительного успеха, и Артуру Вильсону, как начавшему учение только с пятого класса гимназии, выдать только свидетельства; 2-е) ученикам Осипу Ивановскому и Августу Козеллу за отличное поведение и совершенное знание русского языка и превосходные успехи в русской словесности, а также Виктору Бондзкевичу и Францу Богушевичу за особенные и отличные успехи в русском законоведении при отличном поведении предоставить на основании ст. 98 того же устава право на получение чина XIV класса при вступлении в гражданскую службу; 3-е) ученикам Францу Богушевичу, Виктору Бондзкевичу, Станиславу Булгаровскому, Владиславу Бялковскому, Викентию Гедройцю, Ивану Горайскому, Осипу Ивановскому, Адаму Карповичу, Августу Козеллу, Александру Копылову, Людомиру Кукелю, Владиславу Пожарийскому, Адольфу Яковицкому выдать аттестаты с надписью, что они признаны советом вполне способными к слушанию университетского учения (курса); 4-е) что касается награды отличных воспитанников золотой и серебряными медалями, которых надлежало бы удостоить Осипа Ивановского и Августа Козелла, имеющих цифру «5» как в общем выводе, так и в каждом отдельном предмете, то таковых наград их лишить как замеченных в пении запрещенного гимна, оставляя им право на чин XIV класса единственно в том внимании, что они в продолжение всего гимназического курса вели себя отлично и после сделанного им внушения уже более не участвовали в пении; 5-е) наконец, ученика Адольфа Норейко, не перестававшего участвовать в пении запрещенного гимна и после сделанного строжайшего о том воспрещения и, кроме того, заподозренного в раздаче простому народу списков сего гимна в Кальварии¹³ 11 июня, исключить из гимназии за худое поведение и лишить следующего ему по отметкам гимназического свидетельства¹⁴.

В заключение заседания совет предоставил г. председательствовавшему ходатайствовать у г. управляющего округом об утверждении настоящих постановлений совета относительно удостоения наград чинами учеников [...]

С подлинным верно:

Временно исправляющий должность директора А. Кандидов
И. д. письмоводителя Козловский

Franciszek Bonuszewicz

Pierwszy Białoruski Najwyższy „Dziennik Białoruski” z siedzibą w Warszawie, redaktor naczelny „Wiadomości Białoruskie” z siedzibą w Warszawie, redaktor naczelny „Wiadomości Białoruskie” z siedzibą w Warszawie.

Паштоўка, прысвечаная Ф. Багушэвічу

¹ Апошні клас гімназіі ў той час.

² Вучні Віленскай гімназіі браты Антановічы ў маі 1861 г. былі заўважаны ўладамі ў сьвяннн рэвалюцыйнага гімна (гл. зб.: Рэвалюцыйны пад'ём у Літве і Беларусі 1861–1862 гг. (Восстание 1863 года. Материалы и документы). М., 1964, стар. 250).

³ Пазней студэнт Маскоўскага ўніверсітэта, удзельнік студэнцкага руху.

⁴ Пазней студэнт Пецяўбургскага ўніверсітэта, удзельнік паўстання 1863 г.

⁵ Удзельнічаў у сьпяванні патрыятычнага гімна ў маі 1861 г.

⁶ Пазней студэнт Маскоўскага ўніверсітэта, паўстанцкі афіцэр.

⁷ Карповіч Адам (1842–1914) — пазней віленскі адвакат, прыяцель Багушэвіча. На пачатку ХХ ст. займаўся журналістыкай, рэдагаваў у Вільні шэраг польскіх перыядычных выданняў.

⁸ Удзельнік патрыятычных маніфестацый у Вільні 1861 г.

⁹ Удзельнік маніфестацый 1861 г.

¹⁰ Удзельнік тайнага гуртка ў Віленскай гімназіі ў 1860 г.

¹¹ Удзельнік маніфестацый 1861 г.

¹² Якавіцкі Адольф (нар. у 1844 г.) — удзельнік тайнага гуртка ў Віленскай гімназіі ў 1860 г. і маніфестацый 1861 г. Разам з Ф. Багушэвічам наступіў у Пецяўбургскі ўніверсітэт.

¹³ Мясцовасць наблізу Вільні.

¹⁴ У ліпені 1861 г. А. Нарэйка быў сасланы ў Архангельскую губ. з прызначэннем там на службу.

№ 3

Список учеников Виленской гимназии, удостоенных наград

при выпуске по окончании курса в 18 $\frac{60}{61}$ учебном году

№	Имена и фамилии учеников	Из какого они состояния?	Какого они исповедания, если православного, то не из униатов ли они?	Состоят ли родители в российском подданстве?	Находились ли они в IV классе гимназии или другого заведения и какого именно?	Не уроженцы ли они Царства Польского?
1.	Франц Богушевич	Из дворян	Римско-католическ[ого]	Состоят	Находился в IV классе бывшего 4-классного отделения Виленской гимназии	Нет [...] ¹

Временно исправляющий должность директора А. Кандидов
И. д. письмоводителя Козловский

Лл. 30 адв.—31. Арыгінал

¹ Далей падаюцца звесткі пра трох іншых вучняў, удастоеных узнагарод.

Ведомость об учениках Виленской гимназии, удостоенных наград

при выпуске по окончании курса в 18 ⁶⁰ — учебном году ⁶¹

№	Имена и фамилии учеников	Русский язык		Закон божий, катехизис, священная и церковная история	Русская грамматика и славянский язык	Русская история	История	Математика				Естественная история			Сумма	Повеление	За что представляется	Чего удостоивается			
		Русская словесность	Французский язык					Немецкий язык	Латинский язык	Латинский язык	Французский язык	Польский язык	Всеобщая, древняя, средняя и новая	Русская					Всеобщая и русская география	Зоология	Ботаника
1.	Франц Богушевич	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	74	411	5	За преуспеяние в науках и численную безукоризненную] нравственность и за отличные успехи в русском законоведении	Аттестата с правом на чин XIV класса ¹

Временно исправляющий должность директора А. Кандидов
И. д. письмоводителя Козловский

Лл. 34 адв. — 35. Аригінал

¹ У нiзе у гэтай графе ёсць паметка алоўкам: можна.

² Далей звесткі пра трох iншых вучняў.

[Упраўленне Віленскай навучальнай акругі]. Стол 1. 4 июля 1861 г. № 2122. О выдаче некоторым ученикам аттестатов с предоставленными правами.

Г. исправляющему должность виленского директора училищ.

Вследствие представления вашего высокоблагородия от 21[-го] истекшего июня за № 898 и согласно постановлению педагогического совета, 17[-го] того же июня состоявшемуся, я разрешаю вам

выдать окончившим курс наук в Виленской гимназии в 18⁶⁰/₆₁

учебном году ученикам Бондзкевичу Виктору, Ивановскому Осипу и Козелло Августу аттестаты с правом на чин XIV класса при вступлении в гражданскую службу: первому за отличные успехи в русском законоведении, а двум последним за совершенное знание русского языка и превосходные успехи в русской словесности. Что же касается ученика Франца Богушевича, удостоенного аттестата с правом на чин XIV класса, то выдача такового не прежде может быть разрешена как по представлении формальной копии с определения депутатского собрания о дворянском происхождении Богушевича, так как представленное свидетельство ошмянского уездного предводителя дворянства, согласно 20 ст. III т. Св[ода] За-к[онов] (изд. 1857 г.), не может быть принято в уважение. Сверх того, я разрешаю вам привести в исполнение постановление совета как о выдаче прочим ученикам, кончившим курс наук в гимназии, установленных аттестатов и свидетельств, так и об исключении ученика Адольфа Норейки из гимназии за пение запрещенного гимна, равно и неудоении наград золотой и серебряных медалей отличнейших учеников за пение сказанного гимна.

При сем возвращаются документы, полученные при означенном представлении вашем за № 898¹.

Под[писал] к[нязь] Ш[ирицкий]-Шихматов

Л. 68. Водпуск

¹ Названых документаў у справе няма.

Министерство народного просвещения. Виленский учебный округ. Виленского директора училищ. 26 июля 1861 г. № 1090. г. Вильно. С свидетельством о дворянстве б. ученика Богушевича.

Его сиятельству господину управляющему Виленским учебным округом.

В дополнение к представлению моему от 21[-го] минувшего июня за № 898, прилагая представленное бывшим учеником Виленской гимназии Богушевичем свидетельство Виленского дворянского депутатского собрания за № 362 о дворянском его происхождении, имею честь покорнейше просить ваше сиятельство об утверждении постановления совета, 17 июня сего года состоявшегося, касательно удостоения бывшего ученика Богушевича права на чин XIV класса при вступлении в гражданскую службу.

Временно исправляющий должность директора А. Кандидов
Бухгалтер Чехович

Л. 102. Арыгінал

№ 7

[*Упраўленне Віленскай навучальнай акругі*]. Стол 1. № 2335. 26 июля 1861 г. г. Вильно. О выдаче Богушевичу аттестата с правом на чин XIV класса.

Г. исправляющему должность виленского директора училищ.

В дополнение к предложению г. управляющего округом от 4 июля за № 2122 я разрешаю вашему высокоблагородию выдать окончившему курс наук в Виленской гимназии в 18 $\frac{60}{61}$ учебном году Францу Богушевичу аттестат с правом на чин XIV класса при вступлении в гражданскую службу за отличные успехи в русском законоведении. Представленное вами свидетельство Виленского дворянского депутатского собрания за № 362 о дворянском происхождении Богушевича при этом возвращается¹.

Л. 104. Водпуск без подпісу

¹ *Пасведчання ў справе няма.*

СА СТУДЭНЦКАЙ СПРАВЫ

У верасні 1861 г. Ф. Багушэвіч стаў студэнтам Пецяярбургскага ўніверсітэта, але праз два месяцы — у сярэдзіне лістапада — звольніўся нібыта з-за хваробы. Можна думаць, што сапраўднай прычынай звальнення з універсітэта быў удзел у студэнцкіх хваляваннях, якія разгарнуліся ўвосень 1861 г. Як вядома, павадам для студэнцкіх хваляванняў паслужыла ўвядзенне ў 1861 г. новых правіл для ўніверсітэтаў. Студэнты адмовіліся прыняць матрыкулы (заліковыя кніжкі), у якіх гэтыя правілы былі надрукаваны. Не прыняў матрыкулы і Багушэвіч (яна знаходзіцца ў яго студэнцкай справе), але яму ўдалося прыкрыць свой удзел у хваляваннях пасведчаннем аб хваробе.

Ніжэй друкуюцца асноўныя дакументы студэнцкай справы Багушэвіча, якая захоўваецца ў ЛДГА, ф. 14, воп. 5, спр. 1866.

№ 1

Его превосходительству господину ректору С.-Петербургского императорского университета тайному советнику и кавалеру Петру Александровичу Плетневу¹

Кончившего курс Виленской губернской гимназии Франца Казимира сына Богушевича

Прошение

Побуждаемый ревностным желанием продолжать образование в высшем учебном заведении, имею честь покорнейше просить ваше превосходительство принять меня в число студентов С.-Петербургского императорского университета по математическому факультету. При сем имею честь представить следующие документы: а) аттестат об окончании курса наук в Виленской губ[ернской] гимназии за № 2097, б) свидетельство о происхождении от Виленского депутатского собрания за № 362 и с) метрическое свидетельство о рождении за № 43².

Франц Казимиров сын Богушевич

26 июля 1861 года, г. Вильно

Паметка універсітэцкай канцэляры: Подлежит испытанию из латинского языка, о чем и написать ему немедленно для явки к 11 ав[густа]³.

Закрэслены надпіс: Свидетельство о происхождении и метрическое свид[е-тельство] обратно получил с обязательством представить к 15 сентября сего года. 5 сентября 1861 года. Франц Богушевич

Л. 2. Аўтограф

¹ *Плятнёў Пётр Аляксандравіч (1792–1865) – рускі паэт, крытык. Прафесар славаенасці (з 1840 г. рэктар) Пецяўбургскага ўніверсітэта. Сябраваў з Жукоўскім, Гоголем, Пушкіным.*

² *Пералічаных дакументаў у справе няма.*

³ *Гл. дакумент № 4.*

№ 2

Его превосходительству господину ректору С.-Петербургского университета тайному советнику и кавалеру Петру Александровичу Плетневу

Кончившего курс Виленской губ[ернской] гимназии Франца Казимира сына Богушевича

Прошение

Не имея решительно никаких материальных средств, ни посторонней помощи, в доказательство чего имею честь пред-

№ 11800

441 2102 1
1. 24 1
1866

ДЪЛО
Принимал
ИМПЕРАТОРСКАГО

С. ПЕТЕРБУРГСКАГО УНИВЕРСИТЕТА.

*Спринималъ въ кассу Студен-
тскаго Фундаза Ф. Багушэвича.*

14 5 1866 3442

Принималъ Фундаза
1. Багушэвичъ
Фундаза Фундаза

Начало 15 Сентября 1866.

Конецъ 15 Января 1867.

Въ суммѣ пяти имперіальныхъ рублей 2 22

Всего получено
14 5 1866 3442

Вкладка студэнцкай справы Ф. Багушэвича

ставить свидетельства: от уездного предводителя дворянства и от Виленской дирекции училищ¹, прибегаю к вашему превосходительству со всепокорнейшей просьбой об увольнении меня от установленной платы 50 рублей за право учения.

Франц Казимиров сын Богушевич

26 июля 1861 года

г. Вильно

Л. 3. Аўтограф

¹ *Пасведчання павятовага прадвадзіцеля дваранства ў справе няма. Пасведчанне Віленскай дырэкцыі вучылішчаў — гл. дакумент № 3.*

№ 3

Министерство народного просвещения. Виленский учебный округ. Виленского директора училищ. 26 июля 1861 года. № 1096. г. Вильно.

Свидетельство

Дано сие свидетельство из Виленской дирекции училищ окончившему полный курс наук в Виленской гимназии в настоящем 1861 году дворянину Францу Венедикту Казимирову Богушевичу в том, что он по бедности на основании разрешения господина попечителя Виленского учебного округа от 23 октября 1859 года за № 3415 от установленного взноса платы за учение в гимназии был освобожден. В чем удостоверяется сие за надлежащею подписью и приложением казенной печати¹.

Исправляющий должность виленского директора училищ коллежский советник и кавалер А. Кандидов
Бухгалтер Чехович

Л. 4. Арыгінал

¹ *Прыкладзена пячатка Віленскай дырэкцыі вучылішчаў.*

№ 4

Министерство народного просвещения. Канц[елярия] совета императорского Санкт-Петербургского университета. 4 августа 1861 г. № 1416.

Г. полицеймейстеру г. Вильно.

Кончивший курс в Виленской гимназ[ии] Франц Богушевич¹ вошел с просьбою о принятии его в студенты С.-П[етер]б[ургского] унив[ерситета].

Вследствие сего канц[елярия] совета С.-П[етер]б[ургского] унив[ерситета] покор[нейше] просит ваше высокоблагор[одие] приказать объявить г. Богушевскому², что он как не обучавшийся в гимназии латинскому языку должен на основании правил о приеме в студенты подвергнуться в унив[ерситете] испытанию из латинского языка, для чего и обязан прибыть в С.-П[етер]б[ургский] унив[ерситет] непременно к 11-му числу текущего августа, в которое будет происходить испытание из латинского языка.

Синд[ик]³ унив[ерситета]
Секр[етарь] сов[ета]

Лл. 5—5 адв. Водпуск на бланку, без подпісаў

¹ *Напісана замест закрэсленага: Богушевский.*

² *Так у дакуменце.*

³ *Загадчык канцэлярыі.*

№ 5

М. В. Д. Виленского полицеймейстера. № 5090. Августа 23 дня 1861 года. г. Вильно.

В канцелярию совета императорского С.-Петербургского университета.

Вследствие отношения оной канцелярии от 4 сего августа за № 1416 честь имею уведомить, что кончивший курс наук в Виленской гимназии Франц Богушевский¹, коему следовало объявить, дабы явился в С.-Петербургский университет для сдачи экзамена, по сделанному розыску в г. Вильно не отыскан.

Полицеймейстер полковник Васильев
Письмоводитель Корниллович

Л. 6. Арыгінал

¹ *Так у арыгінале.*

№ 6

С п р а в к а. По журналу правления Санкт-Петербургского университета 15 сентября 1861 года Франц Богушевский¹, из дворян, 21 лет, католического вероисповедания, принят в число своекоштных студентов в I курс по математическому разряду, о чем 5 октября сообщено совету университета за № 2305, инспектору студентов за № 2306 и бухгалтеру правления за № 2307.

Смотри дело о принятии в студенты, начавшееся 16 января 1861 года №².

Л. 1. Арыгінал. На друкаваным бланку

¹ *Так у дакуменце.*

² *Нумар не пазначаны.*

№ 7

Его превосходительству господину ректору С.-Петербургского императорского университета тайному советнику и кавалеру Петру Александровичу Плетневу

С.-Петербургского императорского университета студента Франца Казимира сына Богушевича

Прошение

Будучи тяжело болен с 20 сентября по настоящее время, я не мог получить матрикул; в настоящее же время по причине неблагоприятствующего моей болезни климата по совету пользовавшего меня доктора я должен отправиться на место моей родины; а по сему всепокорнейше прошу ваше превосходительство сделать распоряжение о выдаче мне документов, а равно и свидетельства из университетского ведомства. При сем имею честь представить свидетельство от пользовавшего меня доктора¹.

Дворянин Франц Казимиров сын Богушевич
14 ноября 1861 года

Резалюцы і паметкі універсітэцкай канцэляры: 1) [Атрымана] 14 ноября 1861 [г.]; 2) Поведения очень хорошего, препятствий к выдаче документов не имеется. Испр[авляющий] долж[ность] прор[ектора] Н. Озерцкий; 3) [Алоўкам]: Выдать свидетельство скорее; 4) Свидетельство должно показать, что студент уволен по собственному прошению, как по болезни не имевший возможности получить матрикул; 5) [Алоўкам]: Документы отосл[аны] к обер-полиц[ейстеру за №] 2479².

Надпіс на адвароце: Определено: Считать Богушевича уволенным из университета по прошению, в удостоверение чего и выдать ему надлежащее увольнительное свидетельство. 16 ноября 1861 года.

Лл. 7—7 адв. Арыгінал

¹ Пасведчаньня ў справе няма.

² Маецца на ўвазе пецярбургскі обер-паліцмайстар А. У. Паткуль, праз рукі якога праходзілі справы, звязаныя са студэнцкімі хваляваннямі.

№ 8

Свидетельство

№ 2865. Предъявитель сего Франц Богушевич, поступив в число студентов императорского Санкт-Петербургского университета 15 сентября 1861 года, слушал науки по математическому разряду при поведении очень хорошо, а ноября¹ 1861 года по прошению уволен из университета, из первого курса, почему правами, предоставленными студентам, окон-

чившим курс наук, воспользоваться не может; при вступлении же в гражданскую службу на основании Свода Законов (изд. 1857 г.), Устава о службе по опред[елению] от правит[ельства], ст. 88 и прилож[ения] к оной, имеет право быть причисленным ко второму разряду чиновников. Во уверение чего и выдано ему, Богушевичу, сие свидетельство из правления университета за надлежащим подписанием и с приложением малой университетской печати. С.-Петербург, ноября 16 дня 1861 года.

Ректор университета Плетнев
Секретарь правления Умнов

Надпис: Свидетельства: о несостоятельности, докторское и увольнительное получил. 17-го ноября 1861 года. Франц Богушевич.

Л. 9. Водпуск на друкаваным бланку

¹ *Дзень не пазначаны.*

ДАКУМЕНТЫ ПРА ЎДЗЕЛ СЯМ'І Ф. БАГУШЭВІЧА Ў ПАЎСТАЊННІ 1863 г.

Бацька Ф. Багушэвіча Казімір Іосіфавіч, сястра пісьменніка Ганна і брат Апалінарыі былі прыцягнуты да следства і суда за ўдзел у паўстанні 1863 г. разам з паўстанцкім цывільным начальнікам Ашмянскага павета Браніславам Беніслаўскім. У ЦДДА ЛітССР, у розных фондах, захоўваюцца тры звязаныя паміж сабою справы пра Беніслаўскага і Багушэвічаў:

1) *Віленскай следчай камісіі (ф. 439, воп. 17, спр. 870);*

2) *Палітычнага аддзялення канцэлярыі віленскага генерал-губернатара (ф. 378, Паліт. аддз., 1864 г., спр. 239);*

3) *Часовага палявога аўдытарыята пры штабе войск Віленскай ваеннай акругі (ф. 1248, воп. 2, спр. 678).*

Апошняя справа, самая вялікая па аб'ёму, змяшчае аўтэнтычныя матэрыялы следства і найбольш поўна адлюстроўвае акалічнасці ўдзелу сям'і Багушэвічаў у паўстанні. З гэтай справы і ўзята большасць дакументаў для нашай публікацыі (у шыфрах пасля тэксту ўказваюцца толькі лісты справы). З дзвюх іншых названых спраў публікуюцца па аднаму дакументу. Нарэшце, апошні дакумент — пра пошукі ўладамі брата Ф. Багушэвіча Валерыяна — захоўваецца ў справе суднага аддзялення штаба войск Віленскай ваеннай акругі «С уведомленнямі о конфискации имущества у подсудимых, а также и о розыскании оных».

№ 1

Выписка из показаний добровольно явившегося мятежника Генриха Ильговского о помещике Бениславском¹ и его соучастниках:

«По отделении из шайки мы пришли к леснику Валериана Янковского Шаблинскому. От него посылали неизвестно куда-то письмо и, получив ответ, пошли на свидание с Бениславским²; не доходя до него, остановились у Кушлян. Я, пере-

одевшись в мужицкое платье, под видом покупки волов отправился в дом Богушевича. Поговорив с дочерью его Анною, просил ее прийти в известное место для свидания с нами. Вместо ее пришел к нам мужчина молодых лет, блондин, сын Богушевича³, и сказал: «Вечером придет сестра». По приходе Анны Богушевичевой мы написали, как после узнал, письмо к Бениславскому, прося у него денег для прохода в Царство Польское. В понедельник, не помню какого числа сего месяца (октября), пришла сама Анна Богушевич с другою, своею родственницею, и принесла от Бениславского 58 рублей, в чем дана им расписка. Передав нам деньги и сказав, что «дождитесь, может быть, будет партия⁴, но теперь уже на Литве нет таких, а в Царстве Польском», женщины ушли от нас. По уходе их, не видя надежды на соединение с партией и имея намерение явиться начальству, отправились к Струтинскому в Ленковщизну».

Примечание: Дальнейшие показания к этому делу не относятся.

Выписка сделана верно:

Председатель подполковник Тизенгаузен⁵

Лл. 12—12 адв.

¹ *Беніслаўскі Браніслаў (каля 1837—1864) — уладальнік маёнтка Баніфацава на Ашмяншчыне. У 50-я гады быў вольным слухачом Дэрпцкага ўніверсітэта. У 1863 г. паўстанцкі цывільны начальнік Ашмянскага пав. У кастрычніку 1863 г. арыштаваны, памёр у турме.*

² *Паметка алоўкам на палях:* Также лично от себя о Бениславском ничего не говорит.

³ *Апалінарый.*

⁴ *Паўстанцкі атрад.*

⁵ *Старшыня Ашмянскай следчай камісіі.*

№ 2

1863 года 2 ноября в Ошмянской следственной комиссии были спрошены нижепоименованные лица и показали:

1) Казимир Иосифов Богушевич, от роду имею 66 лет, веры римско-католической, у исповеди последний раз был великим постом, дворянин Ошмянского уезда, утвержденный Герольдиею, проживаю в собственном имении Кушлянах, грамотен, под судом не был, женат, имею четырех сыновей: Владислава, 25 лет, служащего офицером в Капорском полку, Францишка, 23 лет, ушедшего в мятеж, Валериана, 22 лет, имеющего должность землемера в Ошмянском уезде, и Аполлинария, 18 лет, занимается дома хозяйством, и дочь Анну, 22 лет. Относительно дела объясняю: сношений с мятежниками не имел; в доме у себя их не принимал; продовольствия им не доставлял; знакомства с Бениславским не имел, только раз и видел его,

проезжавшего мимо дома. У него я не был и не знаю, где он живет. Имеет ли Бениславский сношения с мятежниками, — того не знаю. С помещиком Валерианом Янковским и его женой никто из семейства моего не знаком. Я у него и он у меня никогда не бывал и о его поведении в политическом отношении ничего не знаю. О дочери своей Анне ничего не могу сказать. Виделась ли она с мятежниками в моем доме и лесу, лежащем около моего имения, ездила ли в Сольский костел на свидание с помещиком Бениславским, с родственницею моею девицею Бобровскою, принесли ли от Бениславского денег мятежникам и письмо от него им, — ничего о том не знаю. С кем из кучеров ездила дочь моя в Сольский костел, не помню, кажется, она одна бывала там; девица Бобровская у меня бывала часто дней по 5-ти. Все показал справедливо, за ложь подвергаю себя наказанию по всей строгости закона, в чем собственноручно за болезнью руки подписать не могу¹.

Лл. 27—27 адв. Арыгінал

¹ *Далей ідуць паказанні іншых асоб.*

№ 3

1863 года ноября 4 дня в Ошмянской следственной комиссии Иосиф Заблочкий был передопрашиваем и показал:

Во время отдаления от партии Остоя¹ он мне² сказал, чтоб мы, прежде чем явиться в Ошмянах, зашли бы к Бениславскому, поэтому мы отправились и дорогой заблудились; проходя через поле, встретил не известного мне³ крестьянина, который мне объяснил, что находившаяся пред нами деревня называется Весняты, или Венславенты, но так как уже рассветало, то мы возвратились в лес. В 3 часу этого дня пополудни мы вышли на опушку леса и увидели какой-то дом; тогда мы решили послать кого-нибудь в тот дом; но как никто не решался идти, то я сказал Ильговскому, чтобы он шел туда смело, потому что это Кушляны и там живет Богушевич. Я сам местности не знал и сказал это Ильговскому лишь для того, чтоб ободрить его. По возвращении Ильговского через час пришла к нам неизвестная женщина, большого роста, лет около 40⁴, худощавая, брюнетка, в черном платье и в крестьянской свитке серого цвета, на голове ее был большой платок, не помню какого цвета, сказала нам, чтоб мы не ходили к Бениславскому, — там разъезжают казаки, а завтра принесет нам денег, — и ушла. На другой день она опять пришла к нам, с нею была девушка лет около 16 от роду, одетая в альгерке⁵ темно-серой, малого роста. Я разговаривал только со старшею, она дала Лещинскому 58 руб., объявив, что деньги

присылает Бениславский, который велит нам идти в Царство Польское, а в Ошмяны нам не являться. Засим они ушли, и мы их больше не видели и стали пробираться далее мимо Стилюн, Куцевичи к Борунам, где мы разделились на две партии: в первой были я, Лещинский, Кевлич и Ильговский, а во второй — Здановский, Ластовский, Гулецкий и брат мой Феликс Заблоцкий. Из окрестности Борун мы ушли в Лоский лес, где мы условились явиться в Креве начальству. Ильговский и Кевлич отправились в Крево, а я и Лещинский зашли ко мне в дом в Понарах, чтобы переночевать и на другой день идти в Ошмяны и явиться начальству, но здесь были взяты кривским военным начальником. Более ничего показать не имею, в чем и подписываюсь.

Иосиф Заблоцкий

Лл. 31 адв.—32 адв. Арыгінал

¹ *Астоя — псеўданім Густава Чаховіча (каля 1837 — пасля 1871), адстаўнога афіцэра рускай службы, камандзіра паўстанцкага атрада, які дзейнічаў у Свянцянскім і Ашмянскім паведах. Пасля паўстання Г. Чаховіч знаходзіўся ў эміграцыі.*

² *Спачатку было: нам.*

³ *Спачатку было: нам.*

⁴ *У сапраўднасці Ганне Багушэвіч было 22 гады.*

⁵ *Род паліто.*

№ 4

1863 года ноября 4 дня в Ошмянской следственной комиссии Генрих Ильговский на передопросе показал, что на месте может указать тот дом, куда был посылаем Заблоцким и где я видел ту женщину, которая два раза приходила к нам в лес, в чем и подписываюсь.

Генрих Ильговский¹

Допрашивал председатель подполковник Тизенгаузен

Член комиссии поручик Каубе [?]

Член комиссии коллежский ассессор Шкабич

Л. 32 адв. Арыгінал

¹ *Паказанні адзначаны на палях рыскай. Паметка: NB.*

№ 5

Постановление

1863 года ноября 4 дня. Для удостоверения на самом месте, в какой именно дом был послан мятежниками Ильговский, комиссия признала необходимым отправиться туда, взяв с собою Ильговского, который, как показал Ильговский, может указать на месте¹. По докладе о сем г. военному начальнику Ошмянско-

го уезда, получив разрешение его, комиссия постановила привести свое постановление в исполнение 5 ноября.

Председатель подполковник Тизенгаузен

Лл. 32 адв.—33. Арыгінал

¹ *Сінтаксіс арыгінала.*

№ 6

Акт

1863 года ноября 5 дня. Нижеподписавшиеся прибыли в Кушляны — имение помещика Богушевича, где делали обыск и ничего подозрительного не нашли. По приезде нашем в эти Кушляны взятый с нами добровольно явившийся Генрих Ильговский¹ тотчас объявил нам, что этот дом тот самый, в который он был посылаем мятежниками; когда мы все вошли в комнаты, то Ильговский указал нам на Аполлинария Богушевича, объявив, что после прихода в первый раз к ним в лес сестры его Анны Богушевич спустя час помянутый Аполлинарий Богушевич приносил к ним в лес пищу². Вследствие этого Аполлинарий Богушевич нами арестован.

Председатель подполковник Тизенгаузен

Член комиссии поручик Каубе [?]

Член комиссии коллежский асессор Шкабич

Военный начальник I [-го] стана поручик Трофимов

Лл. 33—33 адв. Арыгінал

¹ *Паметка алоўкам на палях:* Не сам привел в имение Богушевича, а его привезли.

² *Паметка:* А Здановский говорит, что вовсе не приходил.

№ 7

1863 года 7 ноября в Ошмянской следственной комиссии Наполеон Лещинский на передопросе по этому делу показал, что на очной ставке вместе с другими мятежниками с девицами Анною Богушевич, Анною Бобровскою и ее матерью тогда же узнал первых двух женщин, как приходивших в лес с деньгами от Бениславского, но не решался один, вопреки показаниям прочих бывших на очной ставке, в том признаться, чтобы не открыть себя перед всеми как первого, объявившего о доставлении нам денег. Теперь утверждаю, что действительно Анна Богушевич и Анна Бобровская приходили к нам в лес, принесли деньги от Бениславского, прошу только как милости за откровенные и чистосердечные мои признания и раскаяние

избавить меня от очных ставок с этими женщинами для уличения их в бытности у мятежников. Еще должен сознаться, что сын Богушевича Аполлинарий в день прихода к нам его сестры Анны приходил к нам в лес тотчас по возвращении Ильговского из дому Богушевича и принес чаю, меду на тарелке и в горшке сваренный готовый борщ с бараниной. От очной ставки с Аполлинарием и вообще со всеми лицами, о которых я показывал, о которых готов еще показать, если только что припомню или если комиссиею будет что спрошено, о чем я знаю, прошу меня освободить, потому что товарищи мои по заключению в остроге постоянно преследуют меня и бранят как предателя и доносчика. Я не имею повода оговаривать кого-либо понапрасну из личностей и [по] недоброжелательству, и показаниям моим можно дать полную веру.

О Богушевцах могу сообщить еще следующие сведения: когда шайка наша по соединении Остоя с Ясевичем¹ в конце июля проходила мимо имения Богушевича по пути в Дубницкие леса, заходил в дом к Богушевичу сын его землемер Богушевич², находившийся с нами в шайке, и побыв недолго, вернулся и сказал, что для нас приготовлена в лесу провизия, которую мы хотя и нашли, но взять с собою не могли, потому что пока вместе со мною отделившиеся пять человек ходили за провизией, шайка, опасаясь преследования войск, ушла, и нам удалось соединиться с ними только через два дня. От кого была приготовлена эта провизия, я не знаю; надо полагать, что приготовил Богушевич или его старанием.

О свидании девицы Анны Богушевич с Бениславским в Сольском костеле она сама рассказывала нам, когда принесла в лес деньги. Прибыв в Солю, она, не зная Бениславского прежде, затруднялась расспрашивать кого-либо о нем. Случайно увидев, как выходил из костела какой-то молодой человек, Анна Богушевич спросила, кто это такой, и, получив ответ, что Бениславский, тотчас вышла за ним, и когда подошла к нему, то он сел в экипаж, чтобы уезжать. По прочтении записки мятежников, Бениславский сказал Богушевичовой, чтобы ехала домой и что он сам приедет в Кушляны, съездив предварительно в Ошмяны за деньгами, которые и привезет к ней для передачи мятежникам. По приходе к нам с деньгами в лес Анна Богушевич спросила, кто тут Лещинский, так как Бениславский приказал именно мне передать деньги и принять начальство над оставшимися мятежниками для провода их в Польшу. При этом Анна Богушевич передала нам слова Бениславского, что маршрут или карты на проход в Польшу дать не может, потому что сам имеет только одну карту Ошмянского уезда, которую отдать не может.

Пройдя немного от лесу Богушевича в ту же сторону, откуда пришли, т. е. к стороне большой дороги, ведущей из Крева

в Ошмяны, выйдя на эту дорогу, мы четверо одумались пробираться вместе с другими в Польшу, а отделившись от прочих, намеревались добровольно явиться начальству. Вторично мы, четверо отделившиеся, не ходили более к Саблинскому и в первоначальном показании я говорил о том неверно, в забывчивости. О получении отделившимися от нас и соединившимися с другими мятежниками маршрута и денег от какой-то женщины к прежним показаниям не имею прибавить ничего, да и те показания не выдам за совершенно верные, так как я при том не был, а слышал только от Ластовского и его товарищей, которые могут дать о том более точные сведения, так как они сами принимали и деньги и под диктовку женщины писал Ластовский маршрут. О двух предъявленных мне в комиссии бумажках, писанных по-польски, с печатями революционного правительства, знаю, что они найдены у Сильвестра Барановича, который сам о том говорил мне в тюрьме, причем выразился так: «Не знаю, что мне за это будет», — и выговаривал Лосинскому, зачем признался комиссии, что он, Баранович, получал откуда-то все распоряжения комитета. Справедливость этих показаний свидетельствую моей подписью³.

Наполеон Лещинский
Допрашивал председатель подполковник Тизенгаузен
Член комиссии поручик Каубе [?]
Член комиссии коллежский асессор Шкабич

Лл. 45–47. Арыгінал

¹ Ясевич Карл (нар. каля 1836 г.) — студэнт Маскоўскага ўніверсітэта, камандзір паўстанцкага атрада ў Ашмянскім пав. У верасні 1863 г. здаўся ўладам. Выслан з краю.

² Валерыян.

³ Паказанні адзначаны на полі рыскай. Надпіс: Новая улика!

№ 8

М. В. Д. Начальника Виленской губернии. По канцелярии. Отделение особое. № 2544. Февраля 24 дня 1864 г. г. Вильно. О наложении секвестра на имения Бениславского и Богушевича.

В Виленскую следственную по политическим делам комиссию.

Вследствие отношения следственной комиссии от 21 февраля за № 636 имею честь уведомить, что о наложении секвестра на имения помещиков Ошмянского уезда Бронислава Бениславского и Казимира Богушевича распоряжение сделано до

получения отзыва комиссии по распоряжению г. главного начальника края.

Гражданский губернатор, двора его величества
камергер Панютин
Управляющий отделением П. Попов

Паметка: Приобщить к рапорту о Бениславском.
ЦДГА ЛитССР, ф. 439, воп. 17, спр. 870, л. 7. Арыгінал

№ 9

По рассмотрении представленного Виленскою следственною комиссиею по политическим делам 22 февраля сего года дела о дворянах Ошмянского уезда Брониславе Бениславском, Казимире, Аполлинарии и Анне Богушевич, дворянке Анне Бобровской и других прикосновенных к сему делу лицам, я определяю:

1. Дворян Ошмянского уезда Бронислава Бениславского, Казимира Богушевича, его сына Аполлинария, дочь Анну и дворянку Анну Бобровскую, оказавшихся виновными в сношениях с мятежниками и доставлении им сведений, предать военному суду по полемому уголовному уложению.

2. Крестьянина Ошмянского уезда деревни Лопати Антона Города, виновного в сношениях с мятежниками и доставлении им съестных припасов, не предавая суду, отправить вместе с семейством в Томскую губернию на водворение на казенных землях ведомства государственных имуществ.

3. Крестьян того же уезда Иосифа, Казимира и Викентия Город и Ивана Саблинского, навлекающих подозрение в знании и недонесении начальству о преступных действиях Антона Города, отдать на поручительство общества, к коему они принадлежат.

4. О помещице Ошмянского уезда Юлии Янковской, подозреваемой в том, что служила посредницею для сношений между Брониславом Бениславским и мятежниками, потребовать от начальника Виленской губернии сведение о благонадежности ее в политическом отношении.

Генерал-от-инфантерии Муравьев

10 мая 1864 года

ЦДГА ЛитССР, ф. 378, Палім. аддз., 1864 г., спр. 239, лл. 13—14. Арыгінал

№ 10

Заключение Временного полевого аудиториата

Временный полевой аудиториат, рассмотрев представленное комиссиею военного суда, учрежденную при ордонанс-гау-

зе, военно-судное дело о дворянах Ошмянского уезда имения Бонифацовой — Брониславе Антонове Бениславском, 27 лет (во время суда умершем), имения Кушляны — Казимире Иосифовиче Богушевиче, 66 лет, и сыне его Аполлинару Казимирове Богушевиче, 18 лет, дочери Анне Казимировой Богушевич, 22 лет, и околицы Крапивно — Анне Александровой Бобровской, 20 лет (все пятеро римско-католического вероисповедания), сужденных по полемому уголовному уложению за сношения с мятежниками, находит, что из поименованных подсудимых девицы Анна Богушевич и временно гостившая у ней родственница Анна Бобровская обвинены в означенном преступлении показаниями двух мятежников из шайки Остоя Наполеона Лещинского и Генриха Ильговского, объяснивших при допросах, что по оставлении шайки, бродяжничая с другими тремя мятежниками в лесах Ошмянского уезда, они два раза виделись с подсудимыми Богушевич и Бобровскою, передавшими им от подсудимого помещика Бениславского 58 руб. и приказание не являться к начальству, что они намерены были сделать, а пробраться в Царство Польское для соединения с другими партиями.

Сами подсудимые Богушевич и Бобровская в этом преступлении не сознались, и хотя мятежники Ильговский и Лещинский на очных ставках с ними отказались от своих показаний, объяснив, что женщины, передавшие им деньги, были не подсудимые, но вслед за тем Ильговский в подтверждение первого своего показания вызвался указать дом Богушевичевых, в который он по совету прочих скрывавшихся с ним мятежников ходил под предлогом покупки волов, а в сущности для приглашения подсудимых на свидание, и по прибытии с членами следственной комиссии в имение Кушляны Ильговский действительно указал дом Богушевичевых. Также и другой мятежник Лещинский при передопросе подтвердил первое свое показание, объясняя, что отказался от него на очных ставках потому, что не хотел один обвинять девиц Богушевич и Бобровскую во избежание неприятностей от своих товарищей. Кроме того, к изобличению упомянутых подсудимых служат еще имеющиеся в деле показания пяти человек дворовой прислуги, объяснивших, что в половине октября минувшего года девицы Богушевич и Бобровская куда-то уходили однажды вечером, сказав, что идут за медом, тогда как имели собственные ульи, и возвратились уже поздно ночью. Один же из дворовых людей еще добавил, что дня через два после того видел, как Богушевич и Бобровская ушли с корзинками в лес под предлогом собирания грибов, но причина эта, судя по позднему времени года, была неправдоподобна.

Что же касается до того, что переданные мятежникам деньги были присланы подсудимым помещиком Бениславским, то

об этом кроме упомянутых мятежников Лещинского и Ильговского, показали еще мятежники Казимир Здановский, Петр Ластовский и Иосиф Заблоцкий. Но из собственных объяснений всех этих лиц видно, что личных сношений с Бениславским никто из них не имел и удостоверение свое о присылке денег Бениславским они основали, собственно, на словах принесших им деньги женщин, по изложенному выше объяснению Лещинского и Ильговского, подсудимых девиц Богушевич и Бобровской, которые по просьбе их нарочно ездили в первое воскресенье в соседний костел для свидания с Бениславским, после чего он ездил в Ошмяны и привез оттуда деньги.

Сам же подсудимый Бениславский в сношениях с мятежниками и пересылке им денег не сознался, и за отрицательством девиц Богушевич и Бобровской доказательств к изобличению в том следствии не обнаружено, исключая того, что однажды, в конце октября, он действительно был в костеле и разговаривал по выходе с девицею Бобровскою, с которою, по объяснению его, был прежде знаком, и потом поехал в Ошмяны под предлогом, как показал, просить у исправника билет на проезд в соседний Свенцянский уезд к своей невесте, но не успев в этом, поехал с тою же целию к военному станному приставу, дорогою заезжал к двум знакомым помещикам и затем, выбрав кратчайший, но незнакомый путь, останавливался в Кушлянах у подсудимого Богушевича, чтобы расспросить о дороге, других же сношений с ним не имел и прежде знаком с ним не был. Согласно с этим показал и ездивший с Бениславским за кучера временнообязанный его крестьянин Бойко, удостоверяя притом, что Бениславский был в костеле и разговаривал по выходе из него с какою-то женщиною (Бобровскою) 20 октября. Из дела же видно, что на другой после того день, т. е. 21 октября, мятежники были уже арестованы.

Кроме того, двое мятежников, Лещинский и Ластовский, высказали предположение, что подсудимый Бениславский принадлежал к революционной организации и был повятовым¹ Ошмянского уезда. Третий же мятежник, Франц Александрович, тоже, показывая, что Бениславский, по мнению его, был одним из старших, объяснил, что он принимал у себя в имении по ночам мятежников, кормил их и лично говорил ему, Александровичу, что в Ошмянах устроена особенная печь, в которой жгут добровольно являющихся мятежников, и все уговаривал не являться к начальству. Но на чем основаны предположения о принадлежности Бениславского к организации, из показаний упомянутых мятежников не видно; по делам же аудиториата известно, что повятовым начальником в Ошмянском уезде был помещик Юлиан Черновский², сосланный уже за это в каторжную работу. Затем при обыске

Ф. Багушэвіч. Фота 1863 г.

у подсудимого Бениславского ничего подозрительного не найдено. Дворовые люди его и соседственные крестьяне удостоверили, что сношений с мятежниками и ничего предосудительного за ним не замечали. Сам же Бениславский, опровергая показания мятежников, объяснил, что оговорен ими за то, что пред тем временем были арестованы в имении его крестьянами двое мятежников, пришедших за пищею, и это обстоятельство оказалось справедливым, причем из дела видно, что вместе с арестованными в имении Бениславского двумя мятежниками приходили еще пять человек, ожидавшие в соседнем лесу, в числе коих был и обвинявший потом Бениславского Александрович, но все они успели в то время скрыться, и по поимке никто, кроме Александровича, не обвинял Бениславского в приеме и снабжении их пищею.

Из прочих подсудимых дворянин Аполлинарий Богушевич обвинен показанием мятежника Лещинского в том, что пред приходом к нему и товарищам его сестры Анны Богушевич привез к ним в лес пищу, но подсудимый в этом не сознался и других доказательств против него следствием не обнаружено. Отец же его, подсудимый Казимир Богушевич, был арестован по обвинению в преступных сношениях с подсудимым Бениславским, в чем, однако ж, он не сознался и не изобличен; оказался же по настоящему делу виноватым в слабом надзоре за детьми, из коих двое сыновей находились в мятежнической шайке, а дочь и временно жившая у него родственница девица Бобровская имели сношения с мятежниками.

По соображении изложенных обстоятельств Временный полевой аудиториат полагает:

1. Подсудимых дворян Казимира Богушевича, дочь его Анну Богушевич и родственницу их девицу Анну Бобровскую, виновных: первый — в слабом надзоре за детьми, допущении³ их принять в мятеже участие, а последние в сношениях с укрывавшимися близ места жительства их мятежниками и передаче им денег, причислить к IV категории преступников, поименованных в высочайше утвержденных 11 мая 1863 года правилах о порядке наложения взысканий на мятежников и их соучастников, и на основании 8-го пункта этих правил и 12[-го] § дополнительных правил, высочайше утвержденных 31[-го] числа того же мая, Казимира Богушевича подвергнуть денежному штрафу, взыскав с него сто рублей в пользу пострадавших от мятежа семейств, а дочери его Анне Богушевич и Анне Бобровской вменить в наказание годичное содержание под арестом во время производства дела и затем всех троих, освободив от дальнейшей по сему делу ответственности, отдать на установленное поручительство с учреждением за двумя последними полицейского надзора; имущество же их освободить от секвестра, если таковой был наложен.

2. Подсудимого дворянина Аполлинария Богушевича, как не сознавшегося и не изобличенного в сношениях с мятежниками и доставлении им съестных припасов, на основании 340 ст. 2 кн. Воен[но-]уголов[ного] устава освободить от ответственности и тоже отдать на благонадежное поручительство.

и 3. Суждение о поступках подсудимого помещика Бронислава Бениславского, подозреваемого в сношениях с мятежниками и снабжении их деньгами, но положительно в этом не изобличенного, за смертью его на основании 126 ст. 1 кн. Воен[но-]уголов[ного] устава прекратить и имущество его, освободив от секвестра, передать законным его наследникам.

Заключение это Временный полевой аудиторiat представляет на благоусмотрение его высокопревосходительства г. командующего войсками Виленского военного округа.

Генерал-лейтенант Фомин
Полковник барон Тизенгаузен
Полковник Леонтович

И. д. полевого обер-аудитора П. Неелов

Подписано 10 декабря 1864 года

№ 4924

Помощник полевого обер-аудитора Росляков

Канфірмацыя памочніка камандуючага войскамі Віленскай ваеннай акругі А. Л. Патапава: Согласен, но при этом с имени Бениславского и Богушевичей при снятии секвестра взыскать усиленный 10% сбор. 14 декабря.

Лл. 105—109 адв. Арыгінал

¹ Г. зн. паўстанцкім цывільным начальнікам павета.

² Чарноўскі Юльян (1840—1870) — студэнт Маскоўскага і Пецябургскага універсітэтаў, прыхільнік «чырвоных». У 1863 г. паўстанцкі цывільны начальнік Ашмянскага пав.

³ У арыгінале: допушением.

№ 11

Из Виленского губернского правления. № 28515.

В штаб войск Виленского военного округа.

Слушали: Предложение г. начальника губернии от 21 ноября сего года за № 11794, при коем препровождая в губернское правление копию с представленного г. начальником губернии г. главному начальнику края списка лицам привилегированных сословий, находящимся в безызвестной отлучке или убитым в шайках по Ошмянскому уезду, его превосходительство, согласно предложению генерал-губернатора от 17 ноября за № 6463, предлагает губернскому правлению сделать распоряжение о разыскании поименованных в списке лиц опубликованием чрез припечатание в ведомостях, а имения тех из

них, которые принимали участие в мятеже и были убиты в шайках, на основании 288 ст. XV т. Свод[а] Зак[онов] конфисковать в казну, а на имущества остальных лиц наложить запрещение, о последующем же передать сведение к делам канцелярии его превосходительства. В означенном списке по Ошмянскому уезду поименованы¹ следующие лица: [...] 16) Дворянин Валериан Богушевич², в неизвестной отлучке, владеет фольварком Кушляны³, который секвестрован [...]⁴

Справка: По предложениям г. начальника губернии от 23 и 28 сентября, 22, 25 и 29 октября за № 9886, 10029, 10784, 10864 и 10988 губернским правлением сделано надлежащее распоряжение.

Определило: Во исполнение настоящего предложения г. начальника губернии об отыскании по Виленской губернии и всей Российской империи всякого рода движимого и недвижимого имущества и денежных капиталов, принадлежавших и могущих принадлежать означенным политическим преступникам, а равно и самих лиц, поименованных в списке, предписать Виленскому городскому и всем уездным полицейским управлениям, уездным присутственным и судебным местам, отнестись во все по губернии губернские присутственные и судебные места, а также во все Российской империи губернские, областные и войсковые правления чрез посылку в оные при губернских ведомостях потребного количества сыскных статей и, сверх того, сообщить в Государственный банк, Киевскую контору одного банка, в С.-Петербургскую и Московскую сохранные казны с тем, чтобы все те имущества и капиталы, которые ныне принадлежат поименованным преступникам, которые только принимали участие в мятеже и были убиты в шайке, немедленно конфисковали в казну, а на имущество прочих лиц наложили⁵ запрещение, передав все конфискованное и те части, на которые будет наложено запрещение, в ведение местных палат государственных имуществ; если же откроются такие имущества, которыми упомянутые преступники владеют нераздельно с их родственниками, то немедленно наложили запрещения на части, принадлежащие преступникам, и чтобы доходы с тех частей безостановочно, по истечении каждого полугодия, поступали в казну. А если будут открыты такие имущества, которые находятся еще во владении родителей преступников и должны впоследствии перейти к преступникам по праву наследства, вполне или в какой-либо части, то немедленно наложить запрещение на те части оных, которые будут составлять собственность преступников, и иметь строгое наблюдение, чтобы эти части были своевременно конфискованы в казну. Причем гг. военных начальников просить, а Виленскому городскому и всем здешней губернии уездным полицейским управлениям предписать, чтобы непременно в самом непродолжительном

времени доставили губернскому правлению сведения о тех имениях, которые будут окончательно конфискованы в казну или предназначены к конфискации впоследствии, а также полицейские управления донесли правлению, наложены ли запрещения на те части имущества преступников, которые впоследствии должны перейти к ним по праву наследства. О чем для надлежащего распоряжения уведомить Виленскую палату государственных имуществ. Копии же с сего постановления передать во все столы правления, в канцелярии гг. начальника губернии и виленского губернского прокурора. О чем также уведомить штаб войск Виленского военного округа.

Декабря 15 дня 1864 г.

За советника асессор Чарноцкий
Секретарь Комар
Столоначальник Попов

3-го отделения 9-й стол

ЦДГА ЛитССР, ф. 494, воп. 1, спр. 597, лл. 58—58 адв. Друкарскі адбітак (адрес, нумар, дата, подпісы — чарнілам)

¹ У дакуменце: поименованные.

² Брат Ф. Багушэвіча. Ёсць дадзеныя, што Валерыян Багушэвіч пасля падаўлення паўстання эміграваў і жыў у Германіі (гл. J. W. B o r e j s z a. *Emigracja polska po powstaniu styczniowym*. Warszawa, 1966, стр. 425)*.

³ У дакуменце памылкова: Кугиляны.

⁴ Усяго ў спісе 20 асоб, у тым ліку 5 сялян.

⁵ У дакуменце: наложенияи.

СА СПРАВЫ МІНІСТЭРСТВА ЮСТЫЦЫІ ПРА ЗВАЛЬНЕННЕ СА СЛУЖБЫ

ЦДГА СССР у Ленінградзе, ф. 1405, воп. 85, спр. 2566.

№ 1

В Нежинский окружной суд

Судебного следователя 1-го участка Котопского уезда коллежского секретаря Франца Казимиrowa Богушевича

Прошение

Потеряв здоровье на долговременной службе в должности следователя (13 лет) и не имея возможности продолжать ее по скудости средств для удовлетворения служебных и жизненных потребностей, потеряв и надежду дожить более удовлетворительных условий, я решился искать хлеба в частном труде и по-

тому имею честь покорнейше просить Окружной суд принять и представить начальству настоящее мое ходатайство об увольнении меня в отставку с преданием мне прав, дарованных законом, на получение единовременного пособия (5 ст. Уст[ава] о пенс[иях] и пособ[иях]), на чин по сроку службы (341—343 ст., III т., кн. 1) и права ношения мундира в отставке (39 п[ункт] прилож[ения] к 525 ст., III т. Св[ода] Зак[онов]). Свидетельство о болезни моей представлено в суд в декабре 1883 года местным исправником¹. г. Конотоп. 1884 года февраля 2 дня.

Судебный следователь Богушевич

Л. 2. Аўтограф, з гербавымі маркамі

¹ Гл. документ № 2.

№ 2

Свидетельство¹

Вследствие отношения Конотопского уездного полицейского управления от 23 декабря 1883 года № 22978 свидетельствовано было мною состояние здоровья г. судебного следователя Богушевича в присутствии г. конотопского уездного исправника, и по освидетельствовании оказалось, что г. Богушевич с издавна страдает хроническим воспалением глотки, гортани и дыхательных ветвей вообще, каковое болезненное состояние в настоящее холодное время настолько обострилось и выразилось в таких болезненных припадках, что он, Богушевич, по этой причине не может исполнять служебных обязанностей; болезнь продлится, по всему вероятию, месяца полтора и требует при его расстроенном здоровьи серьезного лечения. В чем подписью и приложением печати² свидетельствую. Декабря 24 дня 1883 года. г. Конотоп.

Старший по губернии уездный врач Таравинов
Присутствовал: Уездный исправник С. Ладонка

Л. 3. Арыгінал з гербавай маркай

¹ Злева на полі пазначана: № 184-й.

² Прыкладзена сургучная пячатка.

№ 3

Формулярный список о службе судебного следователя 1-го участка Конотопского уезда, в округе Нежинского окружного суда, Франца Казимировича Богушевича

Составлен 24 февраля 1883 года

I. Чин, имя, отчество, фамилия, должность, лета от роду, вероисповедание, знаки отличия и получаемое содержание. —

Коллежский секретарь Франц Казимирович Богушевич, судебный следователь 1-го участка Конотопского уезда, 41 года от роду¹, вероисповедания римско-католического. Имеет орден св. Станислава 3[-й] степени, получает в год жалованья 1000 р., столовых 500 р. и квартирные по определению от земства.

II. Из какого звания происходит. — Из дворян.

III—VI. Есть ли имение. У него самого и у родителей. Родовое. Благоприобретенное. — Виленской губернии Ошмянского уезда за родителями его пахотной, сенокосной и лесной земли до 200 десятин.

У жены, буде женат. Родовое. Благоприобретенное. — Нет.

VII—IX. Где получил воспитание и окончил ли в заведении полный курс наук, когда в службу вступил, какими чинами, в каких должностях и где проходил оную; не было ль каких особенных по службе деяний или отличий; не был ли особенно, кроме чинов, чем награждаемый и в какое время; сверх того, если, находясь под судом или следствием, был оправдан и признан невинным, то когда и за что именно был передан суду и чем дело кончено. Годы. Месяцы и числа. — По окончании курса наук в лицее князя Безбородко с правом на чин XII класса, в службу вступил по прошению в Черниговское губернское правление канцелярским чиновником тысяча восемьсот шестьдесят восьмого года декабря восемнадцатого дня — 1868 декаб[ря] 18.

По постановлению губернского правления от 22 января 1869 года определен и. д. помощника делопроизводителя сего правления пятого стола — 1869 января 22.

Указом Правительствующего сената от 10 апреля 1869 года за № 7450 утвержден в чине губернского секретаря со старшинством с двадцатого декабря тысяча восемьсот шестьдесят восьмого года — 1868 декаб[ря] 20.

Согласно прошению его и предложению черниговского губернатора перемещен из одного правления в Черниговскую палату уголовного и гражданского суда с зачислением кандидатом на должность судебного следователя — 1869 июня 16.

По распоряжению палаты командирован к исправлению должности судебного следователя 1[-го] участка Кролевецкого уезда с 30 июня по 25 октября 1869 года, а с 4 ноября того года по 15 сентября 1870 года исправлял должность судебного следователя 2[-го] участка Стародубского уезда.

После того командирован с 1 декабря 1870 г. в помощь судебному следователю 2-го участка Черниговского уезда по 7 января 1871 года.

Потом согласно прошению уволен от службы по болезни — 1871 марта 4.

Приказом по ведомству Министерства юстиции от 21 июля 1871 года за № 51 назначен и. д. судебного следователя 2[-го]

участка Грязевецкого уезда Вологодской губернии — 1871 июля 19.

Приказом по ведомству Министерства юстиции от 7 мая 1872 года за № 41 переведен и. д. судебного следователя 1[-го] участка Борзенского уезда² — 1872 апреля 28.

Определением департамента герольдии Правительствующего сената от 18 октября 1873 года произведен за выслугу лет в коллежские секретари со старшинством с 1872 июля 3.

Приказом по ведомству Министерства юстиции 17 июня 1874 г. за № 30 причислен к департаменту Министерства юстиции с откомандированием и. д. судебного следователя 1-го участка Конотопского уезда в округе Нежинского окружного суда — 1874 июня 20.

За отлично-усердную службу всемилостивейше пожалован кавалером ордена св. Станислава 3[-й] степени — 1876 декабря 31.

По случаю разрешенного отпуска судебному следователю 2[-го] участка Конотопского уезда заведовал временно этим участком с 21 июня по 5 августа 1877 года.

По случаю разрешенного отпуска судебному следователю 2-го участка Конотопского уезда заведовал временно этим участком с 18 июля по 4 сентября 1879 года.

Высочайшим приказом по Министерству юстиции от 6 января 1882 г. за № 4 назначен судебным следователем в округе того же окружного суда — 1882 января 6.

Всемилоостивейше пожалован орденом св. Анны 3-й степени — 1883 мая 15³.

X. Был ли в походах против неприятеля и в самых сражениях и когда именно. — Не был.

XI. Был ли в штрафах, под следствием и судом; когда и за что именно передан суду; когда и чем дело кончено. — Не был.

XII. Был ли в отпусках, когда и на сколько именно времени; являлся ли на срок и если просрочил, то когда именно явился и была ли причина просрочки признана уважительною. — Был в отпуске с января месяца 1871 года на два месяца и до окончания срока по прошению уволен в отставку. С 1 сентября 1874 г. на 21 день и с 21 марта 1876 г. на 28 дней и в срок явился. В 1877 году с 10 августа по 27 сентября, в срок явился. В 1880 году с 20 июня на 1 месяц, в срок не явился по случаю болезни. Неявка признана судом законною.

XIII. Был ли в отставке с награждением чином или без оногo, когда и с которого и по какое именно время. — Был в отставке с 4 марта по 19 июня 1871 года без награждения чином.

XIV. Холост или женат, на ком, имеет ли детей, кого именно: год, месяц и число рождения детей; где они находятся и какого вероисповедания. — Женат первым браком на дворянке

Габриэле Михайловой Шкленик, имеет дочь Констанцию, родившуюся 2 октября 1875 года, жена и дочь вероисповедания римско-католического.

Председатель Нежинского окружного суда Ланге

Лл. 4—9. Копія з аўтэнтычным подпісам, на спецыяльным друкаваным бланку (у выгядзе табліцы)

¹ У сапраўднасці Ф. Багушэвічу ў гэты час было каля 43 гадоў.

² Чарнігаўскай губ.

³ Апошні запіс зроблен дадаткова пасля подпісу.

№ 4

[Міністэрства юстыцыі. Дэпартамент]. Феврала 2 дня 1885 г. № 3531.

Г. председателю Нежинского окружного суда

Вследствие представления на имя г. м[инист]ра юстиции за № 267¹ д[епартамент] М[инистерства] ю[стиции] им[еет] ч[есть] уведомить в[аше] пр[евосходительство] для объявления коллеж[скому] секр[етарю] Богушевичу, что М[инистерст]во юстиции не признало возможным удовлетворить ходатайство его о назначении ему единовременного пособия, за силою 5 ст. Пенс[ионного] уст[ава], изд. 1876 г., на основании которой единовременное пособие назначается только таким чиновникам, которые оставили службу вследствие тяжкой, неизлечимой болезни, между тем представленным Богушевичем медицинским свидетельством, составленным с отступлением от правил, постановленных в 178 и 179 ст[атьях] Пенс[ионного] уст[ава], и не имеющим поэтому законной силы, удостоверено, что постигшая его болезнь продлится месяца полтора.

Подп[исал:] Вице-директор С. Платонов
Скр[епил:] За упр[авляющего] отделением В. Маркевич
Верно: За столоначальника²

Лл. 11—11 адв. Водпуск

¹ Гл. эту ж справу.

² Подпіс неразборлівы.

З НЕКРАЛОГАЎ

Пасля смерці Ф. Багушэвіча ў польскай і рускай прэсе з'явілася шмат некралогаў, водгукаў на гэту падзею. Ніжэй друкуюцца два кароткія некралогі. Больш буйныя артыкулы некралагічнага характару (М. Радзіна і Л. Уземблы) падаюцца ў нашым зборніку асобна. Некралог Н. Роўбы друкуецца разам з іншымі артыкуламі Роўбы пра Багушэвіча.

№ 1

«Северо-Западное слово»

15 апреля в имении своем Кушляны Ошмянского уезда скончался присяжный поверенный округа Виленской судебной палаты Франц Казимирович Богушевич. Все знавшие покойного с глубокою грустью узнают о его кончине. Говоря о нем, можно забыть поговорку: *de mortuis nihil nisi bene*¹, так как и при жизни его о нем можно и должно было говорить одно лишь хорошее: человек в высшей степени гуманный, с философским складом ума, безукоризненно честный, покойный был человек в лучшем значении этого слова — человек, свято чтивший завет «нести ни эллин, ни иудей». Поэт в душе, покойный в особенности пленял своим сердечным отношением к поручаемым его защите преступникам; речь его, вообще содержательная, отличалась замечательною задушевностью, находившею всегда отклик в присяжных заседателях. Мир праху человека, о котором можно сказать «*esse homo*»².

Ф. К. Богушевич. «Северо-Западное слово», 18 красавіка 1900 г., № 507. Папісана: Т. Ш.³

¹ пра мёртвых нічога, апрача добрага (лац.).

² вась чалавек (лац.).

³ Магчыма, Товій Шапіра, віленскі адвакат, калега Багушэвіча.

№ 2

«Kraj»

У апошніх днях красавіка бягучага года памёр у Кушлянах, у Ашмянскім пав., незабыўны Францішак Багушэвіч, які глыбока запаў у сэрцы людзей як бескарыслівы адвакат, што ратаваў беднякоў за добрае слова, і як народны беларускі пісьменнік, аўтар многіх каштоўных твораў, заснаваных на матэрыяле тутэйшага сялянскага жыцця.

Трынаццаць год назад ён пісаў у «Kraj» карэспандэнцыі з Вільні пад псеўданімам «Дэмас». Выдаў колькі тамоў сатырычных твораў па-беларуску за подпісам «Бурачок». Да гэтай катэгорыі належаць: «Гавэндзы», «Гутаркі», «Байкі»¹, «Дудка беларуская» (2 выданні), «Смык», «Скрыпачка» (з партрэтама аўтара)², «Тралялёначка» і шмат іншых.

Нарадзіўся ён у 1840 г. у Свіранах пад Вільняй. Пасля заканчэння гімназіі ў Вільні ў 1861 г. паступіў у Пецяярбургскі універсітэт на матэматычны факультэт, адкуль праз год перабраўся ў родны край, у вёску Доцішкі ў Лідскім павеце, дзе працаваў над асветай сельскага народа. У наступным знаходзіўся ў Валагодскай губерні, а потым — у Чар-

нігаўскай. Карыстаючыся выпадкам, паступіў у Нежынскі ліцэй на юрыдычны факультэт, пасля заканчэння якога больш дзесятка гадоў займаў у той жа самай губерні пасаду судовага следчага. Перабраўшыся ў Вільню, прысвяціў сябе адвакатуры, якая вялікіх дастаткаў яму не дала, бо ён заўсёды ішоў за схільнасцю сэрца і становіўся на баку прыгнечаных, якія часцей за усё маглі плаціць яму толькі сэрцам. Але затое колькі гэтых сэрцаў ён здабыў! Які велізарны капітал добрых учынкаў панёс ён на той свет! Пару год назад ён прастудзіўся і нажыў хваробу нырак, якая звяла яго ў магілу. Апошнія два гады пастаянна хварэў, кінуў адвакатуру, перабраўся ў свае Кушляны, дзе павольна згас, збіраючы з вуснаў народа паданні, казкі, песні.

Пахаваны быў на парафіяльных могілках у Жупранах. Сярод шматлікіх вянкаў вылучаліся два, з надпісамі — па-польску: «Паэту і сябру ад сялян і рамеснікаў» і па-беларуску: «Змоўклі песні тыя, што іграў на дудцы»³.

S. p. Franciszek Bohuszewicz. «Kraj». 2 (15) чэрвеня 1900 г., № 22. Dział ilustrowany, стар. 309. Без подпісу. Пераклад з польскай

¹ Так у «Краі». Хутчэй за ўсё павінна быць без двукоссяў: гавэнды, гутаркі, байкі.

² Па іншых звестках, выданне «Скрыпачкі» не было ажыццёўлена.

³ Словы з верша Ф. Багушэвіча «Вецер дзьме і вые» (гл.: Ф. Б а г у ш э в і ч. Творы. Мінск, 1967, стар. 124).

Н. РАДИН¹. ПАМЯТИ Ф. К. БОГУШЕВИЧА

Это было лет десять тому назад. В маленькой зале уголовных заседаний в прежнем помещении окружного суда² слушалось «скучное дело». Какой-то никому не интересный глубокий старик обвинялся в одном из тех преступлений, которые, как принято выражаться, не возмущают общественной совести, — ни корыстных, ни иных грязных целей обвиняемый не преследовал. Но самое преступление, с формальной стороны, было не пустячное — старику угрожало довольно серьезное наказание.

— Ваше имя и звание? — спросил его председатель.

Старик с трудом поднялся со скамьи подсудимых. Глаза его были полны слез. Председатель, видимо, взволнованный, обратился к нему еще раз с тем же вопросом, придав своему голосу оттенок сочувствия. Тяжело судить плачущего старца!

— Я прошу разрешить... Не могу сидеть, где обыкновенно... злодеи...

И старик в изнеможении опустил на свое место — он не мог вынести позора.

Воцарилась неловкость. Председатель и члены суда стали усиленно перелистывать какие то документы. Со скамьи подсу-

димых раздавались неопределенные, но скорбные звуки. Курьер у дверей тер кулаком глаза...

— Я имею честь просить суд разрешить обвиняемому сесть рядом со мной, за столом защитников.

Прекрасные вдумчивые глаза Ф. К. Богушевича, произнесшего эти слова, выражали глубокую нездешнюю печаль.

Председатель шепнул что-то судьям, те еле заметно шевельнули губами.

— К сожалению, я не вправе удовлетворить ваше ходатайство, — сказал председатель Богушевичу.

Франц Казимирович поднялся со своего места и сам сел на скамью подсудимых рядом с несчастным...

Маленькое, незаметное, но великое дело! Чувство, подсказавшее Богушевичу этот поступок, есть величайшее украшение человеческой души, любовь к несчастным!

Да, он любил их, этих униженных и оскорбленных, сидевших за его спиной на позорной скамье. Всю свою жизнь он посвятил защите тех, кто, по его убеждению, впадал в преступление вследствие стечения роковых случайностей. Он не хотел верить, чтобы человек, созданный по образу и подобию божию, был способен, вне этих случайностей, обращаться в лютого зверя, грабящего, насилюющего, убивающего. И любил он бескорыстно, по-человечеству, не соразмеряя своего красноречия и своих трудов с гонораром. Обладая очень скромными средствами, он, однако, крайне неохотно брался за хорошо оплачиваемые гражданские дела, а в числе его уголовных клиентов подавляющее большинство были бедняки, вознаграждавшие его одной платонической благодарностью.

Он был очень красноречив, очень остроумен. Но не эти качества составляли лучшую часть его недюжинного ораторского таланта. Выше всего в нем была, повторяю, его любовь к несчастному, его вера в человека, хотя и впавшего в преступление... И нередко случалось, что Франц Казимирович принимал на себя заботы об устройстве судьбы оправданных, особенно юных, преступников. И когда это ему удавалось, он был бесконечно счастлив. Обычно скорбное выражение его лица сменялось сияющим, и радостное настроение его духа в такие минуты выливалось в целом каскаде блестящего юмора, который доставлял так много наслаждения его многочисленным друзьям.

Франц Казимирович долгое время был судебным следователем в одной из южных губерний. Здесь он приобрел среди сельского населения огромную популярность и любовь. Его звали отцом-благодетелем, обращались к нему за разрешением споров. Службу он оставил по оригинальной причине. Однажды он привлек к ответственности человека, вина которого на первых порах казалась ему очевидной. Потом он стал в ней сомневать-

ся, но было уже поздно. В один прекрасный день он отправился к председателю суда и настоял на своем уходе: он не мог примириться со своим сомнением...

Покойный был истинный представитель присяжной адвокатуры «первого призыва»³, весь проникнутый гуманными тенденциями судебных уставов [18]64 года. Все время своего пребывания в сословии присяжных поверенных он боролся всеми силами души против отрицательных новейших течений в адвокатуре. Он преследовал словом, метким и остроумным, адвокатов-карьеристов, нередко забывающих в погоне за гонораром и дешевой популярностью святость своего трудного призвания. И он имел на это полное нравственное право, ибо сам он исполнял свои обязанности поистине свято...

Ряды хороших людей редеют. В этих рядах Францу Казимировичу принадлежало почетное место.

Спи мирно, добрый и честный человек!

«Северо-Западное слово», 18 красавіка 1900 г., № 507

¹ Радзін Мікалай Ісакавіч — віленскі журналіст, выхаванець Пецябургскага ўніверсітэта, сакратар рэдакцыі газеты «Северо-Западное слово».

² Да 1899 г. Віленскі акруговы суд знаходзіўся на Троцкай вуліцы, потым на Лукішскай плошчы.

³ Маецца на ўвазе адвакатура першых год пасля ўвядзення судовых статутаў 1864 г.

ЛЮЦЫЯН УЗЕМБЛА¹. ПАЭТ-ЮРЫСТ

Гэта быў адзін з ідэалістаў у адвакатуры, характар узнёслы, чалавек сціплы, які яднаў сэрцы сваёй вялікай сумленнасцю, непахіснасцю прынцыпаў. Усёй душой незабыўны Багушэвіч адданы быў народу, мову якога ў яе беларускай галіне ведаў грунтоўна, гутаркі, казкі і скаргі якога сардэчна пераліваў у рыфмы. Як Аляксандр Ельскі, мінчанін, Багушэвіч у нашай старонцы славіўся як знаўца і самы палымяны аматар беларушчыны. Перакладчык «Пана Гадэвуша», пісьменнік для народа², з'яўляецца суровым маралізатарам; для Багушэвіча галоўнае было раскрыццё бытавога характэрнага боку жыцця народа на аснове яго ўласных паданняў і скаргаў. Гэта быў сціплы, але больш сімпатычны талент у параўнанні з Марцінкевічам, блізі па прыродзе да Сыракомлі.

Францішак Багушэвіч нарадзіўся ў 1840 г. у Свіранах пад Вільняй. Выхоўваўся ў віленскай базыльянскай школе³, у Вільні таксама скончыў гімназію. Распачаў потым вучобу на матэматычным факультэце Пецябургскага ўніверсітэта, але неўзабаве мусіў яе спыніць. Каля 1862 г. з поспехам заняўся прыватным настаўніцтвам у Доцішках у Лідскім пав. Праз

год⁴ давялося юнаку перабрацца ў Нежын, дзе скончыў юрыдычны ліцэй. Звыш дзесятка гадоў прабыў у якасці судовага следчага ў Чарнігаўскай губ., кароткі час знаходзіўся і ў Валагодскай губ. Усюды любілі яго за чалавечнасць і абсалютную справядлівасць.

У 1884 г. ён вярнуўся ў Вільню, дзе ўвайшоў у лік прысяжных абаронцаў; і тут заслужыў усеагульную глыбокую пашану, любоў кліентаў, перш за ўсё з народных сфер. Апошнія два з лішнім гады з прычыны цяжкой, невылечнай хваробы жыў на вёсцы, у родных Кушлянах, у Ашмянскім пав., блізка да любімага народа, у адносінах да якога, як брат, бацька і сябар, меў шмат добрых пачуццяў і спагады. У Вільні меў адданага сябра, з якім звязвала яго духоўна-грамадзянская супольнасць, — п. Зыгмунта Нагродскага⁵. У снежны мінулага года, пасылаючы мужу і жонцы Нагродскім аплатку на кушцю, пісаў пра сябе:

Reszta drewek dogorywa
Na kominku w chacie...
A coś w sercu się odzywa:
«Tak i z tobą, bracie!»
Więszy płomień z duszy buchał,
Ogrzewał i świecił...
Każdy patrzył weń i słuchał
I swój płomyk niecił...
Dziś światelko ledwo miga,
Niema już płomienia,
Wszystko wkoło cię zastyga
I w popiół się zmienia.
Już nie buchnie płomień więcej,
Nie zaświeci łuną,
Jak myśl z duszy twej dziecięcej
Z Liry z jedną struną.⁶

У жыцці — як у песні; рвуцца струны ўсякіх лір у элегійных стогнах — іншыя нацягваюць новыя, але часам доўга яны маўчаць. Як пасля Бекварка⁷ лютню, хто ж з годнасцю возьме ў спадчыну беларускую жалейку пасля пана Францішка? Хто ж з аматараў беларушчыны не ведае «Дудкі беларускай» (выдання 1888⁸ і 1896 гг.) Мацея Бурачка? Або таксама «Смык» Сымона Рэўкі — другі зборнік вершаў, выдадзены пяць год назад? Мае выйскі трэці, пасмяротны, пад назвай «Скрыпачка». Усё гэта рэчы выдатныя: маналог, казка, сялянская элегія, дабрадушная прытча — з талентам напісаныя. Апрача таго, выйшла асобна апавяданне пад назвай «Тралялёначка».

Смерць незабыўнага Багушэвіча шчыра адчулі ўсе прыхільнікі дабрадзеянасцей нябожчыка. Было каля 10 вянок у дамавіне, на некаторых надпісы: «Змоўклі песні твая, што іграў на дудцы» — Мацею Бурачку» (зьялены народны вянок, з сялянскімі ручнікамі замест стужак); далей «Дабрадзеянаму і заслужанаму»,

Ф. Багушэвіч і М. Насенка. Чарнігаў, 1867 г.

«Паэту і сябру — сяляне і рамеснікі», ад калег, сваякоў, што ведалі сэрца сялянскага адваката. Не сварыў ён, а мірыў, не раздзяляў, а яднаў, схіляў багатых да ўступак, а бедных вучыў удзячнасці. Заплаціла яму за гэтыя дабрадзейнасці зямля, прымаючы яго на вечны сон у сваё матчына ўлонне.

L u c. U z i e b ł o. Poeta-prawnik. S. p. Franciszek Benedykt Boguszewicz. «Biesiada Literacka». Warszawa, t. XLIX, № 24 ад 15(2) чэрвеня 1900 г., стар. 474–475. Пераклад з польскай⁹

¹ Узембла Люцыян (1864–1942) — віленскі публіцыст, дзеяч і гісторык культуры, збіральнік кніг і рукапісаў. У 1899 г. быў адным з ініцыятараў стварэння ў Вільні таварыства аматараў старажытнасцей і народазнаўства.

² А. Ельскі.

³ Маеца на ўвазе чатырохкласнае аддзяленне гімназіі.

⁴ У сапраўднасці ў 1865 г. У артыкуле намёк на сувязь гэтай акалічнасці з паўстаннем 1863 г.

⁵ Гл. яго ўспаміны ў нашым зборніку, стар. 433–443.

⁶ Пераклад (М. Танка) гл.: Ф. Багушэвіч. Творы. Мінск, 1967, стар. 125.

⁷ Бекварк (Бакфарк) Валянцін (1507–1576) — венгерскі лютніст і кампазітар. У Польшчы, дзе ён быў прыдворным каралеўскім музыкантам, яго майстэрства стала прыказкай.

⁸ У сапраўднасці першае выданне «Дудкі беларускай» выйшла ў 1891 г.

⁹ У часопісе змешчаны таксама партрэт Ф. Багушэвіча.

АРТЫКУЛЫ Н. РОЎБЫ ПРА Ф. БАГУШЭВІЧА

Напалеон Казімір Роўба (1860 — пасля 1928) — віленскі журналіст, публіцыст, белетрыст. З 1905 г. на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў супрацоўнічаў у «*Kurjerze Litewskim*» і «*Kurjerze Wileńskim*». Сын удзельнікаў паўстання 1863 г., Н. Роўба ў 90-я гады падтрымліваў прыхільцельскія адносіны з Ф. Багушэвічам, разам з пісьменнікам удзельнічаў у экскурсіі 1897 г. на Віліі і Нёману, выступіў з прамовай на пахаванні Ф. Багушэвіча ў 1900 г. Шмат зрабіў для ўшанавання памяці Багушэвіча. Адразу пасля смерці пісьменніка ён надрукаваў некралог у варшаўскім часопісе «*Tygodnik Ilustrowany*». Потым яшчэ двойчы (у 1906 і 1928 гг.) выступіў з вялікімі артыкуламі пра Багушэвіча ў віленскай перыёдыцы. Гэтыя артыкулы пісаліся ўжо ў новых умовах, калі ў друку можна было сказаць болей, чым у 1900 г.

Ніжэй друкуюцца ў перакладзе з польскай мовы ўсе пералічаныя матэрыялы, кожны з якіх дадае нешта новае для характарыстыкі жыццёвага шляху і асобы Багушэвіча.

№ 1

ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

18 красавіка гэтага года памёр вядомы віленскі адвакат і народны пісьменнік Францішак Багушэвіч¹.

Незабыўны Францішак Багушэвіч нарадзіўся ў 1840 г. у маёнтку Свіраны пад Вільняй у шляхецкай сям’і сярэдняга дастатку.

Скончыў чатырохкласную базыльянскую школу ў Вільні², пасля чаго перайшоў у гімназію.

Пасля заканчэння гімназіі адправіўся ў Пецярбург ва ўніверсітэт, каб заняцца вывучэннем матэматычных і прыродазнаўчых навук.

У 1860 г.³ вярнуўся дамоў, дзе неўзабаве быў запрошаны настаўнікам у школу, заснаваную спецыяльна для сялян у Доцішках (Лідскі павет) багатым і асвечаным памешчыкам Звяровічам⁴.

У 1863 г.⁵ адправіўся ў Нежын і паступіў у юрыдычны ліцэй, які з гонарам скончыў.

З таго часу стаў Ф. Б[агушэвіч] юрыстам па прафесіі і застаўся такім да канца жыцця, хоць з некалькімі зменамі. Спачатку як кандыдат на судовыя пасады, потым як судовы следчы службы нябожчык у Чарнігаўскай і Валагодскай губ. І тут і там, вымушаны ў інтарэсах службы спазнаць значныя абшары і сутыкацца з мноствам людзей, пакінуў ганаровыя ўспаміны аб сабе ў шырокіх колах.

У 1884 г. пайшоў у адстаўку і пасяліўся ў Вільні. Аднак паколькі сродкі не дазвалялі яму аддацца любімым літаратурным заняткам, мусіў стаць адвакатам і застаўся ім да канца, зрабіўшыся абаронцам пераважна «малых людзей».

З моманту апошняга пасялення ў Вільні Ф. Б[агушэвіч], захоплены дагэтуль жыццём і вывучэннем разнастайных чалавечых адносін, а найбольш аддадзены фальклору, распачаў літаратурную дзейнасць, якой да той пары займаўся толькі ўрыўкамі і выпадкова.

Але па-польску пісаў мала, бо прагнуў пісаць перш за ўсё для народа, што насяляў яго родную старонку (Ашмянскі павет) і гаварыў пераважна па-беларуску.

І вось гэты паэт па запалу і настрою, дагэтуль у жыцці толькі, становіцца паэтам беларускім, паэтам адзіным у гэтым родзе. Беларуская мова, як вядома, хоць багатая, гучная і апрацаваная, ужо больш двухсот гадоў назад сышла са шляху далейшага літаратурнага развіцця і стала толькі ўласнасцю і спадчынай народа.

Таму цяжкую задачу меў перад сабою Ф. Багушэвіч, не маючы ні адпаведных узораў, ні дастатковых крыніц.

Заставалася яму адно: зачарпнуць поўнай жменняй з адзінай крыніцы — з вуснаў народа і здабыты такім чынам матэрыял адпаведна апрацаваць.

Так ён і зрабіў. Дзевяць год назад з’явіўся першы зборнік пад назвай «Дудка» Мацея Бурачка, а праз некалькі год — другі пад назвай «Смык» Сымона Рэўкі з-пад Барысава. Абод-

ва гэтыя зборнікі з пункту погляду формы вельмі нагадваюць гавэнды і лірычныя вершы Уладзіслава Сыракомлі, не адрозніваюцца ад іх таксама і сілаю пачуцця ў адносінах да народа. На тры чвэрці змяшчаюць яны арыгінальныя творы Ф. Багушэвіча, авяяныя чулівым натхненнем, а часта мілым і шчырым гумарам. Трэба таксама адзначыць, што гэтыя зборнікі, як напісаныя бездакорнай беларускай мовай, стануць помнікамі, прымаючы пад увагу, што мова народа падвяргаецца пастаянным і ўсё мацнейшым скажэнням.

З друкаваных прац ведаем яшчэ толькі дробны сатырычны твор «Тралялёначка» на тэму дробнапамешчыцкіх адносін.

Затое засталася багата твораў нябожчыка ў рукапісах, і ёсць надзея, што яны ўвойдуць у новую кніжку, для якой Ф. Багушэвіч ужо абдумаў назву. Мае гэта быць паводле чарговасці рэчаў «Скрыпка». Але найбольшую страту грамадству прынесла заўчасная смерць у тых адносінах, што не здолеў ён закончыць велізарную працу, а менавіта: «Беларускі слоўнік».

Такая праца магла б стаць асновай для будучых даследчыкаў мовы, а ў пэўнай ступені і крыніцай, якая нараджала б далейшых працаўнікоў на гэтым полі.

І таму нічога dziўнага, што на пахаванне яго ў Жупранах прыбылі прадстаўнікі розных грамадскіх слаёў, ускладаючы на магілу нябожчыка вянок з выразам прызнання чэсці і заслуг.

N. R o b a. Franciszek Boguszewicz. «Tygodnik Ilustrowany», 9 чэрвеня (27 мая) 1900 г. № 23, стар. 445⁶

¹ У сапраўднасці Багушэвіч памёр 15 (28) красавіка. 18 красавіка адбылося пахаванне.

² Чатырохкласнае аддзяленне Віленскай гімназіі.

³ У сапраўднасці ў 1861 г.

⁴ Звяровіч Аляксандр (каля 1818–1891?) – уладальнік Доцішак, ліберальны памешчык. У 1863 г. за сувязі з паўстанцамі быў высланы ў Арэнбургскую губ.

⁵ У 1865 г.

⁶ У часопісе змешчаны таксама партрэт Ф. Багушэвіча.

№ 2

ПАЭТ БЕЛАЙ РУСІ

15(28) красавіка гэтага года спаўняецца шэсць год з дня смерці незабыўнага Францішка Багушэвіча, паўсюдна вядомага і паважанага ў юрыдычным свеце віленскага адваката і землеўласніка з Ашмянскага павета.

17(30) красавіка 1900 года¹ ў вельмі прыгожым Жупранскім гатычным касцёле сабраліся сям'я памёршага, сябры і суседзі,

а з Вільні спецыяльна прыбылі дзве даволі вялікія групы з абрадавымі пышнымі вянкамі. Адну з гэтых груп складалі прадстаўнікі віленскай адвакатуры, а другую — прыхільнікі таленту Ф. Б[агушэвіча].

Адвакат і паэт! Землеўласнік і самы шчыры народны пясняр.

Таму, апрача пералічаных вышэй, бедныя жупранскія могілкі запоўніў натоўп сялян, якія развіталіся са сваім пясняром і абаронцам.

І спачыў Францішак Багушэвіч у гэтым айчынным пяску, ашмянскім пяску, а на свежанасыпаным кургане паклалі яму самы сціплы і самы сапраўдны вянок з літоўска-беларускай яліны. А нехта з прысутных² кароткімі, але вельмі сардэчнымі словамі ўшанаваў памяць нябожчыка па-польску.

Па-польску... Было гэта тады яшчэ злачынствам³.

Ушанавалі такім чынам памяць мужа, бацькі, землеўласніка, спецыяліста і сябра, і толькі які дзесятак-паўтара асоб з працэсіі — адзінага ў той час беларускага пясняра і паэта. На гэтых сціпрых жупранскіх могілках спачыў, па неабходнасці мала вядомы, але вельмі шанаваны Мацей Бурачок і Сымон Рэўка з-пад Барысава ў адной асобе.

І спачыў ён, нарэшце, у айчыннай зямлі, якую так гарача палюбіў, спачыў пасля цяжкага шасцідзесяцігадовага жыцця, поўнага расчараванняў, турбот і нязгаснага смутку. Бо цяжкое ж было гэта жыццё летуценніка з бязмерна ўражлівым сэрцам і моцна развітай назіральнасцю! Слёзы і смутак не пакідалі яго ніколі, ні сярод сваіх, ні сярод чужых, дзе так доўга ён быў вымушаны знаходзіцца, і цягнуліся за ім аж да апошніх хвілін жыцця.

Дык пісаў ён, пісаў свае цудоўныя гутаркі, песні і байкі, пісаў па-беларуску, для таго народа, які ён ведаў і любіў, а ў гэтыя свае творы, амаль несвядома, укладваў гэтыя слёзы і смутак, як канву народнага жыцця.

Толькі зрэдку, толькі як выключэнне праяснялася ў яго ў душы, і тады з-пад яго п'яра выбіваліся промні шчырага народнага гумару, сям-там, аднак, пераходзячы ў іронію і выбух смутку.

Вось вельмі прыгожая лірычная песенька «*Хмаркі*» [...] ⁴

І як «*Хмаркі*», бяздомныя і гнаныя віхрам, праходзіла жыццё Францішка Багушэвіча, пакуль не сабраў сяк-так сілы і не асеў на жаданым айчынным загоне.

Аднак не надоўга. Толькі на хвіліну адпачынку перад вечным падарожжам.

Пазнаёмімся з гэтым жыццём у эскізным нарысе.

Незабыўны Ф. Багушэвіч нарадзіўся ў 1840 г. у сям'і мужа і жонкі: Казіміра, землеўласніка, і Канстанцыі з Галаўнёў

(пляменніцы колішняга уніяцкага біскупа⁵). Сярэдняю школу скончыў у Вільні, пасля чаго выехаў у Пецярбург на матэматычны факультэт універсітэта. Там, аднак, захварэў тыфам і для папраўкі здароўя быў вымушаны вярнуцца ў бацькоўскі дом. Услед за гэтым Пецярбургскі універсітэт быў часова закрыты, што прымусіла маладога Францішка шукаць якой-небудзь часовай працы, паколькі і ў доме яго бацькоў, дзе, апрача Францішка, было яшчэ трое братаў і сястра, як кажуць, «не лілося цераз край».

У 1862 г., гэтым годзе шырока развітога грамадскага жыцця ў Літве і Беларусі, Ф. Багушэвіч займае пасаду настаўніка народнай школы ў Доцішках, якую заснавалі і ўтрымлівалі муж і жонка памешчыкі пп. Звяровічы. Гэта акалічнасць дае цудоўную ілюстрацыю да тагачаснай гісторыі і красамоўна характарызуе Францішка Б[агушэвіча].

Не шукаў ён славы, прыбыткаў і пашаны, але цяжкой працы — для сваіх! І так было ўсё жыццё.

Аднак гістарычная навальніца непамерна цяжкой глыбай навісла над Літвой і Беларуссю. Надышоў 1863 г., а некалькі пазней прыбыў Мураўёў⁶ Ф. Б[агушэвіч] уступіў у паўстанцкія шэрагі і дайшоў ажно да Сувальскай (тады Аўгустоўскай) губерні. Будучы параненым у нагу, на шчасце, аднак, знайшоў там гасціннасць і апеку ў доме пп. Крушэўскіх, якія потым дапамаглі яму вярнуцца ў Вільню.

Неўзабаве і навальніца ўжо крыху аслабела: толькі водгаласы, што засмучалі і душылі, толькі крыкі хвілёвыя і кароткія... Фр. Б[агушэвіч] здолеў спакойна, на водшыбе, пераचाкаць гэты найгоршы час і ў першую хвіліну, калі вярнулася сякое-такое жыццё, выехаў на вучобу ў юрыдычны ліцэй у Нежын (Чарнігаўскай губ.), замест якога і ўжо досыць даўно дзейнічае Філалагічны інстытут⁷. З дыпламам юрыста не меў, аднак, падстаў вяртацца ў край, а дзеля кавалка хлеба цэлы шэраг гадоў выконваў па чарзе абавязкі судовага следчага ў Чарнігаве, Волагдзе і Борзне пры колішнім старым парадку судовых устаноў, пакуль не спыніўся ў Канатоце (Чарнігаўскай губ.) пасля ўжо ўвядзення новага⁸.

Гэты выбар становішча судовага следчага, а не адваката (прафесійнага) таксама паказальная рыса характару чалавека.

У гэтыя гады вандравання па чужыне Францішак Багушэвіч стварыў сабе сям'ю і знайшоў шмат сяброў сярод судовых чыноўнікаў — інтэлігентных рускіх. У вольны ад працы час пісаў лёгкія вершыкі па-беларуску, і яны адразу гінулі ў прыватных зборах сяброў.

Журба па краі... настальгія на працягу цэлага шэрагу гадоў... Але надышоў 1884 г., двое любых дзяцей, дачка Канстанцыя і сын Тамаш, дасягнулі ўзросту, калі час ужо было

думаць пра сістэматычнае выхаванне, а адначасова баяцца адсутнасці таго айчыннага паветра, таго роднага акружэння, якое так неабходна для нармальнага фарміравання юных душ.

З'яўляецца дылема: з аднаго боку, Францішка прызначаюць членам акруговага суда, г. зн. ён можа зрабіць сур'ёзны крок на шляху да адноснай кар'еры, з другога — гэтыя турботы, гэта незгасальная журба...

І, відавочна, перамагае гэта апошняя. Фр. Баг[ушэвіч] вяртаецца ў Вільню, пасяляецца тут і, вытрымаўшы экзамен, становіцца адвакатам пры Віленскім акруговым судзе.

Сапраўды часцей усміхаецца ў гэты перыяд і бадзёра распачынае новую працу, хоць цяжка і... кратка.

Неўзабаве ён вылучаецца, і вылучаецца як *rag excellence*⁹ прысяжны адвакат у добрым стылі, што вельмі часта прымірае пасвараных праціўнікаў у сваёй канцылярыі ці перад судом, а ў якасці ганарара атрымлівае... зайца або расказ пра бяду. Для Фр. Баг[ушэвіча] гэтага хапала, паколькі патрэбы ён меў незвычайна сціплыя, а руплівасці пра зямное дабро — ні на грош. Жыў у вузкім коле самых блізкіх, а для адпачынку адпраўляўся са стрэльбай і выжлам на любімае паляванне да сяброў і тады бываў найбольш шчаслівы.

А шматкі паперы, наспех спісання паэтычнымі працамі, паступова збіраліся, нягледзячы на тое, што аўтар вельмі ахвотна раздаваў іх.

1896 год быў ясным промнем у жыцці Фр. Баг[ушэвіча], бо ён атрымаў у спадчыну пасля памёршага сваяка Тадэвуша някепскую суму, што дазволіла яму здзейсніць мары ўсяго жыцця. Гэта значыць кінуць занятак дзеля хлеба, асесці на айчынным загоне і цалкам аддацца працы для сваёй зямлі і сваіх суайчыннікаў.

Неўзабаве ён ачышчае спадчынны фальварак Кушляны (Аш-м[янскага] пав.), разлічваецца з братамі і сястрой і аднаўляе гаспадарку, на працягу шэрагу гадоў знішчаную арандатарамі. Будуе сваю хату, а як яе разумее, сведчыць, напрыклад, вершык «*Мая хата*»:

*Бедна ж мая хатка разселася з краю
Меж пяскоў, каменняў, ля самага гаю,
Ля самага бору, на бяражку лесу;
Ніхто тут не трафе, хоць бы з інтарэсу,
Як няма гарэлкі, няма куска хлеба,
Дык які ж інтарэс, каму сюды трэба?
Да хоць няма хлеба, жабраваць ня буду,
Пражыву яккольвек ад працы, ад туду!*

Амаль напярэдадні таго апошняга перасялення ў вёску Фр. Баг[ушэвіч] прымае ўдзел у калектыўнай экскурсіі на лодках па Віліі да Коўна і Нёманам да Юрбурга. З ёю едзе пера-

важна моладзь, але Ф. Б[агушэвіч] заўсёды любіў моладзь і ахвотна акружаў сябе ёю.

Экспурсія цягнулася амаль цэлы тыдзень, і Ф. Б[агушэвіч] аказаўся самым вынослівым, таму што разам са сваім сваяком і сябрам Габрыелем Радзевічам¹⁰ дайшоў ажно да Балтыкі. І нават даваў у дарозе прыклад самым маладым, як трэба абыходзіцца з прыемнасцю без многіх большых і меншых выгод. Вогнішча над берагам ракі, кавалак венгерскага сала, талерка кашы і кілішак гарэлкі — гэта цэлы баль, а бурка і гумовы плашч ды ўзбярэжны пясок або сена ў адрыве — гэта начлег над начлегамі. А побач з гэтым колькі шчырага гумару і анекдотаў у запасе — нават самых змораных умеў ён ажывіць і разварушыць.

Амаль у прадчуванні заслужанага адпачынку ў Кушлянах, Францішак Багушэвіч злёг у выніку хранічнай і крыху запушчанай хваробы і, толькі сям так падлячыўшыся, пакінуў Вільню назаўсёды ўвосень 1898 г.

Творы Фр. Багушэвіча былі выдадзены двума маленькімі томікамі. Першы з іх пад агульным загалоўкам «Дудка» друкаваўся ў Кракаве з указаннем у якасці аўтара Мацея Бурачка, а другі — «Смык» Сымона Рэўкі з-пад Барысава быў надрукаваны ў Познані¹¹ у 1894 годзе.

Абодва томікі змяшчаюць арыгінальныя творы Фр. Б[агушэвіча]. Апрача аднаго толькі — пад назвай «*Панскае ігрышча*», паддзенага для паўнаты і напісанага значна раней п. Юрка¹². У іх ліку ёсць таксама колькі перакладаў і наследаванняў, што, аднак, зусім не змяняе іх вартасці; да іх належаць перш за ўсё дзве байкі: «*Воўк і авечка*» і «*Свіння і жалуды*».

Прыводзім першую з іх [...] ¹³

Гумар паэта быў натуральны, шчыра народны. Так, напрыклад, калі п. Юрка ў творы «Панскае ігрышча» з пэўнай зайздрасцю піша:

*А паненкі ж? Твар, як трэба,
Але ж вопраткі, хвігуры?..
Ну, не ядуць мусіць хлеба,
Адны толькі кафітуры!
Ніякога нема складу:
Жывотоў у іх немаш,
Але стырчыць штосьці ззаду,
Толькі ездзіць на кярмаш.* ¹⁴

Сымон Рэўка з-пад Барысава граміць яго за гэта і павучае ў сваім «*Адказе*»:

*А што ценкія паненкі,
А высокі ў іх зад,
Ото ж разум у іх ценкі,
Дык і выйшаў такі склад.*

Ад усіх 40 меншых і большых паэтычных твораў, змешчаных у «Дудцы» і «Смыку», павявае глыбокай і сардэчнай любоўю да народа, спачуваннем да яго цемры і нядолі і бязмежнай, страснай улюбёнасцю ў родную зямлю. Сям-там можа гэта любоў да свайго народа і сваёй зямлі робіць паэта як сацыялага несправядлівым [...], аднак такое ўражанне бывае павярхоўным. У сапраўднасці і Мацей Бурачок, і Сымон Рэўка з-пад Барысава толькі тыповыя паэты народа і для народа.

Вось гэты апошні так гаворыць у чудаўным сваім вершыку «*Не цурайся*»:

*Не цурайся мяне, панічок,
Што далонь пакрываюць мазолі;
Мазоль працoviтых значок,
Не заразе цябе ён ніколі.
То мадаль за труды і за муку,
Ня хвароба якая з заразы.
Ня стыдзіся падаць ты мне руку,
Бо на гэтай руцэ няма сказы!
Эй, смялей адкрывай галаву
На наклон табе да землі.*

І мушу тут яшчэ адзначыць, што [...] і музей у Раперсвілі¹⁵, і Нацыянальны музей у Кракаве ўдзячны яму за многія каштоўныя памяткі, якія ён рупліва набываў і пасылаў з велізарнай прыемнасцю.

Па-польску пісаў ён мала, аднак захаваўся ў памяці моладзі вельмі папулярнай песенькай на мелодыю і кампазіцыю іншай, не менш вядомай¹⁶. Хто ж з моладзі не ўведаў і не спяваў на экскурсіях:

*Precz butelki, precz fajczarnie,
Dosycz czas ten tracic marnie!
Niech kto zyje, bierze kije,
By swój poznać kraj!*

У Кушылях, дзе ён скончыў жыццё, ёсць паблізу дома, пад узгоркам, агромністы валун, дзе незабыўны Фр. Баг[ушэвіч] ахвотна паседжаў і думаў. На гэтым камені стараннем яго прыхільнікаў выбіты надпіс: «Памяці Мацея Бурачка».

Napoleon Roub a. Poeta Białej Rusi. «Kurjer Litewski», 15 (28) красавіка 1906 г., № 84

¹ Пахаванне адбылося 18 красавіка.

² Сам Н. Роўба (гл. наступны артыкул).

³ Польская мова была ў той час забаронена ў Беларусі і Літве.

⁴ Прыводзіцца тэкст верша «Хмаркі» (гл.: Ф. Баг у ш э в і ч. Творы. Мінск, 1967, стар. 87—88).

⁵ Галаўня Адрыян — у першай трэці XIX ст. кіраваў Літоўскай уніяцкай епархіяй, маючы тытул аршанскага епіскапа.

⁶ М. М. Мураўёў-вешальнік быў накіраваны ў Літву і Беларусь з шырокімі паўнамоцтвамі для падаўлення паўстання ў маі 1863 г.

⁷ Нежынскі юрыдычны ліцэй кн. Безбародкі ў 1875 г. быў ператвораны ў Гісторыка-філалагічны інстытут.

⁸ Судовыя статуты 1864 г. былі ўведзены ва ўсходняй Украіне ў 70-я гады.

⁹ у сапраўдным сэнсе слова (фр.).

¹⁰ Габрыель Марыян (Гаўрыла Міхайлавіч) Радзевіч нарадзіўся ў 1862 г., працаваў бухгалтарам у Віленскім камерцыйным банку*.

¹¹ Ёсць падставы думаць, што Познань у якасці месца выдання пазначана на тытульным лісце зборніка «Смык беларускі» з канспіратыўнымі мэтамі. Зборнік надрукаваны, відаць, у нейкім іншым месцы.

¹² Аўтарам «Панскага ігрышча» лічыцца Ф. Тапчэўскі. Некаторыя даследчыкі прыпісваюць твор А. Гурыновічу (гл. у нашым зборніку артыкул Б. Тарашкевіча пра Гурыновіча, стар. 484, а таксама: А. М а л ь д з і с. Таямніцы старажытных сховішчаў. Мінск, 1974, стар. 68–69).

¹³ Прыводзіцца тэкст байкі «Воўк і авечка» (гл.: Ф. Б а г у ш э в і ч. Творы, стар. 30–31).

¹⁴ Варыянт, надрукаваны ў зборніку «Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст.» (Мінск, 1956, стар. 211), значна адрозніваецца.

¹⁵ Польскі нацыянальны музей у Раперсвілі (Швейцарыя) заснаваны ў 1869 г. У 1927 г. пераведзены ў Варшаву. Знішчаны ў час другой сусветнай вайны.

¹⁶ Пра акалічнасці ўзнікнення песні гл. ніжэйі успаміны З. Наградскага, стар. 439.

№ 3

БЕЛАРУСКІ ПЯСНЯР

Нядаўна мінула дваццаць пяць год з таго часу, як невялікая наша група, складзеная з асоб розных прафесій і рознага светапогляду, выехала ў згодным і даволі ўрачыстым парадку чыгункай з Вільні да маленечкай станцыі. Узялі мы з сабою і вянок, звіты з айчыннай яліны і палявых кветак.

Калі мы выйшлі на станцыі прызначэння, заўважылі і таварышаў з Вільні, што складалі асобную і выразна адмежаваную ад нас групу. Аднак неўзабаве знайшоўся рэнегат — бо дзе ж калі такіх нестае — і мы дазналіся ад яго, што гэта прыехалі некалькі маладых адвакатаў з раскошным вянком, каб прыняць удзел у пахаванні незабыўнага Францішка Багушэвіча.

Мэта гэтай паездкі была агульная, але нас падзяляла сутнасць таго, за што мы хацелі аддаць пашану незабыўнаму нябожчыку.

Таму мы адправіліся пехатою, а пань адвакаты на паштовых у Жупраны, невялікае мястэчка ў Ашмянскім павеце. Хутка мы сталі над выкапанай у бесплодным пяску магілай, побач з сям'ёй нябожчыка і даволі нешматлікай групай іншых удзельнікаў. Я не зусім упэўнены, але мне здаецца, што гэта былі могілкі для хрысціянскіх веравызнанняў.

Яшчэ ў дарозе, уступаючы просьбам і націску сваёй групы, я паабяцаў развітацца з Багушэвічам сціплай прамовай. Адступаць не выпадала, хоць над свежай магілай мы бачылі нейкага адстаўнога генерала і цалкам правадзейнага ўраднака.

З узрушэннем, лёгка, зрэшты, зразумелым, я акрэсліў у сваёй прамове любоў нябожчыка да мясцовага люду, менавіта да беларусаў, і яго ідэйную працу над асветай і выхаваннем гэтага народа. Між іншым, народу гэтага было толькі маленькая жменька, бо, ужо не памятаю, уборка аўса ці то гароху¹ перашкодзіла сабрацца ў большай колькасці.

Добра памятаю, што пасля заканчэння прамовы я адчуў сябе нібы абражаным адсутнасцю салідарнасці з маімі словамі з боку навакольных. Ніхто мне не паціснуў нават рукі.

Пасля пахавання мы адправіліся ў карчму на абед, і тут толькі развязаўся языкі маіх таварышаў: прадказвалі мне «не столь отдаленные места Сибири» або ў лепшым выпадку лячэбны адпачынак «в остроге». Але гэта мне не папсавала настрою, наадварот, я надзвычай развесяліўся, калі між іншым маладыя адвакаты запэўнілі мяне, што «на ўсякі выпадак» магу разлічваць на ахвотную дапамогу з боку адвакатуры.

Каб растлумачыць, дадаю тут, што паводле абавязковых паліцэйска-адміністрацыйных правіл, якія існавалі ў генерал-губернатарстве, я правініўся ўдвая: па-першае, што гаварыў на могільках, гэта значыць у публічным месцы, па-другое, і, па-другое, што хваліў заслугі Францішка Багушэвіча, які ўпотаі спрабаваў уздзейнічаць на народ у непрыхільным для ўрада напрамку.

Адначасова дадаю, што справа гэта не мела ніколі ніякіх вынікаў, гэта значыць, што абедзве мае правіннасці прайшлі для мяне зусім беспакarana.

А цяпер ужо можна перайсці да разгляду таго, што ў жыцці і дзеяннях Ф. Багушэвіча заслугоўвае асаблівага прызнання і ўсеагульную пашану.

Трыццаць з лішкам год назад, калі яшчэ не было тых раскошных гарадскіх галь², якія сёння добра служаць сваёй мэце, плошча тая была так званым Збожжавым рынкам.

Аднапавярховы дом на рагу вуліцы Коннай, што прылягаў да рынку, складаўся з некалькіх лепшых кватэр і цэлага шэрагу меншых, якія злучаліся з дваром заезнага дома для сялян.

Адну з кватэр ад вуліцы Коннай займаў Ф. Багушэвіч з жонкай і двума дзецьмі. Лёгка было распазнаць гэту кватэру, таму што асабліва ў рыначныя дні каля яе парога ажно раілася ад сялян. Пан адвакат насуперак звычайам калег прымаў сваіх кліентаў ад 5—6 гадзін раніцы вясной і летам, а справы ўладжваў не толькі ў сваім кабінэце, але і нярэдка на вуліцы.

Адсюль можна зрабіць вывад, што Ф. Багушэвіч меў вялікую практыку і ў сувязі з гэтым — значныя даходы. Аднак такі вывад быў бы слухны толькі напалову: практыка сапраўды была вельмі вялікая, а даходы вельмі мізэрныя.

Але гэта нашага адваката ніколькі не маркоціла. Самым

прыемным для яго было адразу скончыць справу. Рабілася гэта тады, калі ён выклікаў да сябе абодва бакі і праводзіў допыт.

Вядома ўсім, што беларускія сяляне любяць гарачыцца. То за вырваную з плота жэрдку, то за забітую ў гародзе гусь, то за пару гарцаў дзічак, абабітых з дзікай грушы на палявой мяжы, сяляне мала таго, што дарэмна трацяць час, але церпяць і значныя грашовыя выдаткі, каб узнагародзіць адваката, пачаставаць сведкаў і г. д.

Багушэвіч такія справы проста душыў, як хорт зайцаў. Пагаворыць з адным, пагаворыць з другім, нарэшце, скажа аднаму або другому абляець праціўніка дурнем і балваном, а іншы раз і кухталя даць. Потым бакі цалаваліся і дзякавалі пану адвакату за згоду. Таму папулярнасць адваката расла, але грошы цяклі вузкім струменьчыкам.

Але Багушэвіч не наракаў. Кожны тыдзень ездзіў у родныя Кушыяны (за некалькі вёрст ад Жупран) на зайцоў і для агляду сваёй вельмі прымітыўнай фальварковай гаспадаркі. Вечарамі ж замест таго, каб сядзець над судовымі паперамі, займаўся складаннем сваіх беларускіх вершаваных твораў. Я не называю Ф. Багушэвіча паэтам, але песняром³ і раблю гэта свядома: гэты тытул песняра лепей дастасоўваецца да падобнага выразу ў беларускай мове, хоць аўтар быў паэт усёй душою.

Многія яго творы па форме падобныя да «гавэндаў» Ул. Сыракомлі; некаторыя маюць сатырычную аснову; нарэшце, ёсць і такія, якія можна залічыць да твораў выдатнай лірыкі.

Усе творы Багушэвіча ўвайшлі ў тры невялікія томікі, кожны пад асобнай назвай: 1) «Дудка», 2) «Смык», 3) «Скрыпачка». Усе яны друкаваліся за мяжою, і была вялікая цяжкасць пераправіць іх адтуль. Толькі пасля 1905, так званага вызваленчага года, можна іх было друкаваць у Пецярбургу, але, бадай што, поўнае іх выданне ніколі не выйшла.

Першы зборнічак выйшаў пад псеўданімам Мацея Бурачка, другі — Сымона Рэўкі з-пад Барысава.

З гэтай змены аўтарскіх псеўданімаў трэба меркаваць, што Ф. Багушэвіч хацеў пераканаць народ, што яго доляй цікавіцца болей людзей і што дзякуючы гэтаму і доля тая хутчэй зменіцца на лепшую.

Беглы агляд твораў, змешчаных у двух першых зборнічках, вытлумачыць нам іх настрой і мэту. У «Дудку» ўвайшлі: «Мая дудка», «Дурны мужык, як варона», «Як праўду шукаюць», «У судзе», «Воўк і авечка», «Мая хата», «Праўда», «Здарэнне», «Немец», «Думка», «З кірмашу», «Падарожныя жыды», «Хрэсьбіны Мацока», «Бог не роўна дзеле», «Хцівец і скарб на св. Яна», «Гдзе чорт не можа, там бабу пашле», «Кепска будзе», «У вастрозе» і «Быў у чысцы».

З гэтых твораў «Думка» і «Мая хата» адносяцца да чыстай лірыкі; большую частку складаюць сатырычна-бытавыя гутаркі, а «Хрэсьбіны Мацюка» стаяць на мяжы гераічнай эпапеі, як адна са старонак народнага мартыралога [...]

*Вот так то хрысцілі мяне казакі
З тутэйшага ды ў палякі, —*

усклікае ў заключэнне беларускі селянін Мацей, некалькі разоў, па загаду славутага жывадзёра князя Хаванскага⁴, біты розгамі і нагайкамі.

«Смык» змяшчае ў сабе многа песень і сардэчных, глыбокіх заклікаў як да самога народа, так і да набліжаных да народа паноў. Аднак жа тут нідзе няма ні жоўці, ні нацкоўвання, ні падбухторвання, толькі тут і там прабіваецца туга аб нечым лепшым, накіраваным на ўзаемнае шчасце [...] Цудоўнымі ж лірычнымі вершамі, бадай найлепшымі з усіх паэтычных твораў Ф. Багушэвіча, з'яўляюцца «Хмаркі» і «Свая зямля».

А цяпер варта некалькі ўвагі прысвяціць таму, якое становішча займаў Багушэвіч сярод народа, які ён любіў [...]

З радасцю акружаў ён сябе інтэлігентнай моладдзю і гутарыў з ёю ахвотна, не раз даючы прыклад у мілай, шчырай забаве. Прымаў удзел у першай экскурсіі на лодках з Вільні ў Коўна, але на выключных умовах. Ехаў з намі, але ва ўсім захоўваў для сябе свабоду руху і спосабу жыцця. Вядома, мы згадзіліся без ваганняў.

Багушэвіч выехаў разам са сваім сваяком Габрыелем Радзевічам на асобнай лодцы і са сваёй гаспадаркай. Гэта значыла, што пачалі яны асобна, харчаваліся асобна і г. д. Памятаю, як пачалі яны на беразе рэчкі каля вогнішча, якое падтрымлівалася ўсю ноч, як абавязкова два разы ў дзень варылі сабе кашу і смажылі скваркі. Калі мы трымаліся поўнай цвярозасці, Багушэвіч з Радзевічам выпівалі пару разоў у дзень па чарцы і закусвалі скваркай. Раніцою, калі мы яшчэ толькі завіхаліся каля самавара, тыя двое даўно паімчаліся наперад, і наганялі мы іх толькі ў паўднёвую спёку.

Мяркую, што пасля ўсяго сказанага вышэй кожны лёгка зразумее, што Багушэвіч не любіў сваёй прафесіі, якая была звязана з неабходнасцю зарабляць на хлеб. Таму невыказна шчаслівым для яго падарункам лёсу быў запіс нейкай сваячкі, якая завяшчала яму нешта каля трыццаці тысяч рублёў⁵.

Наш пясняр павесялеў і зрабіў у сваім жыцці круты паварот. Выбраўся з Вільні ў Кушляны, адрамантаваў дом, гаспадарку падтрымаў добрым інвентаром і старанным доглядам, што забяспечыла яму сціплае, але надзейнае ўтрыманне. Астатнія грошы ён прызначыў, каб вывучыць дачку на спявачку і даць сыну вышэйшую адукацыю.

Аднак напаткала яго ў першай і другой справе расчараванне, а ўслед прыйшлі фізічныя пакуты і сілы пачалі гаснуць. Але да апошніх дзён ён захаваў аптымістычны настрой і верыў у лепшую будучыню.

nr. Pieśniarz białoruski. «Kurjer Wileński», 11 лютага 1928 г., № 33

¹ У артыкуле недакладнасць, бо пахаванне адбывалася ў красавіку.

² Галя — крыты рынак (польск.).

³ У арыгінале: pieśniarzem.

⁴ Магчыма, у вершы Багушэвіча маецца на ўвазе кн. Мікалай Мікалаевіч Хаванскі, гвардзейскі афіцэр, прымаў удзел у падаўленні паўстання 1863 г. у Беларусі і Літве, у перыяд паўстання ваенны начальнік Віленскага пав.

⁵ Парэўн. пераказ акалічнасцей атрымання спадчыны ў напярэднім артыкуле, стар. 425.

З УСПАМІНАЎ ПЛЯМЕННІЦЫ ПАЭТА Ю. РАДЗЕВІЧ І З. НАГРОДСКАГА

27 сакавіка 1937 г. малады Максім Танк запісаў у свім дзённіку «Раніцай даведаўся аб смерці З. Нагродскага. Памёр надзвычай цікавы чалавек, адзін з апошніх прадстаўнікоў таго пакалення, пра якое мы сёння знаем толькі з літаратуры. Апошні раз, калі я быў у яго з Путраментам, ён расказаў аб сваёй дружбе з Ф. Багушэвічам, вершы якога часта ён, апрануўшыся ў мужыцкі строй, дэкламаваў на вечарынках. Паказваў нам цікавыя здымкі Багушэвіча, лісты і рукапісы нікому не вядомых твораў паэта, якія захаваліся ў яго архіве. Нагродскі, здаецца, і сам калісьці пісаў вершы па-беларуску. Успамінаў, як ён памагаў выдаць у Кракаве «Дудку» Ф. Багушэвіча, як ён перапраўляў яго кнігі цераз граніцу ў Вільню [...]» (Максім Танк. Лісткі календара. Мінск, 1970, стар. 126).

Зыгмунт (Сігізмунд Вікенцьевіч) Нагродскі (1866, па іншых звестках, каля 1873—1937) — прыхацьель Багушэвіча. Паходзіў з сялян Сеянцянскага пав. Віленскай губ., самавук. Меў у Вільні магазін земляробчых прылад, займаўся асветніцкай дзейнасцю сярод народа. Пісаў беларускія вершы. Аўтар драматычнага абразка «На каляды» (на польскай і беларускай мовах). Разам з Багушэвічам удзельнічаў у камітэце будаўніцтва помніка А. Міцкевічу ў Вільні, у вядомай экскурсіі 1897 г. па Віліі і Нёману. Друкуем урывкі з яго ўспамінаў, запісаных у 1935 г. і надрукаваных у «Запісах Беларускага навуковага таварыства», сш. 1, Вільня, 1938, стар. 16—30. Падаём таксама кароткія ўспаміны пляменніцы паэта Ю. Радзевіч паводле той жа крыніцы*.

Пляменніца паэтава, Радзевічыха, дала некалькі дробных вестак [...] Багушэвіч жыў не ў Канатопскім павеце, а ў самім Канатопе, — прынамсі там яна, яшчэ малая дзяўчына, першы раз пабачыла свайго дзядзьку. Было гэта ў 1875 ці 1876 годзе. Тады Багушэвіч здаўся ёй вельмі панурым, і дзедзі баяліся яго. У Канатопе Багушэвіч ажаніўся ў 1874 годзе з цёткай Радзевічыхі — Габрыеляй Шкленічанкай, родам з Мінска. Знаёмства між імі завязалася ў Канатопе, куды суджаная

паэта прыехала да сваёй сваячкі Міцкевічыхі. У канцы 80-х гадоў Багушэвіч жыў ужо ў Вільні, і тут Радзевічыха ізноў з ім сустрэлася, прыехаўшы з Пецярбурга, дзе жыла з мужам. Паводле яе слоў, Багушэвіч тады, відаць, яшчэ не зусім наладзіў сваё жыццё ў Вільні, бо да яго хадзілі ў гасцініцу. Тады зрабіў на яе зусім іншае ўражанне: быў больш ветлівы, больш вясёлы. Пазней, калі Радзевічыха сама асела ў Вільні (ад 1890 года), яна спатыкалася з Багушэвічам часцей. Характар паэт меў быццам наогул цяжкі, і гэтым Радзевічыха выясняе факт, што настрой дома быў бліжэй да сумнага, не ўспамінаючы зусім аб магчымасці існавання іншага прычыны: канфлікту ідэйна-нацыянальнага. Багушэвіч меў братаў і сястру. Адзін брат быў зусім хворы (спаралізаваны) і жыў пры Францішку¹. Другі быў Апалінарыі; сын апошняга цяпер натарыўсам у Вільні [...]

Наградскі пазнаёміўся з Фр. Багушэвічам у Вільні ў 1893 ці 1894 годзе.

Жыў тады Наградскі на Бэльманце. Непадалёк ад Бэльманта, на ўзбярэжжы Вілейкі, было месца канспірацыйных спатканняў Наградскага з рэвалюцыйнымі дзеячамі [...]

Група дэмакратычнай інтэлігенцыі, да якое належаў і Наградскі, збіралася сістэматычна ў розных месцах на вечары літаратурна-музыкальна-дыскусійныя. На гэтых вечарах мела месца і беларушчына: адна пані вельмі хараша паяла беларускія народныя песні, дэкламаваліся адрывкі з беларускіх вершаў Дуніна-Марцінкевіча. На адным з такіх вечароў у кватэры Дмахоўшчыхі² выступіў неўспадзеўкі нейкі невядомы датуль Наградскаму грамадзянін і прадэкламаваў беларускі верш, каторы пачынаўся словамі: «Хмаркі цёмныя, мае братанькі...» Наградскі быў вельмі захоплены дэкламацыяй.

— Хто гэта? — пачаў ён выпытвацца.

Гэта быў Багушэвіч, і Наградскі тут жа з ім пазнаёміўся.

Яны вельмі здружыліся. Спатыкаліся прынамсі раз у тыдзень — у нядзелю, калі Наградскі быў вольны ад працы. Калі ж здаралася, што Наградскі ў нядзелю не мог заглянуць да Багушэвіча, дык той сам да яго даведаваўся³ ў месцы працы Наградскага.

Ужо з гэтае жмені інфармацый Наградскага відаць, што Багушэвіч у Вільні кантактаваў з элементамі радыкальнымі [...] У выбары ж знаёмстваў Багушэвіч быў вельмі пераборлівы. Паводле слоў Наградскага, Багушэвіч, займаючыся адвакацкай практыкай, ані з адвакатамі, ані наогул з грамадзянствам асабіста бліжэй не сыходзіўся. Апрача Наградскага, адваката Адама Карповіча ды сваяка свайго Радзевіча, больш ні з кім блізка не жыў. Стараўся браць справы вылучна сялянскія, бо крэпка быў звязаны з беларускім народам.

Як вытварылася ў Багушэвіча ягоная беларуская ідэалогія?

Паводле Нагродскага, яна мела дзве падставы. Перадусім ужо пад час паўстання (а мо і раней, калі быў вясковым вучыцелем) Багушэвіч меў ідэалогію радыкальную, і ягоны сацыяльны радыкалізм, ягонае «хлопаманства», як тады называлі, ужывалася згодна з польскай палітычнай незалежніцкай ідэалогіяй. Багушэвіч належаў да тыпу Каліноўскага і наогул «чырвоных». Ці пад час паўстання спатыкаўся беспасрэдна з Каліноўскім, няма ведама: сам Багушэвіч ніколі аб гэтым Нагродскаму не ўспамінаў [...]

Другой падставай, на якой вырасталая беларуская ідэалогія Багушэвіча, былі ўкраінскія ўплывы [...] Бо ж, паводле Нагродскага, Багушэвіч пачаў пісаць вершы, як жыў на Украіне, і пісаў іх спачатку па-ўкраінску. Калі ж вярнуўся да краю, дык тады ўжо аставалася яму зрабіць толькі адзін крок, каб перайсці да беларускага самаўсведамлення. І Багушэвіч гэты крок учыніў. Тут, у краі, Багушэвіч пачаў пісаць вершы па-беларуску, а старыя ўкраінскія пісанні свае спаліў, як нічога не вартыя. Тут, у краі, — кажа з глыбокім перакананнем Нагродскі, — у гэтай працы Багушэвіч «знайшоў сябе» і — «narodowi się» [...]

Наогул, паводле Нагродскага, палітычная дзеяльнасць Багушэвіча закончылася ў 1863 годзе і пасля ўжо ні ў чым не выяўлялася. На віленскім грунце ён узышоў на шлях вылучна культурна-нацыянальнае беларускае працы. На маё пытанне, ці не было ў Багушэвіча нейкае лучнасці з народавольцамі, Нагродскі адказаў негатыўна.

[...] Багушэвіч, аднак, цікавіўся ўсімі справамі польскага культурна-грамадскага жыцця. І гэта рэч зусім зразумелая: беларускага грамадзянства, беларускага культурнага жыцця тады яшчэ не было, і Багушэвіч як чалавек культурны мусіў шукаць сабе «аддушыны» ў польскім культурным асяроддзі, але заўсёды на грунце краёвым. Багушэвіч карэспандаваў з блізкай яму, відаць, духоўна Элізай Ажэшковай (Арэшчыхай), якая ў свой чарод вельмі цікавілася паэтам і ягонымі творамі (асабліва беларускімі, бо [...] польскія вершы Багушэвіча лічыла слабымі). У 1896 ці 1897 годзе Арэшчыха напрасіла Багушэвіча ў Горадню⁴, дзе ён і правёў некалькі дзён ды блізу увесь час праседжаў у Арэшчыхі, якой чытаў свае творы. Паміж іншымі — адумысны верш да Арэшчыхі, каторы канчаўся словамі: «Прыймі як адзнаку тваёй чэсці ў вёсцы!» (верш гэты быў першы раз надрукаваны ў «Варце». Мінск, 1918, № 1 і паўтораны ў «Часопісі». Коўна, 1920, № 2)⁵.

У 1897 годзе, у ліпені месяцы (пасля арганізацыі ў Вільні выстаўкі абразоў⁶, абслужанае польскімі малярамі⁷ — пераваж-

на з Варшавы)⁸, была наладжана экскурсія лодкамі ў Коўна, каб даведацца да «ліцвіноў». Вядома (і гэта асабліва характэрна для нацыянальнай тэрміналогіі гэтых часоў наогул), справа ішла аб ковенскае польскае грамадзянства, якое толькі тэрытарыяльна называлася літоўскім, бо ж этнаграфічна літоўскае, як і этнаграфічна беларускае, тады яшчэ не існавала, і толькі лічаныя адзінкі спасярод нацыянальна свядомых ліцвіноў у Вільні процістаўляліся і нацыянальна, і палітычна палякам (д-р Дамашэвіч⁹ і інш.). На лодках паплылі: Фр. Багушэвіч, ягоны сваяк Габрыель Радзевіч, Зыгмунт Нагродскі, Аляксандра Давідоўскі (мянушка Ротмістр), Станіслаў Булгароўскі, Напалеон Роўба, Зыгмунт Пацкевіч, урэшце — два матурысты¹⁰: Баляслаў Швэнгрубэн і Вацлаў Макоўскі¹¹. Едучы спыніліся ў Кярнове ў арт[ысты]-маляра Русецкага¹², дзе прылучыўся да экскурсіі вучыцель Слівінскі з Пецярбурга. Адначасна з экскурсіяй на лодках прыехала ў Коўна цягніком каля 20 віленскіх польскіх дзеячаў. Ковенскае грамадзянства вельмі гарача прыняло гасцей. На гары Напалеона (непадалёк ад места¹³) быў зладжаны пікнік, на якім прывітаў прыезных гарачай прамовай ковенскі адвакат Міхал Юновіч. Адказаў яму вельмі прыгожа Напалеон Роўба. Тады шмат хто прамаўляў на бягучыя нацыянальна-палітычныя тэмы, а калі за нейкі час ковенцы рэвізітавалі сваіх гасцей у Вільні, дык ім зладзілі выезд у Трокі і там — на востраве, у замку — зрабілі пачастунак, гэтак сама з палітычнымі прамовамі [...]

Прабыўшы ў Коўне 2—3 дні, экскурсія лодкамі паплыла далей — у Юрбург, але Багушэвіч туды не паехаў.

Экскурсія пакінула свой след у творчасці Багушэвіча. Вярнуўшыся з Коўна, кажа Нагродскі, ён напісаў тры вершыкі беларускія і адзін польскі, апісваючы ў іх сваё падарожжа і гасціннасць «ліцвіноў», ды ўпісаў у альбомы сёстраў Петравічанак, бацькі каторых асабліва гасцінна прымалі віленцаў. Вось гэтыя вершыкі — з захаваннем Багушэвічавае лацінцы і ўсіх асабліваасцей ягонага правапісу [...]¹⁴

Вярнуўшыся з Юрбурга, экскурсія яшчэ пару дзён забавілася ў гасцінных «ліцвіноў» і ўрэшце паехала назад у Вільню. Паехаў і Багушэвіч.

Экскурсія гэта мела для здароўя Багушэвіча фатальныя вынікі. Едучы ў Коўна, учаснікі яе перажылі цяжкі момант: матурыст Швэнгрубэн чуць не ўтануў. Гэты выпадак страшэнна падзеяў на Багушэвіча, у якога зрабіўся як быццам нервовы «шок». А ўслед за гэтым, у той жа дзень, сталася такая рэч. Прыстаўшы да берага на начлег, усе пайшлі спаць у нейкую пуньку. Але Багушэвіч не хацеў спаць у душнай пуні і пастанавіў легчы пад голым небам на лужку. Хаця паκραпваў дожджык і Багушэвіча адгаворвалі ад гэтага, ён сказаў:

«У 1863 годзе мы спалі і ў горшых варунках». Закруціўся ў бурку ды праспаў ноч на траве. Ад гэтага застудзіўся, і ў яго зрабілася хвароба нырак, да якое пасля прылучыўся туберкулёз. У рэзультате здароўе яго было зламана, і гэта давяло да перадачаснае смерці.

Нягледзячы на блізкасць духоўных заінтарасаванняў з польскім грамадствам, Багушэвіч адносіўся да апошняга наогул вельмі крытычна і вострай сатырай кляймоў яго за нястачу дэмакратызму ды іншыя агульнавядомыя заганы. Гэтыя сатыры, пісаныя па-польску і па-беларуску, выклікалі абурэнне сярод палякаў, і адносіны іх з Багушэвічам псаваліся з кожным годам, а ў канцы зусім парваліся. Да гэтага, паводле Нагродскага, спрычынілася некалькі акалічнасцей.

Пад той час старшынёй адвакацкае рады ў Вільні быў адвакат Тадэвуш Буйка. Якраз наспела 25-лецце ягонае адвакацкае працы¹⁵. Адвакатура сабралася віншаваць Буйку ў яго на прыватнай кватэры [...] Быў і Багушэвіч [...] ён дэманстрацыйна выйшаў з пакою, бразнуўшы дзвярыма. Гэты паступак ужо настроіў ваража да яго «ўгадовых» палякаў. Але на гэтым справа не скончылася. У кракаўскім журнале «Przegląd Wszepolski»¹⁶ з'явілася грамавая стацыя, скіраваная проціў паступку Шастакоўскага¹⁷. Апошні абвінавачаў у аўтарстве стацыі Багушэвіча і публічна назваў яго грэблівым у вачах паноў імен «хлопа»: «Czego można było od tego chłopa się spodziewać?» У гэтым сказе Шастакоўскага вылілася ўся варожасць віленскага грамадзянства да «chłopotainstwa» Багушэвічавага. Багушэвіч пусціў тады сярод адвакатуры востры вершык — штось на тэму аб гербах сваім і Шастакоўскага.

За Шастакоўскага заступіўся адвакат Т. Урублеўскі¹⁸, у кватэры каторага збіралася група віленскіх «шубраўцаў», узноўленых Урублеўскім. Урублеўскі ў вельмі ядавітай форме кпіў на адным сходзе «шубраўцаў» з Багушэвіча. Той даў адказ Урублеўскаму ізноў жа вершам — па-беларуску. Пачатак гэтага верша, страшэнна напастлівага і сапраўды вельмі крыўднага для Урублеўскага, Нагродскі пераказаў мне з памяці [...]¹⁹

У адвакатуры пачаліся вострыя сваркі. Шмат хто з Багушэвічам і шмат з кім Багушэвіч не вітаўся. Жыццё ў Вільні рабілася для паэта ўсё цяжэйшым.

А тут здарыўся яшчэ адзін выпадак.

Надыходзіў 1898 год — сотыя ўгодкі нарадзінаў Адама Міцкевіча. У Вільні паўстала думка наладзіць грамадскае святкаванне. Сабралася нарада ў кватэры Багушэвіча, злажыўся камітэт, які пастанавіў зрабіць табліцу з адпаведным надпісам і змясціць яе ў касцёле св. Яна. У склад камітэта побач з

іншымі ўваходзілі Багушэвіч і граф Антон Тышкевіч²⁰. Гэны Тышкевіч меў у Вільні млын і пякарню. Для прадажы сваіх вырабаў ён пазакладаў у розных пунктах места крамкі і абвясціў, што кожны стаў купец²¹ хлеба і булак у гэтых крамках дастане адмысловую кніжачку для запісу кожнае куплі і пасля будзе даставаць нейкі працэнт ад закупленае колькасці тавару. Шмат хто абураўся на гэты спосаб прываблівання кліентаў, кажучы, што гэта дэмаралізуе хатнюю службу. Абураўся і Багушэвіч і, як звычайна, сваё абурэнне выліў у вершы-баладзе «Аб замучаным дукаце». Вось гэты верш, польскі загаловак каторага быў «O dukacie umęczonym historia najprawdziwsza» [...] ²²

Хача нічога крыўднага для Тышкевіча ў гэтым вершы няма, аднак ён выклікаў неспадзяваны эффект. Тышкевіч страшэнна быў абурэўшыся на паэту і адмовіўся быць на паседжаннях камітэта міцкевічаўскага святкавання, бо камітэт збіраўся ў кватэры Багушэвіча.

Багушэвіч усё гэта вельмі балюча адчуваў, і гэта ж — побач з хваробай, каторая развівалася ў яго, — прымусіла яго ў канцы пакінуць Вільню ды перабрацца на вёску — у Кушляны.

Наградскі ад часу да часу заглядаў у Кушляны, каб даведацца да прыяцеля, якому шчыра спагадаў ва ўсіх ягоных віленскіх прыкрасях. Знаў усю ягоную сям'ю: жонку, дачку, сына. Дачку Канстанцыю (Туню) Багушэвіч, дастаўшы спадчыну па браце, вучыў на спявачку, бо яна мела вельмі добры, багаты і моцны голас альт. Вучылася яна за граніцай і мелася выступіць у знамянітым міланскім тэатры La Scala. Але з ёй сталася бяда: перад самым выступленнем яна захварэла на горла, а ў выніку хваробы зусім страціла голас. Вядома, бацька вельмі балюча перажыў гэта здарэнне.

На вёсцы ў Багушэвіча Наградскі спатыкаўся з тымі людзьмі, з якімі паэт жыў бліжэй, а наўперад з Лявонам Ваўчацкім (двор Тэнчына), каторы любіў дэкламаваць па-беларуску, Карловічам Янам, выдатным філолагам (бацькам кампазітара Мечыслава Карловіча²³), ды яшчэ з нейкім суседам з двара Каменкі, прозвішча якога Наградскі не запамятаваў. Бывалі і два вучыцялі-расейцы (адзін з іх называўся Панамароў), але Наградскаму здавалася, што Багушэвіч дружыў з імі больш з увагі на сына, каторы вучыўся тады ў школе, дзе Панамароў выкладаў.

Наогул жа Багушэвіч быў у забыцці: з віленскіх знаёмых рэдка хто да яго даведаваўся. У лістах да Наградскага паэт жаліўся, што аб ім усе забываюцца, і ўплятаў на гэту тэму вершыкі — па-беларуску і па-польску. Два з іх з памяці падаў мне Наградскі [...] ²⁴

Такія сумныя настроі перажываў наш паэт у апошнія перад смерцай гады...

Яшчэ ў Вільні — перад выездам на вёску — Багушэвічу часта не халала тэм да вершаў і апавяданняў, а патрэбу пісаць ён меў. Дык не раз прасіў Нагродскага даваць яму тэму. Гэтак паўсталі два маленькія апавяданні прозай: «Сведка» і «Дзядзіна». З ініцыятывы Нагродскага Багушэвіч пераклаў на беларускую мову вядомы і некалі вельмі папулярны сатырычны вершык Бартальса²⁵ п[ад] з[агалоўкам] «Свінні і бараны» (ён быў надрукаваны пад час нямецкае акупацыі ў віленскай газеце «Гоман», № 54, 18.VIII.1916).

Дзеля таго, што віленская дэмакратычная моладзь, ладзячы часта экскурсіі на ўлонне прыроды, не мела што пяць, Нагродскі абвясціў конкурс на песню, словы каторай адпавядалі б тагачасным настроям моладзі. У конкурсе прыняў учасце Багушэвіч і выйшаў пераможцам: конкурсны суд выбраў ягоны верш, каторы сваім зместам ёсць антытэзай ведамае песні з часоў Міцкевіча: «Precz, precz smutek wszelki, zapal faiki, staw butelki...» «Гэту песеньку, — кажа Нагродскі, — мы палюбілі больш за ўсе іншыя; сталася яна як бы нашым сцягам, і менавіта яе мы найчасцей і найахвотней спявалі, зрэшты, спявалася яна не толькі намі і не толькі ў Вільні. Была яна таксама папулярная сярод польскай моладзі ў Коўне, на чале якой стаяў Зыгмунт Рэўкоўскі, што памёр нядаўна ў Вільні»²⁶. Падаю поўны тэкст песні Багушэвіча (падпісаўся аўтар пад ёй псеўданімам «F. Vir» і датаваў 20.VII.97), бо ж вельмі цікаўная тая эвалюцыя настрояў моладзі, якая ў ёй адбілася, раўнуючы з застольнай песняй шляхоцкае моладзі дваццатых гадоў мінулага стагоддзя [...]»²⁷

Паміж іншым, Нагродскі прасіў Багушэвіча напісаць якую беларускую п'еску для народнага тэатру. Багушэвіч ахвотна абяцаў папрацаваць над п'ескай, але ізноў жа не мог знайсці адпаведнай тэмы. Нагродскі абяцаў абдумаць тэму і даць Багушэвічу, але пакуль абдумваў, паэт памёр у Кушлянах.

З недрукаваных вершаў Багушэвічавых, напісаных у 90-х гадах, Нагродскі даў мне копію яшчэ аднаго, напісанага з прычыны чутак аб блізкім канцы свету, каторыя тады шырока хадзілі ў народзе. Вось гэты верш:

*Ото ж, браце, давядзецца
Нам з табой вачмі сваімі
Бачыць, як свет западзецца
Са ўсім чыста і са ўсімі [...]*

Калі з Кушлянаў прыйшла ў Вільню сумная вестка аб смерці Фр. Багушэвіча, Нагродскі не меў магчымасці паехаць

на пахаванне свайго прыяцеля. Затое ён з'арганізаваў дэлегацыю з чатырох асоб — пераважна з сферы працоўнае — з краўцом Зарэўскім на чале. Дэлегацыя павезла з сабой вялікі вянок з яліны; замест істужкі быў тонкі белы сялянскі ручнік з беларускім надпісам: «Змоўклі песні твая, што іграў на дудцы...» (словы ўзятыя з перадсмертнага вершыка паэта). Вянок быў узложаны на магілу і нейкі час ляжаў тамака, але пазней, калі Нагродскі туды прыехаў, дык беларускага надпісу ўжо не знайшоў: ён «шчэз»...

Нагродскі характарызуе Багушэвіча гэтак: «Як чалавек — ува-сабленне высакароднасці, бязмерных маральных якасцей, стра-шэнна ўражлівы на ўсякае зло. Абурала яго да глыбіні душы кож-ная беззаконнасць, на якую іншыя не звярталі нават увагі»²⁸.

Ці не з гэтага вырас і ўсё сацыяльны і палітычны радыкалізм Багушэвіча? Змест цэлага рада вершаў паэта як быццам пацвярджае гэту дагадку.

Паводле Нагродскага, беларуская праца Багушэвічава не абме-жавалася пісаннем вершаў: з даручэння Яна Карловіча ён паважна заняўся працай над укладаннем беларускага слоўніка (адзначым мімаходам, што ў гэтым часе ўжо існаваў адзін беларускі слоўнік Насовіча). У Багушэвіча былі спецыяльныя скрыначкі, куды ён складваў картачкі з асобнымі словамі. Бывала, што пад час гу-таркі ён пачуў нейкае новае ці прыпомніў старое слова, даўно чутае, дык зараз жа яго запісваў на картачцы і клаў у скрыначку. Ці сям'я захавала гэтыя цэнныя з навуковага гледзішча матэрыял, няма ведама.

На канчатак Нагродскі паінфармаваў мяне аб гісторыі друку і пашырэння «Беларускае дудкі» і іншых твораў Багушэвічавых. «Дудка» была вельмі ходкая. З тысячы надрукаваных у першым вы-данні экзэмпляраў хутка разышліся. У шырэнні іх Нагродскі пры-маў вельмі дзейнае ўчасце. Нагродскі працаваў тады ў кааператыве (на Татарскай вуліцы), і да яго часта прыходзілі людзі з вёскі, каторых ён надзяляў Багушэвічавымі творамі. Апрача «Дудкі» і «Смыка», была яшчэ трэцяя кніжачка: зборнічак вершаў (паводле Нагродскага, слабейшых) «Тралялёначка», аб існаванні якое цяпер ужо мала хто ведае, дый яна нідзе не захавалася²⁹ [...]

Калі «Дудка» вычарпалася, Нагродскі надумаў перавыдаць яе сваім коштам. Якраз меўся ехаць у Кракаў — адвезці сваю дачку і наладзіць друк кніжкі аб вядомым працэсе за «бунт у Крожах»³⁰ — Аляксандра Лапінскі³¹, каторы і згадзіўся адвезці ў Кракаў 100 руб. ад Нагродскага, каб Анчыц³² перадрукаваў «Дудку», — што і было аку-ратна выпаўнена. Але цяжка было кальпартаваць³³ яе да краю праз «зялёную граніцу»³⁴. Спачатку [...] прывезлі да краю 200 экз. «Дудкі». Далейшыя транспарты меліся ісці кантрабндай — з аплатай па

40 руб за пуд. Увесь наклад³⁵ быў з гэтай мэтай узяты ад Анчыца, але чамусьці прывоз на доўгі час спыніўся. Толькі шмат пазней Іван Луцкевіч³⁶, як быў у Кракаве, вышукаў гэты наклад, і кніжкі былі часткамі перасыланы да краю, дзе вельмі хутка разышліся. Пасля «Дудку» перадрукавала суполка «Загляне сонца і ў наша ваконца» ў Пецярбургу, закупіўшы ад сям'і Багушэвічавай права на выданне ўсіх твораў паэта, у тым ліку і пакіненае да сягонняшняга дня ў рукапісе «Беларускай скрыпачкі». Апошняя перахоўвалася ў архіве Браніслава Эпімаха-Шыпілы³⁷ і разам з усім архівам перайшла да Беларускай Акадэміі навук у Мінску³⁸.

¹ Відаць, Уладзіслаў.

² Дмахоўская-Яленская Эма (1864—1919) — польская пісьменніца, збіральніца беларускага фальклору. Родам з Мазырычыны.

³ наведваўся.

⁴ у Гродна.

⁵ Верш «Яснавяльможнай пані Арэчысе» (Францішак Багушэвіч. Творы. Мінск, 1967, стар. 106—107). Напісаны, відаць, у 1891 г. у сувязі з 25-годдзем літаратурнай дзейнасці Элізы Ажэшка. Багушэвіч быў у ліку гасцей, запрошаных на святкаванне юбілею ў Гродна ў лютым 1892 г. (гл.: E. Jankowski. Eliza Orzeszkowa. Wyd. 2. Warszawa, 1966, стар. 396, 398).

⁶ карцін.

⁷ мастакамі.

⁸ Арганізатарам выстаўкі быў калега Багушэвіча па адвакатуры Станіслаў Булгароўскі.

⁹ Дамашавічус Андрус Ёнас (1865—1935) — урач, дзьяч рабочага і сацыял-дэмакратычнага руху ў Літве.

¹⁰ абітурыенты, выпускнікі гімназіі.

¹¹ Макоўскі Вацлаў (1880—1942) — сын кнігавыдаўца, кампаньёна Э. Ажэшка Вацлава Леана Макоўскага, у далейшым польскі юрыст і дзяржаўны дзьяч.

¹² Русецкі Баляслаў Канутавіч (1824—1913) — жывапісец і графік, творчасць якога звязана з мастацкім жыццём Беларусі і Літвы. Сярод папер Русецкага захавалася візітная картка Багушэвіча з надпісам, які сведчыць пра блізка адносіны гэтых людзей (ЦДГА ЛітССР, ф. 1135, воп. 19, спр. 10, л. 19).

¹³ ад горада.

¹⁴ Прыводзяцца тэксты вершаў Багушэвіча «Сабраўшыся на тры чоўна», «Хто над жалезнай струной запануе», «Каму дудка паслушна», «Жыццё — вандроўка на чоўне па моры» (Францішак Багушэвіч. Творы, стар. 111—114). Вершы ўпісаны 18—20 ліпеня 1897 г. у альбомы Алены Пятровіч (пазней Нагродскай) і Марыі Пятровіч.

¹⁵ Маецца на ўвазе 20-гадовы юбілей адвакацкай дзейнасці Т. Буйкі, які адзначаўся ў 1896 г.

¹⁶ Часопіс, выходзіў з 1895 г. у Львове, у 1902—1905 гг. — у Кракаве. З буржуазных пазіцый выступаў супраць згодніцтва з царызмам.

¹⁷ Маецца на ўвазе прамова адваката Льва Шастакоўскага на юбілеі Т. Буйкі.

¹⁸ Урублеўскі Тадэвуш (1858—1925) — юрыст, грамадскі і культурны дзьяч. Выступаў супраць нацыянальнага прынёту, абараняў на судзе рэвалюцыянераў, падарыў Вільні буйную бібліятэку. Ва ўспамінах аднабакова паказваюцца ўзаемаадносінны Багушэвіча з Урублеўскім.

¹⁹ Прыводзіцца эпіграма на Урублеўскага (гл.: Францішак Багушэвіч. Выбраныя творы. Мінск, 1952, стар. 123).

²⁰ Тышкевіч Антон (1866 — каля 1922) — магнат, буйны землеўласнік і прамысловец. Выступаў у друку пад псеўданімам Леліва (наводле назвы родавага герба).

²¹ пакупнік.

²² Апускаем польскі тэкст верша. Пераклад гл. у кн.: Ф. Багушэвіч. Творы, стар. 119—121.

²³ Карловіч Мечыслаў (1876—1909) — польскі кампазітар і музычны дзеяч, шырока выкарыстоўваў у творчасці беларускі мелас.

²⁴ Прыводзяцца тэксты вершаў «Вецер дзьме і вье» і «Дагарае рэшта вецяя» (гл.: Ф. Багушэвіч. Творы, стар. 124—125).

²⁵ Бартальс Артур (1818—1885) — паэт і мастак, жыццё і творчасць якога звязаны з Беларуссю і Літвой.

²⁶ Словы 3. Наградскага пададзены ў крыніцы па-польску.

²⁷ Апускаем польскі тэкст песні. Пераклад гл. у кн.: Ф. Багушэвіч. Творы, стар. 115—116.

²⁸ Словы 3. Наградскага пададзены ў крыніцы па-польску.

²⁹ Наградскі памыліўся. «Тралялёначка» — праявічны твор (апавяданне). У 1960 г. С. Александровіч адишукаў гэта выданне ў польскіх бібліятэках (гл.: Ф. Багушэвіч. Творы, стар. 134—139).

³⁰ У 1893 г. царскія ўлады зачылі касцёл у м. Крожы (Кражсай) у Літве. Сялян, якія аказалі супраціўленне, судзіла Віленская судовая палата.

³¹ Лапінскі Аляксандр — інжынер, загадчык віленскай губернскай друкарні, аўтар антыўрадавай кніжкі «Працэс кражан». Разам з Багушэвічам быў у камітэце будаўніцтва помніка А. Міцкевічу.

³² Анчыц Вацлаў (1866—1938) — кракаўскі кнігавыдавец, уладальнік друкарскай фірмы, заснаванай яго бацькам, паэтам і драматургам Уладзіславам Людвікам Анчыцам.

³³ Kołportować (польск.). — распаўсюджваць, разносіць друкаваныя выданні.

³⁴ Г. зн. тайна, кантрабандай.

³⁵ тыраж.

³⁶ Луцкевіч Іван Іванавіч (1881—1919) — беларускі археолаг, этнограф і грамадскі дзеяч.

³⁷ Эпімах-Шыпіла Браніслаў Ігнатавіч (1859 — 1934) — дзеяч беларускай культуры, выдавец і мовазнавец.

³⁸ Лёс рукапісу «Беларускай скрыпачкі» невядомы.

Альгерд Абуховіч

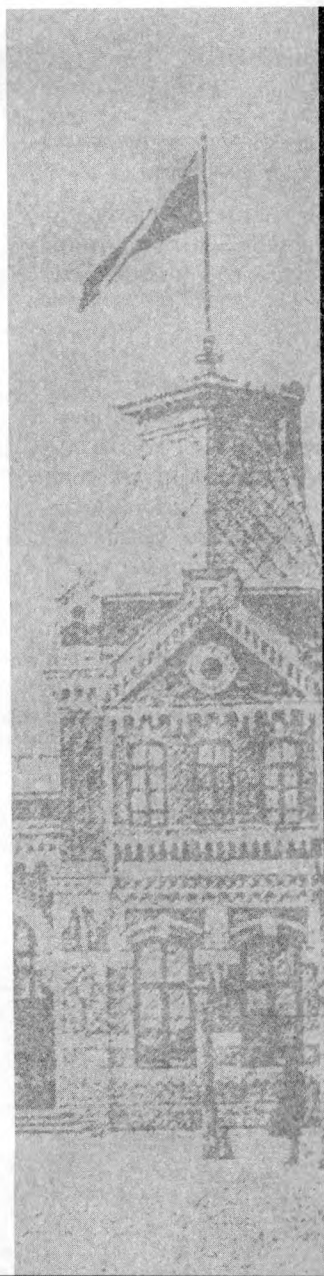
(1840-1898)

*Метрычны выпіс
аб нараджэнні*

Тодар Кулеша.

Пісьменнік – дэмакрат

Альгерд Абуховіч

МЕТРЫЧНЫ ВЫПІС АБ НАРАДЖЭННІ

Са справы Мінскай дваранскай дэпутацкай зборні пра дваранскае паходжанне роду Абуховічаў (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 319, воп. 2, спр. 2292, л. 23).

Выпісь метрыкі о рождении и крещении двуименного Ольгерд[а] Яков[а], сын[а] Рихарда и Каролины Обуховичов, из подлинной книги Глусского римско-католического приходского костела, страницы 17, требующей стороне выдана [...]¹

Перевод с польского

Из Колатич. 1840 года июля 27 дня ксендз Петр Конто[но]вич², викарный Глусского костела, крестил самую только водою по опасности жизни ребенка, нареченного двумя именами Ольгерд Яков, сына благородных Рихарда и Каролины урожденной Эстко Обуховичов, законных супруг[ов], судей Мозырского уезда, родившегося во дворе Колатичах³ 25[-го] числа текущего месяца и года. Восприемниками были коллежский советник и кавалер доктор Бобруйского уезда Август Погль с женою судьи того уезда г[оспожо]ю Елисаветою⁴ Эстковою, сопровождали благородный Иван Недзведский с благор[одною] Анелею Погоржельской, девицею. С польским верно: бывший Минской палаты гражданского суда переводчик тит. совет. Поплавский.

Что сия метрика о крещении Ольгерда Якова сына Рихарда и Каролины Обуховичов с подлинною Глусского костела, бывшею в рассмотрении комиссии, высочайше учрежденной, верна и имеет законную достоверность, в том с приложением костельной печати собственноручно свидетельствую. Числа 30 месяца апреля года 1857-го.

Ксендз Викентий Томашевич, настоятель костела Глусского и депутат уезда Бобруйс[кого]⁵

На гербавай паперы. З пячаткай

¹ Апушчаны польскі тэкст.

² Папраўлена паводле польскага тэксту.

³ Бабруйскага пав. Мінскай губ., цяпер Глускага р-на Магілёўскай вобл.

⁴ У дакуменце: Елісафетою.

⁵ Далей ідзе метрычны выпіс аб дапаўненні абраду хрышчэння «из святых олеев» ад 25 красавіка 1857 г., а таксама надпісы аб пацвярджэнні метрычных выпісаў бабруйскім дэканам і Мінскай каталіцкай кансісторыяй.

ТОДАР КУЛЕША¹. ПІСЬМЕННІК-ДЭМАКРАТ АЛЬГЕРД АБУХОВІЧ

У 1893—1894 годзе, калі я быў яшчэ вучнем трэцяга ці чацвёртага класа Слуцкай гімназіі, мой бацька, вярнуўшыся са службы ў паштова-тэлеграфнай канторы, дзе ён працаваў дробным служачым, папярэдзіў маю маці, што вечарам у нас будзе госць, якога трэба ветліва прыняць.

— Ты, пэўна, чула пра пана Абуховіча? Паны лічаць яго дзіваком, бо ён адрокся ад маёнтка і сям'і, жыве на свой уласны заробтак, знаецца з простымі людзьмі і нават піша вершы на простае мове, мове мужыкоў і рамеснікаў. Ён праз сваіх знаёмых гімназістаў даведаўся, што нашы хлопцы абодва вучацца ў гімназіі, і прыйшоў да мяне ў кантору, каб са мною пазнаёміцца, і вельмі мяне і цябе хваліў за тое, што мы так дбаем пра навучанне сваіх дзяцей... Я запрасіў да нас гэтага прыяцеля працоўнага народа, добрага і прыязнага людзям чалавека. Дык, калі ласка, паклапаціся!..

А вечарам таго дня, у агародчыку ля дома, дзе мы жылі, за чайным сталом з рознай закускай, мы мелі госцем гэтага «дзівака» і слухалі яго, Альгерда Абуховіча, вершы на беларускай мове, пераважна байкі. У іх пісьменнік умела, у трапных выказах і словах высьмейваў паню і падпанкаў, заможных сялян і фанабэрыстых шляхцюкоў, ксяндзоў і царскіх «чынадралаў»... Бацька з маткаю з захапленнем слухалі яго творы і часта дружна смяліся.

Я сядзеў і слухаў, як зачараваны, бо ўпершыню з вуснаў пана, хаця і ў панашанай вопратцы, прытым ад чалавека ўжо са срэбрам у валасах чуў «дзіва» — мілагучныя вершы на той мове, якой я, жыўчы да дзевяці гадоў у сям'і дзедка і бабкі, карыстаўся, якую я лічыў прыгожай і якую я ў гімназіі бараніў перад сваімі аднакласнікамі, што яе ганілі і высмейвалі. Пісьменнік у маіх вачах цяпер паўставаў як абаронца мовы свайго народа, як вясун і чараўнік роднага слова.

Помніцца, што яшчэ разы са два Альгерд Абуховіч быў наведвальнікам нашай сям'і, і кожны раз пасля слухання яго баек, сатыры і вершаў мацнела ў мяне любоў да роднай мовы, і я ўжо не са слязьмі ў душы, а з гнеўнай упэўненасцю абараняў сваю родную мову, называючы тых, хто ставіўся з пагардай да яе, здраднікамі свайго народа.

Пісьменнік цікавіўся нашымі поспехамі ў вучобе і, калі даведаўся, што брату цяжка даецца французская мова, запрапанаваў, каб наступным летам мой брат хадзіў да яго тры разы на тыдзень займацца гэтай моваю. Абуховіч ад платы адмовіўся, хаця за іншых сваіх вучняў грошы атрымліваў, бо на гэты заробтак ён і жыў. Тут трэба сказаць, што пісьменнік, як зазначала гаспадыня пакою, які ён наймаў у старэнькай Федаровіч (на Іванаўскай вуліцы), у некаторыя месяцы траціў на свой абед толькі пяць капеек. Мае бацькі ледзьве атрымалі згоду Абуховіча на замену грошай за вучобу брата натурою. Мы мелі добры агарод, курэй, бацька ставіў венцыры на рыбу, і матка наша стала перадаваць Федаровічысе, якая варыла пісьменніку, патрэбную для яго гародніну, яйкі, а пры бацькавай удачы — і рыбу. А калі пад вёскаю Іграевым мы з бацькам лавілі ракаў ці калі хадзілі па грыбы, стол пісьменніка ўзбагачаўся гэтымі прадуктамі.

Памятаю, у пісьменніка часта бывалі Кавалеўскі, Зянковіч, Вострасайліны (імёны іх і як іх зваць па бацьку, — не памятаю), Аляксандр Ярэміч^{*1 2}, Іван Чудоўскі, Пятро Карповіч^{*2 3}, Аляксандр Тэраль, адзін з братоў Мігаёў і іншыя*. Часцей за ўсё вяліся размовы пра ўзаемаадносіны ў нашай гімназіі вучняў з настаўнікамі, пра забароненыя для чытання гімназістам кнігі, пра паўстанне 1863 года на Беларусі і бясконцыя размовы пра класікаў рускай, польскай і сусветнай літаратуры.

Абуховіч вельмі добра валодаў французскай, італьянскай, англійскай і нямецкай мовамі. Лёгка чытаў на іспанскай мове.

Пры спрэчках, каб успомніць якое-небудзь месца з таго ці іншага твора класіка, Абуховіч падыходзіў да сваёй вялікай шафы з кніжкамі, хутка знаходзіў, што было патрэбна, і цытаваў цікавае ўсім месца.

Узнікла размова і пра мажлівасць для беларускай мовы стаць літаратурнай моваю, здольнай пры перакладах з іншых моў перадаць самыя тонкія адценні чалавечых пачуццяў і разуменняў. Памятаю, што Ярэміч, Карповіч і Зянковіч згаджаліся з Абуховічам, што беларуская мова зусім не бедная, наадварот, вельмі багатая словамі з рознымі адценнямі іх сэнсу. Іншыя ж мала верылі ў здольнасць роднай мовы.

На працягу некалькіх гадоў свайго знаёмства і наведвання пісьменніка я меў магчымасць паслухаць пераклады Абуховіча з «Фауста» Гётэ, з «Разбойнікаў» Шылера, некаторых вершаў Віктара Гюго, Байрана, Дантэ. Уражанне ад пачутага ў мяне было моцнае.

У пісьменніка склалася прывычка класці ў кнігу побач з арыгіналам і яго пераклад. Гэта заўважылі, акрамя мяне, Ярэміч і Карповіч, і яны часта прасілі Абуховіча пачытаць свае пераклады і спасылаліся пры гэтым:

— У вас жа шмат закладак! Значыць, ёсць што нам прачытаць!

Трэба таксама зазначыць, што ў Абуховіча былі пераклады з Пушкіна, Лермантава, Адама Міцкевіча, М. Канапніцкай, Кандратовіча-Сыракомлі.

Нам, моладзі, вельмі падабаліся яго пераклады верша Лермантава «И скучно, и грустно» і асабліва пушкінскіх «Деревня»⁴ («Приветствую тебя, пустынный уголок») і «Вновь я посетил тот уголок».

Калі Абуховіч усхвалявана прачытаў нам свой пераклад пушкінскага «Ариона» («Нас было много на челне»), ён успомніў і пра падзеі з паўстання 1863 года на Міншчыне, удзельнікам якіх быў сам⁵. Моцнае ўражанне пакінула на ўсіх нас яго апавяданне пра дзяўчыну, якая была фельчаркай-хірургам у іх паўстанцкім атрадзе. Пасля ўдачы пад адным мястэчкам на паўночнай Случчыне паўстанцы адыходзілі ў лясы Ігуменшчыны. Аднак каля павятовага тракта ар'ергард іх быў атакаваны казачай паўсотняю. Калі быў паранены камандзір ар'ергарда, фельчарка кінулася да яго, каб перавязаць. Казакі не паглядзелі, што на яе грудзях, рукавах і касынцы былі чырвоныя крыжы. Дзяўчына была смяртэльна паранена і ўпала. Каб не даць казакам захапіць іх абаіх у палон, паўстанцы падцягнулі да месца бою ўсе свае сілы і вялі такія актыўны агонь па казаках да самага цямна, што здолелі вынесці абаіх таварышаў, праўда, ужо мёртвых. Геранію пахавалі на высокім беразе Бярозы.

Абуховіч лічыў: няўдача паўстання 1863 года заключалася ў тым, што землеўласнікі баяліся ўзняць на паўстанне беларусаў-сялян, бо тады трэба было б аддаць ім зямлю.

Студэнтам⁶ я рэдка наведваў Слуцк. З ліста сваёй маці я дазнаўся, што Абуховіч памёр.

Калі ў 1921 годзе быў у Слуцку, ад сваёй маці і ад дачкі Казіміра Аколава сабраў некаторыя даныя пра пісьменніка. Вось яны.

Альгерд Абуховіч быў сынам заможнага землеўласніка на Случчыне. Разам з Казімірам Аколавым ён прымаў удзел у паўстанні 1863 года. Пасля адбыцця кары і вяртання ў сям'ю ён паставіў пытанне, каб зямлю аддалі былым прыгонным — сялянам. Супраць Альгерда Абуховіча ўзнялася яго сям'я, родная сястра, што замухам была за Ёдкам, таксама і іншая радня. Паколькі Альгерд Абуховіч быў цвёрдым у сваім рашэнні, яму, пасля вострых спрэчак, прыгразілі абвяшчэннем яго вар'ятам. У тыя часы такія справы не былі навіною, і царская адміністрацыя падтрымлівала тых, хто хацеў уціхамірыць падобных бунтароў супраць «асноў грамадскага жыцця». Тады Альгерд Абуховіч выбраў са сваёй бібліятэкі самыя любімыя кнігі і пакінуў родны дом. Перш ён пабыў у свайго пры-

яцеля Расудоўскага (маёнтак Курганы), потым перабраўся ў Слуцк, каб карміцца там урокамі.

Час ад часу яго наведвалі доктар Янушэвіч, Расудоўскі, Машэўская, Узлоўская. За 18 гадоў сваркі з сястрою паміж ёю і братам не было сустрэч, і толькі калі ўжо Альгерд цяжка захварэў, яна два разы наведала яго. Цяжкая хвароба абарвала жыццё Альгерда Абуховіча. Жонка яго памёрла ў Пецярбургу ад сухотаў значна пазней за яго. Глуханямая дачка пісьменніка жыла ў цёткі ў Пецярбургу.

Сваю бібліятэку і рукапісы А. Абуховіч аддаў Казіміру Аколаву, які жыў тады ў Слуцку і часта наведваў яго, асабліва калі ён захварэў. Па словах Федаровічыхі, кнігі і пісьмовы стол пасля пахавання прыяцеля Аколаў перавёз да сябе. Я спадзяваўся, што хоць што-небудзь магло застацца ад бібліятэкі Абуховіча, і прасіў дазволу дачкі Казіміра Аколава агледзець свіран, у якім была складзена бібліятэка. Аднак ніякага следу ад яе я там не знайшоў.

Дачка Казіміра Аколава расказвала, што яе брат, які працаваў у Варшаве, запрасіў бацьку прыехаць жыць да сябе. Казімір Аколаў, забраўшы з сабою бібліятэку і рукапісы Абуховіча, пераехаў са Слуцка ў Варшаву, дзе ў 1913 ці 1914 годзе і памёр. Разам з кнігамі, напэўна, у Варшаву трапілі і шматлікія закладкі — пераклады пісьменніка. Было б, вядома, вялікаю ўдачай, калі б цяпер пры дапамозе польскай Акадэміі навук і польскіх пісьменнікаў удалося знайсці ў Варшаве Аколавых, бібліятэку і рукапісы Альгерда Абуховіча⁷ [...]

Я ў 1920 годзе знайшоў на каталіцкіх могілках Слуцка магілу А. Абуховіча з невысокім каменным помнікам, на якім быў просты надпіс з імем і прозвішчам пісьменніка і датамі нараджэння і смерці. Як зойдзеш праз вароты могілак, яго магіла чацвёртая па левы бок у крайнім радзе, побач з магілаю доктара гімназіі Машэўскага.

^{*1} Потым вядомы хірург: памёр на Далёкім Усходзе⁸.

^{*2} Пазней забіў міністра Багалева⁹. Загінуў пры звароце з Англіі на парадзе ад нямецкай міны.

«Беларусь», 1958, № 3, стар. 28

¹ Кулеша Тодар (сапр. Дыла Язэп Лявонавіч; 1880—1973) — беларускі грамадскі дзеяч і пісьменнік. У 1919 г. быў у складзе першага беларускага савецкага ўрада, камісар працы. У 20-я гады займаў адказныя пасады ў дзяржаўных органах БССР і Інбелкульце. З 1931 г. жыў у Саратаве. Аўтар п'ес, апавесцей, успамінаў і літаратурна-крытычных артыкулаў.

² Ярэмч Аляксандр (памёр каля 1923 г.) — пазней хірург, доктар медыцынскіх навук (гл. пра яго: Р. Родчанка. Папличнікі Альгерда Абуховіча. «Літаратура і мастацтва», 4 красавіка 1967 г.)*.

³ Карповіч Пётр Уладзіміравіч (1874—1917) — рэвалюцыянер-тэарыст. Адзін з арганізатараў Гомельскага камітэта РСДРП, потым зблізіўся з эсэрамі.

⁴ У часопісе: «Вёска».

⁵ *Дакументальных звестак пра ўдзел Абуховіча ў паўстанні 1863 г. накуль што не знойдзена.*

⁶ *Я. Дыла вучыўся ў Юр'еўскім ветэрынарным інстытуце ў 1899—1903 гг.*

⁷ *Пра пошукі архіва Абуховіча ў Польшчы гл.: А. М а л ь д з і с. Падарожжа ў XIX стагоддзе. Мінск, 1969, стар. 174—175.*

⁸ *Па іншых звестках, Ярэмч апошнія гады жыў у Томску.*

⁹ *Багалепаў Мікалай Паўлавіч (1846—1901) — міністр асветы ў 1898—1901 гг., праводзіў рэакцыйны курс. Памёр ад раны, нанесенай П. У. Карповічам.*

Войслаў Савіч-Заблоцкі

(1850- пасля 1893)

*Аўтабіяграфічны запіс
у альбоме М. Сямеўскага
«Знаёмыя»*

*Пісьмо
да М. М. Стасюлевіча*

Прашэнні 1887-1891 гг.

*Пісьмо
да П. А. Кулакоўскага*

АЎТАБІЯГРАФІЧНЫ ЗАПІС У АЛЬБОМЕ М. СЯМЕЎСКАГА «ЗНАЁМЫЯ»

Альбом вядомага рускага гісторыка і выдаўца М. І. Сямеўскага (1837–1892) «Знакомые. Книга автографов» захоўваецца ў рукапісным аддзеле Інстытута рускай літаратуры (Пушкінскі дом) АН СССР у Ленінградзе (ф. 274, воп. 1, адз. зах. 399). Запіс-аўтограф Савіча-Заблоцкага знаходзіцца ў пятым томе альбома, л. 166.

Войслав-Казимир Константинович Сулима-Савич-Заблоцкий (comte Soulima¹ во Францыі) нарадзіўся 1850 [г.] дня 3-го марта в іменні сваіх родзіцеляў, Констанціна-Станіслава Вікенцьева Сугімы-Савіч-Заблоцкага і Станіславы Івановны княжны Святополк-Мірской, называемом Пончаны, в Дысенскім уезде Віленскай губерніі². Воспітваўся в Віленскай гімназіі, потым в заграначных універсітэтах (в Праге, в Лейпцыгу і в Страсбургу), пісатэль польскі, рускі, французскі і нямецкі³. В 1869 [г.] стаў вядомым сваімі сатырычэскімі імпрывізацыямі на польскім мове. 1-е выданне ім сочиненіе была сатырычэская поэма «Prawdopodobna Historja» («Правдоподобная история» Варшава, ноябрь 1870 [г.]), пропущенная лишь в половине только комитетом варшавской цензуры, сатира на крайний материализм века и доказывающая, что прогресс, которым мы так хвастаемся, есть во многих отношениях регрессом; 2-е выданне сочиненіе таже на польскім — «Mikołaja Kopernika życie obywatelskie w Polsce» («Николая Коперника жизнь как гражданина в Польше»). Сатиры и імпрывізацыі сделали ему много врагов в Западном крае, притом финансовое положение его вследствие расточительности матери было сильно пошатнуто. Это заставило его в 1875 [г.] выселиться за границу, где он до 1888 [г.] проживал, пребывая то в Австро-Венгрии, то в Германии, то в Египте, то во Франции. В сей последней он был приближенным Луи Гамбетты⁴ на последнем году его жизни, пользовался расположением к себе и дружбою многих замечательных людей, как, напр., Иосифа-Игнатия Крашевского, Джузеппе Гарибальди, романиста Гаклендера⁵, поэта Виктора Лапрада⁶, Эмилио Каstellара⁷, астронома Ивона Виларсо (Vilarseau)⁸. Был сотрудником многих французских, немецких и польских газет и журналов. Много маленьких брошюр и сочинений издал на этих языках особо. В 1885/6 [г.] стал сотрудником вы-

ходившей в Варшаве газеты «Chwila», задавшейся мыслью примирения поляков с русскими, и в Париже напечатал, когда газета «Chwila» прекратилась⁹, брошюру «Еще Польша не погибла, пока существует Россия» («Jeszcze Polska nie zginęła, róki Rossya żyje»), за которую пришлось ему много вытерпеть от польской эмиграции. В 1888 году возвратившись в Россию¹⁰, с октября 1888 по сентябрь 1889 [г.] состоял редактором иностранного отдела в правительственной газете «Виленский вестник». В 1891 [г.], в ноябре, приехал в С.-Петербург с намерением присоединиться к православной церкви, вероисповеданию его белорусских предков.

21 ноября 1891 года

В. К. Савич-Заблоцкий¹¹

¹ граф Суліма (фр.).

² Справу пра дзіцячыя гады В. К. Савіча-Заблоцкага гл.: ЦДГА БССР у Мінску, ф. 1416, воп. 3, спр. 11774.

³ В. К. Савіч-Заблоцкі не гаворыць тут пра сваю беларускую творчасць (гл.: ніжэй яго пісьмо да М. М. Стасюлевіча).

⁴ Гамбета Леон Мішэль (1838—1882) — палітычны і дзяржаўны дзеяч Францыі, у некаторыя перыяды старшыня парламента і прэм'ер-міністр.

⁵ Гаклендэр Фрыдрых Вільгельм (1816—877) — нямецкі празаік і драматург.

⁶ Лапрад П'ер Віктор Рышар (1812—1883) — французскі паэт, член Французскай акадэміі.

⁷ Кастэлар-і-Рыполь Эмілія (1832—1899) — іспанскі пісьменнік, гісторык, палітычны дзеяч, лідэр правых рэспубліканцаў.

⁸ Віларсо Івон Антуан Жазеф (1813—1883) — французскі астраном.

⁹ Грамадска-палітычная і літаратурная газета «Chwila» выходзіла ў Варшаве ў 1885—1886 гг.

¹⁰ Дакументы пра вяртанне В. К. Савіча-Заблоцкага з-за мяжы гл. у нашым зборніку, стар. 455—460.

¹¹ Апошні вядомы нам дакумент, звязаны з В. К. Савічам-Заблоцкім, — адрасаванае яму пісьмо рэдактара «Биржевых ведомостей» М. М. Коншына ад 3 лютага 1893 г. (ІРЛІ, ф. 123, воп. 1, адз. зах. 430).

ПІСЬМО ДА М. М. СТАСЮЛЕВІЧА

Адрасат пісьма, Міхаіл Мацвеевіч Стасюлевіч (1826—1911), — рускі гісторык, журналіст, грамадскі дзеяч ліберальнага кірунку. У 1866 — 1909 гг. выдаваў і рэдагаваў у Пецярбургу гісторыка-палітычны і літаратурны часопіс «Вестник Европы».

Пісьмо друкуецца па арыгіналу (ІРЛІ, ф. 293, воп. 1, адз. зах. 1396). Перад тэкстам адрас: В. К. Савич-Заблоцкий в Варшаве, по Журавьей улице, дом № 1, кварт. № 5.

Варшава, $\frac{10}{22}$ октября 1873 г.

Милостивый государь!

Иные шлют в «Вестник Европы» ученые труды, которыми просвещают Россию, я — несколько стихов на белорусском языке... Это странно, не правда ли?.. Я слишком уважаю ваше

издание, слишком ценю его, чтобы не объяснить вам моего поступка.

Белорусский язык теперь в устах лишь одного простого народа. Во времена Ягеллонидов административный язык провинций, соединенных с «Короною»¹, назывался русским. Ему учились так, как теперь учатся французскому, немецкому и английскому. Говорить в Польше по-чешски, а в Литве по-русски обозначало высший тон. Латинский язык был только церковным и административным языком Польши, но Русь еще имела своих князей-дворян и православие: никто бы не осмелился против них выступить, и они охраняли русское.

В этой православной Руси на языке ее князей когда-то, еще быть может во времена язычества, пел Боян свои вещие песни и неизвестный поэт писал «Слово о полку Игореве».

И русский язык имел несколько наречий: одно из них, великорусское, сделалось литературным, государственным и разговорным языком России и по преимуществу стало называться русским, другое, малорусское, вырвав² простому народу, Шевченко ввел в литературу, третье, червонорусское, сделалось в Галиции выразителем мнений и взглядов русина, спорящего с поляком, четвертое же и пятое, черно- и белорусское, до сих пор не выходило из крестьянской избы. На них говорит народ и складывает свои песни. Если я осмелился вывести белорусский язык из уголка, в котором он до сих пор себя прятал, то не думайте, чтобы я мечтал о каком-нибудь сепаратизме в русской литературе; я только, родившись в Белоруссии, протестовал там на народном языке против наброшенного ополчения, я поднимал знамя бунта.

Но судьба распорядилась иначе: последствия польского мятежа и эмансипация крестьян сделали лишними мои песни, и я уехал на Запад, а зная польский язык, неоднократно выступал в польской литературе (поэма «Prawdopodobna Historja», 1871; «Mikołaja Kopernika życie obywatelskie w Polsce», 1873; dramat «Kopernik» печатается с сатирой), но Польша не считала меня поляком и мою горькую сатиру называла «московской». Что же касается до меня самого, то я не был поляком, Белоруссии для меня было мало, с Россией же я еще не познакомился.

Теперь больше, чем когда-либо, чувствуя себя русским, я возвращаюсь в отечество, в святую, единую Русь, и прежде чем начну жить и работать с вами как гражданин, я прошу не отвергать мои белорусские песни, а прошу на том основании, что на белорусском языке говорят по Шафарыку 2 726 000³, а по Кольбу⁴ 4 миллиона преданных вам целою душою крестьян-белорусов, большею частью православных, ныне освобожденных от произвола, папизма и польского владычества. А за ними, за этими крестьянами, в ваш стан перейдет,

подобно мне, не один «гербовый шляхтиц», влекомый самим величием русской идеи.

Примите уверение в глубочайшем почтении, с которым остаюсь вашим, милостивый государь, покорным слугою

Вайнислав Конст. Савич-Заблоцкий

Р. С. Я еще не вполне свободно владею русским языком, и полонизмы попадают в моей речи, но тем не менее я принесу пользу обществу скорее в литературе, чем на другом поприще, и если редакция исправит ошибки, то я могу снабжать ее статьями историческими и экономическими, особенно о Польше, Белоруссии и славянах. В этом году в Белграде или в Праге будут изданы на русском языке мои «Письма из Варшавы». Белорусские песни, которых у меня много, тоже пушу в свет божий⁵.

¹ з Польшчай.

² Так у арыгінале.

³ Гэтыя звесткі прыведзены П. І. Шафарыкам у кнізе «Славянскі народатіс» (гл.: П. І. Ш а ф а р и к. Славянское народописание. Перевод с чешского И. Бодянского. М., 1843, стар. 27—30).

⁴ Відаць, маецца на ўвазе нямецкі статыстык і гісторык культуры Георг Фрыдрых Кольб (1808—1884).

⁵ Да пісьма прыкладзены беларускія вершы В. К. Савіча-Заблоцкага «З чужбыны», «У роднай зямлі», «Да перапёлкі» (гл.: «Беларусь», 1946, № 4, стар. 25; Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, стар. 254—255).

ПРАШЭННІ 1887—1891 гг.

Са справы канцэлярыі віленскага генерал-губернатора «По ходатайству проживающего за границею, в Бельгии, русского подданного Войцлава [так!]-Казимира Савич-Заблоцкого о выдаче ему заграничного паспорта на предмет возвращения его в Россию» (ЦДГА ЛітССР, ф. 378, Паліт. адз., 1887 г., спр. 93).

№ 1

Его высокопревосходительству господину виленскому, ковенскому и гродненскому генерал-губернатору, генерал-лейтенанту Ивану Семеновичу Коханову

б. помещика Дисненского уезда Виленской губернии Войслава-Казимира Константиновича Савич-Заблоцкого

Прошение

В 1875 году, сентября месяца последних чисел, выдан мне был одним из предшественников вашего высокопревосходительства графом Альбединским, паспорт за границу сроком на год. Тогда я был еще владельцем имения Пончаны в Дисненском уезде Виленской губернии. Больной грудью, получив

онный, я сейчас же отправился за границу по Варшавско-Венской железной дороге и явил мой паспорт на границе. Здоровье мое долго не исправлялось. Одержимый недугом, я принужден был по доверенности, выданной мною помещику Дисненскою уезда Ярославу Зенонову фон Клиотту, продать через него мое вотчинное имение. В 1880 году, когда срок паспорту сему истекал, в свое время забыл я просить об его обновлении. В 1882 году собирался возвращаться на родину, но здоровье снова помешало этому предприятию. В 1885 году паспорт, а вместе с ним и другие бумаги мои сгорели со всем прочим имуществом моим в случившемся в моей квартире пожаре. Теперь, считая здоровье исправившимся, но еще более боясь утратить права русского гражданина, тоскуя по родине и желая посвятить и приобретенные научные познания, и опыт мой отечеству, осмеливаюсь просить ваше высокопревосходительство разрешить мне выдачу нового паспорта на возвращение в Россию, вместе с тем известить, какому подлежу наказанию за все сверх дозволенного мне пребывание за границую. При том обращаю внимание вашего высокопревосходительства на то, что, лишившись поземельной собственности в России и не имея никакого наличного капитала, я нахожусь теперь в таком положении, что денежного штрафа пред возвращением на родину уплатить не в состоянии. С 1879 года я совершенно потерял из виду моих родных, которых еще много в доверенном вашему, ваше высокопревосходительство, управлению крае, и лишь теперь собираю о них сведения. В политическом отношении до моего отъезда из России я признаваем был благонадежным, за границую же всегда пребывал верноподданным империи¹, чему свидетельством мои литературные труды.

За неимением в Брюсселе русской гербовой бумаги пишу прошение мое вашему высокопревосходительству на простой и одновременно прошу частным письмом редактора «Виленского вестника» С. А. Поля приложить к нему прописанную законом сумму на герб. Жительство имею в Бельгии, в Брюсселе (9, rue Potagère, 9, St Josse-ten-Noode à Bruxelles), и по этому адресу прошу ваше высокопревосходительство уведомить меня об ответе на мое прошение или же таковой препроводить посланнику Российской империи при Королевско-Бельгийском дворе, князю Льву Павловичу Урусову (по улице D'Arlon, 76) в Брюсселе. — Брюссель в Бельгии, дня 20 июля по новому стилю (8 июля) 1887 года.

В. К. Савич-Заблоцкий
9, rue Potagère, St Josse-ten-Noode,
à Bruxelles

Лл. 8—8 адв. Аўтограф

¹ У сапраўднасці В. К. Савіч-Заблоцкі быў звязаны з рускай і польскай дэмакратычнай эміграцыяй, з замежным дэмакратычным рухам.

Его сиятельству князю Льву Павловичу Урусову, посланнику и уполномоченному министру его императорского величества, императора и самодержца всея России при дворе его величества короля Бельгии в Брюсселе

бывшего помещика и владельца имений Пончаны в Дисненском уезде Виленской губернии и Труды в Городокском уезде Витебской губернии Войслава-Казимира Константиновича Сулимы-Савича-Заблоцкого

Прошение

Ваше сиятельство!

Дня 21/9 июля текущего года отправил я из предместья Сен-Жосс-тен-Нооде в Брюсселе на имя его высокопревосходительства генерал-губернатора виленского, ковенского и гродненского, генерал-лейтенанта, генерал-адъютанта Ивана Семеновича Коханова в город Вильну рекомендованным¹ пакетом прошение о дозволении мне возвратиться на родину, в Северо-Западный край², которую я оставил, для восстановления моего здоровья, больной, в 1875 году дня 30 сентября по паспорту, выданному мне сроком на один год его предшественником графом Альбединским. В прошении этом довел я до сведения его высокопревосходительства генерал-губернатора И. С. Коханова, что все бумаги мои погибли в пожаре, случившемся в 1884 году в моей квартире, так что теперь не обладаю решительно никаким видом³. В прошении обратил внимание его высокопревосходительства на то, что, продав во время пребывания за границей для покрытия издержек моего лечения мои имения в России, я остался в ней безвладельным, за границей же при частом моем заболевании не нашол себе никакого состояния, а посему не могу уплатить следуемого по законам штрафа за пребывание за границей сверх допускаемого паспортным правом срока, — сослался на благонадежность мою, верноподданнические чувства и безукоризненную как в политическом, так и в гражданском отношении жизнь в России и постоянную болезнь за границей.

Не имея решительно никакой возможности приискать себе пропитание в незнакомом для меня Брюсселе, где по неимению бумаг даже не могу хлопотать о занятии, тоскуя по родине, в которой еще проживает, в местечке Друе, в Дисненском уезде, моя старушка-мать, желая, наконец, приобретенные

мною знания посвятить родному краю, я умолял его высокопревосходительство снабдить меня новым паспортом не для пребывания за границей, но для возвращения в Российскую империю, если бы же подвергался какому-нибудь наказанию за необъявление в своем времени об утере паспорта, уведомить меня об этом. Не получая до сих пор на это прошение ответа из Вильны, осмеливаюсь прибегнуть сим к вашему сиятельству и просить ваше сиятельство узнать в канцелярии виленского генерал-губернатора, какой предвидится ответ на отправленное мною из Сен-Жосс-тен-Нооде в Брюсселе дня 21/9 июля текущего года прошение к его высокопревосходительству начальнику Северо-Западного края и, если возможно, осчастливить меня ускорением сего ответа. Жительство имею в городе Брюсселе, квартал «Saint-Josse-ten-Noode», по улице «Potagère», № 9, у супругов «Patte». — Сен-Жосс-тен-Нооде в Брюсселе, дня 15/3 октября 1887 года.

В. К. Савич-Заблоцкий

Лл. 11 — 11 адв. Аутограф

¹ *казанным.*

² *Гл. документ № 1 — пращэнне ад 8 (20) ліпеня 1887 г.*

³ *«Вид на жительство» — пасведчанне асобы, пашпарт.*

№ 3

Ваше превосходительство Михаил Семенович!¹

В надежде, что ваше превосходительство с обыкновенным себе великодушием извинит мою слабость — человека, поставленного в исключительное положение, я обращаюсь к вам с величайшими просьбами.

Недавно еще возвратившись из заграницы (последних чисел декабря 1887 [г.]), я не имею никаких знакомых в крае, никого, кто бы здесь был моим покровителем! Единственные связи мои — это бывшая редакция «Виленского вестника», где я с 1 октября 1888 по 11 сентября 1889 [г.] состоял переводчиком с иностранных языков и сотрудником. Плохое состояние моего здоровья принудило меня оставить это занятие и переехать в совершеннейшее захолустье в Лепельском уезде Витебской губернии, в имение моей тетки, 80-летней старушки, названное Губино, в котором я находился безвыездно с 9 сентября 1889 по 20 мая 1891 [г.]². Теперь я временно поселился в Минске.

Хотя польский дворянин и рожденный в римском католицизме, я считаю себя белорусом, а посему русским. Вероисповедание же народа моего — православие. И вот я решился ехать теперь в Петербург и там присоединиться к вере моего народа, т. е. к православию. Это мой долг и обязанность моя как белоруса, предки которого когда-то, должно быть, были православ-

ные. Но воспитанный за границей и долго там (с 1874 по 1888 [г.]) проживавший, а в здешнем крае житель его с весьма недавних пор, я не имею возле себя ни одной особы, которая бы мне, неопытному, служила своим советом. Так как верить могу только одному правительству, то и обращаюсь к представителям его за напутствием. А посему осмеливаюсь просить ваше превосходительство позволить мне приехать к себе в Вильно и там просить вас о разрешении представиться господину генерал-губернатору, дабы еще раз поблагодарить его за разрешенное мне возвращение на родину, чем его высокопревосходительство вырвали меня из чужой мне иностранной среды и дали возможность совершить то, что я намерен сделать и что составляет самое пламенное и искреннее мое желание, как у заблудившегося, вступление на путь истины. Проживая в Вильне с последних дней 1887-го (я приехал 28 или 29 декабря) по сентябрь 1889 [г.], я никогда не удостоился чести быть представленным его высокопревосходительству, который, однако же, сделался моим величайшим благодетелем, ибо возвратил меня отечеству и тем позволил исполнять мне мой долг.

Притом я желал бы узнать, где и откуда я должен теперь испрашивать для себя паспорт на проживание, прежде в С.-Петербурге, потом в[о] внутренних губерниях России. Мои дворянские документы, кажется, погибли в 1882 [г.] в дисненском пожаре, мои личные документы сделались жертвою огня за границею, и у меня теперь нет ничего, кроме моего метрического свидетельства да отца моего, свидетельства дисненского уездного предводителя дворянства, копию которого при сем препровождаю вашему превосходительству, да свидетельства б. редактора «Виленского вестника» о моем участии в этой редакции в 1887/9 году. Это документы недостаточные.

Я обратился к дисненскому исправнику за паспортом. Но есть люди, которые мне говорят в Минске, что я оного от него не получу и что я должен за видом обращаться в канцелярию виленского генерал-губернатора, где с последних чисел 1887 [г.] находится мой паспорт на проезд в Россию, выданный мне российским в Бельгии посланником и министром князем Л. П. Урусовым вследствие отнесения к нему господина генерал-губернатора виленского, ковенского и гродненского от 15 ноября 1887 [г.] за № 1400.

Хоть подданные не могут объясняться незнанием закона, но так как здесь существует разноречие мнений и я не знаю, которое из них компетентнее, а горя желанием как можно поскорее принять православие и уехать в наши столицы, дабы силы свои посвятить государству и быть ему полезным на поприще, будь литературной, будь служебной деятельности, то за разрешением сего сомнения обращаюсь к вашему превосходитель-

тельству и прошу, если бы действительно следовало обращаться в канцелярию генерал-губернатора за паспортом, оным меня снабдить. Если на это потребуются гербовые марки или что-нибудь другое, то я их сейчас пришлю вашему превосходительству или их сам привезу, когда вы мне разрешите приехать к себе с почтением. Еще раз прошу извинения у вашего превосходительства за смелость письма моего, но мои взгляды, убеждения и последнее намерение изолировали меня в обществе так, что никто из моих соотечественников не окажет мне помощи и я ничего, кроме пренебрежения, от них не получаю, о чем можно убедиться хотя бы из статьи в 159 № «Виленского вестника» п[од] з[аглавием] «Приключение с г. Савичем-Заблоцким»³, составляющей⁴ сокращение статьи в 27 н[оме]ре газеты «Неделя»⁵ Гайдебурова.

При этом случае позвольте мне, ваше превосходительство, выразить⁶ то глубокое уважение, с которым я всегда пребываю к вашему превосходительству его нижайшим и покорнейшим слугою.

Войслав Константинович Савич-Заблоцкий,
писатель русский, французский, немецкий и польский
г. Минск, 1891, день 25 сентября

Мой адрес: губ[ернский] г. Минск, Ново-Московская гостиница, № 18.

Пазнейшы надпіс: Приложение⁷ обратно получил. В. К. Савич-Заблоцкий. 9 октября 1891 г.⁸

Лл. 33—33 адв. Аўтограф на бланку з друкаваным надпісам на верхнім полі злева: В. К. Савич-Заблоцкий

¹ Упраўляючы канцэлярыяй віленскага генерал-губернатара сапраўдны стацкі саветнік Міхаіл Сямёнавіч Галабоў.

² Два пісьмы В. К. Савіча-Заблоцкага гэтага перыяду гл. ЦДГА ЛітССР, ф. 1135, воп. 10, спр. 115, лл. 137—138, 153—156 (інфармацыя Я. Саламевіча).

³ У артыкуле паведамлялася пра сутыкненне В. К. Савіча-Заблоцкага з мінскім памешчыкам і натуралістам Я. О. Наркевічам-Ёдкам.

⁴ У арыгінале: а составляющей.

⁵ Пецярубургская газета ліберальна-народніцкага кірунку.

⁶ Апушчана памылкова паўторанае мне.

⁷ Відаць, размова ідзе пра ўпамынутае ў тэксце прапанна пасведчанне дзісенскага павятовага прадавіцеля дваранства.

⁸ 9 кастрычніка 1891 г. канцэлярыя генерал-губернатара ў Вільні выдала Савічу-Заблоцкаму даведку пра тое, на якой падставе ён прыбыў у Расію. «При этом, — гаварылася ў даведцы, — канцелярия генерал-губернатора присовокупляет, что означенная справка не может служить Савич-Заблоцкому видом на жительство» (гэта ж справа, л. 34). Звестак пра далейшы лёс Савіча-Заблоцкага ў справе няма. У лістападзе 1891 г. Савіч-Заблоцкі, як відаць з яго запісу ў альбоме М. Сямеўскага «Знаёмья» (гл. наш зборнік, стар. 452—453), знаходзіўся ўжо ў Пецярубургу.

ПИСЬМО ДА П. А. КУЛАКОЎСКАГА

У рукапісным аддзеле ІРЛІ (ф. 572, воп. 1, аддз. зах. 213) захоўваюцца два пісьмы В. К. Савіча-Заблоцкага 1891 г. да Платона Андрэвіча Кулакоўскага (1848—1913), рускага славіста, прафесара Варшаўскага універсітэта. Ніжэй друкуецца адно з іх.

В г. Варшаву. Медовая у[л.], № 20. Его превосходительству Платону Андреевичу Кулаковскому, профессору¹.

Милостивый государь Платон Андреевич!

Сегодня, дня 22 сентября, получил я по почте сто рублей серебром (№ 100), которые вы мне присылаете именем проф. Будиловича². Весьма благодарен за оные и вам, и Антону Семеновичу: *bis dat qui cito dat*³, а я получил эти деньги одновременно с письмом из Чертеца (Czertesz)! Так как, быть может, ответ мой не достигнет Антона Семеновича в Венгрии, а я не знаю, будет ли тот же самый адрес его в Варшаве, то и осмелюсь на днях переслать на ваше имя к нему письмо, так как надеюсь, что вы один из первых увидите этого достойнейшего мужа⁴.

В нашем Минске не попадается «Варшавский дневник»⁵, а потому не могу справиться, вы ли его редактор или другой, носящий ваше имя. Если вы, то прошу вас принять мое заявление, что я был весьма польщен, если бы вы мне позволили от времени до времени написать вам что-нибудь для «Варшавского дневника». Года два тому назад, когда я находился в редакции «Виленского вестника» (октябрь 1888 по сентябрь 1889), где я был редактором иностранных известий и сотрудником, пишущим особенно под псевдонимом Гаврилы Полоцкого, я видывал «Варш. дневник»; теперь с ним не встречаюсь. Временно пребываю еще в Минске, но около 8—10 октября я бы хотел совершенно переселиться в Россию и на первых порах переехать в С.-Петербург.

Еще раз изъявляю вам мою благодарность за скорое прислание денег и, прося извинения у вас за то, что осмеливаюсь утруждать вас передачей моего письма Антону Семеновичу, которое послезавтра перешлю вам, прошу принять уверения в моем глубочайшем почтении, с которым тешусь [быть] вашим преданнейшим слугою

В. К. Савич-Заблоцкий
губ[ернский] Минск, 1891, IX, 22

Мой адрес: Войславу Константиновичу Савич-Заблоцкому в губ. г. Минск, Ново-Московская гостиница.

Лл. 3—5

Адрас на канверце. Зверху на канверце, апрача таго, друкаваны надпіс: В. К. Савич-Заблоцкий.

² Будзіловіч Антон Сямёнавіч (1846 — 1908) — рускі славіст і публіцыст. У 1881—1892 гг. прафесар Варшаўскага ўніверсітэта. Родам з Гродзенічыны.

³ удвая дае, хто дае хутка (лац.).

⁴ Письмо да Будзіловіча Савіч-Заблоцкі выслаў Кулакоўскаму 1 (13) кастрычніка 1891 г. Захавалася толькі кароткае суправаджальнае пісьмо (там жа, л. 1). Дадатак Кулакоўскі перадаў, відаць, адрасату.

⁵ Руская афіцыйная штотдзённая газета.

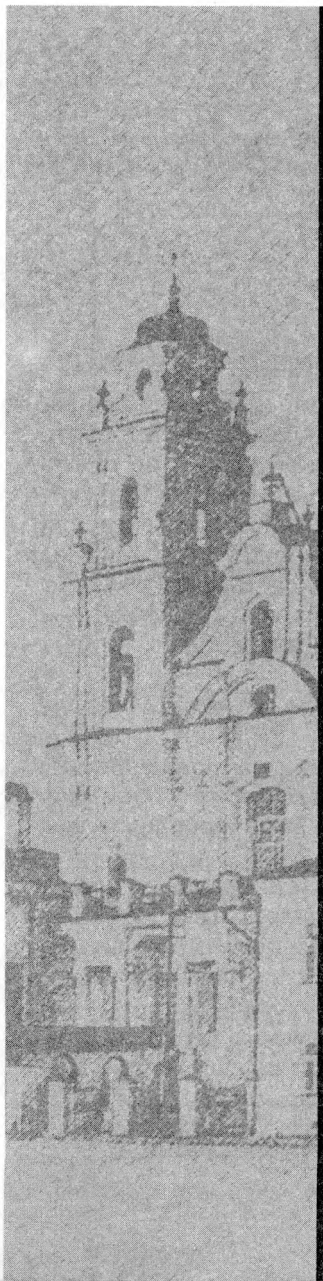
Янка Лучына

(1851-1897)

З пісьмаў

З радаводнай справы

Са студэнцкай справы

---

3 ПИСЬМАЎ

Аўтографы захоўваюцца: № 1 — сярод папер П. В. Шэйна ў Архіве АН СССР у Ленінградзе, ф. 104, воп. 2, спр. 275, л. 1—2; № 2 — сярод матэрыялаў М. В. Доўнар-Запольскага ў ЦДГА УССР у Кіеве, ф. 262, воп. 1, спр. 169.

№ 1

Да П. В. Шэйна¹

Милостивый государь Павел Васильевич!

Записывая для вас сказки, поговорки и пр., я убедился, что надо мне побывать в деревне и пополнить пробелы в моей памяти, иначе легко могу перевернуть. Бетлейки² уже записаны, но опять-таки надо проверить, а главное снять чертеж, чего я не смог сделать теперь, потому что теперь-то и починаются куклы и ящики бетлейщиками к сезону. То, что бетлейщики поют по-польски, не буду записывать иначе, как по-польски, так как русская азбука не имеет букв для носовых звуков. Запишу нарочно с ошибками и изменениями, так, как поют. Быть может, ноты мотивов запишет кто-нибудь³ из моих знакомых.

Все это могу сделать на рождество или даже после, раньше, право, невозможно.

«Край», хотя сам меня пригласил писать корреспонденции, не поместил ничего из присылаемого мною, даже не удостоил меня ответом. По всей вероятности, я не попадаю в тон или просто плох как репортер.

Настаивать не буду, так как пишу теперь стихами целую поэму, положительно поглощающую всего меня⁴. Сюжет из жизни крестьян Игуменского уезда, действительный случай. Пришлось побывать на месте, раза два съездить в Минский острог. Быть может, ничего путевого не выйдет из моей работы, тем не менее горю желанием довести ее до конца, а отзывы многих возбуждают мою самоуверенность.

На днях получил я письмо от польской поэтки Марии Конопницкой⁵, самой даровитой из всей парнасской братии, и если бы мог поверить ему, черт знает, какую хвалу на свой счет

принял бы. Конечно, лестный отзыв не более как поощрение к труду и проч.

С истинным к вам почтением

И. Неслуховский

10 октября 1887 г.

Минск

¹ Письмо адлюстроўвае шматгадовыя сувязі Лучыны з вядомым фалькларыстам П. В. Шэйнам. Лучына стаў яго карэспандэнтам — памочнікам у зборы фальклорных матэрыялаў яшчэ ў гімназічныя гады (гл.: И. Соломевич. Неуготимый собиратель. «Неман», 1973, № 2, стар. 176). У 1887 г., да якога адносіцца пісьмо, Шэйн жыў у Пецяярбургу.

² Напісанне арыгінала.

³ У арыгінале: ноты хто-нібудзь мотивов запишет.

⁴ Відавочна, маецца на ўвазе польская паэма Лучыны «Андрэй» (гл. пісьмы Лучыны гэтага перыяду да З. Піэсмыцкага ў кн.: Садружнасць літаратур. Мінск, 1968, стар. 157—159).

⁵ Письмо невядома.

№ 2

Да М. В. Доўнар-Запольскага ¹

Милостивый государь!

Письмо ваше от 20 февр[аля] сего года я получил². С особым удовольствием сейчас же берусь за перо для ответа вам.

Мысль об издании моих белорусских стихоплетных начинаний особыми брошюрами давно уже приходила мне в голову, от многих моих знакомых я тоже слышал ее неоднократно. В сущности, однако, мне кажется, нет у меня пока ничего оригинального, что стоило бы особых затрат и хлопот на издание. Разве издать мои переводы стихотворений Л. Кондратовича³? Так опять едва ли это окажется возможным: цензура обратит внимание на источник и не пропустит.

Впрочем, я не отказываюсь предложить вам или кому бы вы пожелали те немногие мои вещицы, которые печатались в календарях Слупского⁴ и «Минском листке» во времена его другого направления⁵. Кое-что я бы мог еще прибавить нового, что уже валяется у меня в бумажном хламе, а может быть, и еще, понатужившись, напишу.

Сам инициатором издания не могу быть, но если бы оно состоялось, содействовать постараюсь.

Не откажите скоро меня уведомить, ежели окажутся шансы на издание. Без цели, то есть без надежды на печатание, моя и без того *культгавая* муза *маўчыць*, *зубы зцяўшы*.

Готовый к вашим услугам

И. Неслуховский

Адр[ес:] Губ[ернский] г. Минск,
Контора тяги Л[ибаво-] Р[оменской] ж. д.
Ивану Люциановичу Неслуховскому
25 февр[аля] 1894 года⁶

Тысяча восемьсот пятьдесят первого года июля 25 дня в Минском римско-католическом кафедральном приходском костеле окрещен младенец по имени Иван ксендзом Бернардинского ордена Сымоном Макаревичем с совершением всех обрядов таинства, благородных коллежского секретаря Люциана и Антонины урожденной Лукашевичевой Неслуховских, законных супругов, сын, родившийся сего 1851 года июня 24 дня поутру в г. Минске. Восприемниками были дворяне Юлиан Држеневич с Павлиною Пиотровскою.

Что сия метрическая выпись о рождении и крещении Ивана Неслуховского с подлинною книгою Минского р.-к. костела верна, в том собственноручным подписом и приложением костельной печати удостоверяю. г. Минск, 1864 года марта 16 дня. Курат¹ кафедрального костела кс. Валицкий. (М[есто] п[ечати]). № 322².

Л. 22. Копія

¹ Курат — ксёндз, што кіруе парафіяй, якая знаходзіцца пры кляштары.

² Апушчаны іншыя завяральныя надпісы.

№ 2

1865 года февраля 9 дня. По указу его императорского величества в Минском дворянском депутатском собрании слушали:

Отношение г. минского уездного предводителя дворянства от 25 ноября 1864 года за № 3433, при котором вследствие прошения коллежского асессора Люциана Юрьева Неслуховского представляя метрические выписи о рождении и крещении сыновей его Ивана, Антона, Юльяна и Генриха, а также дочери Антонины, просит сие собрание сопричислить их к роду Неслуховских, утвержденному в дворянском достоинстве указом Герольдии от 27 сентября 1838 года за № 6311, в сие собрание последовавшим, с присовокуплением, что вышепрописанные малолетние не лишены прав дворянства силою закона. Из представленных метрических выписей, в справедливости Минскою римско-католическою духовною консисториею заверенных, видно, что Иван, родившийся 24 июня, а крещенный 25 июля 1851 года, Антон, родившийся 26 января, а крещенный 1 ноября 1854 года, двуименный Юльян Люциан, родившийся 18 декабря 1857, а крещенный 28 января 1858 года, и Генрих, родившийся 19, а крещенный 20 января 1860 года, а также двуименная Антонина Алина, родившаяся 12 июня, а крещенная 14 июля 1855 года, происходят от законных супругов Люциана и Антонины с Лукашевичей Неслуховских. По справке оказалось: род Неслуховских, а в числе одного Люциан Юрьев Неслуховский, определениями сего собрания 1802 декабря 27,

1832 августа 2 и декабря 12 и 1837 годов декабря 20 числ состоявшимися, признан в дворянском достоинстве со внесением в шестую часть дворянской родословной книги и в этом звании утверждён указом Правительствующего сената Временного присутствия Герольдии от 28 сентября 1838 года за № 6311, в сие собрание последовавшим.

Почему и определили: Как из представленных при вышепрписанном отношении метрических выписей, заверенных в справедливости Минскою римско-католическою духовною консисториею, видно, что Иван, Антон, двуименный Юльян Люциан и Генрих, а также двуименная Антонина Алина Неслуховские происходят от Люциана Юрьева Неслуховского, окончательного утвержденного уже в дворянстве Правительствующего сената Временным присутствием Герольдии, то депутатское собрание на основании 65 ст. IX то[ма] Сво[да] Зак[онов] и высочайше утвержденного во 2[-й] день января 1861 года мнения Государственного совета полагает: малолетних Ивана, Антона, двуименного Юльяна Люциана и Генриха, а также двуименную Антонину Алину Неслуховских причислить к отцу Люциану, деду Юрию, а прадеду Ивану Андрееву Неслуховским, засим как окончательного утвержденных в дворянстве внести их в список тех родов, к коим в течение года причислены некоторые лица, и о сем с возвратом подлинных метрических выписей уведомить г. минского уездного предводителя дворянства.

Лл. 180—181 адв. Без подпісаў

ПАЛІЦЭЙСКІ НАГЛЯД ЗА БАЦЬКАМ ПІСЬМЕННІКА

Ніжэй друкуецца вытрымка з ведамасці за 1868 г. пра особ, што знаходзіліся пад наглядам паліцыі ў г. Мінску. Ведамасць накіравана мінскім паліцмайстрам палкоўнікам Ф. Ф. Шмітам губернатару пры пісьме ад 20 студзеня 1869 г. У арыгінале, які захоўваецца ў ЦДГА БССР у Мінску, ф. 295, воп. 1, спр. 1914, лл. 248 адв.—249, матэрыял пададзены ў выглядзе табліцы.

№ 4.

Чин, звание, имя, фамилия и какой губернии уроженец. — Неслуховский Люциан, бывший секретарь Минской палаты гражданского суда, Минской губернии Слуцкого уезда¹.

Лета от роду. — 52.

По какому распоряжению и за что именно подвергнут надзору. — По распоряжению главного начальника края от 8 апреля 1864 года за № 2142, изложенному в предложении полицеймейстеру начальника губернии от 15 апреля за № 1286-м, по

подозрению, что не мог не знать революционного образа мыслей между своими сослуживцами, виновность которых обнаружена следствием.

С какого времени [со]стоит под надзором. — С 10 июля 1864 года.

На какой срок или без срока подвергнут надзору и какому именно: гласному или секретному. — Строгому без срока.

Где учрежден надзор, на месте ли жительства, или выслан из другой губернии и чем занимается. — В городе Минске.

Получает ли от казны содержание и сколько. — Не получает.

Имеет ли семейство и где оно находится — Имеет.

Если умер, то где и когда именно².

Если выбыл из-под надзора, то по какой причине, с чьего разрешения, куда и когда. — С разрешения главного начальника края от 20 сентября 1868 г. за № 3362, изложенного³ в предписании минского губернатора от 10 октября сего ж года за № 1421, освобожден от надзора.

Аттестация⁴.

¹ *Апошнія гады жыцця Люцыян Юр'евіч Неслухоўскі (бацька пісьменніка) служыў у Мінскай дваранскай дэпутацкай зборні (дэпутат ад дваранства Слуцкага павета). Памёр да 1880 г. Гл. прашэнне маці пісьменніка Антаніны Мікалаеўны Неслухоўскай, звязанае з клопатамі аб прызначэнні ёй пенсіі за памёршага мужа, ад 13 сакавіка 1880 г. (ЦДГА БССР у Мінску, ф. 319, воп. 2, спр. 2221, л. 209). У дакуменце ўказаны адрас прасіцельніцы — «1-й часті гор. Мінска па Юр'евскай вуліце в собственном доме». Па Юр'еўскай вуліцы Неслухоўскія жылі і ў 1865 г. (ф. 319, воп. 2, спр. 2221, л. 183)*.*

² *У гэтай графе ў дакуменце прочырк.*

³ *У арыгінале: изложенному.*

⁴ *У дакуменце прочырк.*

СА СТУДЭНЦКАЙ СПРАВЫ

Справа праўлення Пецяўбургскага ўніверсітэта (ЛДГА, ф. 14, воп. 3, спр. 16655).

№ 1

Аттестат

№ 545. Предъявитель сего, ученик седьмого класса Минской классической гимназии Иван, Люцианов сын Неслуховский, из дворян, имеющий от роду девятнадцать лет, вероисповедания римско-католического, поступил из домашнего воспитания в 1865 году в третий класс означенной гимназии и,

состоя в оной по девятнадцатое июня 1870 года, окончил полный курс гимназических наук.

В продолжение сего времени поведения был отличного и на окончательном, выпускном испытании оказал следующие успехи: в законе божием, катехизисе, священной и церковной истории удовлетворительные, в русской грамматике и славянском языке удовлетворительные, в русской словесности удовлетворительные¹, в языках: латинском удовлетворительные, греческом удовлетворительные, немецком — ², французском удовлетворительные, в истории: всеобщей, древней, средней и новой удовлетворительные и русской удовлетворительные, в географии всеобщей и русской удовлетворительные, в арифметике весьма удовлетворительные, в алгебре удовлетворительные, в геометрии удовлетворительные, в тригонометрии весьма удовлетворительные, в физике и космографии весьма удовлетворительные.

Почему педагогический совет Минской гимназии на основании 3 пункта § 72 Устава гимназий и прогимназий, высочайше утвержденного 19 ноября 1864 г., постановлением 19 июня 1870 года определил выдать Ивану Неслуховскому аттестат об окончании гимназического курса учения с правом пользоваться преимуществами, изложенными в § 122 и 123 вышеприведенного устава.

В удостоверение чего и дан ему, Ивану Неслуховскому, сей аттестат из Минской гимназии за надлежащею подписью и приложением казенной печати. г. Минск, июня дня³ 1870 года. Минский директор училищ статский советник и кавалер Богушевский. Инспектор Минской гимназии надворный советник и кавалер Петр Занцевич. Законоучитель православного исповедания кафедральный протоиерей Иулиан Вержиковский. Законоучитель р[имско]-кат[олического] исповедания кс. Бронислав Заустинский. Преподаватель греческого языка Андрей Чернышов. Преподаватель латинского языка статский советник А. Иванов. Преподаватель латинского языка надворный советник К. Жукович. Преподаватель немецкого языка статский советник Юлиан Гермут. Секретарь педагогического совета надворный советник О. Шелкович. Письмоводитель Орловский.

Лл. 1—1 адв. Копія. Рукою Івана Неслухоўскага

¹ *Большы высокую ацэнку на рускай славеснасці (літаратуры) Янка Лучына (І. Неслухоўскі) атрымаў на ўступных экзаменах ва ўніверсітэт (гл. дакумент № 2).*

² *Прочырк у дакуменце.*

³ *Дзень не пазначаны.*

X

Копія з оригіналу

17 вересня 1870

5

Его Превосходительству
Господы Ректору С.-Петербургскаго
Императорскаго университета

Самодельна. Математична
кафедрна. Училища. в г. С.-П.
Гос. Училища. Математична

Протокол

Собрание по вызванню на заседание
дана. Високаго преемственнаго училища
на звание ректора, и на звание
хороша профессора. Високаго Превосходительства
университета. Следующим образом

Имя Александровича Купцова

Ана. Високаго преемственнаго
училища. в г. С.-П. Високаго
Превосходительства. Училища. Математична
Училища. Математична

1870 года 17 Сентября
С. Петербург

Прашэнне Я. Лучны ректору Пецябургскага універсітэта аб вызваленні ад платы за навучанне. 17 верасня 1870 г.

№ 2

Его превосходительству господину ректору Санкт-Петербургского университета

Окончившего курс Минской классической гимназии Ивана Неслуховского

Прошение

Желая продолжать свое образование в университете, прошу ваше превосходительство зачислить меня в число студентов математического факультета и разряда.

При этом прилагаю свои документы: аттестат¹, свидетельство о происхождении и метрическую выпись.

Иван Неслуховский

1870 года августа 5-го дня

Адрес: Васильевский остров, Набережная Малой Невы, дом Жукова, кв. № 43.

Паметкі універсітэцкай канцеляры: 1) [Атрымана] 5 августа 1870 [г.]; 2) Русская словесность 5. Математика уд[овлетворительно]. 31 августа 1870 года определено: зачислить Неслуховского в студенты 1-го курса математического разряда.

Надпіс: Установленные правила для студентов получил и обязуюсь исполнять. Иван Неслуховский

Л. З. Арыгінал

¹ Гл. документ № 1.

№ 3

Его превосходительству господину ректору С.-Петербургского императорского университета

Студента математического факультета и разряда Ивана Неслуховского

Прошение

Будучи по бедности не в состоянии вносить установленную плату за слушание лекций, имею честь покорно просить ваше превосходительство освободить меня от оной.

Иван Люцианович Неслуховский

При этом прилагаю свидетельство о бедности, выданное мне от минского уездного предводителя дворянства.

1870 года 17 сентября

С.-Петербург

Паметкі універсітэцкай канцэлярыі: 1) [Атрымана] 17 сентября 1870 [г.];
2) Освободить от всей платы.

Надпіс на адвароце: Свидетельство о бедности получил обратно 14 августа 1871 г. И. Неслуховский

Лл. 5—5 адв. Арыгінал

№ 4

Его превосходительству господину ректору С.-Петербургского императорского университета

Студента 1-го курса математического факультета и разряда Ивана Люциановича Неслуховского

Прошение

Домашние обстоятельства заставляют меня немедленно уехать в губернский город Минск, а потому прошу ваше превосходительство о выдаче мне билета на выезд и проживание в вышеозначенном месте. Перводного экзамена держать не буду¹.

Студент 1-го курса математического факультета и разряда
Иван Неслуховский

1871 г. 6 мая
С.-Петербург

Паметка універсітэцкай канцэлярыі: біл[ет] выд[ан] 7 мая 1871 [г.], № 1417, по 15 августа.

Л. 6. Арыгінал

¹ Перводного... не буду *дапісана пазней*.

№ 5

Его превосходительству господину ректору С.-Петербургского императорского университета

Студента 1[-го] курса математического факультета и разряда Ивана Люциановича Неслуховского

Прошение

Желая поступить в число слушателей Технологического института, прошу покорно ваше превосходительство о разрешении выдачи мне моих бумаг, состоящих в университете.

Студент 1[-го] курса математического факультета и разряда
Иван Люцианович Неслуховский

1871 года 14 августа
С.-Петербург

Паметкі універсітэцкай канцэлярыі: 1) [Атрымана] 14 авг[уста] 1871 [г.]; 2) 19 августа 1871 года определено уволить Неслуховского из студентов и выдать ему его документы.

Л. 12. Арыгінал

№ 6

Министерство народного просвещения. Правление императорского С.-Петербургского университета. 23 августа 1871 года. № 2410.

Свидетельство

Предъявитель сего, окончивший курс в Минской классической гимназии Иван Люцианов Неслуховский, из дворян, 20 лет от роду, римско-католического вероисповедания, поступив в число студентов императорского С.-П[етер]б[ургского] университета 31 августа 1870 года, слушал лекции по математическому разряду физико-математического факультета при поведении —¹, а 19 августа 1871 года, согласно прошению, уволен из университета из первого курса, почему правами, предоставленными студентам, окончившим полный курс университетского учения, воспользоваться не может. В удостоверение чего дано ему, Неслуховскому, это свидетельство из правления университета за надлежащим подписанием и с приложением казенной печати.

И. д. рек[тора]
Секр[етарь]

Надпісы:

- 1) Студ[ент] Иван Неслуховский поведения весьма хорошего. И[нспектор] с[тудентов] Н. Озерский
- 2) Свидетельство получил 1871 [г.] 1 октября. Иван Неслуховский

Лл. 13—13 адв. Водпуск на бланку, без подпісаў

¹ *Прочырк у дакуменце.*

НЕКРАЛОГ У «KPAJY»

Нарадзіўшыся 24 чэрвеня 1851 года ў Мінску губернскім у сям'і Люцыяна і Антаніны з Лукашэвічаў [Неслухоўскіх], пасля заканчэння Мінскай гімназіі паступіў ён у Пецярбургскі ўніверсітэт на матэматычны факультэт, адкуль неўзабаве перайшоў у Тэхналагічны інстытут, які скончыў у 1877 годзе, у дваццацішасцігадовым узросце. Пазней, атрымаўшы пасаду на Каўказе, прабыў там два гады, пасля чаго, знаходзячыся ў Мінску, захварэў паралічам ног. Нягледзячы на гэта, паступіў на службу ў мясцовае тэхнічнае бюро Лібава-Роменскай чыгункі, дзе і працаваў да канца жыцця.

1119 и.м. 1904

ВЯЗАНКА.

Янки Лучыны
(Ивана Неслухоўскаго)

Пецербургъ.
1903 року.

Вокладка кнігі Я. Лучыны «Вязанка»

Паэтычны талент незабыўнага Яна асабліва праяўляецца і акрэсліваецца ў кароткі перыяд паміж 1883 і 1890 гадамі. У гэты час быў ён даволі дзейным супрацоўнікам «*Życia*»¹. Пасля ж 1890 года на яго творчасці адмоўна адбіліся адсутнасць заахвочвання і абьяквасць публікі да паэзіі. У гэты час ён больш перакладаў з чужых моў. Да большых твораў, напісаных у першы перыяд творчасці, належаць паэмы «*Пятруся*», «*Віялета*», «*Гануся*» і «*Андрэй*»², з-за адсутнасці сродкаў і выдаўцоў дагэтуль не выдадзеныя, а таксама [вылучаюцца] дробныя эпічныя абразкі, у якіх пераважна меў поспех, так званыя «*Паляўнічыя замалёўкі*». Некаторыя з іх ён надрукаваў у «*Życiu*» і «*Prawdzie*»³. Апрача таго, ён напісаў шмат твораў па-беларуску, якія вельмі цэняцца знаўцамі. Дужа прыгожыя яго пераклады: з французскай камедыя Тэадора дэ Банвіля «*Сакрат і яго жонка*»⁴ і з рускай «*Святло праўды*» Мінскага⁵. Пісаў таксама шмат вершаў з выпадку, вельмі трапных. У 1891 годзе ажаніўся з Ганнай Грыневічанкай.

Нягледзячы на цяжкое калецтва, заўсёды вясёлы, дасціпны, у сямейным жыцці далікатны, добры, лагодны, ён пакінуў пасля сябе агульны шчыры жаль.

*S. p. Jan Niestuchowski. «Kraj», № 37, 12 (24) верасня 1897 г., Dział informacyjno-
ilustrowany. Падпісана: А.*⁶

¹ «*Życie*» — польскі літаратурна-навуковы і грамадскі тыднёвік, выдаваўся ў 1887–1891 гг. у Варшаве. Найбольшым поспехам карыстаўся ў 1887–1888 гг., калі яго літаратурным кіраўніком быў З. Пішэмыцкі. Письмы Я. Лучыны да Пішэмыцкага, апублікаваныя А. Мальдзісам, гл. у кн.: *Садружнасць літаратур.* Мінск, 1968, стар. 153–166.

² Тут і далей размова ідзе пераважна пра польскую творчасць Я. Лучыны. Урываек з паэмы «*Гануся*» («*Заходзіць сонца за горы...*») на беларускай мове апублікаваны ў пісьменнікам у 1889 г. у газ. «*Минский листок*».

³ «*Prawda*» — польскі грамадска-палітычны і літаратурны тыднёвік, выдаваўся ў 1881–1915 гг. у Варшаве. Да 1902 г. рэдактарам і выдаўцом часопіса быў А. Свентахоўскі.

⁴ Банвіль Тэадор дэ (1823–1891) — французскі паэт і тэатральны літаратурны аўтар шэрагу вершаваных п'ес, у тым ліку аднаактовай камедыі «*Сакрат і яго жонка*» (1885). Пераклад Я. Лучыны апублікаваны ў часопісе «*Echo tuzuszne, teatralne i artystyczne*» (1898).

⁵ Мінскі (Віленкін) Мікалай Максімавіч (1855 — 1937) — рускі пісьменнік. Родом з Беларусі. У 1905 г. выдаваў газету «*Новое время*», фактычным кіраўніком якой быў У. І. Ленін. Вершаваная індыйская легенда «*Святло праўды*» надрукавана ў Мінскім у 1892 г.

⁶ Крыптанім не раскрыты. У часопісе змешчаны таксама партрэт Я. Лучыны.

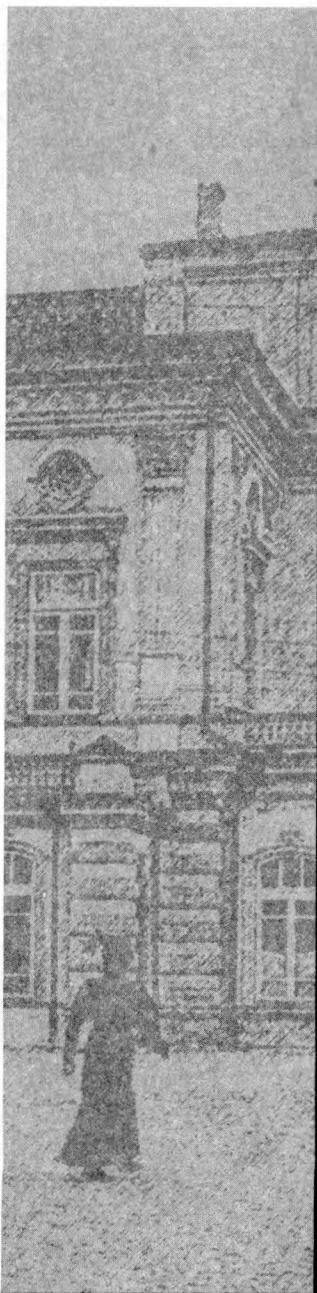
Адам Гурыновіч

(1869-1894)

Пісьмы да Я. Карловіча

Браніслаў Тарашкевіч.

Адам Гурыновіч

ПІСЬМЫ ДА Я. КАРЛОВІЧА

Аўтографы на польскай мове захоўваюцца сярод матэрыялаў Я. Карловіча ў зборах Віленскага таварыства сяброў навук (ЦДГА ЛітССР, ф. 1135, воп. 10, спр. 114). Публікуюцца ў перакладзе.

№ 1

Пецярбург, красавіка 6 дня [1890 г.]¹

Шаноўны пане рэдактар!

Пасылаю шаноўнаму пану звыш дзесятка беларускіх песень, якія спяваюцца ў часе святаў каляд і вялікадня, а таксама па некалькі дзесяткаў прыказак і загадак. Запісаў іх так, як вымаўляюцца, а не як належала б пісаць паводле граматычных правілаў. Так, напр., пісаў «haława», а не «hołowa» і г. д. Калі паважаная рэдакцыя² прымае гэтыя песні або калі яна жадае мець іх болей, прашу паведаміць мне па адрасу: «С.-П[етер]бургский технологический инст[итут], студ[енту] Адаму Гуриновичу».

Я прасіў бы таксама шаноўнага пана ўказаць усе працы, якія існуюць на беларускай мове. Наколькі мне вядома, гэтыя працы нешматлікія, а пра зборнік народных песень я нават не чуў. Калі такі існуе, прашу паведаміць, дзе можна яго дастаць. Ён патрэбны мне для лепшага пазнання мовы, паколькі зараз беларусы вельмі часта ўжываюць перакручаныя польскія і рускія словы.

Застаюся з пашанай.

Слуга А. Гурыновіч

Лл. 447—447 адв.

¹ Год устаноўлены Я. Саламевічам, які першы выявіў і апублікаваў гэтыя пісьмы («Полымя», 1969, № 1, стар. 238). Да аргументаў Я. Саламевіча можна дадаць, што пісьмы А. Гурыновіча знаходзяцца сярод адрасаваных Я. Карловічу пісьмаў розных карэспандэнтаў якраз 1890 г.

² Рэдакцыя часопіса «Wisła».

Petersburg

Christine's care

Замовляю Васіе Клебановце!
Прості Вамі вважувати Васію Кіткі
навіс проведеною владі виступити, і при
випуску рад екає словот Козьмо А.
і Миколай Мей, а там же по Кіткі
вживат прайсбам і вживати прайс
вживати же там, іам сіє івживати,
а миє там же вживати прайсбам
вживати вживати прайсбам вживати
там вживати прайсбам, вживати,
вживати, і ч. р. вживати вживати
вживати вживати прайсбам вживати
вживати, вживати вживати вживати
вживати вживати, вживати о вживати до
вживати миє, вживати вживати,
"вживати вживати вживати вживати
вживати, вживати вживати вживати"

Першая старонка пісьма А. Гурыновіча да Я. Карловіча ад 6 красавіка 1890 г.

Шаноўны пане!

Дзякую вам за прысланы адказ і абяцанне пераслаць мой малечкі зборнічак беларускіх песень у Кракаўскую акадэмію¹. Збор песень Насовіча і Шэйна (выданне Рускага геаграфічнага таварыства)² я набыў ва ўласнасць, каб мець магчымасць параўноўваць песні розных ваколц і не запісваць адны і тыя ж. Ахвотна таксама задаволю жаданне шаноўнага пана наконт казак і павер'яў; дагэтуль маю толькі некалькі сабраных забабонаў і павер'яў, але пашукаю казак і, калі іх запішу, з вялікай прыемнасцю прышлю вам. Было б вельмі добра, калі б артыкул «Пра спосаб збірання этнаграфічных матэрыялаў», надрукаваны ў адным з нумароў «Wisły», выйшаў асобным сшыткам. «Wisły» не кожны можа выпісаць, а такі сшытак лягчэй можна набыць і раздаць на вёсцы з просьбай збіраць гэтыя этнаграфічныя матэрыялы. Такім чынам лягчэй і большай карысці можна было б дасягнуць, паколькі ў гэтым выпадку я, напр., мусіў перапісваць той артыкул і іншыя, як, напр., апублікаваны ў «Głosie»³ з мэтай народнай асветы, што займае шмат часу. У выпадку, калі вы будзеце ласкавы ўзяць на сябе клопат пераслаць мой зборнічак, то прасіў бы дапісаць, што [песні] збіраліся ў Свянцянскім пав., Вішнеўскай воласці, Жодзішскай парафіі і што «Алулоўнікаў» называюць тут таксама «Валачобнікамі». Яшчэ раз дзякую шаноўнаму пану за дасланую звестку і застаюся з пашанаю.

Адам Гурыновіч

Адрас: Вільня. — «Пірамонцкі завулак, дом Гурыновіча...»

Лл. 265—266

¹ У 1893 г. праца А. Гурыновіча «Зборнік беларускіх твораў (з Вішнеўскай воласці, Жодзішскай парафіі, Свянцянскага пав. Віленскай губерні)» была надрукавана ў часопісе «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej». Былі зроблены таксама і асобныя адбіткі.

² Маецца на ўвазе пяты том «Записок Русского географического общества по отделению этнографии» (СПб, 1873), куды ўвайшлі зборы беларускіх песень І. Насовіча і П. Шэйна. У наступным годзе «Беларускія песні» Насовіча і «Беларускія народныя песні» Шэйна выйшлі асобнымі выданнямі.

³ Навуковы, літаратурны і грамадска-палітычны штодзённік дэмакратычнага кірунку. Выходзіў у Варшаве ў 1886—1905 гг.

БРАЊІСЛАЎ ТАРАШКЕВІЧ¹. АДАМ ГУРЫНОВІЧ

Шчаслівым здарэннем захавалася і цяпер можа паказацца на свет у друкаванай вопратцы невядомая дагэтуль літаратурная

спадчына Адама Гурыновіча, беларускага паэта канца 80-х і пачатку 90-х гадоў.

Не кажучы ўжо аб тым, што, як пабачым ніжэй, Адам Гурыновіч з'яўляецца аўтарам аднаго з найбольш папулярных беларускіх «вандроўных» вершаў, г. зн.² «Панскага ігрышча», яго літаратурная творчасць, змяшчаючая ў сабе столькі грамадскага і свядома-нацыянальнага элемента, выклікае ў нас глыбокае зацікаўленне і вялікі жаль у беларускім сэрцы да тагачасных варункаў жыцця і бязлітаснага лёсу, які ў маладых гадах зламаў кволае жыццё песняра, не пазволіўшы дайсці яму да магчымага развітку і велічыні.

Адам Гурыновіч, сын Калікста і Элеаноры з Сняняўскіх Гурыновічаў, радзіўся ў двары сваёй маці, Кавалях³, Віленскай губерні, Вілейскага⁴ павета, у 1869 годзе. Скончыўшы Віленскую рэальную школу, паехаў у Тэхналагічны інстытут у Пецярбургу, дзе спецыяльна займаўся ўлепшаннем паравозаў і ў гэтым пытанні меў быць, як кажуць, на дарозе да важных і цікаўных вымыслаў (навуковыя рукапісы разам з часцю літаратурных зністожаны перад адным з вобыскаў).

У 1893 годзе за прыналежнасць да рэвалюцыйнага руху Гурыновіча арыштавалі. Справа йшчэ пагоршылася, калі сярод яго папераў знайшлі напісаны ім беларускі верш, у якім ён заве беларускі народ прагнуцца і скінуць з сябе царскае ярмо. Прабыўшы блізка год у Петрапаўлаўскай крэпасці, Гурыновіч моцна заняпаў на здароўі і быў звольнены пад надзор паліцыі ў двор бацькі свайго Крыстынопаль Свянцянскага павета, дзе пасля колькіх дзён захварэў на чорную восу, прывезеную з паўночнай сталіцы, і памёр 14 студзеня 1894 г.

Пахаваны ў Крыст[ын]опалі ў фамільных грабніцах.

Яшчэ ў апошнія хвіліны свайго жыцця, маючы надзею перамагчы страшэнную хваробу, снаваў планы будучае працы на ніве роднага краю з думкаю будзіць і клікаць да жыцця мову і літаратуру беларускага народа...

Вось што пачуў я ад найбліжэйшае радні паэта: сястры — п. Канстанцыі з Гурыновічаў Странкоўскай⁵, у якой і прахавалася тая часць спадчыны паэта, што цяпер друкуем, брата — п. Яна Гурыновіча і братаніцы — панны Яніны Гурыновіч⁶, якой выражаю асаблівую падзяку за біяграфію стрыя⁷ і спагаданне яе публікацыі ягоных твораў.

Тое, што знаходзіцца цяпер у нашых руках, гэта толькі невялікая часціна творчасці Гурыновіча, і, магчыма, знойдуцца йшчэ яго творы.

Тым часам вось што мы маем: вершы—1) «Да Мацея Бурачка», 2) «Што ты спіш, мужычок», 3) «Бор», 4) «Вясна», 5) «Вечны рэвалюцыянер дух», 6) «Што за звук так громка раздаўся», 7) «Перш марылі (?)⁸ паны, што шляхтай зваліся», 8) «Думкі», 9) «Вялля» (пераклад з Міцкевіча), 10) «Рэха»

(пераклад з Пушкіна), 11) «Мароз» (пераклад з Някрасава), 12) «Восень» (пераклад з Ал. Талстога⁹), 13) «Вясна» (пераклад з Каспровіча¹⁰), 14) «Гібніць зарання столькі цвяткоў» (пераклад з Каспровіча), 15) «Звярынец», 16) «Весяльчак», 17) «Паслухайце, дзеўкі» (незакончана), 18) «Калі ж у нас так было», 19) «Раз у Зольках, у дзярэўні», 20) «Месца нячыстае», 21) «А пайду ж я, маці, у поле жыта жаці», 22) «Каток», 23) «Рыбак», 24) «Казельчык і Мурашка»; прозаі — 25) «3 гадоў голаду» (пераклад з Orzeszko¹¹), 26) незакончанае апавяданне без назову.

Апрача гэтага, мы маем багаты этнаграфічны матэрыял, сабраны Гурыновічам у Свянцянскім павеце, які таксама чакае свайго выдання.

У нашых матэрыялах цэлая маса недакончаных вершаў; паміж іншымі, як мы думаем, першы пачатак «Панскага ігрышча» — «Ох-ох-ох, умру ад смеху...»

Аўтарства «Панскага ігрышча» даказуецца: 1) сямейнай традыцыяй Гурыновічаў; 2) псеўданімам А. Гурыновіча, які ў сваёй перапісцы падпісваўся Jerzy або Jurka; 3) вершам «Ох-ох-ох, умру ад смеху...»

Гэты верш дзеля свайго зместу, размеру і мовы не можа быць палічаны ні чым іншым, як пачаткам «Панскага ігрышча». Дзеля вялікай пластычнасці самога ігрышча аўтар адкідае папярэднія моманты і пачынае адразу ад музыкі і скокаў¹².

«Беларускі звон», 12 красавіка 1921 г., № 3. Падпісана: Б. Тарашкевіч

¹ Тарашкевіч Браніслаў Адамавіч (1892—1941) — беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, вучоны-філолаг.

² У газеце: г. ё.

³ Так называецца месца нараджэння А. Гурыновіча і ў метрычным выпісе (гл. публікацыю Р. Гульман у кн.: *Беларуская літаратура. Даследаванні і публікацыі*, вып. 1. Мінск, 1958, стар. 234). Па іншых звестках, назва фальварка, дзе нарадзіўся Гурыновіч, — Кавалькі (гл. артыкул Г. Каханюскага ў газеце «Літаратура і мастацтва», 14 чэрвеня 1968 г.).

⁴ У газеце: Вялейскага.

⁵ Памёрла ў 1935 г.

⁶ Гурыновіч Яніна (1894 — 1967) — неўролаг і фізіёлаг, у 30-х гадах ад'юнкт Віленскага ўніверсітэта, з 1945 г. прафесар ўніверсітэта ў Торуні (ПНР). Зберагла частку архіва А. Гурыновіча, якая пасля яе смерці перададзена ў ЦДАЛІМ БССР.

⁷ дзядзькі.

⁸ Пытальнік Б. Тарашкевіча.

⁹ Талстой Аляксей Канстанцінавіч (1817—1875) — рускі пісьменнік, паэт, драматург.

¹⁰ Каспровіч Ян (1860—1926) — польскі паэт, драматург і перакладчык. У 80—90-х гадах выступаў як пісьменнік-рэаліст, маляваў карціны сялянскай нядолі.

¹¹ Элізы Ажэшка.

¹² Далей у газеце надрукаваны вершы і пераклады Гурыновіча «Да Мацяя Бурачка», «Што ты спіш, мужычок», «Вялля».

Дадаткі

Аўтабіяграфія

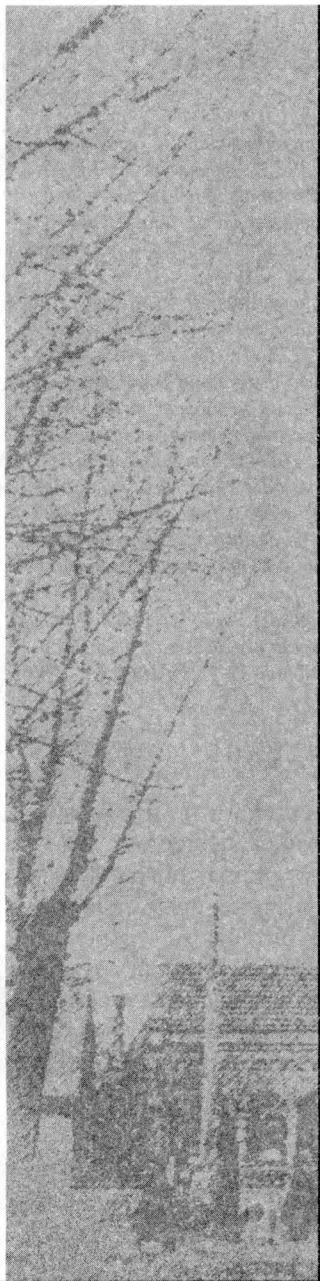
Т. Лады – Заблоцкага

Бібліяграфія

дакументальных

публікацый

(1923 – 1976 гг.)

АЎТАБІЯГРАФІЯ Т. ЛАДЫ-ЗАБЛОЦКАГА

Тадэвуш Лада-Заблоцкі (1811–1847) — польскі паэт-рамантык, ураджэнец Беларусі. У студэнцкія гады быў звязаны з маладым В. Р. Бялінскім. У 1833 г. арыштаваны ў Маскве за ўдзел у тайным таварыстве аматараў польскай літаратуры і сасланы на Каўказ, дзе памёр. Творчасць Заблоцкага прасякнута любоўю да Беларусі (паэма «Аколіцы Віцебска» і інш.). Не выключана, што Заблоцкі пісаў таксама па-беларуску.

Аўтабіяграфія паэта знаходзіцца ў справе канцылярыі папячыцеля Беларускай навучальнай акругі пра накіраванне выпускнікоў гімназій у рускія універсітэты на казёны кошт (ЦДГА ЛітССР, ф. 567, воп. 2, спр. 2723, лл. 10–11 адв.). Гэта аўтограф на чатырох старонках вялікага канцылярскага фармату (два спісаныя з абодвух бакоў лісты). Аўтабіяграфія напісана ў 1830 г. на прапанове папячыцеля акругі Р. І. Карташэўскага (1777–1840), гэтым можна вытлумачыць некаторыя яе акцэнтны. Перад загаловам паметка іншым почыркам «Биография сия составлена по приказанию е[го] н[ревосходительства] и подана, когда е[го] н[ревосходительства] осматривал в первый раз базилианское училище, т. е. в начале 1830 года». Дакумент асвятляе пачатковы перыяд жыцця паэта, не адлюстраваны ў вядомых дагэтуль матэрыялах. Досыць сказаць, што раней невядомыя былі нават дакладная дата і месца нараджэння Т. Заблоцкага.

У гэтай жа справе ёсць і іншыя матэрыялы, звязаныя з Заблоцкім: метрычны выпіс аб нараджэнні, дакументы аб дваранскім паходжанні, атэстат аб заканчэнні вучылішча, пісьмы з Масквы да Р. Карташэўскага і інш.

КРАТКАЯ БИОГРАФИЯ ЖИЗНИ МОЕЙ

Жизнь человека обыкновенного единообразна и не изобильна приключениями. Отец мой Гилярий Матвеевич Заблоцкий, кончивши курс наук в Витебском езуитском училище, находился в Виленском университете два года, по истечении которых занимал место учителя немецкого языка в бывшем Витебском пиярском училище. Но будучи меланхолического характера, оставил службу и переселился в наследственный уголок — Могилевской губернии Сеннинского уезда деревню Лугиново. Мать моя Агафия — дочь Василия Шимановского, польского дворянина, служившего долгое время своему отечеству. От сих родителей произошел я, первый сын, 1811 года августа 27-го дня.

Младенчество мое промчалось быстро, как приятный сон, оставивший по себе темные воспоминания, мелькающие в воображении моем весьма невнятно. Когда минуло мне 7 лет от рождения, отец мой сам начал обучать меня, сам преподавал мне основания польского и латинского языков, а более всего старался вкоренять в юном сердце моем правила нравственности. Не раз говорил он мне: «Сын мой! Более всего люби творца своего, на каждом шагу в жизни твоей соображайся с святою волею его и главнейшею, единственною целию имей снискание благодати божией, которая есть источник всех благ. Снискавши оную, ты уже будешь обладать неоцененным сокровищем». Хотя я был мал и не мог еще вполне ценить всех родительских наставлений, но часто повторяемые слова сии глубоко запечатлелись в моем сердце и имели сильное на меня влияние: так что, припоминая их, нередко прерывал я даже невинные, детям свойственные резвости, уединялся и больше любил размышлением питать мое воображение. Часто, помню, ушедши из дома родительского в ближний лесок, просиживал над озером до позднего вечера, и встревоженные родители не раз заставляли меня там.

Когда минуло мне десять лет, то отец мой решился отдать меня в училище. В сем намерении привез он меня в Витебск и вверил дальнейшее воспитание мое бывшему тогда префекту Витебской базилианской гимназии ксендзу Коксевичу. Сей, усмотрев во мне некоторые способности, преимущественно к стихотворству (обнаруживавшиеся в эпиграммах, которыми вооружался я, будучи еще в первом классе, против некоторых преследовавших меня сотоварищей), с неутомимою деятельностью образовал развивающиеся мои юные способности.

Еще я не окончил первого класса, как наступило горестнейшее время в моей жизни. Нежный мой отец, который так ревностно старался о воспитании моем, посетив меня в начале апреля 1823 года, возвращался домой. Путь лежал через озеро, которое он дней несколько назад благополучно переехал; между тем случившаяся сильная оттепель была причиною, что в конце уже озера рушился лед, лошади провалились в воду, а отец мой едва избавился очевидной гибели. С сего времени от сильного испуга и простуды заболел он, а наконец, и скончался 5 мая.

Известие о кончине родителя подобно громовому удару¹ поразило мое сердце, и в ужасном виде представились моему воображению все горести и бедствия, неминуемо сопряженные с драгоценною потерею. Получивши от префекта увольнение на несколько дней, приехал я домой, где стоны и вопли отвсюду поражали слух мой. «О, дети мои! Нет вашего отца!» — воскликнула рыдающая мать моя. «Нет!» — отвечал я и в отчаяньи бросился в комнату, где лежали последние драгоценные

сердцу моему остатки его. Не могу описать слабым пером моим мучительных горестей, волновавших дух мой в ту минуту, когда я прижал к трепещущим устам холодные руки дражайшего моего родителя. Родитель мой! Светильник жизни твоей угас преждевременно, ты даже не оставил мне последних своих наставлений, которые бы хранил я в сердце моем, как драгоценность, и, которые исполняя, сделался бы подобным тебе в добродетели.

Духовным завещанием назначен был опекуном моим и малолетнего брата моего Венедикта брат отца нашего Григорий Матвеевич Заблоцкий, помещик Городецкого уезда. Он отцу нашему, лежащему на смертном одре, клялся не оставить нас, малолетних.

Отдав последний долг, возвратился я опять в училище и ревностно посвятил себя преподаваемым наукам, был уверен, что окончу курс, предпринятый мною, но в сем случае встретились мне непреодолимые преграды. Мать моя, содержа меня чрез пять почти лет, наконец объявила, что она не в состоянии более меня воспитывать, поелику некоторые обстоятельства, касающиеся меньшей сестры моей, которой² она все свое имущество отказала, принуждают ее к тому, и что должен я сам стараться приобрести себе средства окончить курс ученья. Пораженный такими ее словами, напрасно со слезами я умолял о вспомоществовании мне еще один год. Она была непреклонна, и я со стесненным сердцем должен был оставить училище в 1827 году, не окончив последнего класса, на шестнадцатом году жизни моей, в самое то время, когда начал я узнавать истинную пользу наук.

В сие время другой брат отца моего, Ефим Матвеевич Заблоцкий, служивший капитаном в Воронежском пехотном полку, вышел в отставку. Узнав мои несчастные обстоятельства, он советовал мне идти в военную службу, для чего приготовил мне все дворянские документы, но я, имея единственное намерение окончить науки, поблагодарил искренно за его великодушие и отправился к г-ну Корженевскому, помещику Сенинского уезда, где пробыл целый год, занимаясь обучением детей его, в том предположении, чтобы приобрести что-нибудь и явиться снова в училище; по истечении года некоторые обстоятельства снова принудили меня заняться еще на год тою же обязанностью у г-на Дышлевского³, помещика Суражского уезда. Там ужасная болезнь, происшедшая от беспрестанной сидячей жизни, так изнурила меня, что я, потеряв на лекарства все свои деньги, полученные за труды, принужден был, не окончив года, удалиться от него к дяде моему Григорию Матвеевичу. Там я пробыл несколько месяцев в беспрестанном телодвижении и сим единственно исцелился от болезни, которая угрожала мне смертию, в самом цвете юности.

Наконец, ревностное желание мое исполнилось, я был принят благосклонно опять в училище нынешним префектом оною кс. Максимилианом Свягою, и в сем великодушном и усердном наставнике нашел второго отца.

Но день 6-ый февраля текущего года есть день счастливейший для меня и неизгладимыми письменами начертан в признательном моем сердце. Я был представлен почтеннейшими наставниками моими его превосходительству господину попечителю Белорусского учебного округа⁴, и сей великий муж изволил обратить свое внимание на меня недостойного. Изволил даже приказать явиться к нему и заботливым разговором о жребии моем удостоил меня. Стой, перо! Ты не в состоянии описать здесь тех сладчайших восторгов, которыми теперь преисполнен дух мой! Уступи место благодарным слезам, пусть льются, они лишь могут изъяснить умиленнейшие чувствования, для выражения которых перо ничтожно!!!

Фаддей Заблоцкий

¹ У арыгінале: ударю.

² У арыгінале: и которой.

³ Антон Дышлеўскі, уладальнік маёнтка Вышадкі (гл. пра яго: Г. К і с я л ё ў. Загадка беларускай «Энеіды». Мінск, 1971, стар. 74—77).

⁴ Р. І. Карташэўскаму, які неўзабаве накіраваў Т. Заблоцкага вучыцца ў Маскоўскі ўніверсітэт.

З ПЕРАПІСКІ ВІЛЕНСКАГА ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТАРА З АРХАНГЕЛЬСКІМ ГУБЕРНАТАРАМ ПРА Р. ПАДБЯРЭСКАГА

Дакументы, што публікуюцца ніжэй, знаходзяцца ў справе «Относительно возвращения на родину из Архангельской губернии дворянину [так!] Ромуальду Подберезскому» (ЦДГА ЛітССР, ф. 378, Паліт. аддз., 1856 г., спр. 27). Яны ўдакладняюць дату смерці вядомага публіцыста і выдаўца 40-х гадоў XIX ст. (раней лічылася, што ён памёр у 1863 г.). Перапіска пачалася ў сувязі з агульнай амністыяй на пачатку царавання Аляксандра II. У справе ёсць і іншыя дакументы пра акалічнасці знаходжання Падбярэскага ў ссыльцы, пра яго цяжкае душэўнае захворванне.

№ 1

Виленского военного, гродненского и ковенского генерал-губернатора. Апреля 24 дня 1856 года. № 264. г. Вильна.

Господину начальнику Архангельской губернии.

Предполагая ходатайствовать о помиловании некоторых из лиц, высланных из вверенного мне края за проступки на жительство и под надзор полиции в русские губернии¹, я имею честь покорнейше просить ваше превосходительство уведомить

меня, заслуживает ли высланный в 1851 году из Вильно в Архангельск, а впоследствии переведенный в Пинегу дворянин Ромуальд Подберезский настоящим поведением своим дозволения возвратиться на родину.

Генерал-адъютант²

Л. 1. Водпуск на бланку, без подпісу, з надпісам «Черновое»

¹ *Спачатку было:* Предполагая ходатайствовать об облегчении участи некоторых из высланных за проступки... в русские губернии из вверенного мне края лиц возвращением на родину.

² *Віленскім генерал-губернатарам быў у гэты час генерал-ад'ютант У. І. Назімаў.*

№ 2

Министерство внутренних дел. Начальника Архангельской губернии. По канцелярии. Стол 1-й. 13 октября 1856 года. № 6543. Архангельск.

Господину виленскому военному, гродненскому и ковенскому генерал-губернатору.

В дополнение к отношению моему от 12 сентября № 627¹ имею честь уведомить ваше высокопревосходительство, что состоящий в Архангельской губернии под надзором полиции дворянин Ромуальд Подберезский умер 10-го сего октября.

Гражданский губернатор Пфелер
Исправляющий должность правителя канцелярии Тошаков

Паметка алоўкам: 26 октября. Уведомить нач[альника] губернии².

Л. 9. Арыгінал

¹ *Гл. гэту ж справу, лл. 6—7.*

² *Аднаведнае паведамленне віленскаму губернатару ад 31 кастрычніка 1856 г. гл. у гэтай жа справе, л. 10.*

БІБЛІЯГРАФІЯ ДОКУМЕНТАЛЬНЫХ ПУБЛІКАЦЫЙ (1923—1976 гг.)

Прыведзеныя ніжэй бібліяграфічныя матэрыялы ахопліваюць больш чым пяцідзсяцігадовы перыяд з 1923 г. (г. зн. пасля выхаду 3-га тома «Беларусаў» Я. Ф. Карскага, дзе падсумаваны папярэднія здабыткі беларускага літаратуразнаўства) і да апошняга часу. У бібліяграфію ўваходзяць часопісныя і газетныя дакументальныя публікацыі, паведамленні аб архіўных і бібліяграфічных знаходках, а таксама асобныя публікацыі ў зборніках тэкстаў і дакументаў і некаторых калектыўных выданнях. Манаграфіі і зборнікі артыкулаў улічаны ў значнай ступені ў бібліяграфіі Н. Ватацы¹ і ў нашу бібліяграфію як самастойныя адзінкі не ўвайшлі, яны прыводзяцца ў тым выпадку, калі той ці іншы часопісны або газетны матэрыял увайшоў пазней у кнігу (уводзяцца ў анатацыю словам «Параўн.» — параўнай). У бібліяграфіі паказаны таксама дакументальныя дадаткі да манаграфій.

У анатацыях раскрываецца не толькі змест публікацыі, але, як правіла, паказваецца таксама характар апублікаваных матэрыялаў і сховішчы ці выданні, адкуль гэтыя матэрыялы ўзяты. Калі анатуецца толькі частка працы, перад анатацыяй ставіцца «зорачка» (*). У асобных выпадках анатуецца разам блізкія па зместу, характару выкарыстаных матэрыялаў і часу ўзнікнення публікацыі аднаго і таго ж аўтара.

Артыкулы тэарэтычнага і папулярызатарскага характару, калі яны не ўводзяцца ў навуковы ўжытак новых архіўных і да т. п. матэрыялаў, у дадзенай — спецыфічна дакументальнай, крыніцазнаўчай — бібліяграфіі не адзначаюцца. У бібліяграфію не ўвайшлі публікацыі пра К. Каліноўскага, таму што дзейнасць яго далёка выходзіць за рамкі літаратуры. Выключэнне зроблена толькі для звязаных з Каліноўскім твораў беларускай літаратуры («Мужыцкая праўда»).

У бібліяграфіі магчымы асобныя пропускі, таму што суцэльны прагляд перыёдыкі з мэтай выяўлення матэрыялаў не праводзіўся.

Усе матэрыялы падаюцца ў храналагічным парадку, па датах апублікавання.

1923

1. Ш л ю б с к і А л. Матэрыялы па гісторыі беларускай літаратуры. Канфіскацыя твораў Дуніна-Марцінкевіча. «Савецкая Беларусь», 17 чэрвеня 1923 г.

Пісьмо міністра народнай асветы папярчыцелю Беларускай навучальнай акругі 1847 г. аб забароне твораў украінскай літаратуры і не дапушчэнні ў літаратуры праяў «мясцовага патрыятызму», перапіска 1859 г. аб канфіскацыі зробленага В. Дуніным-Марцінкевічам перакладу «Пана Тадэвуша» (без спасылкаў). Гл. таксама № 12.

---

¹ Н. В а т а ц ы. Беларускае літаратуразнаўства і крытыка (1945—1963). Бібліяграфія асобных выданняў. Мінск, 1964.

2. Хроніка беларускай культуры. «Польмя», 1923, № 7—8, с. 134.

* У Мазыры знойдзены рукапіс оперы В. Дуніна-Марцінкевіча «Розна міласць бывае» 1860 г.

3. Д у ш-Д у ш э ў с к і К. Аўтограф Франціша Багушэвіча. «Крывіч», 1923, № 5, с. 51.

Публікацыя верша з альбома Станіславы Пятровіч [Пятровіч] 1897 г. «Каб я мог напісаць...» (архіў рэдакцыі «Крывіча»). Ілюстр.: рэпрадукцыя старонкі з альбома.

4. Т. О. Цікавая агітацыйная беларуская брашура 1860-х гадоў. «Крывіч», 1923, № 5, с. 54—56.

«Рассказы на белорусском наречии». Вільня, 1863.

5. [З я м к е в і ч Р а м у а л ь д.] Нацыянальнасць у Вінцука Дунін-Марцінкевіча (Матэрыялы да характарыстыкі творчасці). У кн.: Заходняя Беларусь. 36. грамадскае мыслі, навукі, літаратуры, мастацтва Заходняй Беларусі, кн. 1. Вільня, 1923, с. 115—121. Падпісана: Раман Суніца.

* Письмо В. Дуніна-Марцінкевіча да Ю. Крашэўскага 1861 г. (6-ка Кракаўскай АН, «Gazeta Polska» 1861 г.), верш І. Легатовіча «Скажы, вяльможны пане...» («Војан» 1838 г.). Апублікаваны цалкам.

6. Нязнаны верш Вінцука Дунін-Марцінкевіча. У кн.: Заходняя Беларусь, кн. 1. Вільня, 1923, с. 121—122.

Публікацыя верша «Заўтра Спаса, кажуць людзе...» (архіў Р. Зямкевіча).

1925

7. В а с і л е ў с к і Д. Паэта Ян Баршчэўскі аб Беларусі (3 уласных лістоў яго да пані Корсак). «Аршанскі маладняк», 1925, № 2, с. 20—22.

39 пільмаў Я. Баршчэўскага да Ю. Шапялёвіч з Корсакі за 1837—1845 гг. (Віцебскі музей). Гл. таксама № 8, 15.

8. В а с і л е ў с к і Д. М. Новыя матэрыялы творчасці Яна Баршчэўскага. «Польмя», 1925, № 5, с. 152—156.

Верш «Рабункі мужыкоў» паводле памятнай кніжкі Віцебскай губ. на 1864 г., 31 пільма Баршчэўскага да Ю. Шапялёвіч-Корсак 1837—1844 гг. (Віцебскі музей).

9. П а ў л о в і ч А. Забытае. «Польмя», 1925, № 6, с. 163—175.

Публікацыя «Гутаркі Данілы са Сцяпанам» (запіс Я. Васільева). На думку А. Паўловіча, гутарка належыць В. Дуніну-Марцінкевічу.

10. П і я т у х о в і ч М. М. Францішак Багушэвіч як ідэалаг беларускага адраджэння і як мастак. «Працы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта», 1925, № 6—7, с. 19—34.

* Рукапіс «Беларускай скрыпачкі» (у Б. Эпімах-Шыпілы ў Ленінградзе).

1927

11. Помнікі старой крывічанскай пісьменнасці. «Крывіч», № 12, 1926—1927, с. 2—6.

Публікацыя вершаў Горэвіда «Палякам у дзень 3 мая», «Я клічу вас...», верша-перакладу Г. Татура «Прадкі» (архіў Р. Зямкевіча).

12. Ш л ю б с к і А л. Канфіскацыя «Пана Тадэвуша» Д.-Марцінкевіча. «Узвышша», 1927, № 2, с. 199—202.

Справа [Віленскага цэнзурнага камітэта?] «О рукописи «Pan Tadeusz» на белорусском наречии Дунина-Марцинкевича» 1859 г. (Рукапісны

адзел Беларускай дзярж. б-кі ў Мінску). Тры дакументы публікуюцца цалкам.

13. Х л я б ц э в і ч А ў г. Царскі суд над творамі Ф. Багушэвіча. «Узвышша», 1927, № 3, с. 147–150.

Успаміны пра разгляд твораў Багушэвіча Пецярбургскай судовай палатай у 1908 г. Гл. таксама № 57.

14. Хроніка беларускай культуры. «Польмя», 1927, № 4, с. 239.

* У Бабруйску знойдзены рукапіс паэмы В. Дуніна-Марцінкевіча «Гапон». Рукапіс і новая фатаграфія пісьменніка перасланы ў Інбелкульт.

1 9 2 8

15. В а с і л е ў с к і Д. М. Пад аховай роднай песні (3 перапіскі Яна Баршчэўскага). «Маладняк», 1928, № 1, с. 86–97.

31 пісьмо паэта да Ю. Шапялевіч-Корсак за 1837–1844 гг. (Віцебскі музей). Прыводзяцца вытрымкі з многіх пісьмаў, у тым ліку польскія вершы Я. Баршчэўскага ў перакладзе на беларускую мову.

16. [R о у б а N а р о л е о n]. Białoruski pieśniarz. «Kurjer Wileński», 11 лютага 1928 г. Падапісана: nr.

Успаміны пра Ф. Багушэвіча.

17. Хто з'яўляецца аўтарам паэмы «Тарас на Парнасе». «Савецкая Беларусь», 1 красавіка 1928 г.

Паэма прыпісваецца А. Вярэгу-Дарэўскаму (матэрыялы Р. Зямкевіча).

18. Х л я б ц э в і ч А ў г. Ян Баршчэўскі — першы беларускі пісьменнік XIX веку і ягонае апісанне партызанскага руху беларускіх сялян. «Узвышша», 1928, № 4, с. 141–146.

Верш Я. Баршчэўскага «Рабункі мужыкоў» (паводле прадмовы Р. Падбярэскага да «Шляхціца Завальні» і кнігі «Беларусь» А. Рыпінскага) і інш.

19. Хроніка беларускай культуры. «Польмя», 1928, № 7, с. 218.

У маёнтку Селізоры [Селігоры] Лепельскага р-на да Кастрычніцкай рэвалюцыі захоўваўся рукапіс драмы Г. Марцінкевіча «Аказія падпалкоўніцям».

20. З а м о ц і н І. І. Чарговыя задачы вывучэння гісторыі беларускае літаратуры. «Інстытут беларускай культуры. Запіскі Адзела гуманітарных навук», кн. 2, 1928, с. 265–275.

* Задача збірання матэрыялаў. У Інстытут дасланы копіі пісьмаў Я. Баршчэўскага з Віцебскага музея, сшытак з творамі В. Дуніна-Марцінкевіча («Гапон» і некалькі паасобных вершаў), знойдзены ў Бабруйску.

21. Ш л ю б с к і А л. Адносіны расійскага ўрада да беларускае мовы ў XIX ст. «Інстытут беларускай культуры. Запіскі Адзела гуманітарных навук», кн. 2, 1928, с. 303–337.

Беларускія выданні XIX ст., справа аб забароне зробленага В. Дуніным-Марцінкевічам перакладу паэмы А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш», афіша першай пастаноўкі «Сялянкі» Дуніна-Марцінкевіча, аўтарства «Бяседы старога вольніка...» (Дзярж. б-ка ў Мінску, Тэатральны музей Інбелкульт, пісьмо Р. Зямкевіча А. Шлюбскаму 1926 г. і інш.).

22. «Мужыцкая праўда», № 1–7. У кн.: С. А г у р с к и й. Очерки по истории революционного движения в Белоруссии (1863–1917). Мінск, 1928, с. 211–219.

Публікацыя лацінкай (паводле копіі, «перададзенай нам Інбелкультам, для якога гэты тэкст быў зняты з арыгінала жандарскіх спраў т. І. Віткоўскім»).

1929

23. Хроніка беларускай культуры. «Польмя», 1929, № 1, с. 224.
У Аршанскім краязнаўчым музеі выяўлены рукапісны зборнік вершаў на польскай, рускай і беларускай мовах пад агульнай назвай «Дудка беларуская».
24. Васілеўскі Д. М. Паэма «Тарас на Парнасе» ў краязнаўчым асвятленні. «Наш край», 1929, № 5, с. 20–25.
* Пастаноўка ў 1861 г. у Віцебску беларускай камедыі Г. Марцінкевіча «Аказія пад палкоўніцамі». Паўстанцы 1863 г., сасланыя ў Сібір, ведалі паэму «Тарас на Парнасе» і лічылі яе творам А. Вярэгі (пісьмы Р. Зямкевіча А. Шлюбскаму 1927–1928 гг.).
25. Васілеўскі Д. Арцём Ігнатавіч Вярэга і яго літаратурна-грамадская чыннасць. «Польмя», 1929, № 6, с. 183–200.
Справа аб дваранскім паходжанні роду Вярэгаў і іншыя дакументы Віцебскага архіва, жандарскія дакументы (паводле зб. «1863 г. на Віцебшчыне», які тады рыхтаваўся) і інш.
26. Хроніка беларускага культурнага жыцця. «Польмя», 1929, № 6, с. 216.
Спіс паэмы «Тарас на Парнасе» ў Суражскім музеі.
27. Паўловіч Альберт. «Сялянка» В. Дуніна-Марцінкевіча на мінскай сцэне (Гістарычная спраўка). «Польмя», 1929, № 8–9, с. 167–169.
Афіша і ўспаміны Я. Васільева пра пастаноўку 9 лютага 1852 г.

1930

28. Janik Michał. Towiańczycy na Syberji. «Przegląd współczesny», t. XXXIV. Kraków, 1930, с. 93–108.
Сібірскія ўспаміны А. Вярэгі-Дарэўскага (б-ка Чартарыйскіх у Кракаве).

1932

29. Зямкевіч Р. Ян Неслухоўскі (Янка Лучына) і яго невядомыя творы. «Нёман» (Вільня), 1932, кн. 2, с. 58–64.
Публікацыя вершаў «Усёй трупце дабрадзея Старыцкага беларускае слова», «Дабрадзёю артысту Манько», сцэнічнага ўрыўка. Прыгадваецца рукапіс Неслухоўскага з апісаннем мінскай беларускай батлейкі.

1934

30. Шутовіч Янка. Адам Гурыновіч (У 40-я ўгодкі смерці). «Беларуская крыніца», 18 сакавіка 1934 г.
Лёс рукапіснай спадчыны А. Гурыновіча (Беларускі музей у Вільні, архіў сваякоў Гурыновіча). Ілюстр.: фотопартрэт паэта.
Параўн.: «Шлях моладзі», 1934, № 3 (63), с. 5–7.
31. [Дакументы пра ўзел Я. Чачота ў філамацкіх арганізацыях]. У кн.: Archiwum filomatów. Cz. II. Materiały do historii towarzystwa filomatów. Wydała Stanisława Pietraszkiewiczówna. T. III. W Krakowie, 1934, паводле імяннага паказальніка.
Публікацыя справаводства філамацкіх арганізацый (архіў філаматаў, які захаваўся ў сям'і Петрашкевічаў).

Першая і трэцяя часткі «Archiwum filomatów» («Korespondencja 1815–1823 г.» і «Poezya filomatów»), у тым ліку пісьмы і вершы Я. Чачота) апублікаваны Я. Чубакам у 1913 і 1922 гг.; два першыя тамы другой часткі («Materjały do historii [...]») выданы ў 1920 – 1921 гг. С. Шпатанскім і С. Петраш-кевіч. Гл. таксама № 305–306.

32. Ш у т о в і ч Я. Адам Гурыновіч (1869 г.–14.I.1894 г.) – 3 недрукаванай спадчыны Адама Гурыновіча. «Калоссе», 1935, кн. 1, с. 27–33.

Публікацыя вершаў «Сцягнула на дворы...», «Бор», «Вясна», «Да жніва», «Перш душылі паны...», «Каток», «Рыбак» (Беларускі музей у Вільні). Ілюстр.: фотопартрэт Гурыновіча.

1936

33. B r e n s z t e j n M i c h a ł. Bohuszewicz Franciszek Benedykt. У кн.: Polski Słownik Biograficzny, t. II. Kraków, 1936, с. 233–234.

Выданні твораў, факты жыцця Ф. Багушэвіча (некралогі ў «Крају» і «Kurjerze Warszawskim», «запіскі ўласныя» [М. Бранштэйна?] і інш.).

1938

34. P i g o Ń S t a n i s ł a w. Czeczot Jan. У кн.: Polski Słownik Biograficzny, t. IV. Kraków, 1938, с. 316–317.

Выданні твораў, факты жыцця, рукапісы Я. Чачота (архіў філаматаў у Вільні, музей Міцкевіча ў Парыжы, прыватны збор С. Карпінскага і інш.).

35. [Пісьмы Э. Ажэшка да Я. Карловіча]. У кн.: E l i z a O r z e s z k o w a. Listy, t. II, cz. 1. Pod kierunkiem prof. Józefa Ujejskiego opracował Ludwik Brunon Swiderski. Warszawa – Grodno, 1938, с. 5–112, 271–276, 280–321.

Публікацыя паводле арыгіналаў «Асалінеума» ў Львове, Таварыства сяброў навук у Вільні. У пісьмах прыгадваецца Ф. Багушэвіч, дзецца ацэнка яго творчасці. Гл. таксама № 102.

36. Д а р а ш э н к а Д м і т р о. Старонка з маіх успамінаў (Светлай памяці Францішка Багушэвіча). «Запісы Беларускага навуковага таварыства», сш. 1. Вільня, 1938, с. 30–33.

Сустрэчы з Ф. Багушэвічам у Вільні ў 1898 г.

37. Т а л о ч к а У л а д. Фр. Багушэвіч і Э. Арэшчыха. «Запісы Беларускага навуковага таварыства», сш. 1. Вільня, 1938, с. 33–34.

Паводле другога тома «Пісьмаў» Ажэшка (гл. № 35).

1939

38. Л а р ч а н к а М., Ф і г л о ў с к а я Л. Новыя матэрыялы аб беларускай літаратуры XIX стагоддзя. «Літаратура і мастацтва», 9 сакавіка 1939 г.

Вершаваныя творы «Панская ласка», «Уваскрэсенне Хрыстова», «Сцяпан і Тацяна», п'еса «Адвяхорак» Сазановіча, брашура «Дзядзька Антон», «Рассказы на белорусском наречии», справы аб выданні п'есы В. Дуніна-Марцінкевіча «Пінская шляхта», «Беларускіх расказаў» Ф. Багушэвіча, рукапісу Палянкоўскага «Беларуская ластаўка», твораў Ф. Блуса і А. Ельскага, нелегальны зб. «Песні» з творамі Багушэвіча і інш. (Архіў унутранай палітыкі, культуры і быту і іншыя ленынградскія архівы і бібліятэкі).

39. J a n i k M i c h a ł. Imiennik sybirski Artemiusza Weryhi. «Sybirak», 1939, № 3, с. 35–38.

Публікацыя сібірскага альбома А. Вярэгі-Дарэўскага (6-ка Чартарыйскіх у Кракаве).

40. Л а р ч а н к а М і х. Аб новых ананімных паэмах беларускай літаратуры XIX стагоддзя («Панская ласка» і «Васкрасенне Хрыстова»). «Літаратура і мастацтва», 21 верасня 1939 г.

«[...] Рукапісы [...] знойдзены ў архівах толькі нядаўна». Прыводзяцца ўрыўкі.

1940

41. К у з ь м і н І. У Пецярбургскім універсітэце. Новыя матэрыялы біяграфіі Багушэвіча. «Літаратура і мастацтва», 23 сакавіка 1940 г.

Студэнцкая справа (ДГА Ленінградскай вобл.).

42. На радзіме Ф. К. Багушэвіча. «Літаратура і мастацтва», 23 красавіка 1940 г.
Літаратурнай брыгадай, якая выязджала на радзіму Ф. Багушэвіча ў Ашмянскі р-н, выяўлены новыя матэрыялы: 10 невядомых фотаздымкаў пісьменніка, малюнак сына «Ф. К. Багушэвіч у дзень смерці», байка «Свінні і бараны». Прыводзіцца згаданы малюнак.

43. І о ф е Б а р ы с. Паэма «Тарас на Парнасе». Аб часе і месцы напісання і гісторыка-літаратурным значэнні. «Полымя рэвалюцыі», 1940, № 7, с. 193–203.

* Выданні паэмы ў 6-ці імя М. Я. Салтыкова-Шчадрына ў Ленінградзе.

44. Л а р ч а н к а М і х. На радзіме Ф. К. Багушэвіча. «Звязда», 26 верасня 1940 г.

Успаміны селяніна П. Каспяровіча, некралог у газ. «Сын Отчества», партрэты і рэчы пісьменніка, што захаваліся ва ўнукаў, рукапіс байкі «Свінні і бараны».

45. К у з ь м і н І. Выключна рэдкая кніга. «Літаратура і мастацтва», 23 лістапада 1940 г.

Першае выданне «Пана Тадэвуша» ў перакладзе В. Дуніна-Марцінкевіча (6-ка імя М. Я. Салтыкова-Шчадрына ў Ленінградзе).

46. «Панская ласка» [Паэма]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. 36. тэкстаў. Пад рэдакцыяй Я. Купалы. Матэрыялы падабраны і апрацаваны В. В. Барысенкам, М. Р. Ларчанкам, Л. І. Фіглоўскай. Мінск, 1940, с. 114 – 121.

Публікацыя (з рукапіснага зб. «Белорусские народные легенды [...] б. Себежского у. Витебской губ.» у Вучоным архіве Геаграфічнага таварыства ў Ленінградзе). Ілюстр.: факсіміль першай старонкі рукапіснага тэксту паэмы.

47. Ф. К. Багушэвіч (1840–1900 г.). У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. 36. тэкстаў. Мінск, 1940, с. 149–150.

* Лёс зборнікаў «Беларуская скрыпачка» і «Беларускія расказы» (Ленінградскі архіў унутранай палітыкі, культуры і быту і інш.).

1945

48. Б э н д э Л. Верш аб Ф. Багушэвічу. «Літаратура і мастацтва», 2 жніўня 1945 г.

Публікацыя верша «На памяць добразычліваму ў сям'і» (з рукапіснай хрэстаматыі Б. Эпімаха-Шыпілы).

49. Б э н д э Л. Новыя матэрыялы аб Янку Лучыне. «Полымя», 1945, № 9, с. 153–161.

Дакументы аб вучобе Лучыны ў Пецябургскім універсітэце і Тэхналагічным інстытуце (ДГА Ленінградскай вобл.). Публікацыя яго вершаў «Вясновай парой», «Заходзіць сонца за горы...», «Джюбеліні-Рядновой» («Минский листок») і п'сьма да П. В. Шэйна ад 10 кастрычніка 1887 г. (з папер Шэйна).

50. Б э н д э Л. «Песні». Зборнік беларускіх вершаў. «Літаратура і мастацтва», 12 кастрычніка 1945 г.

36. «Песні» з вершамі Ф. Багушэвіча і невядомых аўтараў, выдадзены ў 1904 г. за мяжой. Публікацыя вершаў «Окліч» (К. Каганца?) і «Мужыцкая доля» Банадыся Асакі.

51. Б э н д э Л. Новыя мастацкія тэксты XIX стагоддзя. «Беларусь», 1945, № 10, с. 18–19.

Публікацыя ананімнага вершаванага твора «Сход» (з папер П. В. Шэйна).

52. В. Д у н і н-М а р ц і н к е в і ч. «Травіца Брат-сястрыца». [Публікацыя Л. Бэндэ]. «Беларусь», 1945, № 11–12, с. 20–23.

Паводле копіі з цензурнага рукапісу, які каля 1929 г. паступіў у архіў кафедры беларускай літаратуры АН БССР.

1946

53. В. Дунін-Марцінкевіч у Шчаўрах. «Беларусь», 1946, № 1, с. 60.

Надпіс на копіі паэмы «Тарас на Парнасе» ў паперах Е. Раманава (Беларускі музей у Вільні).

54. Б э н д э Л. Новыя архіўныя матэрыялы па гісторыі беларускай літаратуры. «Беларусь», 1946, № 4, с. 24–25.

Публікацыя: п'сьмо да [М. М.] Стасюлевіча 1873 г. і 3 вершы В. К. Сулімы-Савіча-Заблоцкага (архіў Інстытута літаратуры АН СССР).

55. А л е к с а н д р о в і ч С ц я п а н. «Сялянка» В. Дуніна-Марцінкевіча на рускай мове. «Беларусь», 1946, № 8, с. 63.

Кніга П. Шпілеўскага «Дажынкi» (СПб, 1857).

56. В. Д у н і н-М а р ц і н к е в і ч. «Быліцы, расказы Наума». «Халімон на каранцы». [Публікацыя Л. Бэндэ]. «Польмя», 1946, № 8–9, с. 91–127.

З копіі цензурнага рукапісу, які каля 1929 г. паступіў у архіў кафедры беларускай літаратуры АН БССР.

57. Х л я б ц э в і ч Я ў г е н і. Царскі суд над творамі Ф. Багушэвіча. «Беларусь», 1946, № 11–12, с. 94.

Разгляд твораў Багушэвіча ў Пецябургскай судовай палатце (успаміны). Гл. таксама № 13.

1947

58. Ш а р а х о ў с к і Я. Біяграфія Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча. «Польмя», 1947, № 3, с. 84–90.

Паводле манаграфіі Ю. Галомбака пра Дуніна-Марцінкевіча (Вільня, 1932), публікацыі Л. Бэндэ ў «Польмі» і «Беларусі» і інш.

59. Б э н д э Л. Новае аб Ф. Багушэвічу. «Польмя», 1947, № 5, с. 111–123.

Публікацыя дакументаў студэнцкай справы Багушэвіча (1861), дакументы пра ўдзел п'сьменніка ў студэнцкіх хваляваннях, забарону зб. «Беларускія расказы» (1898), разгляд яго твораў Пецябургскай судовай палатой у 1908 г. (ДГА Ленінградскай вобл., ЦДГАЛ).

60. Б а б и н ц е в С. Мировая известность Крылова. У кн.: И. А. Крылов. Материалы исследования. М., 1947, с. 268–295.

* Рукапіс М. Косіч «Переложение басен Крылова на литвино-белоруское наречие» (1901) і яго разгляд цензурнымі ўстановамі, публікацыя байкі «Клявеччык і Гадзюк» (Рукапісны аддзел Публічнай б-кі [у Ленінградзе] і інш.).

1948

61. І в а н ю к М. Раннія пераклады твораў Л. Талстога на беларускую мову. «Літаратура і мастацтва», 20 лістапада 1948 г.

Пераклад М. Косіч п'есы Л. Талстога «Первый винокур, или как чертенок краюшку хлеба заслужил» (1902) і цензурныя дакументы аб забароне гэтага рукапісу (без спасылак).

62. К р з у ж а н о в с к а З о ф і а. Listy Jana Czeczota do Konstantego Tyszkiewicza (1844–46). «Pamiętnik Literacki», roczn. XXXVIII. Warszawa, 1948, с. 507–521.

Публікацыя: 4 пісьмы (са збору Р. Зямкевіча, потым — Ю. Кжыжаноўскага).

1950

63. Б а с с И. На родине Ф. Богушевича. «Советская Белоруссия», 25 красавіка 1950 г.

Успаміны сялян-аднавяскоўцаў пра пісьменніка. Гл. таксама № 65.

64. В о л ь с к і В і т. На радзіме паэта. «Літаратура і мастацтва», 13 мая 1950 г.

Успаміны сялян-аднавяскоўцаў пра Ф. Багушэвіча. Ілюстр.: «Дом Ф. Багушэвіча ў Кушлянах».

65. Б а с с И., Е р м а л о в и ч Н. Ф. Богушевич в воспоминаниях крестьян-земляков. «Известия АН БССР», 1950, № 3, с. 43–46.

Параўн.: І. Б а с с. Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні. Мінск, 1969, с. 89–96.

66. В і к е н ц і й Д у н і н - М а р ц і н к е в і ч. «Сялянка» (Опера ў 2 актах). [Пераклад польскіх тэкстаў Я. Купалы]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. 3б тэкстаў. Пад рэдакцыяй Ю. С. Пшыркова. Склалі: В. В. Барысенка, М. Р. Ларчанка і Л. І. Фіглоўская. Мінск, 1950, с. 76–113.

Публікацыя паводле рукапісу Купалы (музей Я. Купалы).

1951

67. М а й х р о в і ч С ц я п а н. Янка Лучына. Жыццё і творчасць. «Полымя», 1951, № 5, с. 118–142.

Пісьмо Я. Лучыны да П. Шэйна 1887 г., дакументы пра вучобу ў Пецябургскім універсітэце (1870–1871 гг.), творы і інш. (ДГА Ленінградскай вобл., «Вязанка», газ. «Минский листок» і інш.).

Параўн.: С. М а й х р о в і ч. Янка Лучына. Мінск, 1952; я г о ж. Нарысы беларускай літаратуры XIX стагоддзя. Мінск, 1957, с. 318–363.

1952

68. G e r m a n F r a n c i s z e k. Jeszcze w sprawie stosunku Mikołaja Gogola do zbioru pieśni ludowych Zoriana Dołęgi Chodakowskiego (list do redakcji). «Polska Sztuka Ludowa», 1952, № 6, с. 359–360.

* Выданні А. Рypінскага, яго карэспандэнцыя, пісьмо да яго А. Міцкевіча (прыватныя зборы, Нацыянальная б-ка ў Варшаве).

1953

69. Гарэцкі І. Цікавая знаходка. «Беларусь», 1953, № 1, с. 25.
Сямейны альбом Ф. Багушэвіча (захоўваўся ў С. Ф. Чайкоўскай). Ілюстр.: «Ф. Багушэвіч (здымак 1863 г.)», «Фота з сямейнага альбома Ф. Багушэвіча. Другі злева – Ф. Багушэвіч (здымак 1864 г.)», «Ф. Багушэвіч (Чарнігаў, 1867–68 гг.)».

1954

70. Л у ш ч ы ц к і І. Перадавая грамадская думка ў беларускай ананімнай літаратуры. «Польмя», 1954, № 1, с. 135–150.

Верш «Вот свободу дадуць скоро» («Вясна гола перапала») у рукапісным зборніку разам з творамі В. Дуніна-Марцінкевіча, «Размова валуйскіх двух мужыкоў», «Бяседа старога вольніка...» і інш. (ЦБАН ЛітССР, 6-ка імя М. Я. Салтыкова-Шчадрына ў Ленінградзе, ЦДА ЛітССР і інш.).

Параўн.: І. М. Л у ш ч ы ц к і. Нарысы па гісторыі грамадска-палітычнай і філасофскай думкі ў Беларусі ў другой палавіне XIX в. Мінск, 1958, с. 64–104.

71. Б а с і с і д а р. Новыя факты да біяграфіі Паўлюка Багрыма. З архіўных матэрыялаў. «Літаратура і мастацтва», 15 мая 1954 г.

Справа «О неповиновении крестьян м. Крошина своему помещику Юраге» (Гродзенскі філіял ЦДГА БССР).

72. Л а р ч а н к а М. Зборнік вершаў Я. Аношкі. «Літаратура і мастацтва», 17 ліпеня 1954 г.

«Паэзія Яна Аношкі. Пасмяротныя творы» (Полацк, 1828) (Дзярж. 6-ка імя У. І. Леніна ў Маскве).

73. Б э н д э Л. Творчасць Ф. Тапчэўскага. «Польмя», 1954, № 12, с. 132 – 147.
Публікацыя вершаў «Саўсім не тое, што было», «Грошы й праца», «Ён і яна», «Вечарынка», «Панскае ігрышча» (з рукапіснай хрэстаматыі Б. Эпімах-Шыпілы).

74. К r z y ż a n o w s k i J u l i a n. «Tyrtusz polski» i dekabrzyści. «Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego», 1954, № 2 (7), с. 74–81.

Публікацыя ўрыўка з «Беларусі» А. Рыпінскага (Парыж, 1840) і інш. Ілюстр.: Рыпінскі з таварышамі-падхарунжымі ў Дынабургу ў 1829 г. (з альбома Страшэвіча. Парыж, 1832).

75. Воспоминания А. Рыпинского о встречах с Кохельбекером в Динабургской крепости. Публикация Д. Б. Кацнельсон. «Литературное наследство», т. 59. М., 1954, с. 513–516.

Урывак з «Беларусі» А. Рыпінскага (Парыж, 1840) у перакладзе на рускую мову.

1955

76. Б а с І. Паўлюк Баграм. «Польмя», 1955, № 3, с. 147–154.

Справы папячышчеля Віленскай навучальнай акругі і гродзенскага губернатара аб падзеях у Крошыне 1828 г. (ЦДА ЛітССР, філіял ЦДГА БССР у Гродна).

Параўн.: І. Б а с. Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні. Мінск, 1969, с. 61–76.

77. Л у ш ч ы ц к і І. Аб светапоглядзе Адама Гурыновіча. «Польмя», 1955, № 6, с. 141–152.

Рукапісы вершаў паэта ў ЦБАН ЛітССР, брашура «Дзядзька Антон» (1892) і інш.

Параўн.: І. М. Л у ш ч ы ц к і. Нарысы па гісторыі грамадска-палітычнай і філасофскай думкі ў Беларусі ў другой палавіне XIX в. Мінск, 1958, с. 326–351.

78. [Александровіч Сцяпан] Беларускія нелегальныя выданні. «Беларусь», 1955, № 9, с. 31. Падпісана: С. Варановіч.

* «Gazeta Narodowa» (1884) аб дзейнасці групы «Гоман».

79. Вяршынін С. Матэрыялы аб Станіславе Манюшку. «Беларусь», 1955, № 9, с. 31.

* Афіша аб пастаноўцы оперы С. Манюшкі і В. Дуніна-Марцінкевіча «Рэкруцкі набор» у Мінску ў 1841 г.

1956

80. Бэндэ Л. «Гутарка ў карчме». «Польмя», 1956, № 2, с. 140—153.

Публікацыя «Гутаркі ў карчме, спісанай Кандрасем з-пад Докшыц» (з рукапіснай кніжкі, архіў Л. Бэндэ).

81. Семяновіч А. Новае пра Дуніна-Марцінкевіча. «Літаратура і мастацтва», 24 сакавіка 1956 г.

Удзел пісьменніка і яго дачкі ў вызваленчым руху, спроба ў 1870 г. вызваліцца з-пад паліцэйскага нагляду (ДА Мінскай вобл.). Асобныя дакументы апублікаваны цалкам.

82. Трапачынска-Агаркова Вераніка. Беларускі паэт — друг польскага рэвалюцыянера. «Літаратура і мастацтва», 31 сакавіка 1956 г.

Ф. Савіч (паводле «Гісторыі польскай дэмакратыі» Б. Ліманоўскага, «Гісторыі паўстання польскага народа» А. Гілера).

83. Александровіч С. Яшчэ пра Францішка Савіча. «Літаратура і мастацтва», 14 красавіка 1956 г.

Запіскі К. Машкоўскага і М. Лавіцкага («Русский архив», 1909; «Віленскія архіўныя крыніцы» [«Wileńskie źródła archiwalne»], 1925).

84. Гультман Р. З архіўных матэрыялаў пра Адама Гурыновіча. «Літаратура і мастацтва», 26 мая 1956 г.

Рэвалюцыйная дзейнасць (ЦДГАМ, ЦДГА ЛітССР). Частка дакументаў публікуецца цалкам. Гл. таксама № 101, 117.

85. Александровіч С. Матэрыялы да біяграфіі Багушэвіча. «Літаратура і мастацтва», 2 чэрвеня 1956 г.

Вучоба ў Нежынскім ліцэі, служба ў Чарнігаўскім губернскім праўленні і судовым следчым (ДА Чарнігаўскай вобл., яго Нежынскі філіял, «Черниговские губернские ведомости»). Частка дакументаў публікуецца цалкам. Ілюстр.: «Будынак Нежынскага педінстытута [...]».

86—87. Басі. Да пытання аб аўтарстве «Энеіды навыварат». «Літаратура і мастацтва», 23 чэрвеня 1956 г.

Басі. Да пытання аб аўтарстве і часе з'яўлення «Энеіды навыварат». «Брестский гос. пединститут им. А. С. Пушкина. Ученые записки», вып. 1. Мінск, 1956, с. 11—59.

І. А. Манькоўскі і В. П. Равінскі (ІРЛІ, «Месяцеслов», «Русская старина», «Смоленский вестник», «Всемирная иллюстрация» і інш.).

88. Александровіч С. Слядамі легенды. «Літаратура і мастацтва», 4 жніўня 1956 г.

Успаміны аднавяскоўцаў пра П. Багрыма, дата яго смерці. Гл. таксама № 113.

89. Матэрыялы о белорусском писателе В. Дунине-Марцинкевиче. «Советская Белоруссия», 1 верасня 1956 г.

Паводле артыкула [А. Слупскага] «Стары Мінск» [«Минский листок» 1895 г.].

90. М а й х р о в і ч С. Творы Францішка Багушэвіча на польскай мове. «Літаратура і мастацтва», 29 верасня 1956 г.

«Праўдзівая гісторыя аб замучаным дукаце» і інш. (без спасылкі). Ілюстр.: «Ф. Багушэвіч. Неапублікаванае фота, якое захоўвалася да гэтага часу ў пляменніка паэта Альхімовіча С. К.».

91. Б а с і. Забытыя імёны. «Літаратура і мастацтва», 13 кастрычніка 1956 г.

В. Каратынскі, А. Вярыга-Дарэўскі, Я. Вуль і інш. (паводле копіі альбома Вярыгі ў ЦБАН ЛітССР і інш.).

92. Б а с і. З літаратурнага мінулага. «Беларусь», 1956, № 10, с. 28.

* Аўтарства артыкула «Некалькі слоў аб беларускай народнай паэзіі» («Ілюстрированная газета», 1866), аўтограф [?] П. Багрыма (ЦДГА ЛітССР), «Славянскі народапіс» П. Шафарыка. Ілюстр.: факсімільнае подпісу П. Багрыма.

93. М а й х р о в і ч С. Альгерд Абуховіч. «Літаратура і мастацтва», 24 лістапада 1956 г.

Творы пісьменніка («Мемуары», «Ваўкалак» і інш.) паводле газ. «Гоман» 1916 г. і «Беларускага календара» на 1915 г.

Параўн.: С. М а й х р о в і ч. Нарысы беларускай літаратуры XIX ст. Мінск, 1957, с. 380–388.

94. Ф р а н ц і ш а к Б а г у ш э в і ч. «Яснавяльможнай пані Арэшчысе». У кн.: Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст. Зб. тэкстаў. Склаў В. В. Барысенка, рэдактары: М. Ц. Лынькоў, П. У. Броўка. Мінск, 1956, с. 95–96.

Публікацыя (без спасылкі).

95. Я н к а Л у ч ы н а. «Усёй трупце дабрадзея Старыцкага беларускае слова». «Дабрадзёку артысту Манько» [вершы]. «Старасць не радасць» [сцэнічны ўрывак]. «С праздничной поездки» [артыкул]. «Воскресень» [пераклад паэмы У. Сыракомлі]. У кн.: Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст. Зб. тэкстаў. Мінск, 1956, с. 125–127, 129–131, 136–139, 187–193.

Публікацыі (архіў Інстытута літаратуры і мастацтва АН БССР, «Мінский листок» і інш.).

96. А д а м Г у р ы н о в і ч. «Раз у Зольках, у дзярэўні...». «Па жніве». «Звярынец». «Эха» (з рускай – А. С. Пушкіна). «Казельчык» (з рускай – І. А. Крылова). «Мароз» (з рускай – Н. А. Някрасава). «Восень» (з рускай – А. К. Талстога). «Гібніць зарання...» (з польскай – Я. Каспровіча). «Вечны рэвалюцыянер» (з украінскай – І. Франко). «Весьлячак». У кн.: Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст. Мінск, 1956, с. 221–222, 233–235, 238–242, 246–250.

«[...] Друкуюцца ўпершыню па рукапісах, якія знойдзены ў архіве паэта» (ЦБАН ЛітССР).

97. Творы, якія прыпісваюцца А. Гурыновічу. У кн.: Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст. Зб. тэкстаў. Мінск, 1956, с. 251–254.

Публікацыя вершаў «Прости! не вовемя прызнаньне...», «Я немножко литератор...», «Как мало тех, кто искренней душой...», «Пора, пора нам встрепенуться...» (ЦБАН ЛітССР).

98. «Мужыцкая доля». [Ананімны верш]. У кн.: Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст. Зб. тэкстаў. Мінск, 1956, с. 293–294.

Публікацыя паводле гектаграфаванага зб. «Песні» 1904 г. (Гродзенскі гісторыка-археалагічны музей).

99. «Ой, у полі вецер вые...» [Ананімны верш]. У кн.: Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст. Зб. тэкстаў. Мінск, 1956, с. 295–296.

Публікацыя паводле гектаграфаванага зб. «Песні» 1904 г. (Гродзенскі гісторыка-археалагічны музей).

100. Архіўныя дакументы аб Ф. Багушэвічу. У кн.: Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст. Зб. тэкстаў. Мінск, 1956, с. 317–323.

Публікацыя: 4 цензурныя дакументы 1899–1908 гг. аб забароне твораў пісьменніка (ЦДГАЛ).

101. Архіўныя дакументы аб А. Гурыновічу. [Публікацыя Р. І. Гульман]. У кн.: Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX ст. Зб. тэкстаў. Мінск, 1956, с. 324–328.

7 дакументаў 1892–1894 гг. аб рэвалюцыйнай дзейнасці (ЦДГАМ, ЦДА ЛітССР). Гл. таксама № 84, 117.

102. [Пісьмы Э. Ажэшка да Я. Карловіча]. У кн.: E l i z a O r z e s z k o w a. Listy zebrane. T. III. Do druku przygotował i komentarzem opatrzył Edmund Jankowski. Wrocław, 1956, с. 7–120, 347–350, 356–446.

Публікацыя паводле выдання пісьмаў Ажэшка 1938 г. (гл. № 35) і матэрыялаў архіва Ажэшка ў Інстытуце літаратурных даследаванняў ПАН. У пісьмах успамінаецца Ф. Багушэвіч, даецца ацэнка яго творчасці. У каментарыях (с. 416) публікуецца польскі верш Багушэвіча (парафраза В. Поля) «A czy znasz ty, bracie młody?..» (архіў Э. Ажэшка).

1957

103. Вершы Францішка Багушэвіча. «Беларусь», 1957, № 2, с. 27.

Публікацыя польскіх вершаў Багушэвіча «Аб замучаным дукаце...», «Прэч бутэлькі...», «Верабей і каша» ў перакладзе на беларускую мову. Арыгіналы знойдзены С. Майхровічам (ЦБАН ЛітССР). Пераклад М. Машары.

104. Б а с І. Манюшка і беларускія пісьменнікі. Да 85-годдзя з дня смерці кампазітара. «Літаратура і мастацтва», 5 чэрвеня 1957 г.

Творчыя сувязі з В. Дуніным-Марцінкевічам і Я. Чачотам. Подпіс дзядзькі кампазітара [?] Д. Манюшкі ў альбоме А. Вярыгі-Дарэўскага («Минские губернские ведомости», 1841. ЦБАН ЛітССР).

105. Ф р а н ц і ш а к Б а г у ш э в і ч. З неапублікаванага. «Запавет». [Публікацыя С. Майхровіча]. «Літаратура і мастацтва», 14 жніўня 1957 г.

Арыгінал — у ЦБАН ЛітССР. Пераклад з польскай мовы М. Машары.

106. А л е к с а н д р о в і ч С. Даследаванне абавязвае... «Літаратура і мастацтва», 24 жніўня 1957 г.

* Спіс «Тараса на Парнасе» ў ЦДА ЛітССР. Некралог і псеўданім Ф. Багушэвіча «Дэмас» («Kurjer Warszawski» 1900 г., «Слоўнік псеўданімаў» А. Бара).

107. С м і р н о ў А. Ф. Багушэвіч і В. Дунін-Марцінкевіч у 1862 г. «Беларусь», 1957, № 9, с. 31.

Дакументы III аддзялення пра В. Дуніна-Марцінкевіча і яго дачку, пра сувязь Багушэвіча з таварыствам «Пянтковічаў» (без спасылкаў).

108. А л е к с а н д р о в і ч С. В. І. Дунін-Марцінкевіч і польская крытыка. Да 150-годдзя з дня нараджэння. «Літаратура і мастацтва», 30 лістапада 1957 г.

Водгукі У. Сыракомлі, Ю. Гарайна, А. Плуга і інш. аб творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча («Dziennik Warszawski», «Gazeta Warszawska», «Kronika wiadomości krajowych i zagranicznych» і інш.).

Параўн.: С. А л е к с а н д р о в і ч. Старонкі братняй дружбы. Мінск, 1960, с. 147–156.

109. В. Дунін-Марцінкевіч. Хіба я стары? Урыўкі (Друкуецца на беларускай мове ўпершыню). «Літаратура і мастацтва», 21 снежня 1957 г.

Пераклаў з польскай мовы А. Зарышкі.

1958

110. Семяновіч А. Новае з біяграфіі Ф. Багушэвіча. «Літаратура і мастацтва», 19 сакавіка 1958 г.

Справа канцылярыі віленскага генерал-губернатара пра ўдзел сям'і Багушэвічаў у паўстанні 1863 г. (ЦДГА ЛітССР).

111. Александровіч С. Першая рэцэнзія на «Дудку беларускую» Ф. Багушэвіча. «Беларусь», 1958, № 3, с. 28.

Рэцэнзія Е. Раманава ў гродзенскіх і віцебскіх губернскіх ведамасях за 1894 г.

112. Кулеша Тодар. Письменник-демакрат Альгерд Абуховіч. «Беларусь», 1958, № 3, с. 28.

Успаміны.

113. Александровіч Сцяпап. Слядамі легенды. «Маладосць», 1958, № 3, с. 98–108.

Дакументальны нарыс пра крошынскія падзеі 1828 г. Успаміны аднавяскоўцаў пра П. Багрыма, дата смерці. Люстр.: «Люстра, зробленая Паўлюком Багрымам», «Магіла П. Багрыма ў Крошыне».

Параўн.: С. Александровіч. Незабыўнымі сцэжкамi, выд. 2-е. Мінск, 1962, с. 3–17; яго ж. Тут зямля такая... Мінск, 1974, с. 15–29, а таксама № 88.

114. Смірноў А. Старонкі братняй дружбы. Аб барацьбе беларускіх, рускіх і польскіх рэвалюцыйных дзеячаў супраць царызму. «Польмя», 1958, № 4, с. 142–156.

* Матэрыялы пра Ф. Савіча, В. Дуніна-Марцінкевіча і яго дачку, верш У. Сыракомлі «Добрыя весці» («Русский архив» 1909 г., ЦДГАМ, ЦДВГА).

115. Басі. Рукапісныя спісы паэмы «Тарас на Парнасе». «Літаратура і мастацтва», 25 чэрвеня 1958 г.

Архіў АН СССР, ЦБАН ЛітССР, Дзярж. б-ка імя У. І. Леніна ў Мінску і інш.

116. Семяновіч А. Новае з біяграфіі Дуніна-Марцінкевіча. «Беларусь», 1958, № 7, с. 29.

Дакументы III аддзялення пра ўдзел пісьменніка і яго дачкі ў вызваленчым руху (ЦДГАМ).

117. Гульман Р. І. Новыя архіўныя матэрыялы пра Адама Гурыновіча. У кн.: Беларуская літаратура. Даследаванні і публікацыі, вып. I. Мінск, 1958, с. 229–260.

Публікацыя: 26 дакументаў са студэнцкай справы, са спраў аб рэвалюцыйнай дзейнасці пісьменніка (ДГА Ленінградскай вобл., ЦДГАМ, ЦДГАЛ, ЦДГА ЛітССР).

1959

118. Шчотка Л. Новае пра Ф. Багушэвіча. «Літаратура і мастацтва», 11 красавіка 1959 г.

Паступленні ў Ашмянскі краязнаўчы музей: сямейны альбом Ф. Багушэвіча, справа аб службе ў Канатопе (Нежынскі філіял Чарнігаўскага абласнога архіва).

119. Аўтографы Арцёма Дарэўскага-Вярыгі. «Літаратура і мастацтва», 24 чэрвеня 1959 г.

Знаходкі С. Баркоўскага (без спасылкі).

120. Ма а й х р о в і ч С ц я п а н. Руплівы збіральнік народнай паэзіі (Да 90-годдзя з дня нараджэння Адама Гурыновіча). «Літаратура і мастацтва», 15 ліпеня 1959 г.

Апублікаваны А. Гурыновічам фальклорны «Зборнік беларускіх твораў» (Кракаў, 1893).

121. А л е к с а н д р о в і ч С ц я п а н. Францішак Савіч. «Літаратура і мастацтва», 29 ліпеня 1959 г.

Следчыя матэрыялы (ЦДГА ЛітССР), аўтабіяграфічныя запіскі Ф. Савіча (паводле кнігі Э. Геленіуша «Успаміны мінулых гадоў») і інш.

Параўн.: С. А л е к с а н д р о в і ч. Старонкі братняй дружбы. Мінск, 1960, с. 157–172.

122. С е м я н о в і ч А. Пра Арцёма Вярыгу-Дарэўскага. «Беларусь», 1959, № 8, с. 27.

Справа III аддзялення 1869–1870 гг. пра знаходжанне А. Вярыгі-Дарэўскага ў Сібіры (ЦДГАМ).

123. [А л е к с а н д р о в і ч С ц я п а н]. Старонка творчай дружбы. «Літаратура і мастацтва», 3 кастрычніка 1959 г. Падпісана: С. Варановіч.

Дакументы пра канфіскацыю перакладу «Пана Тадэвуша», зробленага В. Дуніным-Марцінкевічам (без спасылкі).

124. С м і р н о ў А. Францішак Савіч і яго папелчнікі. Паводле матэрыялаў следства і суда. «Польмя», 1959, № 10, с. 159–171.

Без спасыллак.

125. В я р х о ў П. Верш П. Багрыма «Зайграй, зайграй, хлопча малы». «Літаратура і мастацтва», 25 лістапада 1959 г.

Выданне «Аповесці з майго часу» 1854 г.

1960

126. Новае пра паэта. «Літаратура і мастацтва», 19 сакавіка 1960 г.

Знаходкі С. Александровіча пра Багушэвіча (гл. № 128).

127. К і с л я л ё ў Г. Архіўныя знаходкі пра В. Дуніна-Марцінкевіча. «Літаратура і мастацтва», 27 красавіка 1960 г.

Публікацыя: перапіска Галоўнага ўпраўлення па справах друку з віленскім генерал-губернатарам (3 дакументы) 1889 г. (ЦДГА ЛітССР).

128. А л е к с а н д р о в і ч С ц я п а н. Новае пра Францішка Багушэвіча. «Польмя», 1960, № 6, с. 162–172.

Звесткі пра месца нараджэння паэта (Свіраны), яго творчасць, выданне «Скрыпачкі» і «Тралялёначкі», псеўданімы і супрацоўніцтва ў час. «Край». Спасылкі: «Biesiada Literacka», «Wiek», «Kurjer Litewski», «Kraj» і інш.

Параўн.: С. А л е к с а н д р о в і ч. Старонкі братняй дружбы. Мінск, 1960, с. 185–205.

129. Ф р а н ц і ш а к Б а г у ш э в і ч. «Тралялёначка» [Публікацыя С. Александровіча]. «Польмя», 1960, № 6, с. 173–175.

Паводле кракаўскага выдання 1892 г. (Нацыянальная б-ка ў Варшаве).

130. А л е к с а н д р о в і ч С. Рэдкае выданне. «Беларусь», 1960, № 9, с. 27.

Кніга «Аповесць з майго часу» (Познань, 1858), у якой змешчаны звесткі пра П. Багрыма і яго верш. Ілюстр.: тытульны ліст кнігі.
Параўн.: С. А л е к с а н д р о в і ч. Па слядах паэтычнай легенды. Мінск, 1965, с. 167–172.

131. К і с я л ё ў Г е н а д з ь. Гімназічныя і студэнцкія гады Францішка Багушэвіча. «Польмя», 1960, № 10 с. 160–176.

Месца нараджэння, вучоба пісьменніка ў гімназіі, удзел у паўстанні 1863 г. У дадатку публікацыя: «Дакументы аб удзеле сям'і Ф. Багушэвіча ў паўстанні 1863 г.» — 4 дакументы (ЦДГА ЛітССР).

Параўн.: Г. К і с я л ё ў. Сейбіты вечнага. Мінск, 1963, с. 255–302.

132. К і с я л ё ў Г. Новыя дакументы пра В. Дуніна-Марцінкевіча. «Літаратура і мастацтва», 27 снежня 1960 г.

Публікацыя: прашэнне пісьменніка на імя віленскага генерал-губернатора ад 16 лютага 1870 г. (ЦДГА ЛітССР).

133. Б а с і. Друкаваныя і рукапісныя варыянты паэмы «Тарас на Парнасе». У кн.: Беларуская літаратура. Даследаванні і публікацыі, вып. III. Мінск, 1960, с. 213–233.

Публікацыя параўнальнага спіса паэмы (архіў АН СССР, ЦБАН ЛітССР, Дзярж. б-ка імя У. І. Леніна ў Мінску і інш.).

134. В а с и л ь к і в с ь к и й Г. П. Францішек Казіміравіч Богушевіч (До 120-річчя з дня народжэння пісьменніка). «Навукові запіскі Ніжынскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута ім. М. В. Гоголя», 1960, т. XI, вып. 1, с. 157–167.

* Дакументы пра вучобу ў Нежынскім ліцэі і службу на Украіне (Нежынскі гарадскі архіў). Прашэнне Багушэвіча ад 11 мая 1867 г. друкуецца цалкам.

135. A l e k s a n d e r R u p i ń s k i. Wspomnienie o Küchelbeckerze. У кн.: Pamiętniki dekabrystów. Т. 3. Wyboru dokonali i przypisami opatrzył Wacław Zawadzki. Warszawa, 1960, с. 270–272.

Публікацыя ўрыўка з «Беларусі» А. Рыпінскага (Парыж, 1840).

1961

136. Я н к о ў с к і Э д м у н д. Эліза Ажэшка і Францішак Багушэвіч. «Ніва» (Беласток), 1 студзеня 1961 г.

3 [4?] пісьмы (1892–1897 гг. і б/г), 2 вершы і фота Багушэвіча ў архіве Э. Ажэшка (Інстытут літаратурных даследаванняў ПАН). Публікуюцца ўрыўкі з пісьмаў, верш «Szumią jodły...» Ілюстр.: «Арыгінал пісьма [...]», «Арыгінал верша [...] на польскай мове».

137. Б а р ы ш е в Г. Из истории семьи В. И. Дунина-Марцинкевича. «Неман», 1961, № 1, с. 154–156.

Водгук «Мінских губернских ведомостей» (1850) аб музычных здольнасцях дзяцей пісьменніка. Публікацыя пісьма канцелярыі віленскага генерал-губернатора ў Галоўнае ўпраўленне па справах друку 1889 г. аб «Пінскай шляхце» (ЦДГАЛ). Ілюстр.: «В. І. Дунін-Марцінкевіч (архіўны здымак)», «Куток старога Мінска [...] У адным з гэтых будынкаў была пастаўлена «Сялянка».

138. А л е к с а н д р о в і ч С ц я п а н. Бібліяграфічная загадка. «Літаратура і мастацтва», 7 лютага 1961 г.

Меркаванні пра магчымае існаванне кнігі Ф. Багушэвіча «Скрыпачка». Спасылкі: «Kurjer Wileński» і інш.

139. А л е к с а н д р о в і ч С ц я п а н. Лісты Ф. Багушэвіча да Э. Ажэшка. «Літаратура і мастацтва», 21 лютага 1961 г.

Паводле артыкула Э. Янкоўскага ў «Ніве» (гл. № 136).

140. Кісялёў Генадзь. В. Дунін-Марцінкевіч і паўстанне 1863 года. «Польмя», 1961, № 5, с. 119—138.

Справы III аддзялення і часовага палявога аўдытарыята Віленскай ваеннай акругі пра пісьменніка і яго дачку (ЦДГАМ, ЦДГА ЛітССР).

Параўн.: Г. Кісялёў. Сейбіты вечнага. Мінск, 1963, с. 122—187.

141. Александровіч С. Гісторыя з «Дзядзькам Антонам». «Літаратура і мастацтва», 4 жніўня 1961 г.

Звесткі пра тое, што выдаўцом брашуры «Дзядзька Антон» быў М. Абрамовіч. Прыгадваюцца пісьмы Багушэвіча да А. Карловіча, пісьмо кракаўскай друкарні Анчыца да Я. Карловіча з упамінаннем «Тралялёначкі» («Гісторыя сацыялістычнага руху» Ф. Пэрля, ЦБАН ЛітССР, ЦДГА ЛітССР і інш.).

142. Кісялёў Генадзь. Францішак Багушэвіч і Ян Карловіч. «Польмя», 1961, № 9, с. 162—179.

62 пісьмы Багушэвіча да Карловіча, яго маці і жонкі за 1865—1896 гг. Публікацыя вершаў «Coraz cięższe chwile...» і «Lutnio» rodzinna...» (ЦДГА ЛітССР).

Параўн.: Г. Кісялёў. З думай пра Беларусь. Мінск, 1966, с. 233—283.

143. Александровіч С. Перапіска пабрацімаў. «Літаратура і мастацтва», 29 верасня 1961 г.

Паводле артыкула Г. Кісялёва (гл. № 142). Пісьмы Багушэвіча пацвярджаюць супрацоўніцтва пісьменніка ў «Кгаі».

144. Александровіч Сцяпан. Пісаў Хімка, пісаў Яўтух... «Літаратура і мастацтва», 3 кастрычніка 1961 г.

Пра магчымаць напісання паэмы «Тарас на Парнасе» Я. Крупенькам (пісьмо А. З. Шаўцова з г. Алатыра, спіс паэмы ў ЦДГА ЛітССР).

145. Канапацкі Мацей. Над мемуарамі Бруна Каратынскага. «Ніва» (Беласток), 8 кастрычніка 1961 г.

Звесткі пра беларускія творы В. Каратынскага і У. Сыракомлі ў рукапісных мемуарах Б. Каратынскага і пісьме рэдакцыі «Нашай нівы» 1912 г. (Варшаўскі архіў).

146. Grabowski Tadeusz Stanisław. Z pogranicza polsko-białoruskiego. У кн.: Księga pamiątkowa ku czci Stanisława Pigońia. Kraków, 1961, с. 445—454.

* Два пісьмы Я. Баршчэўскага да Ю. Крашэўскага 1840—1842 гг. (Ягелонская б-ка ў Кракаве). Ілюстр.: партрэт Баршчэўскага (з «Нашай нівы»), факсімільнае пісьма 1840 г.

147. Канапацкі Мацей. Пісьмы Лучыны. «Ніва» (Беласток), 24 снежня 1961 г.

12 пісьмаў Лучыны да З. Пшэсмыцкага і А. Валіцкага 1882—1889 гг. (Рукапісны адзел Нацыянальнай б-кі ў Варшаве). Прыводзяцца вытрымкі. Ілюстр.: «Фрагмент Лучынавага рукапісу «Акварэлькі мысліўскія».

1962

148. Канапацкі Мацей. Інтэрв'ю з унучкамі Багушэвіча. «Ніва» (Беласток), 28 студзеня 1962 г.

Успаміны пра Ф. Багушэвіча яго ўнучак С. Тамашэўскай і К. Пшаднікоўскай. Ілюстр.: «Жонка Ф. Багушэвіча Габрыеля Шкленік», «Сын [...] Тамаш [...]» і інш.

149. М а л ь д з і с А. Новае пра Ф. Багушэвіча. «Беларусь», 1962, № 1, с. 26.
Удзел Ф. Багушэвіча ў камітэце будаўніцтва помніка А. Міцкевічу ў Вільні (рукапіс скарбніка камітэта К. Панятоўскага ў ЦДГА ЛітССР).
150. М а л ь д з і с А. Письмы расказваюць. «Літаратура і мастацтва», 9 лютага 1962 г.
Тры пьсьмы В. Дуніна-Марцінкевіча да А. Завадскага 1851—1856 гг., пьсьмы і творы Г. Марцінкевіча (ЦБАН ЛітССР).
Параўн.: А. М а л ь д з і с. Падарожжа ў XIX стагоддзе. Мінск, 1969, с. 157—161.
151. М а л ь д з і с А. Письменнік і публіцыст. «Літаратура і мастацтва», 27 сакавіка 1962 г.
Беларускія і польскія творы В. Каратынскага (копія альбома А. Вярыгі-Дарэўскага і інш.).
152. Б а з а р э в і ч М. Новыя звесткі пра Я. Лучыну. «Літаратура і мастацтва», 6 красавіка 1962 г.
Паводле артыкула М. Канапацкага ў «Ніве» (гл. № 147).
153. С м о л к і н М. «Пан Тадэвуш», спалены цэнзурай. Па архіўных матэрыялах. «Літаратура і мастацтва», 15 мая 1962 г.; «Беларусь», 1962, № 5, с. 24.
Справа Галоўнага цэнзурнага камітэта аб забароне выдання «Пана Тадэвуша» ў перакладзе В. Дуніна-Марцінкевіча (ЦДГАЛ).
154. К а н а п а ц к і М а ц е й. Арцём Дарэўскі-Вярыга. «Ніва» (Беласток), 5 жніўня 1962 г.
Карэспандэнцыі А. Вярыгі-Дарэўскага ў час. «Ruch Muzyczny» 1859—1861 гг. і інш. Публікацыя вершаванага ўрыўка «Думка салдаткі».
155. М а л ь д з і с А д а м. Вясковы лірнік і беларуская літаратура. Да 100-годдзя з дня смерці Уладзіслава Сыракомлі. «Літаратура і мастацтва», 18 верасня 1962 г.
Беларускія вершы У. Сыракомлі «Добрыя весці» і «Ужо птушкі пяюць усюды», яго артыкул «Творы Дуніна-Марцінкевіча» («Kurjer Wileński» і інш.). Гл. таксама № 158.
156. М а л ь д з і с А. Надзвінскі дудар. «Літаратура і мастацтва», 14 снежня 1962 г.
А. Вярыга-Дарэўскі, яго «Гутарка аб сваяку» і альбом (ЦБАН ЛітССР).
157. Г е г м а н Ф р а н c i s z e k. Aleksander Rypiński. W 150 rocznicę urodzin znakomitego etnografa, pioniera fotografii polskiej, powstańca 1831 r., pisarza, pedagoga, historyka, malarza, grafika, litografa, księgarza i drukarza i wydawcy. «Etnografia polska», VI. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1962, с. 267—280.
Творы, успаміны А. Рypiнскага, пьсьмо да яго А. Міцкевіча 1842 г. (Польская б-ка ў Парыжы, архіў Л. Гольца, «Kraj» і інш.). Ілюстр.: партрэт («[...] Лондан, перад 1853 г.»), тытульныя лісты кніг, факсімільныя пьсьмы Міцкевіча і інш.

1963

158. М а л ь д з і с А. І. Уладзіслаў Сыракомля і беларуская літаратура. «Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1963, № 1, с. 90—99.
Гл. № 155.
159. К і с я л ё ў Г. Стары сшытак... «Літаратура і мастацтва», 1 сакавіка 1963 г.

- Публікацыя: «Песнь на божы час» пачатку 60-х гадоў XIX ст. (сшытак пераплётчыка П. Мацкевіча ў ЦДГА ЛітССР).
160. К а н а п а ц к і М а ц е й. Станіслаў Манюшка аб беларускім часопісе. «Ніва» (Беласток), 10 сакавіка 1963 г.
- Пісьмо Манюшкі да А. Валіцкага 1849 г. аб праекце беларускага часопіса (Нацыянальная б-ка ў Варшаве).
161. М а л ь д з і с А. Сябра беларускай літаратуры. «Літаратура і мастацтва», 26 сакавіка 1963 г.
- А. Плуг, яго беларускае апавяданне «Кручаная баба», сувязі з В. Дуніным-Марцінкевічам (зб. «Голас з Літвы». Мінск, 1859).
- Параўн.: А. М а л ь д з і с. Падарожжа ў XIX стагоддзе. Мінск, 1969, с. 75—80.
162. М а л ь д з і с А. Польскія вершы А. Гурыновіча. «Беларусь», 1963, № 3, с. 29. 12 польскіх вершаў («На фабрыцы» і інш.) у сшытках А. Гурыновіча (ЦБАН ЛітССР).
163. Я к ш э в і ч у с А. Рукапісы Яна Чачота. «Літаратура і мастацтва», 21 мая 1963 г.
- Сшыткі Я. Чачота ў Інстытуце мовы і літаратуры АН ЛітССР.
164. М а л ь д з і с А д а м. Пошукі, пошукі... «Літаратура і мастацтва», 12 ліпеня 1963 г.
- Рукапіс паэмы В. Дуніна-Марцінкевіча «3-над Іслачы» (Нацыянальная б-ка ў Варшаве), зб. вершаў М. Марозіка (Галоўны архіў старажытных актаў у Варшаве), пошукі ў польскіх архівах матэрыялаў А. Ельскага і Ф. Багушэвіча.
- Параўн.: А. М а л ь д з і с. Падарожжа ў XIX стагоддзе. Мінск, 1969, с. 161—173.
165. Ф а к т а р о в і ч Д. Новае пра пераклады з Міцкевіча. «Літаратура і мастацтва», 10 верасня 1963 г.
- Звесткі аб рэцэнзіі на зроблены В. Дуніным-Марцінкевічам пераклад «Пана Тадэвуша» ў «Tygodniku Ilustrowanym» за 1887 г., аб перадрукаванні пачатку перакладу ў Львове ў 1888 г. Ілюстр.: старонкі з кнігі «Адам Міцкевіч. Пачатак «Пана Тадэвуша» ў перакладзе на дзевяць еўрапейскіх моваў».
166. Б а с І. Каму належаць вершы? «Беларусь», 1963, № 11, с. 29.
- Урывак «Дзецюкі, худа нам жыць...» з верша «Размова хлопаў», адабранага ў 1828 г. у П. Багрыма (ЦДГА БССР у Гродна).

1964

167. К і с л ё ў Г е н а д з ь. Мужыцкі адвакат. З жыцця Францішка Багушэвіча. «Польмя», 1964, № 2, с. 156—168.
- Матэрыялы віленскіх судовых устаноў і тагачаснай прэсы (ЦДГА ЛітССР, «Віленскі вестник»).
- Параўн.: Г. К і с л ё ў. З думай пра Беларусь. Мінск, 1966, с. 284 — 317.
168. К і с л ё ў Г. Гісторыя аднаго пісьма В. Дуніна-Марцінкевіча. «Літаратура і мастацтва», 22 мая 1964 г.
- Публікуецца пісьмо да кнігавыдаўца А. Завадскага ад 1 лютага 1852 г. (ЦДГА ЛітССР).
- 169 М а л ь д з і с А д а м. Гартаючы забытыя старонкі. Знаходкі бібліяфіла. «Літаратура і мастацтва», 2 чэрвеня 1964 г.
- Публікацыя верша В. Дуніна-Марцінкевіча [?] «Як доўгі Нёман...»,

- пісьмо А. Рыпінскага да А. Плуга 1883 г. і інш. (паводле міцкевічаўскіх альманахаў 1890 і 1898 гг.).
Параўн.: А. М а л ь д з і с. Падарожжа ў XIX стагоддзе. Мінск, 1969, с. 180—184.
170. М а л ь д з і с А. Галасы мінулага. «Літаратура і мастацтва», 7 жніўня 1964 г.
Пісьмы і рукапісы А. Баршчэўскага, опера Ю. Шадурскага «Тарас на Парнасе» (паводле зб. «З ваколіц Дзвіны» 1912 г.), апавесць П. Шпілеўскага «Цыганё» (СПб, 1855) і інш.
Параўн.: А. М а л ь д з і с. Падарожжа ў XIX стагоддзе. Мінск, 1969, с. 184—186.
171. С м о л к і н М. Рускі пераклад «Тараса на Парнасе» 1891 года. «Польмя», 1964, № 11, с. 123—127.
Публікацыя перакладу М. Астрагожскага (ДГА Маскоўскай вобл.).
172. М а р т ы н а в а Э., М а л ь д з і с А. Шаўчэнка і Жалігоўскі. З гісторыі беларуска-ўкраінска-польскіх літаратурных сувязей. У кн.: Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура. Мінск, 1964, с. 171—192.
* Праект выдання беларускага часопіса ў канцы 40-х гадоў XIX ст., вершы А. Вярты-Дарэўскага і Я. Вуля, прысвечаныя Э. Жалігоўскаму, беларуска першааснова верша Т. Шаўчэнкі «Пасаджу каля хаціны» (Нацыянальная б-ка ў Варшаве, б-ка Чартарыйскіх у Кракаве, б-ка Інстытута літаратурных даследаванняў ПАН).
Спрэчка пра верш Т. Шаўчэнкі: Д. Б у г а ё ў. Жывое слова пісьменніка. «Польмя», 1965, № 1, с. 176; А. М а л ь д з і с. Не, не «ў адпаведнасці з фактамі». «Літаратура і мастацтва», 5 сакавіка 1965 г., а таксама № 188.
173. Донесение тайного агента студента Ю. Бернацкога в III отделение об антиправительственной деятельности [...] В. Дунина-Марцинкевича [...] [от 10 августа 1861 г.] У кн.: Рэвалюцыйны пад'ём у Літве і Беларусі 1861—1862 гг. (Восстание 1863 г. Материалы и документы). М., 1964, с. 54 — 56.
Публікацыя (арыгінал — у ЦДАКР СССР).
174. «Мужицкая правда», № 1—6 [На рускую мову пераклаў Г. Кісялёў]. У кн.: Рэвалюцыйны пад'ём у Літве і Беларусі 1861—1862 гг. (Восстание 1863 г. Материалы и документы). М., 1964, с. 124—133.
Публікацыя (без спасылка). Ілюстр.: факсімілье першай старонкі першага нумара. Гл. таксама № 191.
175. Записка III отделения, составленная по доносу Ю. Бернацкога о «Библиотеке ошмянской молодежи» [от 18 января 1862 г.] У кн.: Рэвалюцыйны пад'ём у Літве і Беларусі 1861—1862 гг. (Восстание 1863 г. Материалы и документы). М., 1964, с. 285—286.
Публікацыя (арыгінал — у ЦДАКР СССР). Прыгадваецца Багушэвіч.
176. Донесение [минского губернского жандармского штаб-офицера] Б. К. Рейхарта [шефу жандармов] В. А. Долгорукову об антиправительственной деятельности семьи [...] В. И. Дунина-Марцинкевича [от 17 февраля 1862 г.]. У кн.: Рэвалюцыйны пад'ём у Літве і Беларусі 1861—1862 гг. (Восстание 1863 г. Материалы и документы). М., 1964, с. 540—543.
Публікацыя (арыгінал — у ЦДАКР СССР). Ілюстр.: «Кружок поэта В. Дунина-Марцинкевича» (фота).
177. В і е њ k o w s k i W i e ś ł a w. Jelski Aleksander. У кн.: Polski Słownik Biograficzny, t. XI, zes. 48. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1964, с. 148—150.
Аўтабіяграфія А. Ельскага 1902 г., яго рукапісы, некралогі і інш.

(архіў Інстытута гісторыі ПАН, Ягелонская 6-ка, 6-ка ПАН у Кракаве, 6-ка Асалінскіх у Вроцлаве і інш.). Цытуецца пісьмо да Л. Лепшага 1902 г.

1965

178. Александровіч С. Два невядомыя вершы. «Літаратура і мастацтва», 16 лютага 1965 г.
«Зямелька мая...» і «Пад дуду» (паводле артыкула І. Карабіча [Ю. Карабіча] у польскай газ. «Nowiny» за 1882 г.).
Параўн.: С. Александровіч. Па слядах паэтычнай легенды. Мінск, 1965, с. 172–174.
179. З творчай спадчыны. «Літаратура і мастацтва», 23 сакавіка 1965 г.
Публікацыя польскіх вершаў Ф. Багушэвіча «Шумяць сосны», «Лютня» Айчыны...», «Дагарае рэшта вещь...» у перакладзе на беларускую мову. Перакладчыкі А. Лойка, К. Паўтаржыцкі, М. Танк.
180. Александровіч Сцяпан. Старонкі братніх сувязей. «Літаратура і мастацтва», 23 сакавіка 1965 г.
* Адказ Ф. Багушэвічу з рэдакцыі час. «Кгај» адносна перакладу твораў чэшскага паэта Я. Врхліцкага на польскую мову («Кгај» 1886 г.).
181. Васілеўскі М. Ад 1891 да 1965. «Літаратура і мастацтва», 23 сакавіка 1965 г.
Выданні твораў Ф. Багушэвіча.
182. Царэвіч Ул. Найлепшы помнік. «Літаратура і мастацтва», 23 сакавіка 1965 г.
Сямейны альбом Багушэвічаў, дакументы пра вучобу Ф. Багушэвіча ў Нежыне і іншыя матэрыялы Ашмянскага краязнаўчага музея.
183. Александровіч Сцяпан. Публіцыстыка Францішка Багушэвіча. «Польмя», 1965, № 3, с. 166–176.
Псеўданімы Ф. Багушэвіча і яго карэспандэнцыі ў час. «Кгај» («Кгај», ЦДГА ЛітССР і інш.).
Параўн.: С. Александровіч. Гісторыя і сучаснасць. Мінск, 1968, с. 139–164.
184. Семяновіч А. Перагортваючы старыя выданні... «Беларусь», 1965, № 4, с. 30.
Біяграфічныя звесткі пра В. Дуніна-Марцінкевіча паводле артыкула А. Слупскага «Стары Мінск» («Минский листок» 1895 г.) і інш.
185. Міско С. Першыя беларускія апавяданні. «Літаратура і мастацтва», 25 мая 1965 г.
* Рукпіс перакладу камедыі В. Дуніна-Марцінкевіча «Пінская шляхта» на ўкраінскую мову (ЦДГА ЛітССР).
186. Мальдзіс Адам. «Закардоннае» выданне Лучыны. «Літаратура і мастацтва», 24 верасня 1965 г.
Пісьмы Я. Лучыны да З. Пшэсмьскага, брашура аб падзеях 1863 г. на Міншчыне (Нацыянальная 6-ка ў Варшаве, Ягелонская 6-ка ў Кракаве).
Параўн.: А. Мальдзіс. Падарожжа ў XIX стагоддзе. Мінск 1969, с. 194–197.
187. Мальдзіс Адам. «Яму мінская зямелька родненькая матка...» «Польмя», 1965, № 10, с. 155–160.
Сяброўства С. Манюшкі і В. Дуніна-Марцінкевіча, пошукі іх сумесных твораў (Нацыянальная 6-ка ў Варшаве, 6-ка Музычнага таварыства імя С. Манюшкі, манаграфія В. Рудзінскага пра Манюшку, «Tygodnik Ilustrowany»).

Параўн.: А. М а л ь д з і с. Падарожжа ў XIX стагоддзе. Мінск, 1969, с. 110—125.

188. Александровіч Сцяпан. Рэпліка. «Польмя», 1965, № 12, с. 171—173.
Першааснова верша Т. Шаўчэнкі «Пасаджу каля хаціны...» («Вясковыя песенькі» Я. Чачота, «Зорскі» Э. Жалігоўскага; прыведзены факсімiле). Гл. № 172.

189. М а л ь д з і с А д а м. Жывы вобраз Элізы Ажэшкі. «Польмя», 1965, № 12, с. 181—184.

* Успаміны С. Сэмпалоўскай пра сустрэчу з Ф. Багушэвічам у доме Э. Ажэшка ў 1892 г. (паводле кнігі Э. Янкоўскага пра Э. Ажэшка (Варшава, 1964) і копіі ўспамінаў, атрыманай з Лодзі).

190. К і с л я л ь ў Г е н а д з ь. Каля вытокаў... У кн.: Дзень паэзіі. Мінск, 1965, с. 33—43.

Арыгінал альбома А. Вярэгі-Дарэўскага, публікацыя верша Я. Вуля «К дудару Арцёму» (ЦДГА ЛітССР).

191. «Мужицкая правда» № 7. [Пераклад на рускую мову]. У кн.: Паўстанне ў Літве і Беларусі 1863—1864 гг. (Восстание 1863 г. Материалы и документы). М., 1965, с. 25—26.

Публікацыя (без спасылкі). Гл. таксама № 174.

192. Донесение и. д. минского губернатора А. Л. Кажевникова [виленскому генерал-губернатору] В. И. Назимову об аресте дочери [...] В. И. Дунина-Марцинкевича Камиллы [...] [от 7 февраля 1863 г.] У кн.: Паўстанне ў Літве і Беларусі 1863—1864 гг. (Восстание 1863 г. Материалы и документы). М., 1965, с. 404—406.

Публікацыя (арыгінал — у ЦДГА ЛітССР).

193. М а л а ш Л. А. Ян Чечот и его рукописные сборники. У кн.: Материалы научной конференции (к сорокалетию библиотеки). Минск, 1965, с. 120—121 (АН БССР. Фундам. 6-ка им. В. Г. Белинского).

Два рукапісныя зборнікі Я. Чачота з беларускімі фальклорнымі матэрыяламі (Інстытут мовы і літаратуры АН ЛітССР), матэрыялы Рукапіснага аддзела 6-кі Вільнюскага ўніверсітэта, «Дело о бывшем студенте Виленского университета дворянине Чечоте» 1831 г. (ДГА Маскоўскай вобл.), пісьмы Я. Чачота да Ю. Вяржбоўскай і М. Верашчака (ЦДГА ЛітССР).

1 9 6 6

194. Б р а в е р Я. Звесткі з біяграфіі Яна Чачота. «Літаратура і мастацтва», 28 студзеня 1966 г.

Справа аб дваранскім паходжанні роду Чачотаў (ЦДГА БССР у Мінску).

195. Б а с І. С. Л. М. Талстой і беларуская культура (Да гісторыі руска-беларускіх літаратурных сувязей). «Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1966, № 1, с. 92—101.

* Письмо М. Косіч да Талстога 1902 г. і яе пераклад байкі Крылова «Лебедзь, Шчупак і Рак» (архіў Дзярж. музея Л. Талстога ў Маскве).

Параўн.: І. Б а с. Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні. Мінск, 1969, с. 96—100.

196. К а з б я р у к У. М. Францішак Багушэвіч у Пецяярбургу і на Украіне. «Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1966, № 2, с. 63—69.

Студэнцкая справа Ф. Багушэвіча і іншыя дакументы Пецяярбургскага

- га універсітэта, справа Міністэрства юстыцыі 1884—1885 гг. аб званьненні Багушэвіча (ДГА Ленінградскай вобл., ЦДГАЛ).
197. К і с л ь ё ў Г е н а д з ь. Арцём Вярыга-Дарэўскі. З гісторыі літаратурнага Віцебска. «Польмя», 1966, № 4, с. 143—154; № 5, с. 163—174.
- Паперы А. Вярыгі-Дарэўскага ў фондзе Віленскага таварыства сяброў навуц, арыгінал альбома, верш «Літвінам, запісаўшымся ў мой альбом, на пажагнанне», жандарскія дакументы, справы Віленскага аўдытарыята аб удзеле А. Вярыгі-Дарэўскага і Я. Вуля ў паўстанні 1863 г., публікацыя ўрыўка з оперы «Грэх 4-ты — гнеў» (ЦДГА ЛітССР, архіў Я. Шутовіча, ЦДГАМ, ЦБАН ЛітССР, «Ruch Muzyczny»).
- Параўн.: Г. К і с л ь ё ў. Загадка беларускай «Энеіды». Мінск, 1971, с. 144—212.
198. Б р а в е р Е., М и х а й л о в а Е. «Не я пою — народ...» «Неман», 1966, № 4, с. 186.
- Звесткі пра сям'ю, нараджэнне і вучобу Я. Лучыны, пра яго зб. «Вязанка» (ЦДГА БССР у Мінску, «Минские губернские ведомости»).
199. М а л ь д з і с А д а м. Адкрыццё новага імя. «Літаратура і мастацтва», 24 чэрвеня 1966 г.
- Пра артыкул Г. Кісялёва (гл. № 197). Звесткі пра цэнзурны экзэмпляр паэмы А. Вярыгі-Дарэўскага «Гутарка аб сваяку» (Рукапісны адзел ЦБАН ЛітССР).
200. М а л ь д з і с А. Беларускі сябар Сянкевіча. «Літаратура і мастацтва», 27 верасня 1966.
- * Акалічнасці знаёмства У. Сыракомлі з В. Дуніным-Марцінкевічам (па-вядле ўспамінаў Ю. Гарайна «З жыцця паэта». Львоў, 1886).
201. Р о д ч а н к а Р. Магіла Альгерда Абуховіча. «Літаратура і мастацтва», 11 лістапада 1966 г.
- Дата смерці паэта (надпіс на помніку).
202. Ш у т о в і ч Я н к а. Адам Гурыновіч. Паводле старых і новых архіўных матэрыялаў. «Польмя», 1966, № 11, с. 149—157.
- Гісторыя публікацыі літаратурнай спадчыны, матэрыялы па гісторыі роду, тры пісьмы да маці 1887 г., меркаванні аб даце смерці (архіў Я. Гурыновіч у Торуні і інш.).
203. А н ц і п а в а Я. Знаходка бібліяграфічнага. «Літаратура і мастацтва», 13 снежня 1966 г.
- Знаходка нумароў «Мужыцкай праўды» і лістовак 1863 г. у Дзярж. б-цы БССР імя У. І. Леніна.
204. «Hutorka dwóch susiedou», [№ 1, 3, 4]. У кн.: Prasa tajna z lat 1861—1864 (Woscianie 1863 г. Матэрыялы і дакументы). Cz. 1. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966, с. 156—166.
- Публікацыя (паводле матэрыялаў ЦДАКР СССР, ЦДГА ЛітССР). Ілюстр.: факсіміль першай старонкі першага нумару «Гутаркі». Гл. таксама № 257.
205. «Muzycka grauda», [№ 1—7]. У кн.: Prasa tajna z lat 1861—1864 (Woscianie 1863 г. Матэрыялы і дакументы). Cz. 1. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966, с. 318—329.
- Публікацыя (ЦДАКР СССР, ЦДГА ЛітССР). Ілюстр.: факсіміль першай старонкі першага нумару.

1967

206. Е ф и м о в С. Найдена «Мужыцкая правда». «Советская Белоруссия», 22 студзеня 1967 г.
- Гл. анатацыю да № 203.

207. Бік ул іч В. «Ідзіце ў Кушляны смела...» Новыя матэрыялы аб удзеле сям'і Ф. Багушэвіча ў паўстанні 1863 года. «Беларусь», 1967, № 3, с. 29.

Матэрыялы следства і суда [ЦДГА ЛітССР].

208. Родчанка Р. Папличнікі Альгерда Абуховіча. «Літаратура і мастацтва», 4 красавіка 1967 г.

Біяграфічныя звесткі пра сяброў А. Абуховіча — А. Ярэміча і П. Карповіча (успаміны старажылаў Слуцка і інш.).

209. Стефановіч А. Новыя дакументы о Францішке Богушевіче. «Гродненская правда», 23 красавіка 1967 г.

У ЦД[Г]А ЛітССР знойдзена следчая справа аб удзеле сям'і Ф. Багушэвіча ў паўстанні 1863 г.

210. Ахрыменка П. Архіўная загадка. «Літаратура і мастацтва», 23 чэрвеня 1967 г.

Перапісаны М. Рэніерам украінскі верш «Чудо божэе. Піп і Кірык» у паперах А. Вярыгі-Дарэўскага (ЦДГА ЛітССР).

211. Мальдзіс А. Піянер беларускай фалькларыстыкі. 120 год з дня смерці Яна Чачота. «Літаратура і мастацтва», 11 жніўня 1967 г.

Дата і месца нараджэння Я. Чачота, яго рукапісная спадчына (ЦДГА БССР у Мінску, б-ка Інстытута мовы і літаратуры АН ЛітССР, «Малыя архіў філаматаў» у Польшчы). Ілюстр.: «Чачот на смяротным ложку. Малеюнак невяд. мастака».

212. Охрименко П. Первый украинский перевод «Пінскай шляхты», «Неман», 1967, № 8, с. 186—187.

Рукапіс перекладу вадэвіля В. Дуніна-Марцінкевіча ў ЦДГА ЛітССР*.

Параўн.: П. Ахрыменка. Летапіс братэрства. Аб беларуска-ўкраінскіх фальклорных, літаратурных і тэатральных сувязях. Мінск, 1973, с. 116—118.

213. Саламевіч І. А. Д. — псеўданім Багушэвіча. «Літаратура і мастацтва», 3 кастрычніка 1967 г.

Публікацыя: пісьмы Ф. Багушэвіча да Я. Карловіча ад 4 лютага і 19 красавіка (1 мая) 1890 г. Звесткі пра вершы Багушэвіча «Сватанне», «Хмаркі» ў архіве Карловіча (ЦДГА ЛітССР).

214. Саламевіч І. Верш паўстанца 1863 г. «Літаратура і мастацтва», 1 снежня 1967 г.

Публікацыя верша (Б. Завадскага?) «Дудар» (Рукапісны аддзел б-кі Варшаўскага ўніверсітэта).

Параўн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, с. 45.

215. Сцяпунін І. «Адданы бунтарскім ідэям». «Літаратура і мастацтва», 19 снежня 1967 г.

Водзю праф. І. Сразнеўскага 1853 г. на баладу А. Рыпінскага «Нячысцік» (ЦДГАЛ).

216. Францішак Багушэвіч. Публіцыстыка. У кн.: Ф. Багушэвіч. Творы. Прадмова, падрыхтоўка тэкстаў і каментарыі Сцяпана Александровіча. Мінск, 1967, с. 140—165.

Карэспандэнцыі ў час. «Кгај» 1885—1891 гг. Пераклад з польскай С. Александровіча.

217. Францішак Багушэвіч. Лісты. У кн.: Ф. Багушэвіч. Творы. Мінск, 1967, с. 166—199.

Публікацыя: 52 пісьмы Яну, Антаніне і Рыне Карловічам, Элізе Ажэшка, Адаму Карловічу за 1865—1899 гг. (ЦДГА ЛітССР, ЦБАН ЛітССР,

артыкул Э. Янкоўскага ў «Ніве» 1961 г. — гл. № 136). Пераклад з польскай С. Александровіча.

218. Архіўныя дакументы. У кн.: Ф. Багушэвіч. Творы. Мінск, 1967, с. 200—208.

Публікацыя 6 цензурных дакументаў 1899—1908 гг. пра забарону твораў Багушэвіча (ЦДГАЛ, ЦДГА ЛітССР).

219. Тальвирская З. Я. Некоторые вопросы общественного движения в Литве и Белоруссии в конце 50 — начале 60-х годов и подпольная литература. У кн.: Революционная Россия и революционная Польша (вторая половина XIX в.). М., 1967, с. 5—77.

Рэцэнзія М. Акляйціца на пераклад «Пана Тадэвуша», зроблены В. Дуніным-Марцінкевічам, пісьмо 1862 г. пра сувязь В. Каратынскага з рэвалюцыйным падполлем (Ягелонская б-ка ў Кракаве, Галоўны архіў старажытных актаў у Варшаве і інш.).

1968

220. Семашкевич Рыгор. Чалавек прадвесня. «Польмя», 1968, № 1, с. 160—174.

* Вершы Ф. Тапчэўскага і І. Тамашэвіча ў рукапіснай хрэстаматыі Б. Эпімах-Шыпілы (ЦДАЛІМ БССР).

Параўн.: Р. М. Семашкевич. Браніслаў Эпімах-Шыпіла. Мінск, 1968, с. 17—35; яго ж. Беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе (канец XIX — пачатак XX ст.). Мінск, 1971, с. 46—58.

221. Кісялёў Генадзь. Загадка беларускай «Энеіды». «Польмя», 1968, № 1, с. 208—229; № 2, с. 191—206.

І. А. Манькоўскі і В. П. Равінскі (ЦДГА БССР у Мінску, ДА Смаленскай вобл., «Труды» Вольнага эканамічнага таварыства 1833 г. і інш.).

Параўн.: Г. Кісялёў. Загадка беларускай «Энеіды». Мінск, 1971, с. 3—143.

222. Кліманскі С. Павел Шпілеўскі — публіцыст і тэатральны крытык. «Літаратура і мастацтва», 29 сакавіка 1968 г.

Пісьмы, публіцыстычныя і тэатразнаўчыя артыкулы П. Шпілеўскага (ленінградскія архівы, газ. «Русский мир» і інш.).

223. Кахановскі Г. Дзе нарадзіўся Адам Гурыновіч? «Літаратура і мастацтва», 14 чэрвеня 1968 г.

Удакладненне назвы фальварка, у якім нарадзіўся А. Гурыновіч (раследаванне на месцы).

224. Мальдзіс А. Пісьмы Я. Лучыны да З. Пшэсмыцкага. У кн.: Садружнасць літаратур. Мінск, 1968, с. 153—166.

Публікацыя: 9 пісьмаў за 1887—1889 гг. У прадмове прыгадваюцца іншыя матэрыялы Я. Лучыны, а таксама А. Абуховіча ў Нацыянальнай б-цы ў Варшаве.

225. Я. Чэчот. Из комментариев к «Крестьянским песенкам». Вступительный текст [и перевод] А. И. Мальдиса. У кн.: История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли, т. IV, полутом II. М., 1968, с. 84—85.

Публікацыя паводле зборнікаў Я. Чэчота 1844 і 1845 гг.

226. В. Коротынский. Из комментариев к поэме «Томило». Вступительный текст и перевод А. И. Мальдиса. У кн.: История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли, т. IV, полутом II. М., 1968, с. 85—86.

Публікацыя паводле выдання паэмы 1858 г.

227. Herbst Stanisław. Korotyński Bruno Wincenty. У кн.: Polski Słownik

Biograficzny, t. XIV, zes. 60. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1968, с. 99—100.

* Успаміны Бруна Каратынскага «Аб людзях і справах», лёс рукапісаў В. Каратынскага (Ваяводскі дзярж. архіў у Варшаве, інфармацыя сям'і).

228. Табогскі Роман. Korotyński Wincenty. У кн.: Polski Słownik Biograficzny, t. XIV, zes. 60. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1968, с. 100—101.

Творы, некралогі, фота В. Каратынскага, успаміны яго сына Бруна і інш. (Ваяводскі дзярж. архіў у Варшаве, архіў Ірэны з Каратынскіх Гэрбст і інш.).

1969

229. Охрименко П. «Вечарніцы» на Украіне. «Неман», 1969, № 1, с. 187—188.

Спіс «Вечарніц» В. Дуніна-Марцінкевіча ў Львоўскай навуковай б-цы.

230. Малаўка М. А. Аб некаторых пытаннях вывучэння творчасці Адама Гурыновіча. «Весті АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1969, № 1, с. 91—97.

Варшаваная навела «Паслухайце, дзеўкі, што вам я скажу» і іншыя творы на беларускай і рускай мовах у паперах паэта (ЦБАН ЛітССР).

231. Мархель У. Знаходка сярод рэдкіх кніг. «Настаўніцкая газета», 23 жніўня 1969 г.

Экземпляр кнігі «Лірнік вясковы» (музыка С. Манюшкі, словы У. Сыракомлі) з варшаваным прысвячэннем Сыракомлі Фаустыну Лапатынскаму (?), іншыя выданні У. Сыракомлі ў адзеле рэдкіх кніг ФБАН БССР.

232. Умецкая Яўгенія. Два прашэнні Дуніна-Марцінкевіча. «Польмя», 1969, № 8, с. 225—228.

Справа Галоўнага цензурнага камітэта 1859 г. аб забароне перакладу «Пана Тадэвуша», зробленага В. Дуніным-Марцінкевічам (ЦДГАЛ).

233. Мальдзіс А. Дзве знаходкі. «Літаратура і мастацтва», 19 верасня 1969 г.

* Публікацыя верша Л. Вітэна-Дубайкоўскага [Дубейкаўскага] «Бура» 1893 г. (з матэрыялаў Л. Зямкевіч).

234. Тагаров З. Каторжанин. «Неман», 1969, № 9, с. 188—189.

А. Вярэга-Дарэўскі ў Сібіры (архівы Іркуцка і Масквы).

235. Саламевіч Я. Паэт-сялянін Вільгельм Пратасевіч. «Літаратура і мастацтва», 28 кастрычніка 1969 г.

Публікацыя ўрыўкаў з гутаркі В. Пратасевіча «Суседчык Гавейскі» (Рукапісны адзел б-кі Варшаўскага ўніверсітэта).

236. Басіда Р. Невядомы варыянт верша Яна Баршчэўскага. У кн.: Дзень паэзіі. Мінск, 1969, стар. 129—136.

Публікацыя верша «Размова хлопаў» (варыянт верша Баршчэўскага «Рабункі мужыкоў»), адабранага ў П. Багрыма ў час следства 1828 г. (без спасылкаў).

237. Мальдзіс Адам. Забытыя імёны. У кн.: Дзень паэзіі. Мінск, 1969, стар. 169—170.

Звесткі аб жыцці і творчасці беларускіх паэтаў Я. Шэмета-Палачанскага (без спасылкаў) і Горэвіда (паводле матэрыялаў Р. Зямкевіча).

238. М а л ь д з і с А. І. Українські перыяд жыцця Яна Баршчэўскага. У кн.: Матэрыялы першай навуковай канферэнцыі па вывучэнню беларуска-ўкраінскіх літаратурных і фальклорных сувязей (Тэзісы дакладаў, май 1969 г.). Гомель, 1969, с. 37–40.

Зборнік Баршчэўскага «Проза і вершы» (Кіеў, 1849). Праблема пошукаў архіва пісьменніка.

239. С а м б у к С. М. Новые документы белорусских народников начала 80-х годов XIX века. У кн.: Советское славяноведение. Материалы IV конференции историков-славистов (Минск, 31 января–3 февраля 1968 г.). Минск, 1969, с. 374–382.

«Письма о Белоруссии» Данілы Баравіка, «Послание к землякам-белорусам» Шчырага Беларуса (ЦДАКР СССР).

240. [Карл Рыпінскі. Партрэт Яна Баршчэўскага. Рэпрадукцыя]. У кн.: Lietuvos TSR dailės muziejus. Lietuvos dailė XVI–XIX a. Taryba. Skulptura. Katalogas. Vilnius, 1969, с. 51, 62.

Мастацкі музей ЛітССР.

241. «Энеіда навыварат» (Параўнальны спіс). У кн.: І. Б а с. Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні. Минск, 1969, с. 124–133.

Паводле брашуры Я. Карскага «Белорусская «Энеида» наизнанку» (Харкаў, 1908), час. «Крывічанін» 1918 г., «Хрэстаматыі беларускай літаратуры» М. Гарэцкага (Вільня, 1922) і зб. «Беларуская літаратура XIX ст.» (Мінск, 1940).

242. Паўлюк Багрым. У кн.: І. Б а с. Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні. Минск, 1969, с. 133–140.

Публікацыя 5 дакументаў і матэрыялаў з архіўных спраў (ЦДА ЛітССР, філіял ЦДГА БССР у Гродна, ЦДГАМ).

243. [Пісьмо С. Манюшкі і В. Дуніна-Марцінкевіча да Ю. Сікорскага ад 25 ліпеня 1855 г.] У кн.: S t a n i s ł a w M o n i u s z k o. Listy zebrane. Przygotował do druku Witold Rudziński. Kraków, 1969, с. 208–209.

Публікацыя (арыгінал — у архіве С. Манюшкі ў Варшаўскім музычным таварыстве). В. Дунін-Марцінкевіч прыгадваецца таксама ў іншых пісьмах, надрукаваных у кнізе.

1970

244. Г а п а в а В. Вінцэс Каратынскі і М. С. Ляскоў. «Літаратура і мастацтва», 30 студзеня 1970 г.

Сустрэча В. Каратынскага з М. Лясковым у Вільні ў 1862 г. (паводле ўспамінаў Б. Каратынскага ў Нацыянальнай 6-ці ў Варшаве).

245. А л е к с а н д р о в і ч С ц я п а н. Рэха дудкі беларускай [130 гадоў з дня нараджэння Францішка Багушэвіча]. «Маладосць», 1970, № 3, с. 120–123.

Выданні «Дудкі беларускай» Ф. Багушэвіча 1891–1914 гг., воззвы на яе (ЦДГА ЛітССР), «Przegląd Powszechny» 1892 г., віцебскія і гродзенскія губернскае ведамасці 1894 г. і інш.). Ілюстр.: фотопартрэт Багушэвіча, вокладкі першых выданняў яго кніг, здымак друкарні У. Анчыца ў Кракаве. Параўн.: С. А л е к с а н д р о в і ч. Кнігі і людзі. Даследаванні, архіўныя знаходкі, успаміны, эсэ. Минск, 1976, с. 155–163.

246. К а з б я р у к У л а д з і м і р. З біяграфіі Францішка Багушэвіча. «Маладосць», 1970, № 3, с. 123–124.

Звесткі з фармулярных спісаў Багушэвіча (ЦДГА СССР у Ленінградзе).

247. Александровіч Сцяпан. Год выдання — 1881. «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі», 1970, № 2, с. 38—39.

Беларуская агітацыйная брашура «Пра багацтва ды беднасць» (Жэнева, 1881). Люстр.: рэпрадукцыя вокладкі.

248. Неділько Г. Документи про Ф. К. Богусевича у Ніжинському архіві. «Архіви України», 1970, № 4, с. 49—52.

Публікацыя: 7 документаў пра вучобу ў Нежынскім ліцэі (Філіял Чарнігаўскага абласнога дзярж. архіва ў Нежыне).

249. Александровіч Сцяпан. Яны выдавалі «Гоман». «Літаратура і мастацтва», 14 жніўня 1970 г.

Беларуская народавольніцкая група на чале з А. Марчанкам і Х. Ратнерам і яе выданні «Гоман», «Пісьмы пра Беларусь» і інш. (архівы Ленінграда і Масквы). Параўн.: С. Х. Александровіч. Пушчавыны роднага слова. Мінск, 1971, с. 52—73; яго ж. Кнігі і людзі. Мінск, 1976, с. 66—80.

250. Кісялёў Генадзь. Цікавае падарожжа. «Польмя», 1970, № 8, с. 218—221.

* Экземпляр кнігі А. Вярэгі-Дарэўскага «Гутарка аб сваяку» ў ЦБАН ЛітССР, яго пісьмо да У. Сыракомлі 1857 г. [ЦДАЛіМ ЛітССР].

251. Мархель Уладзімір. Перапіска літаратараў. «Вячэрні Мінск», 14 верасня 1970 г. Тое ж на рускай мове.

Пісьмо мінчаніна Я. Янушкевіча 1862 г. і вершаванае пасланне В. Дуніна-Марцінкевіча да У. Сыракомлі (ЦДАЛіМ ЛітССР).

252. Мальдзіс Адам. Бясспрэчнае і гіпатэтычнае. «Польмя», 1970, № 9, с. 226—231.

* Аўтар «Аповесці з майго часу», дзе ўпершыню прыведзены звесткі пра П. Багрыма, — І. Яцкоўскі («Крај», 1895). Даты жыцця Багрыма (успаміны Л. Я. Шведы ў Інстытуце літаратуры АН БССР).

253. [Мархель Уладзімір]. Лёс аднаго альманаха. «Вячэрні Мінск», 5 кастрычніка 1970 г. Падпісана: М. Мархель. Тое ж на рускай мове.

Экземпляр альманаха «Војап» 1838 г. з беларускім вершам І. Легатовіча (Адзел рэдкай кнігі ФБАН БССР).

254—255. Мальдзіс Адам. Сляды продкаў. «Літаратура і мастацтва», 16, 23 і 30 кастрычніка 1970 г.

Мальдзіс Адам. Трэба шукаць! Некалькі постскрыптумаў да «Слядоў продкаў». «Літаратура і мастацтва», 25 снежня 1970 г.

* Лёс бібліятэк і рукапісаў Р. Зямкевіча і М. Баброўскага, рукапіс А. Ельскага «Паведамленне пра беларускія казанні» (ЦДГА УССР у Львове) і яго артыкулы пра слухую б-ку Ю. Бергеля, дата смерці А. Абуховіча (надпіс на помніку), лёс памятнай дошкі з барэльефам Ф. Багушэвіча ў жупранскім касцёле. Параўн.: А. Мальдзіс. Таямніцы старажытных сховішчаў. Мінск, 1974, с. 3—49.

256. Казбрук У. М. Плённыя кантакты (Некаторыя пытанні беларуска-польскіх літаратурных сувязей і станаўленне беларускай літаратуры XIX ст.). У кн.: Старонкі літаратурных сувязей. Мінск, 1970, с. 134—163.

* Пісьмы да А. Ельскага (Галоўны архіў старажытных актаў) і іншыя матэрыялы пісьменніка ў польскіх сховішчах.

257. «Hutorka dwóch susiedou», № 2. У кн.: Prasa tajna z lat 1861—1864 (Восстание 1863 г. Материалы и документы). Cz. 3. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970, с. 301—303.

Публікацыя (арыгінал — у ЦДГА БССР у Гродна). Гл. Таксама № 204.

258. Борковскі С. А., Мальдзіс А. І. Поэтическое наследие Артемия Вериги-Даревского. «Советское славяноведение», 1971, № 2, с. 35—45.

* Цэнзурны рукапіс «Гутаркі аб сваяку», вершы, прысвечаныя М. Сакалоўскаму, А. Хадэцкаму, Э. Жалігоўскаму, месца смерці А. Вярты-Дарэўскага (ЦБАН ЛітССР, б-ка Чартарыйскіх у Кракаве, Іркушкі абласны архіў).

259. Мархель У. л. Адрасавана Сыракомлю. «Літаратура і мастацтва», 2 красавіка 1971 г.

Пісьмо А. Вярты-Дарэўскага да У. Сыракомлі ад 22 кастрычніка 1857 г. (ЦДАЛіМ ЛітССР). Ілюстр.: «Партрэт У. Сыракомлі, знойдзены ў архіве літаратуры і мастацтва ЛітССР. Публ. упершыню».

260. Цвірка К. Карэктура кнігі «вясковага лірніка». «Літаратура і мастацтва», 2 ліпеня 1971 г.

Карэктура кнігі У. Сыракомлі «Вандроўкі па маіх былых ваколіцах» з цэнзурнымі выкрэсліваннямі, пераклад яго беларускага верша «Добрыя весці» на польскую мову (ЦБАН ЛітССР і інш.).

261. Новое о жизни Франца Богушевича. Публикацию подготовила И. И. Рабинович. «Советские архивы», 1971, № 4, с. 91—95.

10 дакументаў 1868—1869 гг. пра службу ў Чарнігаўскім губерньскім праўленні (ДА Чарнігаўскай вобл.).

262. Мархель Уладзімір. «Просьба № 1». «Малодосць», 1971, № 5, с. 147—148.

Два вершаваныя пасланні В. Дуніна-Марцінкевіча да У. Сыракомлі. (ЦДАЛіМ ЛітССР). Ілюстр.: партрэты бацькоў У. Сыракомлі.

263. Бравер Яўгенія. Архівы расказваюць. Новыя матэрыялы да біяграфіі Янкі Лучыны. «Польмя», 1971, № 7, с. 225—227.

Звесткі з гісторыі роду, пра сваякоў, нараджэнне і вучобу паэта (ЦДГА БССР у Мінску, «Минские губернские ведомости»).

264. Казбярुक Уладзімір. Нялёгка шлях. «Літаратура і мастацтва», 20 жніўня 1971 г.

* Верш У. Сыракомлі «Добрыя весці» («Рукапісны аддзел б-кі Варшавы»).

265. Кісялёў Генадзь. Пра паэтаў і вершы. З запіснай кніжкі гісторыка літаратуры. «Польмя», 1971, № 8, с. 208—215.

Аўтабіяграфія Т. Лады-Заблоцкага, пісьмо В. Каратынскага да У. Сыракомлі 1861 г., публікацыя двух вершаваных пасланняў В. Дуніна-Марцінкевіча да Сыракомлі (ЦДГА ЛітССР, ЦДАЛіМ ЛітССР).

266. Грабчыкаў Сцяпан. Тэксталагія патрабуе ўвагі. «Польмя», 1971, № 9, с. 222—225.

Тэксталагічныя памылкі ў выданнях твораў В. Дуніна-Марцінкевіча (1-е і 2-е выданні перакладу «Пана Тадэвуша», Збор твораў 1958 г. і інш.).

267. Семашкевіч Рыгор. Інтэрнацыянальныя сувязі Адама Гурыновіча. «Польмя», 1971, № 9, с. 249—252.

Справа «Гуртка моладзі польскай, літоўскай, беларускай і маларускай» (ЦДАКР СССР).

Параўн.: Р. М. Семашкевіч. Беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе (канец XIX — пачатак XX ст.). Мінск, 1971, с. 27—39.

268. Шаўцоў Пятро. Сямейнае паданне. «Польмя», 1971, № 10, с. 203—220.

Успаміны і асобныя дакументы (ЦДВГА, ЦДАКР СССР) пра Я. Крупеннікава-Крупеньку, які быў нібыта аўтарам паэм «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе». Публікацыя тэксту паэмы «Тарас на Парнасе», запісанага ў 1945 г. у Клімавіцкім р-не.

269. М а л ь д з і с А д а м. Плён аднаго стагоддзя. «Полымя», 1971, № 10, с. 221–226.

* Беларуская творчасць А. Перасвета-Солтана і Ф. Рысінскага (мемуары А. Абуховіча, «Польскі біяграфічны слоўнік»).

270. К а х а н о ў с к і Г е н а д з ь. Львоўскае рэха. «Полымя», 1971, № 11, с. 214–225.

* Брашура «Старая прысказка» (першапачатковы варыянт брашуры «Дзядзька Антон»), выдздзеная ў 1887 г. у Львове (ЦДГА УССР у Львове).

271. В а р а б' ё в а Т а м а р а. Новае пра В. Дуніна-Марцінкевіча. «Полымя», 1971, № 12, с. 215–216.

Публікацыя: 3 дакументы са справы канцэлярыі віцэбскага губернатара «О наблюденні за действиями помещика Минской губ. Викентия Марцинкевича» за 1861–1862 гг. (ЦДГА БССР у Мінску).

272. К а з б я р у к У л а д з і м і р. Беларускія вершы Адама М-скага. «Маладосць», 1971, № 12, с. 135–136.

Пісьмо 1886 г. да Ф. Зянквіча і тры вершы З. Тжашчкоўскай («Асалинэум» у Вроцлаве, Нацыянальная б-ка ў Варшаве). Ілюстр.: партрэт Тжашчкоўскай.

273. «Кінуў-рынуў паўстанне...» [Верш. Публікацыя І. Саламевіча]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Склалі С. Х. Александровіч, А. А. Лойка, В. П. Рагойша. Мінск, 1971, с. 44.

Паводле матэрыялаў б-кі Варшаўскага універсітэта.

274. Р а м у а л ь д П а д б я р э с к і. Беларусь і Ян Баршчэўскі [Публікацыя і пераклад В. Рагойшы]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, с. 73–79.

Паводле кнігі Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня» (Песярбург, 1844).

275. А р ц ё м В я р ы г а - Д а р ё ў с к і. Альбом «Літвінам, што запісаліся ў мой альбом, на развітанне». [Падрыхтаваў публікацыю і пераклаў запісы, зробленыя на польскай мове, В. Рагойша; верш У. Сыракомлі пераклаў А. Лойка]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, с. 106–117.

Паводле матэрыялаў ЦДГА ЛітССР, ФБАН БССР. Ілюстр.: партрэт А. Вярыгі-Дарэўскага, вокладка альбома, старонка альбома з вершам В. Каратынскага.

276. Б р у н а К а р а т ы н с к і. «Хто нашай мужыцкай мовы...» [Верш. Пададзены А. Мальдзісам]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, с. 121.

Паводле матэрыялаў Публічнай б-кі ў Варшаве.

277. У л а д з і с л а ў С ы р а к о м л я. Лісты з Беларусі. [Пераклад А. Лойкі]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, с. 123–124.

Публікацыя ўрыўка з артыкула У. Сыракомлі пра творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча («Gazeta Warszawska», 1855).

278. Д а н і л а Б а р а в і к. Пісьмы пра Беларусь. [Пераклад і публікацыя С. Александровіча]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, с. 185–186.

Паводле гектаграфаванага выдання 1882 г.

279. Шчыры Беларус. Пасланне да землякоў-беларусаў. [Пераклад і публікацыя С. Александровіча]. У кн.: Беларуская літаратура XIX стагоддзя. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, с. 187–190.

Паводле гектаграфаванага выдання 1884 г.

280. «Гоман», № 1–2. [Пераклад з рускай мовы С. Александровіча]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, с. 191–199.

Паводле гектаграфаванага выдання 1884 г.

281. Ігнат Мігановіч. «Імяніннае віншаванне Ігната Сліўкі». [Публікацыя В. Рагойшы]. У кн.: Беларуская літаратура XIX ст. Хрэстаматыя. Мінск, 1971, с. 256–257.

Паводле матэрыялаў ЦДАЛіМ БССР.

282. Янка Лучына. «Раскоша натхнення». [Верш]. Пераклад [з польскай] Міколы Арочкі. [Уступная нататка Адама Мальдзіса]. У кн.: Дзень паэзіі. Мінск, 1971, с. 197–198.

З час. «Kłosy» 1886 г.

1972

283. Мацюк А., Шаўчук Р. Цікавая знаходка. «Беларусь», 1972, № 1, с. 28.

Брашура «Старая прысказка», выдадзеная ў 1887 г. у Львове (ЦДГА УССР у Львове). Ілюстр.: вокладка брашуры.

284. Казбярुक Ул. Яшчэ пра «Старую прысказку». «Літаратура і мастацтва», 11 лютага 1972 г.

Запіс у бібліяграфічных матэрыялах Жэготы Паўлі (Ягелонская б-ка ў Кракаве), пошукі брашуры ў польскіх бібліятэках.

285. Мархель Ул. Міналі гады... «Літаратура і мастацтва», 11 лютага 1972 г.

«Прадкі» Г. Татура – пераклад верша Я. Чачота («Крывіч», «Rubon», «Хатні спеўнік» С. Манюшкі).

286. Цвірка К. А. Этнаграфічная спадчына Уладзіслава Сыракомлі. «Весті АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1972, № 1, с. 131–139.

Выданні і рукапісы У. Сыракомлі, сувязі яго з Беларуссю, водгукі на творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча (ЦДАЛіМ ЛітССР, ЦБАН ЛітССР, ЦДГА ЛітССР, тагачасная перыёдыка і інш.).

Параўн.: К. А. Цвірка. Слова пра Сыракомлю. Быт і культура беларусаў у творчасці «вясковага лірніка». Мінск, 1975.

287. Цвірка К. Запіскі «вясковага лірніка». «Неман», 1972, № 3, с. 189–191.

Фрагменты дарожнага дзённіка У. Сыракомлі 1856 г. (ЦДАЛіМ ЛітССР).

288. Цвірка Кастусь. Уладзіслаў Сыракомля і Беларусь. «Полымя», 1972, № 4, с. 219–229.

Рукапісы пісьменніка ў ЦБАН ЛітССР і ЦДАЛіМ ЛітССР.

Параўн.: К. Цвірка. Дарога ў сто год. Мінск, 1974, с. 88–107.

289. Мальдзіс А. Напісаны ўнукам Вінцэся Каратынскага... «Літаратура і мастацтва», 19 мая 1972 г.

Успаміны Генрыка Каратынскага (паводле яго кнігі «Па-рознаму бывала...», выдадзенай у 1972 г.).

290. Садоскі Я. Рэдкае выданне. «Беларусь», 1972, № 6, с. 27.

Выданні «Сігнала» У. Гаршына на беларускай мове 1891 і 1914 гг. (без спасылкаў).

291–292. Мархель Уладзімір. Два лісты Сыракомлі. «Літаратура і мастацтва», 4 жніўня 1972 г.

Marchel Uładzimir. Nieznane listy Syrokomli. «Gazeta Poznańska», 2–3 снежня 1972 г.

Пісьмы да З. Заштаўта і А. Кіркора 1859 і 1862 гг. (ЦБАН ЛітССР). Другое пісьмо надрукавана цалкам. У «Gazecie Poznańskiej» ілюстр.: партрэт Сыракомлі. Гл. таксама № 298.

293. Каханюўскі Генадзь. Па сцэжках Фелікса Тапчэўскага. «Беларусь», 1972, № 9, с. 28.

Успаміны землякоў і сваякоў Тапчэўскага.

294. Мальдзіс Адам. Таямніца шклянога слоіка. «Літаратура і мастацтва», 27 кастрычніка 1972 г.

Пошукі рукапісаў Ф. Багушэвіча ў Кушылях.

1973

295. Соломевич И. Неутомимый собиратель. «Неман», 1973, № 2, с. 172–176.

* Публікацыя пісьма Я. Лучыны П. В. Шэйну ад 10 кастрычніка 1887 г. (архіў Шэйна).

296. Кісялёў Генадзь. Хто аўтар? Спрэчкі вакол паэмы «Тарас на Парнасе». «Польмя», 1973, № 3, с. 202–231; № 4, с. 155–182.

Першыя выданні паэмы, яе гістарычныя рэаліі, праверка версій наконт аўтарства («Минский листок» 1889 г., «Смоленский вестник» 1890 г., «Витебские губернские ведомости» 1895–1896 гг., «Северная пчела» 1830–50-х гадоў, ЦДГА ЛітССР, ЛДГА і інш.).

297. Мальдзіс Адам. Тры месяцы пошукаў, знаходак і сустрэч. «Польмя», 1973, № 7, с. 202–240.

* Матэрыялы Адама Гурыновіча, якія захоўваліся ў Я. Гурыновіч у Торуні (цяпер у ЦДАЛіМ БССР), мемуары Б. Каратынскага (у Г. Каратынскага ў Варшаве), творы В. Савіча-Заблоцкага ў Нацыянальнай б-цы ў Варшаве і б-цы ў Курніку, пошукі матэрыялаў А. Ельскага ў архівах і бібліятэках Польшчы, дзённікі Ф. Савіча і ўспаміны пра яго (Ягелонская б-ка, б-ка ПАН у Кракаве), паэма «Мачыха» Адэлі з Устроні (Ягелонская б-ка), паэтычныя зборнікі А. Рыпінскага ў «Асалінэуме» (Вроцлаў).

Параўн.: А. Мальдзіс. Таямніцы старажытных сховішчаў. Мінск, 1974, с. 50–140.

298. Мархель Уладзімір. З эпістальнай спадчыны Сыракомлі. «Ніва» (Беласток), 30 верасня 1973 г.

Гл. анатацыю да № 291–292. Ілюстр.: партрэт У. Сыракомлі.

299. Мархель Уладзімір. Новае слова пра Сыракомлю. «Польмя», 1973, № 9, с. 242–248.

* Матэрыялы пра сувязі паэта з Беларуссю (ЦДАЛіМ ЛітССР, ЦДГА БССР, Рукапісны адзел ЦБАН ЛітССР і інш.).

300. Мархель У. І. «Слова аб палку Ігаравым» у ацэнцы Ул. Сыракомлі. «Весті АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1973, № 6, с. 97–100.

* Гісторыя літаратуры ў Польшчы» У. Сыракомлі (т. 1. Вільня, 1850), «Teka Wileńska» 1857 г.

301. Пазняк З. С. Да гісторыі пастаноўкі «Залётаў» Дуніна-Марцінкевіча. «Весті АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1973, № 6, с. 101–108.

Першая пастаноўка ў Вільні ў 1915 г. (тагачасныя газеты «Наша ніва», «Беларусь», «Viltis»).

302–303. М а л я ў к а М. А. М. А. Дабралюбаў і П. М. Шпілеўскі. У кн.: Беларуская літаратура і літаратуразнаўства. Міжвузаўскі зб., вып. 1. Мінск, 1973, с. 133–139.

М а л я в к о Н. А. Н. А. Добролюбов и П. М. Шпилевский. У кн.: Вопросы общественных и гуманитарных наук (Материалы I научно-методической конференции 1972 года), вып. 1. Гомель, 1973, с. 126–128.

Пісьмо 1854 г. і дзённікавыя нататкі М. А. Дабралюбава (паводле «Збору твораў»).

304. Д ь я к о в В. А. Литературные интересы польских конспираторов 30–40-х годов XIX века. У кн.: Польский романтизм и восточнославянские литературы. М., 1973, с. 174–181.

* Паказанні В. Давіда пра сувязі з Я. Баршчэўскім (ЦДВГА). Гл. таксама № 311.

305. Korespondencja Onufrego Pietraszkiewicza z filomatami (1824–1834). Opracowali Zbigniew Sudolski, Sławomir Kędzierski. У кн.: Archiwum filomatów. Т. I. Na zesłaniu. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1973, с. 49 – 204.

* Публікацыя 13 пісьмаў Я. Чачота да А. Петрашкевіча 1825–1830 гг. (частка «Архіва філаматаў» у Музеі літаратуры ў Варшаве). Ілюстр.: факсімільнае пісьмаў ад 22 кастрычніка 1825 і 23 жніўня 1828 г.

306. Uzupełnienia do «Korespondencji filomatów». Opracował Stanisław Duszak. У кн.: Archiwum filomatów. Т. I. Na zesłaniu. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1973, с. 245–265.

* Публікацыя пісьмаў да Я. Чачота: А. Петрашкевіча 1820 г. і Ю. Вэнцакага 1823 г. (частка «Архіва філаматаў» у б-цы Люблінскага каталіцкага ўніверсітэта). Гл. таксама № 31.

1974

307. К і с л я л ё ў Г е н а д з ь. «...Я жыў з імі, я рос сярод іх...» «Польмя», 1974, № 3, с. 219–235.

Навуковыя і публіцыстычныя працы, белетрыстычныя творы, пісьмы, факты жыцця П. М. Шпілеўскага (ЦДГА БССР у Мінску, ЛДГА, ІРЛІ, ДПБ, ЦДГАЛ і інш.).

308. С т е п у н и н И. Страничка эпоса. «Неман», 1974, с. 190–191.

Вершаваны твор «Мой саколіку суседзе...» [урывак з «Гутаркі двух суседаў»] у паперах В. Ф. Ратча (Адзел рукапісаў ДПБ у Ленінградзе).

309. М а с л е н і к а в а В. П. З гісторыі музычнай культуры Беларусі. «Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1974, № 5, с. 109–117.

* Паведамленні ў «Мінских губернских ведомостях» пра музычныя поспехі дачкі В. Дуніна-Марцінкевіча Камілы.

310. К і с л я л ё ў Г е н а д з ь. Сустрэчы з гісторыяй. «Беларусь», 1974, № 10, с. 28. Асобныя дакументы В. П. Равінскага, успаміны аб ім кампазітара М. Глінкі і праўнука – У. М. Равінскага (гістарычны музей і абласны архіў у Сма-ленску, «Русская старина»).

311. D j a k o w W ł a d i m i r A. Literackie zainteresowania konspiratorów polskich z lat trzydziestych i czterdziestych XIX wieku. «Pamiętnik Literacki», 1974, zesz. 4, с. 209–215.

Гл. № 304.

312. С о д а л ь У л а д з і м і р. Калі ж быў зняты нагляд? «Літаратура і мастацтва», 13 снежня 1974 г.

Дакументы канцылярыі мінскага губернатара 1870–1876 гг. пра па-

лічэйскі нагляд над В. Дуніным-Марцінкевічам (ЦДГА БССР у Мінску).
Прыводзяцца вытрымкі.

313. К і с я л ё ў Г. В. Праект беларускага часопіса ў 40-х гг. XIX ст. У кн.: Книга, библиотечное дело и библиография в Белоруссии. Сб. статей. Мінск, 1974, с. 151–158.

Пісьмо С. Манюшкі да А. Валіцкага ад 3 снежня 1849 г. (Нацыянальная б-ка ў Варшаве), адносіна архангельскага губернатара 1856 г. пра смерць Р. Падбярэскага (ЦДГА ЛітССР) і інш. Ілюстр.: факсімільнае фрагмента з пісьма С. Манюшкі.

1975

314. С о д а л ь У л а д з і м і р. З думай пра лепшую долю. «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі», 1975, № 1, с. 39–40.

Дакументы аб праследаванні В. Дуніна-Марцінкевіча царызмам (ЦДГА БССР у Мінску), звесткі пра помнік пісьменніку на магіле ў Тупальшчыне. Ілюстр.: помнік на магіле.

315. Г а р о б ч а н к а Т. Я. Тэатральная крытычная думка ў Беларусі да Кастрычніскай рэвалюцыі. «Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1975, № 2, с. 128–133.

* Водзвывы тагачаснага друку пра тэатр і драматургію В. Дуніна-Марцінкевіча, тэатразнаўчыя працы П. М. Шпілеўскага і І. І. Гольц-Мілера («Минские губернские ведомости» і інш.).

316. С о д а л ь У л а д з і м і р. Невядомыя здымкі Францішка Багушэвіча. «Літаратура і мастацтва», 4 красавіка 1975 г.

Тры здымкі Багушэвіча, зробленыя ў апошнія гады жыцця ў Кушыляна (з архіва П. Глебкі). Ілюстр.: рэпрадукцыі двух здымкаў.

317. К і с я л ё ў Г. В. Некаторыя пытанні вывучэння паэмы «Энеіда навыварат». «Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук», 1975, № 4, с. 121–130.

Гістарычныя рэаліі беларускай «Энеіды», асобныя дакументы пра В. П. Равінскага (6-ка АН УССР у Львове, ДА Смаленскай вобл., ЦДГАЛ, «История уделов» (СПб, 1901), пісьмо У. М. Равінскага 1974 г. і інш.).

318. К і с я л ё ў Г е н а д з ь. Дарогаю да людзей. «Маладосць», 1975, № 8, с. 182–189.

Публікацыя дакументаў пра Ф. Багушэвіча: метрычны запіс аб нараджэнні, следчыя матэрыялы пра ўдзел сям'і пісьменніка ў паўстанні 1863 г., фармулярны спіс аб службе, некралог, напісаны Н. Роўбам (ЦДГА ЛітССР, ЦДГАЛ), «Tygodnik Pustrowanu» 1900 г.).

319. С о д а л ь У л а д з і м і р. Лёс здымка В. Дуніна-Марцінкевіча. «Літаратура і мастацтва», 19 верасня 1975 г.

Гісторыя публікацыі вядомага здымка пісьменніка: паштоўка 1906 г., перамалёўка А. Пятровай у «Нашай ніве» 1910 г., трэці том «Беларусаў» Я. Карскага і інш. Рэпрадуцыруецца здымак.

320. [П а ў л о в і ч А л ь б е р т]. Пісьмо Якубу Коласу. Публікацыя Міколы Базарэвіча. «Літаратура і мастацтва», 14 лістапада 1975 г.

Арыгінал — у Літаратурным музеі Я. Коласа. Згадваецца афіша першай пастаноўкі «Сялянкі» В. Дуніна-Марцінкевіча.

321. С о д а л ь У л. Маляваў Тамаш Багушэвіч. «Літаратура і мастацтва», 28 лістапада 1975 г.

Успаміны С. Тамашэўскай пра сына Ф. Багушэвіча.

322. Б а с І с і д а р. Студэнцкія гады Янкі Лучыны. У кн.: День паэзіі. Мінск, 1975, с. 264–273.

Дакументы пра вучобу Я. Лучыны ў Пецяярбургскім тэхналагічным інстытуце ў 1871—1877 г. (ДГА Ленінградскай вобл.). Частка дакументаў друкуецца цалкам.

323. Skibińska-Chażyło Zofia. O przekładach «Pana Tadeusza» na język białoruski. У кн.: Studia polono-slavica-orientalia. Acta litteraria, II. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1975, с. 181—198.

* Пераклады «Пана Тадэвуша» на беларускую мову В. Дуніна-Марцінкевіча (паводле 2-га выд. Пецяярбург, 1908) і А. Ельскага (Львоў, 1892).

324. М а л я ў к а М. А. Гісторыя загранічнага пашпарта В. І. Дуніна-Марцінкевіча. У кн.: Беларуская літаратура і літаратуразнаўства. Міжвузаўскі зборнік, вып. 3. Мінск, 1975, с. 141—145.

Справа канцылярыі віленскага генерал-губернатара пра выдачу В. Дуніна-Марцінкевічу замежнага пашпарта (ЦДГА ЛітССР).

1976

325. С к і д а н В. Учаканні «вясны». «Чырвоная змена», 6 студзеня 1976 г.

«Верш сялянскі: беларусца і літвіна» (варыянт верша «Вясна гола перапапа...») у архіве Ф. П. Радчанкі.

326. С о д а л ь У л а д з і м і р. Зыгмунт Нагродскі — сябар Ф. Багушэвіча. «Літаратура і мастацтва», 30 студзеня 1976 г.

Успаміны З. Нагродскага (паводле «Запісаў Беларускага навуковага таварыства». Вільня, 1938), звесткі аб ім М. Танка і Е. Путраманта.

327. С а л а м е в і ч Я н к а. «Без надзеі на друкаванне...» Ліст Янкі Лучыны Доўнар-Запольскаму. «Літаратура і мастацтва», 9 ліпеня 1976 г.

Публікацыя пісьма ад 25 лютага 1894 г. (ЦДГА УССР). Ілюстр.: фотапартрэт Лучыны.

328. С о д а л ь У л а д з і м і р. Люцынка. «Літаратура і мастацтва», 16 ліпеня 1976 г.

Абследаванне месца былой сядзібы В. Дуніна-Марцінкевіча. Ілюстр.: «Такой уявіў сабе хату [пісьменніка] мастацтвазнаўца Я. Сахута [...]».

329. К а х а н о ў с к і Г. Лёс Рамуальда Падбярэскага. «Літаратура і мастацтва», 6 жніўня 1976 г.

* Р. Падбярэскі ў архангельскай ссылцы (па матэрыялах канцылярыі архангельскага губернатара).

330. Р о д ч а н к а Р ы г о р. Па слядах Альгерда Абуховіча. «Літаратура і мастацтва», 10 верасня 1976 г.

* Радзіма пісьменніка — в. Калатычы (Калацічы) у Глускім р-не Магілёўскай вобл.

331. К а з б я р у к У л. «На беларускай мове пісанья...» «Літаратура і мастацтва», 15 кастрычніка 1976 г.

Пісьмо рэдакцыі «Нашай нівы» Б. Каратынскаму 1912 г. з просьбай прыслаць беларускія творы В. Каратынскага і У. Сыракомлі (архіў Варшавы і Варшаўскага ваяводства), спіс верша У. Сыракомлі «Добрыя весці» ў Рукіпісным адзеле Публічнай б-кі Варшавы*.

СПІС ІЛЮСТРАЦЫЙ

Стар. 17. Першая старонка артыкула Е. Р. Раманавы «Спроба п'яра». 1895–1896 гг. Аўтограф. Адзел рэдкай кнігі і рукапісаў Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна ў Мінску.

Стар. 22. Саборная плошча ў Мінску. З французскай літаграфіі 1840 г. Маляваў Лавернь, літаграфоваў Сабашье. Дзяржаўны музей БССР у Мінску.

Стар. 33. Вокладка «Северо-Западного календаря на 1892 год» (Мінск, 1891). Фундаментальная бібліятэка імя Я. Коласа АН БССР у Мінску (мікрафільм).

Стар. 41. Ян Баршчэўскі. Партрэт работы мастака К. Рыпінскага. Дзяржаўны мастацкі музей ЛітССР у Вільнюсе.

Стар. 55. Тытульны ліст кнігі Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня» (т. I. Пецярбург, 1844). Дзяржаўны музей БССР у Мінску.

Стар. 105. Патэнт аб наданні Я. Чачоту чына губернскага сакратара. Арыгінал на пергаменце. 1838 г. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў БССР у Мінску.

Стар. 112–113. Пасланне В. Дуніна-Марцінкевіча да У. Сыракомлі. Аўтограф. 1855 г.? Цэнтральны дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва ЛітССР у Вільнюсе.

Стар. 121. Паштоўка, прысвечаная В. Дуніну-Марцінкевічу. Выдавецтва «Загляне сонца і ў наша аконца». 1906 г. Адзел рэдкай кнігі і рукапісаў Фундаментальнай бібліятэкі імя Я. Коласа АН БССР у Мінску.

Стар. 147. Старонка з сакрэтнай справы аб назіранні за дзейнасцю В. Дуніна-Марцінкевіча. 1861 г. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў БССР у Мінску.

Стар. 160. В. Дунін-Марцінкевіч з дачкой Камілай і групай мінчан. Фота пачатку 60-х гадоў. Злева направа ў першым радзе: Канстанцін Рагоўскі (студэнт Маскоўскага ўніверсітэта, удзельнік паўстання 1863 г.), Рамуальд Рагоўскі, В. Дунін-Марцінкевіч, Каміла Марцінкевіч, Фларыян Чапялінскі, Вітальд Парфяновіч (студэнт Кіеўскага ўніверсітэта, удзельнік паўстання 1863 г.), Гаўрыла Есьман, Антон Дзеравінскі, невядомая асоба; у другім радзе: Бітаў, Цітус Свідэрскі, Станевіч, Гаўрыла Война, Мікалай Парфяновіч, Гедрановіч, Аўрэлій Барскі, Міхайлоўскі (Габрыель Міхалоўскі?). Паводле зб. «Рэвалюцыйны пад'ём у Літве і Беларусі 1861–1862 гг.» (Восстание 1863 года. Матэрыялы і дакументы). М., 1964*.

Стар. 169. В. Дунін-Марцінкевіч. Фота пачатку 60-х гадоў. Паводле кнігі Я. Карскага «Белорусы», т. III, ч. 3. Петраград, 1922.

Стар. 175. А. Рыпінскі з таварышамі па Дынабургскай школе падхарунжных, удзельнікамі паўстання 1831 г. Злева направа: А. Рыпінскі, Л. Плятар, Я. Клёт, А. Пангоўскі. Літаграфія з альбома Ю. Страшэвіча «Les Polonais et les Polonaises de la révolution du 29 novembre 1830». Парыж, 1832–1836. Цэнтральная бібліятэка АН ЛітССР у Вільнюсе.

Стар. 179. Прашэнне А. Рыпінскага ў Пецярбургскі цэнзурны камітэт аб дазволе надрукаваць у Расіі беларускую баладу «Нячысцік». Аўтограф. 3 лістапада 1853 г. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў СССР у Ленінградзе.

Стар. 217. Фота 1860 г., зробленае ў сувязі з прыездам у Віцебск музыкантаў М. Сакалоўскага і А. Хадэшкага. На адвароце рукой А. Вярыгі-Дарэўскага пазначана: «Д[ня] 18 студзеня 1860 г. Віцебск» і пералічаны асобы: 1) М. Нітаслаўскі, 2) А. Хадэцкі, 3) М. Сакалоўскі, 4) С. Драздоўскі, 5) А. Буржынскі, 6) Б. Люткевіч, 7) А. Вярыга-Дарэўскі, 8) М. Высоцкі, 9) В. Квяткоўскі, 10) К. Абрампальскі, 11) А. Пышніцкі, 12) І. Пржасецкі. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў ЛітССР у Вільнюсе.

Стар. 244. Альбом А. Вярыгі-Дарэўскага. Знешні выгляд. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў ЛітССР у Вільнюсе.

Стар. 281. Агульны выгляд ваенна-судовай справы са следчымі матэрыяламі па абвінавачанню А. Вярыгі-Дарэўскага і яго таварышаў ва ўдзеле ў паўстанні 1863 г. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў ЛітССР у Вільнюсе.

Стар. 287. Пратакол допыту А. Вярыгі-Дарэўскага ад 10 кастрычніка 1863 г. Першая старонка. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў ЛітССР у Вільнюсе.

Стар. 296. У. Сыракомля. Малюнак мастака У. Падкавінскага. «Tygodnik Pustrowany», 1887, т. X, № 245.

Стар. 299. Тытульны ліст кнігі В. Дуніна-Марцінкевіча «Вечарніцы і Звар'яцелы» (Мінск, 1855). Навуковая бібліятэка Вільнюскага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Стар. 305. Тытульны ліст кнігі В. Дуніна-Марцінкевіча «Гапон» (Мінск, 1855). Дзяржаўны музей БССР у Мінску.

Стар. 313. Тытульны ліст кнігі В. Дуніна-Марцінкевіча «Цікавішыя? Прачытай!» (Мінск, 1856). Дзяржаўны музей БССР у Мінску.

Стар. 320–321. Першая і апошняя старонкі пісьма В. Каратынскага да У. Сыракомлі ад 25 кастрычніка 1861 г. Аўтограф. Цэнтральны дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва ЛітССР у Вільнюсе.

Стар. 351. Паштоўка А. Ельскага Я. Карловічу ад 1 (13) лютага 1893 г. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў ЛітССР у Вільнюсе.

Стар. 385. Паштоўка, прысвечаная Ф. Багушэвічу. Выдавецтва «Загляне сонца і ў наша аконца». 1906 г. Аддзел рэдкай кнігі і рукапісаў Фундаментальнай бібліятэкі імя Я. Коласа АН БССР у Мінску.

Стар. 391. Вокладка студэнцкай справы Ф. Багушэвіча. 1861 г. Ленінградскі дзяржаўны гістарычны архіў.

Стар. 405. Ф. Багушэвіч. Фота 1863 г. Сямейны альбом Багушэвічаў. Дзяржаўны музей БССР у Мінску.

Стар. 419. Ф. Багушэвіч і М. Насенка (студэнт Нежынскага ліцэя?)*. Чарнігаў, 1867 г. Фота з сямейнага альбома Багушэвічаў. Дзяржаўны музей БССР у Мінску.

Стар. 431. Прашэнне Ф. Багушэвіча ў Нежынскі акруговы суд аб звальненні са службы. Аўтограф. 2 лютага 1884 г. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў СССР у Ленінградзе.

Стар. 447. Метрычны выпіс аб нараджэнні А. Абуховіча. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў БССР у Мінску.

Стар. 466. Паштоўка, прысвечаная Я. Лучыну. Выдавецтва «Загляне сонца і ў наша аконца». 1906 г. Аддзел рэдкай кнігі і рукапісаў Фундаментальнай бібліятэкі імя Я. Коласа АН БССР у Мінску.

Стар. 471. Прашэнне Я. Лучыны рэктару Пецярбургскага ўніверсітэта аб вызваленні ад платы за навучанне. 17 верасня 1870 г. Аўтограф. Ленінградскі дзяржаўны гістарычны архіў.

Стар. 475. Вокладка кнігі Я. Лучыны «Вязанка» (Пецярбург, 1903). Дзяржаўны музей БССР у Мінску.

Стар. 479. Першая старонка пісьма А. Гурыновіча да Я. Карловіча ад 6 красавіка 1890 г. Аўтограф. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў ЛітССР у Вільнюсе.

ІМ'ЯННИ ПАКАЗАЛЬНИК¹

- А. Д. гл. А. Д.
А. С. гл. Слупські А. І.
Абданк-Гарабурда М. гл. Гарабурда М.
Абеляр П. 83, 84
Абрамовіч А. 38
Абрамовіч А. І. 72, 78
Абрамовіч М. 38, 141
Абрампальські А. 64, 76, 177
Абрампальські К. 223, 224, 289, 290, 524
Абуховіч А. Р. 3, 443–450, 524, 93, 112, 201, 208, 224, 254–255, 269, 330
Абуховіч П. 308, 317
Абуховіч-Єдка гл. Єдка-Абуховіч
Агрызка І. 230, 288, 289
Агурский С. 22
Адикаевский В. С. 168
Адынец А.-Э. 63, 76, 228, 247, 248
Адэля з Устроні 297
Ажэшка (Арэшчыха) Э. 435, 441, 482, 35, 37, 94, 102, 136, 139, 189, 217
Аколаў К. 448, 449
Акольські Ш. 107, 108
Акрапінські С. 259
Акялайціс (Акялевіч) М. 138, 142, 322, 219
Александровіч С. Х. 38, 164, 294, 340, 442, 55, 78, 83, 85, 88, 106, 108, 111, 113, 121, 123, 126, 128–130, 138, 139, 141, 143, 144, 178, 180, 183, 188, 216, 217, 245, 247, 249, 273, 278–280
Александрович Ф. 404, 406
Альбані 365
Альбединский П. П. 455, 457
Альвар Э. 54, 62, 74
Альгароці Ф. 333, 341
Альгерд 306–308, 314
Альхімовіч С. 90
Аляксандр І 21
Аляксандр ІІ 131, 184, 319, 322
- Аляксандр Македонскі 49
Анакрэон (Анакрэонт) 67, 77
Аношка Я. 56, 57, 74, 75, 177, 72
Антонович Б. 383
Анціпава Я. 203
Анчыц В. 440–442, 141
Анчыц У.-Л. 442, 245
Апалінскі К. 94, 100
Апулей 76
Аргельбрант М. 116, 225, 226
Аргельбрант С. 77
Аржавин А. А. 383
Арлоўскі Ю. 196–209, 211, 212
Арочка М. 282
Артэмідар Дальдзіянскі 61, 76
Артэмідар Эфескі 61, 76
Арцишевский В. Л. 184
Арыстоцель 332, 341
Арэшчыха Э. гл. Ажэшка Э.
Асака Банадльсь 50
Асіян 94, 100
Астоя гл. Чаховіч Г.
Астрагожскі М. 171
Асяндоўскі М. 267
Асяндоўскі Ф. 267
Аўраам Парахоўнік 353
Ахрыменка П. 210, 212, 229
- Бабинцев С. 60
Бабич 227
Баброўскі М. 254–255
Багалепай М. П. 449, 450
Багамолец Ф. 56, 74, 176
Багамолец Я.-Х. 176, 178
Багартоўскі Ю. 229
Багдановіч А. 164
Багдановіч М. 164
Багдановіч Ю. 232
Багенскі Ю. 235, 236, 239, 264

¹ Лічбы, набраныя курсівам, азначаюць парадкавы нумар працы, змешчанай у бібліяграфіі.

- Багратион П. Р. 159
 Багрим И. 196, 199
 Багрым П. 3, 5, 185—212, 71, 76, 88, 92, 113, 125, 130, 166, 236, 242, 252
 Багуслаўскі В. 239, 240
 Багушэвіч А. К. 395, 396, 399, 400, 402, 403, 406, 407, 434
 Багушэвіч В. К. 395, 396, 400, 401, 408, 409
 Багушэвіч (Шкленік) Г. 413, 433, 148
 Багушэвіч Г. К. 395—400, 402—404, 406
 Багушэвіч (Галаўня) К. 382, 423
 Багушэвіч К. І. 382, 395—397, 399—404, 406, 423
 Багушэвіч К. Ф. 413, 424, 438
 Багушэвіч Т. Ф. 424, 148, 321
 Багушэвіч У. К. 396, 441
 Багушэвіч Ф. К. 3, 4, 30, 167, 381—442, 481, 482, 524, 3, 10, 13, 16, 33, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 47, 48, 50, 57, 59, 63—65, 69, 85, 90, 94, 100, 102, 103, 105—107, 110, 111, 118, 126, 128, 129, 131, 134, 136, 138, 139, 141—143, 148, 149, 164, 167, 175, 179—183, 189, 196, 207, 209, 213, 216—218, 245, 246, 248, 254—255, 261, 294, 314, 318, 321, 326
 Багушэвіч-Мінкоўскі С. 342, 345
 Базарэвіч М. 152
 Байран Д. 63, 446
 Бакісанка 215
 Бакфарк (Бекварк) В. 418, 420
 Балінскі М. 256
 Баляслаў І Храбры 273, 274
 Банапарт гл. Напалеон І
 Банвіль Т. дэ 476
 Бандурыста Карабіч гл. Ляскоўскі Ю.
 Банольдзі Дж.-А.-Э. 214, 215
 Бар А. 106
 Баравік Даніла 239, 278
 Барановіч С. 401
 Бараноўская Ю. гл. Марцінкевіч (Бараноўская) Ю.
 Бараноўскі 23
 Бараноўскі А. 240
 Баранцевіч К. Ф. 324
 Баренблят М. 283, 285
 Баркоўскі С. А. 119, 258
 Барскі А. 523
 Бартальс А. 439, 442
 Барташэвіч Ю. 48, 77, 78, 83, 84, 176, 178, 342, 345
 Баршчэўскі Я. 3, 39—84, 176, 178, 191, 523, 7, 8, 15, 18, 20, 146, 170, 236, 238, 240, 274, 304
 Барысенка В. В. 46, 66, 94
 Барышаў Г. 224, 137
 Барэйша М. 180
 Бас І. С. 191, 192, 63, 65, 71, 76, 86—87, 91, 92, 104, 115, 133, 166, 195, 236, 241, 242, 322
 Баян 343, 345, 454
 Бейлін Г. 117
 Бекварк В. гл. Бакфарк В.
 Беліні В. 218, 219
 Беліновіч С. 114, 115
 Бельскі І. 100, 107, 108
 Бельскі М. 93, 100, 107, 108
 Белявский 148, 149
 Беніслаўскі Б. 395—404, 406, 407
 Бенкендорф А. Х. 128, 129
 Беоька А. 333, 341
 Беранжэ П.-Ж. 301
 Бергель Ю. 254—255
 Бернат з Любліна 100
 Бернацкі Ю. 173, 175
 Бетховен Л. ван 215
 Бёрнс Р. 189, 191, 332
 Бибигов И. Г. 130, 131
 Бікуліч В. (У.) Б. 207
 Бітаў 523
 Бічэр-Стоу Г. 242
 Блонскі 120
 Блумаўэр А. 59, 75
 Блус Ф. 38
 Бобровская А. 397, 399, 402—404, 406
 Бобровский Л. И. 369
 Бовтута К. 374
 Богдановичева (Богдановичевна) А. 324, 325
 Богуславский Ж. 323—325
 Богущий 125
 Богуш-Сестржанцэвіч (Сестранцэвіч) С. 35, 162, 177
 Богушевич Анна К. гл. Багушэвіч Г. К.
 Богушевич Аполлинарий К. гл. Багушэвіч А. К.
 Богушевич Валеріан К. гл. Багушэвіч В. К.
 Богушевич Владислав К. гл. Багушэвіч У. К.
 Богушевич К. И. гл. Багушэвіч К. І.
 Богушевич К. Ф. гл. Багушэвіч К. Ф.
 Богушевич Ф. К. гл. Багушэвіч Ф. К.
 Богушевский Н. П. 470
 Бодянский И. 455
 Бойко 404
 Бондзкевич В. 384, 388
 Борковский С. А. гл. Баркоўскі С. А.
 Борх М. 61, 75, 176

- Боян гл. Баян
 Бравер Я. 194, 198, 263
 Брадоўскі І. 200, 201, 203, 204, 208—210
 Бракгаўз 29
 Бранштэйн М. 32
 Брастоўскі М. гл. Бржастоўскі М.-Г.
 Бржазіцкі 22
 Бржастоўскі (Брастоўскі) М.-Г. 123, 124
 Бржастоўскі П.-К. 318, 319
 Бржозовский И. М. 127
 Бржозовский Ф. 375, 376
 Бродовский И. гл. Брадоўскі І.
 Броўка П. У. 94
 Бугаёў Д. 172
 Будзіловіч А. С. 461, 462
 Буйвид 146
 Буйка Т. 437, 441
 Буйніцкая Б. гл. Вярэга Б.
 Буйніцкі К. 60, 75, 176, 238
 Булгарин Ф. В. 16, 18
 Булгароўскі С. 384, 436, 441
 Бурачок С. А. 12
 Буржынскі А. 237, 289, 290, 524
 Бучинская 148, 149
 Бэндэ Л. 48—52, 54, 56, 58, 59, 73, 80
 Бядрыцкі С. 267
 Бялінскі В. Р. 484
 Бялковский В. 383, 384
 Бяссонаў П. А. 329, 340, 343, 345
- Вайцяхоўскі Т. 264
 Валентэці 214, 232
 Валжынская 215
 Валицкая З. гл. Савіцкая З.
 Валицкі А. 25, 36, 347, 360, 147, 160, 313
 Валицкий 467
 Валодзька 115
 Вальдэ Р. 267
 Ваньковіч 349, 350
 Вараб'ёва Т. 271
 Варановіч С. гл. Александровіч С.
 Василевский 284, 291
 Василевский А. А. 369, 371—373
 Васілеўскі А. 368
 Васілеўскі Д. М. 7, 8, 15, 24, 25
 Васілеўскі М. 181
 Васильев П. С. 393
 Васільеў Я. 9, 27
 Васильківський Г. П. 134
 Ватацы Н. Б. 489
 Ваўчацкі Л. 438
 Ваўчок Марка (Вілінская-Марковіч М. А.)
 334, 342
 Вебер К.-М. 71, 78, 215, 218
 Верашчака М. гл. Путкамер М.
 Вергілій (Віргілій) 51, 53, 67, 77
 Вержиковский И. (Ю.) Ф. 470
 Верига гл. Станевич
 Верига А. И. гл. Вярэга-Дарэўскі А. І.
 Верига (Ковалевская) В. 281
 Верига В. И. 283, 284, 291
 Верига Г. 281
 Вериго О. П. 383
 Верыжанка А. 271
 Верыжанка Б. 271
 Верыжанка Г. 271
 Верыжанка Т. 271
 Віларсо Івон А.-Ж. 452, 453
 Вильсон А. 384
 Віргілій гл. Вергілій
 Вітаўт 298, 300, 310
 Витгенштейн 107
 Віткоўскі І. 22
 Вітэн-Дубяйкоўскі (Дубейкаўскі) Л. 233
 Вичульский Б. Ф. 370
 Вішнеўскі М. 93, 100
 Власов П. 380
 Воейков Н. И. 379, 380
 Война Г. 523
 Война І. 122
 Войцеховский И. 375
 Вольскі В. 64
 Вольский Н. А. 107
 Вольтэр Э. А. 32, 37
 Врхліцкі Я. 180
 Вуйціцкі К.-У. 176, 178, 329, 341
 Вуль Я.-П. (Карафа-Корбут Э.-Ф.) 263,
 264, 367—376, 91, 172, 190, 197
 Выжыцкі Г. Ю. 177, 181
 Высоцкі М. 289, 290, 524
 Вышыньскі А. 232
 Вэнцкі Ю. 306
 Вяземскі П. А. 344, 345
 Вянгерскі Т.-К. 57, 75
 Вяржбоўская Г. 270
 Вяржбоўская Ю. 101, 193
 Вяржбоўскі А. 101
 Вярхоў П. 125
 Вяршынін С. 79
 Вярэга Б. 271
 Вярэга (Вярэжына, Буйніцкая) Б. 271
 Вярэга І. 234, 271, 274
 Вярэга К. 274
 Вярэга С. 64, 76, 225
 Вярэга У. 353, 354, 357
 Вярэга-Дарэўскі А. І. 3, 4, 18, 19, 76, 177,
 213—292, 524, 17, 24, 25, 28, 39, 91,
 104, 119, 122, 151, 154, 156, 172, 190,
 197, 199, 210, 234, 250, 258, 259, 275
 Вярэжына А. 274
 Вярэжына Н. 271

- Г.....Эдвард 255
 Гаврила Полоцкий гл. Савіч-Заблоцкі В. К.
 Гадлеўскі Л. 225, 226, 261
 Газдава-Рэут В. гл. Рэут В.
 Гайдебуров П. А. 460
 Гайжушиева К. 129
 Гаклендэр Ф.-В. 452, 453
 Галавінскі І. (Кастравец Ж.) 53, 73, 74
 Галалобаў М. С. 458, 460
 Галамбёўскі Л. 329, 340
 Галаўня А. 427
 Галаўня К. гл. Багушэвіч К.
 Галаўня Т. 382
 Галаўня Ф. 382
 Галер Я. 93, 100
 Галіцын І. І. 119
 Галомбак Ю. 180, 58
 Галубовіч М. 25, 36
 Гальдоні К. 333, 341
 Гамбета Л.-М. 452, 453
 Гамер 50, 69
 Ганка В. 227, 228
 Гапава В. 244
 Гарабурда (Абданк-Гарабурда) М. 267
 Гарайн Ю. 25, 36, 108, 200
 Гарацый 217
 Гарбачэўскі (Горбачевіч) П. 196, 202
 Гарибальды Дж. 452
 Гаробчанка Т. Я. 315
 Гаршын У. 290
 Гарэцкі І. 69
 Гарэцкі М. 241
 Гастынская 215
 Гаціская А. гл. Марцінкевіч (Гаціская) А.
 Гедрановіч 523
 Гедройц И. 128, 129
 Гедройц С. 129
 Гедройць В. 384
 Гедымін 254, 255
 Гелвановский С. К. 369, 371—373
 Геленіуш Э. 121
 Герман А. 384
 Гермут Ю. X. 470
 Герольд Ф. 218
 Гётэ І.-В. 71, 78, 218, 446
 Гілер А. 82
 Гільзен Я.-А. 177, 180
 Гласкоўна 216
 Глебка П. Ф. 316
 Глінка М. І. 310
 Глінскі Ф. 177
 Глогер З. 29, 37, 348
 Гогаль М. В. 16, 390, 68
 Гойлович Г. 384
 Голицын А. Ф. 130
 Гольц Л. 157
 Гольц-Мілер І. І. 315
 Горайский И. 384
 Горбачевіч П. гл. Гарбачэўскі П.
 Город (Горид) А. 402
 Город В. 402
 Город К. 402
 Город Н. 402
 Горскі-Шпырка Ч. 278
 Горыя А. Э. 215, 218
 Горэвід 11, 237
 Гофман Э. 77
 Грабенка (Грабінка) Я. П. 334, 342
 Грабніцкі С. 77
 Грабоўская С. 118, 142, 146, 148, 150, 151
 Грабоўскі М. 73, 74, 82, 84
 Грабчыкаў С. 266
 Грамыка А. І. 177, 180
 Греч Н. И. 16, 18
 Гржибовский Ф. 282
 Гржымалоўскі В. 177, 178
 Гржымалоўскі К. 177, 178, 180
 Гржымалоўскі Ю. 177, 180
 Григорьев Л. 291, 292
 Гроза А. 56, 62, 74
 Грот-Спасоўскі А. гл. Спасоўскі А.
 Грубер Г. 59, 71, 77
 Грузинский 148, 150
 Гружэўская М. гл. Марцінкевіч (Гружэўская) М.
 Грыневічанка Г. 476
 Гулак-Арцямоўскі П. П. 334, 341
 Гулецкий 398
 Гульман Р. І. 482, 84, 101, 117
 Гуринович А. гл. Гурыновіч А.
 Гурніцкі Л. 92, 100
 Гурыновіч А. 3, 5, 167, 428, 477—482, 524, 30, 32, 77, 84, 96, 97, 101, 117, 120, 162, 202, 223, 230, 267, 297
 Гурыновіч Калікт 481
 Гурыновіч Канстанцыя гл. Странкоўская К.
 Гурыновіч (Сяняўская) Э. 481
 Гурыновіч Ян 481
 Гурыновіч Яніна 481, 482, 202, 297
 Гэрбст (Каратынская) І. 228
 Гюго В. 446
 Дабжанская 216
 Дабравольскі В. М. 161
 Дабралюбаў М. А. 302, 303
 Давайніс-Сільвестрайціс М. гл. Давайна-Сільвестровіч М.
 Давід В. 84, 304
 Давідоўскі А. 436
 Давайна-Сільвестровіч (Давайніс-Сільвестрайціс) М. 348

- Дагер Л. 43, 48
 Далгарукаў В. А. 183, 184, 176
 Далгарукаў М. А. 128
 Даліва-Садкоўскі І. Я. 118
 Дамашавічус (Дамашэвіч) А.-Й. 436, 441
 Дамейка А. 103
 Дамейка І. 103, 342, 345
 Дамейка Ю. 101, 102
 Дамель Я. 25, 26, 36, 37
 Данишэці Г. 218, 221
 Дантэ А. 446
 Данялайціс К. 322
 Дарагастайскі К. 177, 178
 Дарангоўскі Я. 229
 Дарашкевіч В. І. 118
 Дарашэнка Д. 36
 Дарэўскі-Вярыга А. І. гл. Вярыга-Дарэўскі А. І.
 Дворац (Дворжац) Ё. 24, 294, 316
 Дембинский Г. гл. Дэмбінскі Г.
 Джусці Дж. 333, 341
 Джюбиліні-Ряднова 49
 Дзевоні І. 267
 Дзеравінскі А. 523
 Дзівак з-над Віліі 253
 Дзмітрыеў І. І. 180
 Дзюбюк А. І. 218
 Длугаш Я. 99, 101
 Длуский Г. 325
 Дмахоўская-Яленская (Дмахоўчыха) Э. 434, 441
 Добкевич Я. 325
 Добролюбов Н. А. гл. Дабралюбаў М. А.
 Довнар А. 150
 Довнар В. 150
 Долгоруков В. А. гл. Далгарукаў В. А.
 Доўнар (Доўнар-Запольскі) І. 214, 215, 233
 Доўнар-Запольскі М. В. 26, 28, 30–32, 36, 168, 349, 355, 362, 363, 464–466, 327
 Драздоўская 215, 216
 Драздоўскі С. 222, 223, 282, 289, 290, 524
 Држеневич Ю. 467
 Друцкі-Падбярэскі Р. гл. Падбярэзкі Р.
 Дрэйшок А. 216, 218
 Дубіцкі Т. 216
 Дубоўка У. 274
 Дунін-Марцінкевіч В. І. 3, 4, 18, 19, 21–29, 31, 32, 35–37, 109–172, 177, 221, 250, 256, 258, 261, 294–316, 328, 336, 340, 342, 344, 345, 362, 417, 434, 523, 524, 1, 2, 5, 6, 9, 12, 14, 20, 21, 27, 38, 45, 52, 53, 55, 56, 58, 66, 70, 79, 81, 89, 104, 107–109, 114, 116, 123, 127, 132, 137, 140, 150, 153, 155, 161, 164, 165, 168, 169, 173, 176, 184, 185, 187, 192, 200, 212, 219, 229, 232, 243, 251, 262, 265, 266, 271, 277, 286, 301, 309, 312, 314, 315, 319, 320, 323, 324, 328
 Дунін-Марцінкевіч Я. (І.) гл. Марцінкевіч Я. (І.)
 Душ-Душэўскі К. 3
 Дьяков В. А. 180, 304, 311
 Дыла Я. Л. гл. Кулеша Тодар
 Дышлеўскі Л. А. 282
 Дышлеўская К. 60, 75
 Дышлеўскі А. 486, 487
 Дэмбінскі Г. 325, 326
 Дэмас гл. Demos
 Ежый з Жарэбыч 261
 Елагин Н. 183
 Ельская (Каланчынская) Г. 366
 Ельскі А. К. 4, 28–30, 37, 162–164, 167, 327–366, 417, 420, 524, 38 164, 177, 254–256, 297, 323
 Ельскі М. К. 337, 342, 346, 347, 357
 Ермалович Н. 65
 Есьман Г. 523
 Еўрыпід 56, 74
 Ефимов С. 206
 Ефрасіння Полацкая 61, 75
 Ёдка-Абуховіч 448
 Жаба А. 278
 Жаба Ю. 64, 76
 Жалігоўскі Э. 172, 188, 258
 Жанліс М.-Ф. 61, 75
 Жданов С. Р. 184
 Жебровский Н. 148, 150
 Жилинский Т. 129
 Жиркевич (Жиркевичева) А. И. 379, 380
 Жудрына А. 229
 Жуков 472
 Жукович К. Д. 470
 Жукоўскі В. А. 16, 390
 Жукоўскі Р. К. 82, 84
 Жукоўскі Я. 277
 3-ч М. 31
 Заблоцкая (Шимановская) А. 484
 Заблоцкі (Лада-Заблоцкі) Т. 6, 63, 70, 71, 76, 178, 484–487, 265
 Заблоцкий В. 484
 Заблоцкий Глярий М. 484
 Заблоцкий Григорий М. 486
 Заблоцкий Е. М. 486
 Заблоцкий И. 397, 398, 404
 Заблоцкий Фаддей гл. Заблоцкі (Лада-Заблоцкі) Т.

- Заблоцкий Феликс 398
 Завадскі А. 114, 225, 301, 356, 150, 168
 Завадскі Б. 214
 Завітневіч У. З. 30, 32, 37
 Загароўскі У. 366
 Загорскі 117
 Закрэўскі 440
 Залескі В. 101
 Залеский И. 324, 325
 Залэнскі С. 346, 347
 Замоцін І. 20
 Зан В.-С.-Т. 248
 Зан Т. 64, 77, 101, 225, 247, 342
 Занцевіч П. В. 470
 Запольскі М. гл. Доўнар-Запольскі М.В.
 Заранак 27, 37
 Зарышкі А. 109
 Заустинский Б. М. 470
 Захарэвіч П. 239
 Заштаўт А. 117
 Заштаўт З. 291—292
 Звяровіч А. 421, 422
 Здановіч А. 245, 254, 255, 342, 345
 Здановіч І. 255, 342, 345
 Здановский К. 398, 399, 404
 Зізаній (Тустаноўскі) С. 12, 178, 181
 Зотов С. 379, 380
 Зыгмунт Аўгуст 100
 Зыгмунт III Ваза 308, 316
 Зялінскі Г. 222, 223
 Зямкевіч Л. 233
 Зямкевіч Р. А. 21, 35, 164, 168 466, 5, 6,
 11, 17, 24, 29, 62, 237, 254—255
 Зянковіч 446
 Зянковіч Ф. 272
 Зянькевіч Р. С. 309, 316, 329, 336
- Іван Аляксеевіч 119, 124
 Иванов А. М. 470
 Иванов Ф. 148—150
 Ивановский О. 384, 388
 Иванюк М. 61
 Ізлер І. І. 239
 Ильговский Г. 395, 397—400, 403, 404
 Иофе Б. 43
- К-ко Д. 32
 Кабылінскі Ю. 25—28, 36
 Кавалеўская Г. 358
 Кавалеўскі 446
 Кавалеўскі А. 230, 245, 288
 Кавалеўскі Я. П. 136, 138
 Каганец К. 28, 37, 50
 Кажанёўскі Ю. 239, 240
 Кажеников А. Л. 192
- Казбярук У. М. 196, 246, 256, 264, 272,
 284, 331
 Каланчынская Г. гл. Ельская Г.
 Калібер А. 278
 Каліноўскі К. З. 215, 255, 345, 435, 489
 Калькбрэнер Ф. 216, 218
 Каменецкий В. гл. Камянецкі У.
 Каменский А. М. 128
 Камінскі К. 198, 199, 201, 202, 206
 Каминский Л. 104
 Камуняка Ц. 308, 316
 Камянецкі У. 148—150, 153
 Канапашкі М. 145, 147, 148, 152, 154, 160
 Канапніцкая М. 175, 178, 340, 448
 Канарскі Ш. 362
 Кандидов А. А. 383—387, 389, 392
 Кандрась 3-пад Докшыц 80
 Кандратовіч Л. гл. Сыракомля У.
 Кандратовіч (Сыракомлева) П. 235
 Кандыба 142, 151
 Кандыба Л. 276
 Канстанцін Паўлавіч 192
 Капчынскі А. 92, 93, 99, 100, 339
 Капярніцкі І. 350
 Карабіч Ю. гл. Ляскоўскі Ю.
 Караткевіч М. 260
 Каратынская І. гл. Гэрбет І.
 Каратынская (Якубовіч) С. Ц. 319
 Каратынскі Б. 145, 227, 228, 244, 276,
 297, 331
 Каратынскі В. 3, 26, 144, 167, 249, 272,
 274, 317—326, 336, 524, 91, 145, 151,
 219, 226—228, 244, 265, 275, 289, 331
 Каратынскі Г. 289, 297
 Каратынскі Л.-С. 319
 Карафа-Корбут М. гл. Корбут М.
 Карафа-Корбут Э.-Ф. гл. Вуль Я.-П.
 Карловіч А. 142, 217
 Карловіч І. 142, 217
 Карловіч М. 438, 442
 Карловіч Я. 167, 319, 345—347, 350, 353,
 354, 357, 362, 363, 366, 438, 440, 478,
 479, 524, 35, 102, 141, 142, 213, 217
 Кармолитов В. А. 145
 Карніловіч А. 71, 77
 Карпінскі К. 267
 Карпінскі С. 34
 Карпінскі Ф. 56, 57, 74, 175, 178, 344
 Карповіч А. 384, 386, 434, 141, 217
 Карповіч Л. 276
 Карповіч П. У. 446, 449, 450, 208
 Карскі Я. Ф. 31, 36, 37, 489, 241, 319
 Карташэўскі Р. І. 484, 487
 Карэва А.-Т.-В. 255
 Каса гл. Жукоўскі Я.

- Касінські П. 368
 Каспровіч Я. 482, 96
 Каспяровіч П. 44
 Кастравец Ж. гл. Галавінскі І.
 Кастэлар-і-Рыполь Э. 452, 453
 Касцюшка Т. 100, 141, 342
 Каташыхін Р. К. 355, 357
 Катлярэўскі І. П. 13, 15, 59, 303, 334
 Катэн М. 61, 75
 Каубе (?) 398, 399, 401
 Кауфман К. П. 153
 Каханаў І. С. 170, 455, 457
 Каханаўскі Г. А. 482, 223, 270, 293, 329
 Каханаўскі Я. 63, 76, 92, 100
 Каханскі М. 34
 Кашнельсон Д. Б. 75
 Кашуцкі С. 93, 100
 Квітка-Аснаўяненка Р. Ф. 334, 341
 Квятковский В. Н. 383
 Квяткоўскі 268
 Квяткоўскі В. 268, 289, 290, 524
 Кевлич 398
 Кеўліч П. 264
 Кёлер Г. 82, 83
 Кжыжанаўскі І. 222, 223
 Кжыжанаўскі Ю. 62, 74
 Кінд І.-Ф. 71, 78
 Кирилл Иерусалимский гл. Кірыл Іеру-
 салімска
 Кирилов К. гл. Курылаў К.
 Кіркор А. К. 28, 37, 76, 117, 163, 226—
 228, 234, 236, 237, 241, 242, 252, 264,
 290, 319, 346, 348, 349, 352, 353, 360,
 291—292
 Кірыл Іерусалімска 8, 12
 Кісялёў Г. В. 12, 37, 118, 144, 487, 127,
 131, 132, 140, 142, 143, 159, 167, 168,
 174, 190, 197, 199, 221, 250, 265, 296,
 307, 310, 313, 317, 318
 Кіцінская 219, 220
 Кіцінскі 219, 220
 Клангевіч А.-Б. 194, 196, 211, 212
 Клёт Я. 523
 Кліманскі С. 222
 Клімашэўскі Г. 71, 77, 102
 Клімовіч В. І. 323
 Климович С. 148—150
 Клиотт Я. З. фон 456
 Клонгевич А.-Б. гл. Клангевіч А.-Б.
 Клушын П. І. 217
 Кнапскі Г. 99, 101
 Князьнін Ф.-Д. 56, 74, 100, 177, 178, 359
 Ковалевский А. гл. Кавалеўскі А.
 Ковалевский Е. П. гл. Кавалеўскі Я. П.
 Козелло А. 384, 388
 Козелло Ю. 385
 Козловский А. О. 369, 371—373, 375
 Козловский О. Ф. 383—387
 Коксевич 485
 Колаас Я. 3, 320
 Кольб Г.-Ф. 454, 455
 Комар 149
 Комар Ф. Ф. 409
 Контонович П. 444
 Концкі Антон 216, 218
 Концкі Апалінарый 25, 26, 36, 164, 214, 233
 Коншын М. М. 453
 Коперник Н. 452, 454
 Копылов А. 384
 Корбут 215, 216
 Корбут (Карафа-Корбут) В. 369, 371—374
 Корбут (Карафа-Корбут) М. 275, 368
 Корбут (Карафа-Корбут) Ф.-Э. гл. Вуль
 Я.-П.
 Корбут (Сабалеўская) А. 368
 Корбут (Толвинская) А. И. 369
 Корвін-Кучынскі Ю. гл. Кучынскі Ю.
 Корженевская 486
 Коржонтковский Г. 159
 Коржонтковский И. 156, 158, 159
 Корнилович Ю. К. 393
 Коротынская (Татаровская) Ю. И. 322—326
 Коротынский А. 322—325
 Коротынский В. гл. Каратынскі В.
 Корсак Г. 177, 180
 Корсак Р. 57, 75
 Корсак С. 258
 Корсак Ю. гл. Шапялевіч Ю.
 Корсакаў П. А. 12
 Косаў Е. (Г.) 261
 Косаў С. 177, 180
 Косіч М. 60, 61, 195
 Котляревский И. П. гл. Катлярэўскі І. П.
 Коханов И. С. гл. Каханаў І. С.
 Кошут Л. 174, 178
 Крапінскі Л. 70, 77
 Красінскі-Скарабагаты В. 177, 180
 Красіцкі І. 79, 84
 Крашэўскі Ю.-І. 139, 142, 240, 342, 345,
 452, 5, 146
 Кржачкоўскі Ю. 71, 77
 Кржыжанаўскі І. 163
 Кржыжанаўскі (Крыжанаўскі) К. 165
 Кроневиц П. гл. Круневіч П.
 Крузэ 215
 Крузэ В. А. 215
 Крукович В. Д. 370, 374
 Крукович Г. А. 369, 371
 Круман А. 177, 180
 Круневіч П. 288, 289

- Крупенька (Крупеннікаў) Я. 144, 268
 Крыжаноўскі К. гл. Кржыжаноўскі К.
 Крылоў І. А. 16, 60, 96, 195
 Крэмер Ю. 242
 Ксенафонт 332, 341
 Кублицкий Ф. гл. Пиотух Ф.
 Кузьмін І. 41, 45
 Кукальнік Н. В. 35
 Кукальнік П. В. 23, 24, 35 163, 228
 Кукель Б. 276
 Кукель Л. 384
 Кулакоўскі П. А. 461, 462
 Кулеша Тодар (Дыла Я. Л.) 445, 449, 450, 112
 Кулин В. П. 383
 Куліш П. А. 334, 341
 Кульнёў Я. П. 78
 Купала Я. 3, 46, 66
 Курылаў (Кирилов) К. 285, 291, 292
 Кусцінскі А. 276
 Кучынская 215, 216
 Кучынскі (Корвін-Кучынскі) Ю. 328, 329, 337—340
 Кушелев С. Е. 143
 Кушнер 283
 Кушын П. 77
 Кюхельбекер В. 75, 135
 Кялкевіч П. 240, 241
 Л. Б. 180
 Лавернь 523
 Лавіцкі М. 83
 Лада-Заблоцкі Т. гл. Заблоцкі Т.
 Ладонка С. И. 410
 Лазар Андрэясоўіч 92, 100
 Лакомб Л. 216, 218
 Ланге Л. И. 413
 Лангевич М. гл. Лянгевіч М.
 Ланской С С 184
 Лапа А. Д. 163, 164
 Лапа М. Д. 164
 Лапатынскі Ф. 231
 Лапацінскі І. 234
 Лапінскі 204
 Лапінскі А. 440, 442
 Лаппо Д. 3. 31
 Лапрад П.-В.-Р. 452, 453
 Ларчанка М. 38, 40, 44, 46, 66, 72
 Ларыхіус (Лорых) Р. 93, 100
 Ластовский П. 398, 401, 404
 Латышэвіч 66
 Лаўраш гл. Рымант Трайдэнавіч
 Лашкевич Ф. 325
 Лашч Ф. А. 240, 241
 Леапаліта (Ніч Я.) 93, 100
 Легатовіч І. С. 25, 36, 163, 5, 253
 Лейнор Ш. 144, 151
 Лейченко В. Ф. 283, 285, 289
 Ленін У. 1 476
 Леонтович В. А. 154, 407
 Лепшы Л. 177
 Лермантаў М. Ю. 16, 448
 Лесневский И. 282
 Лешкевич Я. 384
 Лешинский Н. 397—401, 403, 404, 406
 Лібельт К. 334, 339, 341
 Лиленберг Я. 282
 Ліманаўскі Б. 82
 Ліндэ С.-Б. 86, 87, 99, 100
 Ліпінская 240
 Ліпскі М. 129
 Лісоўскі 218
 Ліст Ф. 71, 78, 218
 Лойка А. А. 246, 179, 273, 275, 277
 Лопат 25
 Лорых Р. гл. Ларыхіус Р.
 Лосинский 401
 Лукашевич (Лукашевичева) А. Н. гл. Неслухоўская А. М.
 Лускіна С. (Ш.) 177, 180
 Лускіна Ю. 177, 178
 Луцкевіч І. І. 441, 442
 Лучына Янка (Неслухоўскі І. Л.) 3, 5, 28, 30, 34, 35, 37, 463—476, 524, 29, 49, 67, 95, 147, 152, 186, 198, 224, 263, 282, 295, 322, 327
 Лушчыцкі І. М. 70, 77
 Лынькоў М. 94
 Любамірскі К. 219, 222
 Любомирский С. 375
 Любоўскі Ю. 215, 218
 Людоговский П. 195
 Люткевіч Б. 262, 286, 288, 289, 290, 524
 Лютомскі І. 239, 240
 Лявіцкі А. І. гл. Ядвігін Ш.
 Лякевіч А. 204
 Лянгевіч М. 288, 289, 291, 292
 Ляскоў М. С. 244
 Ляскоўскі Ю. (Бандурыста Карабіч, Карабіч Ю., Мізера М.) 177, 180, 328, 340, 178
 Ляўданскі 25, 36
 Ляўданскі І. 275
 Ляховіч С.-А. 81, 84
 Ляцкі Я. А. 30, 34, 37
 М. К. 31
 М-скі А. гл. Тжашчкоўская 3.
 Магнушэўскі В. 186—190, 192—200, 202—211
 Магучы А. 177
 Маераноўскі У.-К. 240, 241
 Майхровіч С. 74, 165, 67, 90, 93, 103, 105, 120
 Макаревич С. 467
 Макоўскі В. 436, 441

- Макоўскі В.-Л. 441
Максімавічанка 66, 79
Макферсон Д. 100
Малаш Л. А. 193
Малевічанка 216
Малецкі 361
Маліноўскі, ксёндз 200, 201, 205
Маліноўскі, памешчык 72, 74
Маліноўскі М. 254
Мальдзіс А. І. 5, 36, 74, 84, 139, 190, 428, 450, 476, 149—151, 155, 156, 158, 161, 162, 164, 169, 170, 172, 186, 187, 189, 199, 200, 211, 224—226, 233, 237, 238, 252, 254—255, 258, 269, 276, 282, 289, 294, 297
Маляўка М. А. 230, 302—303, 324
Мамэка 364
Мангаўпт Г. 238
Мандэльстам М. 240
Мантэграндзі Л. 111
Мантэйфель Г. 360
Манцэвіч Л. 259
Манцэвіч М. 229, 270
Манцэвічова Ф. 271
Манько Л. Я. 29, 95
Манькоўскі І. А. 59, 65, 71, 75, 180, 86—87, 221
Манькоўскі Т. 177
Манюкин З. С. 154, 155, 158
Манюшка (Мюлер) А. 360
Манюшка Дамінік 318, 319, 104
Манюшка Данат 278, 104
Манюшка С. 25, 36, 114, 116, 117, 165, 216, 342, 359—363, 365, 366, 79, 104, 160, 187, 231, 243, 285, 313
Манюшка Ч. 360
Маркевич В. И. 413
Марковіч М. А. гл. Ваўчок Марка
Мармантэль Ж.-Ф. 75
Марозік М. 164
Мартынава Э. М. 172
Мархель У. 76, 231, 251, 253, 259, 262, 285, 291—292, 298—300
Марцінкевіч А. 119
Марцінкевіч (Гаціская) А. 122
Марцінкевіч В. І. гл. Дунін-Марцінкевіч В. І.
Марцінкевіч Г. 177, 178, 180, 336, 342, 19, 24, 150
Марцінкевіч Д. А. 119
Марцінкевіч Д. І. 123, 125
Марцінкевіч Е. Я. 122, 123, 125
Марцінкевіч І. Е. 123, 125
Марцінкевіч І. М. 119, 122
Марцінкевіч І. Я. 122, 123, 125
Марцінкевіч (Марцінкевічанка) К. 111, 114, 117, 127, 129, 130, 143, 145, 151, 152, 155, 160, 257, 258, 523, 81, 107, 114, 116, 192, 309
Марцінкевіч (Міклашэвіч) К. 123
Марцінкевіч (Гружэўская) М. 23, 145, 148—152
Марцінкевіч (Нядзведская) М. 22, 118, 122, 123
Марцінкевіч М. Д. 119
Марцінкевіч Мікалай Тамашавіч 120, 122
Марцінкевіч Мікалай Тодаравіч 120
Марцінкевіч Міраслаў 114, 130, 148, 151
Марцінкевіч (Пашкевіч) Р. 123
Марцінкевіч Рэзалія 122
Марцінкевіч С. І. 123, 125
Марцінкевіч С.-І. Ю. 123—125
Марцінкевіч С. Т. 120
Марцінкевіч Т. Д. 119
Марцінкевіч Тамаш Якубавіч 123, 125
Марцінкевіч Тодар Якубавіч 119, 120
Марцінкевіч Тэафіля 123
Марцінкевіч (Марцінкевічанка) Ц. 117, 145, 148—153, 161, 162, 171
Марцінкевіч (Бараноўская) Ю. 23, 127, 129
Марцінкевіч Ю. М. 120, 122
Марцінкевіч Ю. Ю. 122, 123
Марцінкевіч Я. Д. 119
Марцінкевіч (Дунін-Марцінкевіч) Я. (І). М. 22, 118, 122, 123, 162
Марцінкевіч Я. Т. 120
Марцінкевіч Якуб Янавіч 122, 123
Марцінкевіч Ян Янавіч 119
Марцінкевічанка Э. 117
Марцінкевічанка Ю. 118
Марчанка А. 249
Масальскі Ю. 177, 180
Масленікава В. П. 309
Масловский А. 195
Маслоўскі А. Ф. 18, 19
Матусевіч Я. 238, 241
Матушэвіч 254
Матушэвіч В. 254
Мацейка Б. 97
Мацкевіч П. 159
Мацюк А. 283
Мационіна 215, 216, 222
Машара М. 165, 103, 105
Машкоўскі К. 83
Машэўская 449
Машэўскі 449
Медунецкі 218
Меербер Дж. 71, 78
Мелі Дж. 333, 341
Мендэльсон 239
Месяжынскі К. 176, 178
Мігановіч І. 287
Мігановіч Я. 56, 62, 74, 177, 180

- Мізэра М. гл. Ляскоўскі Ю.
Мікеланджэла Буанароці 333, 341
Мікеланджэла Буанароці Малодшы 333, 341
Микиш Ф. 128, 129
Міклашэвіч К. гл. Марцінкевіч (Міклашэвіч) К.
Мікоша Ю. 177, 180
Мікушкі Ю. 382
Мілер А. 241
Міль Д.-С. 329, 340
Мінскі (Віленкін) М. М. 476
Мірковіч Ф. Я. 128
Міронаў С. 285, 291
Михайлова Е. 198
Міхайлоўскі 523
Міхалоўская С. 270
Міхалоўскі 219, 220
Міхалоўскі Г. 221, 523
Міцкевіч (Міцкевічыха) 434
Міцкевіч А. 76, 77, 84, 102, 132, 135, 136, 138, 139, 163, 165, 167, 174, 180, 225, 226, 230, 233, 234, 236, 237, 247, 248, 254, 258, 272, 274, 338, 342—345, 355, 433, 437, 439, 442, 448, 481, 21, 34, 68, 149, 157, 165, 169
Міцкевіч У. 260
Мицкевич Ю. А. 126, 127
Могучий 284
Мозголевский А. И. 158
Моль Я.-І. 177, 180
Мур Т. 63, 76
Мураўёў М. М. 35, 153, 402, 424, 427
Мурзич (Мурза Мурзич) С. Я. 324
Мусин-Пушкин М. Н. 182
Мусніцкі М. 56, 62, 74, 177
Мухин А. М. 134, 163
Мухля А. М. 323
Мэрсбах С.-Г. 225, 226
Мюлер А. гл. Манюшка А.
Мялешка І. 308, 316
- Н. Ф. 32
Н-скі гл. Лучына Янка
Навасільцаў М. М. 187, 188, 190—192, 210
Навум Прыгаворка гл. Дунін-Марцінкевіч В. І.
Нагродская А. гл. Пятровіч А.
Нагродскі З. 418, 428, 433—440, 442, 326
Назімаў У. І. 118, 488, 192
Наливайко И. К. 369
Напалеон І. 79, 141, 190, 333
Насенка М. 419, 524
Насовіч І. І. 48, 336—339, 342, 440, 480
Нарбут Т. 306, 307
- Наркевич С. О. 383
Наркевіч-Ёдка Я. О. 460
Нарушэвіч А. 59, 75, 201
Нарэйка А. 384, 386, 388
Недзведский И. 444
Неділько Г. 248
Неелов А. Ф. 152, 154
Неелов П. Ф. 154, 407
Незабітоўскі Я.-П. 122
Несецкі К. гл. Нясецкі К.
Неслуховская А.-А. 467, 468
Неслуховский А. 467, 468
Неслуховский Г. 467, 468
Неслуховский И. А. 468
Неслуховский Юлиан Л. 467, 468
Неслуховский Юрий И. 468
Неслухоўская (Лукашэвіч) А. М. 467, 469, 474
Неслухоўскі Л. Ю. 467—469, 474
Неслухоўскі Я. (І. Л.) гл. Лучына Янка
Несялоўскі К. 345
Несялоўскі Ю. 345
Нечваладаў Я. І. 196, 197, 201, 203
Нікаліні Дж. 218
Нітаслаўскі М. М. 282, 289 290, 524
Нітаслаўскі Я. 218, 223
Ніч Я. гл. Леапаліта
Новаковский 116
Новосильцев Н. Н. гл. Навасільцаў М. М.
Норейко А. гл. Нарэйка А.
Нядзведская М. гл. Марцінкевіч (Нядзведская) М.
Нядзеля З. 139
Някрасаў М. А. 482, 96
Нясецкі К. 78, 84, 107
- Обромпальский К. гл. Абрампальскі К.
Обухович (Эстко) К. 444
Обухович О. Р. гл. Абуховіч А. Р.
Обухович Р. 444
Огризко (Огрызко) И. гл. Агрызка І.
Озерецкий Н. В. 394, 474
Окольский Ш. гл. Акольскі Ш.
Олсуфьев В. Д. 131
Оржевский В. В. 103
Орлов А. И. 126, 127
Орловский А. С. 470
Орловский Г. гл. Арлоўскі Ю.
Остоя гл. Астоя.
Охрименко П. гл. Ахрыменка П.
Ошторп Л. Ф. 124
- Пагаржэльская 215, 216
Падабед 233
Падабед Ф. 234
Падаліца Т. гл. Фіш З.

- Падбярэскі (Друцкі-Падбярэскі) Р. 6, 48, 53, 74—78, 83, 84, 176, 178, 487, 488, 18, 274, 313, 329
- Падкавінскі У. 296, 524
- Падура Т. 303, 307, 334
- Падэрня Б. 272
- Пазняк З. С. 301
- Пакроўская 215
- Палянкоўскі 38
- Пампей 306
- Панамароў 438
- Пангоўскі А. 523
- Панталеон (?) 269
- Панютин С. Ф. 402
- Панятоўскі К. 149
- Папоў М. М. 240, 241
- Папроцкі Б. 107, 108
- Парфімовіч (Парафяновіч) М. 198—200, 203—206, 208, 209, 211, 212
- Парфяновіч В. 523
- Парфяновіч М. 523
- Пасербскі П.-Г. 255, 256
- Пастасевіч І. 382
- Пастасевіч П. 382
- Патапаў А. Л. 292, 407
- Паткуль А. У. 394
- Патоцкі Л. 190
- Паўловіч А. Ф. 25, 36, 9, 27, 320
- Паўловіч І. 118
- Паўля Ж. 101, 284
- Паўтаржыцкі К. 179
- Пацейка 22
- Пацкевіч З. 436
- Пашкевіч Р. гл. Марцінкевіч (Пашкевіч) Р.
- Пелікан В. В. 187, 188, 190, 192, 205
- Пеліцони К. 333, 341
- Перасвет-Солтан А. 269
- Перкэн дэ Гамблю К.-Ш. 333, 341
- Петрашкевіч А. 305, 306
- Петрашкевіч С. 31
- Петржык Ф. 279
- Петровский (Пиотровский) 198, 199, 206
- Пётр І. 119, 124, 344
- Пінеці Дж. 218, 219, 238
- Пиотровская П. 467
- Пиотровский гл. Петровский
- Пиотух (Станевич) 283, 284
- Пиотух (Пиотух-Кублицкий) Ф. 283, 284, 290—292
- Пятровіч С. гл. Пятровіч С.
- Пятроўскі К. 83, 84
- Пятуховіч М. М. 10
- Плавінскі 269
- Плавінскі Г. 240
- Платон 332, 341
- Платонов Н. 379, 380
- Платонов С. Ф. 413
- Плашынскі Л. 81
- Плетнев П. А. гл. Плятнёў П. А.
- Плуг А. (Пяткевіч А.) 167, 174, 178, 108, 161, 169
- Плятар А. 62, 76, 177
- Плятар Л. 523
- Плятнёў П. А. 390, 394, 395
- Погль А. 444
- Погоржельская А. 444
- Пожарийский В. 384
- Поль В. 222, 223, 342, 345, 102
- Поль С. А. 456
- Поляк 25
- Поплавский 444
- Попов В. Г. 409
- Попов П. В. 402
- Пратасевіч В. 235
- Пржасецкі І. 289, 290, 524
- Пржеленцкий Н. 150
- Пржесецкий И. гл. Пржасецкі І.
- Пржыбыльскі В. 253
- Прозар К. 342, 345
- Промык К. гл. Прушынскі К.
- Протасевич К. 325
- Протасевич Ф. 325
- Прус Б. 328, 340
- Прушынскі 25
- Прушынскі К. (Промык К.) 25, 36, 354, 357
- Пункевіч 245
- Пусловский 107
- Путкамер Л. 101, 102
- Путкамер (Верашчака) М. 101, 102, 193
- Путрамент Е. 433, 326
- Пушкін А. С. 16, 390, 448, 482, 96
- Пфелер В. Ф. 488
- Пшаднікоўская К. 148
- Пшыркоў Ю. С. 66
- Пшэсмыцкі З. 5, 465, 466, 147, 186, 224
- Пыпін А. М. 329, 341
- Пышніцкі А. 289, 290, 524
- Пэрль Ф. 141
- Пюра М. 267
- Пянькевіч А. 163, 165
- Пясецкая А. 229, 235
- Пяткевіч А. гл. Плуг А.
- Пятрова А. 319
- Пятровіч (Наградская) А. 441
- Пятровіч М. 441
- Пятровіч (Пятровіч) С. 3
- Рабинович И. И. 261
- Равінскі В. П. 13—15, 86—87, 221, 310, 317
- Равінскі К. І. 13, 15
- Равінскі У. М. 310, 317
- Рагойша В. П. 273—275, 281

- Рагоўскі К. 523
 Рагоўскі Р. 523
 Радзевіч Г. М. 426, 428, 432, 434, 436
 Радзевіч (Радзевічыха) Ю. 433, 434
 Радзівіл гл. Юрага
 Радзівіл К. 186, 187, 193, 195, 199, 200, 206
 Радзівіл М. К. (Рыбанька) 120, 124
 Радзін М. І. 413, 415, 417
 Радчанка Ф. П. 325
 Раздольев А. М. 138
 Раманаў Е. Р 15—18, 26, 36, 523, 53, 111
 Рамунт Трайдэнавіч гл. Рымант Трайдэнавіч
 Раселен Л.-Г. 215, 216, 218
 Расіні Дж.-А. 218, 222, 359, 360, 363
 Расудоўскі 449
 Раткевічава М. 368
 Ратнер Х. 249
 Ратч В. Ф. 308
 Рачинский И. 280, 284, 285, 292
 Рачкоўскі 202
 Рачынская М. 368
 Рейхарт Б. К. 176
 Рейтлингер Э. Р. 383
 Реутт Ф. Р. 378
 Ржавуская Ю. 82, 83
 Ржавускі Г. 63, 76, 77
 Римско-Корсакова П. Я. гл. Ровинская П. Я.
 Рипинский (Рипинский) А. гл. Рыпінскі А.
 Ровинская (Римско-Корсакова) П. Я. 14
 Ровинский В. П. гл. Равінскі В. П.
 Ровинский К. И. гл. Равінскі К. І.
 Рогинский И. 372, 374
 Родчанка Р. 449, 201, 208, 330
 Романкевич О. С. 133
 Росляков Л. Т. 407
 Ротмейер 215, 216
 Роўба Н.-К. 413, 420, 427, 433, 436, 16, 318
 Рудзінскі В. 116, 187, 243
 Русецкі Б. К. 436, 441
 Рымант (Рамунт) Трайдэнавіч (Лаўраш) 97, 101
 Рыпінская Ю. 177, 180
 Рыпінскі А. 173—184, 190, 274, 329, 523, 18, 68, 74, 75, 135, 157, 169, 215, 297
 Рыпінскі К. 41, 176, 178, 523, 240
 Рысінскі Ф. 57, 59, 60, 66, 75, 77, 177, 178, 269
 Рэй М. 96, 100
 Рэйтан С. 190
 Рэйтан Т. 141, 342, 345
 Рэніер А. 236, 250
 Рэніер М. 235, 236, 250, 251, 210
 Рэніер Юзаф 261
 Рэніер Юлій 250
 Рэут Б. 177, 180
 Рэут (Газдава Рэут) В. 64, 76, 81, 176—178, 277
 Рэўкоўскі З. 439
 С. В. 34
 Сабалеўская А. гл. Корбут А.
 Сабашье 523
 Саблінский (Шаблінский) И. 395, 401, 402
 Савінскі Л. 227, 228
 Савіцкая (Валіцкая) З. 347—349
 Савицкий В. Ф. 380
 Савіч Ф. 236, 250, 82, 83, 114, 121, 124, 297
 Савич-Заблоцкая (Святополк-Мирская) С. И. 452
 Савіч-Заблоцкі (Суліма-Савіч-Заблоцкі) В. К. 5, 451—462, 54, 297
 Савич-Заблоцкий (Сулима-Савич-Заблоцкий) К. В. 452
 Садоўскі Я. 290
 Сазановіч 38
 Сакалоўскі А. 279
 Сакалоўскі М.-К. 217, 222, 223, 240, 241, 267, 289, 524, 258
 Саковіч 250
 Сакович К. 282
 Саковіч Р. 250
 Саламевіч Я. 37, 460, 465, 478, 213, 214, 235, 273, 295, 327
 Самбук С. М. 239
 Самсон Г. 104
 Сангушка 27, 37
 Санцвянка С. 215, 216, 222
 Сапега К.-Я. 120, 124
 Сапуноў А. П. 18, 19
 Сараеў А. Я. 154, 158
 Саульскі В. 368
 Сафонов Ф. Т. 283, 285, 289
 Сахута Я. 328
 Свентахоўскі А. 476
 Свідзянка А. 360
 Свідзянка (Свіда) С. 359, 360
 Свідэрскі А. 177, 181
 Свідэрскі П. 523
 Свяга М. 487
 Святополк-Мирская С. И. гл. Савич-Заблоцкая С. И.
 Семашкевіч Р. 220, 267
 Семашко И. гл. Сямашка І.
 Семірадскі Г. (Г. І.) 342, 345
 Семянкевіч А. 259
 Семяновіч А. 362, 81, 110, 116, 122, 184
 Сенявская М. 149, 150

- Серакоўскі З. 262, 289
 Серафіновіч 236
 Сербента В. А. 118
 Сестржанцэвіч (Сестранцэвіч) С. гл. Бо-
 гуш-Сестржанцэвіч С.
 Сікорскі Ю. 114, 116, 214, 243
 Сільвестровіч М. гл. Давойна-Сільвест-
 ровіч М.
 Скарына Ф. 8, 177
 Скібіцкі Ф. 301, 302, 307
 Скідан В. 325
 Скілак (Скілак) 61, 75
 Скіндар М. 267
 Скорина Ф. гл. Скарына Ф.
 Скот В. 332, 341
 Скрабецкі Л. 240, 241, 270
 Скржыдлеўская А. 279
 Скржыдлеўская Ю. 279
 Слаута (Слаут) В. 142, 146, 148—150
 Слежинский А. 384
 Слівінскі 436
 Слупскі А. І. 28, 30, 31, 34, 35, 37, 465
 466, 89, 184
 Смирнов Д. Н. 372
 Смірноў А. П. 107, 114, 124
 Смолкін М. 153, 171
 Снарская 215
 Снытко Т. Г. 268
 Содаль У. 161, 312, 314, 316, 319, 321
 326, 328
 Соколовский М.-К. гл. Сакалоўскі М.-К.
 Соломевіч І. В. гл. Саламевіч Я.
 Сонцава 216
 Спасовіч У. Д. 329, 341
 Спасоўскі (Грот-Спасоўскі) А. 62, 76, 177
 Сразнеўскі І. І. 19, 20, 181, 182, 215
 Станевіч 523
 Станевіч (Станевичева; Верига) 284, 291
 Станевіч гл. Пиотух (Станевіч)
 Станіслаў Аўгуст Панятоўскі 141, 142
 Старыцкі М. 29, 95
 Стасюлевіч М. М. 453, 54
 Стафановіч А. 265
 Степунин И. гл. Сцяпунін І.
 Стефановіч А. 209
 Стефановский С. Ц. 369, 371
 Странкоўская (Гурыновіч) К. 481
 Страшэвіч Ю. 523, 74
 Строгонов (Строганов) А. Г. 103
 Струтинский 396
 Стрыйкоўскі М. 99, 101, 306
 Стукаліч У. К. 18, 19
 Суліма-Савіч-Заблоцкі В. К. гл. Савіч-
 Заблоцкі В. К.
 Суліма-Савіч-Заблоцкий К. В.
 гл. Савіч-Заблоцкий К. В.
 Сувораў А. В. 190
 Сулістроўская 187
 Сулістроўскі Л. 227—229, 235
 Суніца Р. гл. Зямкевіч Р.
 Супінскі Ю. 345
 Сурын Ф. 177, 180
 Сутовіч Ю. 265
 Сушинский 149
 Сцяпунін І. 215, 308
 Сыракомлева гл. Кандратовіч П.
 Сыракомля У. (Кандратовіч Л.) 26, 34,
 36, 110, 113, 141, 144, 163, 165, 167,
 168, 178, 224, 235, 241, 243, 245, 246,
 250, 255, 272, 274, 293—316, 318, 319,
 321, 342, 345, 360, 417, 422, 430, 448,
 465, 466, 523, 524, 95, 108, 114, 145,
 155, 158, 200, 231, 250, 251, 259, 260,
 262, 264, 265, 275, 277, 286—288,
 291—292, 298—300, 331
 Сыркін 225, 239
 Сыркін А. 132, 137—139, 163, 166
 Сэмпалоўская С. 189
 Сямашка І. 23, 32, 35
 Сямеўскі М. І. 5, 452, 460
 Сянкевіч Г. 200
 Сяняўская Э. гл. Гурыновіч Э.
 Т. О. 4
 Т. Ш. 414
 Т.....кі Якуб 260
 Тагаров З. 234
 Тадэвуш (сваяк Ф. Багушэвіча) 425
 Таквіль А. 64, 76
 Талочка У. 37
 Талстой А. К. 482, 96
 Талстой І. М. 131
 Талстой Л. М. 61, 195
 Тальберг С. 216, 219
 Тальвирская З. Я. 219
 Тамашэвіч І. 220
 Тамашэўская С. 148, 321
 Тамулевіч К. Ф. 384
 Танк Максім 420, 433, 179, 326
 Тапчэўскі І. 379
 Тапчэўскі Ф. Ф. 3, 4, 377—380, 428, 73,
 220, 293
 Таравинов Н. К. 410
 Таранчук Г. 379, 380
 Тарашкевіч Б. 428, 480, 482
 Татаровская Ю. И. гл. Коротынская Ю. И.
 Татур Г. 28, 37, 11, 285
 Тжашчоўская З. (М-скі А.) 272
 Тизенгаузен 396, 398, 399, 401
 Тизенгаузен П. Е. 154, 407
 Токарев В. Н. 158
 Толвинская А. И. гл. Корбут А. И.
 Толстой И. М. гл. Талстой І. М.

- Томашевич В. 444
 Топчевский Н. Ф. 378
 Топчевский Ф. Ф. гл. Тапчэўскі Ф. Ф
 Горский В. 32
 Тошаков А. А. 488
 Градзькоўскі В. К. 355, 357
 Тралоп Ф. 64, 76
 Грантоўскі Б.-Ф. 225, 226
 Трапачынская-Агаркова В. 82
 Трасцянка У. 148—150, 153
 Тржахноўскі А. 267
 Тросцянка (Тросцянка) В. гл. Трасцянка У.
 Трофимов 399
 Трубачэў А. Г. 240, 241
 Турцевич О. К. 283, 285, 289
 Тымей 61, 75
 Тыціус Ю. 241, 242
 Тышынскі А. 25, 36
 Тышкевіч А. 438, 442
 Тышкевіч К. П. 25, 36, 62
 Тышкевіч Я. П. 177, 181, 336
 Тэафраст 67, 77
 Тэраль А. 446
 Тэранова Дж. 214, 215, 232
 Узембла Л. 413, 417, 420
 Узлоўская 449
 Улинский Б. С. 369, 371—373, 375
 Умецкая Я. 232
 Умнов Д. Н. 395
 Урбан, папа рымскі 93
 Урублеўская Т. 57, 75, 177
 Урублеўскі Т. 437, 441
 Урублеўскі Я. 350, 361 362, 364
 Урусов Л. П. 456, 457, 459
 Фактаровіч Д. 165
 Фальк 24
 Федаровіч (Федаровічыха) 446, 449
 Федароўскі М. 337, 342
 Фененко П. А. 286
 Фіглоўская Л. 38, 46, 66
 Филевский (?) Г. 195
 Филончиков Н. 31
 Фіш З. (Падаліца Т.) 177, 178
 Фогель Р. В. 234
 Фомин Д. И. 154, 407
 Франко І. 96
 Фрыдрых П 333, 341
 Фрэдра А. 219
 Фялінская Э. 361, 362
 Фялінскі А. 92, 100
 Хаванскі 432
 Хаванскі М. М. 433
 Хадкевіч Я.-К. 345
 Хадэцкі А. 217, 222, 223, 240, 267, 289,
 524, 258
 Хамянтоўскі 59
 Харламов 149
 Харламповіч А. 34
 Хатомскі Ф. 75
 Хлябцэвіч Я. (А.) 13, 18 57
 Ходецкий А. гл. Хадэцкі А.
 Ходзька І. 71, 77, 256, 318, 319
 Храпавіцкі І. Я. 63, 64, 70, 76, 177, 234
 Храпавіцкі Я.-А. 176, 178
 Храптовіч А. 106, 108, 209
 Царэва 232
 Царэвіч У. 182
 Цвірка К. А. 294, 301, 260, 286—288
 Цимерман А. 148
 Цимерман Е. 148
 Цытович 8
 Цытовіч І. П. 12
 Цытовіч С. 268
 Цыцэрон Марк Тулій 56, 332, 341
 Цэзар Гай Юлій 306
 Чайкоўская С. 69
 Чапялінскі Ф. 257, 523
 Чарноўскі Ю. 404, 407
 Чарношкий Р. М. 409
 Чаргарыйскі А.-К. 56, 74
 Чаховіч Г. (Астой) 397, 398, 400, 403
 Чахоўскі К. 279
 Чачот К. 105, 107, 108
 Чачот М. 105, 107, 108
 Чачот О. 267
 Чачот П. 105, 106, 108
 Чачот Ю. 105, 107, 108
 Чачот Я. 3, 24, 35, 64, 76, 85—108, 177,
 247, 294, 295, 301, 309, 336, 342, 356,
 523, 31, 34, 62, 104, 163, 188, 193, 194,
 211, 225, 285, 305, 306
 Черновский Ю. гл. Чарноўскі Ю.
 Чернышов А. М. 470
 Черток 283, 285
 Чехович В. Р. 389, 392
 Чечот А. 105
 Чечот В.-И. М. 104, 105
 Чечот И. М. 104
 Чечот Иван (Ян) Антон Фадеевич гл.
 Чачот Я.
 Чечот Иван Филипович 104
 Чечот Игнатий И. 104
 Чечот Иосиф И. 104
 Чечот К. М. 104
 Чечот К.-О. В гл. Чачот К.
 Чечот Лаврентий Ф. 104
 Чечот Людвик Ф. 104
 Чечот М. В. гл. Чачот М.
 Чечот М. Я. 104
 Чечот Матвей Ф. 104

- Чечот Михаил Ф. 104
 Чечот П.-П. Ф. гл. Чачот П.
 Чечот Ф. И. 104, 105
 Чечот Ф. М. 104
 Чечот Ю. В. гл. Чачот Ю.
 Чмыхов И. Ф. 128
 Чубак Я. 31
 Чудоўскі І. 446
 Чэзары А. 333, 341
 Чэлакаўскі Ф. Л. 329, 341

 Шаблинский И. гл. Саблинский И.
 Шадурскі Ю. 170
 Шаміль 226
 Шапіра 114
 Шапира 283
 Шапіра Т. 414
 Шапэн Ф. 72, 78
 Шапялевіч Г. 62, 66, 76, 79, 81, 177
 Шапялевіч (Корсак) Ю. 7, 8, 15
 Шарахоўскі Я. 58
 Шарфенбергі (Шарфенбергеры) 92, 100
 Шастакоўскі Л. 437, 441
 Шаўцоў А. З. 144
 Шаўцоў П. З. 268
 Шаўчук Р. 283
 Шаўчэнка Т. Р. 84, 228, 289, 329, 334,
 355, 172, 188
 Шафарык П.-І. 329, 454, 455, 92
 Шахов Н. 32
 Швед Л. Я. 252
 Швэнгрубэн Б. 436
 Шевченко Т. Г. гл. Шаўчэнка Т. Р.
 Шелгунов П. Н. 145
 Шелкович О. В. 470
 Шимановская А. гл. Заблоцкая А.
 Шимановский В. 484
 Шимкевич М. 291
 Ширинский-Шихматов А. П. гл. Шы-
 рынскі-Шыхматаў А. П.
 Шишко 149
 Шкабич Е. И. 398, 399, 401
 Шкленік (Шкленічанка) Г. гл. Багу-
 шэвіч Г.
 Шкленник Б. В. 369, 371—373, 375
 Шлюбскі А. 1, 12, 21, 24
 Шмерлинг 285
 Шміт Ф. Ф. 468
 Шптанскі С. 31
 Шпілеўскі П. М. 55, 170, 222, 302—303,
 307, 315
 Штырмер Л. (Штырмер Э.) 77, 81, 84,
 177, 181
 Штырмер Э. 84
 Штэйнграбер 223
 Шуберт Ф. 71, 78
 Шутовіч Я. 30, 32, 197, 202

 Шчотка Л. 118
 Шчыры Беларус 239, 279
 Шыдлоўскі І. 23, 35, 177, 178
 Шылер Ф. 63, 224, 446
 Шыманскі 22
 Шырынскі-Шыхматаў А. П. 133, 383, 388
 Шэвалье М. 64, 76
 Шэйн П. В. 329, 340, 464, 465, 480, 49,
 51, 67, 295
 Шэмет-Палачанскі Я. 237
 Шэмеш А. 163, 165
 Шэнк 38

 Щербатов Г. А. 20

 Эзоп 201
 Эймонт К. 324
 Эпімах-Шыпіла Б. І. 441, 442, 10, 48, 73,
 219
 Эратасфен 61, 76
 Эстко К. гл. Обухович К.
 Эсткова Е. 444

 Юзефович В. М. 168
 Юневич О. 212
 Юнович М. 436
 Юрага (Юражина, Радзівіл) 186, 212
 Юрага С. 186—188, 190—196, 198, 204—
 207, 71
 Юр'евіч С. О. 228—231, 234, 238
 Юрка (аўтар «Панскага Ігрышча») 426

 Яворовский М. С. 193—195
 Ягайла 308, 316
 Ядвігін Ш. (Лявіцкі А. І.) 162, 170—172
 Якавіцкі А. 384, 386
 Яковицкая Э. 283
 Якубовіч С. Ц. гл. Каратынская С. Ц.
 Яکشэвічус А. 163
 Ян Казімір 308, 316
 Ян са Слівіна гл. Кіркор А.
 Ян III Сабескі 119, 124
 Янкевич П. И. 138
 Янковская Ю. 402
 Янковский В. 395, 397
 Янкоўскі П. (John of Ducas) 23, 35
 Янкоўскі Э. 441, 102, 136, 139, 189
 Янкус М. 38
 Янушкевіч Я. 251
 Янушоўскі Я. 92, 100
 Янушэвіч 449
 Янчук М. А. 349, 352, 353
 Ярославцов А. 182, 183
 Ярэміч А. 446, 449, 450, 208
 Ясевіч (Ясевич) К. 400, 401

- Ясінські Я. 258
 Яцкоўскі І. 5, 186, 190, 252
- А. 476
 А. Д. гл. Багушэвіч Ф. К.
 А. S. 165
- Barszczewski J. гл. Баршчэўскі Я.
 Bieńkowski W. 177
 Bohuszewicz F. В. гл. Багушэвіч Ф. К.
 Boreisza J. W. 409
 Brensztejn M. гл. Бранштэйн М.
- Chłop z powiatu Marijampolskiego гл.
 Акялайціс М.
 Czeczot J. гл. Чачот Я.
- Demos гл. Багушэвіч Ф. К.
 Djakow W. А. гл. Дьяков В. А.
 Dołęga Chodakowski Z. 68
 Dunin-Marcinkiewicz W. гл. Дунін-Мар-
 цінкевіч В. І.
 Duszak S. 306
 Dworec J. гл. Дворац Ё.
- eli гл. Ельскі А.
- F. Bug. гл. Багушэвіч Ф. К.
- German F. 68, 157
 Gogol M. гл. Гоголь М. В.
 Gołąbek J. гл. Голубак Ю.
 Grabowski T. S. 146
- H.....Edward гл. Г.....Эдвард
 Herbst S. 227
- J. 66
 J. В. гл. Барташэвіч Ю.
 Janik M. 28, 39
 Jankowski E. гл. Янкоўскі Э.
 Jelski A. гл. Ельскі А. К.
 John of Dycalr гл. Янкоўскі П.
- Kędzierski S. 305
 Kopernik M. гл. Коперник Н.
 Korotyński W. гл. Каратынскі В.
 Korotyński B. W. гл. Каратынскі Б.
 Kowalewska Z. 36
- Krzyzanowska Z. 62
 Krzyzanowski J. гл. Кжыжаноўскі Ю.
 Küchelbecker W. гл. Кюхельбекер В.
- Lopuszański B. 180
- Mickiewicz A. гл. Міцкевіч А.
 Mickiewicz W. гл. Міцкевіч У.
 Miller A. гл. Мілер А.
 Marchel U. гл. Мархель У.
 Moniuszko S. гл. Манюшка С.
- пг гл. Роўба Н.-К.
- Orzeszkowa E. гл. Ажэшка Э.
- P. M. 163
 Patte 458
 Pietraszkiewicz O. гл. Петрашкевіч А.
 Pietraszkiewiczówna S. гл. Петрашкевіч С.
 Piłóń S. 34, 146
- R. 66
 Rossini G. гл. Расіні Дж.-А.
 Rouba N. гл. Роўба Н.-К.
 Rudziński W. гл. Рудзінскі В.
 Rupiński A. гл. Рыпінскі А.
- Skibińska-Charyło Z. 323
 Soulima гл. Савіч-Заблоцкі В. К.
 Sudolski Z. 305
 Syrokomla Wł. гл. Сыракомля У.
 Swiderski L. В. 35
- Taborski R. 228
 Tyszkiewicz K. гл. Тышкевіч К. П.
- Ujejski J. 35
 Ul гл. Вуль Я.-П.
 Uziębło L. гл. Узембла Л.
- Vilarceau гл. Віларсо Івон А.-Ж.
- Weryha A. гл. Вярэга Дарэўскі А.
- Ү гл. Скібіцкі Ф.
- Zan T. гл. Зан Т.
 Zawadzki W. 135

ПАСТСКРЫПТУМ ДА 2-ГА ВЫДАННЯ: ДАДАТКОВЫЯ КАМЕНТАРЫ

За час, што прайшоў пасля 1-га выдання зборніка, навука ды і само наша грамадства не стаялі на месцы. Па шэрагу пытанняў атрыманы новыя дадзеныя, змянілася і грамадская атмасфера. Таму ўзнікла патрэба дадаткова патлумачыць некаторыя мясціны зборніка, зрабіць спасылкі на новыя публікацыі. Як ужо гаварылася ў прадмове, гэтыя мясціны пазначаны ў тэксце зборніка тлустай «зорачкай» (*).

С. 20. Дадатковыя звесткі пра верш «Панаманія», выяўленыя ў архіве пасля выхаду ў свет 1-га выдання зборніка, гл. у кн.: К і с я л ё ў Г. Радаводнае дрэва: Каліноўскі — эпоха — наступнікі. Мн., 1994. С. 240—243.

С. 24. У сапраўднасці ілюстрацыі ў кн. «Гапон» падпісаны прозвішчам К. Бржэскага (гл. артыкул «Хто ілюстраваў «Гапона» ў згаданай вышэй кнізе «Радаводнае дрэва»).

С. 40. Апошнім часам мастацкая прырода «Шляхціца Завальні» Я. Баршчэўскага глыбока раскрыта ў кнігах М. Хаўстовіча «На парозе забытае святыні: Творчасць Яна Баршчэўскага» (2002) і «Мастацкі метад Яна Баршчэўскага» (2003).

С. 109. У 1-м выданні зборніка даты жыцця В. Дуніна-Марцінкевіча вызначаліся так: 1808 ці 1807—1884. Цяпер годам нараджэння пісьменніка адназначна лічыцца 1808 год. Параўн. наступную заўвагу.

С. 118. У цяперашні час літаратуразнаўчай навукай прынята дата нараджэння В. Дуніна-Марцінкевіча, засведчаная метрычным запісам.

С. 162. Заснаваныя на невядомых раней архіўных матэрыялах новыя падрабязнасці пра школу ў Люцынцы і закрыццё яе ўладамі гл.: К і с я л ё ў Г. Героі і музы. Мн., 1982. С. 224—229.

С. 180. Як высветлілася з матэрыялаў А. Рыпінскага, апублікаваных В. Скалабанам, А. Грамыка быў аўтарам беларускамоўнага вершаванага твора «Казанне ксяндза Антона Грамыкі» (Шляхам гадоў. Мн., 1990. [Вып. 1]. С. 230).

С. 185. У 1-ым выданні зборніка ў якасці зыходных дат жыцця П. Багрыма называліся даты: 1813 — каля 1891. Параўнальна нядаўна (Янушкевіч Я. «Ледзве здымкі ўратаваў...»: Новае пра сям'ю Паўлюка Багрыма // Літ. і мастацтва, 1988, 4 лістап.) з усёй дакладнасцю высветлілася, што П. Багрым нарадзіўся 2.11.1812 г.

С. 215. Новыя матэрыялы з больш поўнымі звесткамі пра малавядомага нашай навуцы гітарыста і ўдзельніка вызваленчага руху Ігната Доўнар-Запольскага (1829—1865) гл.: К і с я л ё ў Г. Радаводнае дрэва. С. 188—195.

С. 272. Па новых архіўных звестках (НГАБ у Мінску, ф. 2532, воп. 1, спр. 7, л. 158), уладальнікам маёнтка Слэшчыніцы быў Браніслаў Падарэўскі. Мабыць, так і трэба чытаць скарочаны подпіс у альбоме А. Вярэгі-Дарэўскага.

С. 276. Калі рыхтавалася 1-е выданне зборніка, пра «музыканта з-над Дзвіны» Л. Кандыбу ніякіх звестак не было. Як пазней высветлілася, Л. Кандыба таксама быў замешаны ў падзеях 1863 г., прыцягваўся да следства (ДГА Літвы, ф. 1248, воп. 1, спр. 670; К і с я л ё ў Г. Радаводнае дрэва. С. 186—188). Гэта яшчэ раз пацвярджае, што вакол Вярэгі-Дарэўскага гуртаваліся пераважна людзі, блізкія да вызваленчага руху.

С. 377. У першым выданні зборніка гады жыцця Ф. Тапчэўскага, паводле няпэўных тагачасных звестак, акрэсліваліся такім чынам: каля 1838—1910. Потым быў знойдзены надмагільны помнік паэта з дакладнай датай яго смерці — 17.12.1892 г. Гл.: К а х а н о ў с к і Г. Адчыніся, таямніца часу. Мн., 1984. С. 93.

С. 379. Акалічнасці арышту Ф. Тапчэўскага на пачатку 1864 г. у Веліжскім павеце раскрыты ў нашым артыкуле «Вакол загадкі «Хвэлькі з Рукшэніц» у кнізе «Радаводнае дрэва» (1994). На падставе запозненага даносу, Ф. Тапчэўскі абвінавачваўся ў спробе ўступіць у паўстанцкія шэрагі на роднай Полаччыне ў самым пачатку паўстання ў красавіку 1863 г., але юрыдычна давесці гэтага следчым не ўдалося.

С. 409. Па ўдакладненых звестках (знаходкі Я. Янушкевіча), брат Ф. Багушэвіча Валяр'ян у 1880-х гадах жыў у Люксембургу (Б а г у ш э в і ч Ф. Творы. Мн., 1991. С. 181).

С. 428. Як цяпер устаноўлена, у маладыя гады Г. Радзевіч разам з жонкай Юліяй актыўна ўдзельнічаў у сацыял-дэмакратычным і рабочым руху ў Пецярбургу (К і с я л ё ў Г. Радаводнае дрэва. С. 70—84).

С. 433. Па ўмовах часу ў выданні «Пачынальнікаў» 1977 г. было апушчана, што запіс успамінаў З. Нагродскага і Ю. Радзевіч належыць выдатнаму дзеячу беларускага нацыянальнага руху А. Луцкевічу. Тады гэта імя было пад забаронай. Нядаўна з'явілася больш поўная перадрукоўка гэтай каштоўнай публікацыі 1938 г.: Л у ц к е в і ч А. Жыццё і творчасць Фр. Багушэвіча ва ўспамінах ягоных сучаснікаў // Спадчына, 2001, № 1—2.

С. 446. Пасля некаторыя з гэтых прозвішчаў, названых ва ўспамінах Я. Дылы, былі ўдакладнены слухцкім кразнаўцам Родчанкам: не Вострасайліны, а Вастрасабліны; не Тэраль, а Пярэль (Родчанка Р. Альгерд Абуховіч-Бандынэлі. Мн., 1984. С. 42—49).

С. 449. Паўней пра доктара А. П. Ярэміча (1876—1920) гл.: Я. К у п а л а: Энцыклапедычны даведнік. Мн., 1986. С. 701.

С. 469. Як высветлілася, дакладныя даты жыцця бацькі паэта (13.3.1817—8.2.1880) захаваліся на яго помніку на Кальварыйскіх могілках у Мінску.

С. 511. Гл. таксама № 185 бібліяграфіі. Пазней у выніку даследаванняў Г. Кісялёва і Я. Янушкевіча высветлілася, што гэта не пераклад, а аўтарскі тэкст В. Дуніна-Марцінкевіча, які напісаў свой знакамiты вадэвіль на «пінскай гаворцы», набліжанай да ўкраінскай мовы.

С. 522. Звесткі пра больш познія крыніцазнаўчыя публікацыі па літаратуры гэтага перыяду прыведзены ў манаграфіі: К і с я л ё ў Г. В. Ад Чачота

да Багушэвіча: Праблемы крыніцазнаўства і атрыбуцыі беларускай літаратуры XIX ст. 2-е выд. Мн., Бел. навука, 2003. Спробу адпаведнай анатаванай бібліяграфіі гл. таксама: Пра XIX-е ў 1999 г. // XIX стагоддзе: Навукова-літаратурны альманах / Уклад. М. Хаўстовіч. Мн., 2000. Кн. 2. С. 220—223.

С. 523. Пра дадатковыя росшукі па ідэнтыфікацыі асоб, знятых на гэтай фатаграфіі, гл.: К і с я л ё ў Г. Чацвёра са старога здымка // Голас Радзімы, 1998, 19, 26 лют., 5, 12 сак. Што да партрэтнага здымка В. Дуніна-Марцінкевіча на с. 169 нашага зборніка, то цяпер вядомы яго арыгінал, які захоўваецца ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі.

С. 524. Па звестках У. Содаля, М. Насенка быў дробным службоўцам, судовым прыставам (С о д а л ь У. Сябра з Украіны // Літ. і мастацтва, 1984, 16 сак.).

АРХІВЫ, МУЗЕІ, БІБЛІЯТЭКІ: СТАРЫЯ І НОВЫЯ НАЗВЫ

Архіў Акадэміі навук СССР у Ленінградзе — Архіў Расійскай Акадэміі навук (РАН) у Санкт-Пецярбургу.

Архіў унутранай палітыкі, культуры і быту ў Ленінградзе — у 1941 г. увайшоў у ЦДГА СССР у Ленінградзе (ЦДГАЛ).

Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна ў Мінску — у 1926—1932 гг. Беларуская дзяржаўная бібліятэка, цяпер Нацыянальная бібліятэка Беларусі.

Дзяржаўная публічная бібліятэка імя М. Я. Салтыкова-Шчадрына ў Ленінградзе (ДПБ) — Расійская нацыянальная бібліятэка ў Санкт-Пецярбургу.

Дзяржаўны гістарычны архіў (ДГА) Маскоўскай вобласці — цяпер Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў (ЦДГА) горада Масквы.

Дзяржаўны музей БССР — Нацыянальны музей гісторыі і культуры Беларусі.

Інстытут рускай літаратуры (Пушкінскі дом) СССР у Ленінградзе (ІРЛІ) — Інстытут рускай літаратуры (Пушкінскі дом) РАН у Санкт-Пецярбургу (ІРЛІ).

Ленінградскі дзяржаўны гістарычны архіў (ЛДГА). Больш ранняя назва — Дзяржаўны гістарычны архіў Ленінградскай вобласці. Цяпер Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў (ЦДГА) горада Санкт-Пецярбурга.

Фундаментальная бібліятэка імя Я. Коласа¹ АН БССР (ФБАН БССР) — цяпер Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа НАН Беларусі (ЦНБ НАН Беларусі).

Цэнтральная бібліятэка Акадэміі навук ЛітССР (ЦБАН ЛітССР) у Вільнюсе — цяпер ЦБАН Літвы.

Цэнтральны дзяржаўны архіў Кастрычніцкай рэвалюцыі СССР (ЦДАКР СССР) у Маскве — Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі.

Цэнтральны дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва БССР (ЦДАЛіМ БССР) — з 1976 г. Цэнтральны дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва БССР (ЦДАМЛіМ БССР), цяпер Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛіМ).

Цэнтральны дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва ЛітССР (ЦДАЛіМ ЛітССР) — Архіў літаратуры і мастацтва Літвы.

Цэнтральны дзяржаўны ваенна-гістарычны архіў СССР у Маскве (ЦДВГА) — цяпер Расійскі дзяржаўны ваенна-гістарычны архіў (РДВГА).

---

¹ Нейкі час насіла імя В. Р. Бялінскага.

Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў БССР (ЦДГА БССР) у Мінску — Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ) у Мінску.

Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў БССР (ЦДГА БССР) у Гродна — да 1960 г. лічыўся філіялам ЦДГА БССР, цяпер Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ) у Гродна.

Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў ЛітССР (ЦДГА ЛітССР) — цяпер Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы (ДГА Літвы). Да ўтварэння ЦДГА (1957) яго матэрыялы захоўваліся ў складзе агульнага Цэнтральнага дзяржаўнага архіва ЛітССР (ЦДА ЛітССР).

Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў СССР (ЦДГА СССР, ЦДГАЛ) у Ленінградзе — цяпер Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў (РДГА) у Санкт-Пецярбургу.

Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў СССР (ЦДГА СССР, ЦДГАМ) у Маскве — цяпер яго матэрыялы ў складзе Дзяржаўнага архіва Расійскай Федэрацыі.

Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў УССР (ЦДГА УССР) у Кіеве — Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў Украіны (ЦДГА Украіны) у Кіеве.

Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў УССР (ЦДГА УССР) у Львове — ЦДГА Украіны ў Львове.

ЗМЕСТ

Ад укладальніка (3 прадмовы да выдання 1977 г.)	3
Прадмова да 2-га выдання	6
Агульныя матэрыялы. Ананімныя творы	7
Цытовіч. Слова два о языке и грамотности Белой Руси.....	8
К. И. Ровинский. Забытое произведение.....	13
«Спроба пяра» — прадмова Е. Р. Раманава да віцебскага выдання паэмы «Тарас на Парнасе» 1896 г.	15
Водзыў І. І. Сразнеўскага на беларускі верш «Панаманія»	19
Рамуальд Зямкевіч. Стары Мінск у беларускіх успамінах	21
Успаміны М. Янкуса аб друкаванні беларускіх кніг у Тыльзіце.....	38
Ян Баршчэўскі	39
Аўтарская прадмова і ўступныя нарысы да «Шляхціца Завальні»....	40
Рамуальд Падбярэскі. Беларусь і Ян Баршчэўскі	53
Юльян Барташэвіч. Ян Баршчэўскі.....	78
Ян Чачот	85
Прадмова да зборніка народных песень 1846 г.....	86
3 пільмаў.....	101
Дазвол вярнуцца на радзіму, у Навагрудскі павет	103
3 радаводнай справы.....	104
Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч	109
Пасланні да У. Сыракомлі	110
Пільмы.....	114
3 метрычнай кнігі Бабруйскага парафіяльнага касцёла	118
3 радаводнай справы.....	118
Спроба ўладкавацца на службу ў дырэкцыю вучылішчаў Мінскай губерні.....	125
Намер паехаць за мяжу	127
Клопаты аб музычнай адукацыі дзяцей	129
Забарона перакладу «Пана Тадэвуша»	131
Рэцэнзія М. Акялайціса на пераклад «Пана Тадэвуша»	138

Са справы «Пра назіранне за дзеяннямі... Вікенція Марцінкевіча» 1861—1862 гг.....	142
Са справы Віленскага палявога аўдытарыята.....	144
3 вядамасці 1868 г. пра асоб, што знаходзіліся пад наглядам паліцыі.....	154
Перапіска аб вызваленні ад паліцэйскага нагляду.....	155
3 вядамасці 1876 г. пра асоб, што знаходзіліся пад наглядам паліцыі.....	161
Некралог у «Краі».....	162
Артыкул у «Tygodniku Ilustrowanym» пра пераклад «Пана Тадэвуша».....	165
Перапіска 1889 г. у сувязі са спробай надрукаваць біяграфію і вадзевіль «Пінская шляхта» В. Дуніна-Марцінкевіча.....	167
Успаміны Ядвігіна Ш.....	170

Аляксандр Рыпінскі 173

Пісьмо да Адама Плуга.....	174
Спроба надрукаваць баладу «Нячысцік» у Расіі.....	181
Вяртанне з эміграцыі на радзіму.....	183

Паўлюк Баграм 185

Ігнат Яцкоўскі. Аповесць з майго часу.....	186
Следства адносна крошынскай школы і прачытаных П. Баграмам вершаў.....	191

Арцём Вярыга-Дарэўскі 213

Карэспандэнцыі ў «Ruch muzyczny».....	214
Пісьмы.....	224
Альбом.....	243
Са справы Часовага палявога аўдытарыята.....	280

Уладзіслаў Сыракомля 293

Артыкулы пра В. Дуніна-Марцінкевіча.....	294
--	-----

Вінцэнт Каратынскі 317

3 пісьмаў.....	318
3 кансісторскай справы пра ўзнаўленне хроснай метрыкі.....	322

Аляксандр Ельскі 327

Пра беларускую гаворку.....	328
Адам Міцкевіч на Беларусі.....	342
Пісьмы да Я. Карловіча.....	345

Вуль (Францішак Элегій Карафа-Корбут)	367
З метрычнай кнігі Віцебскага парафіяльнага фарнага касцёла.....	368
Са справы Віленскага палявога аўдытарыята	368
Фелікс Тапчэўскі	377
Са спісу валасных пісараў Лепельскага павета.....	378
Арышт у 1864 г.	379
Францішак Багушэвіч	381
З кнігі хросных метрык Рукойненскага парафіяльнага касцёла	382
Дакументы аб заканчэнні Віленскай губернскай гімназіі.....	382
Са студэнцкай справы	389
Дакументы пра ўдзел сям'і Ф. Багушэвіча ў паўстанні 1863 г.	395
Са справы Міністэрства юстыцыі пра звальненне са службы.....	409
З некралогаў.....	413
Н. Радын. Памяці Ф. К. Богушевіча	415
Люцыян Узембла. Паэт-юрыст.....	417
Артыкулы Н. Роўбы пра Ф. Багушэвіча.....	420
З успамінаў пляменніцы паэта Ю. Радзевіч і З. Нагродскага	433
Альгерд Абуховіч	443
Метрычны выпіс аб нараджэнні	441
Тодар Кулеша. Письменнік-дэмакрат Альгерд Абуховіч	445
Войслаў Савіч-Заблоцкі	451
Аўтабіяграфічны запіс у альбоме М. Сямеўскага «Знаёмыя»	452
Пісьмо да М. М. Стасюлевіча	453
Прашэнні 1887—1891 гг.	455
Пісьмо да П. А. Кулакоўскага	461
Янка Лучына	463
З пісьмаў.....	464
З радаводнай справы.....	466
Паліцэйскі нагляд за бацькам пісьменніка.....	468
Са студэнцкай справы	469
Некралог у «Кгаји»	474
Адам Гурыновіч	477
Пісьмы да Я. Карловіча.....	478
Браніслаў Тарашкевіч. Адам Гурыновіч	480

Дадаткі

483

Аўтабіяграфія Т. Лады-Заблоцкага.....	484
З перапіскі віленскага генерал-губернатора з архангельскім губер- натарам пра Р. Падбярэскага.....	487
Бібліяграфія дакументальных публікацый (1923—1976 гг.).....	489
Спіс ілюстрацый.....	523
Імянны паказальнік.....	525
Пастскрыптам да 2-га выдання: дадатковыя каментарыі.....	541
Архівы, музеі, бібліятэкі: старыя і новыя назвы.....	544

Навуковае выданне

ПАЧЫНАЛЬНІКІ

З гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.

Укладальнік

Кісялёў Генадзь Васільевіч

2-е выданне

Рэдактар *А. В. Міхайлічэнка*

Мастак *Я. Д. Сурскі*

Мастацкі рэдактар *В. А. Жахавец*

Тэхнічны рэдактар *Т. В. Лецьен*

Камп'ютэрная верстка *Л. В. Харытонава*

Падпісана ў друк 10.12.2003 г. Фармат 60×90¹/₁₆. Папера афс.
№ 1. Гарнітура Newton. Афсетны друк. Ум. друк. арк. 34,5.
Ум. фарб. адб. 34,92. Ул.-выд. арк. 35,0. Тыраж 2500 экз.
Заказ 2068.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства «Выдавецтва
«Беларуская навука». ЛВ № 13 ад 31.12.2002 г. 220141.
Мінск, Старабарысаўскі тракт, 40.

Рэспубліканскае унітарнае паліграфічнае прадпрыемства
«Баранавіцкая ўзбуйненая друкарня». ЛП № 122 ад 30.12.2002 г.
225409. Баранавічы, Савецкая, 80.

Выдавецтва

«БЕЛАРУСКАЯ НАВУКА»

прапануе кнігу:

Кісялёў Г. В. Ад Чачота да Багушэвіча: Праблемы крыніцазнаўства і атрыбуцыі беларускай літаратуры XIX ст. / Г. В. Кісялёў; Навук. рэд. В. А. Чамярыцкі; НАН Беларусі. Ін-т літ-ры імя Я. Купалы. — 2-е выд. — Мн.: Бел. навука, 2003, — 426 с.

Упершыню выданне выйшла ў 1993 г.

Кніга прысвечана гісторыі назапашвання ведаў пра літаратуру XIX ст., робіцца спроба сістэматызацыі крыніц, удакладнення іх аўтарства.

Разлічана на навуковых супрацоўнікаў, выкладчыкаў і студэнтаў, настаўнікаў, шырокі круг аматараў беларускай літаратуры.

Адрас выдавецтва:

220141, г. Мінск, Старабарысаўскі тракт, 40.

Тэл. 263-23-27

Выдавецтва

«БЕЛАРУСКАЯ НАВУКА»

прапануе кнігу:

Анталогія даўняй беларускай літаратуры: XI — першая палова XVIII стагоддзя / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; Падрыхт. А. І. Богдан і інш. Навук. рэд. В. А. Чамярыцкі. — Мн.: Бел. навука, 2003. — 1015 с.

«Анталогія даўняй беларускай літаратуры: XI — першая палова XVIII стагоддзя» — арыгінальнае і самае поўнае навуковае выданне лепшага са шматмоўнай пісьмовай спадчыны Беларусі ад яе вытокаў да сярэдзіны XVIII ст. У кнігу ўключаны найбольш значныя і цікавыя творы (поўнаасцю або ва ўрыўках) даўняга перыяду. Тэксты падрыхтаваны па першакрыніцах і аўтарытэтных выданнях, размешчаны па буйных культурна-гістарычных эпохах (Сярэднявечча, Адраджэнне, Барока) і паводле жанрава-храналагічнага прынцыпу. Публікацыя літаратурнай спадчыны кожнага пісьменніка і асобнага значнага помніка суправаджаецца кароткай прадмовай і навуковым каментарыем, а таксама тлумачэннем цяжка зразумелых слоў і выразаў. Творы, напісаныя на царкоўнаславянскай, старажытнарускай і старабеларускай мовах, падаюцца ў арыгінале, на латыні і па-польску — у перакладзе на сучасную беларускую мову. Многія з іх перакладзены ўпершыню для гэтага выдання.

Адрасуецца навукоўцам, выкладчыкам вышэйшых і сярэдніх навучальных устаноў, аспірантам і студэнтам, усім, хто сур'ёзна цікавіцца шматвяковай літаратурнай спадчынай беларускага народа.

Адрас выдавецтва:

220141, г. Мінск, *Старабарысаўскі тракт, 40.*

Тэл. 263-23-27

ISBN 985-08-0570-6

9 789850 805706

DA CZ PI H A J T P H I K I

Wydawnictwo
Książki i Piśmiennictwo
Warszawa